داهێنراو

لە ڕوانگەی زانستە شەرعییەکان دا

نووسینی
ئەحمەد مەلا فائق عەزیز

صلاح الدين
Salahaddin Bookshop

داهێنراو

لە ڕوانگەی زانستە شەرعییەکان دا

ناوی کتێب: داهێنراو لە ڕەوانگەی زانستە شەرعیەکان دا

نوسینی: أحمد ملا فائق سعید

ژمارەی لاپەڕە: ٥٢٤ لاپەڕە

قەبارەی لاپەڕە: ١٧ X ٢٤ سم

لە بەڕێوەبەرایەتی کتێبخانە گشتیەکان ژمارەی سپاردنی

(١٧٨٦) ی ساڵی ٢٠١٦ ی زایینی پێدراوە

چاپی یەکەم
١٤٣٨ ھ

مكتبة صلاح الدين
Salahaddin Bookshop

کتێبخانەی صلاح الدین

هەولێر فلکەی شێخ محمود باڵەخانەی سید بهاء الدین

٠٦٦٢٥٤٠٢٧٦

داهێنراو

لە ڕوانگەی زانستە شەرعیەکان دا

نووسینی

أحمد ملا فائق سعيد

مكتبة صلاح الدين
Salahaddin Bookshop

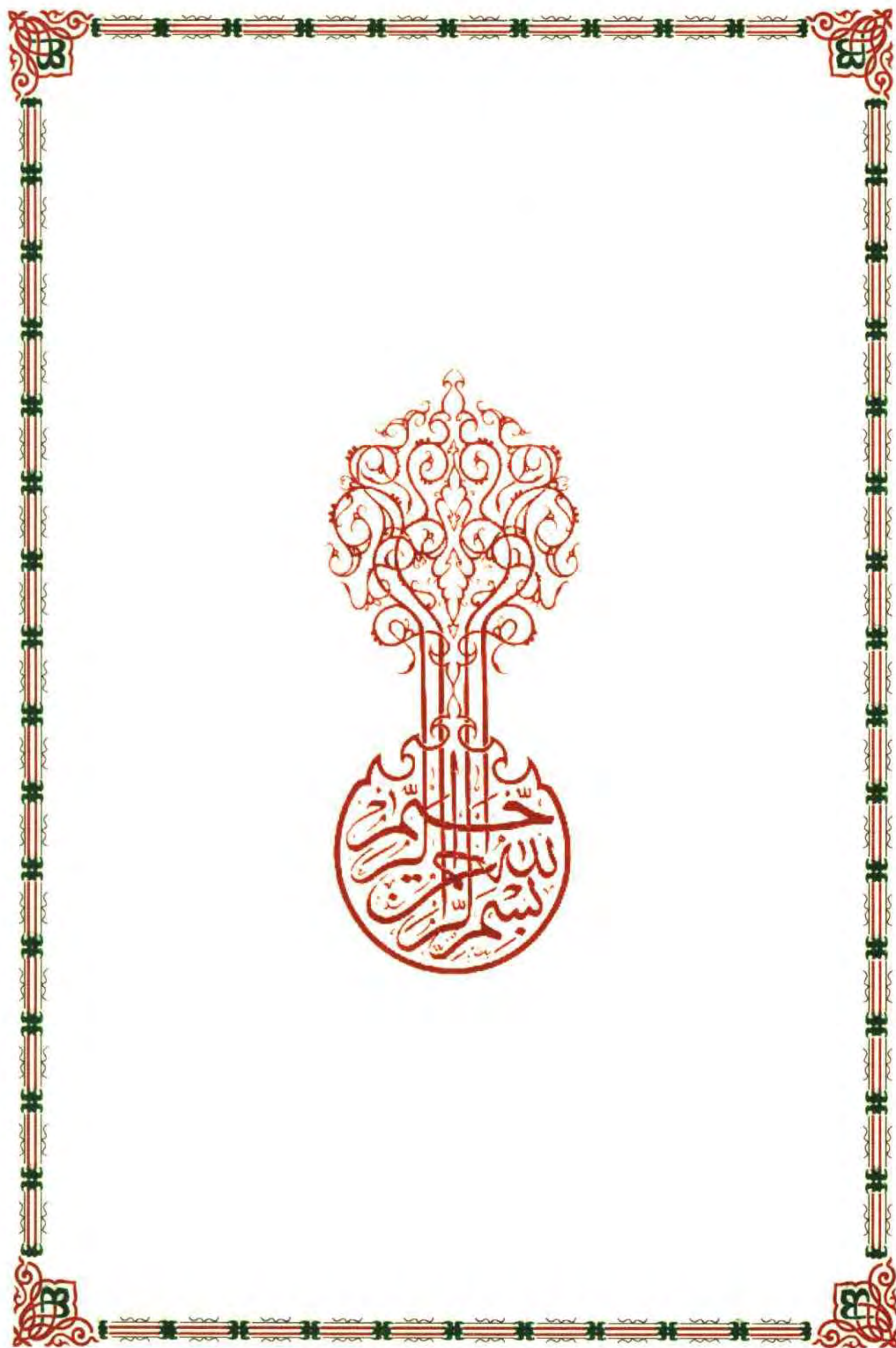

البدعة

في منظور العلوم الشرعية

تأليف

أحمد ملا فائق سعيد

بسم الله الرحمن الرحيم

بسم الله الرحمن الرحيم

پێشەکی

إِنَّ الْحَمْدَ للهِ، نَحْمَدُهُ وَنَسْتَعِينُهُ وَنَسْتَغْفِرُهُ، وَنَعُوذُ بِاللهِ مِنْ شُرُورِ أَنْفُسِنَا، وَمِنْ سَيِّئَاتِ أَعْمَالِنَا، مَنْ يَهْدِهِ اللهُ فَلَا مُضِلَّ لَهُ، وَمَنْ يُضْلِلِ فَلَا هَادِيَ لَهُ، وَأَشْهَدُ أَنَّ لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ، وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ، وَأَشْهَدُ أن محمدًا عَبدُه ورَسُوله.

﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ ٱتَّقُواْ ٱللَّهَ حَقَّ تُقَاتِهِۦ وَلَا تَمُوتُنَّ إِلَّا وَأَنتُم مُّسْلِمُونَ﴾ [آل عمران: ١٠٢].

﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ ٱتَّقُواْ رَبَّكُمُ ٱلَّذِي خَلَقَكُم مِّن نَّفْسٍ وَٰحِدَةٍ وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَالًا كَثِيرًا وَنِسَآءً ۚ وَٱتَّقُواْ ٱللَّهَ ٱلَّذِي تَسَآءَلُونَ بِهِۦ وَٱلْأَرْحَامَ﴾ [النساء: ١].

﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ ٱتَّقُواْ ٱللَّهَ وَقُولُواْ قَوْلًا سَدِيدًا ۝٧٠ يُصْلِحْ لَكُمْ أَعْمَٰلَكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ ۗ وَمَن يُطِعِ ٱللَّهَ وَرَسُولَهُۥ فَقَدْ فَازَ فَوْزًا عَظِيمًا﴾ [الأحزاب: ٧٠-٧١].

أما بعد: «فَإِنَّ أَصْدَقَ الْحَدِيثِ كَلَامُ اللهِ، وَخَيْرَ الْهَدْيِ هَدْيُ مُحَمَّدٍ ﷺ، وَشَرَّ الْأُمُورِ مُحْدَثَاتُهَا، وَكُلَّ مُحْدَثَةٍ بِدْعَةٌ، وَكُلَّ بِدْعَةٍ ضَلَالَةٌ، وَكُلَّ ضَلَالَةٍ فِي النَّارِ»(١).

وَبَعْد:

لەو کاتەوەی کە خوای پەروەردگار ئادەمیزادی دروستکردووە لەژێر باری تاقیکردنەوەدایە، وە گرنگترین تاقیکردنەوە پەیوەست بوونە بە ئایینەکەی و دەرنەچوونە لێی، وە گرنگترین پابەندبوون مافی خواو ﷻ پێغەمبەرەکەیەتی ﷺ، کە ڕەنگدانەوەیە لە وشەی (الشهادتين) دا: «أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللهُ» کە مافی پەروەردگارەو پابەند نەبوون پێوەی کەوتنە ناو بوارەکانی

(١) أخرجه مسلم (٨٦٧)، والنسائي (١/ ٢٣٤)، والبيهقي (٣/ ٢١٤)، وأحمد (١٤٩٨٤)، وابن ماجه (٤٥)، والطبراني في "الكبير" (٨٥٣١)، وابن أبي عاصم في "السنة" (٢٤)، والمروزي في "السنة" (٧٣)، وابن حبان في "صحيحه" (١٠)، وفي "صحيح ابن خزيمة" (١٧٨٥)، و "صحيح الجامع الصغير" (١٣٥٣)، و "المشكاة" (١٤١).

(شرك)ەوەیە لەسەر لێواری ترازانە لە ئیسلام ﴿إِنَّ ٱلشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ ﴿١٣﴾﴾ [لقمان : ١٣]، وە بڕگەی دووەم «وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّد رَسُولَ اللهَّ» کە مافی پێغەمبەرەکەیەتی و پابەندنەبوون پێوەی کەوتنە ناو بوارەکانی (بدعة)وەیە کە هۆکارە بۆ وەرنەگرتنی کارەکان «مَنْ أَحْدَثَ فِي أَمْرِنَا هَذَا مَا لَيْسَ مِنْهُ فَهُوَ رَدٌّ»[1].

بە هۆکاری ئەم دوو تاوانە پێغەمبەر ﷺ تەنانەت پێش هاتنە خوارەوەی (وەحی)و پێغەمبەرایەتی بەشداری هیچ جۆرە پەرستن و عیبادەتێکی نەکردووە لەسەر پاشماوەی ئایینی (إبراهيم) ، لەبەر ئەوەی بتپەرست بوون، وە حەج و نوێژو ... پڕ لە داهێنراوو گۆڕانکاری بوو ﴿وَمَا كَانَ صَلَاتُهُمْ عِندَ ٱلْبَيْتِ إِلَّا مُكَآءً وَتَصْدِيَةً﴾ [الأنفال : ٣٥]، وە لە دوای پێغەمبەرایەتیشی کاری پاراستنی ئەم دوو بوارە بووە، لە دژایەتیکردنی هاوبەش بڕیاردان و لادان لە ڕێڕەوی یاسا شەرعی یەکان.

لە سەردەمی ژیانی پێغەمبەر دا ﷺ هەموو جۆرە بیروڕاو داهێنراوێك سەری هەڵداوە، بەڵام بە بوونی (ﷺ) کۆتاییان پێ هاتووەو نەماون لە هەردوو بواری (عقيدة وعبادات) دا.

وەکو سەرهەڵدانی داهێنانی عیبادەت لەوانەی دەچن بۆ لای خێزانەکانی پێغەمبەر ﷺ پرسیاری (عیبادەتەکانی) دەکەن و پاشان هەر یەکەیان بڕیار دەدات بە داهێنانی عیبادەت بۆ خۆی «جَاءَ ثَلَاثَةُ رَهْطٍ إِلَى بُيُوتِ أَزْوَاجِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، ... أَمَّا أَنَا فَإِنِّي أُصَلِّي اللَّيْلَ أَبَدًا، وَقَالَ آخَرُ: أَنَا أَصُومُ الدَّهْرَ وَلاَ أُفْطِرُ، وَقَالَ آخَرُ: أَنَا أَعْتَزِلُ النِّسَاءَ فَلاَ أَتَزَوَّجُ أَبَدًا، فَجَاءَ رَسُولُ اللهَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَيْهِمْ، فَقَالَ: «... فَمَنْ رَغِبَ عَنْ سُنَّتِي فَلَيْسَ مِنِّي»[2].

---

(١) رواه البخاري (٢٦٩٧)، ومسلم (١٧١٨) واللفظ له، وابن ماجه (١٤)، وأبو داود (٤٦٠٦)، وأحمد (٢٦٣٢٩)، وابن حبان في "صحيحه" (٢٦، ٢٧)، والدارقطني في "سننه" (٤٥٣٤)، والبيهقي في "الكبرى" (٢٠٥٣٦)، وفي "صحيح الترغيب والترهيب" (٤٩).

(٢) رواه البخاري (٥٠٦٣)، ومسلم (١٤٠١)، والنسائي في "الكبرى" (٥٣٠٥)، وأحمد (٦٤٧٧)، والدارمي في "السنن" (٢٢١٥)، وابن حبان في "صحيحه" (١٤)، وعبدالرزاق في "المصنف" (١٠٣٧٤)، والبزار في "المسند" (٦٨٠٧)، والبغوي في "شرح السنة" (٩٦)، والبيهقي في "الشعب" (٥٠٩٣).

یەکێك دەڵێت: شەو ناخەوم، ئەوی تر دەڵێت: سەرتاپای ساڵ بەڕۆژوو دەبم و نایشکێنم، یەکێکی تر دەڵێت: ژن ناهێنم ... تا پێغەمبەر ﷺ بەرپەرچیان دەداتەوەو دەفەرموێت: (ئەوەی پەیوەست نەبێت بە سوننەتی منەوە لـە من نیە)، بەم شێوەیە دەیانگێڕێتەوە بۆ ڕێڕەوی سوننەت.

وە لـە بورای پەیوەست بوون بە فەرموودەوە؛ وەکو ئەو کەسەی سەروسیمای عیبادەتی پێوە بوو هات و ڕەخنەی توندی لـە پێغەمبەر ﷺ گرت و وتی: «اعْدِلْ يَا مُحَمَّدُ فَإِنَّكَ لَمْ تَعْدِلْ»[1].

واتە: دادپەروەر بە ئەی (محمد) تۆ دادپەروەر نیت، پاشان پێغەمبەر ﷺ هەواڵی دا کە لـە نەوەی ئەم پیاوە (خەواریج)ەکان دروست دەبن، یەکەم کاریان لـەسەر قسەی باپیریان (ئەو پیاوەی کە ڕخنەکەی گرت) کارنەکردن بوو بە فەرموودەو سوننەت، وە بەردەوام خەریکی عیبادەتیش بوون، بەڵام لـە سەردەمی پێغەمبەر دا ﷺ نەیتوانی گەشە بکات و دروست بێت.

وە لـە بواری (عقیدة) دا کەسانێك بابەتی قەزاو قەدەریان ورووژاند «خَرَجَ عَلَيْنَا رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَنَحْنُ نَتَنَازَعُ فِي القَدَرِ ... فَقَالَ: أَبِهَذَا أُمِرْتُمْ أَمْ بِهَذَا أُرْسِلْتُ إِلَيْكُمْ؟ ... عَزَمْتُ عَلَيْكُمْ أَلاَّ تَتَنَازَعُوا فِيهِ»[2].

پێغەمبەری خوا ﷺ ئاگادار بوو پێیان و فەرمووی: ئا بەمە فەرمانم پێ کردوون یاخود بۆ ئەمە من نێردراوم پەیمانتان لێ وەردەگرم نەگەڕێنەوە سەری، ئەمانەش بەم شێوەیە کۆتاییان پێ دێت.

وە هەروەها لـە قسە وتن بە هاوەڵانەوە (الصحابة) ﷺ، پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: «لَا تَسُبُّوا أَحَدًا مِنْ أَصْحَابِي، ...»[3].

واتە: قسە مەڵێن بە هاوەڵەکانم.

---

(١) رواه مسلم (١٠٦٣)، وابن ماجه (١٧٢) واللفظ له، وابن حبان في "صحيحه" (٤٨١٩)، والنسائي في "الكبرى" (٨٠٣٣)، وأحمد (١١٦٢١)، والطبراني في "الأوسط" (٩٠٦٠)، والحاكم في "المستدرك" (٢٦٤٤)، والآجري في "الشريعة" (٣٦)، وابن أبي عاصم في "السنة" (٩٤٤)، والآجري في "الشريعة" (١/ ٣٢٦)، وفي "مسند الحميدي" برقم (١٣٠٨).

(٢) رواه الترمذي (٢١٣٣) وحسنه الألباني، والبزار في "المسند" (١٠٠٦٣)، والبيهقي في "القضاء والقدر" (٤٤١)، وفي "مشكاة المصابيح" برقم (٩٨، ٩٩).

(٣) رواه البخاري (٣٦٧٣)، ومسلم (٢٥٤١)، وأبو داود (٤٦٥٨)، والترمذي (٣٨٦١)، والنسائي في "الكبرى" (٨٢٥٠)، وأحمد في "فضائل الصحابة" (٥)، وابن حبان في "صحيحه" (٦٩٩٤)، والطبراني في "الصغير" (٩٨٢).

لەمانەو چەند بوارێکی تریش، بەڵام لە پاش وەفاتی پێغەمبەر ﷺ و هاوەڵانی ﷺ هەموو ئەو بوارانە فیرەق و تاقمە گومڕاکانی لەناو بازنەی ئیسلام دا لەسەر دروست بوو، هەر لە (خەواریج) کار نەکردن بە سوننەت و (ڕافیزە) قسە وتن بە هاوەڵان و (قەدەری)یەکان باوەڕ نەبوون و ڕەخنە گرتن لە قەدەرو (موعتەزیلە)کان پێشخستن و کارکردن بە عەقڵ بەسەر قورئان و فەرموودەداو (مورجیئە)کان لە دەرکردنی کارو کردەوەکان لە ئیمان و (ئەشعەری)یەکان باوەڕ نەبوون بە سیفاتەکانی خواو (تەسەوف) بە والآ کردنی هەموو جۆرە داهێنانێکی عیبادەتی.

وە لەپاش وەفاتی پێغەمبەر ﷺ جێنشینانیشی وەکو خۆی ئەرکی پاراستنی بەرنامەی ئەو دینەیان گرتە ئەستۆ.

هەر لە (أبو بكر الصديق) ﷺ کە بەرهەڵستی یەکەم داهێنراوی کرد بە ناوی جیاکردنەوەی زەکات لە نوێژو تا دەگاتە سەرکوتکردنی هەڵگەڕاوەکان کە هەریەکەی بە جۆرێك لە ئیسلام هەڵدەگەڕانەوە.

وە سەردەمی (عمر بن الخطاب) ﷺ بە هەمان شێوەی پێش خۆی بگرە لە تەمێ کردنی (صبيغ العراقي) و بڕینی ئەو دارەی خەڵك نوێژیان لە ژێردا دەکرد بە هۆکاری ئەوەی پێغەمبەر ﷺ کاتی خۆی نوێژی لە ژێر دا کردبوو.

(دوڕڕە)کەی شایەتێك بوو بۆ سزادانی کەمترین لادان، وتە ناودارەکەی بەرامبەر (الحجر الأسود) کە وتی: ئەزانم بەردێکی نە سوود دەگەیەنیت نە زیان، بینیومە پێغەمبەر ﷺ ماچی کردووی بۆیە ماچت دەکەم؛ هەڵوێستێکی ئاشکرایە بۆ پاراستنی ئیسلام و نەهاتنە ناوەوەی داهێنراوەکان.

بە هەمان شێوەش (عثمان بن عفان) ﷺ لە سەرکوتکردنی سەرەتا کردنەوەی دەرگای دووبەرەکایەتی و جیاوازی لەسەر جۆری خوێندنەوەی قورئان، وە کۆکردنەوەی موسوڵمانان لەسەر یەك (مصحف) خوێندنەوە، وە بەرهەڵستی بیدعەی (الخروج ومفارقة الجماعة) دەرچوون و یاخیبوون و شۆڕشکردن لە دەسەڵات، ... تا گەیشتە ئەو ئاستەی خۆشی شەهید کرا لەو پێناوە دا.

وە خەلیفەی چوارەم (علي بن أبي طالب) ﷺ بەشی گەورەی بەرکەوت لە بەرهەڵستی بیدعەکاران دا بەتایبەت خەواریجەکان کە هەڵگەڕاوە بوون لە سوننەت و موسوڵمانان، کاریان بە سوننەت نەدەکردو موسوڵمانانیشیان بە کەمترین پاساو بڕیاری هەڵگەڕانەوە لە دین دەدا بەسەریان دا بەتایبەت گەر لەگەڵ خۆیان دا نەبوایە بە ڕێگەی (تأویل) بۆ بەڵگەکان.

وە گومڕایی (ڕافیزە)کان لە زیادەڕەوی کردن لە ئیمام و بنەماڵەی داو بێبڕواکردنی باقی هاوەڵان بە سەرکردایەتی (عبدالله بن سبأ) ی کوتە جولەکەو لایەنگرانی.

بەدوای ئەمانیشدا کۆی هاوەڵان یەکڕیز بوون و لە یەك خەندەق دا بوون بۆ بەزیندوو ڕاگرتنی سوننەت و بەربەرەکانێ کردن لەگەڵ داهێنراوو بیدعەکاران داو پاراستنی ئەم دینە لە هەموو هاتنەناوەوەیەك لە بواری باوەڕی و کردار (العقیدة والعمل) دا؛ یەك هەڵوێست و پشتی یەك بوون، هەر لە (ابن مسعود وابن عمر وابن عباس وأبو هريرة ومعاذ وحذيفة وأبو درداء ...) ﷺ تاوەکو یەك کەسیان مابوو ڕێگەی سوننەت بەرپا بوو، وە داهێنراو لەناوبراو بوو، وە گەر لە دووری خۆیان بیانبیستایە هەموویان بە یەك دەنگ خۆیانیان لێ بەری دەکرد، وەکو (ابن عمر) ﷺ بە (قدرية)کانی ڕاگەیاند: «فَإِذَا لَقِيتَ أُولَئِكَ فَأَخْبِرْهُمْ أَنِّي بَرِيءٌ مِنْهُمْ، وَأَنَّهُمْ بُرَآءُ مِنِّي»[١].

واتە: گەر بەوان گەیشتیت هەواڵیان بدەرێ من لەوان بەریم ئەوانیش لە من بەرین.

بەم شێوەیە پارێزەری ئەم دینە بوون، بەڵام دوای هاوەڵان دەرگای داهێنراوەکان کرایەوەو هەموو جۆرە داهێنراوێك بەرپا بوو.

---

(١) رواه مسلم (٨)، وأبو داود (٤٦٩٥)، والبغوي في "شرح السنة" (١/ ٢٢٧)، والبيهقي في "الاعتقاد" ص١٣٢، وفي "السنن الكبرى" (٢٠٨٧١)، والفريابي في "القدر" (٢١١)، وابن منده في "الإيمان" (١).

ئەمە وادەی خوایی یە لە سەردەمی پێغەمبەرەکەی دا ﷺ کە دەفەرموێت: «النُّجُومُ أَمَنَةٌ لِلسَّمَاءِ، فَإِذَا ذَهَبَتِ النُّجُومُ أَتَى السَّمَاءَ مَا تُوعَدُ، وَأَنَا أَمَنَةٌ لِأَصْحَابِي، فَإِذَا ذَهَبْتُ أَتَى أَصْحَابِي مَا يُوعَدُونَ، وَأَصْحَابِي أَمَنَةٌ لِأُمَّتِي، فَإِذَا ذَهَبَ أَصْحَابِي أَتَى أُمَّتِي مَا يُوعَدُونَ»[1].

واتە: ئەستێرەکان نیشانەی ئەمانەت و مانەوەی ئاسمانن، گەر ڕۆیشتن؛ بەسەر ئاسمان دا دێت ئەوەی وادەی بەسەردا دراوە، وە منیش نیشانەی سەلامەتی هاوەڵانم، گەر ڕۆیشتم؛ دێت بەسەر هاوەڵانم دا ئەوەی وادەیان بەسەردا دراوە، وە هاوەڵانیشم نیشانەی سەلامەتی موسوڵمانانن، گەر ڕۆیشتن؛ دێت بەسەر موسوڵمانان دا ئەو وادانەی بەسەریان دا دراوە.

گەر دەرگای بیدعەکان واڵا بوو و بڵاو بووەوەو تەشەنەی کرد؛ لە بەرامبەری ئەمانیش دا زانایانی بەرنامە پاك و پەیوەست بە ڕێڕەوی دینی هاوەڵان و شوێنکەوتوانیان لە سەنگەردا بوون بۆیان بە نوسین و بەرپەرچدانەوەو دژایەتیکردنیان و ئاگادارکردنەوەی موسوڵمانان بەسەر نهێنیەکانی و بەرنامە گوماناویەکانیان دا، تا ئەوان پەرەیان بسەندایە ئەمان زیاتر بەربەست و ڕێگریان بۆ دروست دەکردن و بە بەشێك لە کۆشش بۆ دینیان هەژمار دەکرد.

وەکو (يحيى بن يحيى) رحمه الله دەڵێت: «الذَّبُّ عَنْ السُّنَّةِ أَفْضَلُ مِنْ الْجِهَادِ»[2].

واتە: پاراستنی سوننەت باشترین جیهادە.

بۆیە هەر لە سەردەمی (عمر بن عبدالعزيز وحسن البصري وابن عون وابن مبارك وابن سيرين وأبو أيوب السختياني والشعبي والأوزاعي وابن جبير وسعيد بن المسيب ...) تا دەگاتە چینی دوای ئەمان هەر لە (امام أحمد بن حنبل والشافعي والبخاري والزهري والبربهاري والمروزي واللالكائي والآجري ...).

---

(١) رواه مسلم (٢٥٣١)، وأحمد (١٩٥٦٦)، وابن حبان في "صحيحه" (٧٢٤٩)، والأجري في "الشريعة" (١١٥٥)، والبغوي في "شرح السنة" (٣٨٦١)، والبيهقي في "الاعتقاد" ص٣١٨.

(٢) "مجموع الفتاوى" لابن تيمية (٤/ ١٣)، "الرد على الأخنائي قاضي المالكية" لابن تيمية ص٥.

وه له دوای ئەم چینەش دەست بە دەست (ابن تيمية والشاطبي وابن القيم والشوكاني وابن الوزير ومحمد بن عبدالوهاب ...) تا زانایانی سەر ڕێڕەوی ئەهلی سوننەت لە (ابن العثيمين وابن باز والألباني وصالح الفوزان وشيخ مقبل ...) ڕەحمەتی خوا لە هەموویان بێت یەك بەرنامەو یەك هەڵوێست بوون لە بەرامبەر بیدعەو بیدعەکاران دا، لە ناسینیان و پووچەڵکردنەوەی بەڵگەکانیان و دەرخستنی نهێنی یەکانیان و چاوڕۆشنی موسوڵمانان لەسەر ڕێڕەوی سوننەت و ئاشناییان بەسەر بەرنامەو کارو ڕێی هاوەڵان و شوێنکەوتوانیان، ئەمە ڕێڕەوی گەیشتنی ئەم بەرنامەیەیە.

بەڵام ئەمڕۆ هەڵوێستی موسوڵمانان بۆ کارکردن لەسەر ئەم بەرنامەیە لە نێوان زیادەڕەوی و کەمڕەوی دایە، بوتە هۆکاری بەرەوپێش نەچوون و وەرنەگرتنی و سستی تیایدا، لەبەر ترازاندنی لە ڕێڕەوی زانستی حەقی خۆی، لە لایەك کەمتەرخەم و ساردو سڕیەك و بێ خەمی یەکی دینی تێدا بەدی دەکرێت، کە بوتە هۆکاری بڵاوبوونەوەو پێراکێشان لەسەر بیدعەکان بە هۆکاری هەست نەکردن بە لێپرسراوی دینی و پاساو هێنانەوە بە هەندێك قسەو بەڵگە گوماناوی یەکان، وە بگرە ئەم کارانە لەژێر ناوی بانگەوازی یەکی دینی دا بەدی دەکرێت، کە ئەمانە بۆ خۆیان خاوەن ئاستێکی کەمن لە شارەزایی زانستە شەرعیەکان و لاوازیان لە تێگەیشتنی دینی و نەزان بە بەرنامەو بنەمای پێشینە ساڵحەکان و بێ ئاگایی یان لە ڕێگەی هیدایەت و پاشماوەی پڕ بەرەکەتیان.

لە بەرامبەریش دا زیادەڕەوی یەکی بێ زانستی وورد دوور لە خوێندنەوەی مەبەستە شەرعیەکان و تێڕوانین لە بەدیهێنانی ئەنجامی کارە دینیەکان و هەڵوێستی قورس و توند زۆر بە بێباکی لە بەرامبەری دەگیرێتە بەر، دەبێتە هۆکاری ئەوەندەی تر تۆراندن و دوورکەوتنەوەو غەریبکردنی بەرنامەکە، زۆری کاتیش ئەم هەڵوێستانە لە بەرامبەر کارێك دەگیرێتە بەر کە کارەکە بیدعە نی یە بەڵکو یا تاوانە یا دونیایی یە یا بابەتێکی خیلافی ناوَ زانایانە یا تێکەڵی یەکی تێدایە کە ئەمانە بۆ خۆیان بە یەکلاکراوەیی پێیان ناوترێت بیدعە تا خاوەنەکانیان بیدعەکار بن.

لەگەڵ ئەمەش دا وەرگرتنی بەرنامەی سوننەت و لایەنگری بۆی بە شێوەی دروستی خۆی و بێزاندنی بیدعە و بیدعەکاران و تینویەتی بەرنامەو کارو ڕێڕەوی هاوەڵان و شوێنکەوتوانیان

نیعمەت و پلەو پایەیەکی بەرزی خوایی یە ﷻ دەیبەخشێت بەوەی ویستی لێیەتی، وەك (عبدالله بن مبارك) رحمه الله دەڵێت: «أَنَّ الْمَوْتَ كَرَامَةٌ لِكُلِّ مُسْلِمٍ لَقِيَ اللهَ عَلَى السُّنَّةِ»[١].

واتە: مردن لەم ڕۆژەدا ڕێزداری یە بۆ موسوڵمان گەر لەسەر سوننەت بگات بە خوا.

وە (ابن تيمية) رحمه الله دەڵێت: «أَهْلُ السُّنَّةِ، وَالْجَمَاعَةِ فِي الْإِسْلَامِ كَأَهْلِ الْإِسْلَامِ فِي أَهْلِ الْمِلَلِ»[٢].

واتە: ئەهلی سوننەت لەناو ئیسلام دا وەکو ئیسلام وایە لەناو دینەکان دا. واتە ئەوەندە نامۆیە.

وە (سفيان الثوري) رحمه الله دەڵێت: «اسْتَوْصُوا بِأَهْلِ السُّنَّةِ خَيْرًا، فَإِنَّهُمْ غُرَبَاءُ»[٣].

واتە: وەسیەتتان بۆ دەکەم لەگەڵ هەڵگرانی سوننەت دا باش بن، ئەوانە غەریب و نامۆن لەناو خەڵك دا.

دەبێت لەم سەردەمەدا بوترێت چی؟!

لەگەڵ ئەمانەش دا ئیسلام خۆی بڵندو کامڵ و خاوەن پایەو لەخۆگری هۆکارەکانی پاراستنە وەك:

❁ هەر ئایینی ئیسلامە هەموو خێرەکانی بۆ خۆی کۆکردووەتەوەو کامڵەو ناتەواوی تێدا نی یە، خوای پەروەردگار دەفەرموێت: ﴿ٱلْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَأَتْمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي وَرَضِيتُ لَكُمُ ٱلْإِسْلَٰمَ دِينًا﴾ [المائدة: ٣]، وە: ﴿وَمَا كَانَ رَبُّكَ نَسِيًّا ﴿٦٤﴾﴾ [مريم: ٦٤].

---

(١) "الاعتصام" للشاطبي (١/ ١١٦)، و "البدع" لابن وضاح (٢/ ١٥٩)، وفي "الوجيز في عقيدة السلف الصالح" لعبد الله بن عبد الحميد الأثري (٢/ ٢١١).

(٢) "الجواب الصحيح لمن بدل دين المسيح" (١/ ٧١).

(٣) "الأمر بالاتباع والنهي عن الابتداع" للسيوطي ص٧٣، "شرح أصول اعتقاد أهل السنة والجماعة" للالكائي (٤٩)، "سير أعلام النبلاء" للذهبي (٦/ ٦٤٨).

وە (عائشة) ﵂ دایکی ئیمانداران دەڵێت: «مَنْ زَعَمَ أَنَّ مُحَمَّدًا كَتَمَ شَيْئًا مِنَ الْوَحْيِ فَقَدْ أَعْظَمَ عَلَى اللهِ الْفِرْيَةَ»[١].

واتە: ئەوەی وا دەری ببڕێت کە پێغەمبەری خوا ﷺ شتێکی شاردووەتەوە لەوەی بۆی هاتووەتە خوارەوە ئەوە گەورەترین درۆی بەرامبەر خوا کردووە، لەبەر ئەوەی خوا دەفەرموێت: ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلرَّسُولُ بَلِّغۡ مَآ أُنزِلَ إِلَيۡكَ مِن رَّبِّكَۖ وَإِن لَّمۡ تَفۡعَلۡ فَمَا بَلَّغۡتَ رِسَالَتَهُۥ﴾ [المائدة: ٦٧].

❁ وە هیچ وادەیەك لە لایەن خواوە ﷻ نی یە بۆ پاراستنی هیچ دینێك بێجگە لە ئیسلام، خوای پەروەردگار دەفەرموێت: ﴿إِنَّا نَحۡنُ نَزَّلۡنَا ٱلذِّكۡرَ وَإِنَّا لَهُۥ لَحَٰفِظُونَ ٩﴾ [الحجر: ٩]، وە سوننەتیش لەژێر ئەم وادەیەدایە لەبەر کاری ڕوونکردنەوەو کامڵ و تەواوبوونی قورئان ﴿لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيۡهِمۡ﴾ [النحل: ٤٤].

❁ هەموو گەلێك دەشێت بە کوێ دەنگ گومڕاییان تووش بێت، وەکو گاورو جولەکەکان، بەڵام موسوڵمانان پارێزراون لەمەدا، پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێت: «إِنَّ اللهَ قَدْ أَجَارَ أُمَّتِي أَنْ تَجْتَمِعَ عَلَى ضَلَالَةٍ»[٢].

واتە: خوای پەروەردگار موسوڵمانانی پاراستووە لەوەی هەموویان کۆ ببنەوە لەسەر گومڕایی.

❁ وادەی تازەکاری و خستنەوە سەر ڕێڕەو بۆ ئیسلامە، پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێت: «إِنَّ اللهَ يَبْعَثُ لِهَذِهِ الْأُمَّةِ عَلَى رَأْسِ كُلِّ مِائَةِ سَنَةٍ مَنْ يُجَدِّدُ لَهَا دِينَهَا»[٣].

---

(١) رواه البخاري (٧٥٣١)، وفي "خلق أفعال العباد" ص٨٩، ومسلم (١٧٧)، والنسائي في "الكبرى" (١١٠٨٢)، والدارمي في "الرد على الجهمية" (١١٦)، وابن خزيمة في "التوحيد" (٢/ ٥٥٠)، وابن منده في "الإيمان" (٧٦٣)، والبيهقي في "الأسماء والصفات" (٩٢٣).

(٢) رواه ابن أبي عاصم في "السنة" (٨٢)، وضياء الدين المقدسي في "الأحاديث المختارة" (٢٥٥٩)، وحسنه الألباني في "الصحيحة" (١٣٣١)، و "صحيح الجامع الصغير" (١٧٨٦).

(٣) رواه أبو داود (٤٢٩١)، والطبراني في "الأوسط" (٦٥٢٧)، والحاكم في "المستدرك" (٨٥٩٢)، والداني في "السنن الواردة في الفتن" (٣٦٤)، وصححه الألباني في "الصحيحة" (٥٩٩)، وفي "المشكاة" (٢٤٧)، و "صحيح الجامع الصغير" (١٨٧٤).

واتە: لە سەری هەموو سەدەیەك دا خوای پەروەردگار کەسێك دەنێرێت بۆ موسوڵمانان بەرنامەی دینەکەیان بۆ تازە بکاتەوە.

❁ لێنەبڕینی کۆمەڵێکی خاوەن هیدایەت و بەرنامە پاك لە موسوڵمانان متمانەیەکە تا ڕۆژی دوایی، پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێت: «لَا تَزَالُ طَائِفَةٌ مِنْ أُمَّتِي ظَاهِرِينَ عَلَى الْحَقِّ حَتَّى تَقُومَ السَّاعَةُ»[(١)].

واتە: بەردەوام کۆمەڵێك لە موسوڵمانان لەسەر حەقەکەن بە ڕوون و ئاشکرا تا ڕۆژی دوایی.

❁ لە هەمووی دڵخۆشتر هیچ گەلێك نیە پاشماوەی پێغەمبەرەکەیان تیادا مابێتەوە لە گێڕانەوەی فەرموودەو کارو شیکاری تەواوی دینی بێجگە لە پێغەمبەری ئیسلام ﷺ هەر زیندووە لەناو گەلەکەی دا، وە ڕێڕەوی پڕ زانستی سەربەخۆ هەیە لەناو زانایان دا بۆ گواستنەوەو گەیاندنەوەی سەر پێغەمبەر ﷺ کە زانستی (علوم الحديث) بە (السند العلمي)یەوە کە هیچ دینێك خاوەنی ئەم تێرو تەسەلە زانستی یە دەوڵەمەندیەی نیە.

وەکو (ابن عباس) رضي الله عنهما و (حسن البصري) رحمه الله دەڵێن: «الْإِسْلَامُ يَعْلُو وَلَا يُعْلَى عَلَيْهِ»[(٢)].

واتە: ئیسلام بڵندو بەرزەو هیچ بەسەری دا بەرز نابێت.

ئەم نوسینەش هەوڵێکە بۆ زیاتر چاوڕۆشنی موسوڵمانان لەم بوارەداو گەرچی بەدەر نی یە لە هەڵەو کەم و کورتی کە ئەمە بۆ خۆی سیمایەکی لێکجیا نەبووەوەی ئادەمیزادە.

---

(١) رواه البخاري (٧٣١١)، ومسلم (١٩٢٠)، والترمذي (٢٢٢٩)، وأحمد (١٦٩١٢)، والدارمي في "السنن" (٢٤٧٧)، والحاكم في "المستدرك" (٨٣٨٩)، وسعيد بن منصور في "سننه" (٢٣٧٢)، وصححه الألباني في "الصحيحة" (٢٧٠)، و "صحيح الجامع الصغير" (٧٢٨٧).

(٢) رواه البخاري في "صحيحه" معلقا (٢/٩٣)، والطحاوي في "شرح معاني الآثار" (٥٢٦٧)، وابن زنجوية في "الأموال" (٥٠٦)، وقال الألباني في "الإرواء" برقم (١٣٦٨): إسناده موقوف صحيح وحسن مرفوعاً، وفي "صحيح الجامع الصغير" برقم (٢٧٧٨).

وەکو (ابن القيم) رَحِمَهُ اللَّهُ دەڵێت: «لك غنمه، وعلى مؤلفه غرمه، ولك فائدته، وعليه عائدته، فلا تعجل بإنكار ما لم يتقدم لك أسباب معرفته ولا يحملنك شنآن مؤلفه وأصحابه على أن تحرم ما فيه من الفوائد»[١].

واتە: ئەی خوێنەر سوودمەندیەکەی بۆ تۆیەو باجەکەی لەسەر نوسەرە، پەلە مەکە لە دژایەتی بابەتێك دا لەمەو پێش هۆکاری فێربوونت نەبووە، وە ڕقلێبوونی خاوەنەکەی و هاوشێوانی نەبێتە هۆکار لە بێبەشبوونی سوودەکانی.

لە کۆتایی دا داواکارم شوێنی ڕەزامەندی پەروەردگار بێت و ببێتە توێشووی دوارۆژو مایەی هیدایەت و کامڵی بێت لە دونیاو دین دا، هۆکار بێت بۆ زیندوو کردنەوەو پەیوەستبوونی زیاتر بۆ سوننەت و مراندنی بیدعەکان بێت، وە ئەم کارە بە تەنیا بۆ پەروەردگار بێت و وەرگیراو بێت.

وَصَلَّى اللَّهُ وَسَلَّمَ عَلَى عَبْدِهِ وَرَسُولِهِ الصَّادِقِ الأَمِينِ وَعَلَى آلِهِ وَصَحَابِهِ وَأَتْبَاعِهِ بِإِحْسَانٍ إِلَى يَوْمِ الدِّينِ
سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ

أَحْمَدُ مَلَّا فَائِق سَعِيد

٥ / شَعْبَان / ١٤٣٧ هـ

١٤ / ٥ / ٢٠١٦م

سلێمانی

---

(١) "شفاء العليل في مسائل القضاء والقدر والحكمة والتعليل" ص٦.

بابەتەکە لەمانە پێکهاتووە

بەندی یەکەم

بەشی یەکەم:

١. پێناسەی داهێنراو.

٢. بەڵگە قورئانییەکان لەسەر داهێنراو.

٣. بەڵگە فەرموودەییەکان لەسەر داهێنراو.

٤. وتەی هاوەڵان لەسەر داهێنراو.

٥. وتەی شوێنکەوتوان و زانایان لەسەر داهێنراو.

بەشی دووەم:

هۆکاری دروستبونی داهێنراوەکان و نیشانەگشتییەکانی خاوەنەکانیان.

أ- هۆکارە خۆییەکان.

ب- هۆکارە دەرەکییەکان.

بەشی سێیەم:

بەرنامەو چۆنیەتی وەرگرتنی بەڵگەکان.

أ- بەرنامەی ئەهلی سوننەت.

ب- بەرنامەی بیدعەکاران.

بەشی چوارەم:

شێوازی کارکردنیان لەگەڵ دەقەکانیان.

١. هێنانەوەی بەڵگە هاوشێوەکان (المتشابه).

٢. بیروباوەڕیان پاشان بەڵگە (اعتقادهم ثم استدلالهم).

٣. پشتکردنە بەرنامەی هاوەڵان (هجر منهج السلف الصالح).

٤. کارنەکردن بە فەرموودەی (الآحاد).

٥. تێکدانی بنەمای تێڕوانین و کردنە بەڵگە (اضطراب أصول النظر والاستدلال).

بەشی پێنجەم:

مەترسیداریەتی داهێنراوەکان.

بەندی دووەم

بەشی یەکەم:

تێڕوانینێك لەسەر دابەشکردنی داهێنراو.

أ- دابەشکردنی داهێنراو بۆ دوو جۆر (الحسنة والسيئة).

ب- دابەشکردنی بۆ پێنج یاسا شەرعیەکان (الأحكام التكليفية).

ج- داهێنراو یەك جۆرە ئەویش (حرام)ە.

بەشی دووەم:

جۆرەکانی داهێنراو.

١. داهێنراوی تەواو (البدعة الحقيقية).

٢. داهێنراوی بۆ زیادکراو (البدعة الإضافية).

٣. داهێنراوی نەکردوو (البدعة الترکیة).

٤. بیدعەکاری بەناوی سودمەندییە ڕەچاوکراوە شەرعیەکان (المصالح المرسلة).

بەشی سێیەم:

١. بنەما زانستیەکان لە ڕێگری بیدعەکاری (القواعد الأصولیة والفقهیة علی منع الابتداع).

٢. هەڵوێستی ئەهلی سوننەت لە بەرپەرچدانەوەی بیدعەکاران دا.

٣. یاسا بەرنامەییەکان لەکاتی بەرپەرچدانەوەیان دا.

بەشی چوارەم:

١. حوکمی داهێنراوەکان (حکم البدعة).

٢. حوکمی بیدعەکاران (حکم المبتدع).

بەندی یەکەم

بەشی یەکەم

مانای داهێنراو (البدعة)

پێناسەی (داهێنراو) له زمانەوانی دا (البدعة في اللغة): لە زمانی عەرەبی دا وشەی (البدعة) واتای: (البدع، الاختراع، الانشاء، الأحداث، الخلق)، هەموو ئەمانە بە واتای دروستکراو وە داهێنان دێت لە سەرەتاوە.

هەروەك (خليل الفراهيدي) رَحِمَهُ ٱللَّهُ **دەڵێت:** البَدْعُ: إحداثُ شيءٍ لم يكن له من قبلُ خلقٌ ولا ذكرٌ ولا معرفةٌ. والله بديعُ السموات والأرض ابتدعهما، ولم يكونا قبل ذلك شيئاً يتوهّمها متوهّم، وبدع الخلق.

والبِدْعُ: الشيء الذي يكون أولاً في كل أمر، كما قال الله ﷻ: ﴿قُلْ مَا كُنتُ بِدْعًا مِّنَ ٱلرُّسُلِ﴾، أي: لستُ بأوّل مُرْسَل.

والبِدْعَةُ: اسم ما ابتدع من الدين وغيره[1].

واتە: دروستکردنی شتێك لەمەو پێش بوون و باس و زانیاری لەسەر نەبووبێت، شتێك سەرەتا بێت لە هەموو کارێك دا، هەروەك خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿قُلْ مَا كُنتُ بِدْعًا مِّنَ ٱلرُّسُلِ﴾ [الأحقاف: ٩].

واتە: ئەی (محمد) بڵێ من یەکەم کەس نیم نێردرابێتم، بەڵکو پێغەمبەرو نێردراوی زۆر پێش من هەبوون.

(١) "كتاب العين" (٢/ ٥٤).

هاتنی پێغەمبەر ﷺ بیدعەو داهێنراوو سەرەتایەکی بێ بوون نەبووە.

وە دەفەرموێت: ﴿بَدِيعُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ﴾ [البقرة: ١١٧].

واتە: خوای پەروەردگار داهێنەرو هێنەرەدی ئاسمانەکان و زەوی یەکانە بەبێ بوونی دروستکراوو شێوازێکی پێشوو.

واتە: سەرەتا دروستکردنی لای خوای پەروەردگارەوە بووە.

وە دەفەرموێت: ﴿وَرَهْبَانِيَّةً ٱبْتَدَعُوهَا مَا كَتَبْنَٰهَا عَلَيْهِمْ﴾ [الحديد: ٢٧].

واتە: جۆرێك گۆشەگیری و پەرستیان داهێنا بەبێ ئەوەی هاوشێوەو جۆری ئەو پەرستنە پێشینەی هەبووبێت.

لەم پێناسانەوە بۆمان دەردەکەوێت کە وشەی (بدعة) بە مانای شێوازێکی داهێنراو دێت بەبێ ئەوەی هاوشێوەو جۆری پێشووی هەبووبێت، ئەم وشەیە بەکاردەهێنرێت بە گشتی بۆ هەموو جۆرێکی داهێنراو، دونیایی و دینی، چاك و خراپ، بەڵام وشەیەکی دینی یەو زۆری بەکارهێنانی بۆ لایەنی زەم و خراپەیە لە دین دا[1]، کە وتیان (بدعة): واتە داهێنراوێکی خراپ و لادان لە دین دا.

کەواتە تەنانەت بە گوێرەی زمانەوانی داهێنراو (بدعة) واتە: بێ بناغەو بێ سەرەتاو بێ سەرچاوە.

پێناسەی (داهێنراو) لە مەبەستی شەرع دا (البدعة في الاصطلاح): باشترین جۆری پێناسەی شەرعی بۆ (بدعة) لە ڕووە زانستی یەکەیەوە کە زانایان زۆر کۆك بن لەسەری پێناسەکەی ئیمامی (الشاطبي) رحمه الله یە لە کتێبی "الاعتصام" دا هێناویەتی و شی کردووەتەوە کە دەڵێت:

الْبِدْعَةُ: طَرِيقَةٌ فِي الدِّينِ مُخْتَرَعَةٌ، تُضَاهِي الشَّرْعِيَّةَ، يُقْصَدُ بِالسُّلُوكِ عَلَيْهَا مَا يُقْصَدُ بِالطَّرِيقَةِ الشَّرْعِيَّةِ[2].

(١) "النهاية في غريب الحديث والأثر" لابن الأثير (١/ ١٠٧).

(٢) "الاعتصام" للشاطبي (١/ ٥١).

واتە: داهێنراو: ڕێگەیەکە لە دین دا داهێنراوە، بە هاوشێوەو شێوازی ڕێگا شەرعی یەکان داڕێژراوە، مەبەستیش پێی پەیوەستبوون و ڕەچاوکردنیەتی بە هاوشێوەی کارە شەرعی یەکان.

شیکردنەوەی پێناسەکە:

(طريقة): واتە: شێوازو چوٚنیەتیەك دارِشتن.

(في الدين): واتە: بەناوی دین و لە دین دا نەك لە دونیادا، مەبەست پێی پوٚشینی بەرگی دینی تا وەرگیرێت لای خەڵکی.

(مخترعة): واتە: داهێنراوە بەبێ هیچ بنەمایەکی دینی.

(تضاهي الشرعية): واتە: بە هاوشێوەو ڕێ و ڕەسم و چوٚنێتی کارە شەرعی یەکان داڕێژراوە.

(يقصد بالسلوك عليها ...): واتە: مەبەست پێی کارپێکردن و پەیوەستبوونیەتی وەکو کارە شەرعی یەکان.

جیاوازی نێوان پێناسەی زمانەوانی و شەرعی

١. داهێنراو لە زمانەوانی دا گشتگیر دەردەکەوێت، داهێنراوی دینی و دونیایی دەگرێتەوە.

٢. داهێنراو لە شەرع دا تایبەترە، تەنها داهێنراوی دینی دەگرێتەوەو دونیایی ناگرێتەوە، مەگەر پەیوەست بکرێت بە دینەوە.

٣. وشەی داهێنراو لە دین دا بەکار دەهێنرێت و مەبەست پێی زمانەوانی یە، دەشێت کارێك داهێنراوی پێ بوترێت لە زمان دا، بەڵام پێی نەوترێت داهێنراو لە شەرع دا، وەکو هاندانی کارێك هەبێت لە دین دا بە کورتی، وە کارەکەش نەیەتە دی تاوەکو وەفاتی پێغەمبەر ﷺ، بە هوٚکاری ڕێگری یەك لە سەردەمی پێغەمبەر دا ﷺ، یاخود لەبەر پێویست نەبوونی ئەو کارە لەو سەردەمە دا، بەڵام لە پاش سەردەمی پێغەمبەر دا ﷺ ئەو کارە پێویست دەبێت و هیچ ڕێگرییەکی بوٚ نابێت، وەکو کوٚکردنەوەی قورئان و نوێژی (تەراویح) بە کوٚمەڵ، ئەمانە گەرچی پێیان دەوترێت داهێنراو لە زمان دا بەڵام پێیان ناوترێت داهێنراو لەڕووی شەرع دا[1].

(١) بڕوانە "المبتدعة وموقف أهل السنة والجماعة منهم" لمحمد يسري ص٢٢.

٤. لە ڕووی زانستی شەرعی یەوە بەکارهێنانی وشەی (البدعة) ڕاستەخۆ سەرەتا مەبەست پێی پێناسە شەرعی یەکەیە لەبەر مۆرکی دینی و زۆر بەکارهێنانی لەم ڕووەدا، نەك ڕووە زمانەوانی یەکە، وە گەر مەبەست ڕووە زمانەوانەوانی یەکە بێت؛ ئەوا پێویستی بە پاشگرو زیادە ڕوونکردنەوەیەك هەیە، هەروەك یاسا ئوصولی یەکە دەڵێت: «الْأَصْلُ فِي الْكَلَامِ الْحَقِيقَةُ»[١].

واتە: بناغە لە بەکارهێنانی قسە دا مەبەستە ڕاستەوخۆ بەکارهێنانە حەقیقی یەکانە.

وە یاسای: «الْحَقِيقَةُ الْعُرْفِيَّةِ»[٢].

واتە: بەکارهێنانە باوەکان سەلماندنی ئەم باسەیە.

٥. پێناسەو دابەشکردنی داهێنراو لە ڕووە زمانەوانی یەکەوەو سەپاندنی بەسەر پێناسە شەرعی یەکەدا هەڵەیەکی زانستی یە.

(١) "الأشباه والنظائر" للسيوطي (١/ ٦٣).

(٢) "نثر الورود على مراقي السعود" للشنقيطي ص٨٧.

بەڵگە قورئانی یەکان لەسەر داهێنراو

(الآيات القرآنية في ذم البدع)

گەرچی قورئانی پیرۆز کورت و پڕ ماناو لەخۆگرە بۆ هەموو باسێك، وە بە هیچ شێوەیەك باسە گەورەو گرنگەکان بەتایبەت لە خزمەتی دینی و پاراستنی دا پەراوێز خات، بەڵام جۆری دارشتنی قورئان و تێگەیشتن لە ناوەڕۆکی باسەکانی دەکرێت خاوەن شارەزایی باش و تایبەتی بوێت، وەکو خوای پەروەردگار دەفەرموێت: ﴿ إِنَّ هَٰذَا ٱلْقُرْءَانَ يَهْدِى لِلَّتِى هِىَ أَقْوَمُ ﴾ [الإسراء : ٩].

واتە: قورئان ڕێ پشاندەرە بۆ کاملترین ڕێ و کار.

لەبەر ئەوە دەبینین کەسانێك بڕیار لەسەر داهێنراو دەدەن و پاڵپشتی دەبن، ئاستی تێگەیشتنی قورئان و شارەزایی دینی یان زۆر نزمە، وە بگرە متمانەیان نی یە لە قورئان دا ئەم باسە هەبێت.

لەبەر ئەوەی بەڵگەکانی قورئان لەسەر (بدعة) زیاتر بەڵگەیەکی گشتین، لە چوارچێوەی گوێڕایەڵی و لە فەرمان دەرنەچوون و یەکریز پاراستن و دووبەرەکایەتی نەنانەوە، دوورکەوتنەوە لە سوودمەندی یەتایبەتی یەکان و حەزو ئارەزووە ئادەمیزادیەکان خۆی دەبینێتەوە.

گەرچی ئایەتی زۆر هەیە چوارچێوەی ئەم باسە لەخۆ بگرێت، بەڵام ئەو ئایەتانەی زۆر ڕوون و ئاشکران و زانایان دەیکەنە بەڵگە لەسەر ئەم بابەتە دەخەینە ڕوو:

ئایەتی یەکەم: خوای گەورە ﷻ دەفەرموێت: ﴿ هُوَ ٱلَّذِىٓ أَنزَلَ عَلَيْكَ ٱلْكِتَٰبَ مِنْهُ ءَايَٰتٌ مُّحْكَمَٰتٌ هُنَّ أُمُّ ٱلْكِتَٰبِ وَأُخَرُ مُتَشَٰبِهَٰتٌ ۖ فَأَمَّا ٱلَّذِينَ فِى قُلُوبِهِمْ زَيْغٌ فَيَتَّبِعُونَ مَا تَشَٰبَهَ مِنْهُ ٱبْتِغَآءَ ٱلْفِتْنَةِ وَٱبْتِغَآءَ تَأْوِيلِهِۦ ۗ وَمَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُۥٓ إِلَّا ٱللَّهُ ﴾ [آل عمران : ٧].

خوای پەروەردگار هەواڵمان پێ دەدات قورئان دوو بەشە: ئایەتە بنەما ماناداراکان: ئەمانە ناوەڕۆکی قورئانن، واتە دارشتنەکانی زۆر ڕوون و ئاشکراو مانا ڕوونن، هیچ شاراوەو نادیاری یان تێدا نی یە، وە ئایەتە لێکچووە هاوشێوەکانیشی تێدایە کە ئاڵۆزو یەکلا نەبووەوەن لای زۆری ئادەمیزاد یان هەندێکیان، گەر کەسێك ئەم لێکچوو ئاڵۆزانە بگێڕێتەوە بۆ ئایەتە بنەماکان؛ ئەوا

لەسەر ڕێی ڕاست و دروستە، وە بە پێچەوانەشەوە پێچەوانەیە[١].

ئەم ئایەتە هەر لە سەرهەڵدانی بیدعەکارانەوە کراوەتە بەڵگە لەسەریان لەو ڕووەوە بیدعەکاران بۆ شوێنکەوتەو ڕەواجی داهێنراوەکانیان پەنایان بردووەتە بەر ئەو بەڵگانەی ماناکانیان بە شێوەیەك شاراوەیە لای خەڵکی، ئەوانەش کە هەڵدەستن بەم کارە کەسانی گومڕاو لادەرن لەسەر ڕێگەی ڕاست و دروست و ئاشکرای ئەم دینەو خاوەنی ڕێگای جیاوازو بەڵگەکاری شێواوو پێچ و پەنای شێوە زانستی یە دینی یەکەن ﴿ٱبۡتِغَآءَ ٱلۡفِتۡنَةِ وَٱبۡتِغَآءَ تَأۡوِيلِهِۦ﴾ هەوڵدەری دوو کارن: فیتنەگێڕو گومڕایی ناو موسوڵمانان و تێکدان و لادانی دارِشتنی بەڵگەکان، ئەمە ستەمە لە مافی خەڵکی وە خواش دا ﷻ، پێغەمبەری خوا ﷺ لە وەڵامی پرسیارێکی (عائشة)ی خێزانی دا ﵂ لەسەر ئەم ئایەتە فەرمووی: «فَإِذَا رَأَيْتِ الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ مَا تَشَابَهَ مِنْهُ فَأُولَئِكِ الَّذِينَ سَمَّى اللهُ فَاحْذَرُوهُمْ»[٢]، وفي رواية: «فَإِذَا رَأَيْتُمُ الَّذِينَ يُجَادِلُونَ فِيهِ، فَهُمُ الَّذِينَ عَنَى اللهُ عَزَّ وَجَلَّ، فَاحْذَرُوهُمْ»[٣].

واتە: ئەگەر بینیتان ئەو کەسانەی دوای ئایەتە لێکچووەکان (متشابهات) دەکەوتن؛ دەمەقاڵێ و دووبەرەکایەتی یان لەسەر دەکرد ئەوانەن خوای پەروەردگار ناویانی بردوون بە خراپەو مەبەستی پێیانە، ئاگاتان لێیان بێت خۆتانیان لێ بپارێزن.

ئەمە ڕوونکردنەوەیەکی تەواوە لەو فەرموودەیەدا دەردەکەوێت کە نیشانەی گومڕایی و لادان (الزيغ) پێکدادانە لە قورئان دا (الجدال)، ئەوەش بەهۆی شوێنکەوتەی ئایەتە لێکچووەکانە (المتشابهات)[٤].

---

(١) "تفسير ابن كثير" (٢/ ٦).

(٢) رواه البخاري (٤٥٤٧)، والبغوي في "شرح السنة" (١/ ٢٢١).

(٣) رواه ابن ماجه (٤٧)، والترمذي (٢٩٩٣)، وأحمد في "المسند" (٦/ ٤٨)، وابن حبان (٧٦)، وهو حديث صحيح.

(٤) "الاعتصام" للشاطبي (١/ ٦٩ - ٧٠).

ئەم ئایەتە باس لەوە دەکات قورئان پێکهاتەیە لە دوو بەش:

جۆری (المحکم): ئەو ئایەتانەی ماناکانی ڕوون و ئاشکرایە بەهۆی جۆری داڕشتن و پێکهاتەی وشەکانی یەوە هیچ جۆرە ماناو لێکدانەوەی تر لەخۆ ناگرێت، وەکو باسەکانی یەکتاپەرستی و عیبادات و حەڵاڵ و حەرامەکان ڕەوشتی بەرز و خواناسی و باسەکانی ڕۆژی دوایی.

وە جۆری (المتشابە): ئەو ئایەتانەی شێوەی داڕشتنەکەی دەکرێت چەند جۆرێك مانا لەخۆ بگرێت لە ڕووی داڕشتنەوە نەك لە ڕووی مەبەستی سەرەکی باسەکە، ئەوەش بەهۆی گەڕانەوە بۆ سەر جۆری باس و بنەماکان (المحکم)، لەو شێوەدا مانای ڕوون و ئاشکراو یەکلابوونەوەو دڵنیایی بەدەست دێت[١].

بەتایبەت گەڕانەوە بۆ فەرموودەکان وەك (عومەری کوڕی خەتتاب) ﷺ دەفەرموێت: «إِنَّهُ سَيَأْتِي أُنَاسٌ يَأْخُذُونَكُمْ بِشُبُهَاتِ الْقُرْآنِ، فَخُذُوهُمْ بِالسُّنَنِ، فَإِنَّ أَصْحَابَ السُّنَنِ أَعْلَمُ بِكِتَابِ اللَّهِ»[٢].

واتە: خەڵکانێك دێن دووبەرەکایەتیتان لەگەڵ دەکەن بە ئایەتە لێکچووەکانی قورئان (المتشابهات)، ئێوە بە فەرموودەکان بیانگرن، خاوەنی ئاشنایی فەرموودەکان زاناترن بە قورئان.

قورئان کورت و پڕ ماناو هەمە لایەنیە، بەڵام فەرموودە شیکردنەوەو یەکلابوونەوە مەبەستی تایبەتی باسەکە دەگەیەنێت، خوای پەروەردگار دەفەرموێت: ﴿لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ﴾ [النحل: ٤٤].

واتە: کاری تۆ ئەی پێغەمبەر شیکردنەوەی ئەوەیە کە ناردوومانەتە خوارەوە بۆیان.

بۆیە هەر لە سەرەتای لادان و داهێنانەکانەوە ئەم جۆرە بەڵگەو داڕشتنانە گیراوەتە بەر، وەکو (خەواریج)ەکان کە یەکەم کۆمەڵی گومڕا بوون، بەرنامەیان کارکردن بوو بە قورئان بەبێ

(١) بۆ زیاتر مانای (المحکم والمتشابە) بگەڕێرەوە بۆ تەفسیری "الطبري" (٣/ ١٧٠)، و "القرطبي" (٤/ ٩)، و "ابن کثیر" (١/ ٣٤٥)، و "الاعتصام" للشاطبي (١/ ٧٠).

(٢) رواه الدارمي في "السنن" (١١٩)، والآجري في "الشريعة" ص٥٢، وابن بطة في "الابانة" (٨٣)، واللالكائي في "شرح أصول اعتقاد" (١/ ١٢٣)، والبغوي في "شرح السنة" (١/ ٢٠٢)، وابن عبدالبر في "الجامع" (١٩٢٦).

سوننەت، بەکارهێنانی هەڕەشەکان (وعید) بە گشتی و بەبێ هۆکاری لێبووردن و موژدەکان (وعد)، بە هەڵگەڕانەوەو کافرکردنی هاوەڵانی پێغەمبەر ﷺ بە هۆکاری بەکارهێنانی ئەو ئایەتانەی بۆ بێبڕوایان هاتووەو دابەزاندنی بۆ سەر موسوڵمانان[١].

هەموو کۆمەڵە گومڕاکان لە (الرافضة والمعتزلة والمرجئة ...)، باقی ئەوانەی پێیان دەوترێت بیدعەکاران (أهل البدع) لە پێناسەی زاناکانی ئەهلی سوننە دا، تا ئەمڕۆ بەڵگەو پاساو هێنانەوەیان بۆ کارەکانیان (متشابهات) بەڵگە مانا هەمە لایەنەکانە.

هەروەك هۆکاری هاتنەخوارەوەی ئەم ئایەتەی کردوومانە بە بەڵگە [آل عمران : ٧] لەسەر گاورەکانی (نەجران) بووە کاتێك وتو وێژیان لەگەڵ پێغەمبەر ﷺ دەکرد بە کۆمەڵێك (متشابهات) بۆ سەلماندنی پێغەمبەر (عیسى) عليه السلام کە خوایە یاخود کوڕی خوایە یاخود پێکهاتەی سێیەمی خوایە، ئەو ڕوون و ئاشکرایانەیان (المحکم) واز لێ دەهێنا کە بەندەو دروستکراوو پێغەمبەری خوایە، پاشان زانایانی پێشوو ئەم ئایەتەیان دەکردە بەڵگە بەسەر ئەو ڕووداوانەی خاوەنەکانیان بە هەمان شێوەی دارشتن دەیانی گرتەوە بە شێوەیەکی گشتی[٢].

نمونەی ئەمڕۆ بوو وەك بەکارهێنانی پێناسەی زاراوەیی (البدعة اللغوي) بۆ پێناسەی شەرعی، یاخود کارە دینی یە گشتی یەکان بۆ کارە تایبەتی یەکان، وەکو سڵاوات و لکاندنی بە بانگ و قامەتەوە، بە عیبادەت کردنی ئەو کارانەی کە عیبادەت نین وەکو لەدایکبوونی پێغەمبەر ﷺ و ئیسراو میعراج و شەوی بەدرو شەوی بەرات ... هتد.

یان بەکارهێنانی داهێنراوی دونیایی بە داهێنراوی دینی یەوە وەکو دەڵێن سەیارەو تەیارەو ... بیدعەیە.

(١) قول ابن عمر رضي الله عنهما في "الاعتصام" (٣/ ١٤٨).

(٢) "الاعتصام" للشاطبي (١/ ٧٤).

ئایەتی دووەم: خوای گەورە ﷻ دەفەرموێت: ﴿وَأَنَّ هَٰذَا صِرَٰطِى مُسۡتَقِيمٗا فَٱتَّبِعُوهُۖ وَلَا تَتَّبِعُواْ ٱلسُّبُلَ فَتَفَرَّقَ بِكُمۡ عَن سَبِيلِهِۦۚ ذَٰلِكُمۡ وَصَّىٰكُم بِهِۦ لَعَلَّكُمۡ تَتَّقُونَ ﴿١٥٣﴾﴾ [الأنعام: ١٥٣].

واتە: ئەوانەی پەروەردگار لە قورئان دا ڕوونی کردووەتەوە بۆ بەندەکانی ڕێگەی ڕاست و دروستی خۆیەتی دەتگەیەنێتە ئەو شوێنکەوتەی بن، بۆ ڕزگار بوون و سەرفرازیتان، دواکەوتەی ڕێ و ڕێچکە دژو لادەرەکان بە ئەو مەبن، کە دەبێتە هۆکاری لادانتان لە ڕێی ڕاست و ڕۆشنی ئەو، ئەمە ئامۆژگاری پەروەردگارە بۆ ئێوە تاوەکو خواناس و ڕزگار بوو بن[١].

مەبەست لە ڕێگە لادەرەکان کە خوای گەورە دەفەرموێت ﴿وَلَا تَتَّبِعُواْ ٱلسُّبُلَ﴾ (مجاهد) رحمه الله دەڵێت: داهێنراوەکان (البدع)ە[٢].

﴿صِرَٰطِى﴾: ڕێگەکەی بە تاك و خاوەنێتی ناو دەبات، واتە ڕێگەی من، بۆ دەربڕینی تاکە ڕێگەی ڕاستی گەیشتن بە پەروەردگار[٣].

ئەو ڕێگەیەش کە بانگی بۆ دەکات پەیوەست و پەیڕەوی کردن و لانەدانی تەواوی سوننەتەکانی پێغەمبەری خوایە ﷺ، وە ڕێ لادەرو پێچەوانەکانی کەسانی خاوەن داهێنراوەکانن (وهم أهل البدع)، نەك ڕێگەی تاوانەکان (المعاصي)، بەڵکو تاوان کەس نایکات بە ڕێگەو تا لەسەری بڕۆن لەبەر ڕوون و ئاشکرایی، بەڵکو ئەو ڕێگە لادەرانە تایبەتە بە داهێنراوەکان بۆ بەرامبەرکێیەتی و بەدین کردنیان لە ئاستی سوننەت دا[٤].

بۆ زیاتر ڕوونبوونی ئەم بابەتە (عبدالله ی کوڕی مەسعود) رضي الله عنه دەڵێت: پێغەمبەری خوا ﷺ خەتێکی ڕاستی بۆ کێشاین و فەرمووی: «هَذَا سَبِيلُ اللهِ»، واتە: ئەمە ڕێگەی خوایە، پاشان چەند

(١) "تيسير الكريم الرحمن في تفسير كلام المنان" للسعدي ص٢٨٠.

(٢) "تفسير القرطبي" (٧/ ١٢٤)، و "الاعتصام" للشاطبي (١/ ٧٩)، والدارمي في "السنن" (١/ ٦٨)، وابن جرير في "جامع البيان عن تأويل آي القرآن" (٨/ ٨٨)، وأبو شامة في "الباعث على إنكار البدع والحوادث" (٥٣).

(٣) "تيسير الكريم الرحمن في تفسير كلام المنان" للسعدي ص٢٨٠.

(٤) "الاعتصام" للشاطبي (١/ ٧٦).

خەتێکی تری لای ڕاست و چەپی ئەو خەتە کێشاو فەرمووی: «هَذِهِ سُبُلٌ عَلَى كُلِّ سَبِيلٍ مِنْهَا شَيْطَانٌ يَدْعُو إِلَيْهِ»، واتە: ئەمە ڕێگە گومڕاکانە، لەسەر هەموو ڕێگەکان شەیتان (خراپەکارێك) بانگەوازی بۆ دەکات، پاشان ئەم ئایەتەی خوێندەوە: « ﴿وَأَنَّ هَٰذَا صِرَٰطِي مُسْتَقِيمًا فَٱتَّبِعُوهُ وَلَا تَتَّبِعُواْ ٱلسُّبُلَ فَتَفَرَّقَ بِكُمْ عَن سَبِيلِهِۦ﴾ [الأنعام: ١٥٣] »، (بەكری كوڕی عەلاء) رَحِمَهُ اللَّهُ دەڵێت: مەبەست بە شەیتانی ئادەمیزاد خاوەن داهێنەرە (هي البدع)[1].

جا ئەگەر ئەو ڕێ لادەرانە لە بواری بیروڕای بەرنامەیی (العقائد) بێت یان پەرستن (العبادات) هیچ جیاوازی یەکی نی یە، هەمووی لە چوارچێوەی دین دایە، هەروەك دروستبوونی ئەو هەموو تاقم و كۆمەڵانەی كە لە مێژوو دا دروست بوون لە هەردوو بوارەكەدا وەك (الخوارج، والرافضة، والمعتزلة، والتصوف، والمرجئة)، وەكو پرسیار كرا لە (ابن مسعود) رضي الله عنه: «مَا الصِّرَاطُ الْمُسْتَقِيمُ؟»، واتە: ڕێگای ڕاست كامەیە؟ فەرمووی: «تَرَكَنَا مُحَمَّدٌ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي أَدْنَاهُ وَطَرَفُهُ فِي الْجَنَّةِ، وَعَنْ يَمِينِهِ جَوَادٌ، وَعَنْ يَسَارِهِ جَوَادٌ، وَعَلَيْهَا رِجَالٌ يَدْعُونَ مَنْ مَرَّ بِهِمْ هَلُمَّ لَكَ فَمَنْ أَخَذَ مِنْهُمْ فِي تِلْكَ الطُّرُقِ انْتَهَتْ بِهِ إِلَى النَّارِ، وَمَنِ اسْتَقَامَ عَلَى الطَّرِيقِ الْأَعْظَمِ انْتَهَى بِهِ إِلَى الْجَنَّةِ، ثُمَّ تَلَا ابْنُ مَسْعُودٍ هَذِهِ الْآيَةَ: ﴿وَأَنَّ هَٰذَا صِرَٰطِي مُسْتَقِيمًا فَٱتَّبِعُوهُ وَلَا تَتَّبِعُواْ ٱلسُّبُلَ فَتَفَرَّقَ بِكُمْ عَن سَبِيلِهِۦۚ ذَٰلِكُمْ وَصَّىٰكُم بِهِۦ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ﴿١٥٣﴾﴾ [الأنعام: ١٥٣].»[2].

---

(١) رواه أحمد في "المسند" (٤١٤٢)، والنسائي في "الكبرى" (١١١٠٩)، والدارمي في "السنن" (٢٠٨)، وابن بطة في "الإبانة" (١٠٥)، وابن نصر في "السنة" (١٤)، والحاكم في "المستدرك" (٢/ ٣١٨)، بۆ زیاتر بگەڕێرەوە سەر "الاعتصام" للشاطبي (١/ ٧٧)، وە شێخ (مشهور) دەڵێت: إسناده صحيح، وە هەروەها (أحمد شاكر) لە "المسند" دا (١/ ٤٦٥)، وە شێخ (ئەلبانی) لە "السنة" لأبي عاصم (١٧) دەڵێت: إسناده حسن.

(٢) رواه ابن وضاح في "البدع والنهي عنها" (٧٧)، والبيهقي في "شعب الإيمان" (١٤٨٧)، والطبراني في "الكبير" (١٠٤٥٤).

واته: پێغەمبەری خوا ﷺ لە سەرتاکەی بەجێی هێشتین و کوتاییەکەی لە بەهەشت دایە، لەملاو لەولای دا بانگەواز هەیە بۆ لادان، ئەوەی وەڵامیان بداتەوە دەکەوێتە ئاگرەوە، ئەوەی خۆڕاگر بێت و بمێنێتەوە دەگاتە بەهەشت، پاشان ئەو ئایەتەی کردە بەڵگە.

مەبەستی (ابن مسعود) ﷺ هەموو بوارەکانی ئاین بوو، لێدەرنەچوون و پەیوەست بوونی تەواو بە هەموو لایەنە دینی یەکان.

ئەم ئایەتە هەموو لایەنە داهێنراوەکان دەگرێتەوە، بەبێ تایبەتمەندی هەندێك بە هەندێك[1].

ئایەتی سێ یەم: خوای گەورە ﷻ دەفەرموێت: ﴿إِنَّ ٱلَّذِينَ فَرَّقُواْ دِينَهُمْ وَكَانُواْ شِيَعًا لَّسْتَ مِنْهُمْ فِي شَيْءٍۚ إِنَّمَآ أَمْرُهُمْ إِلَى ٱللَّهِ ثُمَّ يُنَبِّئُهُم بِمَا كَانُواْ يَفْعَلُونَ ١٥٩﴾ [الأنعام: ١٥٩].

واته: خوای پەروەردگار هەواڵ دەدات لەم ئایەتەدا بە پێغەمبەرەکەی ﷺ کە ئەو بەری یە لەوانەی دوورکەوتوونەتەوە لە دینە حەقەکەی، بوونەتە چەندەها تاقم و کۆمەڵانێك، پێغەمبەر ﷺ لەوان نی یەو ئەوانیش لەم نین[2].

گەر ئەمانە جولەکەو گاورەکان بن لە دینی (إبراهیم الحنیف) ﷺ جیابوونەوەو ناویان لە خۆیان نا، یاخود خاوەن داهێنراوەکان بن لەناو موسوڵمانان دا، کەسانی شوێنکەوتەی (متشابهات)ی بن، هەموویان دەرچوور ڕێ لێ ونبووی ئایینی پاك و بێگەردی (ابراهیم ومحمد)ن، ﴿قُلْ إِنَّنِي هَدَىٰنِي رَبِّيٓ إِلَىٰ صِرَٰطٖ مُّسْتَقِيمٖ دِينٗا قِيَمٗا مِّلَّةَ إِبْرَٰهِيمَ حَنِيفٗاۚ وَمَا كَانَ مِنَ ٱلْمُشْرِكِينَ ١٦١﴾ [الأنعام: ١٦١][3].

خوای پەروەردگار پێغەمبەر (محمد)ی ﷺ بەری کردووە لێیان[4].

هەواڵی پێ داوە بەم ئایەتە، لە گەلەکەی دا داهێنراوێکی زۆر لە دوای خۆی دروست بێت[5].

(١) "الاعتصام" للشاطبي (١/ ٨٠).
(٢) (٣) "تفسير الطبري" (٥/ ١٣٩). (٥) "تفسير الطبري" (٥/ ١٤٠).
(٤) "تفسير ابن كثير" (٣/ ٤٣٠)، و"تفسير القرطبي" (٧/ ١٣٥).

وە فەرمانی پێ کردووە کە بەرائەتی خۆی بنوێنێ لەوانەی داهێنەرو دووبەرەکایەتی لەناو ئایینەکەی دا دروست دەکەن بەوەی کە دەفەرموێت: ﴿لَّسْتَ مِنْهُمْ فِي شَيْءٍ﴾، وە هەڕەشەشیان لێ دەکات کە دەفەرموێت: ﴿إِنَّمَآ أَمْرُهُمْ إِلَى ٱللَّهِ﴾ [(١)].

بێبەری بوون لە پێغەمبەرەوە ﷺ، وە سزاو تۆڵە لە خوای پەروەردگارەوە، دڵنەواییەك بۆ پێغەمبەری خوا ﷺ[(٢)].

بەڵگەش لەسەر ئەوەی کە پێغەمبەری خوا ﷺ بێبەریەو هیچ پەیوەندی یەکی نامێنێ بە خاوەن داهێنراوەکانەوە کۆی هەموو تاقمە جیابووەکان هەر لە (خەوارج، ڕافیزە، موعتەزیلە، مورجیئە، قەدەری، ئەشعەری، ماتۆریدی، ...هتد)یەو بە (سۆفی و دەروێش و هەموو جۆرە کۆمەڵە تازەکانی ئەم سەردەمە دوای ئەمانیش) بە شێوەیەکی گشتی کۆ بەرنامەیی یان پێوە دیارە لە پەیڕەوی نەبوون و شوێن نەکەوتنی سوننەتەکان و دژایەتی فەرموودە، تەنانەت بێئاگابوون و نەناسین و دووری تەواویان لە زانستی تایبەت بە ناسینی فەرموودە (علوم الحديث) و کوێری تەواویان لە پلەی فەرموودەکان دا، وە بگرە تەنانەت بەرنامە دارشتن بۆ دەرباز بوون لە فەرموودە، لەژێر ناونیشانی بەناو زانستی (خبر الآحاد) و (ظني ودلالة) بەڵگە گوماناوی یەکان، یا لەگەڵ عەقڵ و عیلم دا نەگونجاندن.

وە پێشوویی یەکانیان (خەوارج و ڕافیزەو موعتەزیلە) بەوەشەوە نەوەستان بەڵکو هەموویان کۆدەنگن لە حوکم دان بە تەکفیر کردن و بە هەڵگەڕاوە بوون و فاسق بوون بە لایەنی هەرە کەمیان بە (عدالة) سەیرنەکردنی هاوەڵانی پێغەمبەری خوا ﷺ کە زانایان و ئەڵقەی گەیاندنی ئەم دینەن، لەگەڵ ئەو هەموو دەقانە لە وەسف و سەنایان (التزكية) کردنیان، خوا لێیان ڕازی یەو ئەوانیش لە خوا ڕازین ﴿رَّضِيَ ٱللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُواْ عَنْهُ﴾ [البَيِّنَة: ٨].

هەر ئەوە ئەهلی سوننەتە بەرنامەو کاریان پێ هەڵگری هاوەڵان و تابعین و گرنگی دانیانە بە فەرموودەو زانستەکەی (علوم الحديث) وە پەیوەستبوونی تەواویان بە پاشماوەو (آثار)ی قسەو

---

(١) "تيسير الكريم الرحمن في تفسير كلام المنان" للسعدي ص٢٨٢.

(٢) "تفسير القرطبي" (٧/ ١٣٥).

فەتوای هاوەڵان و تابعین، بۆ یەکلابوونەوەو شیکردنەوەی هەموو جیاوازی یەك لە بۆچوونی دینی داو ڕەچاوکردنی خوێندنەوەی ڕاو بۆچوون و ئیجتیهادەکانیان لەپێش هەموو کەس و مەزهەبێکەوەیە لەبەر پێشینەییە تیان لەم دینە دا.

ئەمانە هەمووی نیشانەیەکی زۆر دیاری جیاکەرەوەی نێوان ئەهلی سوننەت و فیرەقەکانە کە هەموو بەرنامەو کۆمەڵێکی یەکلا دەکاتەوە لە پەیوەندی نەبوونیان بە بەرنامەو زانایانی ئەم (منهج)ە، وە لەخۆگرتنیان بە شێوازی دوورەپەرێزی و بە سەرچاوە نەگرتن و قسەو توانج لە پێشینی ئەم ئومەتە بەتایبەت لە زانایانی هەڵگرو بانگەوازی ئەم (منهج)ە بە درێژایی مێژوو بەرنامەو کاری فیرەقەکانە.

وەك (القرطبي) ﷬ لە تەفسیرەکەی دا دەڵێت: وَقَدْ قَالَ بَعْضُ الْعُلَمَاءِ الْعَارِفِينَ: هَذِهِ الْفِرْقَةُ الَّتِي زَادَتْ فِي فِرَقِ أُمَّةِ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هُمْ قَوْمٌ يُعَادُونَ الْعُلَمَاءَ وَيُبْغِضُونَ الْفُقَهَاءَ، وَلَمْ يَكُنْ ذَلِكَ قَطُّ فِي الْأُمَمِ السَّالِفَةِ[١].

واتە: هەندێك لە زانایانی شارەزا دەڵێن: ئەو تاقمەی گەلی موسوڵمان لە گاورو جولەکە زیاتر دەکات کە دەبنە (٧٣) تاقم، کەسانێکن لە گەلی (محمد) ﷺ دژایەتی زانایان و ڕق لێبوونی شەرع ناسان دەکەن، بە هیچ شێوەیەك لە گەلەکانی پێشوودا نەبوون.

بەڵکو ئەوان قەشەو عابیدەکانیان سیفاتێکی خوایەتی یان پێ دابوون لە گۆڕین و گوێڕایەڵی کردنیان، تەنانەت لە گۆڕینی دین دا، وەك خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿ ٱتَّخَذُوٓاْ أَحۡبَارَهُمۡ وَرُهۡبَٰنَهُمۡ أَرۡبَابٗا مِّن دُونِ ٱللَّهِ وَٱلۡمَسِيحَ ٱبۡنَ مَرۡيَمَ ﴾ [التوبة : ٣١].

(أبو هريرة) ﷺ دەڵێت: «﴿إِنَّ ٱلَّذِينَ فَرَّقُواْ دِينَهُمۡ﴾ هُمْ أَهْلُ الْبِدَعِ وَأَهْلُ الشُّبَهَاتِ وَأَهْلُ الضَّلَالَةِ مِنْ هَذِهِ الأمة»[٢].

واتە: ئەوانەی جیاوازی و دووبەرەکایەتی دروست دەکەن کەسانی بیدعەکارانن، خاوەن

---

(١) "تفسير القرطبي" (٧/ ١٢٧).

(٢) "تفسير الطبري" (٥/ ١٣٩)، و "المصنفه" لابن أبي شيبة، وابن أبي حاتم (٨١٥١)، و "تفسير ابن كثير" (٣/ ٤٢٠).

گومڕایی یەکانن لەم ئوممەتە.

(قاضي اسماعيل) و (ابن كثير) دەڵێن: ظَاهِرُ الْقُرْآنِ يَدُلُّ عَلَى أَنَّ كُلَّ مَنِ ابْتَدَعَ فِي الدِّينِ بِدْعَةً مِنَ الْخَوَارِجِ وَغَيْرِهِمْ؛ فَهُوَ دَاخِلٌ فِي هَذِهِ الْآيَةِ؛ لِأَنَّهُمْ إِذَا ابْتَدَعُوا تَجَادَلُوا وَتَخَاصَمُوا وَتَفَرَّقُوا وَكَانُوا شِيَعًا[١].

واتە: ڕووکەشی قورئان بەڵگەیە لەسەر هەموو کەسێك داهێنراوێك لە ئایین دا دابهێنێت، هەر لە (خەواریج)ەکانەوە تا کەسانی تر ئەم ئایەتە هەموویان لەخۆ دەگرێت، لەبەر ئەوەی گەر داهێنراویان دروست کرد ئەوا دەمەقاڵێ و وتی وتی دروست دەکەن لە دین داو پاشان دووبەرەکایەتی ئەنجام دەدەن.

وەك ئیمامی (عەلی) ﷺ دەفەرموێت: «وَاللهِ مَا فَرَّقُوهُ وَلَكِنْ فَارَقُوهُ»[٢].

واتە: سوێند بە خوا جیاوازی یان لە دین دا دروست نەکردووە، بەڵکو لێی جیا بوونەتەوە.

وە جۆرێك گێڕاندنەوە لە خوێندنەوەی ئایەتەکە ئەمە دەسەلمێنێت، وەکو خوێندنەوەی ئیمامی (عەلی و قەتادە) بەم جۆرە: «إِنَّ الَّذِينَ فَارَقُوا دِينَهُمْ»[٣].

واتە: ئەوانەی لە دینەکەیان جیابوونەوە.

ئایەتی چوارەم: خوای گەورە ﷻ دەفەرموێت: ﴿قُلْ هُوَ ٱلْقَادِرُ عَلَىٰٓ أَن يَبْعَثَ عَلَيْكُمْ عَذَابًا مِّن فَوْقِكُمْ أَوْ مِن تَحْتِ أَرْجُلِكُمْ أَوْ يَلْبِسَكُمْ شِيَعًا وَيُذِيقَ بَعْضَكُم بَأْسَ بَعْضٍ ۗ ٱنظُرْ كَيْفَ نُصَرِّفُ ٱلْءَايَٰتِ لَعَلَّهُمْ يَفْقَهُونَ ﴿٦٥﴾﴾ [الأنعام: ٦٥].

واتە: ئەی (محمد) پێیان ڕابگەیەنە خوای پەروەردگار بالاَدەستە لە ناردنی سزا بەسەرتان دا، لە سەرەوەو لە خوارەوەو بەرگی پارچە پارچەو دووبەرەکایەتیتان بەسەردا بپۆشێ و تاڵاوو سەختی یەکانی یەکتری بچێژن[٤].

(١) "تفسير ابن كثير" (٣/ ٤٢٠)، و"الاعتصام" للشاطبي (١/ ٨٥). (٣) "تفسير الطبري" (٥/ ١٣٧).
(٢) "تفسير القرطبي" (٧/ ١٤٩)، و "اللباب في علوم الكتاب" لسراج الدين الحنبلي (٨/ ٥٣٠).
(٤) "تفسير الطبري" (٥/ ٢٨٨)، "تفسير ابن كثير" (٣/ ٣٠٥)، و"تفسير القرطبي" (٧/ ١٢).

مەبەست لە ئایەتەکە: ﴿أَوْ يَلْبِسَكُمْ شِيَعًا﴾: بەگی پارچە پارچە بوونتان بەسەردا بپۆشێ.

(عبدالله ی کوڕی عەباس) رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا دەڵێت: «يَعْنِي بِالشِّيَعِ الْأَهْوَاءَ الْمُخْتَلِفَةَ»[١].

واتە: بە پارچە پارچە بوون و هەواو ئارەزووە جیاوازەکانە.

وە (مجاهد) رَحِمَهُ اللهُ دەڵێت: «مَا كَانَ مِنْكُمْ مِنَ التَّفَرُّقِ وَالِاخْتِلَافِ»[٢].

واتە: بەوانەی لە ئێوەدا ڕوو دەدات لە دووبەرەکایەتی و جیاوازەکان دا.

ئەم ئایەتە هێمایە بۆ دروست بوونی جیاوازی و داهێنراوەکان لە دوای ئەم ڕاستە ڕێگەو کۆدەنگ بوون لەسەری، لە بنەڕەت دا داهێنراو هۆکاری ناکۆکی و پەرت بوونە، هەروەك (سوننەت) هۆکاری کۆدەنگی و یەکڕیزی دینە، (ابن تيمية) رَحِمَهُ اللهُ دەڵێت: البدعة مقرونة بالفرقة كَمَا ان السّنة مقرونة بِالْجَمَاعَة[٣].

واتە: داهێنراو پەیوەستە بە دووبەرەکایەتی و پەرتبوونەوە هەروەك چۆن شوێنکەوتەی سوننەت پەیوەستە بە یەکڕیزی یەوە.

وەك (مجاهد) رَحِمَهُ اللهُ لە تەفسیری ئەم ئایەتەدا ﴿وَلَا يَزَالُونَ مُخْتَلِفِينَ ﴿١١٨﴾ إِلَّا مَن رَّحِمَ رَبُّكَ﴾ [هُود : ١١٨ - ١١٩] واتە: بەردەوام جیاوازی لە نێوانتان دا دەبێت بێجگە لەوانەی بەزەیی خوا گرتوونیەتی یەوە. دەڵێت: « ﴿وَلَا يَزَالُونَ مُخْتَلِفِينَ﴾ [هُود : ١١٨]: أَهْلُ الْبَاطِلِ، واتە: ئەوانەی جیاوازیان تیادایە کەسانی ئەهلی بەتاڵن، ﴿إِلَّا مَن رَّحِمَ رَبُّكَ﴾ [هُود : ١١٩]: أَهْلُ الْحَقِّ لَيْسَ فِيهِمُ اخْتِلَافٌ» واتە: خاوەن حەقەکان جیاوازی لە نێوانیان دا نی یە[٤].

وە (عكرمة) رَحِمَهُ اللهُ دەڵێت: «هُمْ أَهْلُ السُّنَّةِ»[٥]. واتە: ئەهلی بەزەیی ئەهلی سوننەتن.

---

(١) "تفسير الطبري" (٥/ ٢٨٨)، و"الاعتصام" للشاطبي (١/ ٨٦)، وابن أبي حاتم (٧٤١٢).

(٢) "تفسير الطبري" (٥/ ٢٨٨)، و"الاعتصام" للشاطبي (١/ ٨٦)، وابن أبي حاتم (٧٤١٢).

(٣) "الاستقامة" (١/ ٤٢).

(٤) "جامع بيان العلم وفضله" لابن عبدالبر (١٧٥٣)، و"الاعتصام" للشاطبي (١/ ٨٧).

(٥) "السنن" لسعيد بن منصور (١١٠٦)، و "جامع البيان" لابن جرير (١٨٧١٣).

وە (مالك بن أنس) رحمه الله دەڵێت: «أَهْلُ رَحْمَةِ اللهِ لَا يَخْتَلِفُونَ»[1]. واتە: خاوەن بەزەیی یەکان جیاوازییان تێدا نی یە.

ئایەتی پێنجەم: خوای گەورە جل جلاله دەفەرموێت: ﴿فَلْيَحْذَرِ الَّذِينَ يُخَالِفُونَ عَنْ أَمْرِهِ أَن تُصِيبَهُمْ فِتْنَةٌ أَوْ يُصِيبَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٦٣﴾﴾ [النور: ٦٣].

واتە: با خۆپارێز بن لە جێبەجێ نەکردن و پێچەوانە کاری ڕێگەو بەرنامەو سوننەت و شەریعەتی پێغەمبەری خوا ﷺ، پێوەری وتەو کارەکانیان بە پێوەری وتەو کاری ئەو بێت، گونجان لەگەڵی دا وەردەگیرێت و پێچەوانەکەی دەدرێتەوە بەسەر خاوەنەکەی دا گەر هەرکەسێك بێت، گەر وانە سزای دڵی دەدرێت بەسەری دا لە بێبڕوایی و دووڕوویی و بیدعەو داهێنەری یەتی، یاخود سزای دونیایی لە کوشتن و بەندکردن[2]، لە ئەنجام دا زیاتر گومڕاو سەرلێشێواویان دەکات بە هۆکاری پێچەوانە کاری پێغەمبەرەوە ﷺ[3].

ئەم ئایەتە هەڕەشەیەکی بێسنووری تەواوە بۆ کەسانی خاوەن داهێنراوەکان لە وەرنەگرتن و سزادانیان.

کەسێك پرسیار لە ئیمام (مالیك) رحمه الله دەکات و دەڵێت: دەمەوێت پۆشینی ئیحرام و (تلبية) لای گۆڕەکەی پێغەمبەری خوا ﷺ لە مزگەوتەکەی دا بکەم، ئەویش فەرمووی: ئەم کارە نەکەی، لە (میقات ذا الحليفة) بیکە، ئەترسم تووشی فیتنەو کوێایی بە سزاو وەرنەگرتن بیت، وتی: چ سزایەك کە من چەند میلێك زیاد دەکەم لە سنووری خۆی؟ ئیمام (مالیك) فەرمووی: «وَأَيُّ فِتْنَةٍ أَعْظَمُ مِنْ أَنْ تَرَى أَنَّكَ سَبَقْتَ إِلَى فَضِيلَةٍ قَصَّرَ عَنْهَا رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ؟! إِنِّي سَمِعْتُ اللهَ يَقُولُ: ﴿فَلْيَحْذَرِ الَّذِينَ يُخَالِفُونَ عَنْ أَمْرِهِ أَن تُصِيبَهُمْ فِتْنَةٌ أَوْ يُصِيبَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٦٣﴾﴾ [النور: ٦٣]»[4].

---

(١) "السنن" لسعيد بن منصور (١١٠٤)، و "الشريعة" للآجري (٤٦٠)، و"الاعتصام" للشاطبي (١/ ٨٣).

(٢) "تفسير ابن كثير" (٦/ ١٠١). (٣) "أضواء البيان" للشنقيطي (٦/ ١٧٣).

(٤) "الاعتصام" للشاطبي (١/ ٢٢٧، ٣٦٧)، و"أحكام القرآن" لابن العربي (٣/ ١٤١٢)، و "الإبانة" لابن بطة (٩٨)، و "السنن الكبرى" للبيهقي (٢٣٦).

واتە: چ سزایەك لەوە گەورەترە کە دەرکت بە چاکەیەك کردبێت پێغەمبەری خوا ﷺ نەیکردبێت؟ پاشان ئەم ئایەتەی خوێندەوە: ﴿فَلْيَحْذَرِ الَّذِينَ يُخَالِفُونَ عَنْ أَمْرِهِ أَن تُصِيبَهُمْ فِتْنَةٌ أَوْ يُصِيبَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٦٣﴾﴾ [النور: ٦٣].

واتە: ئاگادار بن ئەوانەی فەرمانی ئەو ﷺ دەشکێنن کەوا تووشی بەلایەك و سزایەکی سەخت ببنەوە.

(سەعیدی کوڕی موسەیەب) ﷺ پیاوێکی بینی لە دوای بانگی بەیانی زیاد لە دوو ڕکات دەکات (بەبێ هۆ)، فەرمانی بە نەکردنی دا، پیاوەکە وتی: ئەوە خوای گەورە سزام دەدات لەسەر نوێژ؟ فەرمووی: «لَا، وَلَكِنْ يُعَذِّبُكَ عَلَى خِلَافِ السُّنَّةِ»(١).

واتە: نەخێر، بەلکو سزات دەدات لەسەر پێچەوانەی سوننەت.

بە هەمان شێوە ئەم کار و وەلامە لە ئیمامی (عومەر)ەوە ﷺ دەگێڕنەوە لەسەر ڕێ گرتن لە نوێژی دوای عەسر(٢).

(سهل بن عبدالله التستري) دەلێت: كُلُّ فِعْلٍ يَفْعَلُهُ الْعَبْدُ بِغَيْرِ اقْتِدَاءٍ: طَاعَةً كَانَ أَوْ مَعْصِيَةً، فَهُوَ عَيْشُ النَّفْسِ يَعْنِي: بِاتِّبَاعِ الْهَوَى، وَكُلُّ فِعْلٍ يَفْعَلُهُ الْعَبْدُ بِالِاقْتِدَاءِ؛ فَهُوَ عِتَابٌ عَلَى النَّفْسِ يَعْنِي لِأَنَّهُ لَا هَوَى لَهُ فِيهِ(٣).

واتە: هەر کارێك بەبێ شوێنکەوتەی قورئان و فەرموودە بکرێت؛ خاوەنەکەی شوێنکەوتەی حەز و ئارەزووەکانی نەفسی خۆیەتی، وە هەر کارێك بە شوێنکەوتەی سوننەت بکرێت لەناوبردنی هەواو ئارەزووە نەفسی یەکانیەتی.

---

(١) رواه البيهقي في "السنن" (٢/ ٦٥٤)، وعبدالرزاق في "مصنفه" (٣/ ٥٢)، وفي "إرواء الغليل" للألباني (٢/ ٢٣٦) بسند صحيح.

(٢) "الحوادث والبدع" للطرطوشي ص١٤٣، "الفقية والمتفقه" للخطيب البغدادي (١/ ١٤٧).

(٣) "الاعتصام" للشاطبي (١/ ١٢٦)، و"الرسالة القشيرية" للقشيري ص١٥.

ئایەتی شەشەم: خوای گەورە ﷻ دەفەرموێت: ﴿ٱلۡيَوۡمَ أَكۡمَلۡتُ لَكُمۡ دِينَكُمۡ وَأَتۡمَمۡتُ عَلَيۡكُمۡ نِعۡمَتِي وَرَضِيتُ لَكُمُ ٱلۡإِسۡلَٰمَ دِينٗا﴾ [المائدة: ٣].

واتە: ئەمڕۆ ئایینەکەم بۆ کامڵ کردوون وە هەموو نیعمەتەکانیشم بۆ تەواو کردوون و ڕازیم بە ئایینی ئیسلام بۆتان.

(ابن عباس) رضي الله عنهما دەڵێت: خوای پەروەردگار هەواڵ دەدات بە پێغەمبەرەکەی و باوەڕداران کە ئایینی ئیسلام و باوەڕی بۆ تەواو کردوون و پێویستیان بە هیچ زیادەیەك نی یە، وە بە هەموو شێوەیەك پێی ڕازی یەو ناتەواوی ناکات، پێویستیان بە ئایین و پێغەمبەرێکی تر نی یە، ئەمە گەورەترین بەخشندەیی خوێەتی بۆ سەر ئەم گەلە[١].

پێغەمبەری خوا ﷺ دەفەرموێت: «قَدْ تَرَكْتُكُمْ عَلَى الْبَيْضَاءِ لَيْلُهَا كَنَهَارِهَا لَا يَزِيغُ عَنْهَا بَعْدِي إِلَّا هَالِكٌ»[٢].

واتە: بەجێم هێشتوون لەسەر ڕووناکیەك شەوی وەکو ڕۆژی وایە، لەدوای من کەسی لەسەر گومڕا نابێت بێجگە لە تیاچوو نەبێت.

وە هەروەها دەفەرموێت: «إِنَّهُ لَيْسَ شَيْءٍ يُقَرِّبُكُمْ إِلَى الْجَنَّةِ إِلَّا قَدْ أَمَرْتُكُمْ بِهِ وَلَيْسَ شَيْءٌ يُقَرِّبُكُمْ إِلَى النَّارِ إِلَّا قَدْ نَهَيْتُكُمْ عَنْهُ»[٣].

واتە: کارێك نەماوە نزیکتان بخاتەوە لە بەهەشت فەرمانم پێ کردوون و هیچ کارێکیش نەماوە نزیکتان بخاتەوە لە ئاگر هەر ڕێگریم لێ کردوون.

---

(١) "تفسير ابن كثير" (٣/ ٣٢).

(٢) رواه ابن ماجة (٤٣) وقال (شعيب الأرنؤوط): حديث صحيح، وصححه (الألباني) في "صحيح وضعيف سنن ابن ماجة" برقم (٤٣)، وأحمد (١٧١٢٤)، وابن أبي عاصم في "السنة" (٤٧، ٤٨، ٤٩)، والطبراني في "الكبير" (٦١٩)، والحاكم في "المستدرك" (٣٣١)، وفي "الصحيحة" برقم (٩٣٧)، و "صحيح الجامع الصغير" (٤٣٦٩)، و "صحيح الترغيب والترهيب" (٥٩).

(٣) البغوي في "شرح السنة" (٤١١١)، والألباني في "مشكاة المصابيح" برقم (٥٣٠٠)، وفي "الصحيحة" (٢٨٦٦).

(مالیکی کوڕی ئەنەس) رَحِمَهُ اللهُ دەفەرموێت: مَنْ أَحْدَثَ فِي هَذِهِ الْأُمَّةِ شَيْئًا لَمْ يَكُنْ عَلَيْهِ سَلَفُهَا؛ فَقَدْ زَعَمَ أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَانَ الرِّسَالَةَ؛ لِأَنَّ اللهَ يَقُولُ: ﴿ٱلۡيَوۡمَ أَكۡمَلۡتُ لَكُمۡ دِينَكُمۡ وَأَتۡمَمۡتُ عَلَيۡكُمۡ نِعۡمَتِي وَرَضِيتُ لَكُمُ ٱلۡإِسۡلَٰمَ دِينٗا﴾ [المائدة: ٣]، فَمَا لَمْ يَكُنْ يَوْمَئِذٍ دِينًا؛ فَلَا يَكُونُ الْيَوْمَ دِينًا[١].

واتە: هەر کارێك لەم ئوممەتەدا بکرێت کە پێشینان نەیانکردبێت؛ ئەوا خاوەنەکەی وای دەردەبڕێت کە پێغەمبەری خوا ﷺ خیانەتی لەم دینە کردووە بە نەگەیاندنی، لەبەر ئەوەی خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿ٱلۡيَوۡمَ أَكۡمَلۡتُ لَكُمۡ دِينَكُمۡ وَأَتۡمَمۡتُ عَلَيۡكُمۡ نِعۡمَتِي وَرَضِيتُ لَكُمُ ٱلۡإِسۡلَٰمَ دِينٗا﴾ [المائدة: ٣]، ئەوەی ئەوڕۆژە دین نەبێت؛ ئەمڕۆ دین نی یە.

مەبەست لەم بەڵگەیە ئەوەیە دین لای خواوە ﷻ کامڵ و تەواو بووەو پێویستی بە هیچ کەسێك و کارێك نی یە بۆی زیادو کەم کات، بیدعەکاریش بە بیدعەکەی وای دەگەیەنێت دین پێویستی بەو کارانە هەیە کە باسی نەکردووە ئەم بۆی داهێناوە، ئەمە بەرپەرچدانەوەی ئەم ئایەتەیە کە گەورەترین پلەو قەدری ئیسلام دەگەیەنێت.

ئایەتی حەوتەم: خوای گەورە ﷻ دەفەرموێت: ﴿أَمۡ لَهُمۡ شُرَكَٰٓؤُاْ شَرَعُواْ لَهُم مِّنَ ٱلدِّينِ مَا لَمۡ يَأۡذَنۢ بِهِ ٱللَّهُ﴾ [الشورى: ٢١].

واتە: ئایا خواکانیان یاساو پابەندبوونی تازەیان بۆ داهێناون لە ئایین دا کە خوای پەروەردگار ڕێگەی پێ نەداون[٢].

یاسا داڕشتن مافی خوایە، گەر یەکێك یاسا دابڕێژێت مانای دوو کارە:

یەکەم: هاوبەشی خوایە لە یاسا دانان.

دووەم: دەبێت خوا ڕێگەی پێدابێت.

---

(١) "الاعتصام" للشاطبي (٢/ ٣٦٨).

(٢) "تيسير الكريم الرحمن في تفسير كلام المنان" للسعدي ص٧٥٧، و "زاد المسير في علم التفسير" لابن الجوزي (٤/ ٦٣).

لە هەردوو حاڵەتەکەدا بوونی نییە ئەمانە، کەواتە بیدعەکاران نە هاوبەشن نە ڕێگە پێدراون.

بە هیچ شێوەیەك خوای پەروەردگار ئیزنی کەسی نەداوە بە ناوی دینەکەیەوە کار و کردەوەیەکی زۆر بە دین بکات، لەبەر ئەوەی یاسا دارێژ (المشَرِّع) بۆ بەندەکانی هەر ئەوە، وەکو دەفەرموێت: ﴿أَلَا لَهُ ٱلْخَلْقُ وَٱلْأَمْرُ تَبَارَكَ ٱللَّهُ رَبُّ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿٥٤﴾﴾ [الأعراف: ٥٤].

واتە: هەموو دروستکراوەکان هەر ئەو دروستی کردوون، هەر فەرمانی ئەویش بەسەریان دا جێبەجێ دەکرێت.

تەنانەت پێغەمبەران (علیهم السلام) یاسا دارێژ (المشَرِّع) نین و کاریان تەنها گەیاندنە، وەکو خوای پەروەردگار دەفەرموێت: ﴿ مَّا عَلَى ٱلرَّسُولِ إِلَّا ٱلْبَلَٰغُ﴾ [المائدة: ٩٩]. وە دەفەرموێت: ﴿فَإِنَّمَا عَلَيْكَ ٱلْبَلَٰغُ وَعَلَيْنَا ٱلْحِسَابُ ﴿٤٠﴾﴾ [الرعد: ٤٠]. وە دەفەرموێت: ﴿فَهَلْ عَلَى ٱلرُّسُلِ إِلَّا ٱلْبَلَٰغُ ٱلْمُبِينُ ﴿٣٥﴾﴾ [النحل: ٣٥]. وە دەفەرموێت: ﴿فَإِنَّمَا عَلَىٰ رَسُولِنَا ٱلْبَلَٰغُ ٱلْمُبِينُ ﴿١٢﴾﴾ [التغابن: ١٢]. وە دەفەرموێت: ﴿ وَمَا يَنطِقُ عَنِ ٱلْهَوَىٰٓ ﴿٣﴾ إِنْ هُوَ إِلَّا وَحْىٌ يُوحَىٰ ﴿٤﴾﴾ [النجم: ٣ - ٤]. وە دەفەرموێت: ﴿ فَٱسْتَقِمْ كَمَآ أُمِرْتَ﴾ [هود: ١١٢].

گەر پێغەمبەران (علیهم السلام) مافی دارشتنی یاسا و بەرنامەیان پێ نەدرابێت؛ دەبێت چ کەسێك ئەو مافە بە خۆی یاخود کەسێکی تر بدات؟! بە ناوی ویست و ئیرادەی خواو دینەکەیەوە ڕێگە دارێژ بێت! ﴿وَأَن تَقُولُواْ عَلَى ٱللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿١٦٩﴾﴾ [البقرة: ١٦٩]. بەناوی خواوە بڕیار بدەن و لەگەڵ ئەوەش دا نایزانن.

وە خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿ قُلْ أَتُعَلِّمُونَ ٱللَّهَ بِدِينِكُمْ﴾ [الحجرات: ١٦].

واتە: ئەی (محمد) بڵێ ئێوە خوا فێری دینەکەتان دەکەن؟!

وە دەفەرموێت: ﴿قُلْ ءَأَنتُمْ أَعْلَمُ أَمِ ٱللَّهُ﴾ [البقرة: ١٤٠].

واتە: ئەی (محمد) بڵێ ئەوە ئێوە زانان بەسەر دینەکەی دا یاخود خوای گەورە ﷻ خۆی؟!

پلەو پایەیەکمان نی یە بۆ بەندەکان بێجگە لە بەندایەتی تەواو، گەر لە هەر ئاستێکی بەرز دا بێت دەبێت زیاتر بەندایەتی بکات و ملکەچی و جێبەجێکاری بەرنامە بێت.

ئەمە بەرپەرچی گاورو جولەکەکان دەداتەوە لە بەرزکردنەوەی پلەی پێغەمبەرەکەیان تا بەشێکە لە خوا، یان کوڕی خوایە، وە قەشەکانیان جێگری پێغەمبەرەکەیانن لەو وەصفانەدا بۆیان هەیە هەموو گۆڕانکاری یەك لە دین دا دروست بکەن، وە بەرپەرچە بۆ (شیعە و تەصەوف) کە پێشەواکانیان (الأئمة) بە بێتاوان (معصوم)و پلەی (ولاية الفقيه) و (علم الباطن)یان دەدەنێ بۆ گەڕانەوەی گۆڕانکاری دینی بۆیان (المرجعية).

لەگەڵ ئەوەش دا خوای پەروەردگار دەفەرموێت: ﴿وَلَا يُشْرِكُ فِي حُكْمِهِۦٓ أَحَدًا ﴿٢٦﴾﴾ [الكهف: ٢٦].

واتە: یەك بوون بەشدارو هاوبەشی یاسای پەروەردگار ناکات.

بەڵگە فەرموودەیی یەکان لەسەر داهێنراو

(الأحاديث النبوية في ذم البدع)

ئاشکرایە کە فەرموودە شیکاری قورئانە، بۆیە زۆرتر بەڵگە لەخۆ دەگرێت لەبەر جۆری کاری پێغەمبەر ﷺ ﴿لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ﴾ [النحل : ٤٤]، وە کاری شیتەڵکاری قورئان و کردنەوەی گرێ و یەکلابوونەوەی دەقەکانە، تاوەکو هیچ گۆشەیەکی ئایین بە شاراوەیی نەمێنێتەوە، وە بەڵگەش بە کەس نەمێنێت، خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿لِئَلَّا يَكُونَ لِلنَّاسِ عَلَى اللَّهِ حُجَّةٌ بَعْدَ الرُّسُلِ﴾ [النساء : ١٦٥].

واتە: تاوەکو دوای پێغەمبەران بەڵگە بۆ کەس نەمێنێت.

وە دەفەرموێت: ﴿لِيَهْلِكَ مَنْ هَلَكَ عَنْ بَيِّنَةٍ وَيَحْيَىٰ مَنْ حَيَّ عَنْ بَيِّنَةٍ﴾ [الأنفال : ٤٢].

واتە: تاوەکو مانەوەو تیاچوونتان بە ڕوونی و ئاشکرایی بێت.

فەرموودەی یەکەم: هەموو داهێنراوێك گومڕایی یەو لە ئاگردایە.

پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێت: «... وَشَرُّ الْأُمُورِ مُحْدَثَاتُهَا، وَكُلُّ مُحْدَثَةٍ بِدْعَةٌ، وَكُلُّ بِدْعَةٍ ضَلَالَةٌ»[1]. وفي لفظ: «فَإِنَّهُ مَنْ يَعِشْ مِنْكُمْ يَرَى بَعْدِي اخْتِلَافًا كَثِيرًا، فَعَلَيْكُمْ بِسُنَّتِي وَسُنَّةِ الْخُلَفَاءِ الرَّاشِدِينَ الْمَهْدِيِّينَ، وَعَضُّوا عَلَيْهَا بِالنَّوَاجِذِ، وَإِيَّاكُمْ وَمُحْدَثَاتِ الْأُمُورِ، فَإِنَّ كُلَّ مُحْدَثَةٍ بِدْعَةٌ، وَإِنَّ كُلَّ بِدْعَةٍ ضَلَالَةٌ»[2].

---

(١) رواه مسلم (٢٦٠٦)، وابن ماجه (٤٦)، والنسائي في "الكبرى" (١٧٩٩) واللفظ له، وأحمد (١٧١٤٥)، وابن خزيمة في "صحيحه" (١٧٨٥)، والطبراني في "الكبير" (٨٥٢١)، وابن بطة في "الإبانة" (١٧١)، والآجري في "الشريعة" (٨٤)، وابن وضاح في "البدع" (٥٧)، والبيهقي في "الحلية" (٣/ ١٨٩)، وفي "سنن الكبرى" (٥٨٠٠)، وفي "الشعب" (٤٤٥٢)، وفي "أحكام الجنائز" للألباني ص١٨، وفي "الإرواء" (٦٠٨)، وفي "صحيح الجامع الصغير" (١٣٥٣).

(٢) رواه ابن ماجه (٤٢) وقال (شعيب الأرنؤوط): حديث صحيح بطرقه وشواهده، وأبو داود (٤٦٠٧) واللفظ له، والترمذي=

واتە: ئەوەی دوای من بژی جیاوازییەکی زۆر دەبینێت، پەیوەست بن بە سوننەتی من و جێنشینانی کامڵ دینی دوای من، ئاگاداری کارە تازەو داهێنراوەکان بن، هەموو تازە داهێنانێك داهێنراوە (لە دین دا)، وە هەموو داهێنراوێك گومڕایی یە.

وە «... كُلَّ ضَلَالَةٍ فِي النَّارِ»[1].

واتە: هەموو داهێنراوێك گومڕایی یە وە لە ئاگر دایە.

بەم شێوەیە پێغەمبەری خوا ﷺ پێشەکی زۆربەی وتارەکانی دەکردەوە، بەردەوام ئامۆژگاری بە پەیوەستبوون بە قورئان و سوننەتەوەو دوورکەوتنەوەو دژایەتی کردنی داهێنراوە دینی یەکان لە وتارەکانی دا بەردەوام دەبوو.

گەر گرنگی یەکی زۆر بە خزمەت بۆ دینەکە نەبوایە پێداگری لەسەر نەدەکرد.

گەیاندنی هەموو دین و هۆکاری پاراستنەکانی کاری پێغەمبەرایەتی (محمد)ە ﷺ، لەبەر ئەوە پێشەکی هەموو وتارەکانی بووە.

فەرموودەی دووەم: داهێنراو هۆكاری ڕەدكردنەوەیە.

پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێت: «مَنْ أَحْدَثَ فِي أَمْرِنَا هَذَا مَا لَيْسَ مِنْهُ فَهُوَ رَدٌّ»[2].

= (٣٤٢٧)، وأحمد (١٧١٤٤)، والبيهقي في "الكبرى" (٢٠٣٣٨)، وفي "الشعب" (٧١١٠)، والدارمي (٩٦)، وابن حبان في "صحيحه" (٥)، وابن أبي عاصم في "السنة" (٥٤)، والآجري في "الشريعة" (٨٦)، والطبراني في "الكبير" (٨٥٢١)، والحاكم في "المستدرك" (٣٢٩) وقال (الذهبي): صحيح ليس له علة، وفي "مشكاة المصابيح" (١٦٥) وصححه، وفي "الصحيحة" (٢٧٣٥، ٣٠٠٧)، و "صحيح الجامع الصغير" (٢٥٤٩)، و "صحيح الترغيب والترهيب" (٥٠).

(١) تعليق (شعيب الأرنؤوط) في "المسند": وفي الرواية الموقوفة عند البيهقي واللالكائي زيادة: "كل ضلالة في النار"، وهي في بعض طرق جابر.

وفي "حجة النبي ﷺ" للألباني ص١٤، و "أحكام الجنائز" ص٣٠، وقال الألباني في "صحيح الترغيب والترهيب" تحت حديث رقم (٤٩): زاد النسائي (١/ ٢٣٤) وابن خزيمة في "صحيحه" (١٧٨٥) وغيرهما: "وكل ضلالة في النار"، وإسنادها صحيح، وفي "الإرواء" برقم (٦٠٧).

(٢) رواه البخاري (٢٦٩٧)، ومسلم (١٧١٨) واللفظ له، وابن ماجه (١٤)، وأبو داود (٤٦٠٦)، وأحمد (٢٦٣٢٩)، وابن حبان في "صحيحه" (٢٦، ٢٧)، والدارقطني (٤٥٣٤)، والبيهقي في "الكبرى" (٢٠٥٣٦)، وفي "صحيح الترغيب والترهيب" (٤٩).

وحديث: «مَنْ عَمِلَ عَمَلًا لَيْسَ عَلَيْهِ أَمْرُنَا فَهُوَ رَدٌّ»(١).

وفي لفظ: «مَنْ صَنَعَ أَمْرًا عَلَى غَيْرِ أَمْرِنَا فَهُوَ رَدٌّ»(٢).

واته: هەرکەسێك فەرمانێك دابهێنێت لەسەر فەرمانی ئێمە نەبێت ڕەت دەکرێتەوە.

زانایان ئەم فەرموودەیە بە یەك لەسەر سێ بنەمای ئیسلام دادەنێن، لە هەمەلایەن وەرگرتن و پڕ مانایەتی دا.

(ابن حجر العسقلاني) رحمه الله **دەڵێت:** وَهَذَا الْحَدِيثُ مَعْدُودٌ مِنْ أُصُولِ الْإِسْلَامِ وَقَاعِدَةٌ مِنْ قَوَاعِدِهِ ... قَالَ النَّوَوِيُّ هَذَا الحَدِيث مِمَّا يَنْبَغِي أَنْ يُعْتَنَى بِحِفْظِهِ وَاسْتِعْمَالِهِ فِي إِبْطَالِ الْمُنْكَرَاتِ ... وَقَالَ الطَّرْقِيُّ هَذَا الْحَدِيثُ يَصْلُحُ أَنْ يُسَمَّى نِصْفَ أَدِلَّةِ الشَّرْعِ ... وَفِيهِ رَدُّ الْمُحْدَثَاتِ وَأَنَّ النَّهْيَ يَقْتَضِي الْفَسَادَ(٣).

واته: ئەم فەرموودەیە بە یەکێك لە بنەما سەرەکی یەکانی ئیسلام هەژمار دەکرێت و بنەڕەتێکە لە بنەڕەتە یاساییەکانی.

وە ئیمامی (النووي) رحمه الله **دەڵێت: پێویستە ئەم فەرموودەیە لەبەر بکرێت و جێبەجێ بکرێت بەسەر هەموو کارێکی بێ بناغەو بەتاڵ دا.**

وە (الطرقي) رحمه الله **دەڵێت: دەشێت ئەم فەرموودەیە پێکهاتەی نیوەی بەڵگە شەرعی یەکان بێت.**

ئەم دوو فەرموودەیە دەکرێتە بەڵگە بۆ بەشی دووەمی مەرجەکانی کارە عیبادەتی یە دینی یەکان، کە (المتابعة) **یە، لەپاش** (الإخلاص)، **واتە شوێنکەوتەی تەواوی دەقەکانی ئیسلام لە**

---

(١) رواه مسلم (١٧١٨)، والبخاري (بَابُ إِذَا اجْتَهَدَ العَامِلُ أَوِ الحَاكِمُ، فَأَخْطَأَ خِلاَفَ الرَّسُولِ مِنْ غَيْرِ عِلْمٍ، فَحُكْمُهُ مَرْدُودٌ)، وفي "خلق أفعال العباد" ص٦٢، و "مختصر صحيح البخاري" (٣٣٩)، وأحمد (٢٥٤٧٢)، والدارقطني (٤٥٣٧)، وابن أبي عاصم في "السنة" (٥٢)، وفي "الإرواء" (٨٨)، و "صحيح الجامع الصغير" (٦٣٩٨).

(٢) رواه أبو داود (٤٦٠٦) واللفظ له، والبيهقي في "الكبرى" (٢١١٩٦)، وأحمد (٢٤٤٥٠)، وفي "صحيح الجامع الصغير" (٦٣٦٩)، و "صحيح الترغيب والترهيب" (٤٩).

(٣) "فتح الباري" (٥/ ٣٠٢ - ٣٠٣).

هەموو کارێکی دینی دا تاوەکو وەربگیرێت.

ئەم فەرموودەیە دەبێتە تەرازوو و کێشانەی هەموو کارێکی دینی لە دونیادا پێش تەرازوو و کێشانەکەی ڕۆژی دوایی ﴿وَأَنزَلْنَا مَعَهُمُ ٱلْكِتَٰبَ وَٱلْمِيزَانَ﴾ [الحديد : ٢٥].

دارشتنی بەرنامەو یاسا مافی خوای پەروەردگارەو زەوتکردنی خۆکردن بە خوایەتی لەو بوارەدایە بەسەر بەندەکانی یەوە، وە لەلایەکی ترەوە هەرکەسێك چەندە پلەو پایەی ئیمانی و زانستی دینی هەبێت بۆی نی یە سنووری بەڵگەکان ببەزێنێت.

فەرموودەی سێ یەم: بیدعەکاران دەرچوون لە سوننەتی پێغەمبەری خوا ﷺ.

عَنْ حُذَيْفَةَ أَنَّهُ قَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ، هَلْ بَعْدَ هَذَا الْخَيْرِ شَرٌّ؟ قَالَ: «نَعَمْ ، قَوْمٌ يَسْتَنُّونَ بِغَيْرِ سُنَّتِي، وَيَهْتَدُونَ بِغَيْرِ هَدْيِي ...»(١). وفي لفظ البخاري: «قَوْمٌ يَهْدُونَ بِغَيْرِ هَدْيِي ...»(٢).

واتە: (حوزەیفە) ﷺ وتی: ئەی پێغەمبەری خوا ئایا دوای ئەم خێرە (ئیسلامە پاك و بێگەردە) شەڕ ئەبێت؟ فەرمووی: بەڵێ، کەسانێك دێن شوێنکەوتەی ڕێگەو سوننەتەکانی من نابن.

مەرجی مانەوەی دینداری یەکی پڕ خێر و ڕاست و دروست لا نەدانە لەسەر شوێنکەوتەی سوننەت، گەر لادان ویست و ئارەزووەکانی خەڵکی بە دینداری کرا ئەوا هەموو جۆرێك شەڕ لە دونیاو دینی ئەو خەڵکە دا ڕوو دەدات، بە بەرنامەو پەیڕەوکردنی سەرچاوە کە قورئان و فەرموودەیە ون دەبێت، هەرکەسێك دێت ئارەزوو ویستەکانی خۆی تێکەڵ دەکات.

پێغەمبەری خوا ﷺ دەفەرموێت: «إِنَّ مِمَّا أَخْشَى عَلَيْكُمْ شَهَوَاتِ الْغَيِّ فِي بُطُونِكُمْ وَفُرُوجِكُمْ وَمُضِلَّاتِ الْهَوَى»(٣).

(١) رواه البخاري (٧٠٨٤)، ومسلم (١٨٤٧) واللفظ له، والبيهقي في "الكبرى" (١٦٧٩٥)، وفي "صحيح الترغيب والترهيب" (٥٦، ٥٧)، وابن وضاح في "البدع" (٧٩)، وفي "الأجوبة النافعة" للألباني ص١١٢.

(٢) "مختصر صحيح البخاري" (٢٦٤٦)، ورواه البغوي في "شرح السنة" (٤٢٢٢).

(٣) رواه أحمد (١٩٧٧٣)، وقال (شعيب الأرنؤوط): رجاله ثقات رجال الصحيح غير أنه منقطع، والبزار في "مسنده" (٣٨٤٤)،

واتە: ئەوەی بترسم لێتان حەز و خۆشی یەکانی ناو سك و شەهوەتتانە لەگەڵ هەواو ئارەزووە گومڕاکانتان.

«مُضِلَّاتِ الْهَوَى»: مەبەست بەمەیە لە فەرموودەکەدا: لادان لە سوننەت کەوتنە ناو گومڕایی یەوەیە.

وشەی «مضِلاَت» بەرامبەر «الْهِداية، السُّنَّة»یە، دوو وشەی دژ بەیەکن لە یەك کات دا، لە کەسێکا کۆ نابێتەوە هەر یەکێکیان ئەویتریان دەردەکات.

وەکو یاسایەکمان هەیە دەڵێت: «مَمْنُوعٌ اجْتِمَاعُ النَّقِيضَيْنِ» واتە: نەگونجاوە کۆبوونەوەی دوو دژ بەیەك.

فەرموودەی چوارەم: داهێنراو هۆکارە بۆ بێبەشکردنی خاوەنەکەی لە حەوزی پێغەمبەر ﷺ.

پێغەمبەری خوا ﷺ دەفەرموێت: «أَنَا فَرَطُكُمْ عَلَى الحَوْضِ، وَلَيُرْفَعَنَّ مَعِي رِجَالٌ مِنْكُمْ ثُمَّ لَيُخْتَلَجُنَّ دُونِي، فَأَقُولُ: يَا رَبِّ أَصْحَابِي، فَيُقَالُ: إِنَّكَ لاَ تَدْرِي مَا أَحْدَثُوا بَعْدَكَ»[1]. وفي لفظ مسلم: «إِنِّي لَكُمْ فَرَطٌ عَلَى الْحَوْضِ، فَإِيَّايَ لَا يَأْتِيَنَّ أَحَدُكُمْ فَيُذَبُّ عَنِّي كَمَا يُذَبُّ الْبَعِيرُ الضَّالُّ، فَأَقُولُ: فِيمَ هَذَا؟ فَيُقَالُ: إِنَّكَ لَا تَدْرِي مَا أَحْدَثُوا بَعْدَكَ، فَأَقُولُ: سُحْقًا»[2].

واتە: من پێشتان ئەکەوم بۆ سەر (حوض)، کەسانێك لە ئێوە بەرەو لای من دێن، پاشان ڕێگری یان لێ دەکەن، دەڵێم: ئەی پەروەردگار هاوەڵانم، پێم دەڵێن: تۆ نازانیت دوای تۆ چییان

= والبيهقي في "الحلية" (٢/ ٣٢)، وفي "الجامع الصحيح للسنن والمسانيد" (٥/ ٢٨)، وصححه الألباني في "صحيح الترغيب والترهيب" برقم (٥٢، ٢١٤٣).

(١) رواه البخاري (٦٥٧٦) واللفظ له، ومسلم (٢٢٩٧)، وابن ماجه (٣٠٥٧)، وأحمد (٣٦٣٩)، والطبراني في "الكبير" (٦٦١)، وابن أبي شيبة في "مصنفه" (٣٧١٧٧)، وابن أبي عاصم في "السنة" (٧٣٦) و (٧٦٢)، وأبو يعلى (٥١٩٩).

(٢) رواه مسلم (٢٢٩٥).

داهێنا، دەڵێم: تیا بچن، لە سزای داهێنراوەکانیان دا ئەم دوعایەیان لیٚ دەکات.

(ابن عبدالبر) رَحِمَهُ اللَّهُ دەڵێت: كُلُّ مَنْ أَحْدَثَ فِي الدِّينِ فَهُوَ مِنَ الْمَطْرُودِينَ عَنِ الْحَوْضِ[1].

واتە: هەرکەسێك داهێنراو لە دین دا دروست بکات؛ دەرکراوە لەسەر حەوزی پێغەمبەری خوا ﷺ.

ئیمامی (الشاطبي) رَحِمَهُ اللَّهُ دەڵێت: کۆمەڵێك لە زانایان دەڵێن کەسانی خاوەن داهێنراوەکانن لە حەوزی پێغەمبەر ﷺ دەردەکرێن[2].

وە لە فەرموودەیەك دا پێغەمبەری خوا ﷺ ئاماژە بۆ سوننەت و کارەکانی خۆی دەکات، دەفەرموێت: «... وَمِنْبَرِي عَلَى حَوْضِي»[3].

واتە: مینبەرەکەم لەسەر حەوزەکەمە.

بەو مانایەی گەر پەیوەست نەبن بە ڕێگەو سوننەتی خاوەن مینبەرەکەو ئەو شێوە کارانەی لەوێ دا ئەنجام دراوە؛ شایستەی دەرکردنن لەسەر حەوزی خاوەن مینبەر.

وشەی «مَا أَحْدَثُوا»: هەموو جۆرە داهێنراوێك لە گەورەو بچووك دەگرێتەوە، لە بواری بیروباوەڕ (عقائد) دا بێت یاخود پەرستنەکان (عبادات).

ئیمامی (النووي) رَحِمَهُ اللَّهُ دەڵێت: وَالثَّالِثُ أَنَّ الْمُرَادَ بِهِ أَصْحَابُ الْمَعَاصِي وَالْكَبَائِرِ الَّذِينَ مَاتُوا عَلَى التَّوْحِيدِ وَأَصْحَابِ الْبِدَعِ الَّذِينَ لَمْ يَخْرُجُوا بِبِدْعَتِهِمْ عَنِ الْإِسْلَامِ[4].

واتە: ڕای سێ هەم: مەبەست بەو فەرموودە تاوانباران و ئەو خاوەن داهێنراوانەن کە لە ئیسلام دەریان ناکات، بێبەش دەکرێن لەسەر حەوزی پێغەمبەر ﷺ.

---

(١) "شرح النووي على مسلم" (٣/ ١٣٧).

(٢) "الاعتصام" (١/ ١٠٦).

(٣) رواه البخاري (١١٩٦)، ومسلم (١٣٩١)، وأحمد (٧٢٢٣)، وابن حبان في "صحيحه" (٣٧٥٠)، والطبراني في "الأوسط" (٦٤٤٤)، وعبدالرزاق في "مصنفه" (٥٢٤٣)، وفي "صحيح الجامع الصغير" برقم (٥٥٨٧).

(٤) "شرح النووي على مسلم" (٣/ ١٣٧).

فەرموودەی پێنجەم: داهێنراو هۆکاری تیاچوونە.

پێغەمبەری خوا ﷺ دەفەرموێت: «فَإِنَّ لِكُلِّ عَابِدٍ شِرَّةً، وَلِكُلِّ شِرَّةٍ فَتْرَةً، فَإِمَّا إِلَى سُنَّةٍ، وَإِمَّا إِلَى بِدْعَةٍ، فَمَنْ كَانَتْ فَتْرَتُهُ إِلَى سُنَّةٍ، فَقَدِ اهْتَدَى، وَمَنْ كَانَتْ فَتْرَتُهُ إِلَى غَيْرِ ذَلِكَ فَقَدْ هَلَكَ»[1].

واتە: بۆ هەموو خاوەن (کارێك) و عیبادەتێك هەوڵ و تواناو گوڕێکی هەیەو هەموو توانایەك سستی بەدوای دا دێت، جا ئەو هەوڵ و توانایە لەسەر ڕێگەی سوننەت بێت خاوەنەکەی هیدایەت دراوە، وە بە پێچەوانەوە تیاچووە.

هەوڵ و تێکۆشانەکان گەر بۆ شوێنکەوتەی سوننەت و زیندوو بوونەوەی بێت ڕێگەی کاملی هیدایەت و دینداری یە، بە پێچەوانەوە تیاچوون و لەدەستدانە.

فەرموودەی شەشەم: بیدعەکار دژی سوننەتی پێغەمبەرە ﷺ.

پێغەمبەری خوا ﷺ دەفەرموێت: «وَمَنْ رَغِبَ عَنْ سُنَّتِي فَلَيْسَ مِنِّي»[2].

واتە: ئەو کەسەی لابدات لە سوننەتی من لە من نی یە.

ئەمە لە کاتێك دا کە کۆمەڵێك پرسیاریان لە عیبادەتی پێغەمبەر ﷺ کردو بە کەمیان زانی و هەریەکەیان بڕیاریان دا بە جۆرێك لە عیبادەت گۆشەگیرو پەیوەست بن پێوەی.

پێغەمبەری خوا ﷺ لە وەڵامیان دا کاتێك ویستیان ئەو کارانە بکەن کە پێغەمبەری خوا ﷺ نەیکردووە، وە واز لەو کارانە بێنن کە کردوویەتی (وەك ژن هێنان و ...)، پێغەمبەریش ﷺ ئەم فەرموودەیەی فەرموو.

---

(١) رواه أحمد (٦٤٧٧)، وقال (أحمد شاكر): إسناده صحيح، وابن حبان في "صحيحه" (١١)، والبيهقي في "الحلية" (١/ ٢٨٥)، وفي "الجامع الصحيح للسنن والمسانيد" (١١٨/٨)، ونقله الألباني في "أصل صفة صلاة" (٢/ ٥١٨) وحكم عنه بأنه: إسناده صحيح على شرطهما، وفي "صحيح الجامع الصغير" (٢١٥٢)، و "صحيح الترغيب والترهيب" (٥٥).

(٢) رواه البخاري (٥٠٦٣)، ومسلم (١٤٠١)، والنسائي في "الكبرى" (٥٣٠٥)، وأحمد (١٣٥٣٤)، والدارمي (٢٢١٥)، وابن خزيمة في "صحيحه" (١٩٧)، وابن حبان في "صحيحه" (١٤)، والطبراني في "الكبير" (٢١٨٦)، وفي "المشكاة" (١/ ٥٢)، و "الإرواء" (١٧٨٢)، و "صحيح الجامع الصغير" (١٣٣٦)، و "صحيح الترغيب والترهيب" (١٩١٨).

داهێنراو لەم دوو حاڵەتە بەدەر نی یە:

یەکەم: نەکردنی کارە سوننەتەکان.

دووەم: کردنی کارە داهێنراوەکان.

وە بگرە هەموو داهێنراوێك سوننەتێك لەناو دەبات و دەیمرێنێت.

(أبي إدريس الخولاني) و (حسان بن عطية) **دەڵێن:** مَا أَحْدَثَتْ أُمَّةٌ فِي دِينِهَا بِدْعَةً؛ إِلَّا رَفَعَ اللهُ بِهَا عَنْهُمْ سُنَّةً[1].

واتە: هەر کەسانێك لە دینەکەیان دا داهێنراو (بدعە)یەك دروست بکەن ئیلا خوای گەورە سوننەتێکیان لەناو دا هەڵدەگرێت.

وە هەندێك لە پێشینان (السلف) **دەڵێن:** لَا يُحْدِثُ رَجُلٌ فِي الْإِسْلَامِ بِدْعَةً؛ إِلَّا تَرَكَ مِنَ السُّنَّةِ مَا هُوَ خَيْرٌ مِنْهَا[2].

واتە: هەر کەسێك داهێنراو (بدعة)یەك لە ئیسلام دا دروست بکات ئیلا لەوە باشتر وازیان لە سوننەت هێناوە.

فەرموودەی حەوتەم: بیدعەکار تاوانی شوێنکەوتوانی لە ئەستۆ دەگرێت.

پێغەمبەری خوا ﷺ دەفەرموێت: «مَنْ دَعَا إِلَى هُدًى، كَانَ لَهُ مِنَ الْأَجْرِ مِثْلُ أُجُورِ مَنْ تَبِعَهُ، لَا يَنْقُصُ ذَلِكَ مِنْ أُجُورِهِمْ شَيْئًا، وَمَنْ دَعَا إِلَى ضَلَالَةٍ، كَانَ عَلَيْهِ مِنَ الْإِثْمِ مِثْلُ آثَامِ مَنْ تَبِعَهُ، لَا يَنْقُصُ ذَلِكَ مِنْ آثَامِهِمْ شَيْئًا»[3].

---

(١) "البدع" لابن وضاح (٨٧، ٩٠)، ورواه الدارمي في "السنن" (٩٩)، واللالكائي في "السنة" (١/ ٩٣)، وابن بطة في "الإبانة" (٢٢٨)، و "الاعتصام" للشاطبي (١/ ١٥٣).

(٢) "البدع" لابن وضاح (٩٢)، و "الاعتصام" للشاطبي (١/ ١٥٣).

(٣) رواه مسلم (٢٦٧٤) (١٦)، وابن ماجه (٢٠٦)، وأبو داود (٤٦٠٩)، والترمذي (٢٦٧٤)، وأحمد (٩١٦٠)، وأبو يعلى (٦٤٨٩)، وابن حبان (١١٢)، والبغوي في "شرح السنة" (١٠٩)، والبيهقي في "الاعتقاد" ص٢٣٠، واللالكائي (٦)، والدارمي (٥١٣)، وابن أبي عاصم في "السنة" (١١٣)، ومالك في "الموطأ" (١/ ٢١٨).

وحديث: «مَنْ سَنَّ فِي الْإِسْلَامِ سُنَّةً حَسَنَةً، فَلَهُ أَجْرُهَا، وَأَجْرُ مَنْ عَمِلَ بِهَا بَعْدَهُ، مِنْ غَيْرِ أَنْ يَنْقُصَ مِنْ أُجُورِهِمْ شَيْءٌ، وَمَنْ سَنَّ فِي الْإِسْلَامِ سُنَّةً سَيِّئَةً، كَانَ عَلَيْهِ وِزْرُهَا وَوِزْرُ مَنْ عَمِلَ بِهَا مِنْ بَعْدِهِ، مِنْ غَيْرِ أَنْ يَنْقُصَ مِنْ أَوْزَارِهِمْ شَيْءٌ»[1].

واته: کەسێك بانگخواز بێت بۆ ڕێگەی هیدایەت (کارێکی چاکە بکات) پاداشتی خۆی هەیەو ئەوانەی شوێنکەوتەو چاولێکەرین، بەبێ کەمبوونەوەی پاداشتیان، وە بانگخوازو داهێنەری کارێکی خراپ و (گومڕا بێت) تاوانبارە و وە تاوانی ئەوانەی شوێنکەوتەین، بەبێ کەمبوونەوەی تاوانی ئەوان.

دوو ڕێگەی زۆر ڕوون و ئاشکرا ڕێگەی سوننەت و بەڵگەکان و ڕێگەی داهێنراوو گومڕایی، کارکردن لەسەر ڕێگەی داهێنراوەکان گومڕابوون و کەڵەکە بوونی تاوان نەبێت هیچ زیاد ناکات.

ئەگەرچی فەرموودە بە دەق و ماناو لەخۆگری ئەم بابەتە زۆرە؛ بەڵام ئەوەندە بەسە بۆ سەلماندنی زانستی تا ببێتە هۆکاری دڵنیابوون و وشیاری ئیمانی بۆ پەنا بردنە بەر داهێنراوو پاساو هێنانەوە بۆی، مراندنی ڕۆحی پەیوەستبوونی سوننەت.

(١) رواه مسلم (١٠١٧)، والنسائي في "الكبرى" (٢٣٤٦)، وأحمد (١٩١٧٤)، والطحاوي في "شرح مشكل الآثار" (٢٤٣)، وابن حبان (٣٣٠٨)، والطبراني في "الكبير" (٢٣٧٢)، والبيهقي في "السنن" (٤/ ١٧٥)، وفي "السنن الصغير" (١٢٤٧)، وفي "الشُّعَب" (٣٣١٩)، والبغوي في "شرح السنة" (١٦٦١)، وابن أبي شيبة في "مصنفه" (٩٨٠٣).

وتەی هاوەڵان (الصحابة) ﷺ لەسەر داهێنراو

(أقوال الصحابة ﷺ في ذم البدع)

هاوەڵان و شوێنکەوتوانی زۆرتر خاوەنی شیکردنەوەن لەسەر ئەم باسە لەبەر پێشبینی و سەرهەڵدانی و بێئاگابوونی خەڵکی لەسەری، لەلایەکی ترەوە دەرکەوتن و ئاشنابوونی تاکە ڕێگەی حەق بە موسوڵمانان بۆ زیاتر شوێنکەوتەیی و لانەدان، بۆیە دەبینین زۆرتر ڕوونکردنەوەیان خستوتە سەر خاڵە هەستیارەکان و وریاکاری یەکی تەواویان بەخشیوە بە خاوەن حەق، تا زیاتر بەرچاو ڕۆشن و زاناتر بن بەسەر وردەکاری یەکان دا.

١. ئەبوبەکری صدیق ﷺ:

لە وتاری بوون بە خەلیفەیی دا فەرمووی: «أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّمَا أَنَا مُتَّبِعٌ وَلَسْتُ بِمُبْتَدِعٍ، فَإِنْ أَحْسَنْتُ؛ فَأَعِينُونِي، وَإِنْ زِغْتُ؛ فَقَوِّمُونِي»[١].

واتە: ئەی خەڵکینە من شوێنکەوتەی قورئان و سوننەتم نەك خاوەن داهێنەرو بیدعە بم، گەر کارەکانم پێکای ئەوا پشتیوانم بن، وە گەر لام دا ڕاستم بکەنەوە.

گەر یەکەم وتارو یەکەم کاری خەلیفەیەکی وەکو (ئەبوبەرکری صدیق) ﷺ خۆ بەری کردن بێت لە هەموو جۆرەکانی داهێنراو (بدعة)و بە زیندوو ڕاگرتنی شوێنکەوتەیی بێت لە گەرماو گەرمی سەردەمی پێغەمبەر دا ﷺ و دینداری دا؛ دەبێت بۆ دوای ئەوو ئەم سەردەمە بەتایبەت چ پێویست و گرنگی یەکی ئایینی هەبێت بۆ موسوڵمانان.

تەنانەت یەکێك لە وتە دیارو بڵاوەکانی لەدوای وەڵامی پرسیارە دینی یەکانەوە دەیفەرموو: «إِنِّي سَأَقُولُ فِيهَا بِرَأْيِي، فَإِنْ كَانَ صَوَابًا فَمِنَ اللهِ، وَإِنْ كَانَ خَطَأً فَمِنِّي وَمِنَ الشَّيْطَانِ»[٢].

---

(١) رواه مالك في "الموطأ" (١/ ١٦١)، وفي "الطبقات الكبرى" (٣/ ١٣٦)، و "الخطب والمواعظ" لأبي عبيد (١١٩)، و "الرواة عن مالك" للرشيد العطار (٦٣٨)، وفي "الصواعق المحرقة" (١/ ٣٧)، وفي "تاريخ الخلفاء" (١/ ٥٩).

(٢) رواه الدارمي (٣٠١٥)، والبيهقي في "السنن الكبرى" (١٢٢٦٣)، وفي "الشعب" (٢٠٨٢)، وفي "معرفة السنن والآثار" =

واتە: گەر پێکام ئەوە لای خواوەیە، وە گەر هەڵە بوو ئەوە لە من و لە شەیتانەوەیە.

٢. عومەری کوڕی خەتتاب ﷺ:

ئیمامی (عومەر) ﷺ فەرمووی: «اتَّقُوا الرَّأْيَ فِي دِينِكُمْ»، قَالَ سُحْنُونُ: «يَعْنِي الْبِدَعَ»[1].

واتە: خۆپارێز بن لە بیرورِا لە ئایینەکەتان دا. (سحنون) دەڵێت: مەبەست پێی بیدعەو داهێنراوەکانە.

بۆ زیاتر شیکردنەوەی دەفەرمویت: «إِيَّاكُمْ وَأَصْحَابَ الرَّأْيِ؛ فَإِنَّهُمْ أَعْدَاءُ السُّنَنِ أَعْيَتْهُمُ الْأَحَادِيثُ أَنْ يَحْفَظُوهَا فَقَالُوا بِالرَّأْيِ فَضَلُّوا وَأَضَلُّوا»[2].

واتە: ئاگاداری خاوەن بیرورِاکان بن، ئەوان دوژمنانی سوننەتن، توانای لەبەرکردنی فەرموودەکانیان نی یە، بە ڕاکانی خۆیان قسە دەکەن، گومڕاو گومڕاکارن.

لە وتارێك دا فەرمووی: «أَيُّهَا النَّاسُ، قَدْ سُنَّتْ لَكُمُ السُّنَنُ، وَفُرِضَتْ لَكُمُ الْفَرَائِضُ، وَتُرِكْتُمْ عَلَى الْوَاضِحَةِ، إِلَّا أَنْ تَضِلُّوا بِالنَّاسِ يَمِينًا وَشِمَالًا»[3].

واتە: ئەی خەڵکینە سوننەتەکانتان بۆ دانراوە، وە فەرزەکانتان بۆ دارێژراوە، بەجێهێڵراون لەسەر ڕوون و ئاشکرایی، خەڵکی گومڕا مەکەن بەلای ڕاست و چەپ دا.

لادان لە شوێنکەوتنی دەقەکان کەوتنە ناو گومڕایی و داهێنراوەکانەوەیە.

وە دەفەرمویت: «أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّهُ لَا عُذْرَ لِأَحَدٍ بَعْدَ السُّنَّةِ فِي ضَلَالَةٍ رَكِبَهَا حَسِبَهَا هُدًى، وَلَا

= (١٢٥٣٧)، والبغوي في "شرح السنة" (٨/ ٣٣٨)، والشاطبي في "الاعتصام" (١/ ١٣٩)، وابن عبدالبر في "جامع بيان" (١٥٦١)، وابن حجر في "فتح الباري" (١٣/ ٢٧١)، وابن أبي شيبة في "مصنفه" (١٠١٥٢).

(١) "الاعتصام" للشاطبي (١/ ١٣٤)، وابن عبدالبر في "جامع بيان العلم وفضله" (٢٠٠٢)، وفي "المدخل إلى السنن الكبرى" للبيهقي (٢١٠).

(٢) "الاعتصام" للشاطبي (١/ ١٣٥)، ورواه ابن عبدالبر في "الجامع" (٢٠٠٤)، واللالكائي في "شرح أصول اعتقاد" (٢٠١)، والدارمي في "سننه" (١٢١)، والدارقطني (٤٢٨٠)، وفي "فتح الباري" لابن حجر (١٣/ ٢٨٩).

(٣) "الاعتصام" للشاطبي (١/ ١٢٦)، ورواه مالك في "الموطأ" (٥/ ١٢٠٣)، والحاكم في "المستدرك" (٤٥١٣)، وابن عبدالبر في "جامع بيان العلم وفضله" (٢٣٣١).

فِي هُدًى تَرَكَهُ حَسِبَهُ ضَلَالَةً، فَقَدْ بُيِّنَتِ الْأُمُورُ، وَثَبَتَتِ الْحُجَّةُ، وَانْقَطَعَ الْعُذْرُ»[١].

واتە: ئەی خەڵكینە پاساو بۆ كەس نی یە لەدوای سوننەت، شوێنكەوتەی گومڕایی بیت و بە سوننەت و هیدایەتی بزانیت، یاخود پشت لە سوننەتێك بكات بە گومڕای بزانێت، بە تەواوی كارەكان ڕوون و ئاشكرایە، بەڵگەكاریان بۆ كراوەو هیچ پاساوو بیانوویەك نەماوە.

٣. **عبدالله ی كوڕی مەسعود (ابن مسعود)** رضي الله عنه **:**

(عبدالله ی كوڕی مەسعود) رضي الله عنه دەفەرموێت: «اتَّبِعُوا آثَارَنَا، وَلَا تَبْتَدِعُوا؛ فَقَدْ كُفِيتُمْ»[٢].

واتە: شوێنكەوتەی پاشماوەو كارەكانمان بن، خاوەنی داهێنراو مەبن، ئیتر بەستانە، هەموو داهێنراوێك گومڕایی یە.

وە دەفەرموێت: «... فَعَلَيْكُمْ بِالْعِلْمِ، وَإِيَّاكُمْ وَالتَّبَدُّعَ، وَإِيَّاكُمْ وَالتَّنَطُّعَ، وَإِيَّاكُمْ وَالتَّعَمُّقَ، وَعَلَيْكُمْ بِالْعَتِيقِ»[٣].

واتە: پەیوەست بن بە زانستەوە (قورئان و سوننەت)، ئاگاداری داهێنراوو زیادەڕەوی و ڕۆچوونەكان بن، پەیوەست بن بە ڕابردووی كۆنەوە، مەبەست پێی (شوێنكەوتەی پێغەمبەرو صلى الله عليه وسلم هاوەڵانی رضي الله عنهم).

وە دەفەرموێت: «الِاقْتِصَادُ فِي السُّنَّةِ خَيْرٌ مِنَ الِاجْتِهَادِ فِي الْبِدْعَةِ»[٤].

---

(١) "الإبانة الكبرى" لابن بطة (١٦٢)، و"الفقيه والمتفقه" لخطيب البغدادي (١/ ٣٨٣).

(٢) رواه أحمد في "الزهد" (١٦٢)، والوكيع في "الزهد" (٣١٥)، وابن نصر في "السنة" (٧٨)، والطبراني (٨٧٧٠)، والدارمي (٢٠٥)، والبيهقي في "الشعب" (٢/ ٤٠٧)، قال (الهيثمي) في "مجمع الزوائد": رواه الطبراني في "الكبير" (٨٧٧٠) ورجاله رجال الصحيح، وفي "البدع" لابن وضاح (١٤)، وفي "الاعتصام" للشاطبي (١/ ١٠٧).

(٣) رواه عبدالرزاق في "المصنف" (٢٠٤٥٦)، والدارمي في "السنن" (١٤٥)، والطبراني في "الكبير" (٨٨٤٥)، وابن وضاح في "البدع" (٦٠)، وابن بطة (١٦٨)، و "الاعتصام" للشاطبي (١/ ١٠٧)، والبغوي في "شرح السنة" (١/ ٣١٧)، والهيثمي في "مجمع الزوائد" (١/ ١٢٦).

(٤) رواه الحاكم في "المستدرك" (٣٥٢) وقال: صحيح على شرطهما. ووافقه الذهبي، والدارمي في "السنن" (١/ ٧٢)، واللالكائي في "شرح أصول اعتقاد" (١٤)، وفي "ذم الكلام وأهله" للهروي (٣/ ٧٢)، وابن وضاح في "البدع" ص١١، وابن عبدالبر في "جامع بيان العلم وفضله" (٢٣٣٤)، وقال الهيثمي في "مجمع الزوائد" (١/ ١٨٨): رجاله ثقات، وأبو فرج في "تلبيس إبليس" (٨)، وابن بطة في "الإبانة" (١/ ١٢٨).

واتە: مانەوەو دەرنەچوون لەسەر سوننەت خێرترە لە هەوڵ و زۆری داهێنراو (بدعة).

وە دەفەرموێت: «إِنَّهَا سَتَكُونُ أُمُورٌ مُشْتَبِهَةٌ، فَعَلَيْكُمْ بِالتُّؤَدَةِ، فَإِنَّ الرَّجُلَ يَكُونُ تَابِعًا فِي الْخَيْرِ خَيْرٌ مِنْ أَنْ يَكُونَ رَأْسًا فِي الضَّلَالَةِ»[١].

واتە: ئەگەر پیاوێك شوێنکەوتەی خێر (سوننەت) بێت؛ چاکترە لەوەی سەر بێت لە گومڕایی (بدعة)دا.

٤. عبدالله ی کوڕی عومەر (ابن عمر) رضي الله عنهما :

(عبدالله ی کوڕی عومەر) رضي الله عنهما دەفەرموێت: «خَيْرُ الدِّينِ دِينُ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَشَرُّ الْأُمُورِ مُحْدَثَاتُهَا اتَّبِعُوا وَلَا تَبْتَدِعُوا فَإِنَّكُمْ لَنْ تَضِلُّوا مَا اتَّبَعْتُمُ الْأَثَرَ إِنْ تَتَّبِعُونَا فَقَدْ سَبَقْنَاكُمْ سَبْقًا بَعِيدًا وَإِنْ تُخَالِفُونَا فَقَدْ ضَلَلْتُمْ ضَلَالًا كَبِيرًا، مَا أَحْدَثَتْ أُمَّةٌ فِي دِينِهَا بِدْعَةً إِلَّا رَفَعَ اللهُ عَنْهُمْ سُنَّةَ هُدًى، ثُمَّ لَا تَعُودُ فِيهِمْ أَبَدًا وَلَأَنْ أَرَى فِي نَاحِيَةِ الْمَسْجِدِ نَارًا تَشْتَعِلُ فِيهِ احْتِرَاقًا أَحَبُّ إِلَيَّ مِنْ أَنْ أَرَى بِدْعَةً لَيْسَ فِيهِ لَهَا مُغَيِّرٌ»[٢].

واتە: باشترین ئایین ئایینی (محمد)ە ﷺ، وە خراپترین کردار داهێنراوەکانە، شوێنکەوتە بن و داهێنەر مەبن، بە هیچ شێوەیەك گومڕا نابن تا شوێنکەوتەی سوننەت بن، گەر شوێنکەوتەمان بن پێشکەوتنێکی زۆر بەدەست دەهێنن، وە گەر پێچەوانەمان بکەن گومڕایی یەکی گەورەتان بەسەر دێت، هەر گەلێك داهێنراو لە دین دا دروست بکات ئەوا خوای گەورە لە بریتی سوننەتە ڕێ پشاندەرەکان هەڵدەگرێت، ئەگەر لە گۆشەیەکی مزگەوتەکەدا ئاگرێکی گڕگرتوو ببینم پێم خۆشترە تاوەکو داهێنراو (بدعة)یەك ببینم گۆڕانکاری نەبێت.

وە دەفەرموێت: «كُلُّ بِدْعَةٍ ضَلَالَةٌ وَإِنْ رَآهَا النَّاسُ حَسَنَةً»[٣].

---

(١) رواه ابن بطة في "الإبانة" (١٧٧)، وابن وضاح في "البدع" (٢٣١).

(٢) أخرجه محمد بن نصر المروزي في "السنة" (٨١).

(٣) رواه ابن بطة في "الإبانة" (٢٠٥)، واللالكائي في "شرح أصول اعتقاد" (٨/ ٤)، وفي "ذم الكلام وأهله" للهروي (٢٧٦)، وفي "المدخل إلى السنن الكبرى" للبيهقي (١٩١)، وفي "شرح الأربعين النووية" لعبدالمحسن العباد (٢٦/ ١٣)، وفي "شرح=

واتە: هەموو داهێنراوێك گومڕایی یە گەر هەموو خەڵکیش بە باشی بزانن.

٥. عبداللە ی کوڕی عەبـاس (ابن عباس) رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا :

(عبدالله ی کوڕی عباس) رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا دەفەرموێت: «عَلَيْكُمْ بِالِاسْتِقَامَةِ وَالْأَثَرِ، وَإِيَّاكُمْ وَالتَّبَدُّعَ»[1].

واتە: پەیوەست بن بە مانەوەو شوێنکەوتەی سوننەت، ئاگاداری داهێنراو بن.

وە دەفەرموێت: «مَا يَأْتِي عَلَى النَّاسِ مِنْ عَامٍ، إِلَّا أَحْدَثُوا فِيهِ بِدْعَةً، وَأَمَاتُوا فِيهِ سُنَّةً، حَتَّى تَحْيَا الْبِدْعَةُ، وَتَمُوتَ السُّنَنُ»[2].

واتە: هەر ساڵێك دێت بەسەر خەڵکی دا ئیلا داهێنراو (بدعة)یەك دروست دەکەن و سوننەتێك دەمرێنن، تا داهێنراوەکان زیندوو دەبن و سوونەتەکان دەمرن.

پیاوێك داوای ئامۆژگاری لە (عبدالله ی کوڕی عباس) رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا کرد، ئەویش فەرمووی: «عَلَيْكَ بِالِاسْتِقَامَةِ وَاتَّبِعِ الْأَثَرَ الْأَوَّلَ وَلَا تَبْتَدِعْ»[3].

واتە: هەوڵی مانەوەو پەیڕەوکاری سوننەت بە، شوێنکەوتەی فەرمانەکانی سەرەتا بە، داهێنەرو (مبتدع) مەبە.

= سنن أبي داود" لعبدالمحسن العباد (٥١٥/ ١٣)، وفي "أحكام الجنائز" للألباني ص٢٠٠، و "الصحيحة" (٦/ ٥٢٧)، وفي "طبقات الحنابلة" لأبي يعلى (١/ ٦٩).

(١) رواه ابن بطة في "الإبانة" (٢٠٥)، وابن وضاح في "البدع" (٦١)، وفي "حقيقة البدعة وأحكامها" لسعيد بن ناصر الغامدي (١/ ٧٣)، و"الاعتصام" للشاطبي (١/ ١٣٤)، الدارمي في "سننه" (١٤٦)، وابن نصر في "السنة" ص٢٩، وذكره البغوي في "شرح السنة" (١/ ٢١٤)، وفي كتاب "الأعياد وأثرها على المسلمين" لسليمان بن سالم السحيمي ص٢٢٠، وفي "إعلام الموقعين" (٤/ ١١٥).

(٢) رواه الطبراني في "الكبير" (١٠٦١٠)، وابن بطة في "الإبانة" (٢٢٥)، وابن وضاح في "البدع" (٦١)، و"الاعتصام" للشاطبي (١/ ١٣٤)، الدارمي في "سننه" (١٤٦)، وابن نصر في "السنة" ص٢٩، وذكره البغوي في "شرح السنة" (١/ ٢١٤)، وفي كتاب "الأعياد وأثرها على المسلمين" لسليمان بن سالم السحيمي ص٢٢٠، وفي "إعلام الموقعين" (٤/ ١١٥)، واللالكائي في "السنة" (١٢٥).

(٣) "ذم الكلام وأهله" للهروي (٣٣٤)، وفي "الفقيه والمتفقه" لخطيب البغدادي (١/ ٤٣٦)، وبلفظ: "عليكم بالاستقامة ..." رواه ابن وضاح في "البدع" (٦١)، والمروزي في "السنة" (٨٣)، والدارمي في "السنن" (١٤٦)، والبغوي (١/ ١٤٠).

٦. **عبدالله ی کوڕی عەمری کوڕی عاص** رضي الله عنهما :

(عبدالله ی کوڕی عەمری کوڕی عاص) رضي الله عنهما دەفەرمویت: «مَا ابْتُدِعَتْ بِدْعَةٌ إِلَّا ازْدَادَتْ مُضِيًّا، وَلَا نُزِعَتْ سُنَّةٌ إِلَّا ازْدَادَتْ هَرَبًا»(١).

واتە: هەر داهێنراوێك دادەهێنرێت زیاتر بەردەوامی پێ دەدرێت، وە هەر سوننەتێك لادەبرێت زیاتر دەڕواو نامێنێت.

٧. **حوزەیفەی کوڕی یەمان** رضي الله عنه :

(حوزەیفەی کوڕی یەمان) رضي الله عنه دەفەرمویت: «يَا مَعْشَرَ الْقُرَّاءِ اسْتَقِيمُوا فَقَدْ سَبَقْتُمْ سَبْقًا بَعِيدًا، فَإِنْ أَخَذْتُمْ يَمِينًا وَشِمَالًا، لَقَدْ ضَلَلْتُمْ ضَلَالًا بَعِيدًا»(٢).

واتە: ئەی کەسانی قورئان خوێن و شارەزا ماوەو پەیوەست بن بە دینداریەکەتانەوە، ئەوا پێشکەوتنێکی زۆر بەدەست دێنن، وە ئەگەر ڕاست و چەپ لادەن گومڕایی یەکی دوورتان تووش دەبێت.

وە دەفەرمویت: «كُلُّ عِبَادَةٍ لَمْ يَتَعَبَّدْهَا أَصْحَابُ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَلَا تَعَبَّدُوهَا فَإِنَّ الْأَوَّلَ لَمْ يَدَعْ لِلْآخِرِ مَقَالًا، فَاتَّقُوا اللهَ يَا مَعْشَرَ الْقُرَّاءِ، وَخُذُوا بِطَرِيقِ مَنْ كَانَ قَبْلَكُمْ»(٣).

واتە: هەر جۆرە عیبادەتێك هاوەڵانی پێغەمبەر ﷺ نەیانکردبێت مەیکەن، سەرەتاکان هیچیان بۆ دوای خۆیان نەهێشتووەتەوە، لە خوا بترسن شارەزایان، ڕێگەی پێشووانی خۆتان بگرنە بەر.

---

(١) رواه ابن بطة في "الإبانة" (٢٢٧)، واللالكائي في "شرح أصول اعتقاد" (٨/ ٧)، وابن وضاح في "البدع" (٩١)، وفي "الوجيز في عقيدة السلف" الصالح لعبد الله بن عبد الحميد الأثري (٢/ ٢٠٥).

(٢) رواه البخاري (٧٢٨٢)، وابن بطة في "الإبانة" (١٩٦)، وابن وضاح في "البدع" (١٣)، وابن نصر في "السنة" (٩٠)، وأبو نعيم في "الحلية" (١/ ٢٨٠)، والبغوي في "شرح السنة" (١/ ٢١٤)، وفي"الاعتصام" للشاطبي (١/ ١٢٦)، و "ذم الكلام وأهله" للهروي (٣/ ١١٧)، وفي "حقيقة البدعة وأحكامها" لسعد بن ناصر الغامدي (١/ ١٧٣).

(٣) "الحوادث والبدع" للطرطوشي ص١٤٩، وفي"الاعتصام" للشاطبي (٢/ ٦٣٠)، و "اتباع لا ابتداع" لحسام الدين بن موسى بن عفانة ص٧٢، و "تفسير المنار" (٧/ ١٦٠)، و "التوسل وأنواعه وأحكامه" للألباني ص٢٨، و "حجة النبي ﷺ" ص١٠٠.

٨. مەعازی کوڕی جەبەل ﵁:

(مەعازی کوڕی جەبەل) ﵁ دەفەرموێت: «أَيُّهَا النَّاسُ، عَلَيْكُمْ بِالْعِلْمِ قَبْلَ أَنْ يُرْفَعَ، أَلَا وَإِنَّ رَفْعَهُ ذَهَابُ أَهْلِيهِ، وَإِيَّاكُمْ وَالْبِدَعَ، وَالتَّبَدُّعَ، وَالتَّنَطُّعَ، وَعَلَيْكُمْ بِأَمْرِكُمُ الْعَتِيقِ»[1].

واتە: ئەی خەڵکی، هەوڵی زانست بدەن پێش هەڵگرتنی، هەڵگرتنی نەمانی خاوەنەکانیەتی، خۆتان بپارێزن لە داهێنراوەکان و داهێنان و زیادەڕەوی، پەیوەست بن بە فەرمانە کۆنەکەوە.

«أَمْرِكُمُ الْعَتِيقِ»: واتە: قورئان و سوننەت.

٩. ئوبەی کوڕی کەعب ﵁:

(ئوبەی کوڕی کەعب) ﵁ دەفەرموێت: «عَلَيْكُمْ بِالسَّبِيلِ وَالسُّنَّةِ، ... فإن اقتصاداً في سبيل وَسُنَّةٍ خَيْرٌ مِنِ اجْتِهَادٍ فِي خِلَافِ سَبِيلٍ وَسُنَّةٍ، ...»[2].

واتە: پەیوەست بن بە ڕێگەی مەنهەج و سوننەتەوە، ...دەرنەچوون لە ڕێگەو سوننەت زۆر باشترە لە هەوڵی زۆری پێچەوانەی ئەو ڕێگەو سوننەتە.

ئەمە پێوانەیەکی تەواوی هاوەڵانە بۆ (دەرنەچوون) لەسەر مەنهەج و دڵنیاو ڕازی بوون بە سوننەت و لانەدان لەسەری.

(١) رواه ابن وضاح في "البدع" (٦٢)، وفي "شرح لامية ابن تيمية" (١٩/ ١٢)، وفي "الوجيز في عقيدة السلف الصالح" لعبدالله بن عبدالحميد الأثري (٢/ ٢٠٣)، وفي "المدخل إلى السنن الكبرى" للبيهقي (٣٨٨) قول (ابن مسعود) ﵁ بنحوه، وفي "مفتاح الجنة" للسيوطي ص٥٠.

(٢) رواه الإمام ابن المبارك في "الزهد" باب: لزوم السنة (٢/ ٢١)، وأحمد في "الزهد" (١٠٩٣)، وأبو داود في "الزهد" (١٨٩)، واللالكائي في "أصول اعتقاد أهل السنة" (١/ ٥٩)، وابن بطة في "الإبانة الكبرى" (١/ ٣٥٩)، والبغوي في "شرح السنة" (١/ ٢٠٨)، وابن القيم في "إغاثة اللهفان" (١/ ١٣٢)، وأبو نعيم في "الحلية" عند ترجمة أبي ﵁ (١/ ٢٥٣)، وفي"الاعتصام" للشاطبي (١/ ١٣٤)، وفي "الاستقامة" لإبن تيمية (١/ ٢٥٤)، وفي "صفة الصفوة" لإبن الجوزي (١/ ١٨٠).

وتەی شوێنکەوتوان و زانایان لەسەر داهێنراو

(أقوال التابعين والعلماء في ذم البدع)

١. **حەسەنی بەصری و ئەبو ئەیوبی سەختیانی رحمهما الله:**

(الحسن البصري) رحمه الله دەفەرموێت: «صَاحِبُ الْبِدْعَةِ لَا يَزْدَادُ اجْتِهَادًا، صِيَامًا وَصَلَاةً، إِلَّا ازْدَادَ مِنَ اللهِ بُعْدًا».

وە (أبو أيوب السختياني) رحمه الله دەفەرموێت: «مَا ازْدَادَ صَاحِبُ بِدْعَةٍ اجْتِهَادًا إِلَّا ازْدَادَ مِنَ اللهِ بُعْدًا»[1].

واتە: بیدعەکار هەرچەندە عیبادەت زیاد بکات لە ڕۆژوو نوێژ؛ تا بێت زیاتر لە خوا دوور دەکەوێتەوە، بە پێچەوانەی عیبادەتە شەرعی یەکانەوە، وەکو سزایەك ئەم پێچەوانە مامەڵەی لەگەڵ دەکرێت.

هەرچی نزیکبوونەوەو ڕەزامەندی پەروەردگار پەیوەستە بە گرتنە بەری ڕێگای خوێ، (حەسەنی بەسری) رحمه الله شوێنی ڕێگاکەشی دیاری دەکات لە فەرموودەیەکی دا، دەفەرموێت: «سُنَّتُكُمْ وَاللهِ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ بَيْنَهُمَا: بَيْنَ الْغَالِي وَالْجَافِي، فَاصْبِرُوا عَلَيْهَا رَحِمَكُمُ اللهُ، فَإِنَّ أَهْلَ السُّنَّةِ كَانُوا أَقَلَّ النَّاسِ فِيمَا مَضَى، وَهُمْ أَقَلُّ النَّاسِ فِيمَا بَقِيَ ...»[2].

واتە: سوێند بە خوای بێ هاوتا سوننەت لە نێوانی زیادە ڕەوی و کەمڕەوی دایە، ئارام بگرن لەسەری کەسانی خاوەن سوننەت کەم بوون لە پێشوو دا، کەمیش دەبن لە داهاتوو دا.

---

(١) رواه ابن وضاح في "البدع والنهي عنها" (٦٧)، وأبو نعيم في "الحلية" (٣/ ٩)، وذكره ابن الجوزي عنه في "صفة الصفوة" (٣/ ٢٩٥)، والشاطبي في "الاعتصام" (١/ ١٣٨)، وفي "حقيقة البدعة وأحكامها" لسعيد بن ناصر الغامدي (١/ ٧٥)، وابن الجوزي في "تلبيس إبليس" (١٨)، والسيوطي في "الإتباع" (٨١)، وابن بطة في "الإبانة الصغرى" ص١٣٤.

(٢) رواه الدارمي في "السنن" (٢٢٢)، والسيوطي في "مفتاح الجنة" ص٦٠، وابن أبي شيبة في "المصنف" (٣/ ٢٨٢)، وابن القيم في "إغاثة اللهفان" (١/ ٧٠)، وفي "شرح العقيدة الطحاوية" لأبي العز الحنفي ص٢٧٦، وفي "تعظيم قدر الصلاة" لمحمد بن نصر المروزي (٧٤٣).

٢. **عومەری کوڕی عبدالعزیز** رضي الله عنه:

(عومەری کوڕی عبدالعزیز) رضي الله عنه لە وەڵامی نامەیەك دا فەرمووی: «أُوصِيكَ بِتَقْوَى اللهِ، وَالِاقْتِصَادِ فِي أَمْرِهِ، وَاتِّبَاعِ سُنَّةِ نَبِيِّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَتَرْكِ مَا أَحْدَثَ الْمُحْدِثُونَ ...، فَعَلَيْكَ بِلُزُومِ السُّنَّةِ ...، ثُمَّ اعْلَمْ أَنَّهُ لَمْ يَبْتَدِعِ النَّاسُ بِدْعَةً إِلَّا قَدْ مَضَى قَبْلَهَا مَا هُوَ دَلِيلٌ عَلَيْهَا أَوْ عِبْرَةٌ فِيهَا، فَإِنَّ السُّنَّةَ إِنَّمَا سَنَّهَا مَنْ قَدْ عَلِمَ مَا فِي خِلَافِهَا مِنَ الْخَطَإِ وَالزَّلَلِ وَالْحُمْقِ وَالتَّعَمُّقِ، فَارْضَ لِنَفْسِكَ مَا رَضِيَ بِهِ الْقَوْمُ لِأَنْفُسِهِمْ، فَإِنَّهُمْ عَلَى عِلْمٍ وَقَفُوا، وَبِبَصَرٍ نَافِذٍ كَفُّوا، وَهُمْ عَلَى كَشْفِ الْأُمُورِ كَانُوا أَقْوَى، وَبِفَضْلِ مَا كَانُوا فِيهِ أَوْلَى،...»[1].

واتە: ئامۆژگاریتان دەکەم بە خواپەرستی، مانەوەو دەرنەچوون لە فەرمانەکانی و شوێنکەوتەی سونەتی پێغەمبەرەکەی ﷺ، وازهێنان لە دروستککراوەکان...، پەیوەست بن بە سونەتەوە، پاشان بزانن هەرکەسێك داهێنراو (بدعة)یەکی دروست کردبێت ئیلا لە پێش خۆی دا بەڵگەیەکی خۆی هەیە لەسەری، سونەت کەسێك دایهێناوە کە زانا بووە بەسەر پێچەوانە وە بەرامبەرەکەی دا کە هەڵەو لادان و نەزانین و زیادەڕەوی یە، ڕازی بە بەوەی هاوەڵان و پێشووەکان بۆ خۆیان ڕازی بوون، ئەوان بە شارەزایی و زانینەوە وەستاون و تێنەپەڕیون، بە چاو کراوەیی تەواوو دەست هەڵگر بوون، ئەوان لە دەرك کردن بە دەرکەوتنی کارەکان بەهێز بوون، بە هۆکاری کارو کردەوەکانیانە وە پێشەنگن.

ڕەحمەتی خوای لێبێت دەرکی کردووە بە خاڵێکی زۆر گرنگ ئەویش: «فَإِنَّ السُّنَّةَ إِنَّمَا سَنَّهَا ...» سونەت کەسێك دایناوە پێغەمبەری خوا بووە ﷺ، زاناو شارەزا بووە، لە بەرامبەری ئەو سونەتانەدا کۆمەڵە کارێك هەیە، ئەو کارە خزمەت و سوودی ئەو شوێنی سونەتە ناکات، بۆیە داینەناوە، پێی دەوترێت داهێنراو (بدعة).

---

(١) رواه أبو داود في "سننه" (٤٦١٢) باب لزوم السنة، وصححه الألباني، والفريابي في "القدر" (٤٤٦)، وفي "ذم الكلام وأهله" للهروي (٥/ ٢٣)، والشاطبي في "الاعتصام" (١/ ٦٧) وقال محققه (مشهور حسن): اسناده صحيح، وابن وضاح في "البدع" (٧٤)، والآجري في "الشريعة" (٥٢٩)، وأبو نعيم في "الحلية" (٥/ ٣٣٨)، وابن بطة في "الإبانة" (١٦٣)، والبيهقي في "القضاء والقدر" (٥٣٩).

لە وتارەکەی کاتی بوون بە خەلیفەیی دا فەرمووی: «أَيُّهَا النَّاسُ، أَلا إِنِّي لَسْتُ بِمُبْتَدِعٍ وَلَكِنِّي مُتَّبِعٌ»[1].

واتە: ئەی خەڵکینە من داهێنەری (بدعة) نیم، بەڵکو شوێنکەوتەی سوننەتم.

وە لە ئاستی سوننەت دا دەفەرموێت: «سَنَّ رَسُولُ اللهِّ صَلَّى اللهُّ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ... لَيْسَ لِأَحَدٍ تَغْيِيرُهَا وَلَا تَبْدِيلُهَا وَلَا النَّظَرُ فِي شَيْءٍ خَالَفَهُ، مَنْ عَمِلَ بِهَا مُهْتَدٍ، وَمَنِ انْتَصَرَ بِهَا مَنْصُورٌ، وَمَنْ خَالَفَهَا اتَّبَعَ غَيْرَ سَبِيلِ الْمُؤْمِنِينَ، ...»[2].

واتە: سوننەتەکانی پێغەمبەری خوا ﷺ کەس بۆی نی یە گۆڕینی و دەسکاری کردنی وە تێڕوانینی ئەو شتانەی پێچەوانەیەتی، هەرکەس کاری پێ بکات هیدایەت دراوە، وە سەرخەری بێت سەرکەوتووە، وە دژایەتی و پێچەوانەیەتی کردنی شوێنکەوتەی ڕێگەی ئیمانداران و ساڵحان نی یە.

وە جارێکیان فەرمووی: «وَاللهِّ لَوْلَا أَنْ أُنْعِشَ سُنَّةً وَأُمِيتَ بِدْعَةً لَمَا سَرَّنِي أَنْ أَعِيشَ فِي الدُّنْيَا فَوَاقًا وَلَوَدِدْتُ أَنِّي كُلَّمَا أَنْعَشْتُ سُنَّةً أَمَتُّ بِدْعَةً أَنَّ عُضْوًا مِنْ أَعْضَائِي سَقَطَ مَعَهَا»[3].

واتە: ئەگەر سوننەتێك زیندوو نەکەمەوەو داهێنراو (بدعة)یەك نەمرێنم لە ژیانم دا؛ حەز ناکەم ساتێك لە ژیان دا بژیم، وە بە ئاواتەوەم لەگەڵ زیندووکردنەوەی هەموو سوننەتێك داو مراندنی هەموو بیدعەیەك دا پارچەیەك لە لاشەم بەخشیبێت.

---

(١) رواه ابن سعد في "الطبقات" (٥/ ٣٤٠)، وابن عبد الحكم في "سيرة عمر" ص٤٠، والفسوي في "المعرفة والتاريخ" (١/ ٥٧٤-٥٧٥)، وابن كثير في "البداية والنهاية" (٥/ ٢٢٢)، وابن الجوزي في "سيرة عمر" ص٥٦، وابن عساكر في "تاريخ مدينة دمشق" (٥/ ٧٥)، والآجري في "أخبار أبي حفص" ص٦٣، والشاطبي في "الاعتصام" (١/ ١٤٣).

(٢) رواه عبد الله بن أحمد في "السنة" (١/ ٣٥٧)، والآجري في "الشريعة" (ص٤٨، ٦٥، ٣٠٧)، وأبو نعيم في "الحلية" ضمن ترجمة مالك (٦/ ٣٢٤)، و واللالكائي في "أصول اعتقاد أهل السنة" (١/ ٩٤)، وابن بطة في "الإبانة الكبرى" (١/ ٣٥٢)، والشاطبي في "الاعتصام" (١/ ١٤٥)، وذكره ابن كثير في "البداية والنهاية" من رواية الخطيب البغدادي (٩/ ٢٢٥)، وذكره الذهبي في "سير أعلام النبلاء" من قول مالك (٨/ ٩٨)، وعزاه إلى عمر بن عبد العزيز أيضاً ابن أبي زيد في "الجامع" ص١١٧، وابن رجب في "جامع العلوم والحكم" ص٢٥٠، والقاضي عياض في "ترتيب المدارك" (١/ ١٧٢).

(٣) "السنة" للمروزي (١/ ٣١) برقم (٩٢).

٣. **سوفیانی (الثوري)** رحمه الله:

(سوفیانی الثوري) رحمه الله دەفەرموێت: «الْبِدْعَةُ أَحَبُّ إِلَى إِبْلِيسَ مِنَ الْمَعْصِيَةِ، الْمَعْصِيَةُ يُتَابُ مِنْهَا، وَالْبِدْعَةُ لَا يُتَابُ مِنْهَا»(١).

واتە: داهێنراوەکان (البدعة) خۆشەویستترە لای ئیبلیس تا تاوانەکان، تاوان تەوبەو گەڕانەوەی لەسەر دەکرێت، بەڵام داهێنراو تەوبەی لەسەر ناکرێت.

وەك لە گێڕانەوەیەك دا لە ئیمامی (الأوزاعي) رحمه الله دەفەرموێت: «قَالَ إِبْلِيسُ لِأَوْلِيَائِهِ: مِنْ أَيِّ شَيْءٍ تَأْتُونَ بَنِي آدَمَ؟ فَقَالُوا: مِنْ كُلِّ شَيْءٍ. قَالَ: فَهَلْ تَأْتُونَهُمْ مِنْ قِبَلِ الِاسْتِغْفَارِ؟ فَقَالُوا: هَيْهَاتَ، ذَاكَ شَيْءٌ قُرِنَ بِالتَّوْحِيدِ. قَالَ: لَأَبُثَّنَّ فِيهِمْ شَيْئًا لَا يَسْتَغْفِرُونَ اللهَ مِنْهُ. قَالَ: فَبَثَّ فِيهِمُ الْأَهْوَاءَ»(٢).

واتە: ئیبلیس بە کارمەندە گەورەکانی خۆی وت: لە چ لایەکەوە دەڕۆن بۆ ئادەمیزاد؟ وتیان: لە هەموو لایەکەوە، وتی: بۆیان دەڕۆن لە تەوبەو لێخۆشبوونەوە، وتیان: ئەوە شتێکە گێڕدراوە بە یەکتاپەرستی خواوە (لە وتنیا لێیان وەردەگیرێت)، وتی: کارێکیان تێدا بڵاو دەکەمەوە داوای لێخۆشبوونی لێ نەکەن، ئەوکات دەستی کرد بە بڵاوکردنەوەی داهێنراوو هەواو ئارەزووەکانیان.

دەبینیت ئیبلیس و شەیتانەکانیش کار لەسەر دروستبوون و بڵاوبوونەوەی داهێنراوەکان دەکەن بە هەموو جۆرێك، لەبەر پەیوەست نەبوون و شوێن نەکەوتنی سوننەت، بێگومان ئادەمیزاد هەرکاتێك کارەکانی بەرگی دین و عیبادەتی بەسەردا پۆشی دەبێتە هۆکاری بەردەوامی و مانەوە لەسەری و خۆی بە هەڵەو تاوانبارو گومڕا نازانێت، ئەوکات ئیتر پشت لە تەوبەو لێخۆشبوون دەکات، چۆن وابزانێت عیبادەتە تەوبەی لەسەر دەکات؟!

---

(١) رواه أبو نعيم في الحلية (٧/ ٢٦)، وفي "ذم الكلام وأهله" للهروي (٥/ ١٢١)، و "حقيقة السنة والبدعة" للسيوطي ص٨١، و "تلبيس إبليس" ص١٥، و "ذم الكلام" ص٢١٧، وفي "أصول الاعتقاد" (٦/ ٩)، و "شرح السنة" للبغوي (١/ ٢١٦)، وانظر "مجموع الفتاوى" (١٠/ ٩)، وفي "حقيقة البدعة وأحكامها" لسعيد بن ناصر الغامدي (١/ ٢٩١)، وفي "تفسير القرطبي" (٧/ ١٤١)، و "البدعة وأثرها في محنة المسلمين" لأبي إسحاق الحويني (١/ ٥).

(٢) رواه الدارمي في "السنن" (٣١٦)، والبيهقي في "الشعب" (٩٠٠٨)، وفي "ذم الكلام وأهله" للهروي (٩٤١).

هەروەك پێغەمبەری خوا ﷺ دەفەرموێت: «إِنَّ اللهَ احتَجَزَ التَّوْبَةَ، عَنْ صَاحِبِ كُلِّ بِدْعَةٍ»(١).

واتە: خوای پەروەردگار ڕێی گرتووە لە هەموو خاوەن داهێنراوێك لە تەوبەو گەڕانەوە.

بە مانای ئەوەی کە تەوبەی لەسەر ناکات، لەبەر ئەوەی کە گومان دەبات لەسەر هیدایەتە، ئەوەی دەڵێت: تەوبە وەرناگیرێت بە گشتی لە خاوەن داهێنراوەکان، ئەوە هەڵەیەکی زۆر نارێکە، دەبینین زۆر لەوانەی لەسەر ڕێگەی داهێنراو (بدعة)کان بوون کاتێك گومرایی یەکەیان بۆ ڕوون بووەتەوە تەوبەیان کردووەو لێیان وەرگیراوە، ئەمانە لە ژمارە نایەن(٢).

٤. مالیکی کوڕی ئەنەس رحمه الله :

ئیمامی (مالیکی کوڕی ئەنەس) رحمه الله دەفەرموێت: «مَنِ ابْتَدَعَ فِي الْإِسْلَامِ بِدْعَةً يَرَاهَا حَسَنَةً، زَعَمَ أَنَّ مُحَمَّدًا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَانَ الرِّسَالَةَ، لِأَنَّ اللهَ يَقُولُ: ﴿ٱلْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ﴾ [المائدة: ٣]، فَمَا لَمْ يَكُنْ يَوْمَئِذٍ دِينًا، فَلَا يَكُونُ الْيَوْمَ دِينًا»(٣).

واتە: هەرکەسێك داهێنراو (بدعة)یەك لە ئیسلام دا دابهێنێت و بە چاکی بزانێ؛ ئەوا بەم کارەی وای دەردەبڕێت کە (محمد) ﷺ خیانەتی لە پەیامەکەی خوا کردووە، لەبەر ئەوەی خوای پەروەردگار هەواڵی پێ داوە بە تەواوکردنی دینەکەی کە دەفەرموێت: ئەمڕۆ هەموو دینم بۆ تەواو کردوون، ئەوەی لەو ڕۆژەدا دین نەبووبێت ئەوا لەم ڕۆژەش دا دین نی یە.

وە دەفەرموێت: «لَنْ يَأْتِيَ آخِرُ هَذِهِ الْأُمَّةِ بِأَهْدَى مِمَّا كَانَ عَلَيْهِ أَوَّلُهَا»(٤).

واتە: خەڵکانی کۆتایی ئەم ئوممەتە کارو هیدایەتیان بەدەست ناهێنن لە کارو هیدایەتی پێشووانی ئەم ئوممەتە باشتر بێت.

---

(١) رواه الطبراني في "الأوسط" (٤٢٠٢)، والبيهقي في "شعب الإيمان" (٩٠١١)، وفي "مسند إسحاق بن راهويه" (٣٩٨)، وصححه الألباني في "سلسلة الأحاديث الصحيحة" برقم (١٦٢٠).

(٢) "مجموع فتاوى" لابن تيمية (١١/ ٣٧٣).

(٣) "الاعتصام" للشاطبي (١/ ٦٥)، وفي "حقيقة البدعة وأحكامها" لسعيد بن ناصر الغامدي (١/ ٧٨)، وفي "شرح الأربعين النووية" لعطية بن سالم (١٣/ ١٠)، وفي "تهذيب الفروق" (٤/ ٢٢٥).

(٤) "الاعتصام" للشاطبي (٢/١١٨)، وفي "الذكر الجماعي بين الاتباع والابتداع" لمحمد بن عبد الرحمن الخميس ص١٠٤، وفي "المدخل" لابن الحاج (٤/ ٢٥٢)، وفي "آثار ابن باديس" (٣/ ٨٤).

هیچ کەسانێك ناگەنە کاملّی دینی سەدەی یەکەمی ئیسلام لە هیچ ڕوویەکی دینی دا، کار و خێرێکیان نەهێشتووەتەوە ئەوانەی دوای خۆیان پڕی بکەنەوە.

وە دەفەرموێت: «أَتَرَى النَّاسَ الْيَوْمَ كَانُوا أَرْغَبَ فِي الْخَيْرِ مِمَّنْ مَضَى؟»[١].

واتە: ئایا خەڵکانی ئەم سەردەمە ویستی خێریان زیاترە تا پێشووەکان؟

وە دەفەرموێت: «السُّنَّةُ سَفِينَةُ نُوحٍ مَنْ رَكِبَهَا نَجَا وَمَنْ تَخَلَّفَ عَنْهَا غَرِقَ»[٢].

واتە: شوێنکەوتەی سونەتەکانی پێغەمبەری خوا ﷺ وەکو بەلەمەکەی (نوح) عليه السلام وایە لە کاتی تۆفانەکەی دا، ئەوەی سەرکەوتوو بێت ڕزگاری بووە، ئەوەی دواکەوتوو بێت و سەرنەکەوتبێت؛ تیاچووەو نوقم بووە.

وە ئیمامی (الزهري) رحمه الله دەفەرموێت: «كَانَ مَنْ مَضَى مِنْ عُلَمَائِنَا يَقُولُونَ: الِاعْتِصَامُ بْالسُّنَّةِ نَجَاةٌ»[٣].

واتە: لە زۆری زانایانی خاوەن عیلم و زانستم بیستووە وتوویانە: پشت بەستن بە ڕێی سونەت مایەی ڕزگاربوونە.

٥. **أحمدی کوڕی حنبل** رحمه الله :

ئیمامی (أحمد) رحمه الله دەفەرموێت: «أُصُولُ السُّنَّةِ عندَنَا التَّمَسُّكُ بِمَا كَانَ عَليهِ أَصحَابُ رَسُولِ اللهِ وَالإِقتِدَاءُ بِهِم، وَتَركُ البِدَعِ وَكُلُّ بِدعَةٍ ضَلالَةٌ»[٤].

---

(١) "الاعتصام" للشاطبي (١/ ٤٧٥)، وفي "الموافقات" (٣/ ٤٩٧).

(٢) "ذم الكلام وأهله" للهروي (٥/ ٨١)، و"مفتاح الجنة في الاعتصام بالسنة" للسيوطي ص٧٦، وانظر "مجموع الفتاوى" (٤/ ٥٧)، وفي "تاريخ بغداد" لخطيب البغدادي (٨/ ٣٠٧)، وفي "تاريخ دمشق" لابن عساكر (١٤/ ٩).

(٣) رواه الدارمي في "السنن" (٩٧)، والبيهقي في "الحلية" (٣/ ٣٦٩)، وفي "المدخل إلى السنن الكبرى" للبيهقي (٨٦٠)، وفي "ذم الكلام وأهله" للهروي (٣/ ١٣٧)، و "شرح أصول الاعتقاد" للالكائي (٤/ ٢٠)، و"مفتاح الجنة في الاعتصام بالسنة" للسيوطي ص٥٣، والدينوري في "المجالسة" (٣٦٣).

(٤) رواه أحمد في "أصول السنة" ص١٤، واللالكائي "شرح أصول الاعتقاد" للالكائي (٣١٧)، وفي "حقيقة البدعة وأحكامها" لسعيد بن ناصر الغامدي (١/ ٣٧٥)، وفي "البدع وأثرها في انحراف التصور الإسلامي" لصالح سعد السحيمي (٤٩/ ٦٧)، و "ذم التأويل" لابن قدامة المقدسي ص٣٢، وانظر "مجموع فتاوى" لابن تيمية (٤/ ١٠٢).

واتە: بنەمای بەرنامەی ئەهلی سوننەت لای ئێمە پەیوەست بوونە بەوانەی هاوەڵانی پێغەمبەر ﷺ لەسەری بوون، وە شوێنکەوتەی سوننەت و نەکردنی داهێنراو (بدعة)کان، هەموو داهێنراوێك گومڕایی یە.

٦. ئیمامی شافعی رحمه الله :

ئیمامی (شافعي) رحمه الله دەفەرموێت: «لَأَنْ يَلْقَى اللهَ الْعَبْدُ بِكُلِّ ذَنْبٍ مَا خَلَا الشِّرْكَ بِاللهِ خَيْرٌ مِنْ أَنْ يَلْقَاهُ بِشَيْءٍ مِنَ الْأَهْوَاءِ»[١].

واتە: ئەگەر کەسێك هەموو تاوانێکی بەسەر بێت جگە لە هاوبەش دانان بۆ خوا؛ زۆر باشترە لەوەی بەو هەواو ئارەزووە داهێنراوانەوە بە خوای خۆی بگات.

لەبەر ئەوەی تاوان مافی خۆیی و خەڵکی لەناو دەبات، بەڵام داهێنراو تێکەڵکردنی دین بە حەزو ئارەزووەکان دژایەتی مافی خوا ﷻ و پێغەمبەرەکەیەتی ﷺ.

مافی خوا لەپێشترە تا مافی خەڵکی، وە لەلایەکی ترەوە ئەوە زیان و زەرەری ئایینە بۆ گشتی، بەڵام تاوان زیانی تایبەتی یە، وە پاراستنی دین ئەمانەتێکی خوای گەورەیە لە گەردنی ئادەمیزاد دا.

٧. عبدالله ی کوڕی موبارەك رحمه الله :

(عبدالله ی کوڕی موبارەك) رحمه الله دەفەرموێت: «اعْلَمْ أَيْ أَخِي أَنَّ الْمَوْتَ كَرَامَةٌ لِكُلِّ مُسْلِمٍ لَقِيَ اللهَ عَلَى السُّنَّةِ، فَإِنَّا للهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ، فَإِلَى اللهِ نَشْكُو وَحْشَتَنَا، وَذَهَابَ الْإِخْوَانِ، وَقِلَّةَ الْأَعْوَانِ، وَظُهُورَ الْبِدَعِ. وَإِلَى اللهِ نَشْكُو عَظِيمَ مَا حَلَّ بِهَذِهِ الْأُمَّةِ مِنْ ذَهَابِ الْعُلَمَاءِ وَأَهْلِ السُّنَّةِ وَظُهُورِ الْبِدَعِ»[٢].

---

(١) رواه البيهقي في "الاعتقاد" ص٢٣٩، وفي "حلية الأولياء" لأبي نعيم (٩/ ١١١)، والبغوي في "شرح السنة" (١/ ٢١٧)، وفي "البداية والنهاية" لابن كثير (١٠/ ٢٥٤)، و"الاعتصام" للشاطبي (٢/ ٨٤٦)، وفي "سير أعلام النبلاء" للذهبي (٨/ ٢٤٠)، والخبر في "آداب الشافعي ومناقبه" ص ١٨٢ و١٨٧، و" تأريخ ابن عساكر" (٤/ ٤٠٥/ ١)، وذكره البيهقي في "مناقب الشافعي" (١/ ٤٥٣ - ٤٥٤)، وفي "حقيقة السنة والبدعة" للسيوطي ص٨٣.

(٢) "الاعتصام" للشاطبي (١/ ١١٦)، و "البدع" لابن وضاح (٩٠)، وفي "الوجيز في عقيدة السلف الصالح" لعبد الله بن عبد الحميد الأثري (٢/ ٢١١).

واته: بزانه ئەمڕۆ مردن ڕێز لێنانه بۆ هەموو موسوڵمانێك به خوای گەوره بگات لەسەر سوننەت.

٨. حەسان ی کوڕی عطیة رَحِمَهُ اللَّهُ :

(حەسان ی کوڕی عطیة) رَحِمَهُ اللَّهُ دەفەرموێت: «مَا ابْتَدَعَ قَوْمٌ بِدْعَةً فِي دِينِهِمْ إِلَّا نَزَعَ اللهُ مِنْ سُنَّتِهِمْ مِثْلَهَا ثُمَّ لَا يُعِيدُهَا إِلَيْهِمْ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ»[1].

واته: هەر گەلێك لە دینەکەی دا داهێنراوێك دروست بکات بە گوێرەی ئەوە سوننەت لە ناویاندا هەڵدەگیرێت.

ئەمە سزایەکی خوایی یە لەسەر لادانی کاری ئەو پێغەمبەرەی ﷺ هەڵی بژاردووەو پێ ڕازی یە و فەرمانی داوە بە گوێڕایەڵیکردنی، تەنانەت پێش خۆی باسی کردووەو دەفەرموێت: ﴿مَّن يُطِعِ ٱلرَّسُولَ فَقَدۡ أَطَاعَ ٱللَّهَ﴾ [النساء: ٨٠].

واته: کەسێك گوێڕایەڵی پێغەمبەر ﷺ بکات؛ گوێڕایەڵی خوای کردووە.

٩. سەعیدی کوڕی جوبێر رَحِمَهُ اللَّهُ :

(سەعیدی کوڕی جوبێر) و پێشووە صاڵحەکان ڕەحمەتی خوایان لێبێت فەرموویانە: «لَا يُقْبَلُ قَوْلٌ إِلَّا بِعَمَلٍ، وَلَا يُقْبَلُ عَمَلٌ إِلَّا بِقَوْلٍ، وَلَا يُقْبَلُ قَوْلٌ وَعَمَلٌ إِلَّا بِنِيَّةٍ، وَلَا يُقْبَلُ قَوْلٌ وَعَمَلٌ وَنِيَّةٌ إِلَّا بِنِيَّةٍ مُوَافِقَةٍ لِلسُّنَّةِ»[2].

واته: قسه بەبێ کردەوە وەرناگیرێت، وە کردەوە بەبێ قسه وەرناگیرێت، وە کردەوەو قسه وەرناگیرێت بەبێ نیەت، وە قسەو کردەوەو نیەت وەرناگیرێت بەبێ شوێنکەوتەی سوننەت.

---

(١) رواه الدارمي في "السنن" (٩٩)، وأبو نعيم في "الحلية" (٦/ ٧٣)، وفي "الاعتصام" للشاطبي (١/ ٤٠)، و "البدع" لابن وضاح (٨٧)، وفي "سلسلة الأحاديث الصحيحة" للألباني (١٤/ ٤٥٧)، و "حقيقة البدعة وأحكامها" لسعيد بن ناصر الغامدي (١/ ٣٧٥)، و "شرح أصول اعتقاد أهل السنة" (١/ ٩٣).

(٢) أخرجه أبو نعيم في "الحلية" (٧/ ٣٢)، واللالكائي في "أصول اعتقاد أهل السنة" عن الحسن (١/ ٥٧)، وروى أبو نعيم عن الأوزاعي قريباً منه. انظر "الحلية" (٦/ ١٤٣)، وفي "الاعتصام" للشاطبي عن سفيان (١/ ١١٣)، وروى الأجري في "الشريعة" (٢/ ٦٣٨)، وابن حجر في "التلخيص الحبير" (١/ ٤٠٠).

لە قورئان دا کردەوەکان پابەند کراوە بە وشەی ﴿وَعَمِلُواْ ٱلصَّٰلِحَٰتِ﴾ەوە، واتە: کردەوە صالّحەکان، چاك و پوخت کراوەکان، وە بە دلّنیایی یەوە کردەوەی صالّح ئەو کردەوەیەیە کە فەرمانی ئایەت یان فەرموودەی لەسەر بێت، نەك حەزو ئارەزووی ئادەمیزاد، گەر کردەوەیەك خواو پێغەمبەرەکەی بە چاکی نەزانن؛ هیچ چاکییەکی تێدا نی یە.

بەشی دووەم

هۆکاری دروستبوونی داهێنراوەکان

و

نیشانە گشتی یەکانی خاوەنەکانیان

هەموو کارێك بە هۆکارەکانیەوە پەیوەستە، بگرە نهێنی یەکانیەتی شاراوەیە لای زۆرینە، بە ئاشنا بوونی و دەرکەوتنی بچووکبوونەوەو نەمانیەتی، دەبینین زانایان ئاسوودەترین کەسانن لەبەر زانیاری وردیان بەسەر هۆکارەکان دا، تەمەن و تواناکانیان بە هەدەر نەچووەو پارێزراو ترین کەسن لە دونیاو دین دا، بەردەوام خاوەنی متمانەو ئاشنای ڕێگای ڕاست و دروست بوون بۆ هەموو بابەتێك، بەتایبەت زانایانی هەڵگری بەرنامەی ئەهلی سونەو شوێنکەوتەی قورئان و فەرموودە بە مەرجی پەیوەست بوون و لانەدان، بە تێگەیشتن و شێوازو چۆنێتی وەرگرتنی پێشووانی صاڵحەوە لە هاوەڵان و دوو چینە شوێنکەوتەکەی دوایان.

زانایان لەسەر هۆکارەکانی دروست بوونی سەرجەم داهێنراوەکان شیکردنەوەو ڕاو بۆچوونی زۆریان هەیە بۆ زیاتر هۆکاری تێگەیشتن و دڵنیا بوون لە ڕێگە هەڵەکان، وە ناسینی ڕێگەی حەق و خاوەنەکانیان.

زۆربەی زانایان بۆچوونەکان پەیوەست دەکەن بە هۆکارە خۆییەکان (ذاتي)ەوە، واتە هۆکارە کەسایەتیە تایبەتیەکانن، گەر بێت و گۆڕانکاریان تێدا ئەنجام بدرێت بە بوونی چارەسەرو لابردنی ڕێگرەکان؛ بەو ئەنجامەی نەدەبوو.

کەواتە هۆکارە خۆییەکان لەپێشترە بۆ شیکردنەوە، بۆ زیاتر دڵنیا بوون لە ئاستی کەسایەتی زانستی کەسەکەو بیرخستنەوەی خاوەنەکەی، لەسەر ئەوەی ئادەمیزاد خۆی بۆ خۆی ئاشنایەتی یەکی تەواوی بەسەر خۆی دا هەیە گەر بیەوێت و پاساوەکانی وەلاوە بنێت! وەکو خوای گەورە لەم ئایەتەدا ئاماژە بەمە دەکات و دەفەرموێت: ﴿بَلِ ٱلْإِنسَٰنُ عَلَىٰ نَفْسِهِۦ بَصِيرَةٌ ﴿١٤﴾ وَلَوْ أَلْقَىٰ مَعَاذِيرَهُۥ ﴿١٥﴾﴾ [القيامة: ١٤ - ١٥].

واتە: بە دڵنیایی ئادەمیزاد بەسەر خوّی دا چاوکراوەو ئاشنایە گەر پاساوو دژایەتیش بکات[1].

هۆکارەکان بریتین لە دوو بەش:

یەکەم: هوّکارە خوّیی یەکان.

دووەم: هوّکارە دەرەکی یەکان.

یەکەم : هۆکارە خۆیی یەکان

١. نەزانین (الجهل):

ئادەمیزاد سەرەتای بوونی نەزانینە، وە کوّتایی تەمەنی نەزانینە، خوای گەورە دەفەرمویّت: ﴿وَٱللَّهُ أَخۡرَجَكُم مِّنۢ بُطُونِ أُمَّهَٰتِكُمۡ لَا تَعۡلَمُونَ شَيۡـٔٗا﴾ [النحل: ٧٨]، و ﴿لِكَيۡ لَا يَعۡلَمَ بَعۡدَ عِلۡمٖ شَيۡـٔٗا﴾ [النحل: ٧٠].

واتە: کاتیّك لەدایك دەبن هیچ شتیّك نازانن، وە تاوەکو هیچ شتیّك نەزانن لەوەی کە زانیوتانە.

وە هەولّدان بوّ زانست و زانیاری دونیایی یاخود دینی ئەستەم و زوّر کەمە، بوّیە یەکجار ژمارەی زانایان زوّر کەمەو رِەها نەزانن، ئەمەش هوّکاری سروشتی ئادەمیزادە، هەولّدان بوّ بژیّوی و مانەوەی ژیانی لەپیّشترە تاوەکو کامڵبوونی زانستی و ژیری.

لەبەر ئەوە دەبیّت ئەم بوونە لە بازنەوە رِەهایی زوّری نەزانی دا خوّی ببینیّتەوە، خوای گەورە دەفەرمویّت: ﴿إِنَّهُۥ كَانَ ظَلُومٗا جَهُولٗا ٧٢﴾ [الأحزاب: ٧٢].

واتە: بە دڵنیایی یەوە ئادەمیزاد زوّر ستەمکارو زوّر نەزانە.

نەزانین هوّکاری هەموو ئازارو نشوستی یەکانی ژیانە، (ابن القیم) رحمه الله دەفەرمویّت: «الْجَهْل بِالطَّرِيقِ وآفاتها وَالْمَقْصُود يُوجب التَّعَب الْكثير مَعَ الْفَائِدَة»[2].

واتە: نەزانین بە رِیّگەو رِیّگرەکان و مەبەستەکان هوّکاری هیلاکی یەکی زوّرە لەگەڵ سوودیّك دا.

---

(١) "تفسیر ابن کثیر" (٨/ ٤٠١).

(٢) "الفوائد" ص١٧١.

ئەم هۆکارە لە هەموو بوارەکان دا ڕەنگدانەوەی هەیە، وەکو لە مافی خواش دا ﷻ کە یەکخوا پەرستی (التوحید)ە، شەریك و هاوبەش دانان بە هەموو جۆرەکانی یەوە لەناو ئادەمیزاد هۆکاری نەزانینە بەسەر خوایەتی و ماف و سیفەتە تەواوو کامڵەکانی ئەو دا، خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿وَمَا قَدَرُواْ ٱللَّهَ حَقَّ قَدْرِهِۦٓ﴾ [الأنعام: ٩١]، [الحج: ٧٤]، [الزمر: ٦٧].

واتە: مافی گەورەیی و بەهاو بەقەدری تەواوی پەروەردگاریان نەدەزانی.

ئەمە ستەمکردن لە مافی خوادا لەبەر نەزانین و بێ مەعریفەیان پێیدا.

وە نەزانینیش بە ئاست و پلەو پایەی پێغەمبەر دا ﷺ هۆکاری ستەمکردنە لە مافی پێغەمبەرەکەی ﷺ بە شوێن نەکەوتنی تەواوی و فەرمان جێبەجێ نەکردنی لانەدان لە ڕێگەکەی و بە پەنا بردنە بەر (بدعة) و داهێنراوەکان.

وە ستەمکردنیش لە مافەکانی خەڵك بە کردنی قەدەغەکراوەکان هەمان هۆکاری نەزانین و تێنەگەیشتنی سوودمەندنی فەرمانەکانی و زیانی قەدەغە کراوەکانە (الأوامر والنواهي)، بۆیە هەموو تاوانێك هۆکارەکەی نەزانینە، خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿مَنْ عَمِلَ مِنكُمْ سُوٓءًۢا بِجَهَٰلَةٍ﴾ [الأنعام: ٥٤]، ﴿يَعْمَلُونَ ٱلسُّوٓءَ بِجَهَٰلَةٍ﴾ [النساء: ١٧]، ﴿عَمِلُواْ ٱلسُّوٓءَ بِجَهَٰلَةٍ﴾ [النحل: ١١٩].

وە هەروەها نەزانین و بێ زانستی تەواو بووە هۆکاری دروستبوونی ئەو هەموو کۆمەڵ و گروپە جیاواز جیاوازانە لەناو بازنەی ئیسلام دا وە بە لاڕێ بردنی دەقی ئایەت و فەرموودەکان دا لە ڕاستە ڕێی ماناو زانستی دروستی خۆی.

کەواتە نەزانین هۆکاری گۆڕانکاری یە گەورەکانە، تاوەکو لە بریتی (توحید)؛ (شرك) بێت و لە بریتی (سوننەت)؛ (بدعة) بێت و لە بریتی (طاعة)؛ (معصية) بێت و لە بریتی (الجماعة)؛ (التفرقة) بێت.

لەبەر ئەوەی دڵنیاین (بدعة) و داهێنراوێك لەسەر دەستی کەسێکی خاوەن زانست و ڕۆچوو لە بوارە زانستی یە شەرعی یەکان دا دروست نابێت، بەڵکو لەسەر دەستی کەسانی نەزان و

پێنەگەیشتوو لە بەڵگە شەرعی یەکان دا دروست دەبێت[١]، ژیاننامەو خاوەنی هەموو گرووپ و تاقم و کۆمەڵەکانی ناو ئیسلام باشترین بەڵگەیە لە (الخوارج، الرافضة، المعتزلة، الأشاعرة، ...) تاوەکو ئەم گرووپە تازانەیش کە لە جیهانی ئیسلامی دا بوونیان هەیە.

(حەسەنی بەسری) رحمه الله دەفەرموێت: «الْعَامِلُ عَلَى غَيْرِ عِلْمٍ كَالسَّائِرِ عَلَى غَيْرِ طَرِيقٍ، وَالْعَامِلُ عَلَى غَيْرِ عِلْمٍ مَا يُفْسِدُ أَكْثَرَ مِمَّا يُصْلِحُ»[٢].

واتە: کارکردن بەبێ زانستی شەرعی وەکو ڕێ کردن و ڕۆشتنە بەبێ بوونی ڕێگا، ئەم کەسانە لەسەر دەستیان شێواوی و هەڵەو خراپە زۆرتر دروست دەبێت تا ڕێککردنەوەو چاکە.

تالاّوی دەستی نەزانەکانە جیهانی ئیسلامی گرتووەتەوەو دووبەرەکایەتی و ئاژاوەی لە نێوان موسوڵمانان دا چاندووە.

(ابن تيمية) رحمه الله دەفەرموێت: «فَمَنْ دَعَا إِلَى الْعِلْمِ دُونَ الْعَمَلِ الْمَأْمُورِ بِهِ كَانَ مُضِلًّا وَمَنْ دَعَا إِلَى الْعَمَلِ دُونَ الْعِلْمِ كَانَ مُضِلًّا وَأَضَلُّ مِنْهُمَا مَنْ سَلَكَ فِي الْعِلْمِ طَرِيقَ أَهْلِ الْبِدَعِ ...»[٣].

واتە: هەرکەسێك زانستی هەبێت و کاری پێ نەکات گومڕایە، وە کارکردن بەبێ زانستی شەرعی گومڕایی یە، وە لە هەردووکیان گومڕاتر کەسێکە لە زانستی ئایینی پێهەڵگرو بەرنامەی خاوەن داهێنراوو هەواو ئارەزووکارانی گرتبێتە بەر.

وە ئاشکراشە زانایان کێن و بەکێ دەوترێت زانا، ئەوانەی زانستی تەواویان بەسەر قورئان و فەرموودەکان و بەرنامەی ئەهلی سوننەو زانستە شەرعی یەکان دا هەیە لە ڕوانگەی هاوەڵان و تابعین و زانایانی خاوەن بوارەکان.

هەموو خاوەن داهێنراوێك (أهل البدع) خاوەنی هیچ تایبەتمەندی یەك نین لەم بوارە زانستە شەرعیانە دا، بۆیە بە بچووك و بێ توانا ناو دەبرێن.

---

(١) "الاعتصام" للشاطبي (٢/ ٨٠١): «الْبِدَعَ لَا تَقَعُ مِنْ رَاسِخٍ فِي الْعِلْمِ».
(٢) "الاعتصام" للشاطبي (٢/ ٦٨٢).
(٣) "مجموع الفتاوى" (١١/ ٢٧).

پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێت: «إِنَّ مِنْ أَشْرَاطِ السَّاعَةِ أَنْ يُلْتَمَسَ الْعِلْمُ عِنْدَ الْأَصَاغِرِ»[(١)].

واتە: نیشانەیەکی پێش هاتنی قیامەت ئەوەیە کە هەوڵی بەدەستهێنانی زانست لای بچووکەکان دەستەبەر دەکرێت.

(عبدالله ی کوڕی موبارەك) رحمه الله دەفەرموێت: «الْأَصَاغِرُ مِنْ أَهْلِ الْبِدَعِ»[(٢)].

واتە: بێ قەدرو بچووکەکان بیدعەکارانن.

ئیمامی (الشاطبي) رحمه الله دەفەرموێت: «لِأَنَّ أَهْلَ الْبِدَعِ أَصَاغِرُ فِي الْعِلْمِ، وَلِأَجْلِ ذَلِكَ صَارُوا أَهْلَ بِدَعٍ»[(٣)].

واتە: لە زانست دا بچووکن بۆیە کەسانی خاوەن (بدعة) و داهێنراون.

(ابن تيمية) رحمه الله دەفەرموێت: «وَإِذَا تَدَبَّرَ الْعَاقِلُ وَجَدَ الطَّوَائِفَ كُلَّهَا كُلَّمَا كَانَتْ الطَّائِفَةُ إِلَى اللهِ وَرَسُولِهِ أَقْرَبَ كَانَتْ بِالْقُرْآنِ وَالْحَدِيثِ أَعْرَفَ وَأَعْظَمَ عِنَايَةً وَإِذَا كَانَتْ عَنْ اللهِ وَعَنْ رَسُولِهِ أَبْعَدَ كَانَتْ عَنْهُمَا أَنْأَى...»[(٤)].

واتە: گەر خاوەن ژیر تێڕوانین بکات دەبینێت لە هەموو کۆمەڵەو پارچەکان هەر کۆمەڵێك لە خوای گەورە ﷻ و پێغەمبەرەکەی ﷺ نزیك بێت؛ لە قورئان و فەرموودەوە نزیکەو شارەزایی زۆرەو گرنگی زیاتری پێ دەدات، چەندە لە خوای گەورە ﷻ و پێغەمبەرەکەی ﷺ دوور بێت ئەوەندە لە هەردووکیانەوە دوورە.

---

(١) رواه ابن المبارك في "الزهد" (٦١)، والطبراني في "الكبير" (٩٠٨)، وفي "شرح أصول اعتقاد" (١/ ٩٥)، وفي "السنن الواردة في الفتن" للداني (٤٣٥)، وفي "جامع بيان العلم وفضله" (١٠٥١)، واللالكائي في "شرح أصول السنة" (١/ ٢٣٠)، وصححه الألباني في "الصحيحة" برقم (٦٩٥)، وفي "صحيح الجامع الصغير وزيادته" (٢٢٠٧).

(٢) رواه الطبراني في "الأوسط" (٨١٤٠)، والهيثمي في "مجمع الزوائد" (٥٦٨)، وفي "شرح أصول اعتقاد" للالكائي (١/ ٩٥)، و "ذم الكلام" ص٢٩٥، و "جامع بيان العلم وفضله" (١/ ٦١٢)، و "الفقيه والمتفقه" (٢/ ١٥٥)، و "الزهد" لابن مبارك ص٣١، وصححه الألباني في "الصحيحة" (٢/ ٣٠٩).

(٣) "الاعتصام" (٢/ ٦٨٢).

(٤) "مجموع الفتاوى" (٤/ ٩٥)، (١١/ ٢٧).

ئەم نەزانینە دەکرێت بە سێ بەشەوە[١]:

١. نەزانین بەسەر گرنگی زانستە شەرعی یەکان دا: بە شێوازێك هەروەك ئەو زانستانە موڵکی کەسانێکی لەمەوپێش بوون بۆ سەردەمی خۆیان بووە، بەتایبەت نەزانین بەسەر زمانی قورئان دا کە عەرەبی یە، بۆیە تەنانەت زۆریان کەسانی بێجگە لە عەرەب بوون هەستاون بە دانانی یاسا و بۆچوونێکی تایبەت تا گروپی لەسەر دروست بووە.

ئیمامی (الشاطبي) رحمه الله دەفەرموێت: «إِذَا اسْتَقْرَيْتَ أَهْلَ الْبِدَعِ مِنَ الْمُتَكَلِّمِينَ، أَوْ أَكْثَرَهُمْ وَجَدْتَهُمْ مِنْ أَبْنَاءِ سَبَايَا الْأُمَمِ، وَمَنْ لَيْسَ لَهُ أَصَالَةٌ فِي اللِّسَانِ الْعَرَبِيِّ»[٢].

واتە: گەر پێداچوون بەسەر زۆری کەسانی گومڕاو خاوەنی داهێنەری قسە فەلسەفەیی یە کەلامیەکان بکەیت کە مایەی گومڕایی خەڵك بوون فێرەقیان لەسەر دروست بووە، زۆریان لەو گەلانە بوون تازە هاتوونەتە ناو ئیسلامەوە هیچ بناغەیەکیان نیە لە شارەزابوونی زمانی عەرەبی دا.

بگرە لە بەرنامەی (تصوف) دا فێر بوون و سەرقاڵ بوون بە زانستە شەرعی یەکانەوە کە ڕێگرە لە گەیشتن بە یەقین و ڕاستی یەکانی ڕێی (تصوف)، وەك (أبو يزيد البسطامي) دەڵێت: «أَشَدُّ الْمُحْجُوبِينَ عَنِ اللهِ، ثَلَاثَةٌ: ... الْعَالِمُ بِعِلْمِهِ»[٣].

واتە: هۆکارە سەرەکی یەکانی نەگەیشتن بە خوا سیانە: ... زانا بەهۆی زانستەکەیەوە.

وە (جنيد البغدادي) رحمه الله دەڵێت: «الْمُرِيدُ الصَّادِقُ غَنِيٌّ عَنْ عِلْمِ الْعُلَمَاءِ»[٤].

واتە: موریدی ڕاستگۆی تەواو پێویستی بە زانستی زانایان نی یە.

تەنانەت گەیشتووەتە ئەو ئاستەی کتێبەکانیان سوتاندووە، یان دفنیان کردووەو لە ئاو دا نوقمیان کردووە، هەروەك (أبي فرج الجوزي) لە زۆریانەوە دەیگێڕێتەوە وەکو: (أحمد بن أبي الحواري والشبلي...)[٥].

---

(١) "أسباب الوقوع في البدع" لسعدون بن سعد بن العتيبي ص١٤٩ (رسالة الماجستير).
(٢) "الاعتصام" (٢/ ٦٨٣).
(٣) رواه أبو نعيم في "الحلية" (١٠/ ٣٦)، وفي "صفة الصفوة" لابن الجوزي (٢/ ٣٠٥)، و "تراجم الصوفية" للمناوي (٢/ ٢٤٧)، و "مظاهر الانحرافات العقدية عند الصوفية" (١/ ٩٧).
(٤) "طبقات الشعراني" (١/ ٨٤)، و "الرسالة القشيرية" (٢/ ٣٥٤).
(٥) "تلبيس إبليس" ص٣٦٥.

لەگەڵ ئەوەش دا پێغەمبەری خوا ﷺ دەفەرموێت: «مَنْ يُرِدِ اللهُ بِهِ خَيْرًا يُفَقِّهْهُ فِي الدِّينِ»[١].

واتە: گەر خوای پەروەردگار ویستی خێری بە کەسێك بێت شارەزای دەکات لە دین دا.

وە دەفەرموێت: «مَنْ سَلَكَ طَرِيقًا يَلْتَمِسُ فِيهِ عِلْمًا، سَهَّلَ اللهُ لَهُ بِهِ طَرِيقًا إِلَى الْجَنَّةِ»[٢].

واتە: کەسێك ڕێگەیەك بگرێت زانست فێربێت خوای پەروەردگار ڕێگەی بەهەشتی بۆ ئاسان دەکات.

٢. نەزانین بەسەر جۆری زانستی ڕاست و دروست دا: لە بریتی ڕووکردنە زانستە شەرعی یەکان وەکو (علوم القرآن، علوم الحديث، أصول الفقه، التوحيد، ... إلخ) ڕووکردنە بەناو زانستی فەلسەفەیی و (منطق وعلم الكلام) ئەو جۆرانەدا کە خاوەنەکانیان لە شوێن و گەل و ئایینێك دا بوون لەدەرەوەی ئیسلامە، وەکو فەلسەفەی یۆنانی و ڕۆمانی یە هەسارە پەرستەکانە، یان فەلسەفەی شەرقی بوزایی و زەردەشتی و هیندۆسی و نیشتوی یەکان ... هتد.

ئەمانە لە کۆتایی دا لەدایك بوونی تاڵی فیرەقەکانی وەکو (المعتزلة، القدرية، المرجئة، الأشاعرة، الماتوريدية، ... إلخ)كانی لێ کەوتەوە کە جیهانی ئیسلامی بە خۆیەوە سەرقاڵ کردو بووە مایەی لەناوبردنی زانایانی ئەهلی سوننەو کز بوونی وە بگرە وەستانی گرنگی دان بە زانستە شەرعی یەکان، هاتنە دی ئیسلامێکی پڕ گومان لە بیروباوەڕ (عقيدة)دا و هەڵپەساردن و ئەمانی بەها دینی یەکان، بە هۆکاری گومان دروستکردن لە بواری باوەڕبوون بە قەدەرو غەیبی یەکان وە ئەمانی پێشبرکێی کارو کردەوەی دینی لە (عمل وجهاد وطاعة) بۆ جەدەلێکی کەلامی بێ ڕۆح بە ناوی (معرفة)ی دڵی و زانست بەسە بۆ دینداری، تاوەکو تەنانەت دەسەڵاتی خەلافەتی سیاسی ئیسلامیش نەما.

---

(١) رواه البخاري (٧١، ٧٣١٢)، ومسلم (١٧٥)، وابن ماجه (٢٢٠)، والترمذي (٢٦٤٥)، والنسائي في "الكبرى" (٥٨٠٨)، وأحمد (٢٧٩٠)، والدارمي في "السنن" (٢٣١)، وابن حبان في "صحيحه" (٨٩)، والطبراني في "الكبير" (٨٧٥٦)، والبغوي في "شرح السنة" (١٣١)، والبيهقي في "الشعب" (٩٣٢٣).

(٢) رواه البخاري (١١) بَابٌ: العِلْمُ قَبْلَ القَوْلِ وَالعَمَلِ، ومسلم (٣٨) واللفظ له، وابن ماجه (٢٢٣)، والترمذي (٢٦٤٦)، وأحمد (٧٤٢٧)، والدارمي في "السنن" (٣٥٦)، والحاكم في "المستدرك" (٣٠٠)، والبغوي في "شرح السنة" (١٣١)، والبيهقي في "الشعب" (١٥٧٤).

وە لەم سەردەمەش دا زانستی شەرعی تێکەڵەو بەڵکو ناوەڕۆك بابەتە فیکری و سیاسی و عەقڵانی یەکانە، تاوەکو ئیسلامێکی سیاسی دووربوو لە هەڵگری هیچ پێوەرو زانستێکی شەرعی تەواو، ون بووە لە هەموو حەقیقەتێکی دینی لە (منهج أهل السنة)ی ڕاست و دروست، وە گەر تاقی بکرێنەوە لە بوارە شەرعی یەکان دا دەرناچن، کوتایی یەکەی توانەوە لە دەسەڵات و خەڵکی ئەم سەردەمەدا، پاشەکشەیەکی هێواش و دابڕان لە پەیوەست بوونی ئایینی و چوونەوە ڕیزی خەڵکی گشتی، بانگەواز خوازو شارەزا دین ڕێ نیشاندەر جیا ناکرێتەوە لە خەڵکی گشتی، هەمووی بە هۆکاری نەگرتنی ڕێگە ڕاست و دروستەکەی خوی، تەنانەت بۆ چوونە ماڵێشەوە خوای گەورە فەرمانمان پێ دەدات کە لە ڕێگەی خۆیەوە بچینە ژوورەوە، وەکو دەفەرموێت:

﴿وَأْتُوا۟ ٱلْبُيُوتَ مِنْ أَبْوَٰبِهَا﴾ [البقرة: ١٨٩].

وە پێغەمبەری خواش ﷺ پەنای گرتووە بە پەروەردگار لە بەناو زانستی بێ سوودو دەفەرموێت: «اللهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ عِلْمٍ لَا يَنْفَعُ»[1].

ئەمانە ئەم یاسایەیان بەسەردا جێبەجێ دەبێت کە دەڵێت: «فَاقِدَ الشَّيْءِ لَا يُعْطِيهِ».

واتە: ئەوەی لەدەستی چووە هیچی پێ نی یە بیبەخشێت.

بیدعە، شیرك، فەرموودەی (ضعیف) و (موضوع)، مەزهەبیەت لە (فقه) دا، بە عەقڵ تەفسیر کردن و بێئاگا لە یاسا گشتی و مەبەستە شەرعی یەکان ... بەرنامەی دینداری یەکەیەتی.

٣. نەناسینی هەڵگرانی ڕاستەقینەی خاوەن عیلم و زانست: ئەم هۆکارە سەرەکی یە بۆ هەڵگرتنی هەموو ئەو بەرنامەو ڕێگە هەڵەو لادەرانەی لە ڕێگەی ڕاست خاوەنی دەترازێنێت، بۆیە ئامۆژگاری زانایان و خواناسانی ئەم دینە دوورکەوتنەوەو تێکەڵ نەبوونە لەو کەسانەی بەرنامەو شێوازێکی داهێنراویان بە ناوی زانستەوە دروست کردووە لە دین داو بانگەوازی بۆ دەکەن، دوور لە شێواز و چوێتی زانایان و پێشووانی ناوداری ڕاستەقینەی سەرەتایی ئەم دینە.

---

(١) رواه مسلم (٢٧٢٢)، وابن ماجه (٢٥٠)، وأبو داود (١٥٤٨)، والترمذي (٣٤٨٢)، والنسائي في "الكبرى" (٧٨١٨)، وأحمد (٨٤٨٨)، وابن حبان في "صحيحه" (٨٢) والطبراني في "الكبير" (٥٠٨٥)، والحاكم في "المستدرك" (٣٥٤)، واللالكائي في "شرح أصول اعتقاد" (١١٨٢)، والبغوي في "شرح السنة" (١٣٥٩)، والبيهقي في "الشعب" (١٦٤٣).

وەکو (سوفیان ی الثوري) و (حەسەنی بەصری) رحمهما الله دەفەرموون: «ابْنَ آدَمَ دِينَكَ دِينَكَ فَإِنَّمَا هُوَ لَحْمُكَ وَدَمُكَ ...»(١).

واتە: ئەی ئادەمیزاد دینەکەت دینەکەت، ئەو گۆشت و خوێنی تۆیە.

بزانە لە کێی وەردەگریت، وەری بگرە لە کەسانی مانەوە لەسەر بەرنامەکە (واتە: دەرنەچوو لە قورئان و فەرموودە)، وەری مەگرە لەوانەی لایان داوە لێی.

(محمد ی کوڕی سیرین) رَحِمَهُ اللَّهُ دەفەرمویت: «إِنَّ هَذَا الْعِلْمَ دِينٌ، فَانْظُرُوا عَمَّنْ تَأْخُذُونَ دِينَكُمْ»(٢).

واتە: فێربوونی زانست دینە، بزانن دینەکەتان لە کێ وەردەگرن.

(عبدالله ی کوڕی مەسعود) رضي الله عنه دەفەرمویت: «لَا يَزَالُ النَّاسُ بِخَيْرٍ مَا أَتَاهُمُ الْعِلْمُ مِنْ قِبَلِ أَكَابِرِهِمْ فَإِذَا أَتَاهُمْ مِنْ قِبَلِ أَصَاغِرِهِمْ هَلَكُوا»(٣).

واتە: خەڵكی بەردەوام لەسەر خێرن تاوەکو زانست لە گەورەکانیانەوە وەرگرن، گەر زانستیان لە بچووکەکانیانەوە بۆ هات ئەوە تیاچوون، گەورەکان واتا زانا ناودارو خاوەن بەرنامە پاکەکان، بچووکەکانیش کەسانی نەبوون، خاوەن پێگەیەکی زانستی لە زانا ناودار و بەرنامە زانستی یە شەرعی یەکانەوە.

---

(١) رواه أحمد في الزهد (١٦٢٧)، والبيهقي في "حلية الأولياء" (٢/ ١٤٣)، وفي "صفة النفاق وذم المنافقين" للفريابي (٤٩)، وفي "تهذيب الكمال في أسماء الرجال" للمزي (٦/ ١١٦)، و "ربيع الأبرار ونصوص الأخيار" للزمخشري (٢/ ٢٤٧).

(٢) أخرجه مسلم في المقدمة، بَابُ: فِي أَنَّ الْإِسْنَادَ مِنَ الدِّينِ وَأَنَّ الرِّوَايَةَ لا تَكُونُ إِلا عَنِ الثِّقَاتِ، والدارمي في "السنن" (٤٣٨)، وفي "الكفاية في علم الرواية" لخطيب البغدادي ص١٢١، والألباني في "المشكاة" (٢٧٣).

(٣) أخرجه ابن المبارك في "الزهد والرقائق" (٨١٥)، والطبراني في "الكبير" (٨٥٨٩)، وفي "جامع معمر بن راشد" (٢٠٤٤٦)، واللالكائي في "شرح أصول اعتقاد" (١٠١)، والبيهقي في "الحلية" (٨/ ٤٩)، والقرطبي في "جامع بيان العلم وفضله" (١٠٥٨)، والبغوي في "شرح السنة" (١/ ٣١٧)، وابن حجر في "فتح الباري" (١٣/ ٢٩١)، والهيثمي في "مجمع الزوائد" (٥٦٩).

وەکو ئیمامی (البربهاري) دەڵێت: «وَاعْلَمْ رَحِمَكَ الله أَنَّ الْعِلْمَ لَيْسَ بِكَثْرَةِ الرِّوَايَةِ وَالْكُتُبِ، إِنَّمَا الْعَالِمُ مَن اتَّبَعَ الْعِلْمَ وَالْسُّنَنَ، وَإِنْ كَانَ قَلِيلُ الْعِلْمِ وَالْكُتُبُ، وَمَنْ خَالَفَ الْكِتَابَ وَالْسُّنَّةَ فَهُوَ صَاحِبُ بِدْعَة، وَإِنْ كَانَ كَثِير الْعِلْم وَالْكُتُب»(١).

واتە: بزانە ڕەحمەتی خوات لێبێت زانست بە زۆری ڕیوایەت و کتێب نی یە، بەڵکو زانا ئەو کەسەیە شوێنکەوتەی بەڵگە شەرعی یەکان و سوننەتەکان بێت، گەر ڕێژەی زانست و کتێبیشی کەم بێت، ئەوەی پێچەوانەی قورئان و فەرموودە بێت ئەوە خاوەن بیدعەیە، ئەگەر خاوەنی زۆری زانست و کتێبیش بێت.

کۆی ئامۆژگاری گشت هاوەڵان و تابعین و زانایانی خاوەن مەنهەج نزیك نەبوونەوەو تێکەڵ نەبوون و وەرنەگرتنی هیچ جۆرە شتێکی دینی لە خاوەن بیدعەو بەرنامەی هەڵەو گومڕایی، تاوەکو نەبێتە هۆکاری بە لاڕێ بردن و سەرلێشێواوی دینی خاوەنەکەی.

پوختەی بابەتەکە:

گەر پلەو سوودو گرنگی زانست و چاوکراوەیی لە بەرنامەی ئەهلی سوننەت نەزانێت وە ئاشنایی و چاوڕوشنی هیچ زانستێکی شەرعی لا نەبێت، وە زانایانی ئەهلی خۆی و تایبەت بەو بوارەی دەست نەکەوێت؛ دەبێت ڕزگاربوون لەکوێ بێت؟! وە متمانە لە نەکەوتنە ناو گومڕایی و هەموو جۆرێکی بیدعەو داهێنراوەکان ئەستەمێکی سەختە.

ئەو هۆکارانەی تر کە لە ژێر نەزانین دا کۆ دەبنەوە لەسەر داهێنەر (المبتدع):

١ - نەزانین بەسەر هۆکارە زانستی یەکانی تێگەیشتن دا، وەکو: (العام، الخاص، المطلق، المقيد، الناسخ، المنسوخ، ...إلخ) واتە: بەڵگە گشتی و تایبەتەکان و ڕەهاو پەیوەستەکان سڕەرو سڕاوەکان، ئەم بابەتانەی وردەکارییەکی زۆر لەخۆ دەگرێت.

٢- بێ ئاگایی بە مەبەستە سەرەکی یەکان و یاسا گشتی یەکان دا کە لەژێر ناونیشانی (مقاصد الشريعة، الضروريات، الحاجيات، التحسينات، القواعد الكلية، ...إلخ) کە هەریەکەیان بابەتێکی سەربەخۆو یاسایین.

---

(١) "شرح السنة" للبربهاري ص٩٩.

٣- نەناسینی پلەی سوننەت لە پێگەی دینی دا.

٤- نەزانینی پلەکانی فەرموودەو جیاکردنەوەیان لە یەکتری، بەتایبەت زانستی فەرموودەناسی (علوم الحديث).

٥- زاڵ نەبوون و بێ مەعریفەیی لە زمانی عەرەبی دا، بەتایبەت شێوازی داڕشتن و سەلیقەی زمانی ڕەسەنی عەرەبی بە شێوازو عورفی سەردەمی هاوەڵان و چۆنێتی بەلاغی قورئان و فەرموودە.

٢. شوێنکەوتنی هەواو ئارەزووەکان:

هەواو ئارەزووەکان بریتین لە لادانی حەق بۆ ویستەکانی نەفس، گەر ببێتە هۆکاری هەر ئازارو ڕێگری یەك بۆ موسوڵمانان و دینەکەیان بەبێ بیرکردنەوە لە دەرهاویشتەکانی، ئەمە گەرچی لە خۆشی یەکانی جەستەیی دونیادا هەیە لە بیرو هۆش و عەقڵی یەکانیش دا هەیە کە پێی دەوترێت (الْشَّهَوَاتُ وَالْشُّبُهَاتُ)، هەردووکیان مایەی گومڕایی و سەرلێشێواوی یە لە دونیاو دین دا[1].

شوێنکەوتەی حەزەکانی ئادەمیزاد بناغەی هەموو شەڕێك و لادانە لە ڕێگەی ڕاستی خوایی، چ کێشەو ئازارو دووبەرەکایەتی و وێرانەیەك نی یە لە دونیادا هەواو ئارەزووەکان هۆکارو پاڵپشت نەبێت؟! تەنانەت مێژوو شایەتحاڵێکی ئاشکرایە، گەر پیاچوونەوەی بکەین هەر لە دروست بوونی (خەوارج و موعتەزیلەو شیعەو مەزاهیبەکان ...) چ ململانێیەکی خوێناوی ڕووی داوە تا ئەم سەردەمە هەمووی لەسەر دەستی گومڕاو نەفسیە نەخۆشەکان دا کە تینوی دەرکەوتن و سەرکردەیەتی و ناوداری بوون بەسەر خەڵك دا هەموو دین و بەرگێکی حەقیان بۆ ئەم کارانە پۆشیوە، تەنانەت گومانەکەی ئیبلیس لەمەدا هاتە دی و ڕاست دەرچوو هەمووی شوێنکەوتەی بوون، خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿ وَلَقَدْ صَدَّقَ عَلَيْهِمْ إِبْلِيسُ ظَنَّهُۥ فَٱتَّبَعُوهُ إِلَّا فَرِيقًا مِّنَ ٱلْمُؤْمِنِينَ ۝٢٠ ﴾ [سَبَإ : ٢٠].

واتە: ئیبلیس لە گومانەکەی دا ڕاستی کرد کە شوێنکەوتەی دەبن بێجگە لە تاقمێکی ئیماندار نەبێت.

---

(١) بۆ زیاتر بڕوانە سەر کتێبی "ذم الهوى" لأبي الفرج الجوزية ص٣٥ بەدواوە.

ئەو هەموو فیرەق و تاقم و مەزهەب و ئەحزابانەی لەناو بازنەی ئیسلام دا دروست بوون بە هۆکاری هەواو ئارەزووی ئادەمی یەکانەوە نەبێت چی هۆکارە؟!

(عبدالله ی کوڕی عباس) رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا دەفەرموێت: «مَا ذَكَرَ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ الْهَوَى فِي مَوْضِعٍ مِنْ كِتَابِهِ إِلا ذَمَّهُ»[1].

واتە: خوای پەروەردگار باسی هەواو ئارەزووی نەکردووە لە قورئان دا بێجگە لە شێوەی خراپەو زەم نەبێت.

خوای پەروەردگار دەفەرموێت: ﴿إِن يَتَّبِعُونَ إِلَّا ٱلظَّنَّ وَمَا تَهْوَى ٱلْأَنفُسُ﴾ [النجم: ٢٣].

وە دەفەرموێت: ﴿أَفَرَءَيْتَ مَنِ ٱتَّخَذَ إِلَٰهَهُۥ هَوَىٰهُ﴾ [الجاثية: ٢٣].

وە دەفەرموێت: ﴿وَلَا تَتَّبِعِ ٱلْهَوَىٰ فَيُضِلَّكَ عَن سَبِيلِ ٱللَّهِ﴾ [ص: ٢٦].

هەمووی باسی شوێنکەوتەی ئارەزووەکانە تا ڕادەی کردن بە خوا بەسەر خۆیانەوە تا بوونەتە هۆکاری هەموو گومان و گومڕایی یەکان لە ڕێگە ڕاستە خوایی یەکە.

پێغەمبەری خوا ﷺ دەفەرموێت: «ثَلَاثٌ مُهْلِكَاتٌ: شُحٌّ مُطَاعٌ، وَهَوًى مُتَّبَعٌ، وَإِعْجَابُ الْمَرْءِ بِنَفْسِهِ»[2].

واتە: سێ شت مایەی تیاچوونە: بەگوێکردنی ڕەزیلی نەفس، شوێنکەوتەی هەواو ئارەزوو، سەرسام بوون بە نەفسی خۆت.

شوێنکەوتەی (الشهوات) و ئارەزووەکانی دونیاو شوێنکەوتەی گومڕایی (الشبهات) و لێتێکچووەکانی دینی هەموو هۆکارێکن بۆ تێکدانی دونیاو ئاخیرەتی ئادەمیزاد، بۆیە پێغەمبەری خوا ﷺ بە مایەی ترسی سەر موسوڵمانانی زانیوە بۆیە ئاگاداری کردوونەتەوەو دەفەرموێت: «إِنَّ

(١) "ذم الهوى" لأبي الفرج الجوزية ص١٢، و "الموافقات" للشاطبي (٢/ ٢٩١)، وفي "نضرة النعيم في مكارم أخلاق الرسول الكريم" (٩/ ٣٧٦٤)، وفي "الأمثال لابن سلام" للهروي ص٢٢٤،

(٢) رواه البزار في "مسنده" (٧٢٩٣)، والطبراني في "الأوسط" (٥٤٥٢)، والبيهقي في "الحلية" (٢/ ١٦٠)، وفي "الشعب" (٧٣١)، وصححه الألباني في "الصحيحة" برقم (١٨٠٢)، وفي "صحيح الجامع الصغير" (٣٠٤٥).

بِمَا أَخْشَى عَلَيْكُمْ شَهَوَاتِ الْغَيِّ فِي بُطُونِكُمْ وَفُرُوجِكُمْ وَمُضِلَّاتِ الْفِتَنِ»[١].

واتە: ئەوەی بترسم لەسەرتان حەزو ئارەزووەکانی ناو سك و عەورەتتانەو ئەو گومڕایی یانەی کە دووبەرەکایەتی لێ دەوەشێتەوە.

کەواتە داهێنراوەکان (بدعة) هەمووی گومڕایی و (شبهات) ی ناو دینە، کە هەر خاوەن ئارەزوویەك هەستاوە ڕێگەو بەرنامەیەکی بۆ خۆی تاشیوەو دروست کردووەو بانگەوازی بۆ دەکات بە ناوی مەزهەب و تەریقەت و حیزب و تاقمێکەوە بەبێ هیچ بنەمایەکی ئایینی بە بەڵگەکانی قورئان و فەرمودە.

کاتێکیش زانایان بۆچوون و بەرنامەکانیان شی دەکەنەوە بە گشتی پێچەوانەی یاساو دارشتنەکانی ئیسلامەوەیە دەبێت ئەمانە داهێنراوو گومڕایی نەبێت لە شێوازی عیبادەت و بانگەوازی و کۆشش کردن و پەروەردە کردن دا چی گومڕایی یەکانی ناو دین بێت.

هەر بۆیە پێشووە صاڵحەکان خاوەن داهێنراوو بۆچوونە جیاوازەکانی دژ بە سوننەتیان ناوبردووە بە خاوەن هەواو ئارەزووەکان (أهل الأهواء)، لەبەر پێشخستنی ئارەزووەکانیان بەسەر بەڵگەکان دا، وە بگرە بەڵگەکان بە پاشگریان دادەناو خوێندنەوەی دووەمیان بۆ دەکرد، وە گومان باشی تەواویان لەسەر ویست و حەزەکانیان بوو، بە یاسای جێگیری و حەقی بێ بەرامبەریان دەزانی.

ئیمامی (الشاطبي) ﷺ دەفەرموێت: «سُمِّيَ أَهْلُ الْبِدَعِ أَهْلَ الْأَهْوَاءِ لِأَنَّهُمُ اتَّبَعُوا أَهْوَاءَهُمْ فَلَمْ يَأْخُذُوا الْأَدِلَّةَ الشَّرْعِيَّةَ مَأْخَذَ الِافْتِقَارِ إِلَيْهَا، وَالتَّعْوِيلِ عَلَيْهَا، حَتَّى يَصْدُرُوا عَنْهَا، بَلْ قَدَّمُوا أَهْوَاءَهُمْ، وَاعْتَمَدُوا عَلَى آرَائِهِمْ، ثُمَّ جَعَلُوا الْأَدِلَّةَ الشَّرْعِيَّةَ مَنْظُورًا فِيهَا مِنْ وَرَاءِ ذَلِكَ»[٢].

واتە: بیدعەچی یەکان بۆیە ناوبراون بە خاوەن هەواو ئارەزووە چی یەکان لەبەر شوێنکەوتەییان بۆی، وە بەڵگە شەرعی یەکانیان بەشێوەی سەرچاوەی پێویست و گەڕانەوە بۆ سەری و بنەمای

---

(١) رواه البزار في "مسنده" (٣٨٤٤)، وأحمد (١٩٧٧٢) وقال محققه (شعيب الأرنؤوط): رجاله ثقات رجال الشيخين، والدولابي في "الكنى والأسماء" (١/ ١٥٤)، والطبراني في "الصغير" (٥١١)، وأبو نعيم في "الحلية" (٢/ ٣٢)، والبيهقي في "الزهد الكبير" (٣٧٢) و (٣٧٣)، وفي "اعتلال القلوب" للخرائطي (٨٨).

(٢) "الاعتصام" (٢/ ٦٨٣).

لێدەرچوون وەرنەگرتووە، بەڵکو پێشخەری ئارەزوو بۆچوونەکانیانن، پاشان خوێندنەوەیان بۆ بەڵگەکان کردووە.

خوای پەروەردگاریش دەفەرموێت: ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ لَا تُقَدِّمُواْ بَيْنَ يَدَيِ ٱللَّهِ وَرَسُولِهِۦۖ وَٱتَّقُواْ ٱللَّهَۚ إِنَّ ٱللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ۝١﴾ [الحجرات: ١].

واتە: ئەی ئیمانداران پێش مەکەون بەسەر فەرمانی خواو پێغەمبەری خوادا ﷺ لە خوا بترسن، خوای پەروەردگار بیسەرو زانایە.

(ابن كثير) رحمه الله دەڵێت: «هَذِهِ آدَابٌ، أَدَّبَ اللهُ بِهَا عِبَادَهُ الْمُؤْمِنِينَ فِيمَا يُعَامِلُونَ بِهِ الرَّسُولَ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنَ التَّوْقِيرِ وَالِاحْتِرَامِ وَالتَّبْجِيلِ وَالْإِعْظَامِ، ... لَا تُسْرِعُوا فِي الْأَشْيَاءِ بَيْنَ يَدَيْهِ، أَيْ: قَبْلَهُ، بَلْ كُونُوا تَبَعًا لَهُ فِي جَمِيعِ الْأُمُورِ»[1].

واتە: ئەم ئادابانە کە خوای پەروەردگار بەندە ئیماندارەکانی پێ فێر دەکات تاوەکو چۆن کردار لەگەڵ پێغەمبەرەکەی ﷺ بکەن لە رێزو شکۆمەندی و بەها ڕاگرتنی کە پێشی نەکەون لە هیچ شتێك دا، بەڵکو شوێنکەوتەی بن.

(سوفیانی الثوري) رحمه الله دەفەرموێت: « ﴿لَا تُقَدِّمُواْ بَيْنَ يَدَيِ ٱللَّهِ وَرَسُولِهِۦ﴾ بِقَوْلٍ وَلَا فِعْلٍ»[2].

واتە: پێشی خواو پێغەمبەرەکەی نەکەون بە هیچ قسەو کردارێك.

کەواتە هەموو جۆرە داهێنراوەکان (بدعة) خۆ پێشخستنە بەسەر قورئان و فەرموودەدا.

(ابن القيم) رحمه الله دەفەرموێت: «أَنَّ الْهَوَى مَا خَالَطَ شَيْئًا إِلا أَفْسَدَهُ، فَإِنْ وَقَعَ فِي الْعِلْمِ أَخْرَجَهُ إِلَى الْبِدْعَةِ وَالضَّلَالَةِ وَصَارَ صَاحِبُهُ مِنْ جُمْلَةِ أَهْلِ الأَهْوَاءِ، وَإِنْ وَقَعَ فِي الزُّهْدِ أَخْرَجَ صَاحِبَهُ إِلَى الرِّيَاءِ وَمُخَالَفَةِ السُّنَّةِ، وَإِنْ وَقَعَ فِي الْحُكْمِ أَخْرَجَ صَاحِبَهُ إِلَى الظُّلْمِ وَصَدَّهُ عَنِ الْحَقِّ»[3].

واتە: هەواو ئارەزوو تێکەڵی هەر شتێك بێت تێکی دەدات، گەر تێکەڵی زانست بکرێت خاوەنەکەی بەرەو داهێنراوو گومڕایی دەبات، گەر تێکەڵی عیبادەت و دوورکەوتنەوە لە دونیا

---

(١) (٢) "تفسير القرآن العظيم" (٧/ ٣٦٤).

(٣) "روضة المحبين ونزهة المشتاقين" ص٤٧٤.

بکرێت خاوەنەکەی بەرەو ڕیا دەبات، گەر تێکەڵی دەسەڵات و یاسا بکرێت خاوەنەکەی بەرەو ستەم و لادان لە حەق دەبات.

واتە هەوێنی هەموو خراپەیەك و تێکدانێکە.

ئەو هۆکارانەی کە لە ژێر هەواو ئارەزوو دا کۆ دەبنەوە لەسەر داهێنەر (المبتدع):

١ – خۆشەویستی و حەزلێبوونی سەرکردەیەتی و دەرکەوتن بەسەر خەڵك دا (حب الرئاسة).

(ابن تيمية) رحمه الله دەڵێت: «أَنَّ الْإِنْسَانَ قَدْ يَخْفَى عَلَيْهِ كَثِيرٌ مِنْ أَحْوَالِ نَفْسِهِ فَلَا يَشْعُرُ بِهَا أَنَّ كَثِيرًا مِنْ النَّاسِ يَكُونُ فِي نَفْسِهِ حُبُّ الرِّيَاسَةِ كَامِنٌ لَا يَشْعُرُ بِهِ ... وَلِهَذَا سُمِّيَتْ هَذِهِ "الشَّهْوَةُ الْخَفِيَّةُ"»(١).

واتە: دەشێت شاراوە بێت لای زۆری خەڵك لە ناخی دا خۆشەویستی دەرکەوتن و سەرکردایەتی تێدا بێت و هەستی پێ نەکات لەبەر ئەوە ناوبراوە بە (حەزە شاراوەکان).

(سوفیانی الثوري) رحمه الله دەفەرموێت: «مَا رَأَيْتُ الزُّهدَ فِي شَيْءٍ أَقَلَّ مِنْهُ فِي الرِّئَاسَةِ تَرَى الرَّجُلَ يَزْهَدُ فِي المَطْعَمِ، وَالمَشْرَبِ، وَالمَالِ، وَالثِّيَابِ فَإِنْ نُوزِعَ الرِّئَاسَةَ حَامَى عَلَيْهَا، وَعَادَى»(٢).

واتە: نەمبینیوە لە هیچ شتێك دا زوهدو خۆ پاراستن کەمتر بێت بێجگە لە حەزلێکردنی خۆدەرخستن دا نەبێت، کەسێك زوهد لە ماڵ و خواردن و ... هەمووی دا دەکات بەڵام گەیشتە سەر (الرئاسة) شۆڕەت و ناوداری هەوڵ و دژایەتی بۆ دەکات.

لەبەر ئەوە وتراوە: «آخر ما يخرج من رؤوس الصديقين حب الرياسة»(٣).

واتە: کوتا شت لەسەری خواناسە ساڵحەکان دەردەچێت خۆشەویستی دەرکەوتن و سەرکردایەتی یە.

٢ – بانگەوازی کردن بۆ ڕێگەو بۆچوون و چۆنیەتیەکی تازەگەرو سەردەمیانە (ادعاء التجديد والعصرية).

---

(١) "مجموع الفتاوى" (١٦/ ٣٤٦).

(٢) "سير أعلام النبلاء" للذهبي (١٦/ ٣٤٦).

(٣) "مختصر منهاج القاصدين" لابن عبدالبر ص٢٠٩.

ئەم دوو هۆکارەش بەرهەمی تالّی بوونی هەواو ئارەزوو نەفسی هەواو ئارەزووکارانە بۆ هێنانە دی ویست و ئارەزووەکانیان لە دەرکەوتن و ناوبانگ (شوهرەت) و سەرکردەیەتی بەسەر بەندەکانی خواوە ﷻ.

٣. دەمارگیری (التعصب):

دەمارگیری هۆکارێکی تری خۆیی یە کە خاوەنەکەی هەموو ڕێگاو دەرگایەکی گوێگرتن و تێگەیشتنی لەسەر خۆی داخستووەو نایەوێت تێبگات و تەنانەت بەر گوێشی بکەوێت، خۆ بە نەمانی ئەم هۆکارە تێگەیشتن دەکرێتەوە لەبەردەمی دا.

حەق و بەتاڵ هەیە، بەڵگەو زانستەکانیش شەرم و شاراوەیی تێدا نی یەو گەیشتن بە ئامانج کارێکی مسۆگەرە گەر خاوەنەکەی داواکارو تینوو بێت.

بۆیە دەمارگیری مانەوەو بەردەوامبوونە لەسەر یەك ڕا، گەر بەتاڵیش بێت و بەرامبەریش لەسەر حەق بێت، وە پێشخستنەیەتی بەسەر دەقەکان دا بە جێگیرکردنی لە شوێنی بەڵگەو زۆرە ملێیەك لە گونجاندنی دا، کە خاوەنەکەی هەست بە ڕاکردن و خۆدزینەوەو بێ دڵنیایی یەك لە حەق دەکات، بێگومانیش ڕێگەی ڕاست وەکو ئیمامی (اللالكائي) ﷀ دەڵێت: «مَنْ سَلَكَ طَرِيقَ الْأَخْيَارِ فَمِنَ الْمُيْلِ بَعِيدٌ؛ لِأَنَّ مَا يَتَدَيَّنُ بِهِ شَرْعٌ مَقْبُولٌ، وَأَثَرٌ مَنْقُولٌ، أَوْ حِكَايَةٌ عَنْ إِمَامٍ مَقْبُولٍ، ... وَأَمَّا مَنْ سَلَكَ بِنَفْسِهِ مَسْلَكَ الِاتِّبَاعِ فَالْهَوَى وَالْإِحَادَةُ عَنْهُ بَعِيدَةٌ، وَمِنَ الْعَصَبِيَّةِ سَلِيمٌ، وَعَلَى طَرِيقِ الْحَقِّ مُسْتَقِيمٌ»[١].

واتە: ئەوەی ڕێگەی دەقەکانی گرتبێتە بەر لە لادان سەلامەتە، لەبەر ئەوەی کەسێك دینداری پێ دەکرێت دەقێکی شەرعی (قورئان و فەرمووده) ی قبوڵکراوە، یاخود ڕیوایەت و فەتوای (چوار خەلیفەو هاوەڵانە)، یا بۆچوون و ڕای زانایەکی ناوداری وەرگیراوە، ئەوەی ڕێگەی شوێنکەوتەی دینداری گرتبێتە بەر؛ لە هەواو ئارەزوو لادان دوورەو لە دەمارگیری پارێزراوەو لەسەر ڕێگەی ڕاست و دروستە.

(ابن تيمية) ﷀ دەفەرموێت: «فَدِينُ الْمُسْلِمِينَ مَبْنِيٌّ عَلَى اتِّبَاعِ كِتَابِ اللَّهِ وَسُنَّةِ نَبِيِّهِ وَمَا اتَّفَقَتْ عَلَيْهِ الْأُمَّةُ فَهَذِهِ الثَّلَاثَةُ هِيَ أُصُولٌ مَعْصُومَةٌ وَمَا تَنَازَعَتْ فِيهِ الْأُمَّةُ رَدُّوهُ إِلَى اللَّهِ

(١) "شرح أصول اعتقاد أهل السنة والجماعة" للالكائي (١/ ٣٠).

وَالرَّسُولِ. وَلَيْسَ لِأَحَدٍ أَنْ يُنَصِّبَ لِلْأُمَّةِ شَخْصًا يَدْعُو إِلَى طَرِيقَتِهِ وَيُوَالِي وَيُعَادِي عَلَيْهَا غَيْرَ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَلَا يُنَصِّبَ لَهُمْ كَلَامًا يُوَالِي عَلَيْهِ وَيُعَادِي غَيْرَ كَلَامِ اللهِ وَرَسُولِهِ وَمَا اجْتَمَعَتْ عَلَيْهِ الْأُمَّةُ بَلْ هَذَا مِنْ فِعْلِ أَهْلِ الْبِدَعِ الَّذِينَ يُنَصِّبُونَ لَهُمْ شَخْصًا أَوْ كَلَامًا يُفَرِّقُونَ بِهِ بَيْنَ الْأُمَّةِ يُوَالُونَ بِهِ عَلَى ذَلِكَ الْكَلَامِ أَوْ تِلْكَ النِّسْبَةِ وَيُعَادُونَ»[(١)].

واتە: دینی موسوڵمانان بنیات نراوە لەسەر شوێنکەوتەی قورئان و سوننەتی پێغەمبەرەکەی ﷺ و ئەوەی کۆدەنگی هاوەڵان و زانایانی لەسەرە، ئەم سیانە بنەمایەکی پارێزراوو دوور لە هەڵەن، ئەوەش کێشەی لەسەرە لەناو موسوڵمانان دا دەگەڕێتەوە بۆ قورئان و فەرموودە، وە کەس بۆی نی یە کەسێك بکاتە پێشەنگی ئەم ئوممەتە بانگەواز بۆ ڕێگەکەی بکات و پشتگیری و دژایەتی لەسەر دروست بکات، ئەمانە بۆ بێجگە لە پێغەمبەر ﷺ کۆدەنگی زانایان ناکرێت، بەڵکو کردنی کاری کەسانی بیدعەکارانن، ئەوانەی کەسێك دادەنێن یاخود قسەو بەرنامەیەك بەهۆیەوە دووبەرەکایەتی و جیاوازی دەنێنەوە لەناو موسوڵمانان بنچینەی (الولاء والبراء) لەسەر بنیاد دەنێن.

ئەم کردارانە گەر لەسەر ناوە بەرێزە دینی یە کانیش بێت بە نەفامی و جاهیلیەت ناو دەبرێت کە ئیسلام هاتووە بۆ هەڵوەشاندنەوەی.

هەروەك دوو منداڵی کۆچەری و (مەدینەیی) پشتیوان (الأنصار والمهاجرين) پێکدا هاتن و هەریەکە هاواری کرد «يَا لَلْمُهَاجِرِينَ»، «يَا لَلْأَنْصَارِ»، پێغەمبەری خوا ﷺ هاتە دەرەوەو فەرمووی: «مَا هَذَا دَعْوَى أَهْلِ الْجَاهِلِيَّةِ»[(٢)].

واتە: ئەمە چی یە بانگەوازی ئەهلی جاهیلیەت؟!

ئەم دوو ناوە کاتێك بەکار هێنرا بۆ پشتیوانی هەریەکە لە خۆی گەر حەق و ناحەق بێت، پێغەمبەری خوا ﷺ بە سەردەمی نەفامی ناوی برد، چ جای ناوی دونیایی و چین و توێژو کەسانی بێ بنەما.

---

(١) "درء التعارض العقل والنقل" (١/ ٢٧٢)، و "مجموع الفتاوى" (٢٠/ ١٦٤).

(٢) رواه البخاري (٤/ ١٨٣) بَابُ مَا يُنْهَى مِنْ دَعْوَةِ الجَاهِلِيَّةِ، ومسلم (٢٥٨٤)، وأحمد (١٤).

وە گەر پێوانەیەك دابنێین بۆ ناسینەوەی خاوەنی مەنهەج و بەرنامەی حەق و ڕاست و دروست و لا نەدراو لە کەسانی تر؛ ئەوا پێوانەی زانای ئەهلی سوننە ئیمامی (أبو بكر بن عياش)ە رحمه الله کە پرسیاری لێ دەکرێت سونی تەواو کێیە؟ فەرمووی: «الَّذِي إِذا ذكرت الْأَهْوَاء لم يغْضب لشيءٍ مِنْهَا»[1].

واتە: ئەو کەسەیە کە گەر باسی خاوەن هەواو ئارەزوو بیدعەکاران کرا؛ لایەنگری و دەمارگیری بۆ هیچیان نەبێت.

دەمارگیری و لایەنگری بۆ دوو بابەتە:

١- **کەسایەتی:** جا گەر کەسێك یا چین و تاقم و کۆمەڵێکی دیاریکراو بێت لە ئادەمیزادەکان.

٢- **قسەو بیرو ڕاو بەرنامەیەك و جۆرە زانستێکی دیاریکراو بێت.**

گەر پیاچوونەوەیەکی مێژوو بکەین دەبینین ئەم دوو هۆکارەو زیادەڕەوی تیایدا مایەی هەموو بەڵاو ئازارو گومڕاییەکی ئادەمیزاد بووە لەسەر زەوی دا.

گاورو جولەکەکان زیادەڕەوی یان دەکرد لە پێغەمبەرەکانیان دا، تا دەیانوت: بەشێکن لە خوا یا کوڕی خوان، وەکو خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿وَقَالَتِ ٱلنَّصَـٰرَى ٱلْمَسِيحُ ٱبْنُ ٱللَّهِ﴾ [التوبة : ٣٠]، وە دەفەرموێت: ﴿لَّقَدْ كَفَرَ ٱلَّذِينَ قَالُوٓا۟ إِنَّ ٱللَّهَ ثَالِثُ ثَلَـٰثَةٍ﴾ [المائدة : ٧٣]، وە دەفەرموێت: ﴿وَقَالَتِ ٱلْيَهُودُ عُزَيْرٌ ٱبْنُ ٱللَّهِ﴾ [التوبة : ٣٠].

تەنانەت زیادەڕەوی یان لە قەشەو عابیدەکانیان دا دەکرد بە شێوازێك وەکو خوا لایان پیرۆز (مقدس) بوون، فەرمانەکانیان لێ وەردەگرتن دەسەڵاتی ڕەهایان هەبوو لە دونیاو دین دا، ئەوا بڕیاریان لەسەر دانانی مەلیك و دەستوور بۆ خەڵك دادەنا، وەکو خوای پەروەردگار دەفەرموێت:

﴿ٱتَّخَذُوٓا۟ أَحْبَارَهُمْ وَرُهْبَـٰنَهُمْ أَرْبَابًا مِّن دُونِ ٱللَّهِ﴾ [التوبة : ٣١].

بەبێ ڕەچاوکردنی هیچ فەرمانێکی خوایی و پەیوەست بوون بە یاساکانی تەورات و ئینجیلەوە، بەڵکو تەنانەت گەیشتە ئەوەش کە دەستیوەردان و گۆڕانکاری تێدا ئەنجام بدەن.

---

(١) "الاستقامة" لابن تيمية (١/ ٢٥٥).

وە لە ڕۆژهەڵاتی دونیاش دا ناودارەکانیان وەکو: (بوزاو کۆنفۆشیۆس و نیشتوو زەرادەشت و ...هتد) زیادەڕەوی یەکیان لەگەڵ دا کردن تا بوونە خوایەك بەسەر خەڵکەوەو پەیکەریشیان بۆ تاشین و پەرستیانن هەروەکو خوای پەروەردگاری بوونەوەر چۆن دەپەرسترێت.

هەروەکو جیهانی ئیسلامی بوو بە دوو بەشەوە لەسەر زیادەڕەوی کردن لە هەندێك هاوەڵانی پێغەمبەری خوا ﷺ، وەکو ئیمامی (عەلی کوڕی ئەبو تالیب و بنەماڵەی ئەهل و بەیت) بۆ سوننەو شیعە.

لەسەر بنەمای زیادەڕەوی کردن و دەمارگیری بۆیان بە شێوەیەك تەنانەت وتیان: ئیمامی (عەلی) و کوڕەکانی و تا دوانزە کەس لە نەوەکانی (معصوم)ن وەکو پێغەمبەران و قابیلی هیچ هەڵەو ناتەواوی یەك نین، دەبێت ئەوان بەڕێوەبردنی دین و حوکمڕانی دونیایان بەدەست بێت.

زیادەڕەوی گەیشتە ئەو ڕادەیەی وتیان (وەحی)یان بۆ دێت وەکو چۆن بۆ پێغەمبەران هاتووە، پلەی دەسکاریکردن و گۆڕانکاری کردن لە دین دا بە دەستیانەوەیە بە ناوی (ویلایەتی فەقیهە)وە، وە زانستی شاراوە (علم الباطن)یان هەیە کە پێغەمبەر و کەس نەیان بوو.

کوێر بوون و نەزانانە بەوەوە نەوەستان بەڵکو لە ئیمامێکی زیندوو ناسراوەوە باوەڕیان گۆڕین بۆ سەر ئیمامێکی ون بوو لە سردابی سامەڕا دەبێت جێگری هەبێت، جێگرەکانیشی هەمان پلەو ئیمتیازاتێکی پێ بدرێت لە بەڕێوەبردنی دینی و دونیایی دا تا دەرکەوتنی ئیمامی زەمان، بەم شێوەیە خەڵکی داماویان کردە بەندکارو گوێڕایەڵ و بێ دەسەڵات وەکو جەنازە لە بەردەم شۆڕەرەکەی دا.

صۆفی یەکانیش بە هەمان شێوەی ئەمان بە گەورەو پیرۆز (تعظیم وتقدیس) کردنی چەند پیاوانێکی پێشوو تا گۆڕەکانیان پەرستراو پاشان هەمان پلە بە ناوی (ویلایەت)ەوە درا بە شێخی تەریقەتەکانیان کە زانستی شاراوە (علم الباطن)یان هەیەو تەنانەت شەرع (قورئان و فەرموودە) زانستێکی ڕووکەشی بێ ناوەڕۆك (علم الظاهر)ە، بەڵکو ئەولیاکانیان عیلمی غەیب و بەڕێوەبردنی کەونیان لە دەست دایە بە ناوی (أقطاب الأربعة)[1] وە دەبێت هەموو داواکاری و نزاو پاڵپشتەکان لەوان داوابکرێت بەڕێوەبەری دونیاو بەرزەخ و قیامەتی موریدەکانیەتی.

---

(١) (القطب) کۆیەکەی (الأقطاب)ە: بەو ناودارانە دەوترێت لە بیری سۆفی دا کە توانای یارمەتی و گۆڕانکاریان هەیە لە =

تا ئەو ڕادەیەی پلەی وەلی یەکان لە پێغەمبەران بەرزترە، لەبەر ئەوەی پێغەمبەران زانستێکی ڕووکەش (علم الظاهر)یان هەیە، وە تەنانەت (خاتم الأولیاء)یان هەیە وەکو چۆن (خاتم الأنبیاء) هەیە.

وەك (ابن العربي) دەڵێت:

مَقَـامُ الـنُّبُوَّةِ فِي بَـرْزَخٍ فُوَيْقَ الرَّسُولِ وَدُونَ الْوَلِيِّ!(١).

واتە: پلەی (نبوة) "ئەو پێغەمبەرەیە کە شوێنکەوتەی پێغەمبەری پێش خۆیەتی" لە بەرزەخ دا کەمێك لەسەر (رسول) "ئەو پێغەمبەرەیە کە بەرنامەی سەربەخۆی پێیە" و لە خوار وەلی یەتیەوەیە.

لەبەر ئەوەی (وەلی) ڕاستەوخۆ لە خواوە شتەکانی وەردەگرێت بەڵام پێغەمبەران بە ڕێگەی (جبریل)ەوە وەری دەگرێت.

(ابن تیمیة) ﷀ دەڵێت: «وَمَنْ ادَّعَى أَنَّ مِنْ الْأَوْلِيَاءِ الَّذِينَ بَلَغَتْهُمْ رِسَالَةُ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ لَهُ طَرِيقٌ إلَى اللهِ لَا يَحْتَاجُ فِيهِ إلَى مُحَمَّدٍ فَهَذَا كَافِرٌ مُلْحِدٌ ... إنَّ مُحَمَّدًا بُعِثَ بِعِلْمِ الظَّاهِرِ دُونَ عِلْمِ الْبَاطِنِ ... أَنَّ " الْوِلَايَةَ " أَفْضَلُ مِنْ " النُّبُوَّةِ "»(٢).

واتە: بێبڕوا دەبێت ئەو کەسەی باوەڕی وا بێت وەلی یەك لە وەلی یەکانی خوا پێویستی بە شەرعی (ﷺ) نەبێت، یاخود بڵێت (ﷺ) زانستی ڕووکەشی پێیە، ئاگای لە ناوەڕۆك نی یە، یا پلەی وەلی یەتی لە پێغەمبەر ﷺ بەرزترە.

= دروستکراوەکان دا بەتایبەت ئادەمیزاد، بۆیە دروستە هاواری لێ بکەیت و داوای لێ بکەیت و بۆت جێبەجێ دەکات، لەمانە چوار (قطب)ی ناودارن وەك: (عبدالقادر الجیلاني، السهروردي، البدوي، الرفاعي)، بێجگە لەمانیش (الأَوْتَاد، النُّجَبَاء) هەیە بۆ بەڕێوەبردنی مەخلوقات بێجگە لە خوا. بۆ زیاتر بگەڕێرەوە سەر "مجموع الفتاوی" لابن تیمیة (٢٧/ ٩٦).

(١) "الفتوحات المكية" لابن العربي الحلاج ص٢٥٣، وفي "شرح العقيدة الطحاوية" ص٥٠٥، و "لوامع الأنوار البهية" للسفاريني (٢/ ٣٠١)، وانظر "طبقات الشعراني" (١/ ٦٨)، وفي "النكت على كتاب ابن الصلاح" لابن حجر العسقلاني (١/ ٤٥)، وفي "الزهر النضر في حال الخضر" لابن حجر العسقلاني (١/ ٢٥)، وفي "درء التعارض العقل والنقل" لابن تيمية (١٠/ ٢٠٤)، و "مجموع الفتاوى" (٢/ ٢٢١).

(٢) "الفرقان بين أولياء الرحمن وأولياء الشيطان" ص٩٤، و "مجموع الفتاوى" (١١/ ٢٢٥).

تەنانەت بە ئەندازەیەك گەیشتە ئەوەی هەندێك لە زیادەڕەوی و دەمارگیری دا کەوتنە دەرەوەی ئیسلام و موسوڵمانان وەکو دینێکی سەربەخۆ ناسراو خاوەن بەرنامەو کاری جیاواز لە ئیسلام، بگرە شوێنی قبوڵیش نی یە لایەنگرانی موسوڵمان بێت و بچنە ئیسلامەوە کە خۆیان لە بناغەدا لەناو ئیسلام دا بوون، وەکو (یەزیدی) یەکان شوێنکەوتەی زانای ناوداری ئەهلی سوننە بوون بەناوی (عدی کوڕی مسافر) و جێگرەکەیەوە (شێخ حسن)، بە بۆنەی دژایەتی کردنی شیعەکانەوە (شێخ حسن)یان کوشت و زیادەڕەوی یان کرد لە (یەزیدی کوڕی مەعاویە) تا وتیان پێغەمبەرەو بەو هۆکارە گۆڕەکەی (شێخ عدی و حسن) حەجی بە دەوردا دەکەن و ئاوی زەمزەم و عەرەفەشیان بۆ دروست کردووە، تەنانەت (شیخ الإسلام ابن تیمیة) ﷀ نامەیەکیان بۆ دەنێرێت بە ناوی "الرسالة العدوية" ڕێنمونی یان دەکات لەسەر ڕێگاکەی شێخ (عدی) بە زاناو خواناسێکی ئەهلی سوننە ناوی دەبات و دەڵێت: «وَفِيكُمْ مِنْ أَوْلِيَاءِ اللهِ الْمُتَّقِينَ مَنْ لَهُ لِسَانُ صِدْقٍ فِي الْعَالَمِينَ ... " أَبِي الْحَسَنِ عَلِيِّ بْنِ أَحْمَدَ بْنِ يُوسُفَ الْقُرَشِيِّ الهكاري " وَبَعْدَهُ الشَّيْخُ الْعَارِفُ الْقُدْوَةُ عَدِيُّ بْنُ مُسَافِرٍ الْأُمَوِيُّ " وَمَنْ سَلَكَ سَبِيلَهُمَا فِيهِمْ مِنْ الْفَضْلِ وَالدِّينِ وَالصَّلَاحِ وَالِاتِّبَاعِ لِلسُّنَّةِ ...»[1].

واتە: لە ئێوەدا خواناسان و ئەولیای خوا هەیە کە خاوەنی زمان ڕاست و پاك بوون لەناو خەڵکی دا وەکو: (ئەبوالحسن هەکاری و شێخ عدی مسافر)و ئەوانەی شوێنکەوتەی ئەم دوانەن و خاوەن دین و چاکەو شوێنکەوتەی سوننەتن.

وە هەروەها وەکو (هاواری و کاکەیی و دروزی و عەلەوی)یەکان، ئەمانەو چەندەهای تر نمونەیەکن لەسەر هەمان زیادەڕەوی و دەمارگیری لەسەر بیرو ڕاو بەرنامەیەکی بەناو دینی.

وەکو (خەوارج)ەکان گرنگی تەواو دان بە لایەنی هەڕەشەو ترسەکان (الوعيد والخوف)ی قورئان بەبێ خوێندنەوەی لایەنی موژدەو لێبوردن (الرجاء والوعد)ەکان، تاوەکو بە کەمترین تاوان خوێندنەوەی کوفر و کوشتنیان بۆ خاوەنەکەی دەکرد، وە زیادەڕەوی کردن بە لایەنی قورئان و دەرچوون لە سوننەت و ئەهلەکەی تاوەکو بە هیچ شێوەیەك کاریان بە فەرموودە

(١) "مجموع الفتاوى" (٣/ ٣٧٧)، "المنتقى من منهاج الاعتدال" للذهبي بتحقق: محب الدين الخطيب ص٢٩١ الهامش للمحقق.

نەدەکردو بەڵکو هاوەڵانی پێغەمبەریش ﷺ کە هەڵگری سوننەتەکە بوون بە هەڵگەڕاوەو دەرچوون لە دین یان دادەنان.

وە (موعتەزیلە)کانیش بە زیادەڕەوی یان لە عەقڵ کردن بە بەڵگەڵە زۆر تێکەڵبوون بە فەلسەفەو توێژینەوە عەقڵی یەکان گەیشتنە ئەو ڕادەیەی کە عەقڵ لەپێش فەرموودەی قورئان و سوننەتەوە دەکرێتە بەڵگەو ئەو بابەتانەی پێچەوانەی عەقڵە لە ئیسلام دا دەبێت بە گومانەوە سەیری بکرێت بەدوای تەئویل گونجاندن دا بگەڕێین بۆی، تا گەشتە ئەو ئاستەی ئیسلامێکی تاشراو بە بەرنامەو یاساو ڕێسای خۆیان بەدەستەوە ما، کە ئەتوانین بڵێین هەموو شتێکیان پێبوو بەس ئیسلامیان نەبێت.

وە هەروەها بەدوای ئەمان دا (قەدەری و مورجیئەو ئەشعەری و ماتۆریدی) بە هەمان کاری زیادەڕەوی و دەمارگیری و لە قاڵبدانی ئیسلام هەریەکەی لە بوارو شێوەیەك دا.

تا لەدایکبوونی کێشمەکێشمی مەزاهیبە فیقهی یەکان پشتگیری خەلیفەکان و تێکەڵکردنی بە دەسەڵاتەوە تا ئەو ڕادەیەی چوار میحرابی نوێژ هەبوو لە حەرەمی (مەککە) دا بۆ نوێژخوێنانی هەر چوار مەزهەبەکان لە سەردەمی شا (عبدالعزیز بن سعود) دا کۆتایی پێ هات.

ئەمانە هەمووی نمونەی ڕوون و ئاشکران گەر لایەنگری و دەمارگیری و زیادەڕەوی نەبوونایە ئەمانە دروست نەدەبوون و لادان و گۆڕانکاری ڕووی نەدەدا.

کەواتە هۆکاری سەرەکی بوونی داهێنراوەکان ئەم هۆکارە خۆیی یانەن، بە بنەبڕکردنی هۆکارەکان نەمانی داهێنراوەکانە، بەو مانایەی پەروەردە کردن لەسەر بەڵگەو چاو ڕۆشنکردنەوە لەسەر زانستە شەرعی یەکان تاکە ڕێگەی گەڕانەوەیە بۆ بنچینەکە.

ئەو هۆکارانەی تر کە لە ژێر کاریگەری دەمارگیری دا کۆ دەبنەوە لەسەر داهێنەر (المبتدع):

١- (الغلو): زیادەڕەوی دەرچوون لە سنووری حەق، وە شکاندنەوەی بە لایەك دا بۆ ویستەکانی خۆی.

٢- (الجدال): زۆر وتن و هێنان و بردن و کێشمەکێشمی بێ پێویست دەبێتە هۆکاری خاوەن بیروڕا لەسەری.

٣- (التفرق والإختلاف): چەند بەرەکایەتی و جیاوازی کارێکی زۆر لەبارە بۆ جێگیربوون و مانەوەی بە زیندوو ڕاگرتنی هەموو جۆرەکانی (بیدعە) و داهێنراو.

دووەم : هۆکارە دەرەکی یەکان

هۆکارە دەرەکی یەکان کەش و دۆخێکی کاریگەرن بۆ دروستبوون و مانەوەی داهێنراوەکان، وە پاڵنەرو بزوێنەرێکی تایبەتین، خۆ گەر هۆکارە خۆیەکانیشی لەپشت بێت ئەوا دەبێتە مانەوەو درێژەپێدانی و ئەو کات ئەستەمە هەڵکەندنی و دژایەتی کردنی، لەو هۆکارانە:

١. کۆمەڵگایەکی پڕ لە لادراوی و گومڕایی:

گەورەبوون لە کۆمەڵگایەکی دوور لە بنەمای زانستی و ڕاست و دروستی بەرنامەی ئیسلام؛ کاریگەرە بۆ هەڵگرتنی کار و بیروبۆچوونەکانی دەورووبەر، وە گەر لە بەرامبەریش دا حەق و ڕاستی یەکەش نەبێت ئەوا منداڵی لەسەر پیر دەبێت و دەبێت بە دینێك لادان لێی گومڕایی و دەرچوونە لە دین.

لەبەر ئەوە هەموو وەڵامی بیروڕاکانی سەردەمی پێغەمبەران لە ئاستی بانگەوازی تازەی حەق و ڕاست و دروستی پێغەمبەران دەیان وت: ﴿وَكَذَٰلِكَ مَآ أَرْسَلْنَا مِن قَبْلِكَ فِي قَرْيَةٍ مِّن نَّذِيرٍ إِلَّا قَالَ مُتْرَفُوهَآ إِنَّا وَجَدْنَآ ءَابَآءَنَا عَلَىٰٓ أُمَّةٍ وَإِنَّا عَلَىٰٓ ءَاثَٰرِهِم مُّقْتَدُونَ ﴿٢٣﴾﴾ [الزخرف : ٢٣].

واتە: ئێمە باوو باپیرانمان لەسەر ئەم ڕێگایە بینیوەتەوە ئێمەش بەردەوامین لەسەر ڕێگەو پاشماوەی ئەوان.

وە لەلایەکی تریشەوە گەشەکردن لەناو کۆمەڵگەیەکی پڕ لە داهێنراوو لادان و پاشان وەرگرتنی پێچەوانەکانی ئەوان زۆر گران و قورسە توانینی مانەوە جێبەجێ کردنی.

وەکو (ابن القيم) رَحِمَهُ اللَّهُ دەڵێت: «فإنه مدني بالطبع لا يمكنه أن يعيش وحده بل لا يعيش إلا معهم وله ولهم لذات ومطالب متضادة ومتعارضة لا يمكنِ الجمع بينها بل إذا حصل منها شيء فات منها أشياء فهو يريد منهم أن يوافقوه على مطالبه وإرادته وهم يريدون منه ذلك فإن وافقهم حصل له من الألم والمشقة بحسب ما فاته من إرادته وإن لم يوافقهم آذوه وعذبوه وسعوا في تعطيل مراداته كما لم يوافقهم على مراداتهم فيحصل له من الألم والتعذيب بحسب ذلك فهو في ألم ومشقة وعناء وافقهم أو خالفهم ولا سيما إذا كانت موافقتهم على أمور يعلم أنها عقائد

باطلة وإرادات فاسدة وأعمال تضره في عواقبها ففي موافقتهم أعظم الألم وفي مخالفتهم حصول الألم فالعقل والدين والمروءة والعلم تأمره باحتمال أخف الألمين تخلصا من أشدهما»(١).

واته: ئادەمیزاد سروشتی شارستانیەتە ناتوانێت بە تەنیا بژی لەبەر ویست و پێداویستیەکانی ژیانی، گەرچی ویستەکان زۆریان پێچەوانەو دژە یەکن کۆتابنەوە لەگەڵ یەك دا، ئەم دەیەوێت بینە سەر ویست و کارەکانی ئەوانیش بە هەمان شێوە، گەر ئەم بچێتە سەر کارو بۆچوونەکانی ئەوان تووشی ئازارو مەینەتی یەکی زۆر دەبێت لە بەرامبەر ویستەکانی ئەم، وە گەر نەگونجێت لەگەڵیان دا ئەوا ئازارو سزای دەدەن وە بەربەست دەبن لە هێنانە دی مەبەستەکانی ئەم، بەمەش بە گوێرەی خۆی مەینەتی و ئازاری بۆ دەبێت، کەواتە بە گونجاندن و دژایەتی کردن هەر لە ئازارو زەحمەت دایە، بەتایبەت گەر نەگونجاندنەکە لە بواری بیرو ڕاو کارو کردەوەیەکی هەڵەدا بێت، بەڵام عەقڵ و دین و کەسایەتی و زانست فەرمانی پێ دەکات کەمترین ئازار هەڵبژێرێت تا لە ئازاری گەورەتر ڕزگاری بێت.

کەواتە ئادەمیزاد کوڕی شوێنی گەشەیەتی (الإنسان ابن بيئته) و هەڵکەوتەی ئەو جۆرە بارو دۆخ و کۆمەڵگایەیەو شێوازێکی ڕەنگدانەوەیەتی، ئەگەرچی خۆی هەڵی نەبژاردووەو پێشی ڕازی نی یە، بەڵام تەواوی کەسایەتی ڕاست و بەرنامەدار لەوەدایە گەر کۆمەڵگاو دەورووبەرەکەی لەسەر بیروباوەڕی گومڕاو خورافیات و داهێنراو بوو ڕادەستیان نەبێت و بێباك بێت لێیان، سوننەت و حەقەکە وەربگرێت پێشەواو پێشینەیەکی صالح بێت بۆ چواردەوری.

هەروەك لە سەرەتای ئیسلام دا پەیمان لە تازە موسوڵمانەکان وەردەگیرا کۆچ بکەن بۆ شوێنگەی موسوڵمانان، وەکو لە فەرموودەکەی پێغەمبەر دا ﷺ هاتووە: «ثُمَّ ادْعُهُمْ إِلَى التَّحَوُّلِ مِنْ دَارِهِمْ إِلَى دَارِ الْمُهَاجِرِينَ»(٢).

---

(١) "شفاء العليل في مسائل القضاء والقدر والحكمة والتعليل" ص٢٤٦.

(٢) رواه مسلم (١٧٣١)، وابن ماجه (٢٨٥٨)، وأبو داود (٢٦١٢)، والترمذي (١٦١٧)، والنسائي في "الكبرى" (٨٦٢٧)، وأحمد (٢٢٩٧٨)، والدارمي في "السنن" (٢٤٨٦)، وابن حبان في "صحيحه" (٤٧٣٩)، وفي "المشكاة" (٣٩٢٩)، وفي "الإرواء" (١٢٤٧)، وفي "صحيح الجامع الصغير" (١٠٧٨).

لەبەر نەتواننەوە لەناو کۆمەڵگەیەکی وێران دا، وە دوورکەوتنەوەو دروست بوون لەناو کۆمەڵگەیەکی ڕۆشنبیر دا.

ئیمامی (یونس بن عبدالأعلی) رحمه الله دەڵێت: «إِنِّي لَأَعُدُّهَا مِنْ نِعْمَةِ اللهِ عَزَّ وَجَلَّ أَنِّي لَمْ أَنْشَأْ بِالْكُوفَةِ»[١].

واتە: بە یەکێك لە نیعمەتەکانی خوای دادەنێم کە لە کوفەدا گەورە نەبووم، لەبەر ئەوەی پڕ لە بیدعەی ڕافیزەگەرێتی بوو.

چەند نمونەیەك لەسەر کاریگەری گەشەکردن لە چواردەورێکی پڕ بیدعەو داهێنراو دا

١- (أبو الحسن الأشعري) رحمه الله: خاوەنی مەزهەبی (ئەشعەری)یە، ئێستا بە گشتی جیهانی ئیسلامی لەسەر بۆچوونە عەقیدەیی یەکانی ئەوە، یەکێکە لە ڕێگە هەڵەکانی لادراو لە ئەهلی سوننەت لە بابەتەکانی (الأسماء والصفات، القضاء والقدر، الإیمان، ...إلخ).

ئەم پیاوە لە بنەماڵەو باوکێکی بەرنامە پاکی پەیوەست بە فەرموودەو سوننەتەوە گەورە بووە، پاش مردنی باوکی کەسێك بە ناوی (أبو علي الجبائي المعتزلي) دایکی دەخوازێت و (أبو الحسن الأشعري)ش ژیان لای ئەم پیاوە دەباتە سەر کە یەکێکە لە ناودارەکانی بۆچوونی (المعتزلة) کە بە گومڕاترین کۆمەڵ دادەنرێن لە (عقیدة أهل السنة) دا، بۆیە کاریگەری ئەوی لەسەر دەبێت و دەبێت بە هەڵگری ئەم بەرنامە گومڕایە تاوەکو کۆتایی تەمەنی، پاشان دەرکی پێ دەکات و دەیەوێت ڕزگاری بێت و بگەڕێتەوە سەر بەرنامەی زانایانی (أهل الحدیث والسنة) و ڕەچاوی ڕێڕەوی ئیمام (أحمد بن حنبل) بکات[٢].

---

(١) "سیر أعلام النبلاء" للذهبي (٦/٣٨٨)، و "مسند ابن الجعد" (١٣٣١)، وفي "تهذیب الکمال في أسماء الرجال" للمزي (٣٢/ ٥٣١).

(٢) سەیری "مجموع الفتاوی" لابن تیمیة (٤/ ٧٢) بکە.

بەڵام بەهۆی کاریگەری ئەم پەروەردەیەوە ناتوانێت وەکو خۆی ڕێڕەوو بەرنامەکەی بگۆڕێت، لەم قۆناغەی دووەمی دا بەرنامەو (مذهب الأشعري) لەدایك دەبێت کە دەتوانین بڵێین حەفتا لە سەدی بەرنامەی (موعتەزیلە)کانە، ئێستا جیهانی ئیسلامی و زانایانی (أهل السنة) پێوەی گیرۆدەن و زانکۆکانی جیهانی ئیسلامی لە خوێندنە ئایینی یەکان دا کردوویانە بە بەرنامە (منهج)ی ساڵانە.

پاش ئەم قۆناغەو بە ماوەیەکی کەم پێش مردنی پەرتووکی "الإبانة في أصول الديانة" دەنوسێت و پەشیمانبوونەوەیەکی زۆر لە قۆناغی دووەم دەردەبڕێت بە تەواوی تیای دا بانگەوازی ڕێڕەوو بەرنامەی ئیمام (أحمد بن حنبل) ﷺ دەکات و دەیەوێت هەڵگری ڕێگاکەی بیت، لێرەش دا هێشتا زانایان هەر ڕەخنەو لادانیان لەسەر تۆمار کردووە.

٢- **(أبو حامد الغزالي)** ﷺ: ناسراو بە (ئیمامی غەزالی) خاوەنی کتێبی "إحياء علوم الدين".

سەرەتای شارەزایی دینی لە ڕێگەی (فەلسەفە و منطق و علم الكلام) ەوە دەستی پێ کرد، پاشان بۆی ڕوون بووەوە ئەمە ڕێگەیەکی پڕ هەڵەو گومڕایی یە وازی لێ هێناو نامیلکەیەکی لەسەر ئەم گۆڕانکاری یەی نوسی بە ناوی ڕزگار بوو لە گومڕایی "المنقذ من الضلال" و "تهافت الفلاسفة".

پاشان ڕووی کردە تەسەوف و عیبادەت، بەڵام کاردانەوەی ڕابردووی لەسەر بوو بۆیە بەرگی فەلسەفەی بەسەر تەسەوف دا بڕی و تەسەوفێکی فەلسەفەیی دروست بوو، کە سەلامەت نەبوو لە بۆچوونە (باطني)یەکان و خەیاڵە فەلسەفی یەکان، پەرتووکێکی لەم قۆناغەدا بە ناوی "إحياء علوم الدين" نوسیوە.

بەڵام لێرەدا پەنابردنە بەر کەشف و دەرکە سۆفی یەکان بە بەرگێکی تێکەڵ بە فەلسەفەو ناوەڕۆك (باطني)یەکانەوە دەیەوێت هەموو علوم و زانستەکان بسەلمێنێت، دوور لە قورئان و فەرموودە بوونە سەرچاوەی سەرەکی، ئەم هۆکارە بووە هۆی ئەوەی (أبو فرج الجوزي) ﷺ هەستێت بە نوسینی کتێبی "منهاج القاصدين" وەکو بەدیلێك بۆ چارەسەرکردن و

دوورکەوتنەوەی خەڵك لە کتێبی "إحياء علوم الدين" لەبەر ئەو هەموو پڕبوونەی بە فەرموودەی (ضعيف وموضوع) لادان و تێکدانەی لەخۆ گرتووە، بەڵام بە لەخۆگرتنی بە هەمان بابەتەکانی "إحياء علوم الدين".

وەك (ابن العربي المالكي) دەڵێت: «شَيْخُنَا أَبُو حَامِدٍ دَخَلَ فِي بَطْنِ الْفَلَاسِفَةِ ثُمَّ أَرَادَ أَنْ يَخْرُجَ مِنْهُمْ فَمَا قَدَرَ»[1].

واتە: مامۆستامان (أبو حامد الغزالي) چووە ناوەڕۆکی فەلسەفەوە پاشان ویستی دەربچێت بەڵام نەیتوانی.

وە (ابن تيمية) رحمه الله دەفەرموێت: «وَأَبُو حَامِدٍ يَمِيلُ إِلَى الْفَلْسَفَةِ لَكِنَّهُ أَظْهَرَهَا فِي قَالَبِ التَّصَوُّفِ وَالْعِبَارَاتِ الْإِسْلَامِيَّةِ»[2].

واتە: (أبو حامد الغزالي) مەیلی بەلای فەلسەفەوە بوو بەڵام لە قاڵب و چوارچێوەی تەسەوف و دارِشتنە ئیسلامی یەکان دا دەیدایەوە.

کەواتە نەیتوانی خزمەتی ناوەڕۆکی ئیسلامی بکات بەڵکو بە پێچەوانەوە وەکو (ابن تيمية) رحمه الله دەفەرموێت: «كَلَامُ الْغَزَالِي يَنْفَعُ الْفَلْسَفِيُ وَيَضُرُّ الْمُسْلِمْ»[3].

واتە: قسەکانی (غەزالی) سوودی بە ئەهلی فەلسەفە دەگەیاندو زەرەری لە موسوڵمانان دەدا.

واتە: بەرگی حەقی دەکردە بەر هەڵەکان و موسوڵمانانی چەواشە دەکرد.

بۆیە لە کۆتایی تەمەنی دا هەست بەمانە دەکات و دەگەڕێتەوەو مردنی دێت بەسەرداو ئەو سەرقاڵە بە (صحيح البخاري)یەوە، وە دەشڵێن پەشیمان بووەتەوە لە هەموو نوسینە پێشووەکانی، بۆ ئەمە (ابن تيمية) رحمه الله دەفەرموێت: «وهو في آخر عمره اشتغل بالبخاري ومات على ذلك ولهذا قيل إنه رجع عن هذه الكتب ...»[4].

---

(١) "الرد على المنطقيين" لابن تيمية (٤٨٣).

(٢) "مجموع الفتاوى" (٤/ ١٦٤). (٣) "النبوات" (١/ ١٥٩).

(٤) "الرد على الشاذلي في حزبيه، وما صنفه في آداب الطريق" ص٤١.

بەلام بە داخەوە وەكو (أبو الحسن الأشعري) كتێبەكانی (غەزالی) سەرچاوەیەكی بەناوبانگە لە جیهانی ئیسلامی دا وە بەتایبەت تەسەوف ئەوانەی لە چواردەوری مەشرەبی تەسەوف دان و هەڵگرو دانەوەی بۆچوونەكانی پێش مردنی (غەزالی)ن، خۆ ئەگەر (غەزالی) لە ناوچەیەكی وەكو (حیجاز)و ئەهلی فەرموودەدا گەشەی بكردایەو پێگەیشتایە ئەوا بەم حاڵە نەدەچوو خوای پەروەردگار بیبەخشێت والله أعلم.

٣- (أبو علي الحسين بن عبد الله بن الحسن بن علي بن سينا)، ناسراو بە (ابن سينا).

(ابن سينا) باوكی یەكێك بووە لە بانگەوازخوازانی (ئیسماعیلی یە شیعەكان) و لە دەسەڵاتی (القرامطة) لە میصر.

وە (ابن القيم) رحمه الله دەڵێت: «وكان ابن سينا، كما أخبر عن نفسه قال: أنا وأبي من أهل دعوة الحاكم، فكان من القرامطة الباطنية، الذين لا يؤمنون بمبدأ ولا معاد، ولا رب خالق، ولا رسول مبعوث جاء من عند الله تعالى»[١].

واتە: (ابن سينا) یەكێكە لە گروپە قەرامیتی یە شیعەكان (بە ڕووكەش موسوڵمانن و لە ناخیشەوە بێبڕوان)[٢] كە باوەڕیان بە زیندوو بوونەوەو ڕۆژی دوایی و خوای داهێنەرو پێغەمبەرێكی نێردراو لە لایەن خواوە نەبووە.

تەنانەت كاریگەری پاشماوەی بیروباوەڕ و ئایینەكانی ڕابردووی گەلانی تازە موسوڵمان بووەتە هۆكاری وەرنەگرتنی ئیسلام بە شێوەی دروستی خۆی.

وەكو (توركیا)ی ئێستا كە دەوڵەتی قەیسەرە كۆنەكانی ئەورووپای ئەو سەردەمە لەسەر ئایینی گاورەكان بوون كە پڕ لە ڕەهبانیەت و عیبادەتی گۆشەگیری و پاكبوونەوەی نەفس جۆری دینداری یان بوو.

---

(١) "إغاثة اللهفان من مصايد الشيطان" (٢/ ٢٦٦).

(٢) "مجموع الفتاوى" لابن تيمية (٣٥/ ١٤١)، و "الفتاوى الكبرى" لابن تيمية (٣/ ٥٠٦).

کاتێك ئیسلامیان پێگەیشت هەمان جۆر کاردانەوەی دینی یان لەگەڵ ئیسلام کرد تاوەکو ئیسلامێك بە بەرگی تەسەوفەوە لەدایك بوو، بۆیە هەموو سوڵتانەکانی (عوسمانی) لەسەر بنەماو ڕێچکەی تەسەوف بوون.

هەروەك (ئێران) لەسەر ئایینی زەردەشتی ڕۆژو ئاگر پەرست بوون، بەرنامەی ئایینیان ئیباحیەت و هەسارە پەرستی بوو، زۆر لە بنەما ئایینە ئاسمانی یەکانەوە دوور بوو.

کاتێك ئیسلامیان پێگەیشت ئایینێکیان بە شێوەی بنەمای ڕابردووی خۆیان تاشی کە هەموو ئەو بابەتانەی خۆیان بە بەرگێکی دینی کرد تاوەکو ئیسلامێکی شیعەگەری یان پێ دروست کرد.

ئەمانەو چەندەهای تر نمونەیەکی زۆر ڕوون و ئاشکران کە هەموو ڕێگەیەکی پڕ بیدعەو گومڕایی کاریگەری ڕابردوو جۆری خەڵکەکانە.

٢. کاریگەری دەسەڵات:

هەر زوو وتراوە «النَّاسُ عَلَى دِينِ مُلُوكِهِمْ»[١].

واتە: خەڵکان لەسەر ئایینی پاشاکانیانن.

دەسەڵات و هێزو ئابووری و هەموو هۆکارەکانی لەبەر دەستدایە بۆ ڕاپێچکردنی خەڵکی تا دەقی پێوە دەگرن پاشان دەبێت بە خووڕەوشتیان.

هەروەك جولەکەکان هۆکاری ژێردەستەیی و چەوسانەوەو زۆرە ملێی دەسەڵاتی (فیرعەون) وای لێ کردبوون ڕەوشتیان گرتبوو بە بێگوێیی و نەچوونە ژێر فەرمانەکانەوە، کاتێك شوێنکەوتەی پێغەمبەر (موسا) عليه السلام یش بوون بە هەمان جۆر کە لە ڕقی جێبەجێ نەکردن نەچوونە ژێر بار و یاخی بوون لە فەرمانەکان ڕەوشتیان بوو، دژایەتی هەموو جۆرە فەرمانێکیان دەکرد بە حەق و ناحەق.

لە قورئانیش دا زۆری هۆکاری وەرنەگرتن و بەربەست لە ئاستی گوێڕایەڵی نەکردنی پێغەمبەران دا دەگێڕێتەوە بۆ گوێڕایەڵی دەسەڵات بە ناوی (الملأ)ەوە باسی دەسەڵات دەکات.

---

(١) "موسوعة الفرق المنتسبة للإسلام" (٢/ ٢١٦)، و "الذكر الجماعي بين الاتباع والابتداع" لمحمد بن عبد الرحمن الخميس ص١٣، وفتح الباري لابن حجر (٧/ ١٥١).

بۆ گەلی (نوح) عليه السلام و دەفەرموێت: ﴿فَقَالَ ٱلْمَلَأُ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ مِن قَوْمِهِۦ مَا نَرَىٰكَ إِلَّا بَشَرًا مِّثْلَنَا وَمَا نَرَىٰكَ ٱتَّبَعَكَ إِلَّا ٱلَّذِينَ هُمْ أَرَاذِلُنَا بَادِىَ ٱلرَّأْىِ وَمَا نَرَىٰ لَكُمْ عَلَيْنَا مِن فَضْلٍۭ بَلْ نَظُنُّكُمْ كَـٰذِبِينَ ﴿٢٧﴾﴾ [هود: ٢٧].

بۆ گەلی (هود) عليه السلام و دەفەرموێت: ﴿قَالَ ٱلْمَلَأُ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ مِن قَوْمِهِۦٓ إِنَّا لَنَرَىٰكَ فِى سَفَاهَةٍ وَإِنَّا لَنَظُنُّكَ مِنَ ٱلْكَـٰذِبِينَ ﴿٦٦﴾﴾ [الأعراف: ٦٦].

بۆ گەلی (صالح) عليه السلام و دەفەرموێت: ﴿قَالَ ٱلْمَلَأُ ٱلَّذِينَ ٱسْتَكْبَرُوا۟ مِن قَوْمِهِۦ لِلَّذِينَ ٱسْتُضْعِفُوا۟ لِمَنْ ءَامَنَ مِنْهُمْ أَتَعْلَمُونَ أَنَّ صَـٰلِحًا مُّرْسَلٌ مِّن رَّبِّهِۦ ۚ قَالُوٓا۟ إِنَّا بِمَآ أُرْسِلَ بِهِۦ مُؤْمِنُونَ ﴿٧٥﴾ قَالَ ٱلَّذِينَ ٱسْتَكْبَرُوٓا۟ إِنَّا بِٱلَّذِىٓ ءَامَنتُم بِهِۦ كَـٰفِرُونَ ﴿٧٦﴾﴾ [الأعراف: ٧٥، ٧٦].

وە بە گشتی دەفەرموێت: ﴿وَقَالُوا۟ رَبَّنَآ إِنَّآ أَطَعْنَا سَادَتَنَا وَكُبَرَآءَنَا فَأَضَلُّونَا ٱلسَّبِيلَا۠ ﴿٦٧﴾﴾ [الأحزاب: ٦٧].

وە بۆ (فیرعەون) دەفەرموێت: ﴿فَٱسْتَخَفَّ قَوْمَهُۥ فَأَطَاعُوهُ ۚ إِنَّهُمْ كَانُوا۟ قَوْمًا فَـٰسِقِينَ ﴿٥٤﴾﴾ [الزخرف: ٥٤].

وە (ابن كثير) رحمه الله دەفەرموێت: «الْمَلأُ هُمَ: السَّادَةُ وَالْكُبَرَاءُ مِنَ الْكَافِرِينَ»(١).

واتە: وشەی (الملأ) لە ئایەتەکان دا هاتووە گەورەو دەسەڵاتدارە بێبڕواکانن.

ئیمامی (الصنعاني) رحمه الله دەفەرموێت: «فإنَّ هذه منكراتٌ أسَّسَها مَن بيده السيفُ والسِّنان، ... فإنَّ هذه القِبابَ والمشاهدَ التي صارت أعظمَ ذريعة إلى الشرك والإلحاد، وأكبرَ وسيلة إلى هدم الإسلام وخراب بنيانه، غالبُ، بل كلُّ مَن يَعمُرُها هم الملوكُ والسلاطينُ والرؤساء والولاةُ ...»(٢).

---

(١) "تفسير ابن كثير" (٤/ ٢٧٤).

(٢) "تطهير الاعتقاد عن أدران الإلحاد" ص٨٢.

واتە: ئەم خراپەو شتە هەڵانە کەسانێك بنیادیان ناوە خاوەن دەسەڵات بوون، ... ئەو قوبەو مەزارانە زۆریان پاشاو دەسەڵاتداران کردوویانەتەوە.

وە (عبدالله ی کوڕی موبارەك) ﷺ دەڵێت:

وَهَلْ أَفْسَدَ الدِّينَ إِلَّا المُلُوكُ   وَأَحْبَارُ سُوءٍ وَرُهْبَانُهَا؟[1]

واتە: کێیە تێکدەری ئایینە بێجگە لە دەسەڵاتداران و بەناو زاناو عابیدەکان نەبێت؟!

ئیمامی (الذهبي) ﷺ دەڵێت: «فَلَقَدْ جَرَى عَلَى الإسلاَمِ فِي المائَةِ الرَّابِعَةِ بلاَءٌ شَدِيدٌ بِالدَّوْلَةِ العُبَيْدِيَّةِ بِالمَغْرِبِ، وَبَالدَّوْلَةِ البُوَيْهِيَّةِ بِالمَشْرِقِ، وَبَالأَعرَابِ القرامطة»[2].

واتە: لە سەدەی چوارەم دا بەڵایەکی گەورە بەسەر ئیسلام دا هات بەهۆی دەوڵەتی (عوبەیدی)یەکانەوە لە (مەغریب) و دەوڵەتی (بوەیهی)یەکان لە ڕۆژهەڵات، وە هەروەها (قەرامیتەکان).

نمونەیەك لەو دەسەڵاتانە

١ - (مأمون): خەلیفەی عەباسی.

بە هۆکاری نەزانین و بێئاگایی و پەروەردە نەبوونی زۆری خەلیفەکان لەسەر زانستە شەرعیەکان؛ گومڕایان و بیدعەکاران بە هەلیان قۆستووەتەوە تا لێیان نزیك ببنەوەو بەکاریان بهێنن بۆ مەبەست و خواستەکانی خۆیان، یەکێك لەوانە (مأمون) بووە.

کۆمەڵێك لێی کۆ دەبنەوە لەوانە (بشر المريسي وأحمد بن أبي دؤاد ...) تاوەکو کاریگەر دەبن لەسەری، تا دەیخەنە بیروبۆچوون و بەرنامە فەلسەفی یەکەی (موعتەزیلە)و بۆچوونی شیعەکان.

(١) "شرح العقيدة الطحاوية" ص١٧١.

(٢) "سير أعلام النبلاء" (١٢/ ٢٨٩).

وەکو (ابن کثیر) ﷺ دەڵێت: «تَوَلَّى الْمَأْمُونُ الْخِلَافَةَ ... وَقَدْ كَانَ فِيهِ تَشَيُّعٌ وَاعْتِزَالٌ، وَجَهْلٌ بِالسُّنَّةِ الصَّحِيحَةِ»[(١)].

(مەئمون) هەڵگری بۆچوونی شیعەیە (لە پێشخستنی ئیمامی عەلی بەسەر ئەبو بەکر و عومەر)داو بۆچوونی (موعتەزیلە) لە بیرۆکەی (قورئانی مەخلوق) داو نەزانینی تەواو بەسەر (سونەت و فەرموودەی صحیح) دا بوو.

ئەمە بووە هۆکاری گەورەترین بەڵاو نەهامەتی بەسەر جیهانی ئیسلامی و بەتایبەت زانایان و ناودارانی ئیسلام، تا گەیشتە ئەو ڕادەیەی چەندەها زانا کوژراو دەرگای تاقیکردنەوەی کردەوە بەسەر قازی و فقیە و فەرموودەناسەکان دا، تەنانەت بەسەر کاربەدەست و گەورەپیاوانی سەربازی و ئیمام و بانگبێژی مزگەوتەکان دا، ئەوەی دانی نەنایە بەوەی (قورئان مەخلوقە) نان بڕاوو دوورخستنەوە دەیگرتەوە، شایەتی یان لێ وەرنەدەگیراو بگرە ڕێگەی دەرس و فەتواشیان لێ دەگیرا، وە تەنانەت ڕێگری کرا لە زانایانی فیقهی و فەرموودە لە مزگەوتەکان دا، بێجگە لە هەڵگری بەرنامەی خۆیان نەبێت، وەکو (عبدالعزیز الکناني) ﷺ دەڵێت: «قد منع الفقهاء والمحدثون والمذكرون والداعون من القعود في الجامعين ببغداد»[(٢)].

تەنانەت گەیشتە ئەو ڕادەیەی دیلەکانی ژێر دەستی گاورەکان تاقی دەکرانەوە بەو وشەیە کە ئەوەی هەڵگری بیروڕایان نەبوایە ئازاد نەدەکرا.

ئەوەی خۆڕاگر بوو بەرامبەریان ئیمام (أحمد ی کوڕی حەنبەل) بوو ﷺ کە بیست و هەشت مانگ بە سزادانێکی زۆرەوە لە بەندیخانەدا بوو هەر لە سەردەمی (مأمون، المعتصم، الواثق)دا، تا سەردەمی (المتوكل) کە ئیمامی لە بەندیخانە ڕزگار کردو لەسەر دەستی دا کۆتایی بەو بەڵاو فیتنەیە هێنرا[(٣)].

---

(١) "البداية والنهاية" (١٠/ ٢٧٥) دار الفكر.

(٢) "الحيدة والاعتذار في الرد على من قال بخلق القرآن" ص٢٢.

(٣) "البداية والنهاية" لابن كثير (١٠/ ٢٧٢) دار الفكر، و "سير أعلام النبلاء" للذهبي (١٠/ ٢٩٠)، و "الكامل في التأريخ" لابن الأثير (٤/ ٢٢٢)، و "شذرات الذهب في أخبار من ذهب" لأبو الفلاح عبدالحي بن أحمد الحنبلي (٢/ ٣٩).

پاش هاتنی (موعتەزیلە) و ئەم سەردەمە حوکمانەیان دەرگای فیرەق و کۆمەڵانێکی تر کرایەوە لە بابەتە غەیبی یەکان دا وەکو (القضاء والقدر، الإيمان والكفر، الأسماء والصفات، ...) کە (القدرية والجبرية والأشاعرة والماتريدية والمرجئة ...) ئەمانە فیرەق بوون لەسەر ئەو بابەتانە تەشەنەیان کردو دروست بوون و ئێستەش پانتایی یەکی زۆر لە نوسین و سەرچاوەکان ئەم بابەتانە لەخۆ دەگرن، وە تێکەڵ بە هەموو جۆرە نوسینە دینی یەکان بوو وە کاریگەریشی لەسەر دروست کردن لە زانستە شەرعی یەکانی وەکو (أصول الفقه وعلوم الحديث وعقائد)، بگرە زۆری زانایانی ئەهلی سونە بە بێئاگایی کەوتنە ناو ئەو بۆچوونانەوەو بەسەریان دا ساغ بووەوە، ئێستاش بۆ پاڵفتەکردنی ئەو بابەتانە لە سەرچاوەکان دا ئەستەمەو بەدواداچوونێکی زۆری دەوێت.

جیهانی ئیسلامی بەشێوەیەك تێکەڵ بووە لەگەڵ ئەو فیکرەو بۆچوونانەدا لە نوسین و بەرنامەی زانستی شەرعی خوێندنی زانکۆو کۆلێژە دینی یەکان دا ڕزگاربوونیان لێی زۆر دوورە.

٢- دەسەڵاتدارانی (الرافضة) ی شیعە: لە سەدەی چواری کۆچی دا.

دەوڵەتی (فاطمي)یەکان و (ئیسماعیلی)یەکان لە (مەغریب و میصر) و (بوەیهی)یەکان لە (عێراق) نزیکەی سێ سەدە درێژەی خایاند، حاکمە ناودارەکانیان لە (المهدي، القائم، الحاكم، المنصور، المعز، العاضد) لەم سەدانەدا گومڕایی یەکی زۆر لەسەر دەستیان دا بڵاو بووەوە لە قسە وتن بە (صەحابە) ﷺ لەسەر مینبەر و بانگ دا، تەنانەت بەسەر دەرگای مزگەوتەکان دا لەعنەتیان دەنوسی لەسەر خەلیفەکان بێجگە لە ئیمامی (عەلی) ﷺ، وە گۆڕ هەڵبەستن و مزگەوت بەسەرەوە کردنەوە تا وای لێ هات گۆڕی خەیاڵی زۆر دروست کرا، یەکێك لەوانە (عضد الدولة) لە سەردەمی خۆی دا گۆڕێکی لە (نەجەف) بە ناوی گۆڕی ئیمامی (عەلی)یەوە دروست کردو مزگەوتی بەسەرەوە کردەوە، وەکو ئیمامی (الذهبي) رحمه الله باسی دەکات و دەڵێت: «عَضُدُ الدَّوْلَة ... وَكَانَ شِيْعِيّاً جَلِداً، أظهرَ بِالنَّجفِ قَبْراً زَعَمَ أَنَّهُ قَبْرُ الإِمَامِ عَلِيٍّ، وَبنَى عَلَيْهِ المَشْهَدَ، وَأَقَامَ شعَارَ الرَّفْضِ، وَمأْتمَ عَاشُورَاءَ، وَالاعتزَالَ، وَأَنْشَأَ بِبَغْدَادَ البيمَارِستَانَ العَضُدِيَّ»[1].

(١) "سير أعلام النبلاء" (١٢/ ٢٨٨).

بەڵکو هەموو ئەو گۆڕانەی ئەمڕۆ ناویان هەیە بووە بە هێماو ڕەمزی (شیعە) و بگرە (سوننە)ش دەستکردی ئەوان بوو لە گۆڕی ئیمامی (حوسەین) ﷺ لە (کەربەلا) و تەنانەت لە (میصر) و (ئێران)یش بە ناوی (سیدة زينب ونفيسة، مشهد العسقلاني، ...) کە بەناوی (مشاهد) و گۆڕی صەحابەو خواناسە ناودارەکان دروست کراو جیهانی ئیسلامی گێڕایەوە سەردەمی هاوەڵ (شريك) بۆ خوا بڕیار دان هەمان کاری بتپەرستانی سەردەمی نەفامی، تەنانەت جیاوازی نەما لە نێوان موسوڵمان و گاورو جولەکەو بتپەرستان دا.

وە (ابن تيمية) رحمه الله دەڵێت: «وَلَمْ يَكُنْ فِي الْعُصُورِ الْمُفَضَّلَةِ " مَشَاهِدُ " عَلَى الْقُبُورِ وَإِنَّمَا ظَهَرَ ذَلِكَ وَكَثُرَ فِي دَوْلَةِ بَنِي بويه؛ ... فَبَنَوْا الْمَشَاهِدَ الْمَكْذُوبَةَ " كَمَشْهَدِ عَلِيٍّ " - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - وَأَمْثَالِهِ»[(1)].

واتە: لە سەردەمە بەڕێزەکانی ئیسلام دا (هاوەڵان و تابعين و شوێنکەوتەیان) هیچ گۆڕێك هەڵنەبەسترابوو، ئەمە کاتێك زۆر بوو کە دەوڵەتی (بويهی)یەکان لە ڕۆژهەڵات و ڕۆژ ئاوا ... زۆر گۆڕی درۆینەیان دروست کرد، لەوانە گۆڕی ئیمامی (عەلی)و هاوشێوەکانی.

پاشان دروستبوونی بۆنەکان وەکو (عاشورا) بۆ ئیمامی (حوسەین) و لەدایك بوونی پێغەمبەر ﷺ و (فاطمة)ی کچی و (غدير خم) سەری ساڵی کۆچی و لەدایك بوونی ئیمامەکانی شیعەو ...هتد.

وە سەرەتای گەیشتنی (بۆچونی شیعە) بووە بۆ (شام) و (میصر) و (مەغریب) و (حیجاز) و لەدایك بوونی گروپە گومڕاکان بووە وەکو (دروزی و عەلەوی و توسەیری و صوفی و دەروێش) و تەریقەتەکانیان، (مەهدەوی و تیجانی و شازلی)یەکان لە سەرووی قاڕەی (ئەفریقا)، وە هۆکاری مانەوەی گاورەکان و پەرەسەندنیان لە جیهانی ئیسلامی.

وە کۆتایی ئەم سەردەمانە هات بە زەمینە خۆشکردن بۆ دروست بوونی دەسەڵاتی عوسمانی لەسەر بنەماو ڕێڕەوی تەصەوف.

---

(١) "مجموع الفتاوى" (٢٧/ ١٦٧).

هەروەك لە مێژووی ئێران دا ناوداری (شیعه) بە ناوی (ابن المطهر الحلي) لەدایکبووی ساڵی (٦٤٨ - ٧٢٦)ی کۆچی، خۆی نزیك کردەوە لە (خدا بنده) کە ناوی (جایتو) بوو نەوەی شەشەمی (جەنگیزخان)ی خوێن ڕێژ بوو، پاشای خوراسان و ئێران بوو، لەسەر مەزهەبی ئەهلی سوننە بوو موسوڵمان بوو، بە هۆکارێکەوە (ابن المطهر) لێی نزیك بووەوە تا وورده وورده کاریگەری لەسەر دروست کرد بۆ ڕاکێشانی سەرمەزهەبی دوانزە ئیمامی شیعە، کتێبێکی بۆ نوسی بە ناوی "منهاج الكرامة في معرفة الإمامة" تا وای لێکرد ناوی ئیمامەکان لەسەر سکەی وڵات بنوسێت، تا ئەو ئاستەی قازی و کاربەدەستەکان بگۆڕێت بۆ شیعەکان، تا ئەو کاتە ئێران و خوراسان ئەهلی سوننە بوون، شیعە زۆر کەمینە بووە بە شێوەیەکی سەرەتا.

بەم شێوەیە ئەمە یەکەم بەردی بناغەی بە شیعەکردنی ئێران بوو، کە ئەمە لە ساڵی (٧٠٧)ی کۆچی دا ڕووی دا، پاش سێ سەد ساڵی ئەم کارە (شا ئیسماعیلی صەفەوی) بە فەرمی ئێرانی ڕاگەیاند لەسەر مەزهەبی شیعەو بەرامبەر دەوڵەتی عوسمانی سوننی ڕاوەستاو جیا بووەوەو جەنگا، بەم شێوازە تا ئێستا ئێران هەرکاتێك دەسەڵاتی شیعەگەری بووبێت زیاتر پەلی خەڵکەکەی ڕاکێشاوە بۆ بە شیعەکردن.

ئەمەش یەکێکە لە هەرە کاریگەری یەکانی دەسەڵات لەسەر گۆڕین و گومڕایی[1].

هۆکاری ئەو سەردەم و دەسەڵاتانە جیهانی ئیسلامی بەرەو پڕ لە جۆرەکانی لادانی عەقیدەی شێوازە عیبادەتی یەکان شێواندنی شێوازی زانستی شەرعی برد.

بووە ئیسلامێکی پڕ لە (شرك وبدعة وتقليد المذاهب وحديث الضعيف والموضوع ...) برد.

تێڕوانین و دانەوەی دین بە شێوەیەکی عەقلانی ڕووت پڕ لە ویست و ئارەزووەکانی ئادەمیزاد[2].

(١) "المنتقى من منهاج الإعتدال" للذهبي، بتحقيق: محي الدين الخطيب ص٢٠، ئەم کتێبە کورتکراوەی "منهاج الإعتدال" ی (ابن تيمية) بە بۆ بەرپەرچدانەوەی نوسراوەکەی (ابن المطهر الحلي) کە "منهاج الكرامة" یە نوسیووی.

(٢) بۆ ڕووداوەکانی باسی سەدەی سێهەمی کۆچی بڕوانە: "البداية والنهاية" لابن كثير (٦/ ١/ ٢٤٧)، و "الخطط المقريزية" للمقريزي (٤/ ١٩١)، و "سير أعلام النبلاء" للذهبي (١٥/ ١٥٢)، و "منهاج السنة النبوي" لابن تيمية (٦/ ٣٧٠).

٣. ڕازاندنەوەی داهێنراوەکان:

لە سروشتی ئادەمیزاد کاریگەری ڕاکێشان هەیە بۆ دەرخستنی ڕووی جوانی و بریقەدارو پەلکێشانی هەموو ڕاستی یەکان بەلای خۆی داو لەبەر کردنی هەموو بەرگێکی حەق و بەدیهێنانی دڵنیایی زیاتر بۆ خۆیی و بەرامبەری.

خوای پەروەردگار دەفەرموێت: ﴿كُلُّ حِزْبِۭ بِمَا لَدَيْهِمْ فَرِحُونَ ۝٥٣﴾ [المؤمنون : ٥٣].

واتە: هەموو گروپ و کۆمەڵەکان خۆیان بە کامەران دەزانن بەوەی لایانەو پێیانە.

ئەم ڕازاندنەوەیە کاریگەری دەبێت لای کەسانی سەرەتاو عەقڵ لاوازو ناشارەزا لە دین دا، بەتایبەت گەر تا ڕێژەیەك حەق لەخۆ بگرێت، وە بێگومان هیچ داهێنراوو ڕێگەیەك نی یە هەندێك لە حەق لەخۆ نەگرێت، ئەوەش هۆکاری ڕاگرتنی خاوەنەکانیەتی.

وە تەنانەت هەرچی تاوانە لە دونیا دا بەرگی حەقیان لەبەر کردووە بەناوی ئازادی و پێشکەوتن و ماف و هونەر، وە (ئیبلیس) بۆ ڕازاندنەوەی فەرمان شکاندنەکەی خوای پەروەردگار وتی: ﴿هَلْ أَدُلُّكَ عَلَىٰ شَجَرَةِ ٱلْخُلْدِ وَمُلْكٍ لَّا يَبْلَىٰ ۝١٢٠﴾ [طه : ١٢٠]. هەواڵت بدەمێ کامە درەختی ئەبەدی و مانەوەیە؟ لەگەڵ ئەوەش دا هۆکاری دەرکردن بوو لە بەهەشت.

وەکو جولەکەکان بە خۆیان دەڵێن: ﴿نَحْنُ أَبْنَٰٓؤُاْ ٱللَّهِ وَأَحِبَّٰٓؤُهُۥ﴾ [المائدة : ١٨]. کوڕان و خۆشەویستانی خواین، «شَعْبُ الله الْمُخْتَار» گەلی هەڵبژێردراوی خواین، تەنانەت فیرەقەکانی ناو ئیسلامیش (شیعە)کان خۆیان بە لایەنگرو پشتیوانی ئەهل و بەیتی پێغەمبەرو شوێنکەوتەی لایەنگرانی ئیمامی (عەلی) و بنەماڵەکەی دادەنێن و بە خۆیان دەڵێن «مُؤْمنين وَأَوْلِيَاءُ الله»، وە (خەوارج)ەکان بە خۆیان دەوت «مُؤْمنين» و شوێنەکەیان ناو نابوو «دَارُ الْهِجْرَة» بەو مانایەی بێجگە لەوان بێبڕوان و لانەیان «دَارُ الْكُفرْ»ە.

وە (موعتەزیلە) و (قەدەری)یەکان کە گروپە عەقلی یە فەلسەفی یە گومڕاکان بوون بە باوەڕنەبوون بە ناوو سیفاتەکانی خوایان دەوت «الْتَّوحِيد» و بە باوەڕنەبوون بە قەدەر دەیانوت «الْعَدْلُ» دادپەروەری، وە یاخی بوون و هەڵگەڕانەوە لە دەسەڵاتی ئیسلامی لەژێر ناونیشانی «الْأَمْرَ بِالْمَعْرُوفِ وَالنَّهْيَ عَنِ الْمُنْكَرِ» ئەنجام دەدا.

یاخود بیروبۆچوون و مەزهەبەکانیان دەخستە پاڵ ناوداران، وەکو سۆفی یەکان خۆیان دەبەنەوە سەر ڕێگای (حەسەنی بەصری) و ئەهلی (صفة)ی مزگەوتی پێغەمبەری خوا ﷺ، وە دەروێشەکان (طریقة)ەکانیان دەبەنەوە سەر (ئەبو بەکری صدیق) و (ئوەیسی قەرەنی) و بە دەنگی بەرز زیکرو سڵاوات و گێڕانی مەولود نامە بە خۆشەویستی پێغەمبەر ﷺ و کوڕی زیکر ناو دەبەن، وە گۆڕە هەڵبەستراوو مزگەوت بەسەرەوە کراوەکان بە مەزارگە پیرۆزەکان ناو دەبەن، بگرە وەزارەتی تایبەت دانراوە بۆ بەڕێوەبردنیان، وەکو موشریکەکانی سەردەمی پێغەمبەر ﷺ بتەکانیان و پەرستنیان بە نزیکبوونەوە لە خواو تکاکار ناو دەبردو دەیانوت: ﴿هَٰٓؤُلَآءِ شُفَعَٰٓؤُنَا عِندَ ٱللَّهِ﴾ [یونس: ١٨]، وە دەیانوت: ﴿مَا نَعۡبُدُهُمۡ إِلَّا لِيُقَرِّبُونَآ إِلَى ٱللَّهِ زُلۡفَىٰٓ﴾ [الزمر: ٣].

لەگەڵ ڕازاندنەوەی داهێنراوو گومڕایی یەکانیان لەژێر بەرگ و پەردەی حەق و خێر دا، زۆرجار هۆکاری دووەمیش دەگرنە بەر، ئەویش بە ناشرینکردن و توانج و لەقەب نانێك لە حەق و هەڵگری ڕێگە ڕاستەکە تا زیاتر خەڵکان دوور بن لە بیستنی ڕاستی یەکان.

کەواتە بۆمان دەرکەوت بیدعەکار کەسێکی نەخۆشە بە نەزانین و شوێنکەوتەی هەواو ئارەزووەکانی و دەمارگیری بۆی، وە چواردەوریشی یارمەتیدەرن بۆ زیاتر قووڵ بوونەوەو مانەوە لەو لادان و لێشێواندنانەدا، وە گەر زاناو قوتابخانەی زانستە شەرعیەکان و زانای (محقق) بوونی هەبوایە ئەوا ئەو واقع حاڵەی موسوڵمانانی ئێستا وا نەدەبوو.

بەشی سێیەم
بەرنامەو چۆنێتی وەرگرتنی بەڵگەکان
(منهج التلقي والاستدلال)

هەموو ڕێگەو بەرنامەیەك دەبێت خاوەنی شێوازو چۆنێتی بەڵگەو بیرکردنەوەو داڕشتنی تایبەتی خۆی بێت، بۆیە پێویستە ڕۆشنایی بخرێتە سەر ئەو شێوازو چۆنیەتیانەو هەڵسەنگاندنیان بۆ بکرێت تا زیاتر هەڵەو گومڕایی یەکان دەرکەون.

بیدعەکارانیش سەرچاوەو چۆنێتی بەڵگەهێنانەوەی تایبەتیان هەیە، ئاشنا بوون بۆ کەسی شارەزا بە ڕێگەکانیان هۆکاری هیدایەتە بۆ حەقەکەو کۆتایی پێهاتنیانە.

چەندەها کەس گومڕا بوون و کەوتنە ناو ئەو هەموو بیدعەو گومڕاییانەو بوونە پاڵپشت و بانگەوازکار بۆ داهێنراوەکان بە هۆکاری نەزانین و بێ ئاگاییان لە شێوازی ئەم ڕێگە هەڵانەو ئاشنا نەبوونیان بە ووردەکاری یەکانی ڕێگەی زانستی شەرعی یە حەقەکە.

وە چەندەها داهێنارروو هاوبەش پەیداکردن بۆ خوا دروست دەکرێت، بیدعەکاران پەیتا پەیتا لەسەر داهێنراوەکانیان سوور دەبن و هەر ڕۆژ و ساڵێك کارێکی تازە دادەهێنن و ڕەواجی پێ دەدەن، هیچ بەربەستێکیش نابینی لەبەردەمیان دا تاوەکو دەبێت بە دین و خەڵکی لەسەر پیر دەبێت و پێچەوانەی ئەمانە دەبێتە نامۆ لە دین دا، لە کۆتاییش دا ئەوەی کە بەس دینی حەقە لەناو خەڵکی دا ون دەبێت.

بۆ زیاتر ئاشناکردنی دیندار لە ڕێگەو بۆچوونە گومڕاکانیان لەسەر ڕێگە ڕاستەکە پێویستە پێشەکی ڕێگەی ڕاست و ڕوونی بەرنامەی حەقی ئەهلی سوننەت ئاشکرا بکەین، تاوەکو هەڵسەنگاندن بکرێت لەسەری و دەرك بکرێت بە خاڵە گومڕاکان و زیاتر یارمەتیدەری دڵنیایی و چاو ڕۆشنی بێت.

أ- بەرنامەی ئەهلی سوننەت لە چۆنێتی وەرگرتنی بەڵگەکان

(منهج التلقي والاستدلال عند أهل السنة)

١. بە گەورەو بەها ڕاگرتنی دەقە شەرعی یەکان (تعظیم النصوص الشرعیة):

بناغە لە دینی ئیسلام دا خۆ ڕادەست و ملکەچبوون و پەیوەست بوونە بە ئیسلامەوە بە شێوەی جێبەجێ کردنی فەرمانەکان و دوورکەوتنەوە لە قەدەغە کراوەکان، وەستان لە ئاستی سنوورەکانی وەکو خوای پەروەردگار دەفەرموێت: ﴿وَأَنِيبُوٓاْ إِلَىٰ رَبِّكُمۡ وَأَسۡلِمُواْ لَهُۥ﴾ [الزمر: ٥٤].

واتە: بگەڕێنەوە بۆلای خواو خۆتان تەسلیمی ئەو بکەن.

وە بۆ جێبەجێ کردنی هەموو فەرمانەکان پێویستە بڵێین دەبیستین و گوێڕایەڵ دەبین، وەکو خوای پەروەردگار دەفەرموێت: ﴿إِنَّمَا كَانَ قَوۡلَ ٱلۡمُؤۡمِنِينَ إِذَا دُعُوٓاْ إِلَى ٱللَّهِ وَرَسُولِهِۦ لِيَحۡكُمَ بَيۡنَهُمۡ أَن يَقُولُواْ سَمِعۡنَا وَأَطَعۡنَاۚ وَأُوْلَٰٓئِكَ هُمُ ٱلۡمُفۡلِحُونَ ٥١﴾ [النور: ٥١].

بە هیچ بیروبۆچوون و ڕایەك خوای پەروەردگار ڕازی نابێت پێش فەرمانەکانی ئەوی بخەن.

وە دەفەرموێت: ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ لَا تُقَدِّمُواْ بَيۡنَ يَدَيِ ٱللَّهِ وَرَسُولِهِۦۖ وَٱتَّقُواْ ٱللَّهَۚ إِنَّ ٱللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٞ ١﴾ [الحجرات: ١].

(عبدالله ی کوڕی عباس) رضي الله عنهما دەربارەی ئەم ئایەتە دەفەرموێت: واتە: «لَا تَقُولُوا خِلَافَ الْكِتَابِ وَالسُّنَّةِ»[1].

دەقە شەرعی یەکان بەهای گەورەی ئیسلامن، سنووری سوورن، (معصومیة)و بێگەردی لە هەڵەو پارێزراوی و پێشینەیەو بناغەیەو لە ئاستی دا هیچ جۆرە بۆچوون و (اجتهاد)ێك قبوڵ نی یەو بەڵگەی یەکلاکەرەوەو دڵنیایی یە (دلالة قطعیة) کە پێویستی بە هیچ نی یە.

(١) "تفسیر ابن کثیر" (٧/ ٣٦٤)، و "تفسیر الطبري" (٢٢/ ٢٧٢).

جا ئەگەر قورئان بێت یاخود فەرموودە بە مەرجێك پلەی (صحیح) بێت، هەردوو کیان هاورێی یەکن.

٢. پشت بەستن بە فەرموودەی صحیح (الاعتصام على السنة الصحيحة):

فەرموودە دەوری شیکردنەوەو ڕوونکردنەوەی تەواو دەدات قورئان، لەبەر ئەوەی خاوەنی فەرموودە خاوەنی یەکەم و بۆ دابەزیوەو گەیاندنی بووە، لەبەر ئەوە (ابن تيمية) ﵀ دەفەرمویت: «الْبَيَانُ التَّامُّ هُوَ مَا بَيَّنَهُ الرَّسُولُ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ؛ فَإِنَّهُ أَعْلَمُ الْخَلْقِ بِالْحَقِّ وَأَنْصَحُ الْخَلْقِ لِلْخَلْقِ، وَأَفْصَحُ الْخَلْقِ فِي بَيَانِ الْحَقِّ»[١].

واتە: ڕوونکردنەوەی تەواو ڕوونکردنەوەکانی پێغەمبەری خوایە ﷺ، ئەو زاناترین کەسە بەسەر حەق داو دڵسۆزترین کەسە بۆ موسوڵمانان، وە خاوەنی ڕەوانبێژی تەواوە بۆ حەقەکە.

گوێرایەڵی پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمانی خوایی یە، خوای گەورە دەفەرمویت: ﴿وَمَآ ءَاتَىٰكُمُ ٱلرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا نَهَىٰكُمْ عَنْهُ فَٱنتَهُوا۟﴾ [الحشر: ٧].

واتە: ئەوەی فەرمانی پێغەمبەرە جێبەجێی بکەن و وەری بگرن، وە ئەوەی قەدەغەکراوەکانیشە کۆتایی پێ بێنن، لەبەر ئەوەی فەرمان بە چاکە دەکات و ڕێگرە لە خراپە[٢].

وە فەرموودە لە ڕیزی قورئان دایە وەکو خوای گەورە دەفەرمویت: ﴿وَمَا يَنطِقُ عَنِ ٱلْهَوَىٰٓ ۝٣ إِنْ هُوَ إِلَّا وَحْىٌ يُوحَىٰ ۝٤﴾ [النجم: ٣ - ٤].

واتە: هیچ قسەیەك لە ئارەزوو مەبەستەکانی خۆیەوە ناکات، بەڵکو ئەوەی دەیڵێت فەرمانی پێ دەکرێت بە تەواوی بێ زیادو کەم[٣].

وە کاری پێغەمبەر ﷺ گەیاندن و شیکردنەوەو ڕوونکردنەوەی تەواو لە ئەستۆی دا بووە، وەکو خوای پەروەردگار دەفەرمویت: ﴿وَأَنزَلْنَآ إِلَيْكَ ٱلذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ وَلَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ ۝٤٤﴾ [النحل: ٤٤].

---

(١) "منهاج السنة النبوية" (٣/ ٣٥٢).

(٢) "تفسير ابن كثير" (٨/ ٢٨).

(٣) "تفسير ابن كثير" (٧/ ٤٤٦).

واته: قورئانمان بۆ ناردوویت تا شی کەیتەوە لەسەر زانینت بە ماناکانی داو شیکردنەوەی لێکچووەکانی [1].

پاڵدانە پاڵ سوننەت و گرنگی دان و توێژینەوە لە زانستەکەی دا (علوم الحدیث) زیاتر هێمای پابەند بوونی هەڵگری بەرنامەو پەیوەست بوونیەتی، وە بە سەرچاوەی دووەم و ڕێگەی سەرەکی تێگەیشتنی قورئان و پەیوەستی بێ جیابووەوە لێی دادەنرێت و قورئان کورتە (مجمل)ی بابەتەکانەو سوننەتیش شیکەرەوە (مفصل) و ڕوونکەرەوەی تەواویەتی، وەکو ئیمامی (البربهاري) ﷺ دەڵێت: «فإن القرآن إلى السنة أحوج من السنة إلى القرآن»[2].

واته: ئەوەندەی قورئان پێویستی بە سوننەتە ئەوەندە سوننەت پێویستی بە قورئان نی یە.

قورئان بەبێ سوننەت نابێت، پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێت: «إِنِّي قَدْ تَرَكْتُ فِيكُمْ شَيْئَيْنِ لَنْ تَضِلُّوا بَعْدَهُمَا: كِتَابَ اللهِ وَسُنَّتِي، وَلَنْ يَتَفَرَّقَا حَتَّى يَرِدَا عَلَيَّ الْحَوْضَ»[3].

واته: دوو شتم لە دوای خۆم بۆ جێهێشتوون پەیوەست بن پێوەیان گومرا نابن: فەرموودەی خواو سوننەتی من، لێی جیا مەبنەوە تا دەگەن بە من لەسەر حەوز.

فەرموودە پارێزراوە وەکو قورئان لەبەر ئەوەی وەحی یە، خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا ٱلذِّكْرَ وَإِنَّا لَهُۥ لَحَٰفِظُونَ ۝٩﴾ [الحجر: ٩].

مادامێ لە قورئان دا فەرمان دراوە بە گوێڕایەڵی پێغەمبەر ﷺ شیکردنەوە گەیاندنی لە لایەنی ئەوەوە؛ ئەوا دەبێت ئەو وادە پاراستنەش فەرموودە بگرێتەوە بۆ تەواوبوون و کامڵبوونی مانای قورئان.

(ابن حزم) ﷺ دەڵێت: «فصح بذلك أن كلامه صلى الله عليه وسلم كله محفوظ بحفظ الله عز وجل مضمون لنا أنه لا يضيع منه شيء إذ ما حفظ الله تعالى فهو باليقين لا سبيل إلى أن

---

(١) "تفسير ابن كثير" (٤/ ٥٨٠).

(٢) "شرح السنة" ص٨٠.

(٣) رواه الحاكم في "المستدرك" (٣١٩)، وصححه الألباني في "صحيح الجامع الصغير" (٢٩٣٧)، وفي "المشكاة" (١٨٦)، و "الصحيحة" برقم (١٧٦١).

یضیع منه شيء فهو منقول إلینا کله»(١).

واتە: بە گوێرەی ئەم ئایەتە فەرموودەی پێغەمبەر ﷺ پارێزراوە هەمووی بە پاراستنی خوا ﷻ وادەی نەفەوتاندنی و لەدەستنەدانی تەواوی پێ دراوە، هەمووشی پێمان گەیەندراوە.

ئیمامی (الشوكاني) رَحِمَهُ اللهُ دەڵێت: «اعْلَمْ أَنَّهُ قَدِ اتَّفَقَ مَنْ يُعْتَدُّ بِهِ مِنْ أَهْلِ الْعِلْمِ عَلَى أَنَّ السُّنَّةَ الْمُطَهَّرَةَ مُسْتَقِلَّةٌ بِتَشْرِيعِ الْأَحْكَامِ وَأَنَّهَا كَالْقُرْآنِ فِي تَحْلِيلِ الْحَلَالِ وَتَحْرِيمِ الْحَرَامِ»(٢).

واتە: کۆدەنگی ئەوانەی کە بە زانایان دادەنرێن ئەوەیە کە سوننەتی بێگەرد (فەرموودە) بەڵگەی سەربەخۆی تەواوە لە داڕشتنی یاسا شەرعی یەکان دا، وەکو قورئانە لە بڕیاری حەڵاڵ و حەرام دا.

(حسان بن عطية) رَحِمَهُ اللهُ دەڵێت: «كَانَ جِبْرِيلُ عَلَيْهِ السَّلَامُ يَنْزِلُ عَلَى رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِالسُّنَّةِ كَمَا يَنْزِلُ عَلَيْهِ بِالْقُرْآنِ، وَيُعَلِّمُهُ إِيَّاهَا كَمَا يُعَلِّمُهُ الْقُرْآنَ»(٣).

واتە: جبریل عَلَيْهِ السَّلَامُ سوننەتی بۆ دەهێنایە خوارەوە وەکو قورئانی بۆ دەهێناو فێری دەکرد وەکو قورئانی فێر دەکرد.

٣. شێوازی تێگەیشتنی ڕاستی دەقەکان (صحة فهم النصوص):

بە ڕاست و دروستی تێگەیشتن لە دەقەکان هۆکارێکی سەرەکی یە بۆ پێکاندنی بەڵگەکان.

بەم ڕێگایە لە مەبەستی خوا ﷻ و پێغەمبەرەکەی ﷺ تێدەگەیت، هەموو گومڕایی یەکان لە بەرهەمی هەڵە تێگەیشتنی دەقەکانەوە دروست بووە.

(ابن القيم) رَحِمَهُ اللهُ دەفەرموێت: «صِحَّةُ الْفَهْمِ وَحُسْنُ الْقَصْدِ مِنْ أَعْظَمِ نِعَمِ اللهِ الَّتِي أَنْعَمَ بِهَا عَلَى عَبْدِهِ، بَلْ مَا أُعْطِيَ عَبْدٌ عَطَاءً بَعْدَ الْإِسْلَامِ أَفْضَلُ وَلَا أَجَلُّ مِنْهُمَا، بَلْ هُمَا سَاقَا الْإِسْلَامِ، وَقِيَامُهُ عَلَيْهِمَا، وَبِهِمَا يَأْمَنُ الْعَبْدُ طَرِيقَ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ الَّذِينَ فَسَدَ قَصْدُهُمْ وَطَرِيقُ الضَّالِّينَ

(١) "الأحكام في أصول الأحكام" (١/ ٩٨).

(٢) "إرشاد الفحول إلى تحقيق الحق من علم الأصول" (١/ ٩٦).

(٣) رواه أبو داود في "المراسيل" (٥٣٦)، والدامي في "سننه" (٦٠٨)، والمروزي في "السنة" (١٠٢)، والخطيب في "الكفاية" (١٢)، وعزاه الحافظ في "الفتح" (١٣/ ٢٩١) إلى البيهقي، قال: بسند صحيح.

الَّذِينَ فَسَدَتْ فُهُومُهُمْ، وَيَصِيرُ مِنَ الْمُنْعَمِ عَلَيْهِمْ الَّذِينَ حَسُنَتْ أَفْهَامُهُمْ وَقُصُودُهُمْ، وَهُمْ أَهْلُ الصِّرَاطِ الْمُسْتَقِيمِ الَّذِينَ أُمِرْنَا أَنْ نَسْأَلَ اللهَّ أَنْ يَهْدِيَنَا صِرَاطَهُمْ فِي كُلِّ صَلَاةٍ»[1].

واتە: ڕاستی تێگەیشتن و نیەت پاکی بۆ گەیشتن بە حەقەکان گەورەترین بەهرەی خوایی یە بەسەر بەندەکانی یەوە، بەڵکو بەندەیەك پاش موسوڵمان بوونی نیعمەتێك نی یە چاکترو بەنرختر بێت لە (تێگەیشتنی ڕاست و نیەت پاکی) بێجگە لەم دوانە پێی درابێت، بەڵکو هەردوو قاچی ڕاوەستانی ئیسلامە، بەم دوانە موسوڵمان سەلامەت دەبێت لە ڕێگەی جولەکە نەفرەتلێکراوەکان، ئەوانەی نیەت پیس بوون لە دین دا، وە ڕێگەی گاورە گومڕاکان ئەوانەی تێگەیشتنیان هەڵە بوو لە دین دا.

بەم دوو ڕێگا دەچیتە سەر ڕێگەی ئەوانەی تێگەیشتنی ڕاستیان هەبوو لەگەڵ نیەت پاکی بۆ دین، ئەوانەی خاوەنی ڕێگەی ڕاستن، ئەو ڕێگایەی کە لە هەموو نوێژێك دا داوای گەیشتنەسەری دەکەیت.

لەو بنەما زانستیانەی پێویستە پشتی پێ ببەستیت بۆ شێوازی تەواوی تێگەیشتن لە دەقە شەرعی یەکان

أ. پشت بەستن بە جۆری تێگەیشتنی هاوەڵان ﷺ (الاعتماد علی منهج فهم الصحابة ﷺ):

هاوەڵان ﷺ ئەوانەن کە ڕاستەوخۆ دینیان لە پێغەمبەرەوە ﷺ وەرگرتووە، وە شایەتحاڵی هاتنەخوارەوەی ئایەتەکان بوون، زانا بوون بەسەر شێواز و مەبەستەکانی پێغەمبەر دا ﷺ، هەڵس و کەوتی ڕۆژانەو ئەنجامدانی کارە دینی یەکانی و جۆری گفتوگۆ، ڕاستەوخۆ بە بینین و بیستن و شارەزای لێوەرگرتنی حاڵیان بووە.

هاوەڵان پلەو پایەو ڕێزو قەدری تایبەتیان پێ دراوە بە ئایەتە قورئانی یەکان و تەزکیەی تایبەت کراون، وەکو خوای پەروەردگار دەفەرموێت: ﴿رَّضِيَ ٱللَّهُ عَنۡهُمۡ وَرَضُواْ عَنۡهُ﴾ [التوبة : ١٠٠]، ﴿مُّحَمَّدٞ رَّسُولُ ٱللَّهِۚ وَٱلَّذِينَ مَعَهُۥٓ أَشِدَّآءُ عَلَى ٱلۡكُفَّارِ رُحَمَآءُ بَيۡنَهُمۡۖ تَرَىٰهُمۡ رُكَّعٗا سُجَّدٗا يَبۡتَغُونَ فَضۡلٗا مِّنَ ٱللَّهِ

(١) "إعلام الموقعين عن رب العالمين" (١/ ٦٩).

وَرِضۡوَٰنٗا﴾ [الفتح: ٢٩]، ﴿كُنتُمۡ خَيۡرَ أُمَّةٍ أُخۡرِجَتۡ لِلنَّاسِ﴾ [آل عمران: ١١٠].

ئەم ئایەتانە هەمووی موژدەی لێخۆشبوون و ڕازی بوون و وەصف و سەنایەکی پڕ لە ئیمانی کاملیان دەکات.

وە پێغەمبەریش ﷺ دەفەرموێت: «فَوَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ، لَوْ أَنَّ أَحَدَكُمْ أَنْفَقَ مِثْلَ أُحُدٍ ذَهَبًا مَا أَدْرَكَ مُدَّ أَحَدِهِمْ، وَلَا نَصِيفَهُ»[١].

واتە: سوێند بەوەی گیانی منی بەدەستە گەر یەکێکتان بەهێندەی شاخی ئوحود ئاڵتوون ببەخشنەوە ناگەن بە لەپی دەستی (هاوەڵانم)، بەڵکو ناگەن بە نیوەی دەستیشیان.

(ابن تيمية) رحمه الله دەفەرموێت: «وكل من له لسان صدق من مشهور بعلم أو دين معترف بأن خير هذه الأمة هم الصحابة»[٢].

واتە: ئەوەی خاوەن زمانی ڕاست و دروستە لە ناودارانی زانست و دین؛ دان دەنێن بەوەی کە چاکترین کەسانی ئەم ئوممەتە هاوەڵانی بەرێزن.

(ابن القيم) رحمه الله دەفەرموێت: «أَفْقَهِ الْأُمَّةِ، وَأَبَرَّ الْأُمَّةِ قُلُوبًا، وَأَعْمَقِهِمْ عِلْمًا، وَأَقَلِّهِمْ تَكَلُّفًا، وَأَصَحِّهِمْ قُصُودًا، وَأَكْمَلِهِمْ فِطْرَةً، وَأَتَمِّهِمْ إِدْرَاكًا، وَأَصْفَاهُمْ أَذْهَانًا، الَّذِي شَاهَدُوا التَّنْزِيلَ، وَعَرَفُوا التَّأْوِيلَ، وَفَهِمُوا مَقَاصِدَ الرَّسُولِ»[٣].

واتە: هاوەڵان شارەزاترین کەسی ئەم ئوممەتەن و خاوەن خێرترین دڵن، وە قووڵترین شارەزایی و کەمترین قورسایی لە وەڵام داو خاوەن مەبەست و کاملترین فیترەت و تەواوترین بۆچوون و مێشك و زیهنێکی پاك، ئامادەی هاتنەخوارەوەی قورئان و شارەزای ماناو مەبەستی پێغەمبەرەکەی ﷺ گەڕانەوە بۆ هاوەڵان لە ڕووی زانست و دین دا یەکلاکەرەوەیە بۆ دوای خۆیان.

---

(١) رواه البخاري (٣٦٧٣)، ومسلم (٢٥٤٠)، وابن ماجه (١٦١)، والترمذي (٣٨٦١)، والنسائي في "الكبرى" (٨٢٥٠)، وأحمد في "فضائل الصحابة" (٥)، وابن حبان في "صحيحه" (٦٩٩٤)، والطبراني في "الصغير" (٩٨٢).

(٢) "شرح العقيدة الأصفهانية" ص١٨٠.

(٣) "إعلام الموقعين عن رب العالمين" (١/ ٦٣)، و "مختصر الصواعق المرسلة" (٢/ ٣٤٥).

(ابن تيمية) ﷺ دەفەرموێت: «مَنْ فَسَّرَ الْقُرْآنَ أَوْ الْحَدِيثَ وَتَأَوَّلَهُ عَلَى غَيْرِ التَّفْسِيرِ الْمَعْرُوفِ عَنْ الصَّحَابَةِ وَالتَّابِعِينَ فَهُوَ مُفْتَرٍ عَلَى اللَّهِ مُلْحِدٌ فِي آيَاتِ اللَّهِ مُحَرِّفٌ لِلْكَلِمِ عَنْ مَوَاضِعِهِ وَهَذَا فَتْحٌ لِبَابِ الزَّنْدَقَةِ وَالْإِلْحَادِ وَهُوَ مَعْلُومُ الْبُطْلَانِ بِالِاضْطِرَارِ مِنْ دِينِ الْإِسْلَامِ»(١).

واتە: ئەوەی تەفسیری قورئان و فەرموودە بکات بەبێ ئەو شێوازەی لەناو هاوەڵان و شوێنکەوتوانی (التابعين) ئەو هەڵبەستراوو بێبڕوایە بەرامبەر خوا ﷻ و گۆڕینی وشەکانە لە شوێنی خۆی دا، ئەمە بۆخۆی کردنەوەی دەرگای دژایەتی و بێبڕوایی یە، ڕوون و ئاشکرایە ئەم شێوازە بەتاڵ و بێ بنەمایە لە دینی ئیسلام دا، گەڕانەوە بۆ چۆنێتی و شیکردنەوە شێوازی وەرگرتن جێبەجێکردنی هاوەڵان و شوێنکەوتوانی لە هەموو بوارەکانی دینداری دا بەرنامەو مەنهەجی ئەهلی سوننەیەو متمانەی گومڕانەبوون و بە هەڵەدا نەچوونە.

ب. شارەزایی بەسەر زمانی عەرەبی دا:

زمانی عەرەبی هەڵبژێردراوە لەناو زمانەکان دا بۆ گەیاندنی کۆتاو کۆکەرەوەی هەموو ئاینەکان، زمانحاڵی قورئان و فەرموودەو هەڵگرانیەتی، وە مەبەست بە قورئان و فەرموودە ڕێنیشاندەرو هیدایەتە، کەواتە دەبێت زۆر ڕوون و ئاشکرا بێت و شاراوەیی تێدا نەبێت، ئەمەش بەبێ تێگەیشتن نابێت، وە ئەمەش دەبێت لەسەر شێوازو ڕێ و شوێنی جۆری ئاخاوتن و گفتوگۆ ڕاهاتووی عادەتی ئەهلەکەی بەکارهێنانیان لە عورف و ڕەوانبێژی تەواویان دا، لەبەر ئەوەی هەموو خاوەن زمانەکان ئاشنای تەواون بە ناوەڕۆك و ڕاست و دروستی بەکارهێنانی زمانەکەیان.

بۆ تێگەیشتن لە شێوازی ڕاستی قورئان و فەرموودە پێویستە ئاشنایی باش و تەواو هەبێت بەسەر زمانی عەرەبی داو جۆری بەکارهێنانی سەردەمی هاوەڵان و عەرەبی ڕەسەن دا، بۆیە کاملترین کەس لەم بوارەدا زاناترین کەسە بەسەر قورئان و سوننەت داو ڕۆچوو ترین ئاشنایی دەبێت بەسەر تێگەیشتن و دارشتن و وشەکان دا، ماناکانی قورئان و فەرموودە لێکچووی تەواوی زمانی عەرەبە هەروەك چۆن وشەو پێکهاتەکان هەمان شێوازی عەرەبە، لەبەر ئەوە لای خاوەن زمان و کەسانی خۆی زۆر ڕوون و ئاشکرایەو شاراوەو نادیاری تێدا نی یە، بۆیە گومڕایی و لادانی دینی لە کەسانێکەوە ڕوو دەدات عەرەب نەبێت و ئەم زانایی و شارەزایی یەی بەسەر زمانەکەدا نەبێت.

---

(١) "مجموع الفتاوى" (١٣/ ٢٤٣).

وەکو (حەسەنی بەصری) رحمه الله دەفەرموێت: «أَهْلَكَتْهُمُ الْعُجْمَةُ، يَتَأَوَّلُونَ عَلَى غَيْرِ تَأْوِيلِهِ»[(١)].

واتە: عەرەب نەبوونیان و شارەزانەبوونیان بەسەر زمانی عەرەبی دا (ئەعجەمیەت) گومڕای کردوون، تەفسیرو شیتەڵی قورئان دەکەن بەبێ چۆنێتی خۆی.

ئیمامی (شافعی) رحمه الله دەفەرموێت: «مَا جَهِلَ النَّاسُ، وَلاَ اخْتَلَفُوا إِلَّا لِتَرْكِهِم لِسَانَ العَرَبِ»[(٢)].

واتە: خەڵکی تووشی نەزانین و جیاوازی دووبەرەکایەتی نەبوون بێجگە لە هۆکاری دوورکەوتنەوەو شارەزا نەبوون بەسەر زمانی عەرەبی.

وە دەفەرموێت: «لِسَانُ الْعَرَبِ أَوْسَعُ الْأَلْسِنَةِ مَذْهَبًا، وَأَكْثَرُهَا أَلْفَاظًا، وَلَا نَعْلَمُهُ يُحِيطُ بِجَمِيعِ عِلْمِهِ إِنْسَانٌ غَيْرُ نَبِيٍّ. وَلَكِنَّهُ لَا يَذْهَبُ مِنْهُ شَيْءٌ عَلَى عَامَّتِهِ حَتَّى لَا يَكُونَ مَوْجُودًا فِيهَا مَنْ يَعْرِفُهُ»[(٣)].

واتە: زمانی عەرەبی لەڕووی لەهجەوە فراوانترین زمانە، خاوەنی زۆرترین وشەیە، نابینین کەسێك شارەزای تەواوی بەسەری دا بشکێت بێجگە لە پێغەمبەرێك، بەڵام شتێك شاراوە نابێت تاوەکو بڵێین کەس نایزانێت.

کەواتە بەم شێوەیە پێویستە ئەوەی دەیەوێت تێڕوانین لە قورئان و فەرموودەدا بکات شارەزایی ئەو زمانە بێت پێی وتراوە، نابێت گومانی باش بە خۆی ببات لەم بوارەدا تاوەکو زاناو شارەزایان شایەتی لەسەر کەسایەتی نەدەن کە شیاوی ئەم بوارەیە، وە سەربەخۆ نەچێتە بابەتە ئاڵۆزەکانەوە بەبێ پرس و ڕای کەسانی خۆی، گەر بەم شێوەیە بێت ئەوا بە ئیزنی خوا گونجاوی ئەو شێوەیە پێغەمبەر ﷺ خوای لەسەری بووە لەگەڵ هاوەڵانی، واتە:

١. نابێت هیچ شتێك دەربارەی دین بڵێت تاوەکو شارەزایانی عەرەب نەبێت، یاخود وەکو عەرەب نەبێت لەڕووی زانایی و شارەزایی بەسەر زمان دا وەکو ئیمامەکان.

---

(١) رواه البخاري في كتاب "التاريخ الكبير" (٥/ ٩٣) برقم (٢٥٩)، وفي "الاعتصام" للشاطبي (٢/ ٨١٠)، وفي "تهذيب الكمال في أسماء الرجال" للمزي (١٠/ ١٢٢)، وفي "تهذيب التهذيب" لابن حجر العسقلاني (٣/ ٤٣٠).

(٢) "صون المنطق" للسيوطي ص١٦٥، و "سير أعلام النبلاء" للذهبي (٨/ ٢٦٨)، و "تأريخ الإسلام" (٥/ ١٤٦).

(٣) "الرسالة" للشافعي ص٤٢، و "الاعتصام" للشاطبي (٢/ ٨١٠).

٢. لە تێنەگەیشتنی ئالۆزی یەکانی قورئان و فەرمووده دەبێت سەربەخۆ نەبێت، ئەشێت ئیمام بێت بەڵام بابەت لای شاراوه بێت هەندێ کات، هاوەڵان عەرەبی تەواو بوون هەندێ تایبەتیان لا شاراوە بووە چ جای لای بێجگە لەوان(١).

(ابن تیمیة) رحمه الله دەفەرمویێت: «وَمَنْ لَمْ يَعْرِفْ لُغَةَ الصَّحَابَةِ الَّتِي كَانُوا يَتَخَاطَبُونَ بِهَا وَيُخَاطِبُهُمْ بِهَا النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَعَادَتَهُمْ فِي الْكَلَامِ وَإِلَّا حَرَّفَ الْكَلِمَ عَنْ مَوَاضِعِهِ فَإِنَّ كَثِيرًا مِنْ النَّاسِ يَنْشَأُ عَلَى اصْطِلَاحِ قَوْمِهِ وَعَادَتِهِمْ فِي الْأَلْفَاظِ ثُمَّ يَجِدُ تِلْكَ الْأَلْفَاظَ فِي كَلَامِ اللهِ أَوْ رَسُولِهِ أَوْ الصَّحَابَةِ فَيَظُنُّ أَنَّ مُرَادَ اللهِ أَوْ رَسُولِهِ أَوْ الصَّحَابَةِ بِتِلْكَ الْأَلْفَاظِ مَا يُرِيدُهُ بِذَلِكَ أَهْلُ عَادَتِهِ وَاصْطِلَاحِهِ وَيَكُونُ مُرَادُ اللهِ وَرَسُولِهِ وَالصَّحَابَةِ خِلَافَ ذَلِكَ. وَهَذَا وَاقِعٌ لِطَوَائِفَ مِنْ النَّاسِ مِنْ أَهْلِ الْكَلَامِ وَالْفِقْهِ وَالنَّحْوِ وَالْعَامَّةِ وَغَيْرِهِمْ وَآخَرُونَ يَتَعَمَّدُونَ وَضْعَ أَلْفَاظِ الْأَنْبِيَاءِ وَأَتْبَاعِهِمْ عَلَى مَعَانِي أُخَرَ مُخَالِفَةٍ لِمَعَانِيهِمْ ثُمَّ يَنْطِقُونَ بِتِلْكَ الْأَلْفَاظِ مُرِيدِينَ بِهَا مَا يَعْنُونَهُ هُمْ وَيَقُولُونَ: إنَّا مُوَافِقُونَ لِلْأَنْبِيَاءِ»(٢).

واتە: ئەوەی شێوازی زمانی هاوەڵان نەزانێت قسەیان پێ دەکرد وە پێغەمبەری خوا ﷺ قسەی پێ لەگەڵ دەکردن بە شێوەی بەکارهێنانیان لە قسەکردن دا بێگومان دەکەوێتە گۆڕینی قسەکان لە شوێنی خۆی دا، زۆری خەڵك قسەکردنیان گەشە دەکات لەسەر شێوازی بەکارهێنانی قەومەکەی و ڕاهاتنیان لە جۆری وشە دا، پاشان دوایی دەبینین ئەو جۆرە قسەو وشانە لە فەرموودەی خواو پێغەمبەرەکەی دا یاخود هاوەڵان دا؛ گومان بەوە دەبەن ئەوە مەبەستی خواو پێغەمبەرو هاوەڵانە لەو قسەکردن و وشانەدا بەو شێوەیەی ئەمان لە عادەت و بەکارهێنان دا بەکاری دەهێنن، لەگەڵ ئەوەش دا بە پێچەوانەی مەبەستەکانی خواو پێغەمبەرەوەیە ﷺ، ئەمە ڕووی داوە لە خەڵکانێك دا کە کەسانی (فەلسەفەو ئەهلی کەلام) وە لە فەقیهەکانیش دا وە لە ئەهلی زمان (نحو) دا وە لە گشت خەڵکی دا کەسانی تر دێن بە ئەنقەست وشەو قسەی پێغەمبەران و شوێنکەوتوانی لەسەر مانای جیاواز و پێچەوانەی ئەوان دادەنێن، پاشان بەو شێوەیە

(١) "الاعتصام" للشاطبي (٢/ ٨٠٤ - ٨١٥).

(٢) "مجموع الفتاوى" (١/ ٢٤٣)، و "قاعدة جليلة في التوسل والوسيلة" ص١٦٤.

قسەو مانای پێ بەکاردێنن کە خۆیان مەبەستیانەو دەڵێن ئێمە پێکاومانەو گونجاوین لەگەڵ پێغەمبەران دا.

وە دەفەرموێت: «فَمَعْرِفَةُ الْعَرَبِيَّةِ الَّتِي خُوطِبْنَا بِهَا مِمَّا يُعِينُ عَلَى أَنْ نَفْقَهَ مُرَادَ اللهِ وَرَسُولِهِ بِكَلَامِهِ، وَكَذَلِكَ مَعْرِفَةُ دَلَالَةِ الْأَلْفَاظِ عَلَى الْمَعَانِي؛ فَإِنَّ عَامَّةَ ضَلَالِ أَهْلِ الْبِدَعِ كَانَ بِهَذَا السَّبَبِ؛ فَإِنَّهُمْ صَارُوا يَحْمِلُونَ كَلَامَ اللهِ وَرَسُولِهِ عَلَى مَا يَدَّعُونَ أَنَّهُ دَالٌّ عَلَيْهِ وَلَا يَكُونُ الْأَمْرُ كَذَلِكَ»[1].

واتە: زانینی زمانی عەرەبی کە زمانحاڵی قورئان و فەرموودەیە یارمەتیدەرە تا لە مەبەستەکانی خوا ﷻ و پێغەمبەرەکەی ﷺ تێبگەین لە ئەنجامی قسەکان، وە هەروەها زانینی شێوازی وشەکان لەسەر ماناکانی، زۆری گومڕاییانی بیدعەکار ئەمە هۆکاری گومڕاییان بووە، فەرموودەکانی خواو پێغەمبەریان دەدا بەسەر جۆرێك شێوازو دەربڕین دا کە وایە، لەگەڵ ئەوەش دا بە شێوەی خۆی و دروست وا نەبوو.

یەکێك لەو نمونانە وشەی (البدعة) لە فەرموودەکان دا بە مەبەستی داهێنان لە دین دا نەك لە کارە دونیایی یەکان دا، لەبەر ئەوە داهێنراوەکانی ناو دین گومڕایین، کەواتە هەر وشەیەکی (البدعة) هات لە فەرموودەو وتەی هاوەڵان دا مەبەستی لە داهێنراوی دینی یە.

کەواتە بەڵگە شەرعی یەکان ڕووە زمانەوانی یەکە تایبەت دەکەن «دلائل الشرع تخصص اللغة وتقيدها وتوضحها»[2].

وەك (ابن تيمية) ﷫ دەفەرموێت: «فَالنَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَدْ بَيَّنَ الْمُرَادَ بِهَذِهِ الْأَلْفَاظِ بَيَانًا لَا يُحْتَاجُ مَعَهُ إِلَى الِاسْتِدْلَالِ عَلَى ذَلِكَ بِالِاشْتِقَاقِ وَشَوَاهِدِ اسْتِعْمَالِ الْعَرَبِ وَنَحْوِ ذَلِكَ؛ فَلِهَذَا يَجِبُ الرُّجُوعُ فِي مُسَمَّيَاتِ هَذِهِ الْأَسْمَاءِ إِلَى بَيَانِ اللهِ وَرَسُولِهِ فَإِنَّهُ شَافٍ كَافٍ»[3].

واتە: پێغەمبەری خوا ﷺ ڕوونی کردووەتەوە مەبەست بەو وشەو زاراوەکیانە بە شێوەیەك پێویستی بە بەڵگەو داڕێژراو نمونە لە بەکارهاتنەکانی عەرەب و هاوشێوەکانی نی یە، کەواتە

(١) "مجموع الفتاوى" (٧/ ١١٦).
(٢) "منهج التلقي والاستلال بين أهل السنة والمبتدعة" لأحمد بن عبدالرحمن الصويان ص٥٥.
(٣) "مجموع الفتاوى" (٧/ ٢٨٧).

پێویستە گەڕانەوە بۆ ناوبراوو پێناسەی ئەو ناوانەن بۆ ڕوونکردنەوەو بەکارهێنانەکانی خواو پێغەمبەرەکەی ئەوە تەواو بەسە تیای دا.

بەڵام بیدعەکاران جۆری زاراوەو پێناسەی تایبەتیان دادەناو دارشتنە شەرعی یەکانیان پەل دەکێشایە سەری وەکو (خبر الآحاد، المجاز، الظني الدلالة، الإمامة، الشمولية والعصرية، الجماعة والدعوة، ...إلخ) هۆکارە سەرەکی یەکەش دەگەڕێتەوە بۆ ئەوەی خاوەنی ئەم گومڕایی یانە زۆریان عەرەبی ڕەسەن نەبوون، بێئاگابوون لە وردەکاری زمانەکەو جۆری بەکارهێنانە شەرعیەکە، ئەمەش بە هۆکاری فراوانبوونی سنووری ئیسلامی و هاتنە ناوەوەی ئەم دینە گەل و قەومێك لە پێشتر لەسەر ئایین و بۆچوون و چوونێتی یەکی جیاواز بوون، ئەم هەنگاوانە هەڵهێنرا بۆ زیاتر گونجاندن لەگەڵ دینی تازەدا.

وەکو (هیشامی کوڕی عوروە) لە باوکیەوە دەگێڕێتەوەو دەڵێت: «إِنَّ بَنِي إِسْرَائِيلَ لَمْ يَزَلْ أَمْرُهُمْ مُعْتَدِلًا حَتَّى نَشَأَ فِيهِمْ مُوَلَّدُونَ أَبْنَاءُ سَبَايَا الْأُمَمِ، فَأَخَذُوا فِيهِمْ بِالرَّأْيِ فَضَلُّوا وَأَضَلُّوا»[1].

واتە: بەنی ئیسرائیل بەردەوام لەسەر ڕێ و شوێنی دینی خۆیان بوون، تا ئەو کاتەی نەوەی کۆیلەی گەلانیان تێکەڵ بوو، ئەو کاتە بیروڕایان وەرگرتن و گومڕا بوون و خەڵکیشیان گومڕا کرد.

(فریابی) دەڵێت: «كَانَ سُفْيَانُ الثَّوْرِيُّ إِذَا رَأَى هَؤُلَاءِ النَّبَطَ يَكْتُبُونَ الْعِلْمَ تَغَيَّرَ وَجْهُهُ، فَقُلْتُ: يَا أَبَا عَبْدِ اللَّهِ! أَرَاكَ إِذَا رَأَيْتَ هَؤُلَاءِ يَكْتُبُونَ الْعِلْمَ يَشْتَدُّ عَلَيْكَ. قَالَ: كَانَ الْعِلْمُ فِي الْعَرَبِ وَفِي سَادَاتِ النَّاسِ، وَإِذَا خَرَجَ عَنْهُمْ وَصَارَ إِلَى هَؤُلَاءِ النَّبَطِ وَالسَّفَلَةِ غُيِّرَ الدِّينُ»[2].

واتە: کاتێك (سوفیانی سەوری) دەیبینی کۆیلەو خەڵکانی بێجگە لە عەرەب خەریکی نوسینی زانستی شەرعی بوون دەم و چاوی تێك دەچوو، پێم وت: بۆ تێك دەچیت؟ وتی: کاتی خۆ ئەم

---

(١) "الاعتصام" للشاطبي (٢/ ٨٤٨)، "ذم الكلام وأهله" للهروي (١/ ٧٤)، "جامع بيان العلم وفضله" لابن عبدالبر (٢٠٣١)، "سير أعلام النبلاء" للذهبي (٧/ ٥٩٣).

(٢) "الاعتصام" للشاطبي (٢/ ٦٨٣)، "البدع" للطرطوشي ص٥٥.

عیلم و زانستە (زانستی دینی) لە عەرەب و کەسە ناودارەکانی عەرەب دا بوو، کاتێك لەمانەوە دەرچوو کەوتە دەست ئەمانە دین گۆڕدرا.

تەنانەت سەرانی گومڕاکارانی وەك (بشر المريسي) سەری (معتزلة) و دەم ڕاستی و قازی گەورەی دەسەڵات سەردەمی (مأمون) بوو، کاتێك (عبدالعزيز الكناني) موناقەشەی لەبەردەك (مأمون) لەگەڵ کردو هیچی پیّ نەما زانای پایە بەرز (عبدالعزيز الكناني) هۆکاری گومڕاییەکەی (بشر)ی بە (مأمون) وت: «بشر رجل من أبناء الأعاجم يتأول كتاب الله على غير ما عناه الله عز وجل ويحرفه عن مواضعه ويبدل معانيه، ويقول ما تنكره العرب ولا تتعارفه في كلامها ولغاتها»[١].

واتە: (بشر) پیاوێکی عەرەب نی یە مانای قورئان دەگۆڕێت لەو شێوەی خوا مەبەستیەتی بەو شێوەی خۆی دەیەوێت، تەنانەت زمانی عەرەبیش و عەرەبیش ئەو مەبەستەیان پیّ نەبووە.

ج. کۆکردنەوەی هەموو جۆرو ووردەکاری دەقەکانی بابەتەکە:

دەقەکانی قورئان و فەرموودە شێوەیەکی تەواوکاری یەکتریان هەیە، گونجاندن و لێکچوون کاریانە نەك جیاوازی و پێچەوانەیی، هەتا هەموو چەمکەکانی دەقەکان لەو بارەیەوە کونەکەرێتە وە مانای تەواوو حەق پێدان سەرناگرێت، وە ئەبێت هۆکاری کارکردن بە هەندێك و پەراوێزکردنی هەندێکی تر، داواکاری لە موسوڵمان کارکردنە بە هەموو دەقەکان، خوای پەروەردگار دەفەرموێت: ﴿أَفَتُؤْمِنُونَ بِبَعْضِ ٱلْكِتَٰبِ وَتَكْفُرُونَ بِبَعْضٍ﴾ [البقرة: ٨٥].

ئیمام (أحمدی کوڕی حەنبەل) دەفەرموێت: «الْحَدِيثُ إِذَا لَمْ تَجْمَعْ طُرُقَهُ لَمْ تَفْهَمْهُ، وَالْحَدِيثُ يُفَسِّرُ بَعْضُهُ بَعْضًا»[٢].

واتە: فەرموودە گەر هەموو ڕێگەکانی کۆ نەکەیتەوە لێی تێناگەیت، فەرموودە هەندێکی شیکەرەوەی هەندێکی ترە.

---

(١) "الحيدة والاعتذار في الرد على من قال بخلق القرآن" ص٦٠.

(٢) "الجامع لأخلاق الراوي" لخطيب البغدادي (٢/ ٢١٢).

(ابن تيمية) رحمه الله دەفەرموێت: «إِذَا مَيَّزَ الْعَالِمُ بَيْنَ مَا قَالَهُ الرَّسُولُ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَمَا لَمْ يَقُلْهُ فَإِنَّهُ يَحْتَاجُ أَنْ يَفْهَمَ مُرَادَهُ وَيَفْقَهَ مَا قَالَهُ وَيَجْمَعَ بَيْنَ الْأَحَادِيثِ وَيَضُمَّ كُلَّ شَكْلٍ إِلَى شَكْلِهِ فَيَجْمَعُ بَيْنَ مَا جَمَعَ اللهُ بَيْنَهُ وَرَسُولُهُ وَيُفَرِّقُ بَيْنَ مَا فَرَّقَ اللهُ بَيْنَهُ وَرَسُولُهُ. فَهَذَا هُوَ الْعِلْمُ الَّذِي يَنْتَفِعُ بِهِ الْمُسْلِمُونَ وَيَجِبُ تَلَقِّيهِ وَقَبُولُهُ وَبِهِ سَادَ أَئِمَّةُ الْمُسْلِمِينَ كَالْأَرْبَعَةِ وَغَيْرِهِمْ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمْ أَجْمَعِينَ»[1].

واتە: گەر زانا بۆی جیاکرایەوە ئەوەی پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی لەوەی کە نەیوتووە؛ ئەو کاتە پێویستی بە تێگەیشتنی مەبەستەکانی و شارەزا بوونی وتەکانی هەیە، بە کۆکردنەوەی فەرموودەکان و خڕکردنەوەی هەموو هاوشێوەکان، تا ئەو کاتەی بتوانێت ئەوانە کۆبکاتەوە خواو ﷻ پێغەمبەرەکەی ﷺ کۆی کردووەتەوە، وە ئەوانە جیا بکاتەوە خواو پێغەمبەرەکەی جیای کردوونەتەوە، ئەمە ئەو زانستەیە موسوڵمانان سوودی لێ دەبینن، پێویستە وەربگیرێت و شوێنی قبوڵ بێت، بەم ڕێگەیە زانایان ناودار بوون وەکو چوار ئیمامی مەزهەبەکان خوایان لێ ڕازی بێت.

ئیمامی (الشاطبي) رحمه الله دەڵێت: «وَمَدَارُ الْغَلَطِ فِي هَذَا الْفَصْلِ إِنَّمَا هُوَ عَلَى حَرْفٍ وَاحِدٍ، وَهُوَ الْجَهْلُ بِمَقَاصِدِ الشَّرْعِ، وَعَدَمِ ضَمِّ أَطْرَافِهِ بَعْضِهَا بِبَعْضٍ؛ فَإِنَّ مَأْخَذَ الْأَدِلَّةِ عِنْدَ الْأَئِمَّةِ الرَّاسِخِينَ إِنَّمَا هُوَ عَلَى أَنْ تُؤْخَذَ الشَّرِيعَةُ كَالصُّورَةِ الْوَاحِدَةِ بِحَسْبِ مَا ثَبَتَ مِنْ كُلِّيَّاتِهَا وَجُزْئِيَّاتِهَا الْمُرَتَّبَةِ عَلَيْهَا، وَعَامِّهَا الْمُرَتَّبِ عَلَى خَاصِّهَا»[2].

واتە: هۆکاری سەرەکی هەڵە لەم بابەتەدا لەسەر یەك وشە دەربڕین، ئەوەیە نەزانین بەسەر مەبەستە سەرەکیەکانی شەرع دا، وە کۆنەکردنەوەی هەندێکی بۆ لای هەندێکی، شێوازی وەرگرتنی بەڵگەکان لای زانایانی ڕۆچوو لە بواری زانست دا، ئەوەیە کە یاساکانی ئیسلام وەربگیرێت لەسەر یەك شێوەی تەواو، بە گوێرەی ئەو شێوەی یاسا گشتی یە وردەکان لەسەر یەك ڕێکبخات، وە یاسا کۆنەکان لەسەر تایبەتەکان بنیاد بنێت.

(١) "مجموع الفتاوى" (٢٧/ ٣١٦).
(٢) "الاعتصام" للشاطبي (١/ ٣١١).

(ابن حجر) ﷺ دەڵێت: «وَأَنَّ الْمُتَعَيَّنَ عَلَى مَنْ يَتَكَلَّمُ عَلَى الْأَحَادِيثِ أَنْ يَجْمَعَ طُرُقَهَا ثُمَّ يَجْمَعَ أَلْفَاظَ الْمُتُونِ إِذَا صَحَّتِ الطُّرُقُ وَيَشْرَحَهَا عَلَى أَنَّهُ حَدِيثٌ وَاحِدٌ فَإِنَّ الْحَدِيثَ أَوْلَى مَا فُسِّرَ بِالْحَدِيثِ»[١].

واتە: پێویستە ئەوەی قسە لەسەر فەرموودەکان دەکات ڕێگەکانی کۆ بکاتەوە پاشان هەموو جۆرە وشەو دەقەی فەرموودەکان، گەر هەموو ڕێگەکانی (صحیح) بێت؛ ئەو کاتە لە مانادا وەکو یەك فەرموودەی لێدێت، فەرموودە لەپێشترە فەرموودە بە فەرموودە شی بکرێتەوە.

ئیمامی (شافعی) ﷺ دەفەرموێت: «إِنَّ الْقُرْآنَ نَزَلَ بِلِسَانِ الْعَرَبِ وَإِنَّهُ عَرَبِيٌّ وَإِنَّهُ لَا عُجْمَةَ فِيهِ، فَبِمَعْنَى أَنَّهُ أُنزِلَ عَلَى لسان معهود العرب فِي أَلْفَاظِهَا الْخَاصَّةِ وَأَسَالِيبِ مَعَانِيهَا، وَأَنَّهَا فِيمَا فُطِرَتْ عَلَيْهِ مِنْ لِسَانِهَا تُخَاطِبُ بِالْعَامِّ يُرَادُ بِهِ ظَاهِرُهُ، وَبِالْعَامِّ يُرَادُ بِهِ الْعَامُّ فِي وَجْهٍ وَالْخَاصُّ فِي وَجْهٍ، وَبِالْعَامِّ يُرَادُ بِهِ الْخَاصُّ، وَالظَّاهِرُ يُرَادُ بِهِ غَيْرُ الظَّاهِرِ، وَكُلُّ ذَلِكَ يُعْرَفُ مِنْ أَوَّلِ الْكَلَامِ أَوْ وَسَطِهِ أَوْ آخِرِهِ، وَتَتَكَلَّمُ بِالْكَلَامِ يُنْبِئُ أَوَّلُهُ عَنْ آخِرِهِ، أَوْ آخِرُهُ عَنْ أَوَّلِهِ، وَتَتَكَلَّمُ بِالشَّيْءِ يُعْرَفُ بِالْمَعْنَى كَمَا يُعْرَفُ بِالْإِشَارَةِ، وَتُسَمِّي الشَّيْءَ الْوَاحِدَ بِأَسْمَاءَ كَثِيرَةٍ، وَالْأَشْيَاءَ الْكَثِيرَةَ بِاسْمٍ وَاحِدٍ، وَكُلُّ هَذَا مَعْرُوفٌ عِنْدَهَا لَا تَرْتَابُ فِي شَيْءٍ مِنْهُ هِيَ وَلَا مَنْ تَعَلَّقَ بِعِلْمِ كلامها.

فَإِذَا كَانَ كَذَلِكَ، فَالْقُرْآنُ فِي مَعَانِيهِ وَأَسَالِيبِهِ عَلَى هَذَا التَّرْتِيبِ، فَكَمَا أَنَّ لِسَانَ بَعْضِ الْأَعَاجِمِ لَا يُمْكِنُ أَنْ يُفْهَمَ مِنْ جِهَةِ لِسَانِ الْعَرَبِ، كَذَلِكَ لَا يُمْكِنُ أَنْ يُفْهَمَ لِسَانُ الْعَرَبِ مِنْ جِهَةِ فَهْمِ لِسَانِ الْعَجَمِ، لِاخْتِلَافِ الْأَوْضَاعِ وَالْأَسَالِيبِ»[٢].

واتە: قورئان لەسەر شێوەی داڕێژراوی عەرەب دابەزیوە لە وشە تایبەتی یەکانی و شێوازی ماناکانی، بەو چوونیتی یەی زمانی لەسەر دروست بووە وەکو قسە بۆ کردن بە شێوەی گشتی، لەگەڵ ئەوەشدا مەبەست پێی ڕووکەشە گشتی یەکەیە نەك هەموو تاك بگرێتەوەو شێوەی وتاری گشتیە و مەبەست پێی دوو ڕووە: ڕووە گشتی یەکەی لە لایەك و لە لایەکی ترەوە ڕوویەکی

---

(١) "فتح الباري" (١/ ٤٧٥).

(٢) "الموافقات" للشاطبي (٢/ ١٠٣)، و "الرسالة" للشافعي ص٥١.

تایبەت، وە قسە بە شێوەی گشتی بەمەبەست پێی بەس تایبەتە، وە بە شێوەی دەرەکی ڕووکەش لەگەڵ ئەوەش دا مەبەست پێی ئەو ڕووکەشە دارشتنە نی یە، هەموو ئەمانە دەزانرێت بە ڕێگەی سەرەتاو ناوەڕاست و کۆتایی قسە دارێژراوەکان، وە باسێك دەکات سەرەتاکەی هەواڵی کۆتایی یەکەیەتی، یاخود کۆتایی یەکەی هەواڵی سەرەتاکەیەتی و قسە لەسەر شتێك دەکات بە مانا دەزانرێت وەکو بە هێما دەزانرێت، وە ناوی شتێك بە چەندەها ناو دەبات، وە چەند شتێکی زۆر ناو دەبات بە یەك ناو، هەموو بابەتەکانی دیاریکراوەو شاراوەیی تێدا نی یە، وە هەروەها وشەکانیشی بن و ئەوەی پەیوەندی یان پێوەیەتی.

قورئانیش لە ڕووی ماناو شێوەی دارشتنی یەوە بەم شێوازە دانانە دانراوە، چۆن هەندێك لە زمانی بێجگە لە عەرەب لەسەر چۆنێتی زمانی عەرەب تێناگەیەنرێت، هەروەها زمانی عەرەبیش لەسەر چۆنێتی زمانی بێجگە عەرەب تێناگەیەنرێت لەبەر جیاوازی دانان و شێواز.

گەر دەقی قورئان و فەرموودە شارەزاو زانا نەبێت بەم شێوەیە لێی تێناگەیت ئەوا قسە کردن لەسەری گومڕایی یەو بەر ئەو فەرموودەیە دەکەوێت کە پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێت: «إِنَّ اللهَ لاَ يَقْبِضُ العِلْمَ انْتِزَاعًا يَنْتَزِعُهُ مِنَ العِبَادِ، وَلَكِنْ يَقْبِضُ العِلْمَ بِقَبْضِ العُلَمَاءِ، حَتَّى إِذَا لَمْ يُبْقِ عَالِمًا اتَّخَذَ النَّاسُ رُءُوسًا جُهَّالًا، فَسُئِلُوا فَأَفْتَوْا بِغَيْرِ عِلْمٍ، فَضَلُّوا وَأَضَلُّوا»[1].

واتە: خوای پەروەردگار زانست کۆ ناکاتەوە بە کۆکردنەوە لەناو بەندەکانی دا، بەڵکو زانست کۆ دەکاتەوە بە مردنی زانایان، تا کاتێك زانا نامێنێت و خەڵکی سەرکردەی نەزان بۆ خۆیان دادەنێن، پرسیاریان لێ دەکرێت فەتوا بە بێ زانست دەدەن، گومڕا دەبن و خەڵکیش گومڕا دەکەن.

لەبەر ئەوەی ئاشنای زمانی عەرەبی نین تا بچنەوە سەری لە قورئان و فەرموودەدا، گەر وا بوو دەگەڕێنەوە سەر عەجەمیەتیان یاخود لایەنە عەقڵی یەکەیان دوور لە بەڵگە ئەوا گومڕا دەبن لەسەر ڕێگاکە[2].

---

(١) رواه البخاري (١٠٠)، ومسلم (٢٦٧٣)، وابن ماجه (٥٢)، والترمذي (٢٦٥٢)، والنسائي في "الكبرى" (٥٨٧٦)، وأحمد (٦٥١١)، والدارمي في "السنن" (٢٤٥)، وابن حبان في "صحيحه" (٤٥٧١)، والطبراني في "الكبير" (٤٥٩)، والبغوي في "شرح السنة" (١٤٧)، والبيهقي في "الشعب" (١٥٤١)، وابن وضاح في "البدع" (٢٣٣).

(٢) "الاعتصام" للشاطبي (٢/ ٣٦٣).

د. ناسینی مەبەستە یاسایی یەکانی ئیسلام (معرفة مقاصد التشریع):

مەبەستە یاسایی یەکانی ئیسلام ئەو مەبەستانەیە کە یاساکانی ئیسلامی لەسەر دارێژراوە بۆ هێنانەدی سوودمەندی بەندەکانی خوا[1].

دەرککردن بە وردەکاری یاساکان و گرنگی دانیان بە یاسا گشتی یەکان و خوێندنەوەیان لە بازنەی (مقاصد) مەبەستە شەرعی یەکان و بەستنەوەیان بە چەندەها هاوشێوە یاسایی خۆیانەوە لە ڕووی هۆکار و حوکمەکانەوە (العلل والأحكام)، بە ڕەچاوکردنی سوودمەندی و زەرەرەکانەوە (مصالح ومفاسد) کە لە شەرع دا مەبەستە؛ هۆکارێکی سەرەکی یە بۆ تەواو تێگەیشتن لە ڕاست و دروستی یاساکانی ئیسلام، ئەگەر بەم شێوەیە لە یاساکان بگەین ئەوا دوورەپەرێز دەبین لە لادانەکان، وەکو ڕووکەش خوێندنەوەی دەقەکان بە شێوەیەکی ساکاری، یا وشکبوونەوە بە حەرفیەتی دەقەکان، یا خوێندنەوە بۆ کردنی شێوەکاری دارشتنی زمان دوور لە پێناسە شەرعی یەکانی، وە یا پچڕاندنی دەقەکان و بەندبوون بە بابەتە وردەکان.

ئەمانە هەموو لەناوبردنی پلەو هێزی کاملی یاساکانی ئیسلامە، لە نەخوێندنەوەی قووڵ بۆ بابەتەکان وردنەبوونەوە لە دارشتن و شێواندنی پەیوەندی یە یاسایی یەکان لە ڕووی تەواوکاری یەکتری بەدوادانەچوونی پێش و پاش و ناوەڕۆکی دەقەکان.

بۆ ناسینی پلەیەکی داواکاری یاساکان زانایان ناویان ناوە (الضروريات)، وە بۆ پلە دوو تەواوکەری فەرمان و یاسا کە بە شێوازی تەواو ناونراوە (الحاجيات)، وە بۆ ڕازاندنەوەو پێبەخشینی کاملی فەرمانەکە ناونراوە (التحسينيات)، ڕێگەی (الإستقراء) خوێندنەوەو بەدواداچوون، ئەمەش بە شوێنکەوتنی دەقە شەرعی یەکان و حوکمەکانی و هۆکاری حوکمەکانی زانستێکی هاوشێوەی یاساکانمان بۆ بەردەست دەهێنێت کە بتوانین لەو ڕووەوە بگەینە مەبەستە شەرعی یەکان.

وەك ئیمامی (الشاطبي) رَحِمَهُ اللهُ دەڵێت: «الضَّرُورِيَّاتُ، وَالْحَاجِيَّاتُ، وَالتَّحْسِينَاتُ، ...أَنَّ هَذِهِ الْقَوَاعِدَ الثَّلَاثَ لَا يَرْتَابُ فِي ثُبُوتِهَا شَرْعًا أَحَدٌ مِمَّنْ يَنْتَمِي إِلَى الِاجْتِهَادِ مِنْ أَهْلِ الشَّرْعِ، وَأَنَّ

(١) "مقاصد الشريعة الإسلامية" لمحمد سعد ص٣٣.

اعْتِبَارَهَا مَقْصُودٌ لِلشَّارِعِ،... وَدَلِيلُ ذَلِكَ اسْتِقْرَاءُ الشَّرِيعَةِ، وَالنَّظَرُ فِي أَدِلَّتِهَا الْكُلِّيَّةِ وَالْجُزْئِيَّةِ، وَمَا انْطَوَتْ عَلَيْهِ مِنْ هَذِهِ الْأُمُورِ الْعَامَّةِ عَلَى حَدِّ الِاسْتِقْرَاءِ الْمَعْنَوِيِّ الَّذِي لَا يُثْبَتُ بِدَلِيلٍ خَاصٍّ، بَلْ بِأَدِلَّةٍ مُنْضَافٍ بَعْضُهَا إِلَى بَعْضٍ، مُخْتَلِفَةِ الْأَغْرَاضِ، بِحَيْثُ يَنْتَظِمُ مِنْ مَجْمُوعِهَا أَمْرٌ وَاحِدٌ تَجْتَمِعُ عَلَيْهِ تِلْكَ الْأَدِلَّةُ، ... فَلَمْ يعتمد النَّاسُ فِي إِثْبَاتِ قَصْدِ الشَّارِعِ فِي هَذِهِ الْقَوَاعِدِ عَلَى دَلِيلٍ مَخْصُوصٍ، وَلَا عَلَى وَجْهٍ مَخْصُوصٍ، بَلْ حَصَلَ لَهُمْ ذَلِكَ مِنَ الظَّوَاهِرِ وَالْعُمُومَاتِ، وَالْمُطْلَقَاتِ وَالْمُقَيَّدَاتِ، وَالْجُزْئِيَّاتِ الْخَاصَّةِ، فِي أَعْيَانٍ مُخْتَلِفَةٍ، وَوَقَائِعَ مُخْتَلِفَةٍ»(١).

واتە: بۆ تێگەیشتن لەو سێ یاسایە (الضَّرُورِيَّاتُ، وَالْحَاجِيَّاتُ، وَالتَّحْسِينَاتُ) کە هەموو یاساکانی ئیسلامی لێ دەرناچێت، مەبەست لەو یاسایانە هێزی داواکاری هێنانەدی پلەی فەرمان کاملێ ئەداکردنە... ئەم یاسایانە هیچ زانایەکی شەرعی پلەی ئیجتیهاد نکوڵی لێ ناکات، وە دڵنیا بوون لەوەی ئەم یاسایانە مەبەستەکانی شەرعە، خوێندنەوەی شێوازی گشتی شەرع و بەڵگە گشتی یە وردەکانەوە ئەوانەی ئەم یاسایانە دەیگرێتەوە بە شێوەی مانا ناوەڕۆکی یەکانی، کە بەڵگەیەکی دیاریکراوی لەسەر نی یە، بەڵکو بە ڕێگەی لێکدانی بەڵگەکان و جۆراوجۆری حوکمەکان دروست دەبێت بە شێوەیەك لە هەمووی فەرمانێك دا ڕێدەکەوێت کە هەموو بەڵگەکان لەخۆ بگرێت.

بۆ مەبەستەکانی شەرع پشت نەبەستراوە بە بەڵگەی تایبەت یا خوێندنەوەی ڕوویەکی تایبەت، بەڵکو ئەم یاسایانە بەدەست هاتووە لە بەڵگە ڕووکەش و گشتی یەکان و ڕەهاو تایبەت و یاسا وورده پەیوەستەکان بە جۆرە جیاوازەکان لە ڕووداوە جیاجیاکان دا.

وە (ابن تيمية) ﷺ دەفەرموێت: «الشَّرِيعَةَ مَبْنَاهَا عَلَى تَحْصِيلِ الْمَصَالِحِ وَتَكْمِيلِهَا، وَتَعْطِيلِ الْمَفَاسِدِ، وَتَقْلِيلِهَا بِحَسَبِ الْإِمْكَانِ، وَمَعْرِفَةِ خَيْرِ الْخَيْرَيْنِ وَشَرِّ الشَّرَّيْنِ، حَتَّى يُقَدَّمَ عِنْدَ التَّزَاحُمِ خَيْرُ الْخَيْرَيْنِ وَيُدْفَعَ شَرُّ الشَّرَّيْنِ»(٢).

---

(١) "الموافقات" للشاطبي (٢/ ٨١).

(٢) "منهاج السنة النبوية" (٦/ ١١٨).

واته: شەرع و یاسای ئیسلام بنیاد نراوه لەسەر هێنانەی سوودمەندی یەکان و خێرەکان، هەوڵدان بۆ تەواو حەق پێدان و کامڵکردنی، وە لەکارخستنی خراپەکان و کەمکردنەوەیان بە گوێرەی توانا، ئاشناو شارەزا بوون بەسەر چاکترین خێرو خراپترین شەڕ دا، تا لە کاتی ڕووبەڕوو بوونەوەو تێکەڵبوون دا باشترین خێر پێش بخرێت و خراپترین شەڕ لاببرێت.

وە (ابن القيم) رَحِمَهُ اللَّهُ دەفەرموێت: «فَكُلُّ مَسْأَلَةٍ خَرَجَتْ عَنْ الْعَدْلِ إِلَى الْجُوْرِ، وَعَنْ الرَّحْمَةِ إِلَى ضِدِّهَا، وَعَنْ الْمَصْلَحَةِ إِلَى الْمَفْسَدَةِ، وَعَنْ الْحِكْمَةِ إِلَى الْعَبَثِ؛ فَلَيْسَتْ مِنْ الشَّرِيعَةِ وَإِنْ أُدْخِلَتْ فِيهَا بِالتَّأْوِيلِ»[1].

واته: هەر بابەتێك لە دادپەروەری یەوە دەرچوو بۆ ستەم وە لە بەزەیی یەوە بۆ دژەکەی وە لە سوودەکانەوە بۆ خراپەکان وە لە دانایی یەوە بۆ گاڵتەو گەپ ئەوە شەریعەت نی یە ئەگەرچی جۆرە خوێندنەوەیەکیشی بۆ کرابێت.

زانا بوون لەم بوارەدا توانایەك بۆ خاوەنەکەی دروستدەکات کە بتوانێت پێوانە سوودمەندی یەکان و کێشانەیان بە خۆیان و بەرامبەرەکانیان بۆ بێتە بەرهەم، وە زانا بوون بەسەر پێشخستنی ئەوانەی شایستەی پێشخستنن، وە دانانی فەرمانەکان لە شوێنی شیاوی خۆیان دا کامڵی زانستی بەدەست دێت، وە لەم ڕووەوە زانایان چەندەها یاسایان داناوە وەکو هەڵپەساردنی قورسی یەکان (رفع الحرج)، وە پێشگرتن لە زەرەرەکان (دفع الضر)، وە داخستنی ڕێگەی پێشبینیەکان (سد الزرائع)، وە سوودمەندی یە گرێدراوەکان (مصالح المرسلة) و چەندەها یاسای تر، هەمووی یارمەتیدەری ئەهلی ئیجتیهادە بۆ دابەزینی یاساکان لە شوێنی خۆیدا، وە گەیشتن بە مەبەستەکانی خۆی هەرچەند کات و جۆرەکان جیاواز بن، وە متمانەی زیاتر کە ئیجتیهاد لە دین دا سەلامەت بێت لە لادان و گۆڕانکاری.

ئەمەی باسمانکرد ڕێگەو بەرنامەی ئەهلی سوننەتە لە چۆنێتی وەرگرتن و تێگەیشتنی بەڵگەکان، وە بنەمای باوەڕ و کاری دیندار یان لەسەر بنیاد ناوەو لادان لێی گومڕایی و سەرلێشێواوی یە.

بەرنامەی ئەهلی سوننەتمان بۆیە پێشخست بەسەر بەرنامەی گومڕاو بیدعەکاران دا تاوەکو خوێنەر ئاشناو شارەزا بێت بەسەر ڕێگەی حەق دا، پێشەکی و دواتر لەو ڕووەوە بەرنامەی

---

(١) "إعلام الموقعين عن رب العالمين" (٣/ ١١).

گومڕاییان هەڵسەنگێنیت و دڵنیایی تەواوی زانستی بۆ دروست بێت بەسەر حەقەکەدا ڕێگە گومڕاکان.

ب- بەرنامەی بیدعەکاران لە چۆنێتی وەرگرتنی بەڵگەکان

(منهج التلقي والاستدلال عند أهل البدع)

خاوەن هەواو ئارەزووەکانی بیدعەکاران ڕێگەو شێوازی بەڵگە هێنانەوە تایبەتیان بۆ خۆیان دارشتووە، هەر لە کۆنەوە زانایانی ئەهلی سوننەت پەردەیان لەسەر ڕێگاو چۆنێتی هێنانەوەی بەڵگەکانیان لاداوە لە زۆر نوسین دا.

وەکو ئیمامی (الشاطبي) رحمه الله دەڵێت: «إِذَا تَبَيَّنَ أَنَّ لِلرَّاسِخِينَ طَرِيقًا يَسْلُكُونَهَا فِي اتِّبَاعِ الْحَقِّ، وَأَنَّ الزَّائِغِينَ عَلَى غَيْرِ طَرِيقِهِمْ، فَاحْتَجْنَا إِلَى بَيَانِ الطَّرِيقِ الَّتِي سَلَكَهَا هَؤُلَاءِ لِنَتَجَنَّبَها»[1].

واتە: زانایانی ڕۆچوو لە زانست دا ڕێگەی تایبەتیان هەیە بۆ شوێنکەوتنی حەق ڕێگەی جیاوازیان هەیە، پێویستمان بە ڕوونکردنەوەی ڕێگاکانیان هەیە تا دوورەپەرێز بین لێیان.

هەروەکو خوای پەروەردگار ڕوونکردنەوە دەدات لەسەر ڕێگەکەی خۆی و ڕێگە گومڕاکان، خوای پەروەردگار دەفەرموێت: ﴿وَأَنَّ هَٰذَا صِرَٰطِي مُسۡتَقِيمٗا فَٱتَّبِعُوهُۖ وَلَا تَتَّبِعُواْ ٱلسُّبُلَ فَتَفَرَّقَ بِكُمۡ عَن سَبِيلِهِۦۚ ذَٰلِكُمۡ وَصَّىٰكُم بِهِۦ لَعَلَّكُمۡ تَتَّقُونَ ۝١٥٣﴾ [الأنعام: ١٥٣].

وە تەنانەت پێغەمبەری خوا ﷺ بە وێنە لەسەر زەوی خەتێکی ڕاستی کێشاو بە چواردەوری دا چەند خەتێکی تری کێشاو ئەم ئایەتەی خوێندەوە[2]، بۆ زیاتر چاوڕۆشنی شوێنکەوتەی ڕێگە ڕاستەکەی پەروەردگار دوور کەوتنەوە لە ڕێگەکانی تر، وە (مجاهد) رحمه الله دەڵێت: ﴿وَلَا تَتَّبِعُواْ ٱلسُّبُلَ﴾: ڕێگە داهێنراوەکانە[3].

---

(١) "الاعتصام" للشاطبي (١/ ٢٨٥).

(٢) رواه الترمذي (٢٤٥٤) وحسنه الألباني في "المشكاة" (١٦٦)، وفي "ظلال الجنة" (١٦)، و "التعليقات الحسان على صحيح ابن حبان" (٦)، ورواه أحمد (٤٤٣٧)، والدارمي في "السنن" (٢٠٨)، وابن حبان في "صحيحه" (٦)، وابن وضاح في "البدع" (٧٥)، وابن أبي عاصم في "السنة" (١٦).

(٣) "تفسير القرطبي" (٧/ ١٢٤).

نیشانە سەرەکی یەکانی بەرنامەی ئەهلی بیدعە

١. لادان و بە سەرچاوە نەگرتنی قورئان و فەرموودە لە ڕووی بەڵگەوە:

پێویستە موسوڵمانان پەیوەستی تەواوی قورئان و فەرموودە (صحیح)ەکان بن بە شێوەی بەرنامە ڕێژی خۆی لە ڕووی کردنە بەڵگەو بنەمای بۆچوون و کارەکانیان بە شێوەیەکی زۆرو یەقینی تەواو، ئەوەی لەم بازنە بەدوورە شوێنی گومانە، دەبێت ڕاکێشرێتە سەر تێگەیشتنی دەقەکان، وە گەر نا پەراوێز کردنی کاری حەق و پڕ ڕەواییە، لەبەر پارێزراوی (معصومیة)ی دەقەکان و کامڵی عیلمی خالق بەسەر مەخلوق دا.

بەڵام بیدعەکاران هەموو هەوڵێکیان دوورکەوتنەوەیە لە دەقەکان بە ڕاستەوخۆ یا ناڕاستەوخۆ، زانایان ڕوونکردنەوەی زۆریان داوە لەسەر ڕێگەکانیان و شێوازی دەرچوونیان لە دەقەکان، لەو جۆرو ڕێگایانەش ئەمانەن:

أ. بەرنامەی حەرفی (المنهج الحرفي):

شیکردنەوەی دەقەکان بە شێوەی حەرفی بەبێ گەڕانەوە بۆ تێگەیشتن و وردەکاری زانایانە لە کردنە بناغە وەرگرتن لێی، واتە بە شێوەیەکی ڕووکەش بەسەردا چوون.

وەکو (خەوارجەکان) هەر وشەیەك بهاتایە بە ناوی (مشرك، کافر، مرتد، لايؤمن، لعنة، وە هەڕەشە) بە ڕووکەشە حەرفی یەکەی دایان دەبەزاندە سەر خاوەنەکەی بەبێ هیچ خوێندنەوەیەکی تری دینی بۆی.

ب. بەرنامەی ماناو شەرح ترازاندنی لە حەقیقەت و ڕاست و دروستی خۆی (المنهج التأويلي):

ڕاپێچکردنی دەقەکان بۆ بەرنامەو بنەما داڕێژراوەکانی خۆیان، بەبێ گەڕانەوە بۆ تەفسیری هاوشێوە دەقەکانی ترو شیتەڵکردنەوەی هاوەڵان و زانایانی خاوەن مەنهەج و تایبەتمەند.

وەکو پێناسەی بیدعە لە ڕووی زمانەوە نەك شەرعی یەوە، یا (حسنة وسيئة) بە پێناسەی عورفی و شێوە گشتیەکەی.

وەكو (أهل التصوف) لە پێناسەی (ولي، توسل، أولياء، كرامات، ...) دەكەن بە شێوەی مەبەست و تێگەیشتن و بەرنامەی خۆیان، دوور لە هەموو بەڵگەو مەرجە شەرعی یەكان و ڕەچاوكردنی تەوحیدو یاساكانی ئیسلام و ڕەنگدانەوەو كێشانەی بە كرداری ناو هاوەڵان و تابعین و خواناسان و زانایانی پەیوەست بووَ بە شەرعی خواوە ﷻ.

وەكو وشەی (الدعوة، الجهاد، الجماعة، ...) ئەمڕۆ سەرتاپا گرووپە ئیسلامی یەكان بە شێوازی پێویستی خۆیان تەفسیرو بەكارهێنانیان بۆ دەكەن، بەبێ گەڕاندنەوە بۆ زانایان و پێناسە شەرعیەكان.

ج. بەرنامەی ناوەڕۆكی و شاراوەیی بۆ دەقەكان دەكەن (المنهج الباطني):
بەو مانایەی دەقەكان مانای ڕووكەش و ناوەڕۆكی یان هەیە، ناوەڕۆكە شاراوەكان ئەوانەیە لەگەڵ بەرنامەو مەبەستەكانی خۆیان بگونجێت.

وەكو شیعەكان دەڵێن (علم الباطن) ئیمامە مەعصومەكانمان دەیزانن لە خەڵكی گشتی شاراوەیە، ئەو زانستەیە ڕووكەش شتێك دەگەیەنێت و ناوەڕۆكیش باس لە شتێكی تر دەكات، ئەوە دەگەیەنێت قورئان ماناو دڵنیایی و یەكلاكەرەوەی نیە لە باسەكانی دا.

هەروەك وشەی «مَنْ كُنْتُ مَوْلَاهُ فَعَلِيٌّ مَوْلَاهُ»[1] واتە: هەركەسێك من سەرپەرشتیكاری بم ئەوا (عەلی) سەرپەرشتیكاریەتی، دەكەنە بەڵگە بۆ بوون بە خەلیفەی (عەلی كوڕی ئەبو تالیب) پاش وەفاتی پێغەمبەر ﷺ.

یا لە تەفسیری قورئان دا ئایەتی ﴿تَذْبَحُوا۟ بَقَرَةً﴾ [البقرة: ٦٧] واتە (عائیشە)، وە ﴿تَبَّتْ يَدَآ أَبِى لَهَبٍ وَتَبَّ ۝١﴾ [المسد: ١] واتە (ئەبو بەكرو عومەر)، وە ﴿فَقَٰتِلُوٓا۟ أَئِمَّةَ ٱلْكُفْرِ﴾ [التوبة: ١٢] واتە (تەڵحەو زوبەیر)[2].

---

(١) رواه ابن ماجه (١٢١)، والترمذي (٣٧١٣)، والنسائي في "الكبرى" (٨٠٨٩)، وأحمد في "فضائل الصحابة" (٩٥٩)، وابن حبان في "صحيحه" (٦٩٣١)، والطبراني في "الكبير" (١٧٥)، والحاكم في "المستدرك" (٤٥٧٨)، وابن أبي عاصم في "السنة" (١٣٥٤)، والآجري في "الشريعة" (١٥١٣)، واللالكائي في "شرح أصول إعتقاد" (٢٦٣٨)، وصححه الألباني في "الصحيحة" برقم (١٧٥٠).

(٢) "تأويل مختلف الحديث" لابن قتيبة ص١٢٣، "مجموع الفتاوى" لابن تيمية (١٣/ ٣٥٩).

وە سوفیەکانیش هەمان بیرۆکەی بەرنامەی (علم الباطن)یان هەیە بۆ وەلیەکانیان بۆیە لە تەفسیری ﴿وَعَلَّمْنَٰهُ مِن لَّدُنَّا عِلْمًا ﴿٦٥﴾﴾ [الكهف: ٦٥] دەکەنە بەڵگە بۆ زانینی عیلمی شاراوەی تایبەت بۆ شێخەکانیان کە پێی دەوترێت (علم لدني)، کە دەبێتە مایەی فێربوونی هەموو زانستەکان لە لایەنی غەیبەوە بەبێ شوێنکەوتەی قورئان و فەرموودە، وە تەنانەت تەفسیری ناوەکی هەیە بۆ ئایەتەکان.

وەك تەفسیری ﴿وَٱعْبُدْ رَبَّكَ حَتَّىٰ يَأْتِيَكَ ٱلْيَقِينُ ﴿٩٩﴾﴾ [الحجر: ٩٩] پەیوەست بوون بە شەرع و عیبادەتەوە تا ئەو کاتەیە دامەزراوی دڵیت بۆ دروست دەبێت، پاش ئەوە دەرچوونە لە شەرع و هیچ فەرمانێك واجب نامێنێ و هیچ حەرامێك لەسەری حەرام نامێنێت بە قۆناغ برینی بۆ پلەی یەقین[1].

٢. داهێنانی بنەمای تازە بۆ کردنە بەڵگە (ابتداع أصول جديدة للإستدلال):

داهێنەرانی ڕێی گومڕایی و بیدعە بەوەندەوە نەوەستان پشتکردنە بەڵگەو یاساکانی شەرع دەرنەچوون لە سنوورەکەی، بەڵکو پەنایان بردە بەر سەرچاوە دروستکردنی بەڵگە تا ببێتە سەرچاوەی دەرچوون و گەڕانەوە بە یاساو ڕێسا کردنی داهێنراوەکانیان، بە هەوڵی دروستکردنی بەرگی شەرعی بۆیان و پاساوی دەرنەچوون لە سنووری شەرع، وە پاشان هەوڵدان بۆ ڕەدکردنەوەو مانا گۆڕین و تەفسیرکردنێکی چەواشەکاری بۆ دەق ئەو فەرموودانەی لەگەڵ ویست و ئارەزووەکانیان دا ناگونجێت.

ئەمە مانای پاشگەزبوونەوەی ناڕاستەوخۆ پەیوەست نەبوونە لە بەشی دووەمی (شهادتين) کە «أَشْهَدُ أَنْ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللهِ» دەرنەچوونە لە فەرموودەو کارو ڕێگاکانی پێغەمبەری خواو ﷺ دانەنان و پێش نەخستنی کەسی ترە، بۆیە پێغەمبەری خوا ﷺ دەفەرموێت: «خَيْرُ الْهَدْيِ هَدْيُ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ»، وفي لفظ: «وَإِنَّ أَفْضَلَ»، وفي لفظ: «وَأَحْسَنَ الْهَدْيِ»[2].

---

(١) "تفسير القيم" لابن القيم ص٩٩، "الرد على الشاذلي" لابن تيمية ص٥٠، "مجموع الفتاوى" لابن تيمية (٢/ ٩٥)، "مدارج السالكين" لابن القيم (١/ ١٢٤).

(٢) رواه البخاري (٧٢٧٧)، ومسلم (٨٦٧)، وابن ماجه (٤٥)، والنسائي في "الكبرى" (١٧٩٩)، وأحمد (١٤٣٣٤)، وابن خزيمة في "صحيحه" (١٧٨٥)، والطبراني في "الكبير" (٨٥٢١)، والبغوي في "شرح السنة" (١٠٣)، والبيهقي في =

واتە: باشترین ڕێی هیدایەت و پەیوەست بوون پێوەی ڕێگەی (محمد ﷺ)ە.

بۆیە بە ناوی خۆشی ناوی بردووە کە هاوتای بەشداربوو جێگری نیە لەم ڕێگەدا.

وە یەکێك لە مەرجەکانی «لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ» کە (الانقیاد والقبول)ە، واتە: پەیوەست بوون و قبوڵ بوونی خواو شەرعەکەیەتی بە هەموو ووردەکاریەکانیەوە.

کەواتە بیدعەکاران نە پەیوەستن و نە قبوولیشیانە هەموو یاساو داڕێژراوەکان و شەرعی خوا لەسەر ڕێبازو کاری پێغەمبەرەکەی ﷺ.

(ابن القیم) رحمه الله دەڵێت: «وَأَمَّا الْقَوْلُ عَلَى اللهِ بِلَا عِلْمٍ فَهُوَ أَشَدُّ هَذِهِ الْمُحَرَّمَاتِ تَحْرِيمًا، وَأَعْظَمُهَا إِثْمًا، ... ﴿وَأَن تَقُولُواْ عَلَى ٱللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ۝٣٣﴾ [الأعراف: ٣٣] فَهَذَا أَعْظَمُ الْمُحَرَّمَاتِ عِنْدَ اللهِ وَأَشَدُّهَا إِثْمًا، فَإِنَّهُ يَتَضَمَّنُ الْكَذِبَ عَلَى اللهِ، وَنِسْبَتَهُ إِلَى مَا لَا يَلِيقُ بِهِ، وَتَغْيِيرَ دِينِهِ وَتَبْدِيلَهُ، وَنَفْيَ مَا أَثْبَتَهُ وَإِثْبَاتَ مَا نَفَاهُ، ... فَلَيْسَ فِي أَجْنَاسِ الْمُحَرَّمَاتِ أَعْظَمُ عِنْدَ اللهِ مِنْهُ، وَلَا أَشَدُّ إِثْمًا، وَهُوَ أَصْلُ الشِّرْكِ وَالْكُفْرِ، وَعَلَيْهِ أُسِّسَتِ الْبِدَعُ وَالضَّلَالَاتُ، فَكُلُّ بِدْعَةٍ مُضِلَّةٍ فِي الدِّينِ أَسَاسُهَا الْقَوْلُ عَلَى اللهِ بِلَا عِلْمٍ.

وَلِهَذَا اشْتَدَّ نَكِيرُ السَّلَفِ وَالْأَئِمَّةِ لَهَا، وَصَاحُوا بِأَهْلِهَا مِنْ أَقْطَارِ الْأَرْضِ، وَحَذَّرُوا فِتْنَتَهُمْ أَشَدَّ التَّحْذِيرِ، وَبَالَغُوا فِي ذَلِكَ مَا لَمْ يُبَالِغُوا مِثْلَهُ فِي إِنْكَارِ الْفَوَاحِشِ، وَالظُّلْمِ وَالْعُدْوَانِ، إِذْ مَضَرَّةُ الْبِدَعِ وَهَدْمُهَا لِلدِّينِ وَمُنَافَاتُهَا لَهُ أَشَدُّ»[1].

واتە: قسەکردن و بڕیاردان بە ناوی خواوە ﷻ بەبێ عیلم و زانست گەورەترین تاوانەو قەدەغە کراوە لای خوا، لەبەر ئەوەی ئەمانە لەخۆ دەگرێت: درۆ کردن بە ناوی خواوەو گۆڕانکاری لە دینەکەی دا بە لابردنی ئەوو دانانی دژەکانی، ... لە هەموو جۆری حەرامەکان لەمە تاوانی گەورەتر نیە لای خوا، ئەم کارە بناغەی هاوبەشی و کوفرە، بەم جۆرە بڕیار لەسەر هەموو داهێنراوو گومڕایی یەك کراوە، هەموو داهێنراوێك لە دین دا بناغەکەی وتن و بڕیاردانە بە

= "الشعب" (٤٤٥١)، واللالكائي في "شرح أصول إعتقاد" (٨٣).

(١) "مدارج السالكين" (١/ ٣٧٨).

ناوی خواوە، بۆیە هاوەڵان و پێشووە صالحەکان و ئیمامەکان زۆر بە توندی دژایەتییان کردووە، زیانی بیدعەیان بە ڕووخاندنی دین و پێچەوانەو دژایەتی تەواوەتی دین ناو بردووە.

بێگومان هەرچی بتپەرستی و جۆرەکانی هاوبەش بڕیاردانە بەناوی نزیکبوونەوەو ڕازیبوونی خواوە کراوە، وە هەرچی ڕێگەی چەوت و گومڕاییشە هەر بەناوی دینی تەواوو ڕازیبوونی خواوە کراوە، سەیری تەورات و ئینجیل و گۆڕانکاری یەکان و هەموو مەزهەب و فیرەقە دینی یەکان بکە.

له سەرچاوەو بنەما تازەکانیان

١. دواکەوتنی ئیمام و کەسە ناودارەکانیان.

٢. کەشف و ئیلهامات و دەرکپێکردنە غەیبییەکان.

٣. عەقڵ و گومانەکان.

٤. خەوبینینەکان.

٥. پشت بەستن بە ڕیوایەتی هەڵبەستراوو گوماناوی.

٦. پاشماوەو بیروڕا کۆنەکان.

١. دواکەوتنی ئیمام و کەسە ناودارەکانیان.

شوێنکەوتەی باوك و باپیران و ناودارەکان دەردێکی کۆنە لەگەڵ ئادەمیزاد دا، هۆکاری گومڕایی نەبڕانەوەی ڕێی هەڵەیە، هەموو بەڵگەی بێبڕواکان لە وەرنەگرتنی حەق دا وتنی ﴿إِنَّا وَجَدْنَآ ءَابَآءَنَا عَلَىٰٓ أُمَّةٍ وَإِنَّا عَلَىٰٓ ءَاثَٰرِهِم مُّقْتَدُونَ ﴿٢٣﴾﴾ [الزخرف : ٢٣].

واته: ئێمە باوك و باپیرانمان لەسەر ئەم ڕێگایە بینیوە، ئێمەش شوێنکەوتەی ئەوانین.

مەبەست بەم قسانە شوێنکەوتەی حەق بوون نەبوو بەڵکو دەمارگیری تەواو بۆ پشتیوانی بەتاڵ بوو[١].

(١) "تيسير الكريم الرحمن في تفسير كلام المنان" للسعدي ص٧٦٤.

وەلامیش دەدرانەوە بە ﴿أَوَلَوْ كَانَ ءَابَآؤُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ شَيْـًٔا وَلَا يَهْتَدُونَ ﴿١٠٤﴾﴾ [المائدة: ١٠٤].
واتە: خۆ باوکیان تێنەگەیشتوو بوون لە حەق و نەزان و گومڕا بوون چۆن شوێنیان دەکەون کە ئەمە حاڵیان بووە[1].

وەکو لە (عمرو بن العاص) یان پرسی: «ما أبطأ بك عن الإسلام وأنت أنت في عقلك؟ قال كنا مع قوم لهم علينا تقدم وكانوا مما توازي أحلامهم الجبال فلذنا بهم فلما ذهبوا وصار الأمر إلينا نظرنا فإذا حق بيّن فوقع الإسلام في قلبي»[2].

واتە: هۆکار چی بوو لە دواکەوتنت لە ئیسلام لەگەڵ ئەو عەقڵە زۆرەدا؟ وتی: ئێمە لەگەڵ کەسانێکدا بووین لەپێش ئێمەوە بوون لە تەمەن دا ژێرییان وەکو شاخەکان بوو پەنامان بوو، کاتێك ئەوان نەمان کار کەوتە دەستی ئێمە سەیرمان کرد ئەمە حەقێکی زۆر ڕوونە، ئیتر ئیسلام کەوتە دڵم.

ئەوانەی لەم بوارەدا تێکەوتوون

أ. شیعەکان (الرافضة):

ئەوانەی دەسەڵاتی دینی و دونیایی قۆرخ دەکەن لە بنەماڵەی (علي کوڕی أبو طالب) ﷛ و چەند نەوەو ئیمامێکی دیاریکراون کە بڕیای بێ تاوانی و پارێزراوی خوایی (العصمة المطلقة) یان وەکو پێغەمبەرانیان پێ دەدەن، وە بڕیاری دەستکاری کردنی شەریعەت بەناوی پلەی (ولاية الفقيه) بە جێگری کوتا ئیمامیان دەدەن تاوەکو دێت، ئەمانە دەبنە سەرچاوەی وەرگرتنی کاری هەموو دین و دونیا بە ناوی شوێنی گەڕانەوەی دینی (المرجعية).

(ابن تيمية) ﵀ دەڵێت: «وَمَنْ تَرَكَ النَّقْلَ الْمُصَدَّقَ عَنْ الْقَائِلِ الْمَعْصُومِ، وَاتَّبَعَ نَقْلًا غَيْرَ مُصَدَّقٍ عَنْ قَائِلٍ غَيْرِ مَعْصُومٍ فَقَدْ ضَلَّ ضَلَالًا بَعِيدًا»[3].

---

(١) "تفسير ابن كثير" (٢/ ١٠٨).

(٢) "محمد صلى الله عليه وسلم" لمحمد رضا ص٤٥٨، و "فيض القدير" للمناوي (٧/ ١٨).

(٣) "الفتاوى الكبرى" (٢/ ٤٣٣)، و "مجموع الفتاوى" (٢٧/ ١٢٥).

واتە: ئەوەی دەقێکی ڕاستگۆی باوەڕپێکراو لە خاوەن پارێزراوێکی تایبەتی خوایی (معصوم) واز لێبێنێت؛ شوێن دەقێکی باوەڕپێنەکراو لە کەسێکی سادەیی نا پارێزراو بکەویت ئەوە تووشی گومڕایی یەکی دوور بووە.

وەکو ئیمامی (الكليني)[1] یان دەڵێت: «الْأَئِمَّةُ بِمَنْزِلَةِ رَسُولِ اللهَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ إِلَّا أَنَّهُمْ لَيْسُوا بِأَنْبِيَاءَ»[2].

واتە: ئیمامەکان لە پلەو پایەی پێغەمبەردان ﷺ بەس ئەوەیە پێغەمبەر نین.

ناوداریان (المجلسي)[3] دەڵێت: «اعلم أنّ الإماميّة اتّفقوا على عصمة الأئمّة عليهم السّلام من الذّنوب صغيرها وكبيرها، فلا يقع منهم ذنب أصلاً، لا عمداً ولا نسياناً، ولا لخطأ في التّأويل، ولا للإسهاء من الله سبحانه»[4].

واتە: بزانە شیعە ئیمامیەکان کۆدەنگن لەسەر بێگەردی ئیمامەکان لە تاوانی گەورەو بچووك، هیچ تاوانێکی ئەنقەست و لەبیرچوون و هەڵەیان لێ ناوەشێتەوە.

ئەمە بردنە ڕیزی خواوەیە، وەکو خوای گەورە بە گاورەکان دەفەرموێت: ﴿ ٱتَّخَذُوٓاْ أَحۡبَارَهُمۡ وَرُهۡبَٰنَهُمۡ أَرۡبَابٗا مِّن دُونِ ٱللَّهِ ﴾ [التوبة: ٣١].

واتە: زاناکانیان و عابیدەکانیان دەکردن بە خواو گەورەی خۆیان، حەڵاڵ و حەرامیان بۆ دەگۆڕین، شەرع و یاسایان بۆ دادەنان[5].

وە تەنانەت زاناو ناوداریان (ابن بابوية)[6] دەڵێت: «ومن نفى عنهم العصمة في شيء من أحوالهم فقد جهلهم، ومن جهلهم فهو كافر»[7].

---

(١) هو (محمد بن يعقوب بن إسحاق الكليني الرازي)، من كبار فقهاء ومحدثي الشيعة الإمامية، ومؤلف كتاب "الكافي" الذي يعد من أهم المصادر الحديثية الأربعة عند الشيعة.

(٢) "الكافي" للكليني (١/ ٢٧٠) باب فِي أَنَّ الْأَئِمَّةَ بِمَنْ يُشْبِهُونَ مِمَّنْ مَضَى وَكَرَاهِيَةِ الْقَوْلِ فِيهِمْ بِالنُّبُوَّةِ.

(٣) هو (محمد باقر المجلسي)، من علماء الشيعة الإمامية الأثني العشرية، صاحب الكتاب "بحار الأنوار".

(٤) "بحار الأنوار" للمجلسي (٢٥/ ٢١١).

(٥) "تيسير الكريم الرحمن في تفسير كلام المنان" للسعدي ص٣٣٤، و "تفسير القرطبي" (١٤/ ٢٠٩).

(٦) هو (أبو الحسن، علي بن الحسين بن موسى بن بابوية)، من علماء الشيعة الإمامية الأثني العشرية، صاحب الكتاب "الاعتقادات في دين الإمامية".

(٧) "الاعتقادات في دين الإمامية" لابن بابوية ص١٠٨.

واتە: ئەوەی دان بە بێتاوانی (المعصومية)تیان نەنێت لە هەموو بارودۆخێکیان؛ ئەوە بە نەزانیان دادەنێت، وە ئەوەشی بە نەزانیان دابنێت کافرە.

گومڕاییان گەیشتووەتە ئەو ئاستەی کە دەڵێن ئیمامەکانمان فریشتەکان دەبینن و قسەیان لێ وەردەگرن، وەکو (الكليني) دەڵێت: «وَالْإِمَامُ هُوَ الَّذِي يَسْمَعُ الْكَلَامَ (ملائكة) وَ لَا يَرَى الشَّخْصَ»[1].

وە (المجلسي) دەڵێت: «باب أن الملائكة تأتيهم (الأئمة) وتطأ فرشهم وأنهم يرونهم»[2].

واتە: فریشتەکان دێن بۆ لای ئیمامەکان و لەسەر جێگەکانیان دادەنیشن و دەیانبینن.

لەبەر ئەوە (ابن تيمية) رَحِمَهُ اللهُ دەڵێت: «لَا يَعْتَمِدُونَ عَلَى الْقُرْآنِ، وَلَا عَلَى الْحَدِيثِ، وَلَا عَلَى إِجْمَاعٍ إِلَّا لِكَوْنِ الْمَعْصُومِ مِنْهُمْ، وَلَا عَلَى الْقِيَاسِ»[3].

واتە: پشت نابەستن لەسەر قورئان و فەرموودەو کۆدەنگی زانایان و قیاس، کە ئەمانە بەڵگەی شەرعین.

بەدواداچوونی بەڵگەو شیکارکردنی و پلەی فەرموودەو خوێندنەوەی هۆکارو حیکمەتی یاساو دەقەکان؛ ئەمانە هەمووی لەکار کەوتوون و کەسی (مرجع) و ئیمام دینە، بۆیە دینی خوا لە فەرموودەی خواو پێغەمبەرەکەی هاتە سەر کەسێکی هاتووی بە هەزارساڵ دوای پێغەمبەرەکەی ﷺ، کە فەتواو بڕیارەکانی جێگری ئەو دەقانە بێت.

ب. سۆفی یەکان:

سەرچاوەیان گەڕانەوەیە بۆ شێخەکانیان بە گومانی ئەوەی زانست و عیلمی ڕاستەخۆی پێ بەخشراوە لەلایەن خواوە، وەکو (خضر) عَلَيْهِ السَّلَامُ پێی بەخشرا بوو خوای گەورە پێی دەفەرموێت: ﴿وَعَلَّمْنَٰهُ مِن لَّدُنَّا عِلْمًا ﴿٦٥﴾﴾ [الكهف: ٦٥].

(١) "الكافي" للكليني (١/ ١٧٦).

(٢) "بحار الأنوار" للمجلسي (٢٦/ ٣٥١).

(٣) "منهاج السنة النبوية" (١/ ٦٩).

کەواتە (علم الباطن)ی یان هەیەو پێویست ناکات پەیوەست بن بە (علم الظاهر)ەوە کە قورئان و فەرموودەیە، بۆیە گەڕانەوە بۆ لایان وەکو سەرچاوە پێویستە، بەڵکو پلەی شێخەکانیان بەم پێناسەیە بەرزترە لە پلەی پێغەمبەران، وەکو (ابن العربي حلاج) دەڵێت:

مَقَامُ النُّبُوَّةِ فِي بَرْزَخٍ فُوَيْقَ الرَّسُولِ وَدُونَ الْوَلِيّ[1]

واتە: پلەی (نبي) لە بەرزەخ دا کەمێك لە سەرووی (رسول)ەکانەوەیەو لە خواری پلەی (ولي)یەوەیە.

وە (ابن العربي)یان دەڵێت: «حَتَّى إِنَّ الرُّسُلَ إِذَا رَأَوْهُ لَا يَرَوْنَهُ إِلَّا مِنْ مِشْكَاةِ خَاتَمِ الْأَوْلِيَاءِ فَإِنَّ الرِّسَالَةَ وَالنُّبُوَّةَ أَعْنِي رِسَالَةَ التَّشْرِيعِ وَنُبُوَّتَهُ تَنْقَطِعَانِ، وَأَمَّا الْوِلَايَةُ فَلَا تَنْقَطِعُ أَبَدًا ... وَإِنْ كَانَ خَاتَمُ الْأَوْلِيَاءِ تَابِعًا فِي الْحُكْمِ لِمَا جَاءَ بِهِ خَاتَمُ الرُّسُلِ مِنَ التَّشْرِيعِ، فَذَلِكَ لَا يَقْدَحُ فِي مَقَامِهِ، ... فَإِنَّهُ مِنْ وَجْهٍ يَكُونُ أَنْزَلَ، وَمِنْ وَجْهٍ يَكُونُ أَعْلَى»[2].

واتە: تەنانەت پێغەمبەران هیچ شتێك نازانن بێجگە لە دەلاقەی ڕووناکی کۆتا ئەولیا نەبێت، پێغەمبەرایەتی و نێردراوەکان کە پەیامی یاسایی پێغەمبەرایەتی یان پێـە کۆتایی پێ دێت، بەڵام وەلی یەتی ئەولیاکان کۆتایی پێ نایەت، گەرچی کۆتا ئەولیا پەیوەستە بە یاسای کۆتا پێغەمبەرەوە، ئەوە نابێتە ناتەواوی و ڕەخنە، گەر لە ڕوویەکەوە نزم بێت لە ڕوویەکەوە بەرزترە (واتە لە پێغەمبەر ﷺ).

ئەمە بۆچونیانە لەبەر ئەوە باوەڕیان وایە ئەولیاکان بینین و خەوەکانیان و دەرکپێکردنە دڵی و ناوەڕۆکەکانیان ئیلهامێکی خواییەو دەبێتە شەرع و یاسا؛ واجبە شوێنکەوتنیان.

گەر پێغەمبەران بە ڕێگەی فریشتەکانەوە (وەحی)یان بۆ دێت، بەڵام ئەولیاکان ڕاستەوخۆ لە خواوە وەری دەگرن لەوەدا پلەیان لە پێغەمبەران بەرزترە، وەکو (ابن العربي)یان زۆر ئەو

(١) "مجموع الفتاوى" لابن تيمية (٢/ ٢٢١)، و "الفتوحات المكية" لابن العربي (٢/ ٩٠).

(٢) "منهاج السنة النبوية" لابن تيمية (٥/ ٣٣٧).

قسەیەی دووپات دەکردەوە: «ويقول: حدثني قلبي عن ربي، ونحن أخذنا عن الحي الذي لا يموت، وأنتم أخذتم عن الوسائط، ونحن أخذنا بالحقائق، وأنتم اتبعتم الرسوم»[١].

واتە: دڵم لە خواوە دەیگێڕێتەوە، ئێمە زانست لە خوایەکی زیندوو نەمرەوە وەردەگرین، ئێوە بە هۆکاری ڕاوی یەکانەوە، ئێمە ناوەڕۆك و حەقیقەتەکانمان وەرگرتووە، ئێوە شوێنکەوتەی نوسینەکانن (واتە قورئان و فەرموودە).

ج. دواکەوتنی کوێرانەی ئیمامی مەزهەبەکان:

لە بەرهەمی دواکەوتوویی و نەخوێندەواری و کامڵنەبوونی زانستی دینی دا تەقلیدو دواکەوتنی کوێرانەی هەر چوار مەزهەبەکە دروست بوو، بە شێوەیەك تاکە سەرچاوەی بنەڕەتی هەموو بوارەکانی دین هەریەکەی لە شوێنکەوتەی مەزهەبێك و ئیمامەکەی دا بەدی کرد، بۆیە لە وەسفی و گەورەو بەهاو بەقەدرکردنی ئیمامی بناغەدانەری مەزهەبەکە زیادەڕەوی یەکی زۆر کراو برایە ڕیزی پێغەمبەرانەوە بە شێوەیەکی ناڕاستەوخۆ، تەنانەت گەیشتە ئەو ئاستەی فەرموودەی درۆیان لە پێناو دا هەڵدەبەست، ئەمە هۆکارێك بوو لە هۆکاری دروستکردنی فەرموودەی هەڵبەستراو (حديث الموضوع)، یەکێك لەو هەڵبەستراوانە: «يَكُونُ فِي أُمَّتِي رَجُلٌ يُقَالُ لَهُ مُحَمَّدُ بْنُ إِدْرِيسَ أَضَرَّ عَلَى أُمَّتِي مِنْ إِبْلِيسَ وَيَكُونُ فِي أُمَّتِي رَجُلٌ يُقَالُ لَهُ أَبُو حَنِيفَةَ هُوَ سِرَاجُ أُمَّتِي»[٢].

واتە: پیاوێك دەبێت لە ئوممەتەکەم پێی دەڵێن (محمد کوڕی ئیدریس)، واتە (ئیمامی شافعی)، زۆر بە زیانترە بۆ موسوڵمانان لە ئیبلیس، وە پیاوێك دەبێت لە ئوممەتەکەم دا پێی دەڵێن (ئەبو حەنیفە) چرای ئومەتەکەمە.

تەنانەت گەیشتە ئەو ڕادەیەی وەکو بێ هەڵە (معصوم)ێك ئیمامەکان سەیر بکرێن.

(١) "إغاثة اللهفان من مصايد الشيطان" لابن القيم ص١٢٣، و "مجموع الفتاوى" لابن تيمية (١٣/ ٢١٨)، و"المستدرك على مجموع الفتاوى" لابن تيمية (١/ ١١٢).

(٢) "سلسلة الأحاديث الضعيفة" للألباني (٥٧٠)، و "الموضوعات" لابن الجوزي (١/ ٤٥٧)، و"المسند المستخرج على صحيح الإمام مسلم" لأبي نعيم (٢٤٨).

وەكو ئیمامی (الجوینی) دەڵێت: «يجب على كافة العاقلين و عامة المسلمين شرقاً، بعداً و قرباً، انتحال مذهب الشافعي و يجب على العوام الطغام، و الجهال الأنذال، أيضاً انتحال مذهبه بحيث لا يبغون عنه حولاً، و لا يريدون به بدلاً»(١).

واته: واجبه لەسەر هەموو عاقڵەكان و گشت موسوڵمانانی ڕۆژهەڵات و ڕۆژئاوا نزیك و دوور لەسەر مەزهەبی شافعی بن و لێی لا نەدەن و نەیگۆڕن.

ئەم قسانه چەند جوان دەبوو گەر بە پەیوەست بوو بە قورئان و فەرمووده بوترایه.

گەیشته ئەو ئاستەی كەوا دەرچوون لە مەزهەبەكان كافر بوونه، وەكو (أحمد الصاوي المالكي) دەڵێت: «ولا يجوز تقليد ما عدا المذاهب الأربعة، ولو وافق قول الصحابة والحديث الصحيح والآية، فالخارج عن المذاهب الأربعة ضال مضل، وربما أداه ذلك للكفر، لأن الأخذ بظواهر الكتاب والسنة من أصول الكفر»(٢).

واته: دروست نیه دەرچوون لە هەرچوار مەزهەبەكە، گەر بێت و پێچەوانەی قورئان و سوننەت و قسەی هاوەڵانیشەوە بێت، دەرچوون لێیان گومڕاو گومڕاكەرە، بەڵكو ئەبێتە كوفر، لەبەر ئەوەی وەرگرتنی ڕووكەشی قورئان و فەرمووده لە بناغەكانی كوفره.

ئەمانه هۆكاری نەمانی زانست و شوێنكەوتەی كوێرانەیەو لەكارخستنی دین و عەقڵە، وە بەسەرچاوەكردنی خەڵكە.

(ابن القيم) ﷺ دەڵێت: «قَالَ الشَّافِعِيُّ قَدَّسَ اللهُ تَعَالَى رُوحَهُ: أَجْمَعَ الْمُسْلِمُونَ عَلَى أَنَّ مَنْ اسْتَبَانَتْ لَهُ سُنَّةُ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَمْ يَكُنْ لَهُ أَنْ يَدَعَهَا لِقَوْلِ أَحَدٍ مِنْ النَّاسِ، قَالَ أَبُو عُمَرَ وَغَيْرُهُ مِنْ الْعُلَمَاءِ: أَجْمَعَ النَّاسُ عَلَى أَنَّ الْمُقَلِّدَ لَيْسَ مَعْدُودًا مِنْ أَهْلِ الْعِلْمِ، وَأَنَّ الْعِلْمَ مَعْرِفَةُ الْحَقِّ بِدَلِيلِهِ، وَهَذَا كَمَا قَالَ أَبُو عُمَرَ رَحِمَهُ اللهُ تَعَالَى: فَإِنَّ النَّاسَ لَا يَخْتَلِفُونَ أَنَّ الْعِلْمَ هُوَ الْمَعْرِفَةُ الْحَاصِلَةُ عَنْ الدَّلِيلِ، وَأَمَّا بِدُونِ الدَّلِيلِ فَإِنَّمَا هُوَ تَقْلِيدٌ»(٣).

(١) "مغيث الخلق في ترجيح القول الحق" لأبي المعالي عبد الملك الجويني ص١٦.

(٢) "حاشية الصاوي على تفسير الجلالين" (٣/ ١٠) في تفسير آية: [الكهف: ٢٣ - ٢٤].

(٣) "إعلام الموقعين عن رب العالمين" (١/ ٦).

واتە: ئیمامی (شافعی) رحمه الله دەڵێت: کۆدەنگی زانایان لەسەر ئەوەیە گەر سونەتێکی پێغەمبەر ﷺ دەرکەوت بۆی نیە واوی لێبێنێت بۆ قسەی هیچ کەسێك لە خەڵکی، وە (أبو عمر ابن عبدالبر) بێجگە لەو لە زانایان دەڵێن: کۆدەنگی زانایان لەسەر ئەوەیە موقەلید لە ئەهلی عیلم نیە، عیلم و زانست ناسینی حەق و بەڵگەیە، بەڵام بەبێ بەڵگەیی تەقلیدە، کوێرانە دواکەوتنە.

ئەم دواکەوتنی کوێرانەیە وەکو (ئەهلی کیتاب) وان، خوای گەورە جل جلاله پێیان دەفەرموێت: ﴿وَمِنۡهُمۡ أُمِّيُّونَ لَا يَعۡلَمُونَ ٱلۡكِتَٰبَ إِلَّآ أَمَانِيَّ وَإِنۡ هُمۡ إِلَّا يَظُنُّونَ ٧٨﴾ [البَقَرَة: ٧٨].

الشَيخ (عبدالرحمن بن ناصر السعدي) رحمه الله دەڵێت: « ﴿وَمِنۡهُمۡ﴾ أي: من أهل الكتاب، ﴿أُمِّيُّونَ﴾ أي: عوام، ليسوا من أهل العلم، ﴿لَا يَعۡلَمُونَ ٱلۡكِتَٰبَ إِلَّآ أَمَانِيَّ﴾ أي: ليس لهم حظ من كتاب الله إلا التلاوة فقط، وليس عندهم خبر بما عند الأولين الذين يعلمون حق المعرفة حالهم، وهؤلاء إنما معهم ظنون وتقاليد لأهل العلم منهم.

فذكر في هذه الآيات علماءهم، وعوامهم، ومنافقيهم، ومن لم ينافق منهم، فالعلماء منهم متمسكون بما هم عليه من الضلال، والعوام مقلدون لهم، لا بصيرة عندهم فلا مطمع لكم في الطائفتين»[(١)].

واتە: لە کەسانی (ئەهلی کیتاب) نەخوێندەوارن و لە کەسانی خاوەن زانست نین، هیچ بەشێکیان لە فەرموودەی خوادا نیە بێجگە لە خوێندنەوە نەبێت، هیچ زانستێکی پێشوویان نیە لەسەر حەق، ئەوانە ئەوەی پێیانە یان گومانە یان تەقلیدی کوێرانەیە بۆ کەسانی خۆیان، ئەم ئایەتە باس لە زاناکانیان دەکات لەگەڵ خەڵکی گشتی و دووڕووەکانیان، زاناکانیان پەیوەستن بە گومڕایی یەوەو نەخوێندەوارەکانیشیان دواکەوتەیانن و کوێرن، لەبەر ئەوە بە هیچ شێوەیەك شوێنی هیچ هیدایەتێك نین.

ئەوەتا زاناکانی گاورو جولەکە لە ڕیزی نەخوێندەوارو خەڵکی گشتی دا دادەنێت بەهۆی نەزانینی زانست و حەقەوە، کەواتە بەناو زانایانی موقەلیدی موسوڵمانان لە ڕیزی بەناو زانایانی

(١) "تيسير الكريم الرحمن في تفسير كلام المنان" للسعدي ص٥٦.

(ئەهلی کیتاب) دان، ئەمە هۆکاری گومڕایی گاورو جولەکە بوو، وە هەمان هۆکارە بۆ موسولمانان.

لە زووەوە وتراوە «يضيِّع الدنيا والآخرة رجلان: نصف طبيب، ونصف عالم، نصف طبيب يهلك الأبدان، ونصف عالم يضيع الأديان»[1].

واتە: هۆکاری لەناوبردنی دونیاو ئاخیرەت دوو کەسن: نیوە پزیشك و نیوە زانا، نیوە پزیشك هۆکاری لەناو بردنی لاشەیە بە هەڵە، وە نیوە زانا هۆکاری لەدەستدانی دینە.

د. فەیلەسوفە مەنتیقی یەکان:

ئەو مەدرەسە کەلامیانەن لەناو بازنەی ئیسلام دا دروست بوون وەکو (موعتەزیلە، قەدەری یە، ئەشاعیرە، مورجیئە، ...) بەناوی پێشکەوتنێکی تەواوو ڕزگار بوون لە تەقلیدو بەکارهێنانی عەقڵ و گەیشتنە بنج و بناوانەکان، هەستان بە شوێنکەوتنی بیروبۆچوونەکانی فەلاسیفەکانی یۆنان و ڕۆمان و کردنە یاسای بنەڕەتی بۆ تێگەیشتن لە هەموو بوارە دینیەکان دا.

بەهۆی گرنگی دان بە (فەلسەفەو مەنتیق)ەوە چەندەها فیرقەو کۆمەڵی جیاواز سەری هەڵدا بەتایبەت لە سەرەتای سەردەمی عەباسی یەکانەوە بە دیایکراوی سەردەمی (مأمون) جیهانی ئیسلامی بەخۆیەوە سەرقاڵ کرد، وە تەنانەت دەسەڵاتی سیاسی یان گرتە دەست و ڕەواجێکی گەورەیان پێداو بووە هۆکاری شێواندنی هەموو تێگەیشتنە دینیەکان بەتایبەت بابەتە غەیبیەکان، هەر لە (التوحيد، القضاء والقدر، الإيمان والكفر، العلم والعمل، ...).

ئەمە گەیشتە ئێمە پاشماوەی ئەورووپا بوو لە تێکدانی تێڕوانینە دینیەکانیان دا، وەك یەکێك لە توێژەرەوەکان دەڵێت: «يكاد يتفق مؤرخو الفلسفة على أن العلم لم ينهض في مطلع العصر الأوربي الحديث إلا بعد الثورة المزدوجة على السلطة العلمية ممثلة في المنطق الأرسطي، والسلطة الدينية ممثلة في رجال الكنيسة»[2].

واتە: نزیکەی زۆری نووسەرانی مێژووی فەلسەفە کۆدەنگن لەوەی زانستی پێشکەوتن لە ئەورووپادا سەری هەڵنەدا، لەدوای دوو شۆڕشی تێکەڵ بەسەر دەسەڵاتی زانستی لە چوارچێوەی

(١) "شرح صحيح البخاري" لأبي اسحاق الحويني (٥/ ٢)، و"شرح سنن أبي داود" لعبد المحسن العباد (٥/ ٣٢٠).

(٢) "الغزو الفكري في المناهج الدراسية" لعلي لبن ص٤٢، و"مناهج البحث عند مفكري الإسلام" ص٩٠.

مەنتقی ئەرستۆ داو دەسەڵاتی دینی لە چوارچێوەی پیاوانی کەنیسەدا.

(ابن تيمية) رَحِمَهُ اللهُ دەڵێت: «لَا تَجِدُ أَحَدًا مِنْ أَهْلِ الْأَرْضِ حَقَّقَ عِلْمًا مِنْ الْعُلُومِ وَصَارَ إمَامًا فِيهِ مُسْتَعِينًا بِصِنَاعَةِ الْمَنْطِقِ لَا مِنْ الْعُلُومِ الدِّينِيَّةِ وَلَا غَيْرِهَا فَالْأَطِبَّاءُ والحساب وَالْكُتَّابُ وَنَحْوُهُمْ يُحَقِّقُونَ مَا يُحَقِّقُونَ مِنْ عُلُومِهِمْ وَصِنَاعَاتِهِمْ بِغَيْرِ صِنَاعَةِ الْمَنْطِقِ»[1].

واتە: ئێمە کەسمان نەبینیوە لەسەر زەوی زانستێك بەدەست بێنێت و ئیمام بێت تیای دا بە هۆکاری (منطق)ەوە، نە لە زانستە دینیەکان و بێجگە لەوان، پزیشکەکان و ئەندازیارەکان وە بێجگە لەوانیش ئەوەی بەدەستیان هێناوە لە زانستەکانیان دا بەهۆی (منطق)ەوە نەبووە.

بۆیە کاتێك لە سەردەمی (هارونە ڕەشید)دا داوای پەرتووکە فەلسەفی یە مەنتیقی یانە کرا لە مەلیکی ڕۆم، یەکێك لە قەشەکان وتی: «فما دخلت هذه العلوم على دولة شرعية إلا أفسدتها وأوقعت بين علمائها»[2].

واتە: ئەم زانستانە ناچێتە هیچ وڵاتێکی دامەزراوەی دینی دەیشێوێنێت، وە دووبەرەکایەتی و کاردانەوە لەناو زاناکانیان دا دروست دەکات.

قسەکەی زۆر ڕاست دەرچوو، لەدوای ئەوەی ئەم کتێبە (سۆفسەتیانە) کەوتە جیهانی ئیسلامی و خوێندنەوەی لەسەر کراو هەموو باسە دینیەکانی لەسەر پێناسە کرا، جۆراوجۆری بۆچوون بۆ هەموو بابەتەکان دروست بوو، دووبەرەکایەتی و جیاوازی یەکی بێ ئەندازە باڵی بەسەر دا کێشان، تا وای لێهات بیروڕاو بابەتە جێگیرەکانی دینی ون بوون و هەر تاقمێك لەسەر بابەتێك دەدوا، پێناسەو بەرنامەی تێگەیشتنی جیاوازی هەبوو، هەریەکەی بە دیوێك دا وەکو (قدري ومجبرة)کان لەسەر (القضاء والقدر)، وە (المعتزلة ومتأخرين الخوارج) لەسەر (الإيمان والكفر)، وە (الجهمية والمشبه والمفوضة) لەسەر (الأسماء والصفات)، وە (المرجئة) لەسەر (الأعمال والإيمان)، وە (تصوف الفلسفي) لەسەر (اللاهوت والناسوت) پێناسەی خالق و

---

(١) "نقض المنطق" ص١٦٨، و "مجموع الفتاوى" (٩/ ٢٣)

(٢) "صون المنطق والكلام" لجلال الدين السيوطي ص٦، ٧.

مەخلوق و وجود، وە (الأشاعرة والماتوريدية) بە تێکەڵ لەسەر بابەتەکانی پێشوو، ئیتر با (إباضية) خەوارجەکان و فیرەقی شیعەکان وەکو (إسماعيلية والباطنية والقرامطة)کان تێکەڵ لە هەموو دین و مەزاهیبەکانی سەر زەوی.

ئەمانە بە گشتی ئیمام و شوێنکەوتەی تەواویان بێجگە لە قورئان و فەرموودە بوو، ئەگەرچی هەمووی بە دوورو نزیك خۆی بە هەڵگریان دەزانی، خۆ ئەگەر کێشانە بکرایە لەسەر بوونی بەڵگەو پەیوەستی تەواو پێوەی دەبوو بە یەك لەسەر دە، باشترین بەڵگە ئێستا جیهانی ئیسلامی ئێستا لە (العقيدة) دا نەوەدو هەشت لە سەدی لەسەر مەزهەبی (ئەشعەری) و (ماتوریدی) تێکەڵ بە (موعتەزیلە)کانن کراونەتە سەرچاوەو خوێندنی ئایینی، تەنانەت کاردانەوەو تێکەڵی یان لەسەر زانستی شەرعی (علوم الشرعية) هەبووە بەتایبەت (أصول الفقه).

مەفاهیمە دینیەکانی گێڕایەوە سەر ئەو (السفسطة والجدال الكلامية) تێکەڵکردن و لێکدانی قسەیەو بەس بەبێ بنەما یەقینیەکان.

هەروەك مێژووی (فلسفة ومنطق) تۆماری کردووە کە قۆناغی یەکەمی فەلسەفە (قسە کردنە بۆ سەرکەوتن، نکوڵی کردن لە بنەماکان، موناقەشە کردن لەسەر شتە ڕوونەکان)ە، حەق لای هەموو کەس ڕێژەیەکی خۆیی یە هەموو کەس لە خۆی دا دەیبینێ، هەڵەش ئەستەمە تیای دا، لەبەر ئەوەی ئادەمیزاد خۆی هەڵسەنگاندنی حەقە بۆی، گەر هەموو خەڵکیش بە پێچەوانەوە بوون، وە هەموو دژەکانیش حەقن ... .

بەم شێوەیە بوون تاوەکو (سقراط) هات ڕێگەی (سەفسەتائی)یەکانی گۆڕی و بناغەو یاسای تازەی دانا بۆ وتووێژو قسەکردن لەسەر بنەمای خوێندنەوەی پێشەکی و بیروڕا بڵاوەکان کە دەبنە هۆکاری بەرهەم و بە یارمەتی دانی نەیارەکان لە وتووێژدا تا گەیشتن بە حەقیقەتەکان.

پاشان (أفلاطون) قوتابی (سقراط) هات لەسەر ڕێگاکەی (سقراط) و پەرەی پێدا زیاتر، بەرەو ماناو پێناسەو دارشتنەکان هەنگاوی ناو بواری تێکەڵکردن و هەڵەی کەمکردەوە، بەڵام (أفلاطون) گەیشتن بە جیهانی ڕاستی (عالم الحقائق) بە گەیشتن بە جیهانی هاوشێوە (عالم المثل) بە ڕێگەی بەکارهێنانی خەیاڵ و نهێنی دەبێت نەك ئەم جیهانە مادی یە هەستپێکراوە کە

شەبەح و تارمایی ناحەقیقەتە، بەڵکو ئەم جیهانە شێوازو ڕەنگدانەوەی ئەو جیهانە خەیاڵی یە ڕاستی یە هاوشێوەیەیە.

پاش ئەم (أرسطو)ی قوتابی (أفلاطون) هات هەموو یاساو ڕێساو توێژینەوە مەنتیقی یانەی زیاتر بۆ دارِشت و خزمەتی کرد[١].

ئەمە قۆناغەکانی فەلسەفەو مەنتیقەکانە لەسەر دەستی بناغە دانەرەکانی کە سەرەتاکەی باوەڕ نەبوون بوو بە بوون و حەقیقەتەکان و کۆتا قۆناغیشی کەوتنە ناو جیهانی خەیالات و بلاوی عەقڵ و تەسەورات و بۆچوونی نهێنی بێ بنەما، کۆتایی یەکەی سەرلەنوێ باوەڕ نەبوون بووە بە دونیاو هەموو حەقیقەتەکان و بوونەکان.

بۆیە (أبو القاسم السهيلي وأبو بكر العربي المالكي) دەڵێن: «نَعُوذُ بِاللهِ مِنْ قِيَاسٍ فَلْسَفِيٍّ وَخَيَالٍ صُوفِيٍّ»[٢].

واتە: پەنا ئەگرین بە خوا لە ئەندازەگیری فەلسەفی و خەیالاتی سۆفیگەری.

(ابن تيمية) رَحِمَهُ اللهُ دەڵێت: «الَّذِينَ عَظَمُوا فَلاَسِفَةَ الْيونَان كَأَرسْطو وَأَمْثَالُه، وَقَلَّدُوهُم فِي مَنْطِقِهِمْ، وَعَارَضُوا الْكِتَابَ وَالسُّنَّةَ بِأَقْوَاهِمْ، وَالْعَجِيبُ أَنَّهُمْ يَنْهَوْنَ الْعَامَّةَ عَنْ تَقْلِيدِ الرُّسُلِ فِيمَا أَخْبَرَتْ بِهِ مِنْ صِفَاتِ اللهِ تَعَالَى؛ لِزَعْمِهِمْ أَنَّ الْعَقْلَ عَارَضَهَا؛ مَعَ الْجَزْمِ بِأَنَّ الرُّسُلَ لَا تَقُولُ إِلَّا حَقًّا. وَهُمْ يُقَلِّدُونَ رُءُوسَهُمْ فِي مُعَارَضَةِ ذَلِكَ بِمُقَدِّمَاتٍ يَزْعُمُونَهَا عَقْلِيَّاتٍ وَأَتْبَاعُهُمْ لَمْ تَجْزِمْ بِهَا عُقُولُهُمْ لَكِنَّهُمْ يُقَلِّدُونَ رُءُوسَهُمْ فِيهَا»[٣].

واتە: ئەوانەی فەیلەسوفەکانی یۆنانیان بە گەورە دادەنا وەکو (ئەرستۆ)و هاوشێوەکانی و کوێرانە دوایان کەوتن و دژایەتی ئایەت و فەرموودەیان پێ کرد، وە سەرسامی لەوەدایە ئەوان ڕێگرن لە شوێنکەوتەی پێغەمبەران علیهم السلام لەگەڵ ئەوەش دا خۆیان شوێنکەوتەی

---

(١) "منهج الإستدلال على مسائل الإعتقاد عند أهل السنة والجماعة" لعثمان بن علي حسن (٢/ ٦٠٢) رسالة ماجستير، جامعة بن سعود - رياض.

(٢) "الرد على المنطقين" ص٤٨٢، و "مجموع الفتاوى" (٥/ ٤٩١).

(٣) "مجموع الفتاوى" (٥/ ٢٨٩).

سەرانیانن، لە پێچەوانەیەتی بەرنامەی پێغەمبەران بە کۆمەڵێ تێڕوانینی عەقڵی لەگەڵ پێچەوانەیەتی عەقڵیان بۆی، بەڵام کوێرانە هەر دواکەوتەیانن.

٢. کەشف و ئیلهامات و دەرك پێکردنە غەیبی یەکان.

دەقەکانی (وەحی) لای سۆفی یەکان هۆکارێکە بۆ زانینە شەرعی یەکان، بەڵام ئەو دەقانە مانای ڕووکەش و ناوەڕۆکی جیاواز لە ڕووکەشیان هەیە، بێگومان ئەو مانا ناوەڕۆکانەی کە پشتگیری لە بیرو کارەکانیان دەکات وەگەر نا ئەوا ئەو دەقانە مانای تری بۆ دەدۆزرێتەوە، واتە دەقەکانی (وەحی) بڕیار نین بەڵکو پشتیوانن، یاسا نین بەڵکو یاسا بەسەرا دارێژراون.

بۆیە کەشف و ئیلهامەکانیان ئەو مانا ناوەڕۆك و یاسایانەن دەبنە بەڵگەو یەقینیات و مەعریفەی تەواو، ئەم ڕێگایە بووە بە بەڵگەو زانستی شەرعی بۆیان، (تواناکاری نیە بۆ فێربوونی و شەرحی و بەڵگە هێنانەوە لەسەری، بەڵکو توانینی فێربوونی بە هۆکارو بەرنامەو یاساکانیەوەیە بۆ کەسی خۆی تا دەگاتە مەبەست، ئەمە خاڵی جیاکەرەوەی سۆفی یەکانە لە مەعریفەت دا لە ڕێگاکانی تر، واتە هۆکاری زانستیانەی نیە بۆ گەیاندن بە کەسانی تر، بەڵکو بەرنامەیەکی تایبەتە بە خاوەن مەبەست)[1].

یەقین لای (سهروردي) سێ پلەیە:

الأولى: علم اليقين: وهو ما كان من طريق النظر والاستدلال.

الثانية: عين اليقين: وهو ما كان من طريق الكشف.

الثالثة: حق اليقين: وهو مشاهدة الغيوب مشاهدة المرئيات[2].

واتە: پلەی یەکەم: زانستی یەقین: ئەمە بە ڕێگەی تێڕوانین و بەڵگە هێنانەوەیە.
پلەی دووەم: بینینی یەقین: ئەمە بە ڕێگای کەشف و ئیلهاماتە.
پلەی سێ یەم: حەقی یەقین: بینینی غەیب و نادیارەکان وەکو بینینی دیارەکان.

---

(١) "منهج الإستدلال على مسائل الإعتقاد عند أهل السنة والجماعة" لعثمان بن علي حسن (٢/ ٦٤١)، و "المعرفة عند مفكري المسلمين" لدكتور محمد غلاب ص٨٩.

(٢) "عوارف المعارف" للسهروردي (٢/ ٥٨٩)، و "منهج الإستدلال على مسائل الإعتقاد عند أهل السنة والجماعة" لعثمان بن علي حسن (٢/ ٦٤٢).

قۆناغی دووەم و سێ یەم قۆناغی بەڵگەو زانستە شەرعییەکانیانە، (بەڵکو زانستە عەقلّی و شەرعی یەکان بەربەست و ڕێگرن لەڕێی خاوەن مەبەستی ئەم ڕێگا، دەبێت تێیان پەڕێنێت، ڕێگەی ڕیوایەتی فەرموودەکان گومانە، ڕێگە مەعریفەو تەواو، کەشف و بینین و ئیلهامە)(١).

(أبو حامد الغزالي) دەڵێت: «أن الطريق إلى هذه الغاية لا يكون عن طريق تحصيل العلم والنظر في المصنقات والبحث عن الأقاويل والأدلة المذكورة، بل عن طريق المجاهدة ومحو الصفات المذمومة وقطع العلائق ... والزهد في الدنيا ... وبقطع الهمة عن الأهل والمال والولد والوطن وعن العلم والولاية ... ثم يخلو بنفسه في زواية مع الاقتصار على الفرائض والرواتب ويجلس فارغ القلب مجموع الهم ولا يفرق فكره بقراءة قرآن ولا بالتأمل في تفسير ولا بكتب حديث ولا غيره ... فلا يزال بعد جلوسه في الخلوة ... (والخلوة لايكون إلا في بيت مظلم فإن لم يجد ألقى ألقى برأسه في جيبه ... مثل هذه الحالة يسمع نداء الحق ويشاهد جلال الحضرة الربوبية) ... قائلاً بلسانه الله الله على الدوام»(٢).

واتە: ڕێگا بە گەیشتنی ئەم مەبەستە (کەشف و ئیلهام) بە ڕێگەی بەدەستهێنانی زانست و تێڕوانین لە نووسراوەکان و قسەو بەڵگەکان دا نیە، بەڵکو بە ڕێگەی پاککردنەوەی دەروون و هەوڵدانی سرینەوەی خراپەکان و لابردنی ڕێگرەکان و دووركەوتنەوە لە دونیاو ماڵ و منداڵ و کەس و زانست و دەسەڵات ... پاشان گۆشەگیر بەتەنیا لە سووچێك دا مانەوەو کورتکردنەوە لەسەر فەرزو سونەتەکان کردن و دانیشتن بە دڵێکی بەتاڵ و بیرو هۆشدار، وە نابێت بیری دوورخاتەوە بە خوێندنی قورئان و تێڕوانینی تەفسیرو نوسینی فەرموودەو شتی تر، بەردەوام پەیوەست بێت بە ئەم چوڵی یەوە بە زمان بڵێت (الله، الله)، وە ئەم چوڵی یە دەبێت لە ماڵێکی تاریك دا بێت، گەر نا ئەوا با سەری بخاتە ناو جلەکانی و ... لەم حاڵەتەدا دەگاتە ئەوەی حەق ببیستێت و بە خزمەتی گەورەی بگات، وەکو پێغەمبەر ﷺ بەم شێوەیە پێی گەیی، وەکو: ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلْمُزَّمِّلُ ①﴾ [المزمل: ١]، وە: ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلْمُدَّثِّرُ ①﴾ [المدثر: ١].

---

(١) "مدارج السالكين بين منازل إياك نعبد وإياك نستعين" لابن القيم الجوزي (٣/ ١٦٥).

(٢) "إحياء علوم الدين" (٣/ ١٩، ٧٦).

ئەمە خۆخستنە ڕیزی پێغەمبەرەوە ﷺ نیە کە بیەوێ وەکو ئەو وەحی بۆ بێت! بەڵام ئەم ناوی دەنێت (کەشف و ئیلهام)، بۆیە دەڵێت: «فالأنبياء والأولياء انكشف لهم الأمر وفاض على صدورهم النور لا بالتعلم والدراسة والكتابة للكتب بل بالزهد في الدنيا ...»[1].

واتە: پێغەمبەران و ئەولیاکان هەموو کارەکانیان زانیوەو بەرچاو ڕۆشن بوون و نوور باریوە بەسەر سنگیان دا بە فێربوونی زانست و نوسینەوەو فێربوونی کتێب نەبوون بەڵکو بە دەستبەردان لە دونیاو ... .

(ابن تيمية) ﵀ دەڵێت: «هذا الكلام مضمونه أنه لا يستفاد من خبر الرسول صلى الله عليه وسلم شيء من الأمور العلمية، بل إنما يدرك ذلك كل إنسان بما حصل له من المشاهدة والنور والمكاشفة. وهذان أصلان للإلحاد»[2]. وە دەڵێت: «وغاية هؤلاء الشطح وهو التصديق بالباطل»[3].

واتە: ئەم قسانە ئەوە لەخۆ دەگرێت سوود لە ئایەت و فەرموودەی پێغەمبەر ﷺ نابینرێت لە هیچ کارێکی دینی دا، بەڵکو هەموو ئادەمیزاد ئەو زانستانە بەدەست دێنێت بە ڕێگەی بینین و نوورو کەشف، ئەم دوانە لادان و کارنەکردن بە هەواڵەکانی پێغەمبەر ﷺ و کارکردن بە کەشف و ئیلهام دوو بناغەی بێبڕوایین. وە کۆتا کاری ئەمانە ڕێ لێتێکچوو تێکەڵکردنە ئەویش باوەڕ بوونە بە بەتاڵ.

وەکو (القشيري) دەڵێت: «واعلم أَن، أجل الكرامات الَّتِي تكون للأولياء: دوام التوفيق للطاعات، والعصمة عَنِ المعاصي والمخالفات»[4].

واتە: بەرێزترین کەرامات بۆ ئەولیاکانی خوا بەردەوامیەتە لەسەر عیبادەت و پارێزراوی یە لە تاوان و سەرپێچی.

---

(١) "إحياء علوم الدين" (٣/ ١٩).

(٢) "درء تعارض العقل والنقل" (٥/ ٣٤٨).

(٣) "درء تعارض العقل والنقل" (٥/ ٣٤٦).

(٤) "الرسالة القشيرية" (٢/ ٥٢٦).

(سهروردي) دەڵێت: «و من الخواطر ما هي رسول اللهّ تعالى إلى العبد كما قال بعضهم: لي قلب إن عصيته عصيت اللهّ»[1].

واته: هەندێك پێگەیشتنی دڵی یان هەیە لە لایەنی خوایی یە بۆ بەندەکەی، وەکو هەندێکیان وتویانە (دڵێکم هەیە بێ فەرمانی بکەم؛ بێ فەرمانی خوام کردووە).

(ابن حجر) رَحِمَهُ اللهُ دەڵێت: «فَمَنْ ظَنَّ أَنَّهُ يَكْتَفِي بِمَا يَقَعُ فِي خَاطِرِهِ عَمَّا جَاءَ بِهِ الرَّسُولُ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ فَقَدِ ارْتَكَبَ أَعْظَمَ الْخَطَإِ وَأَمَّا مَنْ بَالَغَ مِنْهُمْ فَقَالَ حَدَّثَنِي قَلْبِي عَنْ رَبِّي فَإِنَّهُ أَشَدُّ خَطَأً فَإِنَّهُ لَا يَأْمَنُ أَنْ يَكُونَ قَلْبُهُ إِنَّمَا حَدَّثَهُ عَنِ الشَّيْطَانِ»[2].

واته: ئەوەی گومان ببات بەسیەتی ئەوەی دەکەوێت دڵی و پێویستی بەوە نابێت پێغەمبەر ﷺ هێناویەتی؛ ئەوە گەورەترین هەڵە دەکات، وە ئەوەی زیادەڕەوی دەکات لێیان و دەڵێت: دڵم لە خواوە بۆم دەگێڕێتەوە؛ ئەوە خراپترین هەڵەیە، لەبەر ئەوەی متمانە نیە دڵی لە شەیتانەوە نەگێڕدرێتەوە.

وە (الحكيم الترمذي) رَحِمَهُ اللهُ دەڵێت: «فكما أن النبوة محفوظة من القاء الشيطان كذلك محل المكالمة والمحادثة محفوظ من القاء النفس وفتنتها»[3].

واته: وەکو چۆن پێغەمبەرایەتی پارێزراوە لە پێگەیاندنی شەیتان، وە هەروەرها شوێنی قسە لەگەڵ کردن و وتو وێژ (دڵی وەلی یە) پارێزراوە لە هەواو ئارەزووی نەفس و فیتنەکانی.

ئەگەر (معصوم) بێت ئەولیاکان ئەوا پێغەمبەرایەتی یە، وەکو (ابن العربي الحلاج) دەڵێت: «وأما النبوة العامة فأجزاؤها لا تنحصر ولا يضبطها عدد فإنها غير مؤقتة لها الاستمرار دائماً دنيا وآخرة، وهذه مسئلة أغفلها أهل طريقنا فلا أدري عن قصد منهم كان ذلك أو لم يوقفهم الله عليها أو ذكروها وما وصل ذلك الذكر إلينا والله أعلم بما هو الأمر عليه، ولقد حدثني أبو

(١) "عوارف المعارف" للسهروردي (٢/ ٥١٣).

(٢) "فتح الباري" (١١/ ٣٤٥).

(٣) "عوارف المعارف" للحكيم الترمذي ص٣٢٢.

البدر التماشكي البغدادي رحمة الله عن الشيخ بشير من ساداتنا بباب الأزج عن امام العصر عبد القادر أنه قال: معاشر الأنبياء أوتيتم اللقب وأوتينا ما لم تؤتوا»[١].

واته: لە وەڵامی پرسیاری (٨٣) دا دەڵێت: پێغەمبەرایەتی دوو جۆرە: پێغەمبەر واتە شەریعەت و پێغەمبەرایەتی گشتی، وە ئەمەش بەشەکانی زۆرە بە ژماردن دیاری ناکرێت، وە کاتی دیاریکراوی بۆ نیە بەردەوامە بە بەردەوامی دونیاو ئاخیرەت، وەکو بۆیان گێڕاومەتەوە لە ئیمامی سەردەمەوە (شێخ عبدالقادری گەیلانی) دەڵێت: پێغەمبەران ناویان پێ دراوە کە پێیان دەڵێن (پێغەمبەر)، بەڵام ئەوەی بە ئێمە دراوە بەوان نەدراوە کە ئیلهام و کەشفی بەردەوامە.

(أبو يزيد البسطامي) دەڵێت: «وخضنا بحرا وقفت الأنبياء بساحله»[٢].

واتە: لە دەریایەکمان پێ دراوە پێغەمبەران لە قەراغی دا وەستاون.

وە تەنانەت باوەڕیان بە میعراجی دڵییان هەیە بۆ لای خوا وەکو (سهروردي) باسی دەکات[٣]، وە یەکەم کەس ئەوەی دراوەتە پاڵ (أبو يزيد البسطامي)ە[٤]، وە (عبدالكريم الجيلي) لە نەوەی (شێخ عبدالقادری گەیلانی) باس لەوە دەکات، وە کۆ بووەتەوە لەگەڵ هەموو پێغەمبەران و فریشتەکان، وە کەشفی هەموو حەقیقەتەکانی کردووە لە کاتی میعراجی دڵیان دا[٥].

وە باوەڕیان وایە دین بریتی یە لە شەریعەت و حەقیقەت، وە حەقیقەت گەورەترین کامڵبوون و کۆتا گەیشتنەکانی تەسەوفە، ئەویش بریتی یە لە دەرك کردن بە بەڕێوەبردنەکانی خوایی لە کەون دا، شەریعەت بە ڕێگەی پێغەمبەرانە، کردنی کارەکانو پەرستنی خوایە، حەقیقەت نزیکبوونەوەیە بەبێ هۆکارو بینینی کردارەکانە، بگرە شەریعەت ڕێگای تەریقەت و حەقیقەتە[٦].

(١) "الفتوحات المكية" لابن العربي (٣/ ٧٩).

(٢) "الفتوحات الإلهية في شرح المباحث الأصلية" لابن عجيبة الحسني ص٢٦١، و "الفكر الصوفي في ضوء الكتاب والسنة" لعبد الرحمن بن عبد الخالق اليوسف ص٣٨.

(٣) "مدارج السالكين" لابن القيم (٣/ ٣٢٢).

(٤) "الفكر الصوفي في ضوء الكتاب والسنة" لعبد الرحمن بن عبد الخالق اليوسف ص٢٠١.

(٥) "الإنسان الكامل" لعبدالكريم الجيلي (٢/ ٦٥).

(٦) "جامع الأصول" للنقشبندي ص٤٢.

وە ئەم حەقیقەتە کێشانەیە بۆ تێگەیشتن لە دین و یاساکانی، (غەزالی) دەڵێت لە بابەتە عەقیدەیی یەکان داو تێگەیشتن لێی: «لا يطلع عليه إلا الموفقون الذين يدركون الأمور بنور إلهي لا بالسماع ثم إذا انكشفت لهم أسرار الأمور على ما هي عليه نظروا إلى السمع والألفاظ الواردة فما وافق ما شاهدوه بنور اليقين قرروه وما خالف أولوه»[١].

واتە: کەس دەرکیان پێ ناکات بێجگە لە یارمەتی دراوەکان نەبێت کە دەرك بە بابەتەکان دەکەن بە نووری خوایی نەك بە بیستراوەکان (قورئان و فەرموودە)، وە گەر تەواو بوون لە کەشف و ئیلهامات ئەوا بۆ ڕوونبوونەوەی نهێنی بابەتەکانیان سەیری (قورئان و فەرموودە) دەکەن، وە داڕێژراوەکانیان لەسەری گەر گونجا لەگەڵ بینین و دەرك پێکردنەکانیان دا (الكشف والالهامات) وەری دەگرن و بڕیاری لەسەر دەدەن، وە گەر نەگونجا ئیلهاماتەکانیان ماناکەی بۆ دەگۆڕن و تەئویل دەکەن.

وە دەڵێن: «مَنْ أَرَادَ التَّحْقِيقَ - يَعْنِي تَحْقِيقَهُمْ - فَلْيَتْرُكْ الْعَقْلَ وَالشَّرْعَ»[٢].

واتە: ئەوەی دەیەوێت بگاتە حەقیقەت با واز لە عەقڵ و شەرع بێنێت.

بەم شێوەیە حەقیقەت کاملترە تا شەریعەت، ئەمە ئەوە دەگەیەنێت کەوا پەیوەست نەبوون بە پێغەمبەران و دەرچوون لە شەریعەتەکەیان دروستە، وەك (ابن تيمية) رحمه الله دەڵێت: «فَإِنَّ مِنْ هَؤُلَاءِ مَنْ يَظُنُّ: أَنَّ مِنْ الْأَوْلِيَاءِ مَنْ يَسُوغُ لَهُ الْخُرُوجُ عَنْ الشَّرِيعَةِ النَّبَوِيَّةِ كَمَا سَاغَ لِلْخَضِرِ الْخُرُوجُ عَنْ مُتَابَعَةِ مُوسَى وَأَنَّهُ قَدْ يَكُونُ لِلْوَلِيِّ فِي الْمُكَاشَفَةِ وَالْمُخَاطَبَةِ مَا يَسْتَغْنِي بِهِ عَنْ مُتَابَعَةِ الرَّسُولِ فِي عُمُومِ أَحْوَالِهِ أَوْ بَعْضِهَا وَكَثِيرٌ مِنْهُمْ يُفَضِّلُ الْوَلِيَّ فِي زَعْمِهِ إمَّا مُطْلَقًا وَإِمَّا مِنْ بَعْضِ الْوُجُوهِ عَلَى النَّبِيِّ زَاعِمِينَ أَنَّ فِي قِصَّةِ الْخَضِرِ حُجَّةً لَهُمْ وَكُلُّ هَذِهِ الْمَقَالَاتِ مِنْ أَعْظَمِ الْجَهَالَاتِ وَالضَّلَالَاتِ؛ بَلْ مِنْ أَعْظَمِ أَنْوَاعِ النِّفَاقِ وَالْإِلْحَادِ وَالْكُفْرِ»[٣].

---

(١) "إحياء علوم الدين" (١/ ١٠٤).

(٢) "مجموع الفتاوى" لابن تيمية (١١/ ٢٤٣).

(٣) "مجموع الفتاوى" (١١/ ٤٢٢).

واته: لەمانە هەیانە گومان دەبات کە وەلی بۆی هەیە دەرچێت لە شەریعەتی پێغەمبەرایەتی وەکو چۆن (خضر) العَلَيْهِ لە شەریعەتی موسا دەرچووە، وە هەیانە پلەی وەلی بە تەواوی یا لە هەندێك ڕووەوە بە گەورەتر تا پێغەمبەران دادەنێ، وەلی ئەوەندە ئیلهام و کەشفی هەیە پێویستی بە شوێنکەوتەیی پێغەمبەران نەبێت لە هەموو کاتێك دا ئەم قسانە هەمووی گەورەترین دوورڕوویی و دەرچوون و کوفرە لە ئیسلام دا.

وە ئیمامی (الشاطبي) رَحِمَهُ اللهُ دەڵێت: «يَعْتَمِدُونَ فِي كَثِيرٍ مِنَ الْأَحْكَامِ عَلَى الْكَشْفِ وَالْمُعَايَنَةِ، وَخَرْقِ الْعَادَةِ، فَيَحْكُمُونَ بِالْحِلِّ والحرمة، ويبنون عَلَى ذَلِكَ الْإِقْدَامَ وَالْإِحْجَامَ، كَمَا يُحْكَى عَنِ المحاسبي أنه كان إذا تناول طعاماً فيه شُبْهَةٍ يَنْبِضُ لَهُ عِرْقٌ فِي إِصْبَعِهِ فَيَمْتَنِعُ مِنْهُ.

وَقَالَ الشِّبْلِيُّ: (اعْتَقَدْتُ وَقْتًا أَنْ لَا آكُلَ إِلَّا مِنْ حَلَالٍ، فَكُنْتُ أَدُورُ فِي الْبَرَارِيِّ، فَرَأَيْتُ شَجَرَةَ تِينٍ، فَمَدَدْتُ يَدَيْ إِلَيْهَا لِآكُلَ، فَنَادَتْنِي الشَّجَرَةُ: احْفَظْ عَلَيْكَ عَهْدَكَ، لَا تَأْكُلْ مِنِّي فَإِنِّي لِيَهُودِيٍّ.

وَقَالَ إِبْرَاهِيمُ الْخَوَّاصُ رَحِمَهُ اللهُ: (دَخَلْتُ خَرِبَةً فِي بَعْضِ الْأَسْفَارِ فِي طَرِيقِ مَكَّةَ بِاللَّيْلِ، فَإِذَا فِيهَا سَبُعٌ عَظِيمٌ، فَخِفْتُ، فَهَتَفَ بِي هَاتِفٌ اثْبُتْ، فَإِنَّ حَوْلَكَ سَبْعِينَ أَلْفَ مَلِكٍ يَحْفَظُونَكَ).

فَمِثْلُ هَذِهِ الْأَشْيَاءِ إِذَا عُرِضَتْ عَلَى قَوَاعِدِ الشَّرِيعَةِ ظَهَرَ عَدَمُ الْبِنَاءِ عَلَيْهَا، ... لَا يَدُلُّ عَلَى التَّحْلِيلِ وَلَا التحريم، ... كُلُّ مَا عَمِلَ بِهِ الْمُتَصَوِّفَةُ الْمُعْتَبَرُونَ فِي هَذَا الشَّأْنِ لَا يَخْلُو ... فَإِنْ كَانَ لَهُ أَصْلٌ فَهُمْ خُلَقَاءُ بِهِ، ... وَإِنْ لَمْ يَكُنْ لَهُ أَصْلٌ فِي الشَّرِيعَةِ فَلَا عَمَلَ عَلَيْهِ، لِأَنَّ السُّنَّةَ حُجَّةٌ عَلَى جَمِيعِ الْأُمَّةِ، وَلَيْسَ عَمَلُ أَحَدٍ مِنَ الْأُمَّةِ حُجَّةً عَلَى السُّنَّةِ، لِأَنَّ السُّنَّةَ مَعْصُومَةٌ عَنِ الْخَطَأِ، وَصَاحِبَهَا مَعْصُومٌ، وَسَائِرُ الْأُمَّةِ لَمْ تَثْبُتْ لَهُمْ عِصْمَةٌ ... فَالصُّوفِيَّةُ كَغَيْرِهِمْ مِمَّنْ لَمْ تَثْبُتْ لَهُ الْعِصْمَةُ، ... بَلْ نَعْرِضُ مَا جَاءَ عَنِ الْأَئِمَّةِ عَلَى الْكِتَابِ وَالسُّنَّةِ، فَمَا قَبِلَاهُ قَبِلْنَاهُ، وَمَا لَمْ يَقْبَلَاهُ تَرَكْنَاهُ»[1].

---

(١) "الاعتصام" (٢/ ٣٥٤ - ٣٦٣).

واتە: لە زۆری کارەکان دا پشت دەبەستن بە کەشف و ئیلهام و حوکمی حەڵاڵ و حەرام دەدەن بەسەریان دا، کردن و نەکردن بەگوێرەی ئەوە ئەنجام دەدەن، وەکو (محاسبي) هەر خواردنێك گومانی تێدا بوایە دەستی بۆ ببردایە دەستی عەرەقی دەکرد ئەوکات نەیدەخوارد، وەکو قسەکردنی درەختێك بۆ (شبلي) وتی مەمخۆ من ماڵی جولەکەیەکم، وە (ابراهیم الخواص) کاتێك دڕندەی بینی ترساو بانگی لیّ کرا مەترسە حەفتا هەزار فریشتە دەتپارێزێ.

هاوشێوەی ئەمانە بدرێتە بەر شەریعەت هیچ بنەمایەکی نیە، ئەمانە بەڵگە نین لەسەر حەڵاڵ و حەرامی، هەموو کارەکانی سۆفی یا ئەوەتا بنەمای شەرعی هەیە ئەوە کاری پیّ دەکرێت، وە گەر نا ئەوە کاری پیّ ناکرێت، لەبەر ئەوە سوننەت بەڵگەیە لەسەر موسوڵمانان، کاری هیچ کەسێك بەڵگە نیە لەسەر سوننەت، سوننەت خۆی و خاوەنەکەشی پارێزراو (معصوم)ە لە هەڵە، هیچ کەس لە موسوڵمانان (معصوم) نیە، سۆفی یەکانیش وەکو هەموو ئوممەت ... هەرچی لە ئیمامانەوە دەردەچێت دەخرێتە بەر قورئان و فەرموودە؛ پێکایان ئەوا وەری دەگرین، گەر نەیان پێکا وەری ناگرین.

شەرعی خوا حاکم و پێوانەیە، (ابن تیمیة) رحمه الله دەڵێت: «وَكُلَّمَا قَوِيَ الْإِيمَانُ فِي الْقَلْبِ قَوِيَ انْكِشَافُ الْأُمُورِ لَهُ؛ وَعَرَفَ حَقَائِقَهَا مِنْ بَوَاطِلِهَا»[1].

واتە: تا ئیمان بەهێز بێت لە دڵ دا زیاتر چاو ڕوٚشنی بۆ دروست دەبێت لە کارەکان دا باشتر حەق و بەتاڵی بۆ جیا دەبێتەوە.

(ابن تیمیة) رحمه الله دەڵێت: «وَقَالَ أَبُو عُثْمَانَ النَّيْسَابُورِيُّ مَنْ أَمَّرَ السُّنَّةَ عَلَى نَفْسِهِ قَوْلًا وَفِعْلًا نَطَقَ بِالْحِكْمَةِ وَمَنْ أَمَّرَ الْهَوَى عَلَى نَفْسِهِ قَوْلًا وَفِعْلًا نَطَقَ بِالْبِدْعَةِ»[2].

واتە: (ئەبو عوسمانی نەیسابوری) دەڵێت: هەرکەسێك سوننەت جێبەجێ بکات و پەیوەست بێت پێوەی هەموو وتەکانی حیکمەت دەبێت، وە ئەوەی هەواو ئارەزووەکانی جێبەجێ بکات ئەوا وتەکانی بیدعە دەبێت.

(١) "مجموع الفتاوى" (٢٠/ ٤٥).

(٢) "مجموع الفتاوى" (١١/ ٢١٠)، و "الجامع لأخلاق الراوي" للخطيب البغدادي (١/ ٨٠).

گەورەترین ڕێگەی بەدیهێنانی کەرامات بەدیهێنانی تەواوی شوێنکەوتەی سوننەتە بە ڕووکەش و ناوەڕۆکەوە[(١)].

(ابن تیمیة) رَحِمَهُ اللَّهُ دەڵێت: «قَالَ أَبُو عَلِيٍّ الجوزجاني: كُنْ طَالِبًا لِلاسْتِقَامَةِ لَا طَالِبًا لِلْكَرَامَةِ. فَإِنَّ نَفْسَك منجبلة عَلَى طَلَبِ الْكَرَامَةِ وَرَبُّك يَطْلُبُ مِنْك الِاسْتِقَامَةَ»[(٢)].

واتە: (ئەبو عەلی جوزجانی) دەڵێت: هەوڵی بەدەستهێنانی بەردەوامی و مانەوە بە لەسەر ڕێگاکەی خوا، نەك هەوڵی بەدەستهێنانی کەرامات بێت، نەفست داوای بەدیهێنانی کەراماتە، وە خوای پەروەردگاریشت داوای مانەوەو بەردەوامی سەر ڕێگای دەکات.

* مەرجی وەلی یەکان مەعصومیەت نیە کە هەڵە نەکەن، بەڵکو هەرکەس خاوەنی ئیلهام و کەشفە لە خوار پلەی ئیمامی (عومەر)ەوەیە، کە ئەو بە فەرموودە (مُحدِث) خاوەن ئیلهامی ئەم ئوممەتەیە، لەگەڵ ئەوەش دا نەیدەپێکا، (ئەبوبەکری صدیق) رضي الله عنه چەند کارێکی شاراوەی بۆ ئیمامی (عومەر) رضي الله عنه ڕوون دەکردەوە ئەویش دەگەڕایەوە سەری، وەکو لە (صلح الحدیبیة) دا ڕێنمونی کرد، وە لە ڕۆژی وەفاتی پێغەمبەری خوا دا ﷺ، وە لە ڕۆژی شەڕ کردن لەگەڵ هەڵگەڕاوەکان دا ... کەواتە (صدیق) بەرێزترو کامڵترە لە شوێنکەوتەی خواو پێغەمبەر دا ﷺ تاوەکو خاوەن ئیلهام[(٣)].

٣. عەقڵ و گومانەکان.

ئیسلام ڕێزو مافی خۆی بە عەقڵ بەخشیوە، لەوەی هەموو جێبەجێکردنی فەرمانەکانی لەسەر بوونی عەقڵ داناوە، وە بە بوونی عەقڵ پایە بەرزی کردووە بەسەر بوونەکانی چواردەوری دا، داوای لێکردووە بە بیرکردنەوەو تێڕوانین، وەك دەفەرموێت: ﴿وَلِيَتَذَكَّرَ أُوْلُواْ ٱلۡأَلۡبَٰبِ ٢٩﴾ [ص: ٢٩]، ﴿أَفَلَا يَتَدَبَّرُونَ ٱلۡقُرۡءَانَ﴾ [النساء: ٨٢]، ﴿وَٱتَّقُونِ يَٰٓأُوْلِي ٱلۡأَلۡبَٰبِ ١٩٧﴾ [البقرة: ١٩٧].

وە سوودمەندیەکانی بیرخستنەوەو پەند وەرگرتنی پەیوەست کردووە بە خاوەن عەقڵەکانەوە،

(١) "مجموع الفتاوى" لابن تيمية (١١/ ٧٧).

(٢) "مجموع الفتاوى" لابن تيمية (١١/ ٣٢٠)، و "شرح العقيدة الطحاوية" لأبي العز الحنفي ص٤٩٦.

(٣) "مجموع الفتاوى" لابن تيمية (٢٤/ ٣٧٧).

وەك دەفەرموێت: ﴿وَلَقَد تَّرَكْنَا مِنْهَآ ءَايَةًۢ بَيِّنَةً لِّقَوْمٍ يَعْقِلُونَ ﴿٣٥﴾﴾ [العنكبوت: ٣٥].

وە بە خراپ ناوی ئەوانەی بردووە کە بەکاری ناهێنن و دواکەوتنی کوێرانە دەکەن، وەك دەفەرموێت: ﴿وَإِذَا قِيلَ لَهُمُ ٱتَّبِعُوا۟ مَآ أَنزَلَ ٱللَّهُ قَالُوا۟ بَلْ نَتَّبِعُ مَآ أَلْفَيْنَا عَلَيْهِ ءَابَآءَنَآ ۗ أَوَلَوْ كَانَ ءَابَآؤُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ شَيْـًٔا وَلَا يَهْتَدُونَ ﴿١٧٠﴾﴾ [البقرة: ١٧٠].

وە حەرامی کردووە هەموو هۆکارەکانی لەکارخستن و کەمکردنەوەو تێکدانی عەقڵ وەکو عەرەق و سیحرو فێڵ و درۆ ...، وە یەکێك لە پێنج پێویستی یەکانی (ضروريات الخمس) کە ئیسلام هاتووە بۆ پاراستنی، وە تەنانەت کەسێك لە سەری یەکێك بدات و هەموو عەقڵی لەدەست بچێت دەبێت هەموو خوێنەکەی بدات[1]، خۆ گەر عەقڵ نەبێت ئەوا گوێ و چاوو زمان ... پارچە گۆشتێکی بێ سوودن ﴿صُمٌّۢ بُكْمٌ عُمْىٌ فَهُمْ لَا يَعْقِلُونَ ﴿١٧١﴾﴾ [البقرة: ١٧١]، کەواتە خراپترین بوون لە ئادەمیزاد دا بەکارنەهێنەری عەقڵە ﴿إِنَّ شَرَّ ٱلدَّوَآبِّ عِندَ ٱللَّهِ ٱلصُّمُّ ٱلْبُكْمُ ٱلَّذِينَ لَا يَعْقِلُونَ ﴿٢٢﴾﴾ [الأنفال: ٢٢]، وە سزای بەکارنەهێنانی دەچێژن ﴿وَقَالُوا۟ لَوْ كُنَّا نَسْمَعُ أَوْ نَعْقِلُ مَا كُنَّا فِىٓ أَصْحَٰبِ ٱلسَّعِيرِ ﴿١٠﴾﴾ [الملك: ١٠].

لەگەڵ ئەوەش دا ئیسلام سنووری کارکردنی بۆ عەقڵ دیاری کردووە، لەبەر ئەوەی وەکو هەموو پارچەکانی تر توانای دیاریکراوەو داوای زیاتری لێ ناکرێت، ئایا داوا دەکرێت لە چاو هەموو بوونەکان ببینێت؟! یاخود داوا لە گوێ دەکرێت هەموو دەنگەکان ببیستێت؟! یاخود داوا لە دەست دەکرێت شاخ هەڵبگرێت؟! وە یاخود لە قاچ داوا دەکرێت تەلارە بەرزەکان بڕوخێنێت؟! وە یاخود لە لوت و زمان هەموو بۆنەکان و تامەکان بچێژن[2]؟!

وە داوا لە عەقڵیش ناکرێت هەموو بوونەکان بزانێت، سەرچاوەی عەقڵیش هەر پێنج هەستەکانە، لە سنووریان دەرچێت دەوەستێت[3]، گەرچی عەقڵیش دوو بەشە: «وَالْعقل نَوْعَانِ غريزي واكتسابي، فالغريزي مَا يكون مَوْجُودا مَعَ الْمُوْلُود كعقله للارتضاع ... ثمَّ يكْتَسب

---

(١) "المغني" لابن قدامة (٨/ ٤٦٥).

(٢) "العقلانيون" لعلي الحلبي ص٣٨.

(٣) "منهج الاستدلال" لسعود بن سعد (١/ ١٧٥).

الصَّبِي زِيَادَة فِي الْعقل عَلَى مُرُور الْأَيَّام إِلَى أَن يبلغ أَرْبَعِينَ سنة، ... ومنتهى تعلم الْعلم يَنْتَهِي الْعُمر، ... أَن الْعَاقِل إِذا جن ذهب عَنهُ الْعقل الاكتسابي ... وَبَقِي مَعَه الْعقل الغريزي يفعل مَا يَفْعَله الصَّبِي»[1].

واته: عەقڵ دوو جۆرە: غەریزی و بەدەستهێنان، غەریزی لە لەدایکبوونەوە هەیە وەکو ژیری، شیرخواردن، پێکەنین بۆ خۆشی یەکانی، گریان بۆ ناخۆشی یەکانی، بەڵام عەقڵی بەدەستهێنان بە تێپەڕبوونی ڕۆژانە بەدەستی دەهێنێت تا چل ساڵ کامڵ دەبێت و بەردەوام بەدەستهێنانی تا مردنە، وە گەر یەکێك شێت بێت عەقڵی بەدەستهێنانی لەدەست دەچێت و عەقڵی غەریزی دەمێنێت وەکو منداڵ.

بەدەر لەوەش عەقڵ ڕێژەیی یە لە کەسێکەوە بۆ کەسێکی تر جیاوازە، ئیمامی (الشاطبي) رحمه الله دەڵێت: «فَالْإِنْسَانُ وَإِنْ زَعَمَ فِي الْأَمْرِ أَنَّهُ أَدْرَكَهُ وَقَتَلَهُ عِلْمًا لَا يَأْتِي عَلَيْهِ الزَّمَانُ إِلَّا وَقَدْ عَقَلَ فِيهِ مَا لَمْ يَكُنْ عَقَلَ، ... وَلَا يَخْتَصُّ ذَلِكَ عِنْدَهُ بِمَعْلُومٍ دُونَ مَعْلُومٍ»[2].

واته: ئادەمیزاد گەرچی دەری ببڕێت لە کارێك دا زانیویەتی و دەرکی پێ کردووە کاتێك دێت کە زیاتر شارەزا دەبێت کە نەیبووە لەوەو پێش، ئەمە لە هەموو بوارێك دا نەك تایبەت بێت.

ئیمامی (الشاطبي) رحمه الله دەڵێت: «أَنَّ اللهَ جَعَلَ لِلْعُقُولِ فِي إِدْرَاكِهَا حَدًّا تَنْتَهِي إِلَيْهِ لَا تَتَعَدَّاهُ، وَلَمْ يَجْعَلْ لَهَا سَبِيلًا إِلَى الْإِدْرَاكِ فِي كُلِّ مَطْلُوبٍ. وَلَوْ كَانَتْ كَذَلِكَ لَاسْتَوَتْ مَعَ الْبَارِي تَعَالَى فِي إِدْرَاكِ جَمِيعِ مَا كَانَ وَمَا يَكُونُ وَمَا لَا يَكُونُ»[3].

واته: خوای گەورە سنوورێکی بۆ عەقڵ دارشتووە تێیدا بوەستێت و تێپەڕی نەکات، ڕێگەیەکی بۆ دانەناوە بۆ هێنانەدی هەموو مەبەستەکانی، وە گەر وا بوایە ئەوا لەگەڵ خوا دا یەکسان دەبوو بۆ زانینی بوونەکان و ئەوانەی دەبێت و نابێت.

(١) "الحجة في بيان المحجة" (٢/ ٥٤١ - ٥٤٢).
(٢) "الاعتصام" (٢/ ٨٣٥ - ٨٣٦).
(٣) "الاعتصام" (٢/ ٨٣١).

وە زانستەکانیش دەبێت بە سێ بەشەوە «الْمَعْلُومَاتِ عِنْدَ الْعُلَمَاءِ تَنْقَسِمُ إِلَى ثَلَاثَةِ أَقْسَامٍ: قِسْمٌ ضَرُورِيٌّ لَا يُمْكِنُ التَّشْكِيكُ فِيهِ، كَعِلْمِ الْإِنْسَانِ بِوُجُودِهِ، وَعِلْمِهِ بِأَنَّ الِاثْنَيْنِ أَكْثَرُ مِنَ الْوَاحِدِ، وَأَنَّ الضِّدَّيْنِ لَا يَجْتَمِعَانِ.

وَقِسْمٌ لَا يَعْلَمُهُ أَلْبَتَّةَ، إِلَّا أَنْ يُعْلَمَ بِهِ أَوْ يُجْعَلَ لَهُ طَرِيقٌ إِلَى الْعِلْمِ بِهِ، وَذَلِكَ كَعِلْمِ الْمُغَيَّبَاتِ عَنْهُ، ....

وَقِسْمٌ نَظَرِيٌّ يُمْكِنُ الْعِلْمُ بِهِ وَيُمْكِنُ أَنْ لَا يَعْلَمَ بِهِ - وَهِيَ النَّظَرِيَّاتُ - وَذَلِكَ الْقِسْمُ النَّظَرِيُّ هُوَ الْمُمْكِنَاتُ الَّتِي تُعْلَمُ بِوَاسِطَةٍ لَا بِأَنْفُسِهَا. إِلَّا أَنْ يَعْلَمَ بِهَا إِخْبَارًا»[1].

واتە: زانست لای زانایانی عەقڵ سێ بەشە:

بەشی یەکەم: پێویستی یەو بەشی گومانی تێدا نابێت هەموو خاوەن عەقڵێك دەزانێت، وەکو بوونی خوێ، وە دوان زیاترە لە یەك، وە ئەستەمی کۆبوونەوەی دوو دژ یا نەبوونیان.

بەشی دووەم: نازانێت بە هیچ شێوەیەك مەگەر پێی بوترێت یا ڕێگەیەکی زانستی لە بارەیەوە پێ بدرێت، وەکو بابەتە غەیبی یەکان.

بەشی سێ یەم: بەشی تێڕوانین، دەتوانرێت بزانرێت و دەشێت نەزانرێت، بە هۆکار دەزانرێت یا بە ڕێگەی هەواڵ.

کەواتە عەقڵ بەشی زانستی (ضروري) دەزانێت لەگەڵ (نظري) تێڕوانین گەر توانای بەسەری دا بشکێت بەشێك دەمێنێت کە هەر نایزانێت ئەویش (الغيبيات) نادیارەکانە.

سێ ڕێگەی زانیاری هەن (العلم والعقل والحواس)، عەقڵ و هەستەکان توانای هەموو دەرکێکیان نیە، دەبێت بە ناچاری شوێنکەوتەی (علم) زانست بن بە بەڵگەی ئەوەی عەقڵی (غریزی) سنووردارەو بە عەقڵی (اکتسابي) توانای زیادبوونی زانستی بەدەست هێنا، کەواتە «أَن الْعقل أَضْعَف من الْعلم، وَأَن الدّين لَا يدْرك بِهِ لضَعْفه وقلته، وَيدْرك بِالْعلمِ لقُوته وكثرته»[2].

---

(١) "الاعتصام" للشاطبي (٢/ ٨٣٢، ٨٣٣).

(٢) "الحجة في بيان المحجة" للأصبهاني (٢/ ٥٤٢).

واتە: عەقڵ لاوازترە لە عیلم و زانست بۆیە بوارەکانی ئایین نازانێت لەبەر لاوازی و کەمی بەڵکو بە زانست دەزانێت لەبەر بەهێزی و زۆری.

(ابن تیمیة) ﷺ دەڵێت: «وَقُوَّةٌ فِيهَا بِمَنْزِلَةِ قُوَّةِ الْبَصَرِ الَّتِي فِي الْعَيْنِ؛ فَإِنْ اتَّصَلَ بِهِ نُورُ الْإِيمَانِ وَالْقُرْآنِ كَانَ كَنُورِ الْعَيْنِ إذَا اتَّصَلَ بِهِ نُورُ الشَّمْسِ وَالنَّارِ. وَإِنْ انْفَرَدَ بِنَفْسِهِ لَمْ يُبْصِرْ الْأُمُورَ الَّتِي يَعْجِزُ وَحْدَهُ عَنْ دَرْكِهَا»[1].

واتە: عەقڵ وەکو توانای بینینە لە چاو دا، گەر نووری ئیمان و قورئانی پێ بگات تەواوتر دەبینێت، هەروەك ڕووناکی چاو گەر ڕووناکی ڕۆژ یا ئاگری لەگەڵ دا بێت بینینەکەی تەواوترە، گەر بە تەنیا خۆی بێت توانای دەرککردنی نابێت بەوانە کە لە توانای خۆی دا نیە بە تەنیا دەرکیان پێ بکات.

لەبەر ئەوە زانست کامڵترە تاوەکو عەقڵ، بۆیە هەندێك لە زاناکان وتویانە «لَا يُوصف الله بِكَوْنِهِ عَاقِلا ويوصف بِكَوْنِهِ عَالما فَدلَّ أَن الْعلم أقوى من الْعقل»[2].

واتە: خوای پەروەردگار وەسف ناکرێت بە عاقڵ، بەڵکو وەسف دەکرێت بە زانا، ئەوە بەڵگەیە کە زانست بەهێزترە لە عەقڵ.

بەڵام گومڕایانی ئەم ڕێگەیە دەبن بە دوو بەشەوە:

بەشی یەکەم: لەکارخستنی عەقڵەکان، وەکو موقەلیدی مەزاهیبە فیقهی یەکان و شوێنکەوتەی (تصوف) و مەرجەعیەتی ئیمامەکان.

بەشی دووەم: سەیرکردنی عەقڵ بە موقەدەس و مەعصوم و پارێزراو لە هەڵە، وەکو موعتەزیلە، فیرەقە کەلامی یە فەلسەفی یەکان.

ئەوانەی دووەم عەقڵیان بە هاوتای شەرعی خوا داناوە، بەڵکو حاکم و یاسا دارێژە بەسەری دا، وە پێشەنگی یەتی، بۆیە بەڵگەی ئایەت و فەرموودەیان بە بیستن (سمعي) ناوبردووەو لە ڕیزبەندی گومان دایەو بە عەقڵیش دەڵێن یەکلابووەوە (قطعي) شوێنی نەبوونی گومانە، بۆیە

(١) "مجموع الفتاوى" (٣/ ٣٣٩).

(٢) "الحجة في بيان المحجة" للأصبهاني (٢/ ٥٤٥).

دادەنرێت بە بناغە (أصول) و قورئان و فەرمووده بە (فروع) لق و پەل، بۆیە دەبێت بگەڕێنرێتەوە سەر بناغەو (أصول) بە وەرگرتنی ئەوو ڕەدکردنەوەی مامەڵەی لەگەڵ دا بکرێت، تەنانەت عەقڵ لای ئەوان بە (محکم) یاساو مانا نەگۆڕ دادەنرێت و شەرعی خوا بە (متشابه) لێکچوو یەکلا نەبووەو شوێنی گومان سەیر دەکرێت، کورتا بڕیاری ئەم فیرەقە فەلسەفیانە ئەوەیە کە بگرە بەڵگە نین و ئەرکی چوونە ژێر باری مانا بۆ دۆزینەوەو گونجاندن لەگەڵ دەقەکان دەبێت بگرینە بەر (ئەمە بە ئەرك و تەکلیفێکی دینی لەسەر خۆیان دەزانن و خۆبەخشانە کاری بۆ دەکەن؟!). گەورەیی بۆ خوا لە گومڕایی ئەمانە چەندە بە بەزەیین بۆ دین!

وە مامەڵەشیان لەگەڵ دەقەکان دا بە شێوەی تاقیگەری یە، وەك (ابن تیمیة) رَحِمَهُ اللهُ دەڵێت: «وَأُصُولَ دِينٍ قَدْ ابْتَدَعُوهُ بِرَأْيِهِمْ ثُمَّ يَعْرِضُونَ عَلَى ذَلِكَ الْقُرْآنَ وَالْحَدِيثَ فَإِنْ وَافَقَهُ احْتَجُّوا بِهِ اعْتِضَادًا لَا اعْتِمَادًا وَإِنْ خَالَفَهُ فَتَارَةً يُحَرِّفُونَ الْكَلِمَ عَنْ مَوَاضِعِهِ وَيَتَأَوَّلُونَهُ عَلَى غَيْرِ تَأْوِيلِهِ ... وَتَارَةً يُعْرِضُونَ عَنْهُ وَيَقُولُونَ: نُفَوِّضُ مَعْنَاهُ إلَى اللهِ وَهَذَا فِعْلُ عَامَّتِهِمْ. وَعُمْدَةُ الطَّائِفَتَيْنِ فِي الْبَاطِنِ غَيْرُ مَا جَاءَ بِهِ الرَّسُولُ يَجْعَلُونَ أَقْوَالَهُمْ الْبِدْعِيَّةَ مُحْكَمَةً يَجِبُ اتِّبَاعُهَا وَاعْتِقَادُ مُوجَبِهَا وَالْمُخَالِفُ إمَّا كَافِرٌ وَإِمَّا جَاهِلٌ ... وَيَجْعَلُونَ كَلَامَ اللهِ وَرَسُولِهِ الَّذِي يُخَالِفُهَا مِنْ الْمُتَشَابِهِ الَّذِي لَا يَعْرِفُ مَعْنَاهُ إلَّا اللهُ ... فَيَجْعَلُونَ مَا ابْتَدَعُوهُ هُمْ بِرَأْيِهِمْ هُوَ الْمُحْكَمَ»[1].

واتە: چەند بنەمایەکی دینی یان بە ڕاو بۆچوونیان داناوەو قورئان و فەرموودەکان دەخەنە بەر پێوانەی ئەو ڕاو بۆچوونانە، گەر گونجا دەیکەنە بەڵگە وەکو بەهێزکردن نەك بناغەو پشتیوانی، وە گەر نەگونجا ماناکەی دەگۆڕن بە شێوەی گۆڕانکاری و مانای بۆ دروست دەکەن دەڵێن (تأویل)ە. وە هەندێ جاریش پشتی تێ دەکەن و دەڵێن: ماناکەی لای خوایە (بە ڕووکەش دەیهێڵنەوە بەبێ مانا) ئەمە کاری گشتیانە، وە کاری ناوەڕۆکی ئەم دوو کۆمەڵە لە ناوەڕۆك دا ئەوە نیە کە بۆ پێغەمبەر ﷺ هاتووە، قسە داهێنراوەکانیان بە مانا نەگۆڕ (محکم) دادەنێن و بە واجبی دەزانن باوەڕ پێهێنانی و شوێنکەوتنی و بەرپەرچدەرەکانی بە بێبڕواو نەزان دادەنێن

(١) "مجموع الفتاوی" (١٣/ ١٤٢، ١٤٣).

فەرموودەی خواو پێغەمبەر ﷺ گەر پێچەوانەیان بوو مانا نادیارەو (متشابه) کە بەس خوا دەیزانێت، بەڵام ڕاکانیان یاسای نەگۆڕە.

ئەم کارەیان بە یاسایەکی گشتی کردووەو قبوڵی لادان نیە کە دەڵێن (إذا تعارض العقل والنقل قدم العقل مطلقاً)، وە (فخرالدين الرازي) رحمه الله دەڵێت: «هذا هو القانون الكلي»[1].

واتە: گەر عەقڵ و قورئان و فەرموودە پێچەوانەی یەك بوون؛ عەقڵ بە گشتی پێش دەخرێت و ئەمە یاسایەکی گشتی یە.

وە (الرازي) دەڵێت: «فإذن الدليل السمعي لا يفيد اليقين بوجود مدلوله، إلا بشرط أن لا يوجد دليل عقلي على خلاف ظاهره، ... أن الأدلة النقلية لا يجوز التمسك بها في المسائل العلمية»[2].

واتە: کەواتە بەڵگەکانی قورئان و فەرموودە دڵنیابوونی تێدا بەدەست نایەت لە ڕووە ماناییەکەیەوە، بە مەرجێك مانایان تێدا بەدەست دێت لە بەڵگە عەقڵیەکان دا پێچەوانەو دژی مانا داڕێژراوەکەی نەبێت. بەڵگە نەقڵی یەکان نابێت پەیوەست بین پێوەی لە بابەتە زانستی یەکان دا.

(قاضي عبدالجبار) رحمه الله گەورەی موعتەزیلەکان لە ڕیزبەندکردنی بەڵگەکان دا دەڵێت: «أولها العقل»[3].

واتە: یەکەمیان عەقڵە.

(قاضي عبدالجبار الهمذاني) سەرکردەی دیاری موعتەزیلەکان دەڵێت لە باسی فەرموودەدا بۆ کردنە بەڵگەی (عقيدة)ی: «فإن كان موافقا لحج العقول قُبل ... لا بمكانه بل للحجة العقلية»[4].

---

(١) "أساس التقديس في علم الكلام" ص١٢٥.

(٢) "درء تعارض العقل والنقل" لابن تيمية (٥/ ٣٣١، ٣٣٥).

(٣) "العقلانيون" لعلي الحلبي ص٥٤، و "فضل الاعتزال" للقاضي عبدالجبار ص١٣٩.

(٤) "شرح أصول الخمسة" للقاضي عبدالجبار الهمداني ص٧٦٩ بتحقيق عبدالكريم عثمان.

واته: گەر بەڵگەکان گونجان لەگەڵ عەقڵ دا وەردەگیرێت، نەك لەبەر ئەوەی بەڵگەی شەرعی یە بەڵکو لەبەر بەڵگە عەقڵی یەکەی.

وە (النَّظَّامِ) سەرکردەی موعتەزیلەکانی گروپی (النظامية) دەڵێت: «أَن حُجَّةِ الْعَقْلِ قَدْ تَنْسَخُ الْأَخْبَارَ»[(١)].

واته: لایەنی عەقڵ دەشێت هەواڵەکانی قورئان و فەرموودە (نسخ) بسڕێتەوە.

وە (الزمخشري) دەڵێت: «إمش في دينك تحت راية السلطان، ولا تقنع بالرواية عن فلان وفلان»[(٢)].

واته: لە دینەکەت دا بە ژێر سێبەری (سوڵتانی عەقڵ دا) بڕۆ، پابەند مەبە بە گێڕانەوەی فلاّن لە فلاّنەوە.

وە (الجاحظ المعتزلي) دەڵێت: «ما الحكم القاطع إلا للذهن وما الاستبانة إلا للعقل»[(٣)].

واته: هیچ یاسایەکی یەکلا بووەوە نیە بێجگە لە بیر، وە هیچ ڕوونبوونەوەیەك نیە بێجگە لە عەقڵ.

وە (إمام الحرمين الجويني الأشعري) رحمه الله دەڵێت: «إذا ورد الدليل السمعي مخالفاً لقضية العقل فهو مردود قطعاً»[(٤)].

واته: گەر بەڵگەکانی قورئان و فەرموودە دژایەتی عەقڵی کرد ئەوا وەرناگیرێت و ڕەت دەکرێتەوە.

وە (إمام الغزالي الصوفي) رحمه الله دەڵێت: «كُلُّ مَا دَلَّ الْعَقْلُ فِيهِ عَلَى أَحَدِ الْجَانِبَيْنِ فَلَيْسَ لِلتَّعَارُضِ فِيهِ مَجَالٌ إذْ الْأَدِلَّةُ الْعَقْلِيَّةُ يَسْتَحِيلُ نَسْخُهَا، وَتَكَاذُبُهَا، ... دَلِيلَ الْعَقْلِ لَا يَقْبَلُ النَّسْخَ، وَالْبُطْلَانَ»[(٥)].

---

(١) "تأويل مختلف الحديث" لابن قتيبة ص٩٤.

(٢) "أطواق الذهب في المواعظ والخطب" لزمخشري ص١٦.

(٣) "رسالة التربيع والتدوير" للجاحظ ص٥٨.

(٤) "الارشاد" للجويني ص٣٥٩.

(٥) "المستصفى" للغزالي ص٢٥٢.

واتە: هەر بەڵگەیەکی عەقڵی لەلایەك بوو ئەوا دژایەتی و پێچەوانەیەتی بواری بۆ نیە، بەڵگە عەقڵی یەکان ئەستەمە سڕینەوەو بەدرۆ کەوتنەوەیان ... بەڵگەی عەقڵی قبوڵی هەڵوەشاندنەوەو بەتاڵ کردنەوە ناکات.

بەم شێوەیە بە پیرۆزو پارێزراو بێگەردی لە هەڵەو (مقدس ومعصوم) عەقڵ ناوبراوەو سەرچاوەیان بووە، بۆیە لە کۆتایی دا دەکرێت بە یاسایەکی گشتی وەکو لە ئاسمان دابەزی بێت یاخود وەکو تاقیگەیەك هەموو دەقەکانی پیادا تێپەڕ دەبێت و قابیلی ڕەددو ڕەخنەو گۆڕین نیە، ئەو پێشەنگەو ئیمام و (محكم) و یەقینەو بەڵگەیە، قورئان و فەرموودە شوێنکەوتەو (متشابە) و گومان و یەکلا نەبووەوەیە، ئەم یاسایە بە (القانون الكلي) ناوبراو لەسەر دەستی (فخرالدین الرازي) دا کلێشەی داڕشتنی یاسای بە بەرگ دا کراو فیرقەکان هەر لە (موعتەزیلەو ئەشعەری و ماتۆریدی و شیعەو سۆفی و خەوارجەکانی متأخرین ... قورئانی یەکان و عەقلانی یەکانی ئەم سەردەمە) ی شوێنکەوتەیین دەردی کوشندەی دینی هەموو سەردەمێکە.

ئەمەش دەقی یاساکەیە: (فخرالدين الرازي) ناوداری ئەشعەری یەکان دەڵێت: «اعلم: أن الدلائل القطعية العقلية إذا قامت على ثبوت شيء، ثم وجدنا أدلة نقلية يشعر ظاهرها بخلاف ذلك. فهناك لا يخلو الحال من أحد أمور أربعة: إما أن يصدق مقتضى العقل والمنطق فيلزم تصديق النقيضين وهو محال، وإما أن نبطلها فيلزم تكذيب النقيضين. وهو محال، وإما أن نكذب الظواهر النقلية، ونصدق الظواهر العقلية، وإما أن تصدق الظواهر النقلية وتكذب الظواهر العقلية، وذلك باطل لأنه لا يمكننا أن نعرف صحة الظواهر النقلية. إلا إذا عرفنا بالدلائل العقلية: إثبات الصانع، وصفاته، وكيفية دلالة المعجزة على صدق الرسول ﷺ وظهور المعجزات على محمد ﷺ، ولو صار القدح في الدلائل العقلية القطعية، صار العقل متهماً، غير مقبول القول، ولو كان كذلك لخرج عن أن يكون مقبول القول في هذه الأصول. وإذا لم تثبت هذه الأصول، خرجت الدلائل النقلية عن كونها مفيدة. فثبت: أن القدح في العقل لتصحيح النقل، يفضي إلى القدح في العقل والنقل معاً. وإنه باطل. ولما بطلت الأقسام الأربعة

لم يبق إلا أن يقطع بمقتضى الدلائل العقلية القاطعة: بأن هذه الدلائل النقلية إما أن يقال أنها غير صحيحة، أو يقال: إنها صحيحة، إلا أن المراد منها غير ظواهرها. ثم إن جوزنا التأويل: اشتغلنا على سبيل التبرع بذكر تلك التأويلات على التفصيل. وإن لم تجوز التأويل فوضنا العلم بها إلى الله تعالى. فهذا هو القانون الكلي المرجوع إليه في جميع المتشابهات (وبالله التوفيق)»[1].

واته: بزانە بەڵگە یەکلابووەوە عەقڵی یەکان گەر شتێکیان سەلماند پاشان بینیمان بەڵگەی نەقڵی (قورئان و فەرموودە) لە ڕووکەش دا پێچەوانەی بوو لێرەدا لە چوار حاڵەت بەدەر نیە:

١- گەر بۆچوونە عەقڵی و نەقڵی یەکە بەڕاست دابنرێت ئەوا باوەڕ دەکرێت بە دوو پێچەوانەی یەك، ئەوەش مەحاڵە.

٢- یاخود هەردووکیان بەدرۆ بخرێنەوە، ئەوەش مەحاڵە.

٣- یا دەقە نەقڵی یەکان بەڕاست دابنرێت و دەقە عەقڵی یەکان بەدرۆ بخرێتەوە ئەوەش بەتاڵە، لەبەر ئەوەی نازانرێت ڕاستی و دروستی دەقە نەقڵی یەکان بێجگە لە ڕێگەی بەڵگە عەقڵی یەکانەوە نەبێت، وەکو سەلماندنی دروستکارو سیفەتەکانی وە چوێتی بەڵگەکانی موعجیزە لەسەر ڕاستگۆیی پێغەمبەر ﷺ، گەر بێت و بە دروست بزانرێت ڕەخنەگرتن لە بەڵگە عەقڵی یەکان ئەوا عەقڵ شوێنی گومانەو قسەی لێ وەرناگیرێت، وە گەر وا بێت ئەوا شوێنی وەرگرتنی قسە نابێت لەم بناغە دینیانەدا، وە گەر نا بەڵگە نەقڵی یەکان ڕاست نین و هیچ سوودێکیان نابێت، دەرکەوت گەر ڕەخنە لە عەقڵ بگیرێت بۆ ڕاستکردنەوەی نەقڵ هۆکارە بۆ ڕەخنەگرتن لە عەقڵ و نەقڵ بەیەکەوە، کەواتە هەڵەو بەتاڵە.

کاتێك هەر چوار بەشەکە بەتاڵ بووەوە هیچ نامێنێتەوە.

٤. بێجگە لە یەکلابوونەوەی بەڵگە عەقڵی یەکان نەبێت و پێشخستنیان بەسەر نەقڵ دا لەو کاتەدا دەڵێن ئەو بەڵگە نەقڵی یانە یا ئەوەتا (صحیح) نین یاخود (صحیح)ن بەڵام مەبەست پێیان ڕووکەشە داڕێژراوەکانیان نیە، پاشان دەبێت ڕێگە بدەین بە (تأویل، مانا بۆ گونجاندن) ئەوسا

---

(١) "أساس التقديس في علم الكلام" لفخر الدين الرازي ص١٢٥، ١٢٦، و "أسباب الوقوع في البدع" لسعود بن سعد ص٢٠٥، و "منهج الاستدلال" لعثمان علي (١/ ٣٦٨)، و "العقلانيون" لعلي الحلبي ص٨٤.

بە ڕێی خۆبەخشین؟! دەست بکەین بە هێنانی ئەو مانا بۆ دروستکردنانە (تأویلات) بە دوورو درێژی، خۆ ئەگەر (تأویل) دروست نەبێت (وەکو دین) ئەوا (کۆتا چارەسەر) ماناکانیان دەگێڕینەوە بۆ لای خوا ﷻ، ئەمە ئەو یاسا گشتی یەیە کە پێویستە بگەڕێنەوە بۆ سەری لە هەموو ئەو شتانەی (متشابهات)ن مانا لێکچوو نادیارن.

(ابن تیمیة) رحمه الله بۆ بەرپەرچدانەوەی ئەم یاسایە کتێبێکی بەناوی "درء تعارض العقل والنقل" نوسیەوە کە دە بەرگە بە چل و چوار ڕێگەی عەقلی ئەم یاسایە هەڵدەوەشێنێتەوە، وە قوتابی یەکەی (ابن القیم) رحمه الله لە کتێبی "الصواعق المرسلة" دا بە پشتیوانی ئەو چل و چوار ڕێگەیەی ماموستاکەی دەیگەیەنێتە دووسەدو چل و یەك ڕێگە لە بەرچەرچ و هەڵوەشاندنەوەی دا.

بۆ هەڵوەشاندنەوەی ئەم یاسایە بە شێوەی کورت و تێپەڕبوون چەند ڕەخنەو ڕەدێکی (ابن تیمیة) رحمه الله کە لە "درء تعارض العقل والنقل" دا باسی کردووە بە شێوەی خاڵ دەخەینە ڕوو:

یەکەم: یاساکانیان لەسەر سێ پێشەکی دارشتووە کە هەرسێکیان بەتاڵەو هەڵەیە:

أ. دانانی دژایەتی و پێچەوانە لە نێوان عەقڵ و نەقڵ دا، لەگەڵ ئەوەش بەڵگە عەقلی یەکان گونجاون لەگەڵ ئەوانەی هاتووە بۆ پێغەمبەران «وأن صريح المعقول لا يناقض صحيح المنقول، وإنما يقع التناقض بين ما يدخل في السمع وليس منه»[1]. عەقڵێکی ڕاست و دروست پێچەوانەی نەقڵێکی (صحیح) ناکات، پێچەوانەکان لەوەدا دروست دەبن کە بە بەڵگەی نەقلی دادەنرێت لەگەڵ ئەوەش دا لەویش دا نی یە، یاخود بە بەڵگەی عەقلی دادەنرێت وە هەروەها لەویش دا نیە.

(ابن تیمیة) رحمه الله دەڵێت: «وَالرُّسُلُ جَاءَتْ بِمَا يَعْجِزُ الْعَقْلُ عَنْ دَرْكِهِ. لَمْ تَأْتِ بِمَا يُعْلَمُ بِالْعَقْلِ امْتِنَاعُهُ»[2].

(١) "درء تعارض العقل والنقل" لابن تيمية (٢/ ٣٦٤).

(٢) "مجموع الفتاوى" (٣/ ٣٣٩).

واتە: پێغەمبەران ئەوەی هێناویانە عەقڵ توانای دەرکپێکردنی نیە، ئەوەیان نەهێناوە عەقڵ ڕێگری لە بوونی بکات.

وە دەڵێت: «وَلِهَذَا كَانَ الصَّوَابُ عِنْدَ جَمَاهِيرِ أَهْلِ السُّنَّةِ ... أَنَّ الْعِلْمَ وَالْعَقْلَ وَنَحْوَهُمَا يَقْبَلُ الزِّيَادَةَ وَالنُّقْصَانَ»(١).

واتە: کۆدەنگی ئەهلی سوننەت لەسەر ئەوەیە کە زانست و عەقڵ و هاوشێوەکانی شایستە بە زیادو کەمن.

وە دەڵێت: «وَلَيْسَ فِي الْكِتَابِ وَالسُّنَّةِ وَالْإِجْمَاعِ بَاطِلٌ وَلَكِنْ فِيهِ أَلْفَاظٌ قَدْ لَا يَفْهَمُهَا بَعْضُ النَّاسِ أَوْ يَفْهَمُونَ مِنْهَا مَعْنًى بَاطِلًا فَالْآفَةُ مِنْهُمْ لَا مِنْ الْكِتَابِ وَالسُّنَّةِ»(٢).

واتە: لە قورئان و فەرموودەو کۆدەنگی موسوڵمانان دا شتێك نیە دژایەتی عەقلێکی بێ هەڵە بکات، گەر ببێت ئەوە بەتاڵەو بەتاڵیش لەوانەدا نیە بەڵکو ئەو وشانەی تێدایە هەندێك لە خەڵکی لێی تێناگەن یان مانایەکی هەڵەو بەتاڵی لێ تێدەگەن هەڵەو ناتەواوی یەکە لای ئەمانە نەك قورئان و فەرموودە، «فَالرُّسُلُ صَلَوَاتُ اللهِ وَسَلَامُهُ عَلَيْهِمْ تُخْبِرُ بِمَحَارَاتِ الْعُقُولِ لَا تُخْبِرُ بِمُحَالَاتِ الْعُقُولِ»(٣).

واتە: پێغەمبەران سەلامی خوایان لێبێت هەواڵ دەدەن بە سەرسامی عەقڵەکان تیایان دا، هەواڵ نادەن بە مەحاڵ و ئەگەرەکانی عەقڵ.

ب. کۆکردنەوەی ئەم تێڕوانینە لە چوار بەشی دیاریکراو دا بە ناوی (عەقڵ و نەقڵ) هەڵەیە، (ابن تيمية) رحمه الله دەڵێت: «فأما القطعيان فلا يجوز تعارضهما ... وإن كان أحد الدليلين قطعياً والآخر ظنياً فإنه يجب تقديم القطعي سواء كان هو السمعي أو العقلي، وإما إن كانا جميعاً ظنيين: فإنه يصار إلي ترجيح أحدهما، فأيهما ترجح كان هو المقدم، سواء كان سمعياً أو عقلياً، لا لكونه عقلياً، وهذا القسم لم يذكره وهو الحق لا ريب فيه»(٤).

(١) "مجموع الفتاوى" (١٠/ ٧٢٢). (٢) "مجموع الفتاوى" (١١/ ٤٩٠).

(٣) "مجموع الفتاوى" (١٧/ ٤٤٤).

(٤) "درء تعارض العقل والنقل" (١/ ٧٩)، و "منهج الاستدلال على مسائل الاعتقاد" لعثمان بن علي حسن ص٣٧٣.

واتە: گەر هەردووكیان یەكلابووەوە (قطعي) بوون دژایەتی یان نیە، وە گەر یەكێكیان گومان (ظني) و ئەویتریان یەكلابووەوە (قطعي) بوو پێویستە (قطعي)یەكە پێش بخرێت گەر نەقڵ بوو یا عەقڵ، گەر هەردووكیان گومان بوون پێشخەری بۆ دەكرێت گەر عەقڵی بوو یا نەقڵی، كەواتە پێویستە (قطعي وظني) لێكبدرێتەوە نەك (عەقڵی و نەقڵی)، ئەمە ئەو بەشەیە كە باسیان نەكردووە.

بڕیاری كوتایی دابەشكردنەكە كە پێشكەوتنی عەقڵە بگۆڕێت بۆ «يقدم العقلي تارة والسمعي أخري، فأيها كان قطعياً قدم»[1].

واتە: هەندێ جار عەقڵ و هەندێكی تر نەقڵ، كامیان یەكلا بووەوە (قطعي) بوو پێش دەكەوێت.

ج. بڕیاردان لەسەر (قطعي وظني) دەقەكان «أَمْرٌ نِسْبِيٌّ يَخْتَلِفُ بِاخْتِلَافِ الْمُدْرِكِ الْمُسْتَدِلِّ، لَيْسَ هُوَ صِفَةً لِلدَّلِيلِ فِي نَفْسِهِ»[2].

واتە: ڕێژەیی یە دەگۆڕێت لە كەسێكەوە بۆ كەسێكی تری بەڵگە هێنەر یا ووردبین، ئەمە بۆخۆی نابێتە وەسفێكی بەڵگەكەو بە ڕەها سەیری بكرێت بكرێتە یاسا بەناوی (قطعي وظني) ئەمە گومانەو ئەوە یەكلابووەوەیە، ڕەنگە لای من گومان بێت و لای تۆ یەكلابووەوە بێت، كەواتە ئەو ڕێژەیی یە ڕەها نیە بەسەر دەقەكان دا.

دووەم: «أن مقدمات الدليل الشرعي كلها ظنية لا تفيد الثبوت القطعي وجعلوا أصول الدين نوعين:

١. العقليات: وهو مما لا يعلم بالكتاب والسنة.

٢. السمعيات: حصروا الدليل الشرعي في السمعيات وهذا باطل، فالشرعي لا يقابل

(١) "درء تعارض العقل والنقل" لابن تيمية (١/ ٨٧)، و (٥/ ٢٧٧).

(٢) "درء تعارض" لابن تيمية (١/ ١٩٨)، "مختصر الصواعق المرسلة" لابن القيم ص٦٠٤، اختصره (ابن الموصلي).

بكونه عقلياً وإنما يقابله بكونه بدعياً، إذ البدعة تقابل الشرع ... فالشرع قد يكون سمعياً وقد يكون عقلياً، وهذا هو الحق في التقسيم الأدلة»[١].

ئەهلی عەقڵ هەموو بەڵگە شەرعی یەکانیان بە گوماناوی دەزانن و یەکلابوونەوەو دڵنیایی تیا نابینن، لەبەر ئەوە بنەماکانی دینیان کردووە بە دوو بەشەوە:

أ. **عەقڵی یەکان:** ئەمە بە هیچ شێوەیەك قورئان و فەرموودەی تێدا نیە.

ب. **بیستنەکان:** هەموو بەڵگە شەرعی یەکانیان تێدا کۆکردووەتەوە.

ئەم جۆرە دابەشکردنە هەڵەیە، وشەی شەرعی بەرامبەری عەقڵ نیە ، بەڵکو بەرامبەر (بدعة) یە، لەبەر ئەوەی (بدعة) بەرامبەرکێ دەکات لەگەڵ شەرع دا، وە شەرعیش دوو بەشە:

أ. **بیستنەکان:** واتە قورئان و فەرموودە.

ب. **هەندێ جاریش عەقڵی یەکان:** بە بنەمادارى نەقڵ وەکو (القیاس).

ئەمە شێوەی ڕاستە بۆ دابەشکردنی جۆری بەڵگە، لەبەر ئەوە شەرع وەصفە وە دەبێت بیدعە بەرامبەری بێت لەبەر ئەوەی زەم و بێزارە، شەرع بۆ عەقڵ هاتووەو قابیلی وەرگرتنە نەك بەرامبەریەتی کردنی.

سێ یەم: «إن قدمنا النقل كان ذلك طعناً في أصله الذي هو العقل، ... إن العقل أصل للنقل ... إن أراد أن العقل أصل في معرفتنا بالسمع ودليل لنا علي صحته ... وإن أردت بالعقل الذي هو دليل السمع وأصله المعرفة الحاصلة بالعقل، فيقال ... لم تكن جميع المعقولات أصلاً للنقل، لا بمعني توقف العلم بالسمع عليها، ولا بمعني الدلالة علي صحته، ولا بغير ذلك»[٢].

واتە: ئەگەر نەقڵ پێش بخەین لە کاتی دژایەتی دا ئەوا هەڵوەشاندنەوەی بناغەی باوەڕهێنانە بە دین ئەویش عەقڵە، لەبەر ئەوە عەقڵ بناغەی نەقڵە، گەر مەبەستی بە عەقڵ بناغەو هۆکاری ناسینمانە بە دین و بەڵگەمانە بۆ دروستی دین، گەر ئەو زانست و مەعریفاتانە بێت کە عەقڵ

---

(١) "درء تعارض العقل والنقل" لابن تيمية (١/ ٨٧).

(٢) "درء تعارض العقل والنقل" لابن تيمية (١/ ٨٧ - ٩٠).

دەرکی پێ دەکات ئەوا هەموو ئەو مەعریفە عەقڵیانە بناغە نین بۆ ناسینی دین لەبەر ئەوەی مەعریفەکانی عەقڵ زۆرن، ناسینی دین بە هەندێك لە مەعریفە عەقڵی یەکان پێویستە نەك بە هەمووی.

کەواتە دین نەوەستاوە لەسەر سەلماندنی هەموو بوارە زانستی یەکانی عەقڵ یاخود هەمووی ببێت بە بەڵگە لەسەر دین ڕێژەیەکی دیاریکراوی دەوێت وەکو پێشەکی نەك بە ڕەها هەموو زانستە عەقڵی یەکان بە بناغەو سەلماندنی دین دانرێت، وە گەر نا ئەوا بە بەتاڵ دانانی هەموو عەقڵە، وە لەلایەکی ترەوە دین لەسەر ئەوە نەوەستاوە عەقڵ بیسەلمێنێ و دانی پێدابنێ و بناغە بێت بۆ وەرگرتنی بەڵکو هۆکاری ناسین و ئاشنابوون و تێگەیشتنە، ... خۆ گەر وابێت (خالق) لەسەر (مخلوق) پەیوەست دەبێت بە بوونی (مخلوق)، ئەوکات (خالق)ەو بە نەبوونی نەبوونە، ... لەگەڵ ئەوەش دا (خالق) لە پێش و بەبێ بوونی (مخلوق) هەر (خالق)ە.

چوارەم: پێویستە لە کاتی دژایەتی دا نەقڵ پێش کەوێت، لەبەر ئەوەی عەقڵ باوەڕی بە هەموو شەرع هێناوە بە کۆبەند بە هەموو هەواڵەکانی، بەڵام شەرع باوەڕی بە هەموو هەواڵەکانی عەقڵ نەهێناوە[1].

عەقڵ وەکو نابینایەك خۆی ڕادەستی شەرع کردووە باوەڕی بە کامڵی و بینینی ئەو کردووە، یا نەخوێندەوارێك و نەزانێك شوێنکەوتەی زانایەك بێت ئایا دەبێت پێشی بڕیارەکانی بکەوێت؟

وەکو خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿لَا تُقَدِّمُوا بَيْنَ يَدَيِ اللَّهِ وَرَسُولِهِ﴾ [الحجرات : ١].

واتە: پەلە مەکەن لە شتەکان داو پێش خواو پێغەمبەر مەکەون بەڵکو شوێنکەوتەی بن لە هەموو کارەکان دا[2].

پێنجەم: تەواوکەری پێشوو، دەکرێت یاسای (إذا تعارض العقل والنقل قدم العقل) پێچەوانە کرێتەوە (... قدم النقل)[3].

---

(١) "درء تعارض العقل والنقل" لابن تيمية (١/ ١٣٨).

(٢) "تفسير ابن كثير" (٧/ ٣٤٠).

(٣) "درء تعارض العقل والنقل" لابن تيمية (١/ ١٧٠).

لەبەر ئەوەی عەقڵ بەڵگە بوو لەسەر شەرع کاتێك دژایەتی کرد ئەوا لە بەڵگەیەتی کەوت، وە ئەویش بەڵگە نیە ناتوانێت بەرامبەری بکات لەگەڵ بەڵگەدا، چوّن دانی پێدا دەنێت خوّی ڕادەستی دەکات پاشان دژایەتی بکات ئەوە پەشیمانیە، وە گەر بەڵگەیەکی ڕاست نەبوو ئەوا ناکرێتە شوێنکەوتە، بەدەر لەوەی پێش بخرێت بەسەر شەرع دا، وەکو ئەوە وایە بلێت «لَا تُصَدِّقْهُ فِي هَذَا الْخَبَرِ ؛ لِأَنَّ تَصْدِيقَهُ يَسْتَلْزِمُ عَدَمَ تَصْدِيقِهِ»[١].

واتە: باوەڕ بە شەرع مەکە، گەر باوەڕی پێ بکەیت ئەبێتە هوّکاری باوەڕ پێنەکردنم.

شەشەم: وە گەر عەقڵ پێش کەوێت چ جوّرە عەقڵێك؟! (فەیلەسوفێك؟ بیرۆایەك؟ ئەدیبێك؟ شاعرێك؟ جولەکەیەك؟ گاورێك؟ بتپەرستێك؟ فەیلەسوفێکی یوّنانی؟ عیلمانیەك؟ ئیسلامێك؟ وە کام لە فیرەقەکانی ناو بازنەی ئیسلام؟!...) وە ئایا عەقڵی هەزار ساڵ لەمەوپێش یا عەقڵی داهاتوو یاخود فەقیهەکان یان موفەسیرەکان یان ...؟!

بڕیارێکە دراوە بە ڕەها بەبێ هیچ مەرج و بنەماو ڕێکخستنێك، لەگەڵ ئەوەش دا گەر پیاچوونەوە بە بیروبوّچوونەکان بکەیت هەموویان یەکتری هەڵدەوەشێننەوە بە (نفي إثبات)ن وە هەریەکەیان دەڵێن: «إن العقل الصريح دل على النفي، والآخر يقول: العقل الصريح دل على الإثبات»[٢]، وەکو (جەبەری)یەکان بەرامبەر (قەدەری)یەکان، وە (مورجیئە)کان بەرامبەر (خەوارج)ەکان، ... .

حەوتەم: وە گەر داوایان لێ بکرێت پێناسەی (قطعي وظني)مان بوّ بکەن یاخود سنووری بوّ دیاری بکەن چی گومانەو چی یەقینە، کوّدەنگی یەك نابینیت، لەبەر ئەوەی ئەمەش ڕێژەیی یە بە گوێرەی ئاستی زانستی و هەستپێکردن و دەرك و ووردەکاری و ئیمان و وریایی جیاوازە لە کەسێکەوە بوّ کەسێکی تر.

---

(١) "مختصر الصواعق المرسلة" لابن القيم ص١١١، اختصره (ابن الموصلي)، "درء تعارض العقل والنقل" لابن تيمية (١/ ١٣٤).

(٢) "درء تعارض العقل والنقل" لابن تيمية (١/ ١٥٦).

هەشتەم: (ابن تيمية) رَحِمَهُ اللَّهُ دەڵێت: «العقل إما أن يكون عالماً بصدق الرسول، ... وإما أن لا يكون عالماً بذلك. فإن لم يكن عالما امتنع التعارض عنده إذا كان المعقول معلوماً له، لأن المعلوم لا يعارضه المجهول»[1].

واتە: عەقڵ یا زانایە بەسەر ڕاستگۆیی پێغەمبەر دا ﷺ و ئەو هەواڵەی داویەتی، یا زانا نیە بە سەری دا: ئەگەر نەزان بوو وە مانای هەواڵەکەی دیار بوو ئەوا نابێت دژایەتی بوونی هەبێت لەبەر ئەوەی نەزانین بەرامبەر زانین دژایەتی نیە، وە گەر مانای هەواڵەکەی پێغەمبەر ﷺ نەزانراو بوو ئەوا (لم يتعارض مجهولان) دوو نەزانین دژایەتی یان نیە بەرامبەر یەك، وە گەر زانا بوو بەسەر ڕاستگۆیی پێغەمبەر دا ﷺ نابێت زانا نەبێت بەسەر فەرموودەکەی دا، ئەوپەڕی ئەوەیە کە نەیبیستبێت یا مانای نازانێت، لە هەردوو حاڵەتەکەدا ناتوانێت دژایەتی و هەڵوەشاندنەوە بکات لەبەر نەزانین و بێئاگایی.

نۆیەم: ئەهلی عەقڵ بڕیاری بەکارهێنانیان داوە بە عەقڵ لە هەموو بوارەکان دا زانستی و کرداری (علمي وعملي)، هیچ بوارێکیان تەرخان نەکردووە کاری تێدا نەکات، کەواتە نەمانزانی (خالق) کێ یەو (مخلوق) کێ یەو جیاوازی زانستی یان چی یە، وە (حاكم ومحكوم) کامیانە، خاوەن بڕیار ئەبێت کامیان بێت، وە جێبەجێ کار دەبێت قورئان و فەرموودە بێت.

دەیەم: دڵنیان (معصوم) قورئان و پێغەمبەرە ﷺ پارێزراون لە هەموو هەڵەو نەزانین و لێتێکچوویەك، وە عەقڵیش خاوەنەکانی (مخلوق)ن و (معصوم) نین، ئایا ئەمە هەڵگێڕانەوەی ئەو یاسایە نیە؟ کەواتە چ جیاوازی یەك هەیە لەسەر (بتەکان) کە کرابوون بە خواو عەقڵ؟ بگرە عەقڵ لە بتپەرستی و شیرکەکانی دونیا باڵا دەست و دەست ڕۆشتوو پەرستراوترە، خوای پەروەردگار دەفەرموێت: ﴿أَءِلَٰهٌ مَّعَ ٱللَّهِ ۚ تَعَٰلَى ٱللَّهُ عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿٦٣﴾﴾ [النمل: ٦٣].

واتە: ئەوە لەگەڵ خوا دا خوایەکی تر هەیە؟! خوا بێ گەردە لەو هاوبەشانەی بۆی بڕیار دەدەن.

---

(١) "درء تعارض العقل والنقل" لابن تيمية (١/ ١٣٤).

یانزەیەم: لە ئەنجام دا دوو رێگەیان داناوە بۆ جۆری تێڕوانینی دەقی پێغەمبەران سەلامی خوایان لێبێت: «طريقتا المبتدعة في نصوص الأنبياء. أولاً: طريقة التبديل: أهل التبديل نوعان. أهل الوهم والتخييل، وأهل التحريف والتأويل .. ثانياً: طريقة التجهيل»[1].

رێگەی یەکەم: گۆڕین (التبديل): گۆڕینیش دوو جۆرە:

یەکەم: گومان و خەیاڵات (الوهم والتخييل): واتە پێغەمبەران نەیان زانیوە حەقەکەو بە رێگەی گومان و خەیاڵات خەڵکی تێگەیاندووە، وەکو: زیندوبوونەوە، وەصفەکانی خواو رۆژی دوایی.

دووەم: گۆڕین و مانا بۆ دروستکردن (التحريف والتأويل): دەڵێن پێغەمبەران مەبەستیان بەم وشانە حەق بووە، بەڵام ئەو حەقەیە کە ئێمە بە عەقڵ زانیومانە، بۆیە پەنایان بردووەتە بەر جۆرەها مانا بۆ گونجاندن لەگەڵ عەقڵ و راکانیان دا، لەگەڵ ئەوەش دا وریاکانیان دەزانن پێغەمبەران مەبەستیان بەو مانایانە نەبووە، وە هەندێکیان دەڵێن پێغەمبەران زانیویانەو روونیان نەکردووەتەوە.

رێگەی دووەم: (التجهيل): واتە پێغەمبەران نەزان بوون بەسەر ئەوەی خوا مەبەستیەتی، ماناکانیان پێچەوانەی رووکەشەکانیان و تێگەیشتنەکانە، نە پێغەمبەرو نە هاوەڵان و نە زانایان نازانن ماناکانی و مەبەستی خوا، کوتا کاریان گەڕانەوەی (تفويض) واتە ماناکانیان دەگێڕنەوە بۆ لای خواو مانای بۆچوونەکانیان ئەوەیە پێغەمبەران نە عەقڵیان زانیوەو نە نەقڵیان زانیوە، بۆیە بە رای هەندێکیان فەیلەسوف و زاناو کامڵتر بووە لە پێغەمبەران، وە پێغەمبەران لە بورای کرداری دا زانا بوون نەك زانستی.

دوانزەیەم: ئایەتێك لە قورئان یاخود دەقێکی (صحيح) لە بنەماکانی دین (أصول الدين) دا نیە کە کۆدەنگی (إجماع)ی ئەم ئوممەتە پێچەوانەی بووبێت بە دژایەتی عەقڵیان دانابێت، کۆدەنگی موسوڵمانان پێش دەرکەوتنی رای پێچەوانە بووە، ئەمە رەددێکە بۆ ئەوەی دەڵێن ئەم بابەتانە کۆدەنگی عەقڵی لەسەرە بۆ پێچەوانەی یاسا عەقڵی یەکان.

---

(١) "درء تعارض العقل والنقل" لابن تيمية (١/ ٨ - ١٥)، و "مجموع الفتاوى" (٧/ ٥٨٩)، و (٩/ ٢٤٧).

گەر کۆدەنگ بێت نابێت بوونی بەرامبەر هەبێت لەگەڵ بوونی ئەو کۆدەنگی یەی هاوەڵان و شوێنکەوتوان و زانایان بە درێژایی هەزار ساڵ دوای ئەوان.

واتە ئەو بۆچوونانە هیچ نیە بێجگە لە بۆچوونی هەندێك لە فیرەقەکان نەبێت وە چ تاوانێکی دەقەکان هەیە چەند عەقڵێك لە خەڵکی بۆی وەرناگیرێت، لەگەڵ ئەوەش دا (إجماع) پارێزراو (معصوم)ە، لە پاش قورئان و فەرموودە بە تایبەت (إجماع الصحابة والتابعين)، پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێت: «إِنَّ أُمَّتِي لَا تَجْتَمِعُ عَلَى ضَلَالَةٍ»[1].

واتە: موسوڵمانان لەسەر گومڕایی کۆدەنگ نابن.

بەڵام عەقڵ پارێزراو نیە لە هەڵەو کەم و کورتی، کەواتە (إجماع) لە پێش عەقڵەوەیە.

سیانزەیەم: ئەو بابەتە دینیانەی دەڵێن عەقڵ تیای دا دژایەتی دەکات وەکو هەمان ئەو بابەتانەی «كمسائل الحساب والهندسة والطبيعيات الظاهرة والإلهيات البينة»[2]. ژمێریاریو ئەندازەیی و سروشتیەکان وایە کە لە دین دا باسکراوەو هەڵەی تێدا نیەو شوێنی دڵنیایین، هەر لە دابەشکردنی میراتی و دانانی ساڵ و ڕۆژ دیاریکردنی جۆرەکانی نەخۆشی و ... تەنانەت ئەوانەی ئەمڕۆ پێیان دەوترێت (إعجاز العلمي في القرآن والسنة) زۆری ئەو بابەتانەی ئەمڕۆ دەرکەوتوون هیچیان پێچەوانەی قورئان و فەرموودە نیە، بگرە دەقاودەق گونجاون، کەواتە چۆن ئەم بابەتانە هەڵەی تێدا نیە، ئەو بابەتانەی تریش بە هەمان شێوە عەقڵ دژایەتی ناکات و هەڵەی تێدا نابێت گەر عەقڵ پێشی نەزانێت، لەبەر ئەوە «عدم العلم ليس علماً بالعدم»[3]. نەبوونی بەڵگە بەڵگە نیە لەسەر نەبوون، ئەمە یاسایەکی زانستی یە؛ نەزانینمان لەسەر شتەکان بەڵگە نیە لەسەر نەبوونی زانست لەسەری.

---

(١) رواه ابن ماجه (٣٩٥٠)، وابن أبي عاصم في "السنة" (٨٤)، وابن بطة في "الإبانة" (١١٨)، واللالكائي في "اعتقاد أهل السنة" (١٥٣)، وأبو نعيم في "الحلية" (٩/٢٣٨)، وصححه الألباني في" الصحيحة" (٤/١٣)، وفي "صحيح الجامع الصغير" (١٨٤٨).

(٢) "درء تعارض العقل والنقل" لابن تيمية (١/١٤٨).

(٣) "درء تعارض العقل والنقل" لابن تيمية (١/٨٧).

چواردەیەم: یاسا بنەڕەتیەکان پێچەوانە بووەوە «هؤلاء عکسوا شرعة الله وحكمته وضادوه في أمره فإن الله سبحانه جعل الوحي إماما والعقل مؤتما به وجعله حاكما والعقل محكوما عليه ورسولا والعقل مرسلا إليه وميزانا والعقل موزونا»[1]. خوای پەروەردگار وای داناوە وەحی ئیمام و حاکم و نێردراو بێت و عەقڵ شوێنکەوتەو جێبەجێکارو بۆ نێردراوو پێوانەکراو بێت، خوای پەروەردگار دەفەرموێت: ﴿وَمَنْ أَعْرَضَ عَن ذِكْرِي﴾ [طه : ١٢٤]. بێبڕواکان بەس پشتیان تێ دەکرد، ئەمان بەرامبەرکێیەتی لەگەڵ دەکەن.

پانزەیەم: هۆکارەکانی گومان بەوەی عەقڵ پێچەوانەی قورئان و فەرموودەیە[2]:

١ . گومان بەوەی دەقە شەرعیەکان توانای پڕکردنەوەی پێویستیەکانی ئادەمیزاد لە بوارەکانی ژیان دا بەتایبەت بابەتی (عقیدة)یان نیە.

ئەمەش دەگەڕێتەوە بۆ تێنەگەیشتن لە «مَعَانِيَ النُّصُوصِ الْعَامَّةِ الَّتِي هِيَ أَقْوَالُ اللَّهِ وَرَسُولِهِ وَشُمُولُهَا لِأَحْكَامِ أَفْعَالِ الْعِبَادِ»[3]. مانای دەقە گشتی یەکان بۆ گرتنەوەی هەموو یاسا پێویستیەکانی خەڵکی.

٢. ئەو دەق و فەرموودانەی دەکرێتە بەڵگە لەو بابەتانە زۆریان (ضعيف وموضوع)ن هەڵبەستراون زانایانی فەرموودەناس ئەمە بە باشی دەزانن.

٣. یا دەقەکە (صحيح)ە بەڵام کردنە بەڵگە بۆ ئەو بابەتە نەپێکاوە.

٤ . یا ئەو بابەتانە لەوانەن ڕوون نین بە پێوەرە عەقڵی یەکانەوە.

٥ . هەڵە پێوانە کردن (قیاس) بە هۆکاری هەندێك لە پێشەکیەکانی و یا شێوە گشتیەکەی لەبەر بوونی چەند وشەی لەیەکچوو کورت و تایبەت.

---

(١) "الصواعق المرسلة في الرد على الجهمية والمعطلة" لابن القيم (٣/ ٨٩٠).

(٢) "درء تعارض العقل والنقل" لابن تيمية (١/ ١٤٨).

(٣) "مجموع الفتاوى" لابن تيمية (١٩/ ٢٨٠).

٦. بڕیاردان بەسەر بەڵگە شەرعی یەکان دا کە دڵنیاکەرەوە (قطعي) نین یا لێکچوو (متشابە) یەکلاکەرەوە نین، یا دانانی یاسا عەقڵی یەکان لە دین دا بە شێوەی بنەڕەتی و بناغەیی (أصول)ین، وە دانانی شەرعیش بە (فرع) و لق خوێندنەوەو پێویستە لە هەموو کاتێك دا بگەڕێنەوە سەر یاسا عەقڵی یەکان، ئەمە گەورەترین هۆکارەکانی گومڕابوونی پێشکەوتنی عەقڵە.

٧. بۆچوونیان بۆ چارەسەری ئەم دژایەتیە عەقڵە بۆ دەقەکانی قورئان و سوننەت دەکرێت شوێنی قبوڵکردنی لە دین دا بە ڕێگەی مانا بۆ دۆزینەوە لەسەر بنەما عەقڵی یەکان بێت کە پێی دەوترێت (تأویل) یا پەنا بردنە بەر (تفویض) بێت واتە وازهێنان لە دۆزینەوە ماناو گەڕاندنەوەی بۆ لای خوا.

٨. بڕیاردان بە دژایەتی عەقڵ بۆ قورئان و سوننەت «فقد قال بتكافؤ الأدلة ... فإذا تعارضا تكافآ»[1]. بڕیاردانە بە هاوتاکردنی لەگەڵ بەڵگەدا مادام بەرامبەر دەق وەستاوە بەڵگەیە وەکو ئەو، بەڵکو گەر یەکێکیان پێش نەخرێت لە گومان و سەرسوڕمان دەرناچێت، وە عەقڵێش بناغەی وەرگرتنی (وەحی)یە دەبێت پێش بکەوێت، کەواتە نەك هاوتایی بەڵگەیە بەڵکو پێشخەریشە، ئەمە (شرك وبدعة)یە لە حەقی خواو پێغەمبەر دا ﷺ، وەکو عەقڵانیەکان دەڵێن: «للعقل سلطان وللنقل سلطان، فإذا تعارضا قدم العقل».

واتە: عەقڵ بەڵگەیە وەکو قورئان و فەرموودە، گەر نەگونجان ئەوا عەقڵ پێشخەرە.

بەرهەمە تاڵاوەکانی ئەم یاسا عەقڵیانە

یەکەم: لاوازبوونی متمانەی موسوڵمانان بە قورئان و فەرموودە، بە شێوەیەك شوێنی گومان و نەبوون بە بەڵگەو بەدەست نەهێنانی دڵنیا بوون لێیان و بە پلە دوو لە دوای عەقڵەوە سەیرکردن سیمای قورئان و فەرموودەکانە لای گومڕایان[2].

(١) "الصواعق المرسلة في الرد على الجهمية والمعطلة" لابن القيم (٣/ ٩٨٩).

(٢) "موقف ابن تيمية من الأشاعرة" لدكتور عبدالرحمن بن صالح المحمود (٢/ ٨٤٠).

دووەم: هۆکاری لەسەر دڵ قورس بوون و ڕق لێبوون و گوێ لێ نەگرتن و حەز لە بینین و خوێندنەوەی ئەو دەقانەی کە دەڵێن پێچەوانەی پێوەرە، وە عەقڵیەکان بەتایبەت غەیبی یەکان «ومن المعلون أنك لا تجد أحداً ممن يرد نصوص الكتاب والسنة بقوله إلا وهو يبغض ما خالف قوله، ويود أن تلك الآية لم تكن نزلت، وأن ذلك الحديث لم يرد، ولو أمكنه كشط ذلك»[١]، «فلا تجد قط مبتدعاً إلا وهو يحب كتمان النصوص التي تخالفه، ويبغضها، ويبغض إظهارها وروايتها والتحدث بها»[٢].

واتە: کەسێك نابینیت لەوانەی بەرپەرچی ئایەت و فەرمووده دەدەنەوە ڕقیان لەو دەقانە نەبێتەوە کە دژایەتیان دەکات وە ئاواتیان ئەوەیە ئەو ئایەتانە نەهاتنایەتە خوارەوە یاخود ئەو فەرموودەیان پێی نەگەیشتبایە، تەنانەت بیانتوانیایە دەیانسڕینەوە، هەموو بیدعەکارێك پێی خۆشە ئەو دەقانە بشارێتەوە کە پێچەوانەیەتی وە دژیەتی دەرکەوتنی و گێڕانەوەو باسکردنیەتی.

بە پێچەوانەی خواناسانەوەیە کاتێك ئایەتەکانی خوا دەخوێنرێتەوە موچورکە بە لەشیان دا دێت لەبەر گەورەیی و بەهاو دەسەڵاتی خوا، وەکو خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿تَقْشَعِرُّ مِنْهُ جُلُودُ الَّذِينَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ ثُمَّ تَلِينُ جُلُودُهُمْ وَقُلُوبُهُمْ إِلَىٰ ذِكْرِ اللَّهِ﴾ [الزمر: ٢٣].

واتە: ئەوانەی لە خوا دەترسن لە کاتی خوێندنەوەی قورئان دا پێستیان گرژ دەبێت و خاو دەبێتەوەو دڵەکانیان نەرم دەبێت بۆ یادی خوا.

سێ یەم: وە ئەگەر بەڵگە شەرعی یەکان لە کار بخرێن بەم یاسایە ئەوا «لم يبقى معهم إلا طريقان: إما طريق النظار: وهي الأدلة القياسية العقلية، وإما طريق الصوفية: وهي الطريقة العبادية الكشفية، ... إنما يؤول به الأمر إلى الحيرة والشك، إن كان له نوع عقل وتمييز، وإن كان جاهلاً دخل في الشطح والطامات التي لا يصدق بها إلا أجهل الخلق.

فغاية هؤلاء الشك، وهو عدم التصديق بالحق، وغاية هؤلاء الشطح وهو التصديق بالباطل، والأول يشبه حال اليهود، والثاني يشبه حال النصارى»[٣].

---

(١) (٢) (٣) "درء تعارض العقل والنقل" (٥/ ٢١٧)، (١/ ٢٢١)، (٥/ ٣٤٥، ٣٤٦).

واتە: هیچ حاڵەتێك نامێنێتەوە بۆ بە بەڵگەکردن بێجگە لە ڕێگەی تێڕوانینەکان نەبێت ئەویش بەڵگە کێشانە عەقلّی یەکانە یاخود ڕێگەی سۆفی یەکان نەبێت: کە دەیانەوێت بە ڕێگەی عیبادەتەکانەوە بگەنە کەشف و دەرك پێکردنەکان، ... کوتا کاری عەقلّی یەکان گومان و سەرسووڕمانە هۆکاری باوەڕ نەبوونە بە حەق، ئەمە هاوشێوە بوونی جولەکەکانە، وە کوتا کاری سۆفی یەکانیش تێکەڵکردن و شێواندنە، ئەوەش باوەڕ بوونە بە بەتاڵ، ئەمەش بە هاوشێوە بوونی گاورەکانە.

کاتێك شەرع لەکار بکەوێت ئەبێت پەنا ببەینە بەر قیاسی فەلسەفی و خەیالاتی سۆفی، بۆیە (أبو القاسم السهيلي) و بێجگە لەو دەڵێن: «نَعُوذُ بِاَللَّهِ مِنْ قِيَاسٍ فَلْسَفِيٍّ وَخَيَالٍ صُوفِيٍّ»[1].

واتە: پەنا بە خوا لە پێوانەی فەلسەفەیی و خەیالاتی سۆفیگەری.

عەقلّی یەکان داوا دەکەن شەرع لەکار بخرێت و کار بە عەقلّ بکرێت، سۆفی یەکان داوا دەکەن عەقلّ و شەرع لەکار بخرێت و بە کەشفی غەیبی کار بکرێت، وەکو دەڵێن: «وَمَنْ أَرَادَ التَّحْقِيقَ فَلْيَتْرُكْ الْعَقْلَ وَالشَّرْعَ»[2].

چوارەم: گرتنەبەری ئەم یاسایە بووە هۆکاری ڕێگە دۆزینەوە بۆ ڕزگار بوون لە بەڵگە شەرعی یەکان بە گرتنە بەری «آل بهم الأمر إلى التأويل أو التفويض ... من مسائل الاعتقاد ... تندرس أصول الملة والدين»[3].

گۆڕین (تحريف) بەناوی (تأويل)ەوە واتە تەفسیر کردن یاخود (تفويض) نەزانینی ماناو گەڕاندنەوەی بۆ لای خوا.

بەو مانایەی هەموو مانای ئایەت و فەرموودەیەك لەگەڵ ئەقلّ دا نەگونجا ماناکەی بگۆڕێت یاخود وشەو داڕشتنێکی بێ مانایە، تەنانەت پێغەمبەر ﷺ و هاوەڵان ﷺ کۆڕا (إجماع)ی ئەم ئومەتە نەیانزانیوە.

(١) "الرد على المنطقيين" لابن تيمية ص٤٨٢.

(٢) "مجموع الفتاوى" لابن تيمية (١١/ ٢٤٣).

(٣) "درء تعارض العقل والنقل" لابن تيمية (١/ ٢٠١).

کەواتە پێغەمبەر ﷺ خۆشی لە قورئان تێنەگەیشتووە نەیتوانی بێت بە بەڵگەی خوایی بەسەر خەڵکەوەو هۆکاری هیدایەت و گەیاندنی دین نەبووە، وە بگرە هۆکاری گومان و شێواندنی عەقڵیان بووە، وە بوونی قورئان هیچ سودێکی تێگەیشتنی نەبووە، وە تەنانەت (ولله المثل الأعلى) عیلمی خوا تەواو نیەو توانای دەربرین و تێگەیشتنی خەڵکی نیە.

خوای پەروەردگاریش دەفەرموێت: ﴿وَمَنْ أَصْدَقُ مِنَ ٱللَّهِ قِيلًا ﴿١٢٢﴾﴾ [النساء: ١٢٢]، ﴿وَمَنْ أَصْدَقُ مِنَ ٱللَّهِ حَدِيثًا ﴿٨٧﴾﴾ [النساء: ٨٧]، ﴿وَتَمَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ صِدْقًا وَعَدْلًا﴾ [الأنعام: ١١٥].

واتە: قسەو هەواڵێك نیە لە ئایەت و هەواڵەكانی ئەو تەواوترو کاملتر بێت، فەرموودەکانی خوا تەواوە لە وتنداو دادپەروەرە لە بڕیار دا[١].

پێنجەم: ئەم یاسایە بە مەرج گرتنی ئیمان و باوەڕە بە ناڕاستەوخۆ وەك بڵێیت: من باوەڕ بەوە ناکەم کە پێغەمبەر ﷺ هێناویەتی و وتوویەتی تاوەکو بۆم ڕوون نەبێتەوە دژایەتی عەقڵی نیە «أنه لا يمكن أن يكون تصديق الرسول فيما أخبر به معلقاً بشرط، ولا موقوفاً على انتفاء مانع»[٢].

واتە: نابێت باوەڕکردن بە پێغەمبەر ﷺ و هەواڵەکانی هەڵپەسێردرابێت بە مەرج یا وەستێنرابێت لەسەر نەبوونی ڕێگر لە وەرگرتن دا، بەڵکو دەبێت باوەڕی تەواوت بە قورئان و فەرموودە هەبێت بەوەی تێدایەتی گەر زانیبێتت یا نەتزانیبێت.

وەکو ئیمامی (الشافعي) رحمه الله دەڵێت: «آمَنْت بِاَللَّهِ وَبِمَا جَاءَ عَنْ اللَّهِ عَلَى مُرَادِ اللَّهِ وَآمَنْت بِرَسُولِ اللَّهِ وَمَا جَاءَ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ عَلَى مُرَادِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ»[٣].

واتە: باوەڕم بە خوا هێناوەو بەوەی لای خواوە هاتووە لەسەر مەبەستەکانی خواو باوەڕم بە پێغەمبەر هێناوەو بەوەی لای ئەوەوە هاتووە لەسەر مەبەستەکانی پێغەمبەر ﷺ با نەیشیزانم.

---

(١) "تفسير ابن كثير" (٢/ ٢٦٨)، (٣/ ٢٨٨).

(٢) "درء تعارض العقل والنقل" لابن تيمية (١/ ١٨٨).

(٣) "مجموع الفتاوى" لابن تيمية (٦/ ٣٥٤)، و "جامع المسائل لابن تيمية" (٥/ ٦٢)، و "الرسالة المدنية" لابن تيمية ص٣، و "لمعة الاعتقاد" لابن قدامة (١/ ٧)، و "معارج القبول" للحافظ الحكمي (١/ ٣٦٥).

باوەڕی مەرجدار وەرگیراو نیەو پێی ناوترێت باوەڕدار، وەکو ئەوانە وایە کە دەیان وت: ﴿قَالُوا۟ لَن نُّؤۡمِنَ حَتَّىٰ نُؤۡتَىٰ مِثۡلَ مَآ أُوتِیَ رُسُلُ ٱللَّهِ﴾ [الأنعام: ١٢٤].

واتە: باوەڕ ناهێنین تاوەکو ئایەت بە فریشتەکانا بۆ ئێمە دانەبەزێت وەکو بۆ پێغەمبەران دابەزیوە[١].

شەشەم: دوورکەوتنەوە لە قورئان و سوننەت هۆکاری سزای خواین بە گومڕابوون و هەڵگەڕانەوەو هەڵگرتنی پێچەوانەی حەق «أن الله سبحانه اقتضت حكمته وعدله أن كلما كان الرجل عن الرسول أبعد كان عقله أقل وأفسد فأكمل الناس عقولاً اتباع الرسل ...»[٢].

واتە: دادپەروەری و دانایی پەروەردگار لەوەدایە هەرکەسێك هەتا دوور بێت لە پێغەمبەری خواوە ﷺ عەقڵی کەمترو شێواوتر دەبێت، کامڵترین کەس لە عەقڵ دا شوێنکەوتوانی پێغەمبەرانن سەلامی خوایان لەسەر بێت، لەبەر ئەوە ئەهلی سونەت و فەرموودە عاقڵترین کەسن و وەکو هاوەڵان وان لەناو فیرەقەکان دا.

چەند نمونەیەك لە تێکچوون و هەڵگەڕانەوە عەقڵیەکان

أ. ڕازی نەبوونی موشریکەکان کە پێغەمبەرەکەیان ئادەمیزاد بێت بەڵام ڕازیبوون خوا کەیان بەردو پەیکەر بێت.

ب. ڕێگەی شەریك بۆ خوا قەراردان و گومڕایی و سزای دونیاو کۆتایی یان هەڵبژارد بەسەر (تەوحید)و هیدایەت و سەرفرازی دونیاو ئاخیرەت دا وەکو هاوەڵان ناو زیندوو کامڵی دونیاو ئاخیرەت بەدەست بێنن.

ت. یا قسەی فەلاسیفە ئەستێرە پەرستەکان پێش خەن بەسەر فەرموودەی خواو پێغەمبەر دا ﷺ، یاسایەکی خوایی یە لە بەندەکانی دا هەرشتێك فەرمانی خوای تێدا بشکێنرێت بەوە سزای دەدات، گەر بە ماڵی تاوان بکات ماڵەکەی لێ دەشێوێنێت، وە گەر بە پلەو پایەو زمان و دڵ و هەر پارچەیەکی لاشەی تاوان بکات لێی دەشێوێنێت گەر هەستیشی پێ نەکات[٣].

---

(١)"تفسير ابن كثير" (٣/ ٢٩٧).

(٢) (٣)"الصواعق المرسلة في الرد على الجهمية والمعطلة" لابن القيم (٣/ ٨٦١).

ث. وەکو گاورو جولەکەکان هەرچی قەشەکانیان حەڵاڵیان بکردایە یا حەرامیان بکردایە با دەقی تەورات و ئینجیلیشی لەسەر نەبوایە گوێڕایەڵیان دەکردن، ئەمە بۆخۆی (نسخ) و سڕینەوەی شەریعەتیانە، کەچی لەگەڵ ئەوەش دا قبوڵیان نەدەکرد شەریعەتەکەیان بە قورئان سڕدرابێتەوە.

ج. یا قەشەکانیان کامڵ و پلەدار دەکرد بە نەبوونی خێزان و منداڵ کەچی قەراری خێزان و منداڵیان دەدا بۆ خواو دەیان وت ﴿إِنَّ ٱللَّهَ ثَالِثُ ثَلَٰثَةٍ﴾ [المائدة: ٧٣]، ﴿وَقَالَتِ ٱلنَّصَٰرَى ٱلْمَسِيحُ ٱبْنُ ٱللَّهِ﴾ [التوبة: ٣٠].

وە ئیبلیس ڕازی نەبووە سوجدە بۆ ئادەم ببات بەڵام ڕازی بوو سەرکردەی هەموو تاوانێك بێت، وە خەوارج و ڕافیزەکان هاوەڵانی پێغەمبەریان ﷺ کافر دەکرد، بەڵام هەرچی کافرو موشریك و دووڕووی ئەو کاتەی مەککەو مەدینەو دونیا هەیە سەلامەتن لە دەست و زمانیان «يَقْتُلُونَ أَهْلَ الْإِسْلَامِ، وَيَدَعُونَ أَهْلَ الْأَوْثَانِ»(١).

واتە: پێغەمبەر ﷺ لە نیشانە دیارەکانی خەوارج دا دەفەرموێت: موسوڵمان دەکوژن و بێبڕواو بتپەرستان سەلامەتن لە دەست و زمانیان.

ح. جەبەری یەکان و قەدەری یەکان بە عەقڵ ویستیان سیفەتی کامڵ بۆ خوا دابنێن لە کارەکانی دا، کۆتایی یەکەی ئەویان زوڵم و ستەمی دایە پاڵ خوا بەوەی هیچ کردەوەیەك بە ئیختیاری ئادەمیزاد نیە، ئەمیشیان بێ دەسەڵاتی خستە پاڵ خوا بەوەی هەموو ئیختیارێك لەدەست ئادەمیزاد دایەو هیچ بۆ خوا نەمایەوە، وە مورجیئەکان بە عەقڵی تەنیا ویستیان پێناسەی ئیمان بکەن، لە کۆتایی دا (فیرعەون و ئەبو جەهل و ئیبلیس و هەرچی بێبڕوا ...) هەیە هێنایانە ناو دین و ئیمانەوە، خەوارجەکانیش هەموویان دەرکرد لە دین.

خ. موعتەزیلەو ئەشعەری یەکان بە عەقڵی ئازاد ویستیان وەصفی خوا بکەن و پاك ڕاگری بکەن لە هەموو سیفەتێکی ناتەواوی ئادەمیزادو دروستکراوەکانی کۆتایی یەکەیان باوەڕ نەمان بووە بە سیفەتەکانی خواو شوبهانیان بە (معدومات و ممتنعات و مستحيلات)ەوە، واتە نەبوو

---

(١) رواه البخاري (٣٣٤٤)، ومسلم (١٠٦٤)، وأبو داود (٤٧٦٤)، والنسائي في "الكبرى" (٢٣٧٠)، وأحمد (١١٦٤٨)، وابن أبي شيبة في "تأريخ المدينة" (٢/ ٥٤٠)، وابن أبي عاصم في "السنة" (٩١٠).

لەستەمەکان کە هەر ببێت یا زاتێکی بیٚ هیچ وەسف و باس و شوێنێکی وجودە، کوتایی یەکەی لەکارخستن و نەمان و بێبڕواییە (تعطیل والإلحاد).

وە ئەم سەردەمە بەناوی گەڕانەوەی ئیسلام بە (سەردەمیانەو گشتگیری واقعیانەو چوونە ناو دەسەلاّت)، تا کوتایی توانەوە لەناو دەسەلاّت داو لەدەستچوون و پاشەکشیەکی دینی و غەرق بوون لە دونیاو شەهوات دا.

حەوتەم: شکاندنی قەدرو حورمەتی قورئان.

قورئان لای خەواریجەکان بە حەرفیەت خوێندنەوەو کارپێکردنی ڕووکەش بەبیٚ تێگەیشتن و ئاگا لێبوونی هەموو دەقەکان و ناوەڕۆك خوێندنەوە لەسەری، پێغەمبەری خوا ﷺ دەفەرموێت: «يَقْرَءُونَ الْقُرْآنَ لَا يُجَاوِزُ تَرَاقِيَهُمْ»(١).

واتە: قورئان دەخوێننەوە بەلاّم لە قورگیان ناچێتە خوارەوە.

شیعەکانیش بڕیاریان لەسەر ئەوە دا کە قورئان ناتەواوی تێدایە، وەکو (كلني) دەڵێت: «إن القرآن الذي جاء به جبريل إلى محمد صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سبعة عشر ألف آية»(٢).

واتە: ئەو قورئانەی جبریل بوٚ (محمد)ی ﷺ هێناوەتە خوارەوە حەڤدە هەزار ئایەتە.

لەگەڵ ئەوەش دا شەش هەزارو چەند ژمارەیەکە، واتە نزیکەی دوو لەسەر سێی قورئان یان (یازدە هەزار) ئایەتی قورئان نەما، وە ئیمامەکانیان مەعصومن بەلاّم قورئان مەعصوم نیە.

وە دەڵێت: «إن القرآن لا يكون حجة إلا بقيّم ... وأن علياً قيّم القرآن»(٣).

واتە: قورئان بەبیٚ چاودێرێك نابێت بە بەڵگە، وە (عەلی کوڕی ئەبو تالیب) چاودێری قورئانە.

---

(١) رواه البخاري (٣٦١٠)، ومسلم (١٠٦٤)، وابن ماجه (١٦٨)، وأبو داود (٤٧٦٥)، والترمذي (٢١٨٨)، والنسائي في "الكبرى" (٣٥٥٢)، وأحمد (١٣٠٣)، والدارمي في "السنن" (٢١٠)، والطبراني في "الكبير" (٨٢٦٠)،والحاكم في "المستدرك" (٢٦٤٧)، وابن وضاح في "البدع" (٢٥٨)، وابن أبي عاصم في "السنة" (٩١٣)، والبزار في "المسند" (٥٦٦)، والمروزي في "السنة" (٥٢)، والآجري في "الشريعة" (٣٨)، والبغوي في "شرح السنة" (٢٥٥٢).

(٢) "أصول الكافي" (٢/ ١٣٤).

(٣) "أصول الكافي" (١/ ١٨٨).

وە سۆفیە فەلسەفیەکان وەکو (حلاج، ابن سبعين، سهروردي، تلمساني ...) سەرچاوەیان ڕای شێخەکان و ئیلهاماتیانە، بۆیە قورئان هیچ بنەمایەکی وەرگرتنی نیە، هەروەك (تلمساني) کاتێك کتێبی "فصوص"ی (ابن عربي الحلاج) دەخوێنێتەوە یەکێك پێی دەڵێت ئەمانە هەمووی پێچەوانەی قورئانە، ئەویش دەڵێت: «الْقُرْآنُ كُلُّهُ شِرْكٌ لَيْسَ فِيهِ تَوْحِيدٌ وَإِنَّمَا التَّوْحِيدُ فِي كَلَامِنَا»[(١)].

واتە: قورئان هەمووی شیرکەو تەوحیدی تێدا نیە، بەڵکو تەوحید لە قسەی ئێمەدایە.

وە فیرەقە فەلسەفی یە کەلامی یەکانیش (معتزلة، قدرية، جهمية ومرجئة ...) ئەمان زیاتر لەبەر نەگونجاندنی عەقڵ لەگەڵی دا، وەکو (بشر المريسي) دەڵێت: «ليس شيء أنقض لقولنا من القرآن، فأقروا به في الظاهر، ثم صرفوه بالتأويل»[(٢)].

واتە: شتێك نیە پێچەوانەی قسەکانمان بێت بێجگە لە قورئان بە ڕووکەش و زارەکەی بیخوێننەوەو باوەڕی پێبکەن پاشان ماناکەی لێ بترازێنن بە تەئویل.

ئەم قۆناغانەیەن برِی بە قورئان: حەرفیەت، پاشان تەحریف بە ناوی تەفسیرەوە، پاشان لەکارخستنی ماناکانی بەناوی (مجاز)ەوە، واتە چەند مانایەکی هەیە، ئەو مانایەی دەیویست بۆی دادەناو دەی سەپاند بەسەری داو پاشان تێنەگەیشتن لێی و گەڕانەوەی ماناکانی بۆ لای خواو بەناوی (تفويض)ەوە، کەواتە کاری قورئان بەس خوێندنەوە بێت، واتە بەتاڵ کردنەوە لە ماناو مەبەستەکانی خۆی.

پاشان باوەڕ نەبوون بەوەی خوای گەورە بە حەقیقی قسەو فەرموودەی هەیە، بەڵکو دروستی کردووە وەکو دروستکراوەکان و لێی وەرگیراوە بە بیرۆکەی (قرآن مخلوق)ەوە، پاشان هەر سەرچاوەی یاساو شەرع نیە بەڵکو عەقڵ و ئیمامەکان و ئیلهامات سەرچاوەن و (معصوم)ن، (طريقة وشريعة) جیاوازن و پەیوەندیان بە یەکەوە نیە.

---

(١) "مجموع الفتاوى" لابن تيمية (٢/ ٢٠١).

(٢) "درء تعارض العقل والنقل" لابن تيمية (٥/ ٢١٨).

بێبڕواکانیش باوەڕیان بە هاتنەخوارەوەی قورئان نەبوو، بە پێغەمبەریان دەوت (خوّی هەڵی بەستووە)، پاشان وتیان ﴿إِنْ هَٰذَآ إِلَّا قَوْلُ ٱلْبَشَرِ ۝٢٥﴾ [المدثر : ٢٥]. واتە: ئەمە قسەی بەشەرەو قسەی خوا نیە. پاشان دەیان وت شیعرەو سیحرە.

وە هەروەها سونەتیش: خەواریجەکان بە بەڵگەی ئەوەی «زعماً منهم على ما قيل أن لا حجة إلا القرآن»[١]. بەس قورئان بەڵگەیە.

باوەڕیان بە پێغەمبەر ﷺ کرد بە «وَإِنَّمَا صَدَّقُوهُ فِيمَا بَلَغَهُ مِنْ الْقُرْآنِ دُونَ مَا شَرَعَهُ مِنْ السُّنَّةِ الَّتِي تُخَالِفُ بِزَعْمِهِمْ ظَاهِرُ الْقُرْآنِ»[٢]. لە گەیاندنی قورئان دا بەبێ ڕوونکردنەوەی سونەت کە بە قسەیان دژایەتی ڕووکەشی قورئان دەکات.

ئەوە شیعەکانیش لەبەر تەکفیر کردنی هەموو صەحابە «بَلْ كَفَرُوا إِلَّا نَفَرًا قَلِيلًا»[٣]. بێجگە لە ژمارەیەکی کەم نەبێت، وە دەڵێن: «كان الناس أهل الردة بعد النبي صلى الله عليه وسلم إلاّ ثلاثي: المقداد بن الأسود، وأبو ذر الغفاري، وسلمان الفارسي»[٤].

واتە: خەڵکی هەمووی هەڵگەڕاوە بوون لە دین پاش پێغەمبەری خوا ﷺ بێجگە لە (میقدادو ئەبو زەڕو سەلمانی فارسی) نەبێت.

ئیتر لە کێوە فەرموودە وەربگیرێت؟!

وە فیرقە کەلامی یەکانیش دابەشکردنیان بۆ فەرموودە دانا بەناوی (المتواتر والآحاد)، ئەمە بووە بڕیاری کارپێکردن نەك پلەی فەرموودەکە (صحیح) یا (ضعیف)، کارکرا بە (متواتر) وە (آحاد) لاخرا، گەر هەر پلەیەکی (صحیح)ی هەبێت.

---

(١) "الصارم المسلول على شاتم الرسول" لابن تيمية ص١٨٤.

(٢) "مجموع الفتاوى" لابن تيمية (١٩/ ٧٣).

(٣) "مجموع الفتاوى" لابن تيمية (٣/ ٣٥٦).

(٤) "رجال الكشي" ص٨، "أصول الكافي" للكليني (٢/ ٢٤٤)، "أصول الشيعة" للقفاري (٢/ ٥١٧).

لەبەر ئەوەی عەقڵ بە گومانەوە سەیری ئەو فەرمودانە دەکات کە ژمارەی ڕاوی یەکانی کەمن، وە گومانیش کاری پێ ناکرێت، بەڵام لە کوتا کاریان دا (موعتەزیلەو ئەشعەری)یەکان بە هیچ شێوەیەك فەرموودەیەك پێچەوانەی یاساو ڕێسا عەقڵی یەکانیان کاری پێ نەدەکرد گەر (متواتر)یش بوایە لەبەر ئەوەی (قطعي) نین بەڵکو (ظني) ن عەقڵ بە گمانە لێیان.

(ابن تيمية) رحمه الله دەڵێت: «أَنَّ الْمُعَظِّمِينَ لِلْفَلْسَفَةِ وَالْكَلَامِ ... هُمْ أَبْعَدُ عَنْ مَعْرِفَةِ الْحُدِيثِ وَأَبْعَدُ عَنْ اتِّبَاعِهِ مِنْ هَؤُلَاءِ. هَذَا أَمْرٌ مَحْسُوسٌ بَلْ ... مِنْ أَجْهَلِ النَّاسِ بِأَقْوَالِهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَحْوَالِهِ ... لَا يُمَيِّزُونَ بَيْنَ مَا قَالَهُ الرَّسُولُ وَمَا لَمْ يَقُلْهُ بَلْ قَدْ لَا يُفَرِّقُونَ بَيْنَ حَدِيثٍ مُتَوَاتِرٍ عَنْهُ وَحَدِيثٍ مَكْذُوبٍ مَوْضُوعٍ عَلَيْهِ. وَإِنَّمَا يَعْتَمِدُونَ فِي مُوَافَقَتِهِ عَلَى مَا يُوَافِقُ قَوْلَهُمْ سَوَاءٌ كَانَ مَوْضُوعًا أَوْ غَيْرَ مَوْضُوعٍ»[١].

واتە: ئەهلی فەلسەفە دوورترین کەسن لە فەرموودەو شوێنکەوتنی، بەڵکو نەزانترین کەسن بە فەرموودەو ژیانی پێغەمبەر ﷺ، وە بگرە نازانن جیاوازی نێوان فەرموودەو ئەوەی فەرموودە نیە، ئەوە دەیکەنە بەڵگە ئەوانەی دەگونجێت لەگەڵ بیروڕاکانیان دا گەر هەڵبەستراو بێت یان نا.

وە لەلایەکی تریشەوە باوەڕیان بە دادپەروەری صەحابە نیەو هۆکاری کێشەکانی نێوانیانە، وە گومانیان لە ئیمانیان هەیە بڕیاری فاسقیان بەسەردا دەدەن، وە پلەی (منزلة بين منزلتين) لە نێوان کوفرو ئیمان دا ناویان دەبەن.

وە سوّفی یەکانیش ڕێگەکانیان جیا کردووەتەوە بەناوی (حقيقة وشريعة)، حەقیقەت پلەی شێخەکانیانەو هاتووەو قابیلی هەڵەو گومڕایی نین بەڵکو (علم الباطن) ناوەڕۆك خوێندنەوەیان هەیە بۆ دەقەکان، پلەیان پلەی (معصوم)یەتە هەرچی لەوانەوە دەرچێت مامەڵەی دەقی بۆ دەکرێت پێش دەقەکانیش دەخرێت، لەبەر ئەوە فەرموودەکان کارو باسیان نیە[٢].

---

(١) "مجموع الفتاوى" (٤/ ٩٥)، و "أسباب الوقوع في البدع" لسعود بن سعد العتيبي ص٥٧.

(٢) "منهج الإستدلال على مسائل الإعتقاد عند أهل السنة والجماعة" لعثمان بن علي حسن (٢/ ٦٧٠) رسالة ماجستير، جامعة بن سعود – رياض.

هەشتەم: یەكێك لـە بەرهەمە تاڵەكانی ئەم یاساو ڕێگە عەقڵی یانە «ولهذا تجد كثيراً من هؤلاء لما لم يتبين له الهدي في طريقة نكص علي عقبيه، فاشتغل باتباع شهوات الغي في بطنه وفرجه أو رياسته وماله ونحو ذلك، لعدم العلم واليقين الذي يطمئن إليه قلبه، وينشرح له صدره.

وفي الحديث المأثور عن النبي صلي الله عليه وسلم «إِنَّ أَخْوَفُ مَا أَخَافُ عَلَيْكُمْ: شَهَوَاتُ الْغَيِّ فِي بُطُونِكُمْ وَفُرُوجِكُمْ، وَمُضِلَّاتُ الْهَوَى»»[1].

واتە: زۆری ئەمانە كاتێك هیدایەتیان بۆ ڕوون نەبووەوە لە ڕێگە عەقڵی یەكانیانەوە پاشەو پاش گەڕانەوە تێكەڵی حەزو ئارەزووەكانی ورگ و شەهەوات بوون لە دەسەڵات و ماڵ و لەبەر نەبوونی زانستی دروست و نەگەیشتنە دڵنیایی تەواو لـە بوارە دینیەكەیان دا نەگەیشتنە ئاسوودەیی تەواوی دڵ و دەروونی ئیمانی.

(ابن تيمية) رحمه الله دەڵێت: «وتجد أَئِمَّة أهل الْعلم من أهل الْبِدْعَة والفرقة من أهل الْإِيمَان والنفاق يصنفون لأهل السَّيْف وَالْمَال من الْمُلُوك والوزراء فِي ذَلِك ويتقربون إِلَيْهِم بالتصنيف فِيمَا يوافقهم كَمَا صنف كتاب تَحْلِيل النَّبِيذ لبَعض الْأُمَرَاء وَهُوَ الكرخي وَقد صنف الجاحظ ... وكما صنف ابْن فورك ... وَأَبُو المعالى ... لنظام الْملك وكما صنف الرَّازِيّ كتاب الملخص فِي الفلسفة لوزير وقته زُهَيْر وكتابا فِي أَحْكَام النُّجُوم لملك وقته عَلَاء الدّين وكتابا فِي السحر وَعبادَة الْأَوْثَان لأم الْملك وكما صنف السهروردي الحلبى الْمَقْتُول الألواح الْعمادِيَّة»[2].

واتە: پێشەوایانی زانست لـە ئەهلی بیدعە نوسینێكی زۆریان بۆ دەسەڵات نوسیوەو بە هۆكاربوونی نزیك بوون لـێـان و گونجاندن لـەگەڵیان، تەنانەت لـە بواری سیحرو ئەستێرەو بورجەكان نوسیویانە بۆ خۆ نزیككردنەوە، وەكو كتێبی "السر المكتوم في مخاطبة الشمس والنجوم" ی ئیمامی (الرازي) كە هەزار دیناری ئەو وەختەی لـەسەر وەرگرتووە لەلایەن

(١) "درء تعارض العقل والنقل" لابن تيمية (١/ ١٦٥)، و "الصواعق المرسلة" لابن القيم (٣/ ١٨٤)، والحديث رواه أحمد (١٩٧٧٢) وقال محققه (شعيب الأرنؤوط): رجاله ثقات رجال الشيخين، والطبراني في "الصغير" (٥١١)، والبزار في "المسند" (٣٨٤٤).

(٢) "الاستقامة" (١/ ٤٣ - ٤٥).

دەسەڵاتەوەو سیحرەکانی (تنكلو شاه البابلي وطمطم الهندي وابن وحشية) ی تیادا خڕ کردووەتەوە[١]، وە (كرخي وجاحظ وابن فورك والجويني وسهروردي)یش هەموویان بۆ خزمەتی دەسەڵات شتیان بۆ نووسیون بە حەڵاڵکردنی ئەوانەی پێیان خۆشە.

نۆیەم: شێواندنی بەهای عەقڵ کە خۆی گەورەترین بەهای خوایی یە بۆ ئادەمیزاد، هۆکاری پلە بەرزی یە بەسەر بوونەوەرەکانی تر دا، ئەمەش بە شێواندنی ڕێگە ڕاست و دروستەکەی خۆی، «إِنَّ الْعَقْلَ الصَّرِيحَ لَا يُخَالِفُ النَّقْلَ الصَّحِيحَ»[٢].

واتە: عەقڵێکی ڕەوان دژایەتی دەقێکی ڕاست ناکات.

وە گەر بڕیاری دژایەتی پێ بدەن ئەوا لە دەقە شەرعی یەکە بە تەواوو دروست تێنەگەیشتوون، بەڵکو پێچەوانەی مەبەست و ماناو داڕشتنەکەی تێگەیشتوون و دژە بەڵگەی عەقڵی یان بۆ دروست کردووە، ئەم مانا بۆ دروستکردنە بەتاڵە دژایەتی مانا شاراوە شەرعی یە دروستەکە ناکات.

زۆری ئەو بەڵگە عەقڵی یانەی دژایەتی شەرعی یەکانی پێ دەکەن «شبهات فاسدة يعلم بالعقل بطلانها بل يعلم بالعقل ثبوت نقيضها الموافق للنقل ... الجاهل يظن أن تلك الشبهة عقلية وهي جهلية خيالية من جنس شبه السوفسطائية»[٣].

واتە: لێتێکچوونێکی هەڵەیە بە عەقڵ دەزانرێت بەڵکو عەقڵ پێچەوانەکەی پشتگیری دەکات کە گونجاوە لەگەڵ شەرع دا، نەزانیش وا دەزانێت بەڵگەی تەواوی عەقڵێن، بەڵکو نەزانین و خەیاڵاتن لەسەر شێوەی (سۆفسەتائی یە وجودی یەکان).

لەبەر ئەوەی عەقڵ هەڵە دەکات وەکو هەستەکان هەڵە دەکەن لەگەڵ ئەوەش دا حوکمی هەستەکان بەهێزترە تاوەکو عەقڵ، وە ئەو زانستە نادیارانەی زانست دەرکی پێ دەکات چەندەها قاتی ئەو زانستانەیە هەست و عەقڵ دەرکیان پێ دەکات، لەبەر ئەوە بیستن بەهێزترە تا بینین ﴿إِنَّ

---

(١) "أسباب الوقوع في البدع" لسعود بن سعد العتيبي ص٣١٠.

(٢) "مجموع الفتاوى" لابن تيمية (٧/ ٦٦٥)، "الصواعق المرسلة في الرد على الجهمية والمعطلة" لابن القيم (٣/ ٨٢٩).

(٣) "الصواعق المرسلة في الرد على الجهمية والمعطلة" لابن القيم (٣/ ٨٢٩)، و (٤/ ١٢٠٧).

ﭐلسَّمْعَ وَٱلْبَصَرَ﴾ [الإسراء : ٣٦]، بۆیە پێشی خستووە لەبەر ئەوەی زانیاری لەسەر «المعدومة والموجودة والحاضرة والغائبة والعلوم التي لا تدرك بالحس»[(١)]. نادیارو دیارو ئامادەو دوورو ئەو زانستانەی بە هەست پێی نازانرێت لە بیستنا خڕ دەبێتەوە، ئەوەی بە چاو دەبینرێت بەهێزو تەواوترە، وە ئەوەی بە بیستن دەبیسترێت فراوانترە، وە ئەو بوارە عەقڵی یانەی دژایەتی شەرعی پێ دەکەن لەوانە بەهێزتر یا وەکو ئاستی خۆی بەڵگەی عەقڵی هەیە پشتگیری دەقە شەرعی یەکان دەکات، مادام بۆچوون و پێچەوانەی عەقڵی هەبێت بۆ عەقڵی یەکان ئەوا توانای دژایەتی کردنی نابێت.

وە گەر پیاچوونەوەی قسە عەقڵی یەکان بکەین بەرامبەر دەقەکان دانراوە دوو بابەتت بۆ ڕوون دەبێتەوە:

یەکەم: جیاوازی بیروڕایەك لە نێوان خۆیان دا بە شێوەی دژو هەڵوەشاندنەوەی یەکتری «العقل الصريح دل علي النفي، والآخر ... دل علي الإثبات ... وأما الفلاسفة فلا يجمعهم جامع، ... وأكثر الفضلاء العارفين بالكلام والفلسفة، ... تجدهم فيه حيارى»[(٢)].

واتە: لێرەدا عەقڵ دەیسەلمێنێت وە لەولاشەوە هەڵی دەوەشێنێتەوە، خۆ فەیلەسوفەکانی کۆکەرەوەیەك کۆیان ناکاتەوە بەڵکو ئەهلی کەلام و فەلسەفەی موسوڵمانان ئەوە هەموویان حەیرانن.

دووەم: سەرچاوەی قسەکانیان بەبێ عیلم و زانستە بەڵکو گومان و بە خەیاڵ دانانە ﴿إِنَّكُمْ لَفِى قَوْلٍ مُّخْتَلِفٍ ﴿٨﴾ يُؤْفَكُ عَنْهُ مَنْ أُفِكَ ﴿٩﴾ قُتِلَ ٱلْخَرَّٰصُونَ ﴿١٠﴾﴾ [الذاريات : ٨ - ١٠]. لەسەر قسەیەکی جیاوازن بەرامبەر (محمد) ﷺ، ئەوەی پشتی لێ دەکات بە درۆی دەزانێت پشتکردنە لە ئیمان، وە خوا ئەوانە بکوژێت بەبێ زانست قسە لەسەر خوا دەکەن[(٣)].

خوای گەورە سوێند دەخوات ئەوەی فەرموودەکەی ڕەد دەکاتەوە بەردەوام لە جیاوازی و دووبەرەکایەتی دایە ﴿وَٱلذَّٰرِيَٰتِ ذَرْوًا ﴿١﴾ ... إِنَّكُمْ لَفِى قَوْلٍ مُّخْتَلِفٍ ﴿٨﴾﴾ [الذاريات : ١، ٨].

---

(١) "الصواعق المرسلة في الرد على الجهمية والمعطلة" لابن القيم (٣/ ٨٧٣).

(٢) "درء تعارض العقل والنقل" لابن تيمية (١/ ١٥٦ - ١٥٩).

(٣) "تيسير الكريم الرحمن في تفسير كلام المنان" للشيخ عبدالرحمن بن ناصر السعدي ص٨٠٨.

بۆیە پەنا دەبەنە بەر قسەکانی «عمدوا إلى ألفاظ مجملة مشتبهة تحتمل في لغات الأمم معاني متعددة وصاروا يدخلون فيها من المعاني ماليس هو المفهوم منها في لغات الأمم، ثم ركبوها وألفوها تأليفاً طويلاً بنوا بعضه على بعض، وعظموا قولهم، وهولوه في نفوس من لم يفهمه، ولا ريب أن فيه دقة وغموضاً لما فيه من الألفاظ المشتركة والمعاني المشتبهة، فإذا دخل معهم الطالب وخاطبوه بما تنفر عنه فطرته فأخذ يعترض علهم قالوا له: أنت لا تفهم هذا، وهذا لا يصلح لك، فيبقى ما في النفوس من الأنفة والحمية يحملها على أن تسلم تلك الأمور قبل تحقيقها عنده، وعلى ترك الاعتراض عليها خشية أن ينسبوه إلى نقص العلم والعقل، فهذا أصل ضلال من ضل من أهل النظر والبحث في المعقولات ... فالواجب على من يريد كشف ضلال هؤلاء وامثالهم أن لا يوافقهم على لفظ مجمل حتى يتبين معناه ويعرف مقصوده فيكون الكلام في معنى معقول يتوارد النفي والإثبات فيه على محل واحد»[1].

واتە: پەنایان بردووەتە بەر چەند وشەیەکی کورت لە ژێری دا مانای لەیەکچوو شاراوەی تێدایە لە زمانەکانی تردا چەند مانای جیاوازی هەیە، چەند مانایەکی تێنەگەیەنراوو نادیاریان لە زمانی گەلان دا تێکەڵ کردووە، پاشان دایان ڕشتووە بە شێوەیەکی دوورو درێژ هەندێکیان پەیوەست کردووە بە هەندێکیانەوە، بیرکردنەوەو بۆدانانی ڕێژەو درێژکردنەوەی تێگەیشتن و پێشخستنیان بۆ کردووە، پاشان گەورەیان کردووە لای کەسانێك لێی تێناگەن، بێگومان وردەکاری و نادیاری تێدایە لەبەر وشە کورت و مانا هاوشێوەکان، وە گەر قوتابی یەك گوێی لێبێت بە دەروون پاکی و فیترەتی خۆی دژایەتی دەکات، ئەوانیش ڕووی ڕەخنەی تێدەکەن و دەڵێن تۆ تێناگەیت و ئەمە بۆ تۆ ناشێت، لە ناخی ئادەمیزاد دا غیرەتی خۆپاراستن و حەز بە هاودەمی کردن هۆکار دەبن بۆ خۆ بەدەستدان لەم بابەتانە پێش شیکردنەوە، وە واز لە ڕەخنە دێنێت لە ترسی ئەوەی نەیخەنە پاڵ ناتەواوی عەقڵ و زانست، ئەمەیە بناغەی هەموو گوێڕایەڵی یەکان کە خاوەن تێڕوانین و توێژینەوە عەقڵی یەکان بەکاری دێنن، پێویستە بۆ دەرخستنی

(١) "الصواعق المرسلة في الرد على الجهمية والمعطلة" لابن القيم (٣/ ٩٩٥)، "درء تعارض العقل والنقل" لابن تيمية (١/ ٢٩٥).

گومڕایی ئەمانەو هاوشێوەکانیان پشتگیری وشە کورتەکانیان نەکەن تا ماناو ڕوونکردنەوەی تەواو لەسەریان بەدەست دێت و مەبەستیان دەردەکەوێت تا قسەکە لە مانایەکی وەرگێڕاو دا بەدی دەکرێت، ئەو کاتە لە یەك شوێن دا بە بوون و نەبوون ڕووی تێ دەکرێت، نەك لە وشەیەکی هاوشێوەو شاراوەدا، خۆ ئەگەر عەقڵ شایستەی بیرکردنەوە نەبێت چۆن قورئان ئەو هەموو داواکاری یەی لێ دەکات بۆ بیرکردنەوەو گەیشتنە ئامانج؟ ﴿لَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ﴾ [الأعراف : ١٧٦]، ﴿كَذَٰلِكَ نُفَصِّلُ الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ﴾ [يونس : ٢٤]، ﴿أَفَلَا يَتَدَبَّرُونَ الْقُرْآنَ﴾ [النساء : ٨٢]، ﴿أَفَلَا تَعْقِلُونَ﴾، ﴿أَفَلَا تَذَكَّرُونَ﴾.

وە گەر عەقڵ دژایەتی دەقەکان بکات چۆن پێغەمبەران و کتێبەکانی دەنێرێت بۆ ئەمانی پاساوو بەڵگە ﴿لِئَلَّا يَكُونَ لِلنَّاسِ عَلَى اللَّهِ حُجَّةٌ بَعْدَ الرُّسُلِ﴾ [النساء : ١٦٥]. پێشخستنی قسەی (مەخلوقات) بەسەر قسەی (خواو پێغەمبەرەکەی دا) و بڕیارو بۆچوونی عەقڵەکان ویست و ئارەزووەکانی مرۆڤی یاسا بێت، ئەم جۆرە بڕیارە قسەو کاری بێبڕوایان و دووڕووەکان بووە ئەمانەش پاشکۆ هەڵگری میراتی ئەوانن.

خوای پەروەردگار فەرمانی داوە پێش فەرمانی خواو پێغەمبەرەکەی نەکەون ﴿لَا تُقَدِّمُوا بَيْنَ يَدَيِ اللَّهِ وَرَسُولِهِ﴾ [الحجرات : ١]. وە تەنانەت دەنگیان بەسەر دەنگی پێغەمبەرەکەی دا بەرز نەکەنەوە، چ جای بڕیاردان و مانا گۆڕین و عەقڵ پێشخستن و . . . .

خوای پەروەردگار دەفەرموێت: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَرْفَعُوا أَصْوَاتَكُمْ فَوْقَ صَوْتِ النَّبِيِّ وَلَا تَجْهَرُوا لَهُ بِالْقَوْلِ كَجَهْرِ بَعْضِكُمْ لِبَعْضٍ أَن تَحْبَطَ أَعْمَالُكُمْ وَأَنتُمْ لَا تَشْعُرُونَ ﴿٢﴾﴾ [الحجرات : ٢].

واتە: ئەی ئیمانداران دەنگتان بەسەر دەنگی پێغەمبەر دا ﷺ بەرز مەکەنەوە وەکو نێوانی خۆتان تاوەکو کردارەکانتان نەسڕێتەوەو پێی نەزانن.

گەر دەنگ بەرزکردنەوە سڕینەوەی کارە چاکەکان بێت؛ ئەبێت حاڵی ئەمانە چۆن بێت؟!

کە بڕیارە عەقڵی و ئارەزووەکانیان پێش دەخەن و قورئان و فەرموودە دەکەنە پاشکۆ.

٤. خەوبینینەکان.

هەندێك لە بیدعەکاران خەوبینینەکان دەکەنە بەڵگەو سەرچاوە، بە جۆرێك وەحی و ئیلهامی خوایی دەزانن، بە هۆکاریەوە کردن و نەکردنی کارەکانیان پێوە پەیوەست دەکەن، وە تەنانەت بە بەشێك لە سەرچاوەی تەفسیری قورئان و یەکلاکەرەوەی پلەی فەرموودەکان و بەهێزو لاوازی یاسا فیقهی یەکانی دادەنێن.

ئیمامی (الغزالي) ﷺ دەڵێت: «وقد قرب الله تعالى على خلقه بأن أعطاهم نموذجاً من خاصية النبوة، وهو النوم، إذ النائم يدرك ما سيكون من الغيب، إما صريحاً وإما في كسوة مثال يكشف عنه التعبير»[١].

واتە: خوای پەروەردگار نمونەیەکی تایبەتی پێغەمبەرایەتی نزیکی خستووەتەوە لە بەندەکانی ئەویش خەوە، خەوتوو دەرك دەکات بە ڕووداوەکان لە غەیبەوە ڕاستەوخۆ یا لە پۆشاکێکی هاوشێوەدا تەعبیری خەوەکان دەری دەخات.

ئەم قسەیەی (الغزالي) هەمان بۆچوونی (فارابی)یە لە پێناسەی وەحی دا کە بە هێزی (الفيض والاشراق) عەقڵی بەهێزو ڕێژەو بۆدەرکەوتوو ناوی دەبات.

ئەو هێزەی لە عەقڵێکی بەهێز دایە کە جیهانی خواروو بە سەرووە دەبەستێتەوە دەتوانێت هەموو ئەو شێوەو خەیاڵانەی هەیەتی بۆی بنەخشێنێت و شتی لێ وەربگرێت (واتە وەحی بینینی جبریل و فەرموودەی خوا لێ وەرگرتنی حەقیقەتی نیە بەڵکو خەیاڵە) لە بەرهەمی عەقڵێکی بەهێز دا بۆ خاوەنەکەی دروست دەبێت.

ئەم بۆچوونەی (فارابی)ش لە (ئەرستۆ)وە وەری گرتووە کە باسی بینینی خەو دەکات، ئەمان پێناسەو ناسینی وەحی یان هێناوەتە ژێر باری یەوە[٢].

---

(١) "المنقذ من الظلال" ص١٨٢، ١٨٣.

(٢) "قانون التأويل" للإشبيلي ص٢٦٦ بتحقيق محمد السليماني، و "الفلسفة الإسلامية منهج وتطبيق" لدكتور ابراهيم بيومي مدكور ص١٢٤ – ١٣٨، و "كتاب الروح" لابن القيم ص٣٠.

پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێت: «الرُّؤْيَا ثَلَاثَةٌ: فَرُؤْيَا الصَّالِحَةِ بُشْرَى مِنَ اللهِ، وَرُؤْيَا تَحْزِينٌ مِنَ الشَّيْطَانِ، وَرُؤْيَا مِمَّا يُحَدِّثُ الْمَرْءُ نَفْسَهُ»(١).

واتە: خەو بینین سێ جۆرە:

١. خەوێکی باش کە لە خواوەیە.

٢. خەوێك مایەی خەفەتە لە شەیتانەوەیە.

٣. خەوێك بە خەیاڵی یەوە خەوتبێتی.

کەواتە ڕاست و دروستی لە خەودا پارێزراو نیە «وَأَمَّا رُؤْيَا غَيْرِهِمْ فَتُعْرَضُ عَلَى الْوَحْيِ الصَّرِيحِ، فَإِنْ وَافَقَتْهُ وَإِلَّا لَمْ يُعْمَلْ بِهَا»(٢).

بێجگە لە خەوی پێغەمبەران علیهم السلام هەر خەوێکی تر بێت دەدرێتە پێش قورئان و فەرموودەی (صحیح) گەر گونجا وەکو پاشکۆو هاودەمێك لەدوای بەڵگەکان دادەنرێت، وە گەر نا ئاوڕی لێ نادرێتەوە.

کەواتە کارکردن هەر بە وەحی یە وە سوودی خەوەکەش ئاگادارکردنەوەو موژدەو هاودەمی یە.

(ابن الوزير المعلمي) رحمه الله دەڵێت: «اتفق أهل العلم على أن الرؤيا لا تصلح للحجة، وإنما هو تبشير وتنبيه وتصلح للإستئناس بها إذا وافقت حجة شرعية صحيحة»(٣).

واتە: کۆدەنگی زانایان لەسەر ئەوەیە خەو نابێتە بەڵگە بەڵام موژدەو ئاگادارکردنەوەیەو ئەبێتە دڵخۆشکەر گەر بێت و گونجا لەگەڵ بەڵگە شەرعی یە (صحیح)ەکان دا.

وە گەر بێت و خەوەکە چاك بێت و لە پیاوێکی صاڵحەوە بێت بۆ هێنانە دی مەرجەکانی دروستی خەوەکە شوێنی تێڕوانینە(٤).

---

(١) رواه مسلم (٢٢٦٣)، وأبو داود (٥٠١٩)، والترمذي (٢٢٧٠)، وأحمد (١٠٥٩٠)، وفي "صحيح الجامع الصغير" (٣٥٣٣) بمفهومه.

(٢) "مدارج السالكين بين منازل إياك نعبد وإياك نستعين" (١/ ٧٥).

(٣) "التنكيل بما في تأنيب الكوثري من الأباطيل" (٢/ ٢٤٢).

(٤) "الاعتصام" للشاطبي (١/ ٨٠).

زۆری بیدعەکاران خەو بینین بە پێغەمبەرەوە ﷺ ئەکەنە بەڵگە بە گوێرەی ئەو فەرموودەیەی پێغەمبەر ﷺ کە دەفەرموێت: «مَنْ رَآنِي فِي الْمَنَامِ فَقَدْ رَآنِي، فَإِنَّ الشَّيْطَانَ لَا يَتَمَثَّلُ بِي»[1].

واتە: ئەوەی لە خەو دا من ببینێت ئەوە منی بینیوە، شەیتان ناتوانێت خۆی بخاتە سەر شێوەی حەقیقی من.

(محمد بن سيرين) رَحِمَهُ اللَّهُ دەڵێت: «إِذَا رَآهُ فِي صُورَتِهِ»[2].

واتە: ئەگەر بە شێوەی ڕاستی و دروستی خۆی ببینێت.

وە (عبدالرحمن ی کوڕی عەباس و حەسەنی بەصری) ئەگەر یەکێك خەوی بە پێغەمبەرەوە ﷺ ببینیایە دەیوت لە شێوەی (حەسەنی کوڕی عەلی) دەچوو؟ ئەگەر بیوتایە بەڵێ دەیوت بینیوتە[3].

زانایانی تەعبیر دەڵێن: ئەشێت شەیتان بێتە خەوی کەسێك و هێمای بۆ بکات بۆ پیاوێك و بڵێت ئەوە پێغەمبەر فلانەو لە کەسەکەی تێك بدات و ئەوکات ئەو شێوەیە فەرمان و نەهی یەکی پێچەوانەی شەرعی پێ بڵێت و ئەویش وابزانێت لە پێغەمبەرەکەوەیە، ئەمە متمانەی پێ ناکرێت[4].

ئیمامی (الشاطبي) رَحِمَهُ اللَّهُ دەڵێت: «وَيَتَّفِقُ هَذَا كَثِيرًا الْمُتَرَسِّمِينَ بِرَسْمِ التَّصَوُّفِ، وَرُبَّمَا قَالَ بَعْضُهُمْ: رَأَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي النَّوْمِ، فَقَالَ لِي كَذَا، وَأَمَرَنِي بِكَذَا، فَيَعْمَلُ بِهَا وَيَتْرُكُ بِهَا؛ مُعْرِضًا عَنِ الْحُدُودِ الْمَوْضُوعَةِ فِي الشَّرِيعَةِ، وَهُوَ خَطَأٌ، لِأَنَّ الرُّؤْيَا مِنْ غَيْرِ الْأَنْبِيَاءِ لَا يُحْكَمُ بِهَا شَرْعًا»، و «لَا يَحْكُمُ بِمُجَرَّدِ الرُّؤْيَا حَتَّى يَعْرِضَهَا عَلَى الْعِلْمِ؛ ... وَعَلَى الْجُمْلَةِ، فَلَا يَسْتَدِلُّ (بِالرُّؤْيَا) فِي الْأَحْكَامِ إِلَّا ضَعِيفُ الْمُنَّةِ.

نَعَمْ؛ يَأْتِي الْمَرْئِيُّ تَأْنِيسًا وَبِشَارَةً وَنِذَارَةً خَاصَّةً، بِحَيْثُ لَا يَقْطَعُونَ بِمُقْتَضَاهَا حُكْمًا، وَلَا يَبْنُونَ عَلَيْهَا أَصْلًا، وَهُوَ الِاعْتِدَالُ فِي أَخْذِهَا، حَسْبَمَا فُهِمَ مِنَ الشَّرْعِ فِيهَا، وَاللهُ أَعْلَمُ»[5].

---

(١) رواه البخاري (٦٩٩٣)، ومسلم (٢٢٦٦)، وابن ماجه (٣٩٠١)، وأبو داود (٥٠٢٣)، والترمذي (٢٢٧٦)، والنسائي في "الكبرى" (٧٥٨٢)، وأحمد (٤١٩٣)، والدارمي في "السنن" (٢١٨٥)، وابن أبي شيبة في "المصنف" (٣٠٤٦٧)، وابن حبان في "صحيحه" (٦٠٥٢)، والطبراني في "الكبير" (١٢٤٠٣)، والبزار في "المسند" (٢٠٧٤)، والبغوي في "شرح السنة" (٣٢٨٦)، والبيهقي في "الحلية" (٢/ ٣٣٠)، واللالكائي في "شرح أصول اعتقاد" (٦١٧).

(٢) رواه البخاري (٦٩٩٣).

(٣) (٤) "فتح الباري" لابن حجر (١٢/ ٣٨٤).

(٥) "الاعتصام" (١/ ٣٣١ - ٣٣٦).

واته: ئەم بینینی خەوانە کەسانی خۆڕازێنەرەوە بە تەسەوف باسی دەکەن، ڕەنگە هەندێکیان بڵێن: پێغەمبەرم ﷺ بینیوە لە خەودا ئەوەی پێ وتووم، یا فەرمانی ئەوەی پێ کردووم، ئەمیش کاری پێ بکات و ڕەچاوی فەرمانەکانی شەرع نەکات، ئەمە هەڵەیە لەبەر ئەوەی خەوی بێجگە لە پێغەمبەران لە ڕووی شەرعی نابێت بە یاساو کاری پێ ناکرێت.

کار بە خەو ناکرێت تا نەدرێت بە شەرع، وە بەکورتی: کەس خەو ناکاتە بەڵگە لە حوکمەکان دا بێجگە لە عەقڵ لاواز نەبێت، بەڵێ بۆ زانایان خەو موژدەو هاودەم و ئاگادار کەرەوەی تایبەتە، لەگەڵ ئەوەش دا هیچ یاسایەکی لەسەر دانارێژن و بنەمایەکی لەسەر دروست ناکەن، ئەمە شێوازی تەواوی مامەڵە کردنە لەگەڵ خەودا وە بەو شێوەی تێگەیشتووین لە شەرع دا، خوای گەورەش زاناترە.

بەڵکو هەندێك لە تەریقە سوفی یەکان بینینی پێغەمبەر ﷺ بە حەقیقی باس دەکەن و شوێنی تایبەتی بۆ دەرازێننەوە، وەکو تەریقەی (تیجانی) لە ئەفریقا «ولا يكمل العبد في مقام العرفان حتى يصير يجتمع برسول الله صلى الله عليه وسلم يقظة ومشافهة»[1].

واته: بەندەکان ناگەنە مەقامی عیرفان هەتا کۆ نەبنەوە لەگەڵ پێغەمبەر دا ﷺ بە خەبەر بوون وە قسەی لەگەڵ دا نەکەن.

فەرموودەیەك دەکەنە بنەما بۆ خۆیان کە پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێت: «فَسَيَرَانِي فِي الْيَقَظَةِ ...»[2].

واته: ئەوەی منی بینی لە خەودا ئەوا من دەبینێت لەکاتی خەبەر بوون دا.

بەڵام بێئاگاییان لە شێوەی تێگەیشتنی فەرموودە هۆکارە بۆ ئەم بۆچوونانە.

لەبەر ئەوە زانایان دەڵێن ئەستەمە پێغەمبەر ﷺ دوای وەفاتی ببینرێت، وە ئیمامی (السخاوي) ﷺ دەڵێت: «لم يصل إلينا ذلك عن أحد من الصحابة، ولا عن من بعدهم. وقد

(١) "التيجانية" لعلي محمد الدخيل ص١٢٧.

(٢) رواه البخاري (٦٩٩٣)، ومسلم (٢٢٦٦)، وأبو داود (٥٠٢٣)، وأحمد (٢٢٦٠٦)، والطبراني في "الكبير" (٦٦٠)، والبغوي في "شرح السنة" (٣٢٨٨).

اشتد حزن فاطمة عليه صلى الله عليه وسلم حتى ماتت كمدا بعده بستة أشهر على الصحيح وبيتها مجاور لضريحه الشريف، ولم ينقل عنها رؤيته في المدة التي تأخرت عنه»[١].

واتە: پێمان نەگەیشتووە لە یەکێك لە هاوەڵانەوەو ئەوانەی دوای ئەوان کە پێغەمبەریان ﷺ بینیبێت، (فاطمة)ی کچی چەندە غەمبار بوو بە وەفاتی پێغەمبەری باوکی ﷺ بە شێوەیەك دوای ئەو شەش مانگ بە خەفەتەوە مرد ماڵەکەشی لەپاڵ گۆڕەکەی پێغەمبەرەوە ﷺ بوو، لەگەڵ ئەوەش دا نەگێڕدراوەتەوە کە پێغەمبەری بینیبێت لەو ماوەیەی دوای ئەو.

بەڵکو مانای فەرموودەکە وەکو زانایان دەڵێن مەبەستی پێ ئەوەیە وەکو ئەوە وایە بە حەقیقی منی بینیوە نەك من بە حەقیقی لە دونیا دا دەبینێت، هەروەکو لە ڕیوایەتێکی ئیمامی (موسلیم) دا هاتووە «لَكَأَنَّمَا رَآنِي فِي الْيَقَظَةِ»[٢].

واتە: وەکو منی بینیبێت لە خەبەربوون دا.

گەر وا بێت هەرکەسێ خەوی بە پێغەمبەرەوە بینی ئەوا لە خەبەر بوونیش دا دەیبینێت؛ ئەوا ئەمانە بەدوای خۆی دا دەهێنێت:

١. ئەوەی دەیبینێت دەبێتە (صەحابە)، وە خەڵك بوون بە (صەحابە)یش هەتاکو ڕۆژی قیامەت بەردەوام دەبێت. ئەمە بێگومان بەتاڵە[٣].

٢. بەردەوام بوونی وەحی و حوکمی تازە وەرگرتن لە پێغەمبەری خواوە ﷺ لە دوای تەواوبوونی دین و وەفاتی دەهێنێت. ئەمەش بە کۆدەنگی زانایان (إجماع) بەتاڵە[٤].

٣. پێغەمبەری خوا ﷺ لە ماڵی ئاخیرەت و خەوبینەر لە دونیا دا نایەتە دی، یان دەبێت وەکو صەحابە لە دونیا دا بینیبێتی، یا لە دوای مردن[٥].

---

(١) "المواهب اللدنية بالمنح المحمدية" لأحمد بن محمد القسطلاني (٢/ ٣٧١)، و "شرح الزرقاني على المواهب اللدنية بالمنح المحمدية" للزرقاني (٧/ ٢٩٢)، و "منهج الإستدلال على مسائل الإعتقاد" لعثمان بن علي حسن ص٦٨٤.

(٢) "صحيح مسلم" (٢٢٦٦)، ورواه أبو داود برقم (٥٠٢٣).

(٣) "فتح الباري" لابن حجر (١٢/ ٣٨٥).

(٤) "الاعتصام" للشاطبي (١/ ٨١).

(٥) "مشتهى الخارف الجاني" لمحمد خضر الشينقيطي ص٧٥.

٤. پێغەمبەری خوا ﷺ وەفاتی کردووەو زیندوو بوونەوەی دوای وەفاتی هەڵوەشاندنەوەی ئەم ئایەتەیە ﴿إِنَّكَ مَيِّتٌ وَإِنَّهُم مَّيِّتُونَ ﴿٣٠﴾﴾ [الزمر: ٣٠]. تۆ مردوویت و ئەوانیش دەمرن[١].

٥. گەر بڕیار بدرێت لەسەر بینینی لە دونیادا بۆ ئەوانەی خەویان پێوە بینیبێت وە پاش خەوەکان نەیەتە دی و نەیانبینیبێت ئەوا بەدرۆ خستنەوەی ئەم فەرموودەیەیە[٢].

٥. پشت بەستن بە ڕیوایەتی هەڵبەستراوو گوماناوی.

بەرنامەی بیدعەکاران ناویان بە خوێانەوەیە کە دوورن لە بەڵگەو ووردەکاری یەکانی، بۆیە هیچ گرنگی یەکیان نیە بە ڕاست و دروستی و شێوازی بەڵگەکردن، ڕێگەی زانستی بۆ وەرگرتن (سند) بەرنامەو سیمای ئەهلی سوننەیە، ئەگەر سەیری سەرچاوەکانی تەسەوف و شیعەو کەلامی یەکان بکەین زۆر بە ئاشکرا دیارە.

(ابن تيمية) رحمه الله دەڵێت: «وَأَمَّا أَهْلُ الْأَهْوَاءِ وَنَحْوُهُمْ: فَيَعْتَمِدُونَ عَلَى نَقْلٍ لَا يُعْرَفُ لَهُ قَائِلٌ أَصْلًا لَا ثِقَةٌ وَلَا مُعْتَمَدٌ. وَأَهْوَنُ شَيْءٍ عِنْدَهُمْ الْكَذِبُ الْمُخْتَلَقُ. وَأَعْلَمُ مَنْ فِيهِمْ لَا يَرْجِعُ فِيمَا يَنْقُلُهُ إلَى عُمْدَةٍ بَلْ إلَى سماعات عَنْ الْجَاهِلِينَ وَالْكَذَّابِينَ وَرِوَايَاتٍ عَنْ أَهْلِ الْإِفْكِ الْمُبِينِ»[٣].

واتە: بیدعەکاران پشت دەبەستن بە دەقێك خاوەنی بە هیچ شێوەیەك ناناسرێت، وە نەبوونی متمانەو نە هیچ جۆرە پشتبەستنێك بوونی هەیە لایان، ئاسانترین کار لایان درۆی هەڵبەستراوە، زاناترینیان ئەوەی دەیگەیەنێت ناگەڕێتەوە بۆ بنەماکەی، بەڵکو هەمووی ئەو بیستنانەیە لە نەزان و درۆزنەکان و گێڕانەوە لە کەسانی درۆ هەڵبەسە.

دەربارەی ئیمامی (غەزالی) رحمه الله دەڵێت: «وأبو حامد ليس له من الخبرة والآثار النبوية والسلفية ما لأهل المعرفة بذلك، الذين يتميزون بين صحيحه وسقيمه. ولهذا يذكر في كتبه من الأحاديث والآثار الموضوعة والمكذوبة ما لو علم أنها موضوعة لم يذكرها»[٤].

---

(١) "ذكر الله بين الاتباع والابتداع" لعبدالرحمن محمود خليفة ص٤١٨.

(٢) "فتح الباري" لابن حجر (١٢/ ٣٨٥).

(٣) "درء تعارض العقل والنقل" (٨/ ٢٧٧).

(٤) "درء تعارض العقل والنقل" (٧/ ١٤٩).

واتە: (ئەبو حامید) شارەزایی نەبووە بەسەر فەرموودەی پێغەمبەر ﷺ و پاشماوەی پێشووەکان دا لە هاوەڵان و تابعین وەکو ئەهلی خۆی هەیبووە، لەبەر ئەوە لە کتێبەکانی دا فەرموودەو گێڕانەوە هەڵبەستراوە درۆکان باس دەکات، گەر بیزانیایە هەڵبەستراوە نەیدەهێنا.

ئیمامی (الشاطبي) ﷺ دەڵێت: «وَلَوْ كَانَ مِنْ شَأْنِ أَهْلِ الْإِسْلَامِ الذَّابِّينَ عَنْهُ الْأَخْذُ مِنَ الْأَحَادِيثِ بِكُلِّ مَا جَاءَ عَنْ كُلِّ مَنْ جَاءَ؛ لَمْ يَكُنْ لِانْتِصَابِهِمْ لِلتَّعْدِيلِ وَالتَّجْرِيحِ مَعْنًى، مَعَ أَنَّهُمْ قَدْ أَجْمَعُوا عَلَى ذَلِكَ، وَلَا كَانَ لِطَلَبِ الْإِسْنَادِ مَعْنًى يَتَحَصَّلُ، فَلِذَلِكَ جَعَلُوا الْإِسْنَادَ مِنَ الدِّينِ»(١).

واتە: گەر کاری پارێزەرانی ئەهلی ئیسلام وەرگرتنی فەرموودە بێت لە هەرکوێ بێت و لە هەرکەس بێت ئەوا (تعديل وتجريح) پاڵفتەی ڕاوی یەکان هیچ مانایەکی نەدەبوو، وە بەدەستهێنانی سەنەد هیچ بەرهەمێکی نەدەبوو، لەگەڵ ئەوەش دا کۆدەنگی زانایانی لەسەرە، بۆیە سەنەدو بەدواداچوونی ڕێگەی فەرموودەکان بە دین دادەنرێت.

جۆری فەرموودە کردنە بەڵگە لای بیدعەکاران دوو شێوەیە:

یەکەم: ئەوانەی بە دەس ئەنقەست درۆ بەدەم پێغەمبەرەوە ﷺ دەکەن، ئەو جۆرە بەناو فەرموودانە هەڵدەبەستن گونجاو بێت لەگەڵ بۆچوون و بەرنامەو بیروباوەڕیان دا، ئەوەی لەم بوارەدا بەناوبانگە (ڕافیزە)کانن، لەبەر ئەوە ئیمامی (شافعی) ﷺ دەڵێت: «لَمْ أَرَ أَحَدًا مِنْ أَصْحَابِ الْأَهْوَاءِ أَشْهَدَ بِالزُّورِ مِنَ الرَّافِضَةِ»(٢).

واتە: نەمبینیوە لە کۆمەڵانی هەواو ئارەزوو (بیدعەکاران) شایەتی زۆر لەسەر درۆ بدەن لە ڕافیزە زیاتر.

---

(١) "الاعتصام" (١/ ٢٨٧، ٢٨٨).

(٢) "الكفاية في علم الرواية" للخطيب البغدادي ص١٢٦، "الإبانة الكبرى" لابن بطة (٦٨٨)، "شرح أصول اعتقاد أهل السنة والجماعة" للالكائي (٢٨١١)، "حلية الأولياء وطبقات الأصفياء" لأبي نعيم (٩/ ١١٤)، "السنن الكبرى" للنسائي (٢٠٩٠٥).

(ابن تيمية) رَحِمَهُ اللَّهُ دەڵێت: «وَقَدِ اتَّفَقَ أَهْلُ الْعِلْمِ بِالنَّقْلِ، وَالرِّوَايَةِ، وَالْإِسْنَادِ عَلَى أَنَّ الرَّافِضَةَ أَكْذَبُ الطَّوَائِفِ، وَالْكَذِبُ فِيهِمْ قَدِيمٌ، وَلِهَذَا كَانَ أَئِمَّةُ الْإِسْلَامِ يَعْلَمُونَ امْتِيَازَهُمْ بِكَثْرَةِ الْكَذِبِ»[1].

واته: كۆدەنگی زانایانی فەرمووده‌ناس گێڕانەوەو گواستنەوەو ڕێگاكانی فەرمووده لەسەر ئەوەیە كە شیعەی ڕافیزە درۆزنترین كۆمەڵن، درۆ تیایان دا كۆنە، زانایان بە ڕژەی زۆر درۆكردن جیایان دەكەنەوە.

دووەم: كۆمەڵی دووەم ئەوانەن درۆ ناكەن، بەڵام فەرموودەی (ضعيف وموضوع) هەڵبەستراو دەگێڕنەوە، گرنگی نادەن بە پیاچوونەوەی گێڕانەوەكان و پاڵفتە كردنیان، ئەمە بووەتە هۆی لادانێكی زۆری بەرنامەیی و گومڕایی و دژایەتیەكی ئاشكرا لە بوارە دینی یەكان دا، هەموو مەبەستێكیان گونجاندن و پاڵپشتیە بۆ بۆچوونەكانیان.

(ابن تيمية) رَحِمَهُ اللَّهُ دەڵێت: «ولهذا نجد جمهور أهل الكلام من أبعد الناس عن معرفة الحديث وأقوال الصحابة، ويذكرون أحاديث يظنونها صحيحة وتكون من الموضوعات المكذوبات، وأحاديث تكون صحيحة متلقاة بالقبول، ... وهم يكذبون بها أو يرتابون فيها»[2].

واته: دەبینین زۆری ئەهلی كەلام دوورترین كەسن لە ناسینی فەرموودەو قسەی هاوەڵان، كۆمەڵێك فەرمووده باس دەكەن وا گومان دەبەن (صحيح) بن لەگەڵ ئەوەش دا درۆو هەڵبەستراون، وە فەرموودەش هەن (صحيح)ن و شوێنی وەرگرتنی زانایانە لەگەڵ ئەوەش دا بەدرۆی دەخەنەوەو گومانی تیادا دروست دەكەن.

٦. پاشماوەو بیروڕا كۆنەكان.

لە پاش بڵاوبوونەوەی ئیسلام بە جیهان دا گەلانی جیاوازو ئایین و بیروڕای جیاواز هاتنە ناو بازنەی ئیسلامەوە، بەڵام هەڵكەندنی بیروباوەڕو دروست بوون لەسەر بنەمای تازە كارێكی ئاسان

(١) "منهاج السنة النبوية" (١/ ٥٩).

(٢) "درء تعارض العقل والنقل" (٨/ ٢٧٧).

نیە، بۆیە سروشتی ئادەمیزادیش خۆ گونجاندن و هاودەمی یە بە هۆکاری تێکەڵ بوونی یەکتری پێی دەوترێت (مدنية الطبع)، لەم ڕووەوە زۆر لە پاشماوەکان گونجێندران لەگەڵ ئیسلام دا بەجۆرێك لە گونجاندن پیا هەڵواسین، زۆری ئەو داهێنراوانە بنەماو پاشکۆیەکی ڕابوردووەو ماوەتەوەو ئێستا بە ئیسلام کراوە.

ئەم جۆرە دروستبوونانە لە سەردەمی پێغەمبەرانەوە سەلامی خوایان لەسەر بێت ناو بەناو سەری هەڵداوە وەکو:

(أبو واقد الليثي) ﷺ دەڵێت: «خَرَجْنَا مَعَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى حُنَيْنٍ وَنَحْنُ حُدَثَاءُ عَهْدٍ بِكُفْرٍ، وَلِلْمُشْرِكِينَ سِدْرَةٌ يَعْكُفُونَ عِنْدَهَا، وَيَنُوطُونَ بِهَا أَسْلِحَتَهُمْ يُقَالُ لَهَا ذَاتُ أَنْوَاطٍ. قَالَ: فَمَرَرْنَا بِالسِّدْرَةِ، فَقُلْنَا: يَا رَسُولَ اللهِ اجْعَلْ لَنَا ذَاتَ أَنْوَاطٍ كَمَا لَهُمْ ذَاتُ أَنْوَاطٍ. فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " اللهُ أَكْبَرُ، إِنَّهَا السُّنَنُ، قُلْتُمْ وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ كَمَا قَالَتْ بَنُو إِسْرَائِيلَ: ﴿ٱجْعَل لَّنَآ إِلَٰهًا كَمَا لَهُمْ ءَالِهَةٌ ۚ قَالَ إِنَّكُمْ قَوْمٌ تَجْهَلُونَ﴾ [الأعراف: ١٣٨]، لَتَرْكَبُنَّ سَنَنَ مَنْ كَانَ قَبْلَكُمْ "»(١).

واتە: لەگەڵ پێغەمبەری خوا دا ﷺ چووین بۆ شەڕی (حونەین) و تازە موسوڵمان بووبووین و لە کوفر ڕزگارمان بووبوو، تێپەڕ بووین بەلای موشریکەکان دا دارێکیان هەبوو پێیان دەوت (ذات أنواط) شمشێرەکانیان پیا هەڵدەواسی و دەمانەوە لە ژێری دا بۆ بەرەکەت، ئێمەش وتمان ئەی پێغەمبەری خوا ﷺ دارێك بۆ ئێمە دروست بکە وەکو موشریکەکان هەیانە، فەرمووی: الله أکبر ئەوە ڕێگاو بیروباوەڕە ئەوەی وتتان، سوێند بەوەی گیانی منی بەدەستە ئەو داواکاری یەیە جولەکەکان بە (موسی) ؑ یان وت کاتێك تێپەڕ بوون بەلای گوێرەکەی دروستکراو دا دەپەرسترا، ﴿ٱجْعَل لَّنَآ إِلَٰهًا كَمَا لَهُمْ ءَالِهَةٌ ۚ قَالَ إِنَّكُمْ قَوْمٌ تَجْهَلُونَ﴾ [الأعراف: ١٣٨] خوایەك بۆ ئێمە

(١) رواه الترمذي (٢١٨٠)، والنسائي في "الكبرى" (١١١٢١)، وأحمد (٢١٨٩٧)، وابن أبي شيبة في "المصنف" (٣٧٣٧٥)، وابن حبان في "صحيحه" (٦٧٠٢)، والطبراني في "الكبير" (٣٢٩١) واللفظ له، وابن بطة في "الإبانة" (٧١٠)، واللالكائي في "شرح أصول اعتقاد" (٢٠٥)، والمروزي في "السنة" (٣٩)، وابن أبي عاصم في "السنة" (٧٦)، وصححه الألباني في "المشكاة" (٥٤٠٨)، و "التعليقات الحسان إلى صحيح ابن حبان" (٦٦٦٧).

دروست بکە وەکو ئەوان هەیانە.

مێژووی فیرەقەکانیش بۆ هەمان کاریگەر دەگەڕێتەوە (خەوارج)ەکان لەبەر ئەوەی لادێیی بوون هیچ زاناو ئەهلی زانستێکیان تیا نەبوو، وە بیرکردنەوەکانیشیان هەمان شێوە بوو دەیان وت: فەرموودەمان ناوێت، خۆمان لە قورئان تێدەگەین، وە قورئان دەبێت خۆی حوکم بکات نەك پیاوان لە جیاتی ئەو، واتە خەلیفە نابێت ببێت، وە ئەوەی هەر تاوانێك بکات پێی دەردەچێت لە ئیسلام.

وە (شیعە)کانیش هەڵگری بیروڕای فارسەکانن وەك باوەڕ بوون بە بنەماڵەو پشتاوپشت لە دەسەڵاتی دینی و دونیای دا وەکو پاشایەتی فارسەکان، بۆیە باوەڕیان بە پشتاوپشتی ئیمامەکان هەیە، وە بیروڕای مەزدەکی یەکان لە ئیباحیەت دا وە ڕەگەزایەتی فارسی بە مەزهەب گەڕێتی دا، بۆیە پاشماوەی نەورۆزو گۆڕ پەرستی و مەرجەعیەت، هەموو ئەمانە بیروڕای فارسە کۆنەکانە لە دینی (مجوس)یەت دا، وە پاشان بۆ پاراستنی بیروڕاکانیان نهێنی تەواو (التقیة) ... .

تەسەوفیش تێکەڵکردنی ڕەهبانیەتی گاورەکان و بۆچوونی تێکەڵبوون لەگەڵ خوادا، وەك بە (مسیح) عليه السلام یان دەوت بەشێکە لە خوا، یا کوڕیەتی، ﴿إِنَّ ٱللَّهَ ثَالِثُ ثَلَـٰثَةٍ﴾ [المائدة : ٧٣].

و سڕینەوەی ڕۆحەکان گواستنەوەی بۆ لاشەیەکی تر (تناسخ الأرواح) بوزی یەکان و عیشقی ئیلاهی و تێکەڵکردنی بۆچوون و فەلسەفە ڕۆژهەڵات و ڕۆژئاوایی یەکان لە گاورو بوزی و زەردەشتی یەکان ... لە ئەنجامی ئەم لێکدانە تەسەوف لە دایك بوو، بۆیە دوای گەیشتنی ئیسلام بۆ تورکیا کە پاشماوەی دینی گاورەکانە تەسەوف هاتە دی، وە لە دوای ئاگرپەرستەکان (مجوسیة) و شیعە بە بەرگی دینی دروست بوو.

وە فیرەقە کەلامیەکانیش لە ڕێگای پاشماوەی فەلسەفەی یۆنانی و ڕۆمانیە ئەستێرە پەرستەکانەوە بوو وە کاریگەری دەستکردی دەستی پاشماوە دینیەکان کاتی خۆ کە کاریگەری ئەو فەلسەفیانەیان لەسەر بووەو گومڕا بوون لە دینی خۆیان دا، وەك (هشام بن عروة) لە باوکیەوە دەڵێت: «لَمْ يَزَلْ أَمْرُ بَنِي إِسْرَائِيلَ مُسْتَقِيمًا حَتَّى أَدْرَكَ فِيهِمُ الْمُوَلَّدُونَ أَبْنَاءُ سَبَايَا الْأُمَمِ، فَأَخَذُوا

فِيهِمْ بِالرَّأْيِ، فَأَضَلُّوا بَنِي إِسْرَائِيلَ»[1].

واته: کاری دینی جولەکەکان (بەنو ئیسرائیل) بە ڕێکی دەڕوی تاوەکو نەوەی کوێلەو بەندەکانی ژێر دەستی جولەکەکان گەورە بوون لەناویان دا، بیروبۆچوونەکانی خۆیان تێکەڵ بە دینی جولەکە کردو جولەکەکان گومڕا بوون.

وە ئیمامی (الأوزاعي) رَحِمَهُ اللهُ دەڵێت: «أَوَّلُ مَنْ نَطَقَ فِي الْقَدَرِ رَجُلٌ مِنْ أَهْلِ الْعِرَاقِ يُقَالُ لَهُ: سَوْسَنٌ كَانَ نَصْرَانِيًّا فَأَسْلَمَ، ثُمَّ تَنَصَّرَ، فَأَخَذَ عَنْهُ مَعْبَدٌ الْجُهَنِيُّ، وَأَخَذَ غَيْلَانُ عَنْ مَعْبَدٍ»[2].

واته: یەکەم کەس باسی قەزاو قەدەری ورووژاند لەناو خەڵك دا پیاوێك بوو لە عێراق ناوی (سوسن) بوو گاور بوو پاشان موسوڵمان بوو پاشان گاور بووەوە، (معبد الجهني) سەرکردەی قەدەری یەکان ئەم بۆچوونەی لێوە وەرگرت و پاشان (غيلان الدمشقي) لە (معبد) یەوە وەرگرت و فیرقەی قەدەری یەکانی لەسەر دروست بوو.

پاش وەرگێڕانی کتێبە فەلسەفی یەکان لە سەردەمی (مأمون) دا بڵاو بووەوە، (أبي فرج الجوزي) رَحِمَهُ اللهُ دەڵێت: «طالعت المعتزلة مثل أبي الهذيل العلاف والنظام ومعمر والجاحظ كتب الفلاسفة فِي زمان المَأْمُون واستخرجوا منها مَا خلطوه بأوضاع الشرع ... وأول مسألة اظهروها القول بخلق القرآن»[3].

واته: کەسانی موعتەزیلە وەکو (عەلاف و نیزام و موعەمەری جاحز) خوێندنەوەی کتێبە فەلسەفی یەکانیان دەکرد لە سەردەمی (مأمون) داو تێکەڵیان کرد بە بابەت و ناونیشانە شەرعی یەکان دا، یەکەم بابەت قورئان (مخلوق) واتە وەکو هەموو دروستکراوەکان خوا دروستی کردووەو قسە بە حەرف و دەنگ و ناردنی (جبریل) بوونی نیە.

---

(١) "الاعتصام" للشاطبي (٢/ ١٧٢)، وأخرجه ابن عبدالبر في "جامع بيان العلم وفضله" (٢٠١٣، ٢٠١٥) بإسنادين صحيح والآخر حسن (قاله مشهور حسن محققه).

(٢) رواه ابن بطة في "الإبانة" (١٩٥٤)، واللالكائي في "شرح أصول اعتقاد" (١٣٩٨)، والفريابي في "القدر" (٣٤٨).

(٣) "تلبيس إبليس" ص٨٧.

فیرقەی (النسطورية)كان (الشهرستاني) دەڵێت: «ومن النسطورية من ينفي التشبيه، ويثبت القول بالقدر»[(١)].

واتە: (نەستۆری)یەكان لە گاورەكان دا باوەڕیان بە وەسفەكانی خواو قەزاو قەدەر نەبوو، بیروڕایان وا بوو ئادەمیزاد خۆی كاری خۆی دروست دەكات.

(داود بن أبي هند) دەڵێت: «مَا فَشَتِ الْقَدَرِيَّةُ بِالْبَصْرَةِ حَتَّى فَشَا مَنْ أَسْلَمَ مِنَ النَّصَارَى»[(٢)].

واتە: قەدەری یەكان لە بەصرە بڵاو نەبوونەوە تاوەكو گاورەكان موسوڵمان بوون.

بوونی (عبدالله ی كوڕی سبأ) نمونەیەكی ئاشكرایە لەم بوارەدا، كە پێشتر جولەكەیەكی دانیشتووی شاری (صەنعا) بوو لە (یەمەن)، موسوڵمان بوو لە سەردەمی ئیمامی (عوسمان) دا، پاشان دەورێكی تێكدان و فیتنەگێڕی گێڕا بە شێوەیەك خەڵكی هان دا لە ئیمامی (عوسمان) بە درۆو گەورەكردنی شتەكان تاوەكو ناوی زڕاند وە خەڵكی عێراق و میسری هێنایە سەر تا لە ماڵەكەی خۆی دا شەهیدیان كردو پاشان خۆی پەنا دا، تاوەكو بە ئیمامی (عەلی)شی وت: تۆ خوایت، وە بڵاوی كردەوە چۆن (یوشع ی كوڕی نون) بە وەسیەتی (موسى) ﷺ جێگری بووە، (عەلی)ش بە هەمان شێوە جێگری پێغەمبەرە ﷺ بە وەسیەتی، ستەمی لێ كراوە، وە پاش شەهید بوونی ئیمامی (عەلی)ش بۆچوونی گەڕانەوەی بڵاو كردەوە وەكو چۆن (إلياس) چوو بۆ ئاسمان پاشان دەگەڕێتەوە بۆ گەڕانەوەی دین و یاسا ئاواش ئیمامی (عەلی) دەگەڕێتەوە[(٣)].

ئایا بۆنەی لەدایك بوونی پێغەمبەر ﷺ دروست نەكراوە بە ژاولێكردنی بۆنەی لەدایك بوونی (عیسى) ﷺ ؟! وە ئایا كەش و جۆری دەروێشەكان تقوس و كەشی هیندۆسەكان نیە؟! وە ئایا هەڵبەستنی گۆڕو پەرستنی كاری گاورو جولەكەكان نیە؟ وەكو پێغەمبەری خوا ﷺ دەفەرموێت:

---

(١) "الملل والنحل" للشهرستاني (٢/ ٣٠).

(٢) "الإبانة الكبرى" لابن بطة (١٩٥٩).

(٣) "المقالات" للأشعري (١/ ٨٦)، "الفرق بين الفرق" للبغدادي (٣٣٥)، "الملل والنحل" للشهرستاني (١٧٤)، "بذل المجهود" لعبدالله الجميلي (١/ ١٤٤)، "الشيعة والتشيع" لإحسان ظهير (٦١).

«لَعَنَ اللهُ اليَهُودَ وَالنَّصَارَى اتَّخَذُوا قُبُورَ أَنبِيَائِهِمْ مَسَاجِدَ»(1).

واتە: نەفرەتی خوا لە گاورو جولەکەکان بێت گۆڕی گۆڕی پێغەمبەرەکانیان دەکرد بە مزگەوت.

وە ئایا شێخی تەریقەو مەرجەعیەتەکان وەرنەگیراوە لە ڕاهیبەکانی بوزاو حاخامی جولەکەکان و قەشەو پاپای گاورەکان، وە هەروەها تەسبیح و کوڕس و بە دەنگ بەرز کردنی زیکرەکان و تەکیەو خانەقاو فالچیەتی و خوێندنەوەی بورجەکان و هەڵواسینی چاوو دەست و ... بە ماڵەکان دا پاشماوەی زەرادەشت و سابیئیەکان و گاورو جولەکەکان و ئایینە پێشووەکان نیە؟!

(1) رواه البخاري (١٣٩٠)، ومسلم (٥٢٩)، والنسائي في "الكبرى" (٧٨٤)، وأحمد (١٨٨٤)، والدارمي في "السنن" (١٤٤٣)، وابن أبي شيبة في "المصنف" (٧٥٤٧)، وابن حبان في "صحيحه" (٦٦١٩)، والطبراني في "الأوسط" (٨٧٧٦)، وعبدالرزاق في "المصنف" (١٥٨٨)، والبزار في "المسند" (١٢٧٨)، والبغوي في "شرح السنة" (٥٠٨)، والبيهقي في "السنن الكبرى" (٤٢٧٥).

بەشی چوارەم

شێوازی کارکردنی بیدعەکاران لەگەڵ دەقەکان

بیدعەکاران گەر سەرچاوەکانیان ئەوانە بێت دەبێت مامەڵەیان بۆ ڕزگاربوون لە دەقەکان کاریان بێت، بۆیە شێوازی جۆراوجۆریان گرتوتە بەر گەرچی چەند شێوازێك ڕەنگدانەوەی تەواوی بەسەر هەموویان دا هەیەو کۆیان دەکاتەوە تیایان دا، لە شێوازانە:

١. هێنانەوەی بەڵگە هاوشێوە ماناکان (المتشابه).

٢. بیروڕایان پاشان بەڵگە (اعتقادهم ثم إستدلالهم).

٣. پشتکردنە بەرنامەی هاوەڵان (هجر منهج السلف الصالح).

٤. کار نەکردن بە فەرموودەکانی (الآحاد).

٥. تێکدانی بنەمای تێڕوانین و کردنە بەڵگە (اضطراب أصول النظر والاستدلال).

یەکەم : هێنانەوەی بەڵگەی هاوشێوە ماناکان (الاستدلال بالمتشابه)

دارِشتنەکانی قورئان پێکهاتووە لە (مُحكَم) و (متشابِه)، خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿هُوَ ٱلَّذِىٓ أَنزَلَ عَلَيْكَ ٱلْكِتَٰبَ مِنْهُ ءَايَٰتٌ مُّحْكَمَٰتٌ هُنَّ أُمُّ ٱلْكِتَٰبِ وَأُخَرُ مُتَشَٰبِهَٰتٌ﴾ [آل عمران : ٧].

هەواڵی خوایی یە کە لە قورئان دا ئایەتە (مُحكمات) ڕوون و ئاشکرا مانا بێ لێتێکچوونی هیچ کەسێك ئەمە ﴿هُنَّ أُمُّ ٱلْكِتَٰبِ﴾ بناغەی گەڕانەوەی لێتێکچوونی ماناکانە، ... وە ئایەتە (متشابِه) مانا نادیارەکانە لای زۆری یا هەندێکی خەڵکی، ماناکانی (مُحكَم) لەخۆ دەگرێت، وە دەشێت لە ڕووی پێکهاتەی وشەو لێکدانەوە مانای تر لەخۆ بگرێت نەك لە ڕووی مەبەستەوە[1].

---

(١) "تفسير ابن كثير" (١/ ٣٥).

ئەو دەقە هاوشێوانە لە مانادا «هُوَ الصَّحِيحُ أَنَّ التَّشَابُهَ أَمْرٌ نِسْبِيٌّ فَقَدْ يَتَشَابَهُ عِنْدَ هَذَا مَا لَا يَتَشَابَهُ عِنْدَ غَيْرِهِ»[١]. هاوشێوەییان لە مانادا ڕێژەیی یە لە کەسێکەوە بۆ کەسێکی تر.

لێکچووی ماناکانیش دوو جۆرە:

١. المتشابه الحقيقي: كأمر الروح والساعة ... .

٢. المتشتبه الإضافي: كالمنسوخ والمجمل والظاهر والعام والمطلق ...[٢].

واتە: لێکچوونی تەواو ئەو ئایەتانەیە ماناکانی دەزانی و ڕاستی و دروستی یەکەی نازانرێت وەکو ڕۆح و هاتنی ڕۆژی دوایی ....، وە لێکچوونی پاشگر ئەو ئایەتانەیە کە بە پشتیوانی بابەتەکانی تر دەزانرێت وەکو شێوازی بەڵگە ڕووکەشەو کورت و سڕاوەو گشتی و ڕەهاکان.

بەڵام (متشابِه) «فالله تعالى نفى العلم بتأويل المتشابه ولم ينف العلم بمعناه وتفسيره»[٣].

واتە: خوای پەروەردگار باسی لە نەزانینی (متشابِه) کردووە لە ڕووی حەقیقەتەکەیەوە نەك لە ڕووی ماناو تەفسیرەکەیەوە، وەکو بابەتە غەیبی یەکان.

کەواتە شتێك نیە لە قورئان دا مانای نەزانرێت.

(ابن قتيبة) ﷀ دەڵێت: «ولسنا ممن يزعم: أنّ المتشابه في القرآن لا يعلمه الراسخون في العلم. وهذا غلط من متأوّليه على اللّغة والمعنى. ولم ينزل الله شيئا من القرآن إلا لينفع به عباده، ويدلّ به على معنى أراده»[٤].

واتە: ئێمە کەسێك نین بڵێین مانا لێکچووەکان (متشابِه) لە قورئان دا زانایان نایزانن، ئەمە هەڵەیە لە ڕووە زمانی و مانایی یەکەی دا، خوای پەروەردگار هیچ شتێکی لە قورئان دا

---

(١) "مجموع الفتاوى" لابن تيمية (١٣/ ١٤٤).

(٢) "منهج الإستدلال على مسائل الإعتقاد" لعثمان بن علي حسن (٢/ ٤٨٥)، و"مجموع الفتاوى" لابن تيمية (٥/ ٣٥ – ٣٨)، (١٧/ ٣٧٢)، و"الموافقات" للشاطبي (٣/ ٩١).

(٣) "منهج الإستدلال على مسائل الإعتقاد" لعثمان بن علي حسن (٢/ ٤٨٤)، و "مجموع الفتاوى" لابن تيمية (١٣/ ٢٧٥،٢٨٤).

(٤) "تأويل مشكل القرآن" لابن قتيبة ص٦٦.

نەناردووەتە خوارەوە بێجگە لە سوودمەندی نەبێت بۆ بەندەکانی و ڕێنمایی نەبێت بۆ سەر ماناو مەبەستەکانی.

ئیمامی (المجاهد) رَحِمَهُ اللهُ قوتابی (ابن عباس) رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا دەڵێت: «عرضت المصحف علي ابن عباس من فاتحته إلي خاتمته أقفه عند كل آية وأسأله عنها. وقال ابن مسعود: ما في كتاب الله آية إلا وأنا أعلم فيم أنزلت. وقال الحسن البصري: ما أنزل الله آية إلا وهو يحب أن يعلم ما أراد بها»[1].

واتە: قورئانم کردەوە لە سورەتی (الفاتحة) و تا کۆتاییەکەی نەموەستان لەسەر هەموو ئایەتێك پرسیارم لێ دەکرد، (ابن مسعود) رَضِيَ اللهُ عَنْهُ دەڵێت: ئایەتێك نیە لە قورئان دا ئیلا دەزانم لەسەر چی هاتووەتە خوارەوە، وە (الحسن البصري) رَحِمَهُ اللهُ دەڵێت: هەر ئایەتێك خوا ناردوویەتیە خوارەوە خوا پێی خۆشە بەندەکانی بزانێت مەبەستی پێ چیە.

کەواتە (متشابِه الحقيقي) ئەو بابەتە غەیبی یانەی حەقیقەتەکانی نازانین وەکو (ڕۆح، قیامەت، بەهەشت و دۆزەخ و ووردەکاری قەدەر و سیفاتەکانی پەروەردگار ...)، بەڵام ماناکانیان دەزانین دەبێت باوەڕمان پێیان هەبێت و تەسلیمیان بین لەبەر نەتوانینمان لە دەرك پێکردن و ڕوونبوونەوەدا، ئەم بابەتانەش زاناکانیش دەبێت بڵێن ﴿وَمَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُۥٓ إِلَّا ٱللَّهُ ۗ وَٱلرَّٰسِخُونَ فِى ٱلْعِلْمِ يَقُولُونَ ءَامَنَّا بِهِۦ كُلٌّ مِّنْ عِندِ رَبِّنَا ۗ وَمَا يَذَّكَّرُ إِلَّآ أُولُوا۟ ٱلْأَلْبَٰبِ ۝٧﴾ [آل عمران: ٧].

واتە: ڕاست و دروستی بابەتەکان نازانرێت بێجگە لە پەروەردگار نەبێت، وە زانایانی ڕۆچوو لە زانست دا دەڵێن هەمووی (مُحكم ومتشابِه) حەقە لای خواوەیە جَلَّ جَلَالُهُ ڕاستەو هەردوو لایان یەکتری بە ڕاست دەخەنەوەو شایەتن لەسەر یەکتری، ئەوەی لای خواوەیە دژو جیاواز نیە باوەڕمان پێیەتی، ئەوانەی خاوەنی تێگەیشتن و عەقڵ و بیرکردنەوەی ڕاست و دروستن تێدەگەن[2].

(١) "درء تعارض العقل والنقل" لابن تيمية (١/ ٢٠٨)، و "مجموع الفتاوى" لابن تيمية (٣/ ٥٥)، (٥/ ١٥٩).

(٢) "تفسير ابن كثير" (٢/ ١٢).

(ابن تيمية) رحمه الله دەڵێت: «وَقَدْ قَالَ كَثِيرٌ مِنَ السَّلَفِ: إِنَّ الْمُحْكَمَ مَا يُعْمَلُ بِهِ وَالْمُتَشَابِهَ مَا يُؤْمَنُ بِهِ وَلَا يُعْمَلُ بِهِ»[١].

واته: زۆری هاوەڵان و شوێنکەوتوانیان وەکو (ابن عباس وعائشة وحسن البصري وقتادة والضحاك ...) دەڵێن (مُحكم) کاری پێ دەکرێت وە (متشابِه) باوەڕی پێ دەهێنرێت و کاری پێ ناکرێت، واته بەس بابەتێکی عەقیدەیین هۆکاری تاقیکردنەوەی بەندەکانە.

(مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرِ بْنِ الزُّبَيْرِ) رحمه الله دەڵێت: «الْمُتَشَابِهَاتُ لَهُنَّ تَصْرِيفٌ وَتَحْرِيفٌ وَتَأْوِيلٌ، ابْتَلَى اللهُ فِيهِنَّ الْعِبَادَ»[٢].

واته: (متشابِه)ەکان لادان و مانا گۆڕین بۆ دروستکردن ڕوویان تێ دەکات و تاقیکردنەوەی خوایی یە بۆ بەندەکانی.

بیدعەکارانیش بۆ بەڵگە هێنانەوە ڕوو دەکەنە (متشابِه)ەکان ماناو بۆچوونی خۆیانی بۆ دەتاشن تاوەکو شەرعیەت بە کارەکانیان بدەن و خەڵکی پێ چەواشە بکەن، وا گومانیان بۆ دروست بکەن لەسەر ڕێڕەوی ڕاستی قورئان و فەرموودەن.

ئەمە هەواڵی خوایی یە لەسەریان ﴿فَأَمَّا ٱلَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ زَيْغٌ فَيَتَّبِعُونَ مَا تَشَٰبَهَ مِنْهُ ٱبْتِغَآءَ ٱلْفِتْنَةِ وَٱبْتِغَآءَ تَأْوِيلِهِۦ﴾ [آل عمران: ٧].

واته: ئەوانەی لە دڵیان دا گومڕایی هەیەو دەرچوون لە حەق شوێنکەوتەی مانا هاوشێوە (متشابِه)ەکانن بۆ گومڕاکردنی شوێنکەوتوانیان، وە مانا گۆڕینی دەقەکان بە گوێرەی ویستیانە[٣].

واته ستەمکارن لە مافی خەڵك دا کە گومڕایان دەکەن و لە مافی خواش دا کە فەرموودەو قسەکەی دەگۆڕن لە ماناو مەبەستەکەی خۆی.

---

(١) "مجموع الفتاوى" (١٧/ ٣٨٦).

(٢) "تفسير الطبري" (٦/ ١٧٧)، و"تفسير القرطبي" (٤/ ١١)، و"تفسير البغوي" (١/ ٢٦٩)، و"تفسير ابن كثير" (٢/ ٧).

(٣) "تفسير ابن كثير" (٢/ ٨).

(عائشة) ﵂ دەڵێت: پێغەمبەر ﷺ کاتێك ئەم ئایەتەی خوێندەوە فەرمووی: «فَإِذَا رَأَيْتِ الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ مَا تَشَابَهَ مِنْهُ فَأُولَئِكِ الَّذِينَ سَمَّى اللهُ فَاحْذَرُوهُمْ»(١).

واتە: گەر بینیت ئەوانەی شوێنکەوتەی مانا هاوشێوەکان (متشابِه)ن ئەوانە ئەو کەسانەن خوا ناوی بردوون خۆتیان لێ بپارێزە.

ئەم جۆرە نوسینانەش لەسەر بیدعەو بیدعەکاران ڕێگەیەکە بۆ ناسینیان و خۆ پاراستن لێیان.

ئیمامی (الطبري) ﵀ دەڵێت: «وَهَذِهِ الْآيَةُ وَإِنْ كَانَتْ نَزَلَتْ ... مِنْ أَهْلِ الشِّرْكِ، فَإِنَّهُ مَعْنِيٌّ بِهَا كُلُّ مُبْتَدِعٍ فِي دِينِ اللهِ بِدْعَةً، ... كَائِنًا مَنْ كَانَ، وَأَيَّ أَصْنَافِ الْبِدْعَةِ كَانَ»(٢).

واتە: ئەم ئایەتە ئەگەر چی بۆ موشریکەکان هاتووەتە خوارەوە بەڵام هەموو بیدعەکاران لەخۆ دەگرێت لە هەرکوێ بن و لە هەر شتێك دا بێت.

نیشانەکانی مانا لێکچووەکان (متشابە)

هەموو دەقێکی شەرعی ڕووکەشی دارشتنەکەی باس لە مانایەك بکات ئەو مەبەستەی نەبێت لە شەرع دا ئەوە (متشابِه)ەو پێویستە بگەڕێندرێتەوە سەر مانای (محکم)ەکان تا مەبەستی ڕاست لە ماناکەی دەرکەوێت.

وە هەموو ڕووکەشی دەقێك مانایەکی ڕاست بدات بە دەستەوە، بەڵام پێویستی بە شیکردنەوەو ڕوونکردنەوەی تەواوتر هەبێت، کارپێکردنی ئەو ڕووکەشە بەبێ گەڕاندنەوەی بۆ مەبەست و مانا گشتی یەکانی شەرع کە کۆدەنگی بەڵگەکانی لەسەر کۆ دەبێتەوە کارکردنە بە (متشابِه)(٣).

لە نیشانەکانی شوێنکەوتەی (متشابِه) کارکردنە بە دەقە ڕەها (مطلق)ەکان پێش تێڕوانینی لە ڕووە پەیوەستەکانیەوە (مقید)، وە تێڕوانینی دەقە گشتی (عام)ەکان بەبێ گەڕاندنەوە بۆ

---

(١) رواه البخاري (٤٥٤٧)، ومسلم (٢٦٦٥)، وأبو داود (٤٥٩٨)، وأحمد (٢٦١٩٧)، والطحاوي في "شرح مشكل الآثار" (٢٥١٧)، والبغوي في "شرح السنة" (١/ ٢٢١)، والبيهقي في "الأسماء والصفات" (٩٥٨).

(٢) "جامع البيان" (٥/ ٢١٤).

(٣) "وسائل أهل الباطل في تقرير باطلهم" لمحمد بن عمر بازمول ص١٦.

تایبەتمەندیەکان (خاص)؟! وە بە پێچەوانەشەوە بۆ هەردوو کیان[1].

واتە هێنانەوەی بەڵگەی ئایەت و فەرموودە بۆ هەر بابەتێك مەرج نیە خاوەنەکەی پێکابێتی و بەس بێت بۆ بابەتەکە، تاوەکو دڵنیایی بەدەست نەهێنێت لە لایەنی زانایانی شەرعی بەرنامە پاك (الراسخون في العلم)، خوای پەروەردگار دەفەرموێت: ﴿فَسْـَٔلُوٓا۟ أَهْلَ ٱلذِّكْرِ إِن كُنتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ﴿٤٣﴾﴾ [النحل: ٤٣].

واتە: پرسیار لە زانایانی خاوەن تایبەت بکەن گەر نەتانزای.

(زانست سێ جۆرە بێجگە لەوانە زیادەیە "آية محكمة أو سنة متبعة أو فريضة عادلة"[2])
ئایەتێکی مانا تەواو وە سوننەتێکی کارپێکراو وە حوکمێکی دادپەروەرانە.

پاڵپشتی هەموو گومڕایی یەك شوێنکەوتەی بەڵگە شەرعی یە هاوشێوەکانە (متشابِه) و پێوانە عەقڵی یەکان (قیاس)ە.

(ابن تيمية) رحمه الله دەڵێت: «عَامَّةُ الضَّلَالُ مِنْ جِهَةِ التَّشَابُهِ، ... فَلِهَذَا كَانَ ضَلَالُ بَنِي آدَمَ مِنْ قِبَلِ التَّشَابُهِ وَالْقِيَاسِ الْفَاسِدِ لَا يَنْضَبِطُ كَمَا قَالَ الْإِمَامُ أَحْمَدُ: أَكْثَرُ مَا يُخْطِئُ النَّاسُ مِنْ جِهَةِ التَّأْوِيلِ وَالْقِيَاسِ؛ فَالتَّأْوِيلُ: فِي الْأَدِلَّةِ السَّمْعِيَّةِ، وَالْقِيَاسُ: فِي الْأَدِلَّةِ الْعَقْلِيَّةِ ... وَالتَّأْوِيلُ الْخَطَأُ إِنَّمَا يَكُونُ فِي الْأَلْفَاظِ الْمُتَشَابِهَةِ، وَالْقِيَاسُ الْخَطَأُ إِنَّمَا يَكُونُ فِي الْمَعَانِي الْمُتَشَابِهَةِ»[3].

واتە: بە گشتی گومڕایی لە ڕێی (متشابِه) کە ڕووکەشی دەقەکانەو بەبێ گەڕانەوە بۆ شیکردنەوەی فەرموودەو وتەی هاوەڵان، وە پەیوەست بوون بە (قیاس) و بۆچوون و پێوانە عەقڵی یەکان و پشتکردنە دەقە شەرعی یەکان ڕێگاکاری بیدعەکارانە.

---

(١) "الاعتصام" للشاطبي (١/ ٢٤٥).

(٢) "وسائل أهل الباطل في تقرير باطلهم" لمحمد بن عمر بازمول ص١٥، و "إعلام الموقعين" لابن القيم (١/ ٦٨)، وەکو فەرموودە (ضعيف)ە لە "ضعيف الجامع الصغير" (٣٨٧١)، و "ضعيف أبي داود" (٤٩٦).

(٣) "التدمرية" ص١٠٧، و "مجموع الفتاوى" (٣/ ٦٣).

(ابن أبي العز) رحمه الله دەڵێت: «فَهَلْ قُتِلَ عُثْمَانُ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ إِلَّا بِالتَّأْوِيلِ الْفَاسِدِ! وَكَذَا مَا جَرَى فِي يَوْمِ الْجَمَلِ، وَصِفِّينَ، وَمَقْتَلِ الْحُسَيْنِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، وَالْحَرَّةِ؟ وَهَلْ خَرَجَتِ الْخَوَارِجُ، وَاعْتَزَلَتِ الْمُعْتَزِلَةُ، وَرَفَضَتِ الرَّوَافِضُ، وَافْتَرَقَتِ الْأُمَّةُ عَلَى ثَلَاثٍ وَسَبْعِينَ فِرْقَةً، إِلَّا بِالتَّأْوِيلِ الْفَاسِدِ؟ !»[1].

واتە: ئایا ئیمامی (عوسمان) رضي الله عنه نەکوژرا بە لێکدانەوەی هەڵە واتە (متشابِە) و هەروەها ڕووداوەکانی شەڕی (الجمل والصفين) شەهیدکردنی (حوسەین) رضي الله عنه و ڕووداوی (الْحَرَّةِ) ئابلۆقەی مەدینە لەلایەن (حەجاج)ەوە بە بەکارهێنانی بەڵگە هاوشێوە (متشابِە)ەکانەوە نەبوو؟!

وە هۆکاری دروستبوونی گروپە گومڕاکان لە (خەواریج) و (موعتەزیلە) و (ڕافیزە) و دابەشبوونی موسوڵمانان بۆ حەفتاو سێ کۆمەڵ، ئەمانە هەمووی هۆکاری بوونی لێکدانەوەی هەڵە نەبوو بە هۆکاری بەکارهێنانی دەقە هاوشێوەکان و کارنەکردن بە دەقە جێگیر (محكم)ەکان؟!

لەگەڵ ئەوەش دا بوونی دەقە (متشابِە)ەکان کەمن، (وە دەقی ڕاستەوخۆ لەسەر ئەوەیە "محكم" زۆری پێکهاتەی قورئانە ﴿ءَايَٰتٌ مُّحۡكَمَٰتٌ هُنَّ أُمُّ ٱلۡكِتَٰبِ﴾ [آل عمران : ٧]، وە گەر زۆری (متشابِە) بوایە زۆری دەقەکان مانایان شاراوە بووە، وە زۆری شەرعیش نەزانراو بووە، لەگەڵ ئەوەش دا دەبێت قورئان هۆکاری هیدایەت و ڕووناکی و شیفا بێت، وە وادەی شیکردنەوەی ئایەتەکانی داوە ﴿أُحۡكِمَتۡ ءَايَٰتُهُۥ ثُمَّ فُصِّلَتۡ﴾ [هود : ١])[2].

(١) "شرح الطحاوية" بتحقيق (الأرنؤوط) (١/ ٢٠٨، ٢٠٩).

(٢) "الموافقات" للشاطبي (٣/ ٨٦)، و "منهج الإستدلال على مسائل الإعتقاد" لعثمان بن علي حسن (٢/ ٤٨٨).

چەند نموونەیەك لە شوێنکەوتنی (متشابە) و کردنە بەڵگە

ڕەدکردنەوەی (ڕافیزە) لەو دەقانەی باسی وەصف و لێخۆشبوون و شوێنکەوتن و خۆشەویستی و داوای لێخۆشبوونی هاوەڵان (صەحابە) ﷺ دەکات بە بەکارهێنانی ئەو بەڵگە (متشابِە)انەی وەك «لَا تَرْجِعُوا بَعْدِي كُفَّارًا يَضْرِبُ بَعْضُكُمْ رِقَابَ بَعْضٍ»(1).

واتە: لەدوای من مەگەڕێنەوە سەر بێبڕوایی هەندێکتان هەندێکتان بکوژن.

ئەم فەرموودەیە دەکەنە بەڵگە لەسەر ئەوەی کە هاوەڵان بە ڕووداوەکانی نێوانیان هەڵگەڕاونەتەوە دەرچوون لە ئیسلام لەگەڵ ئەوەش دا ئەوە مەبەستی دەرچوونی تەواو نیە لە ئیسلام.

وە ڕەتکردنەوەی (خەوارج)ەکان لایەنگری خۆشەویستی (الولاء) بۆ موسوڵمانان گەر هەر کارێکی هەڵەیان لێ بووەشێتەوە بە دەقە هەڕەشەکان کە زۆری بۆ بێبڕواکان دابەزیوە لەبەر نەبوونی ئیمانیان، بەڵام ئەمان ئیمانیان هەیە، ... بۆیە هۆکاری «فَسَادُ الدُّنْيَا وَالدِّينِ مِنْ تَقْدِيمِ الْمُتَشَابِهِ عَلَى الْمُحْكَمِ، وَتَقْدِيمِ الرَّأْيِ عَلَى الشَّرْعِ وَالْهَوَى عَلَى الْهُدَى»(2).

واتە: مایەی تێکچوونی دونیاو دین هۆکاری پێشخستنی (متشابِە) بەسەر ئایەتە (محکم)ەکان داو پێشخستنی عەقڵە بەسەر شەرع دا، وە پێشخستنی هەواو ئارەزووە بەسەر هیدایەت دا.

وە لە بیدعە بچووکەکان دا وەکو: سڵاوات دان دوای بانگ و پێش قامەت ... بە بەڵگەی ﴿صَلُّوا۟ عَلَيْهِ وَسَلِّمُوا۟ تَسْلِيمًا ۝٥٦﴾ [الأحزاب: ٥٦] کە ئەم ئایەتە گشتی یەو ئەوانە تایبەتن، وە مەولود نامە بە بەڵگەی خۆشەویستی پێغەمبەر ﷺ کە خۆی خۆشەویستی بەگوێ کردن و شوێنکەوتەو دەرنەچوونە لە یاساکانی شەرع، وە دوعا نوسین بە دوعا خوێندن، وە کۆڕی زیکر کردن بە دەنگی بەرز بە کۆڕی عیلم و زانستی شەرعی ... .

---

(١) رواه البخاري (١٢١)، ومسلم (٦٥)، وابن ماجه (٣٩٤٢)، وأبو داود (٤٦٨٦)، والترمذي (٢١٩٣)، والنسائي في "الكبرى" (٣٥٧٧)، وأحمد (٢٠٣٦)، والدارمي في "السنن" (١٩٦٢)، وابن أبي شيبة في "المصنف" (٣٧١٧٦)، وابن حبان في "صحيحه" (١٨٧)، والطبراني في "الكبير" (٣٥٧٢)، وابن بطة في "الإبانة" (١٠١٩)، والبغوي في "شرح السنة" (١٩٦٥)، والبيهقي في "الشعب" (٤٩٣٦)، ونعيم بن حماد في "كتاب الفتن" (٤٣١).

(٢) "إعلام الموقعين" لابن القيم (١/ ٢١٨).

کورتەی قسە: (أبو أيوب السختياني) رحمه الله دەڵێت: «لَا أَعْلَمُ الْيَوْمَ أَحَدًا مِنْ أَهْلِ الْأَهْوَاءِ يُخَاصِمُ إِلَّا بِالْمُتَشَابِهِ»[١].

واتە: ئەمڕۆ کەسێك نابینم لە خاوەن هەواو بیدعەکاران گوفتارو بەڵگەکانیان (متشابه) نەبێت.

دووەم : بیرو ڕایان پاشان بەڵگەکاری
(إعتقادهم ثم إستدلالهم)

هەواو ئارەزووی ئادەمیزادو بەرنامەی خوایی دوو دژبەیەك و تاقیکردنەوەی خوایین، بۆیە بیدعەکاران پێشەنگن لەم بوارەدا، هەموو کات بیروڕاو بەرنامەداڕێژی خۆیان پێشخستووەو پاشان شاڵاویان بەرەو دەقە شەرعی یەکان بردووەو ڕاپێچی بەڵگەکانیان کردووە بەرەو یاساو داڕشتنەکانی پێشوەختەی خۆیان.

تاوەکو لە ڕوانگە ئەوانەوە پێناسەو شیکردنەوەی دەقەکان بکەن، چی گونجاوو پاڵپشت بوو بیهێڵنەوەو باقی یەکەی تری تۆمەتی جۆراوجۆری بۆ دروست بکەن کە لەگەڵ عەقڵ دا دژایەتی دەکات، یاخود شوێنی گومانەو یا ئیمام و شێخ و مەزهەب و سەرکردە ناودارەکان وەریان نەگرتووە بە بەڵگەیان دانەناوە.

لە بەرامبەر ئەمانەدا ئەهلی سوننەت گرنگی یەکی تەواویان داوە بە دەقەکان لە ڕووی پەیوەست و شیکردنەوە بەیەکەو وە گرنگی دان بە ڕیوایەت و پاککردنەوەی بە زانستی شەرعی تایبەت و پێشەنگکردنی قورئان و فەرموودە بەبێ هیچ ناوو پاڵدانێك، وەك (خطيب البغدادي) رحمه الله دەڵێت: «وَكُلُّ فِئَةٍ تَتَحَيَّزُ إِلَى هَوًى تَرْجِعُ إِلَيْهِ، أَوْ تَسْتَحْسِنُ رَأْيًا تَعْكُفُ عَلَيْهِ، سِوَى أَصْحَابِ الْحَدِيثِ، فَإِنَّ الْكِتَابَ عُدَّتُهُمْ، وَالسُّنَّةُ حُجَّتُهُمْ، وَالرَّسُولُ فِئَتُهُمْ، وَإِلَيْهِ نِسْبَتُهُمْ»[٢].

واتە: هەموو کۆمەڵێك خۆی جیا دەکاتەوە بە ئارەزوو بیروڕایەك دەگەڕێتەوە سەری پەنای پێ دەبات بێجگە لە کەسانی فەرموودەناس، ئەوان قورئان توێشوویانەو فەرموودە بەڵگەیانەو

(١) "الإبانة" لابن بطة (٢/ ٥٠١) رقم (٥٦٠).

(٢) "شرف أصحاب الحديث" ص٩.

پێغەمبەری خوا ﷺ کۆمەڵ و ناونیشانیانە.

هیچ قۆناغێکی سەرەتامان نیە بۆ ئەهلی سوننەت بێجگە لە دەقەکان نەبێت، ئەوە بناغەیە پاشان قۆناغی بنیاد نان لەسەر دەقەکان دەست پێدەکات.

(أَبو عُثْمَانَ الْحِيرِيَّ) رحمه الله دەڵێت: «مَنْ أَمَّرَ السُّنَّةَ عَلَى نَفْسِهِ قَوْلًا وَفِعْلًا نَطَقَ بِالْحِكْمَةِ وَمَنْ أَمَّرَ الْهَوَى عَلَى نَفْسِهِ نَطَقَ بِالْبِدْعَةِ لِقَوْلِهِ تَعَالَى: ﴿وَإِن تُطِيعُوهُ تَهْتَدُواْ﴾ [النور: ٥٤]»[١].

واتە: هەرکەسێك سوننەت جێبەجێ بکات بەسەر خۆی دا لە گوفتارو کار دا؛ دانەوەکانی دانایی یە، وە هەرکەسێك هەواو ئارەزووەکانی بەسەر خۆی دا بسەپێنێ؛ دانەوەکانی بیدعەکاری یە، لەبەر ئەوەی خوا دەفەرموێت: ﴿وَإِن تُطِيعُوهُ تَهْتَدُواْ﴾ [النور: ٥٤]. گەر گوێڕایەڵی پێغەمبەر ﷺ بکەن هیدایەت دراون.

(الحسن البصري) رحمه الله دەڵێت: «إنَّ المؤمن يأخذ دينه عن ربه عز وجل، وأن المنافق نصب رأيه فاتخذه ديناً»[٢].

واتە: ئیماندار دینی لە خواوە وەردەگرێت، بەڵام دووڕووەکان بیروڕایان کردووە بە دین.

(وكيل بن الجراح) رحمه الله دەڵێت: «مَنْ طَلَبَ الْحَدِيثَ كَمَا جَاءَ فَهُوَ صَاحِبُ سُنَّةٍ وَمَنْ طَلَبَهُ لِيُقَوِّيَ بِهِ رَأْيَهُ فَهُوَ صَاحِبُ بِدْعَةٍ»[٣].

واتە: ئەوەی فەرموودە بەکاربێنێت وەکو خۆی؛ لایەنگرو خاوەنی سوننەتە، وە ئەوەی فەرموودە بە دەست بێنێت بۆ بەهێزکردنی بیروڕاکەی؛ ئەوە بیدعەکارە.

---

(١) رواه أبو نعيم في "الحلية" (١٠/ ٢٤٤)، والشوكاني في "ولاية الله والطريق إليها" ص٢٣٧، والخطيب البغدادي في "جامع لأخلاق الراوي" (١/ ١٤٥)، والسيوطي في "مفتاح الجنة في الاحتجاج بالسنة" ص٧١، والبيهقي في "الزهد الكبير" ص١٥١، وفي "الرسالة القشيرية" للقشيري (١/ ٨٢)، و "صفة الصفوة" لابن الجوزي (٢/ ٣٠٢)، و "سير أعلام النبلاء" للذهبي (١٤/ ٦٤)، و "ذم الكلام وأهله" للهروي (٤/ ٣٨٠)، و "الحجة" للمقدسي (١/ ٢٤٣)، و "من أخلاق الرسول الكريم ﷺ" لعبدالمحسن العباد ص٨٨.

(٢) "الحجة على تارك المحجة" لمحمد عبدالغني لمقدسي (٢/ ٥٢٠).

(٣) "ذم الكلام وأهله" للهروي (٢/ ١٨٧) رقم (٣٣٧).

ئیمامی (الشاطبي) ﷺ دەڵێت: «سُمِّيَ أَهْلُ الْبِدَعِ أَهْلَ الْأَهْوَاءِ لِأَنَّهُمُ اتَّبَعُوا أَهْوَاءَهُمْ فَلَمْ يَأْخُذُوا الْأَدِلَّةَ الشَّرْعِيَّةَ مَأْخَذَ الِافْتِقَارِ إِلَيْهَا، وَالتَّعْوِيلِ عَلَيْهَا، حَتَّى يَصْدُرُوا عَنْهَا، بَلْ قَدَّمُوا أَهْوَاءَهُمْ، وَاعْتَمَدُوا عَلَى آرَائِهِمْ، ثُمَّ جَعَلُوا الْأَدِلَّةَ الشَّرْعِيَّةَ مَنْظُورًا فِيهَا مِنْ وَرَاءِ ذَلِكَ»(١).

واتە: بۆ بیدعەکاران بە خاوەن هەواو ئارەزووەکان ناوبراون لەبەر ئەوەی شوێنکەوتەی هەواو ئارەزوویانن و بەڵگە شەرعی یەکانیان بە شێوەی پەیوەیست بوون پێی و گەڕانەوە سەری وەرنەگرتووە تا بیکەنە بناغە، بەڵکو هەواو بیروڕایان پێشخستووە پاش ئەمان خوێندنەوەی بەڵگەکان دێن.

(ابن تيمية) ﷺ دەڵێت: «وَطَرِيقُ أَهْلِ الضَّلَالِ وَالْبِدَعِ بِالْعَكْسِ يَجْعَلُونَ الْأَلْفَاظَ الَّتِي أَحْدَثُوهَا وَمَعَانِيهَا هِيَ الْأَصْلَ وَيَجْعَلُونَ مَا قَالَهُ اللهُ وَرَسُولُهُ تَبَعًا لَهُمْ فَيَرُدُّونَهَا بِالتَّأْوِيلِ وَالتَّحْرِيفِ إِلَى مَعَانِيهِمْ»(٢).

واتە: بەرنامەی بیدعەکاران و گومڕایان بە پێچەوانەی ئەهلی سوننەتەوەن ئەو وتەو داڕشتنانەی دروستیان کردووەو مانایان بۆ داناوە بناغەیەو فەرموودەی خواو پێغەمبەر ﷺ دواکەوتەیانەو بە لادان و گۆڕینی مانا دەیانبەنەوە سەریان.

(ابن القيم) ﷺ دەڵێت: «نَظَرُوا فِي السُّنَّةِ فَمَا وَافَقَ أَقْوَالَهُمْ مِنْهَا قَبِلُوهُ، وَمَا خَالَفَهَا تَحَيَّلُوا فِي رَدِّهِ أَوْ رَدِّ دَلَالَتِهِ، وَإِذَا جَاءَ نَظِيرُ ذَلِكَ أَوْ أَضْعَفُ مِنْهُ سَنَدًا وَدَلَالَةً وَكَانَ يُوَافِقُ قَوْلَهُمْ قَبِلُوهُ»(٣).

واتە: سەیری سوننەت دەکەن لەگەڵیان گونجا وەری دەگرن، وە گەر نا فێڵکاری دەکەن بۆ بەرپەرچدانەوەی یا مانا گۆڕینی، وە گەر هاوشێوەی ئەوە هات یا لاوازتر لەڕووی گێڕانەوەو بەڵگەوە بە مەرجێك لەگەڵ ڕاکانیان بگونجێت وەری دەگرن.

(١) "الاعتصام" (٢/ ٦٨٣).

(٢) "مجموع الفتاوى" (١٧/ ٣٥٥).

(٣) "إعلام الموقعين عن رب العالمين" (١/ ٦٠).

وە دەڵێت: «وأنت تجد جميع هذه الطوائف تنزل القرآن على مذاهبهم وبدعها وآرائها فالقرآن عند الجهمية جهمي وعند المعتزلة معتزلي وعند القدرية قدري وعند الرافضة رافضي وكذلك هو عند جميع أهل الباطل»[1].

واته: کاتێك دەبینیت هەموو ئەو فیرەقانە قورئان لەسەر بیروڕاو بۆچوونەکانیان دادەبەزێنن، قورئان لای (جەهمی)یەکان (جەهمی)یەو لای (موعتەزیلە)کان (مەعتەزیلی)یەو لای (قەدەری)یەکان (قەدەری)یەو لای (ڕافیزە)کان (ڕافیزی)یەو لای هەموویان بە گوێرەی هەموویانە.

کەواتە جیاوازی بەرنامەیی لە نێوان ئەهلی سوننەت و گومڕایان دا ڕوونە، ئەهلی سوننەت پەیوەست بوون بە دەقە شەرعی یەکان و کۆبوونەوەیان لە چواردەوری و کۆکردنەوەی هەموو چمکەکانی نیشانەو ناونیشانێکی زۆر دەرکەوتوو ئاشکرایانە، وە بەو هۆکارەوە هەموو جیاوازی و دووبەرەکایەتی یەکیان لێوە دوورە، وە پەیوەندی یەکی تەواویان بە سەردەمی یەکەمی ئیسلامەوەیە خاوەنی بەرنامەیەکی پڕ سەنەدو زنجیرەی زانستین و دوورن لە شوێنکەوتەی کوێرانەو تەقدیس کردنێك و بە (معصوم) دانانێك بێجگە لە قورئان و فەرموودە نەبێت، بە پێچەوانەی بەرنامەی بیدعەکاران و گومڕایانی کار بە عەقڵ و پەیوەست بوو بە هەموو سەرچاوەیەك بێجگە لە وەحی، وە بەبێ بوونی سەنەدو ووردەکاری زانستی و لەخۆگری پڕ لە دووبەرەکایەتی و چوێتی جیاواز، وە دانان و بە (تقديس) کردنی فەیلەسوف و ناودارەکانیان.

سێ یەم : پشتکردنە بەرنامەی هاوەڵان و شوێنکەوتوانیان

(هجر منهج السلف الصالح)

لە نیشانە دیارەکانی بیدعەکاران بە قەدرو ڕێز سەیرنەکردنی بەرنامەی دینی پێشینی ئەم ئوممەتە (السلف الصالح)ە، بەڵکو تەنانەت توانج و بەکەم سەیرکردن کاریانە لەگەڵیان دا.

(ابن تيمية) رحمه الله دەڵێت: «فَعُلِمَ أَنَّ شِعَارَ أَهْلِ الْبِدَعِ: هُوَ تَرْكُ انْتِحَالِ اتِّبَاعِ السَّلَفِ. وَلِهَذَا قَالَ الْإِمَامُ أَحْمَدُ: أُصُولُ السُّنَّةِ عِنْدَنَا التَّمَسُّكُ بِمَا كَانَ عَلَيْهِ أَصْحَابُ النَّبِيِّ ﷺ»[2].

---

(١) "شفاء العليل في مسائل القضاء والقدر والحكمة والتعليل" لابن القيم ص٨٣. (٢) "مجموع الفتاوى" (٤/ ١٥٥).

واتە: نیشانەی بیدعەکاران شوێن نەکەوتنی پێشووە صالّحەکانە، لەبەر ئەوە ئیمام (أحمد) ﵀ دەڵێت: لە بنەماکانی ئەهلی سوننە پەیوەست بوونە بە کارو ڕێنماییە دینیەکانی هاوەڵانی پێغەمبەرەوە ﷺ.

(أبو حاتم الرازي) ﵀ دەڵێت: «عَلَامَةُ أَهْلِ الْبِدَعِ الْوَقِيعَةُ فِي أَهْلِ الْأَثَرِ»[1].

واتە: یەکێك لە نیشانەکانی بیدعەکاران قسە وتنە بە هەڵگرانی فەرموودە (هاوەڵان) ﷺ.

ئیمامی (الأوزاعي) ﵀ دەڵێت: «مَا ابْتَدَعَ رَجُلٌ بِدْعَةً إِلَّا غَلَّ صَدْرُهُ عَلَى الْمُسْلِمِينَ»[2].

واتە: هەرکەسێك داهێنراوێك دابهێنێت لە دڵی دا ڕق و کینەی بۆ دروست دەبێت لەسەر موسوڵمانان (هاوەڵان)، لەبەر ئەوەی ئەوان هەڵگری دینێکی پاکی بێ داهێنراو بوون.

ئیمام (ئەحمەدی کوڕی حەنبەل) ﵀ دەڵێت: «إِذَا رَأَيْتَ رَجُلًا يَذْكُرُ أَحَدًا مِنَ الصَّحَابَةِ بِسُوءٍ فَاتَّهِمْهُ عَلَى الْإِسْلَامِ»[3].

واتە: گەر یەکێکت بینی باسی یەکێکی لە هاوەڵان کرد بە خراپ؛ تۆمەتی دژ بە ئیسلامی بخەنە پاڵ.

(أبو زرعة) ی فەرموودە ناس ﵀ دەڵێت: «إِذَا رَأَيْتَ الرَّجُلَ يَنْتَقِصُ أَحَدًا مِنْ أَصْحَابِ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَاعْلَمْ أَنَّهُ زِنْدِيقٌ،... وَإِنَّمَا يُرِيدُونَ أَنْ يُجَرِّحُوا شُهُودَنَا لِيُبْطِلُوا الْكِتَابَ وَالسُّنَّةَ، وَالْجَرْحُ بِهِمْ أَوْلَى وَهُمْ زَنَادِقَةٌ»[4].

واتە: گەر یەکێکت بینی قسەو توانجی لە هاوەڵێکی پێغەمبەر ﷺ دا بزانە ئەوە دەرچووە لە دین، ... ئەوانە دەیانەوێت شایەتەکانی دینمان تۆمەتبار بکەن بۆ ئەوەی قورئان و فەرموودە بەتاڵ بکەنەوە، ئەوان شایستەی تۆمەتن، ئەوان بێبڕوان لە دین.

(١) "شرح أصول اعتقاد أهل السنة والجماعة" للالكائي (١/ ١٩٧).

(٢) "تاريخ الإسلام" للذهبي (٤/ ١٢٠)، و "ذم الكلام وأهله" للهروي (٩١٩)، و "الحجة في بيان المحجة" للأصبهاني (١/ ٣٣٠).

(٣) "البداية والنهاية" لابن كثير (٨/ ١٤٨).

(٤) "الكفاية في علم الرواية" للخطيب البغدادي ص٤٩.

(ابن تيمية) رحمه الله دەڵێت: «أَنَّ أَوَّلَ هَذِهِ الْأُمَّةِ هُمُ الَّذِينَ قَامُوا بِالدِّينِ تَصْدِيقًا، وَعِلْمًا، وَعَمَلًا، وَتَبْلِيغًا، فَالطَّعْنُ فِيهِمْ طَعْنٌ فِي الدِّينِ»[(١)].

واتە: یەکەم کەس ئەوان بوون هەڵگری ئەم دینە بوون بە باوەڕ پێهێنان و زانست و کارکردن پێی و گەیاندنی، تانەدان لێیان تانە دانە لە دین.

ئیمامی (البربهاري) رحمه الله دەڵێت: «إذا رأيت الرجل يحب أبا هريرة وأنس بن مالك وأسيد بن حضير فاعلم أنه صاحب سنة»[(٢)].

واتە: گەر یەکێکت بینی (ئەبو هورەیرەو ئەنەسی کوڕی مالیك و ئەسیدی کوڕی حوزەیر)ی خۆشویست بزانە ئەوە هەڵگرو هاوەڵی سوننەتە.

تەنانەت ڕق و کینەیەکی زۆریان لە فەرموودە ناسەکان هەیە لەبەر گواستنەوەی فەرموودەو وتەو بۆچوون و ڕوونکردنەوەی دینی هاوەڵان، وەك (أبو اسماعيل الصابوني) رحمه الله دەڵێت: «علامة أهل البدع على أهلها بادية ظاهرة وأظهر آياتهم وعلاماتهم شدة معاداتهم لحملة أخبار النبي صلى الله عليه وسلم واحتقارهم لهم واستخفافهم بهم»[(٣)].

واتە: نیشانەی بیدعەکاران ڕوون و ئاشکرایە پێیانەوە دەرکەوتووترین نیشانە دژایەتی زۆریان بۆ هەڵگرانی فەرموودەکانی پێغەمبەر ﷺ و بە سوك سەیرکردنیان و کەم زانینیانە.

بۆیە گەر سەیری مێژووی فیرەقەکان بکەین کۆدەنگن لەسەر دژایەتی کردنی هاوەڵان و تەنانەت کافرکردنیان لەلایەن (خەوارج)ەکان و تۆمەتی هەڵگەڕانەوەیان لای (ڕافیزە)کان و بە لادێیی و ڕەشۆکی سەیرکردنیان لای (موعتەزیلە)کان و گرنگی پێ نەدانیان لای (ئەشعەری و سۆفی)یەکان ...، وەکو ناوداری موعتەزیلەکان (عەمری کوڕی عوبەید) بە (عبدالله ی کوڕی عومەر) رضي الله عنهما دەڵێت: «كان ابن عمر حشويًا»[(٤)].

---

(١) "منهاج السنة النبوية" (١/ ١٨).

(٢) "شرح السنة" للبربهاري ص١١٦.

(٣) "عقيدة السلف أصحاب الحديث" للإمام الصابوني ص١٠٢ رقم (١٦٣).

(٤) "بيان تلبيس الجهمية في تأسيس بدعهم الكلامية" لابن تيمية (٢/ ١٢٨)، و "وسطية أهل السنة بين الفرق" لمحمد با كريم ص١٤٥، و "درء تعارض العقل والنقل" لابن تيمية (٧/ ٣٥١)، و "مجموع الفتاوى" لابن تيمية (٣/ ١٨٦).

واته: (عبدالله ی کوڕی عومەر) ڕەشۆکی بووه، واته: سادەی بێ ئاگا.

وه هەر ئەوه دەڵێت: «لَوْ شَهِدَ عِنْدِي عَلِيٌّ وَعُثْمَانُ وَطَلْحَةُ وَالزُّبَيْرُ عَلَى شِرَاكِ نَعْلٍ؛ مَا أَجَزْتُ شَهَادَتَهُمْ»[1].

واته: گەر (عەلی کوڕی ئەبو تالب و تەڵحەی کوڕی عوبەیدالله و زوبێری کوڕی عەوام و عوسمانی کوڕی عەفان) شایەتی لای من بدەن لەسەر پاژنەی نەعلێك شایەتی یان لێ وەرناگرم.

ئەم هەڵوێستانەیان بووەتە هۆکاری گومڕایی یان لە شارەزابوونی دینی دا لەبەر بەدەستەوە نەمانی بەڵگەو زانست و ووردەکاری هەڵگران و کاملان و زانایانی سەرەتایی ئەم ئیسلامە، بەرهەمەکەی ڕاکردن لە هاوەڵان و کەوتنە ناو عەقڵ و بۆچوونی فەیلەسوفەکان و هەواو ئارەزووی چینەکانی دوای ئەوان کە لە هەموو بەهاکانی دین دوورو بێئاگا بوون.

(ابن رجب الحنبلي) رحمه الله دەڵێت: «فالعلم النافع من هذه العلوم كلها ضبط نصوص الكتاب والسنة وفهم معانيها والتقيد في ذلك بالمأثور عن الصحابة والتابعين وتابعيهم في معاني القرآن والحديث»[2].

واته: زانستی بەسوود لەم زانستانەدا هەمووی پەیوەستکردنی دەقەکانی قورئان و فەرموودەیە بە پاشماوەکانی هاوەڵان و شوێنکەوتوانیان.

وه گەر شیکردنەوەی ئایەتێك یا فەرموودەیەك بکەن لە سەردەمی (صەحابە) بەو شیوە نەبووبێت و نەیانکردبێت بە پێچەوانەی ئەوانەوە بێت ئەوە مانای ئەوە دەگەیەنێت ئەوا وەك (ابن عبدالهادي) رحمه الله دەڵێت: «فإن هذا يتضمن أنهم جهلوا الحق في هذا وضلوا عنه، واهتدى إليه هذا المعترض المستأخر»[3].

واته: ئەوە دەگەیەنێت هاوەڵان نەزان بوون لەمە داو گومڕابوون ئەم ڕەخنەگرە دواهاتووە زانیویەتی و هیدایەتی وەرگرتووە.

---

(١) "الاعتصام" للشاطبي (١/ ١٥٨)، و "عقيدة أهل السنة والجماعة في الصحابة الكرام" لناصر بن علي عائض حسن الشيخ (٢/ ٨٢١)، و "ميزان الاعتدال" للذهبي (٣/ ٢٧٥)، و "مختصر الكامل في الضعفاء" للمقريزي ص٥٣٧.

(٢) "بيان فضل علم السلف على علم الخلف" لابن رجب الحنبلي ص١٠٥.

(٣) "الصارم المنكي في الرد على السبكي" لابن عبدالهادي ص٣١٨.

چوارەم: کار نەکردن بە فەرموودەکانی (الآحاد)
(رد حدیث الآحاد)

گەر هەڵوێستیان بەرامبەر هاوەڵان بەو شێوە بێت ئەوا چ هۆکارو متمانەیەك ماوە بۆ وەرگرتنی فەرموودە، بۆیە پەنایان بردە بەر پاساو هێنانەوە بۆ ڕزگاربوونیان لە فەرموودەکان بە ناونیشانێکی بەناو زانستی گێڕانەوە تاکەکان (خبر الآحاد) هۆکارو شوێنی گومانن لە وەرگرتن دا، هەڵبژاردنی ئەم ناونیشانە لەبەر دوو هۆ بوو:

یەکەم: بڕیاردانیان بەسەر (صەحابە) دا بە تاوان و دەرچوون لە دین، کەمترینیان بە سادەو ساکار سەیرکردنیان.

دووەم: بەبوونەی ڕێژەی زۆری ئەو فەرموودانە کە لەژێر ناونیشانی (الآحاد) دا کۆدەبێتەوە، لەبەر ئەوە باشترین ڕێگایە بۆ ڕزگار بوون لە فەرموودەکان.

ئەم دوو هۆکارە دەرفەتێکی باشیانی پێدا بۆ خۆدزینەوە لە پەیوەست بوون بە فەرموودەکانی پێغەمبەری خواوە ﷺ، ئەگەر چی لە فەرموودەکانی (متواتر)یش بەناوی بوونی گومانەوە خۆیان دەدزیەوەو ڕێگەی ماناکردنی خۆیان دەگرتە بەر، بەم کارەیان فەرموودەیان کردە دوو بەش و لە هەردوو بەشەکەش خۆیان ڕزگار کرد.

هەروەك چۆن هەڵوێستیشیان دەربارەی قورئان کردە دوو بەشی بەناو زانستی (المجاز والقطعي والظني الدلالة) دانەوەو بەڵگەیەتی یەکلابووەوەو گوماناوی، ئەو ئایەتانەی دەبووە پاڵپشت لەسەر بەرنامەکەیان یەکلا بووەوە بووە شوێنی متمانەی تەواوبووە وە ئەو ئایەتانەی لەگەڵیان دا نەدەگونجا شوێنی گومان و دوودڵی بووە کە مایەی کارپێنەکردن بووە.

ئەمە هەڵوێستی گشتی فیرەقە گومڕاکانی کۆن و تازەشە گەر بە هەر بەرگێکەوە بن، لەبەر ئەوەی گەر (بەرنامەی حەقی ئەهلی سونەتی تەواویان وەرنەگرت یاخود پێیان نەبوو ئەوا بەبێ گومان هەڵگری بەرنامەی بەتاڵ دەبن کە بەرامبەر بەرنامەی حەقە، سەلامەتی و یەکلابوونەوە لە هەڵگرتن و ئاشنابوونە لە بەرنامەی حەقی لانەدەر لە قورئان و فەرموودە.

(ابن القيم) رَحِمَهُ اللَّهُ دەڵێت: «وجاء أفضل متأخريهم فنصب على حصون الوحي أربعة مجانيق.

الأول: أنها أدلة لفظية لا تفيد اليقين

الثاني: أنها مجازات واستعارات لا حقيقة لها

الثالث: أن العقل عارضها فيجب تقديمه عليها

الرابع: أنها أخبار آحاد وهذه المسائل علمية فلا يجوز أن يحتج فيها بالأخبار ولهذا تجد كثيرا من هؤلاء لا يجب تبليغ النصوص النبوية أو إظهارها وإشاعتها ...»[1].

واته: باشترین کەسیان وەکو ئیمامی (أبو المعالي الجويني) و (فخرالدين الرازي) هاتن بە چواردەوری شورای وەحی دا چوار مەنجەنیقیان دابەست:

یەکەم: وشەکانی قورئان و فەرموودە دارشتنێکی وشەیین متمانەو دڵنیابوونێك نادات بەدەستەوە.

دووەم: چەند ماناو شێوەیەك لەخۆ دەگرێت و هیچ ڕاستی یەك نادات بەدەستەوە.

سێ یەم: بۆچوونە عەقڵی یەکان بەرامبەری دەوەستێت پێویستە پێش بکەون.

چوارەم: ڕێگەی فەرموودەکان ژمارە کەم و تاکەکانن گوماناوین، ئەمانە بابەتێکی زانستین، نابێت دەقەکان بگەیەنرێت.

ئەم دژایەتی یەیان بەتایبەت بۆ فەرموودە دەگەڕێتەوە بۆ هۆکاری سەرەکی بێ زانستی و نەزانینیان بە فەرموودەو ڕێگەو زانستی یە ووردەکانی.

(ابن تيمية) رَحِمَهُ اللَّهُ دەڵێت: «لَكِنَّ الْأَحَادِيثَ عَامَّةُ أَهْلِ الْبِدَعِ جُهَّالٌ بِهَا وَهُمْ يَظُنُّونَ أَنَّ هَذِهِ رَوَاهَا آحَادٌ ... وَلَا يَعْرِفُونَ مِنْ كَثْرَةِ طُرُقِهَا وَصِفَاتِ رِجَالِهَا وَالْأَسْبَابِ الْمُوجِبَةِ لِلتَّصْدِيقِ بِهَا مَا يَعْلَمُهُ أَهْلُ الْعِلْمِ بِالْحَدِيثِ»[2].

---

(١) "الصواعق المرسلة في الرد على الجهمية والمعطلة" (٣/ ١٠٣٩).

(٢) "مجموع الفتاوى" (١٧/ ٤٤٤).

واتە: بەڵام فەرموودەکان بە گشتی بیدعەکاران نەزانن پێی وا گومان دەبەن ئەمە گێڕانەوە تاکەکان (آحاد)ن، نەزانن دەربارەی زۆری ڕێگاکان وە سیفاتەکانی پیاوانی هەڵگری ڕیوایەتەکان و هۆکارەکانی متمانەو باوەڕپێهێنانیەکلابوونەوە زانستی بەو شێوەی زانایانی هەڵگری فەرموودە دەیزانن.

(ابن أبي العز الحنفي) رحمه الله دەڵێت: «وَخَبَرُ الْوَاحِدِ إِذَا تَلَقَّتْهُ الْأُمَّةُ بِالْقَبُولِ عَمَلًا بِهِ وَتَصْدِيقًا لَهُ: يُفِيدُ الْعِلْمَ الْيَقِينِيَّ عِنْدَ جَمَاهِيرِ الْأُمَّةِ، وَهُوَ أَحَدُ قِسْمَيِ الْمُتَوَاتِرِ. وَلَمْ يَكُنْ بَيْنَ سَلَفِ الْأُمَّةِ فِي ذَلِكَ نِزَاعٌ»(١).

واتە: فەرموودە ژمارە کەمەکان هەموو زانایانی ئەم ئوممەتە وەریان گرتووەو کاریان پێ کردووەو شوێنی باوەڕو زانستی یەکلابووەوەیە بە کۆدەنگی زانایانی موسوڵمانان یەکێکە لە بەشی (متواتر)، ئەمە لەناو زانایانی پێشوودا هیچ دووبەرەکایەتی یەکی تێدا نیە.

(ابن تيمية) رحمه الله دەڵێت: «لَمَّا اقْتَرَنَ بِهِ إِجْمَاعُ أَهْلِ الْعِلْمِ بِالْحَدِيثِ عَلَى تَلَقِّيهِ بِالتَّصْدِيقِ، كَانَ بِمَنْزِلَةِ إِجْمَاعِ أَهْلِ الْعِلْمِ بِالْفِقْهِ عَلَى حُكْمٍ»(٢).

واتە: لەبەر ئەوەی کۆدەنگی زانایانی فەرموودەناسی لەسەرە بۆ وەرگرتن وەکو کۆدەنگی زانایانە لەسەر حوکمێك، بۆ بۆ حوکم وەری دەگرن بەڵام بۆ بڕیاری فەرموودەی (آحاد) وەری ناگرن؟!.

وە کۆدەنگی ئەم ئوممەتە گومڕایی تێ ناکەوێت «إِنَّ اللهَ لَا يَجْمَعُ أُمَّتِي - أَوْ قَالَ: أُمَّةَ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - عَلَى ضَلَالَةٍ»(٣)، وفي لفظ: «إِنَّ أُمَّتِي لَا تَجْتَمِعُ عَلَى ضَلَالَةٍ»(٤).

ئەمە پاڵپشتێکی گەورەیە بۆ کارپێکردن و وەرگرتنی.

---

(١) "شرح الطحاوية" بتحقيق الأرنؤوط (١/ ٥٠١).

(٢) "الفتاوى الكبرى" (٥/ ٨١)، و "مجموع الفتاوى" (١٨/ ٤١).

(٣) رواه الترمذي (٢١٦٧)، وأحمد (٢٧٢٢٤)، والطبراني في "الكبير" (٢١٧١)، والحاكم في "المستدرك" (٣٩٧)، والبغوي في "شرح السنة" (١٠٥)، وصححه الألباني في "صحيح الجامع الصغير" برقم (١٨٤٨).

(٤) رواه ابن ماجه (٣٩٥٠)، وابن أبي عاصم في "السنة" (٨٤)، وابن بطة في "الإبانة" (١١٨)، واللالكائي في "اعتقاد أهل السنة" (١٥٣)، وأبو نعيم في "الحلية" (٩/ ٢٣٨)، وفي "صحيح الجامع الصغير" (١٨٤٨).

وە گەر ئەم بەرنامەی گومراییانە جێبەجێ بکرێت ئەوا هیچ متمانەیەك لە دین و دونیا دا نامێنێت، گەر ژمارەی کەم پێوەری یەکلابوونەوەی حەق بێت بەبێ چۆنێتی و چواردەورو وردەکاری بابەتەکە، بەس ژمارە؛ بەبێ ئەو وردەکاریانە ئەوا پێغەمبەریش ﷺ تەنیا (آحاد)ە ئەبوایە چەندەها پێغەمبەری تری لەگەڵ دا بوایە، وە تەنانەت (جبریل)یش عليه السلام تەنیا (آحاد)ەو ئەبوایە چەندەها هاوشێوەی (جبریل)ی لەگەڵ دا بوایە.

وەك (ابن القيم) رحمه الله دەڵێت: «إِخْبَارُ الصَّحَابَةِ بَعْضِهِمْ بَعْضًا فَإِنَّهُمْ كَانُوا يَجْزِمُونَ بِمَا يُحَدِّثُ بِهِ أَحَدُهُمْ عَنْ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَلَمْ يَقُلْ أَحَدٌ مِنْهُمْ لِمَنْ حَدَّثَهُ عَنْ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَبَرُكَ خَبَرُ وَاحِدٍ لَا يُفِيدُ الْعِلْمَ حَتَّى يَتَوَاتَرَ»[1].

واتە: هەواڵەکانی صەحابە بۆ یەکتری باوەڕپێکراو بوو لە نێوان خۆیان دا یەکێکیان بەویتریان نەدەگوت هەواڵەکەت تاکەو شوێنی دڵنیایی نیە تاوەکو نەبێت بە (متواتر) کۆمەڵ.

خۆ ئەکرێت پێغەمبەری خوا ﷺ لە هەموو شوێن و کاتێك دا فەوجێك خەڵکی لەگەڵ دا بێت تا دینەکە هەمووی بگەیەنێت (آحاد) نەبێت (متواتر) بێت.

ئەو هەموو نوێنەرەی دەنارد بۆ لای (کیسرا)و (هرقل) دەسەڵاتداران و بیباوەڕان متمانەیان دەکردو بە نوێنەریان دەزانین، ئەو هەموو بانگەوازو جیهادو ئەمیرو کار بەڕێوەبەرانە کاری دینییان دەگەیاند بەبێ ئەوەی شوێنی گومان و هەڵوێستە بێت، وە ڕەخنەی ژمارەیان لەسەر بێت.

بێگومان پاساو لەسەر گومان و دوودڵی دانەمەزراوی ئیمان دروست دەبێت، وە ئەمانەش شایستە بە خاوەنەکانی خۆیانن و دینیش تاقیکردنەوەی لەسەر ئادەمیزاد تا کێ دەتوانێت وەکو خۆی وەری بگرێت بەبێ کاریگەری یەکان.

(١) "مختصر الصواعق المرسلة" ص٥٥٢.

پێنجەم: تێکدانی بنەمای تێڕوانین و کردنە بەڵگە
(اضطراب أصول النظر والاستدلال)

بیدعەکاران سیمای نەپاراستنی ڕێکارە زانستی یەکانە بەڵکو بێ ئاگاییان لێیانە لەبەر نەگرتنە بەری زانستە شەرعی یەکان، وە قاڵ نەبوون تیایان دا، بە پێچەوانەوە ڕووکردنە بابەتە عەقڵی و فەلسەفەو زمانەوانی ڕەوانبێژی و مەنتیق ... یەکان دا.

بە شێوەیەکی پیاتێپەڕبوون ئەو شێوازو ڕێگا نازانستیانەی بیدعەکاران گرتوویانەتە بەر بۆ تێڕوانین و شێوازی بەڵگە هێنانەوە بۆ دین دەخەینە ڕوو:

١. گرنگی دان بە شێوەکاری داڕشتنی زمانەوانی بەبێ ڕەچاوکردنی تایبەتمەندی قورئان و فەرموودە.

(ابن تیمیة) رَحِمَهُ اللَّهُ دەڵێت: «أَكْثَرُ مَا فِيهِ الْخَطَأُ مِنْ جِهَتَيْنِ - حَدَثَتَا بَعْدَ تَفْسِيرِ الصَّحَابَةِ وَالتَّابِعِينَ وَتَابِعِيهِمْ بِإِحْسَانٍ؛ ... إِحْدَاهُمَا: قَوْمٌ اعْتَقَدُوا مَعَانِيَ ثُمَّ أَرَادُوا حَمْلَ أَلْفَاظِ الْقُرْآنِ عَلَيْهَا. والثَّانِيَةُ: قَوْمٌ فَسَّرُوا الْقُرْآنَ بِمُجَرَّدِ مَا يُسَوِّغُ أَنْ يُرِيدَهُ بِكَلَامِهِ مَنْ كَانَ مِنْ النَّاطِقِينَ بِلُغَةِ الْعَرَبِ مِنْ غَيْرِ نَظَرٍ إِلَى الْمُتَكَلِّمِ بِالْقُرْآنِ وَالْمُنَزَّلِ عَلَيْهِ وَالْمُخَاطَبِ بِهِ. فالْأَوَّلُونَ رَاعَوْا الْمَعْنَى الَّذِي رَأَوْهُ مِنْ غَيْرِ نَظَرٍ إِلَى مَا تَسْتَحِقُّهُ أَلْفَاظُ الْقُرْآنِ مِنْ الدَّلَالَةِ وَالْبَيَانِ. والْآخَرُونَ رَاعَوْا مُجَرَّدَ اللَّفْظِ وَمَا يَجُوزُ عِنْدَهُمْ أَنْ يُرِيدَ بِهِ الْعَرَبِيُّ مِنْ غَيْرِ نَظَرٍ إِلَى مَا يَصْلُحُ لِلْمُتَكَلِّمِ بِهِ وَلِسِيَاقِ الْكَلَامِ. ثُمَّ هَؤُلَاءِ كَثِيرًا مَا يَغْلَطُونَ فِي احْتِمَالِ اللَّفْظِ لِذَلِكَ الْمَعْنَى فِي اللُّغَةِ ... كَمَا أَنَّ الْأَوَّلِينَ كَثِيرًا مَا يَغْلَطُونَ فِي صِحَّةِ الْمَعْنَى الَّذِي فَسَّرُوا بِهِ الْقُرْآنَ ... وَالْأَوَّلُونَ صِنْفَانِ: تَارَةً يَسْلُبُونَ لَفْظَ الْقُرْآنِ مَا دَلَّ عَلَيْهِ وَأُرِيدَ بِهِ وَتَارَةً يَحْمِلُونَهُ عَلَى مَا لَمْ يَدُلَّ عَلَيْهِ وَلَمْ يُرَدْ بِهِ وَفِي كِلَا الْأَمْرَيْنِ قَدْ يَكُونُ مَا قَصَدُوا نَفْيَهُ أَوْ إِثْبَاتَهُ مِنْ الْمَعْنَى بَاطِلًا فَيَكُونُ خَطَؤُهُمْ فِي الدَّلِيلِ وَالْمَدْلُولِ وَقَدْ يَكُونُ حَقًّا فَيَكُونُ خَطَؤُهُمْ فِي الدَّلِيلِ لَا فِي الْمَدْلُولِ»(١).

---

(١) "مقدمة في أصول التفسير" ص٣٣، و "مجموع الفتاوى" (١٣/ ٣٥٥، ٣٥٦).

واتە: زۆربەی ئەو هەڵانەی کە دروست بوون لەدوای تەفسیری هاوەڵان و شوێنکەوتوانیان لە دوو ڕووەوەیە:

یەکەم: کەسانێك چەند مانایەکیان داڕشتبوو دەیانویست داڕشتنەکانی قورئان بسەپێنن بەسەریان دا.

دووەم: کەسانێك قورئانیان وا تەفسیر دەکرد بە شێوەی مەبەستی قسەکەران بە زمانی عەرەبی بەبێ تێڕوانین بەسەر خاوەن گوفتاری قورئان وە ئەوەی بۆی هاتووەتە خوارەوە وە ئەوانەی گوفتاریان لەگەڵ دا کراوە.

سەرەتاکانیان هەوڵی پاراستنی ئەو مانایەیان دەدەن کە مەبەستیان بوو بەبێ گەڕانەوە بۆ ئەو مانایانەی کە قورئان لەخۆی دەگرێت لە ڕووە داڕشتن و مانا دانەوەکانەوە.

ئەوانی تریش تەنها مەبەستیان بەس پاراستنی پێکهاتەی وشەکەیە بەو ڕێگایەی قسەکەرێکی عەرەب بەکاری دەهێنێت بەبێ تێڕوانین بە مەبەستی قسەکردن پێی و شێوازی پێکهاتەی لە قسەکردن دا.

ئەمانە زۆری هەڵە دەکەن بە هەڵگرتنی مانای ئەو وشەیە لە زمان دا ... هەروەك پێشووەکانیان زۆری هەڵە دەکەن لە پێکاندنی ئەو مانایەی تەفسیری قورئانیان پێ کردووە.

ئەمانە دوو جۆرن: هەندێك جار ئەو مانایەی قورئان مەبەستیەتی لە وشەکەداو بەڵگەیە بۆی و لێی دادەڕنن، وە هەندێك جار ئەو ماناو مەبەستەی بۆ دەکەن کە مەبەستی نیەو هەڵگری نیە، لە هەردوو حاڵەتەکەدا هەندێك جار ئەوەی مەبەستیانە لە نەفی و سەلماندنی ماناکەی دا هەڵەیە، لەو کاتەدا هەڵەکەیان لە بەڵگەو ماناکەی دایە، هەندێ کات ڕاستە بەڵام هەڵەکەیان لە بەڵگەکەدایە نەك ماناو مەبەستەکەی.

وە (ابن القیم) ﷬ دەڵێت: «وينبغي أن يتفطن ههنا لأمر لا بد منه وهو أنه لا يجوز أن يحمل كلام الله عز وجل ويفسر بمجرد الاحتمال النحوى الاعرابي الذي يحتمله تركيب الكلام ويكون الكلام به له معنى ما فإن هذا مقام غلط فيه أكثر المعربين للقرآن ... بل للقرآن عرف خاص ومعان معهودة لا يناسبه تفسيره بغيرها ولا يجوز تفسيره بغير عرفه والمعهود من معانيه فإن نسبة معانيه إلى المعاني كنسبة ألفاظه إلى الألفاظ بل أعظم فكما أن ألفاظه ملوك الألفاظ

وأجلها وأفصحها ولها من الفصاحة أعلى مراتبها التي يعجز عنها قدر العالمين فكذلك معانيه أجل المعاني وأعظمها وأفخمها فلا يجوز تفسيره بغيرها من المعاني التي لا تليق به ... فلا يجوز حمله على المعاني القاصرة بمجرد الإحتمال النحوي الإعرابي فتدبر هذه القاعدة ولتكن منك على بال فإنك تنتفع بها في معرفة ضعف كثير من أقوال المفسرين وزيفها»[1].

واتە: پێویستە ئاگاداری کارێك بکەین لێرەدا؛ ئەویش ئەوەیە نابێت مانای فەرموودەکانی خوا بکرێت بەس بە شێوەی ڕاڤەکرنی زمانەوانی (النحوي)، هەڵگری پێکهاتەی قسەکردن کە جۆرێك مانا دەدات بەدەستەوە، لەم شوێنەدا زۆری ڕاڤەکارانی قورئان هەڵەیان کردووە، بەڵکو قورئان شێوازێکی تایبەت و مانای سەربەخۆی هەیە، تەفسیر بەبێ ئەم شێوە کارانە لەگەڵی دا ناگونجێت، وە دروستیش نیە لابدرێت لەو شێوەو بارودۆخەی خۆی، ماناکانی قورئان بدرێتە پاڵ ماناکانی قسەکردن وەکو ئەوە وایە وشەکانی بدرێتە پاڵ وشەکانی قسەکردن بەڵکو گەورەتریش.

وشەکانی قورئان پاشای وشەکانە بەڵکو بەرێزترو پاراوترو بەرزترین پلەی ڕەوانبێژی لەخۆ دەگرێت کە هەموو بوونەکان لە ئاستی دا دەستەوەستانن، وە هەروەها ماناکانی بەهاترین ماناو بەقەدرترین و کامڵترین لەخۆ دەگرێت، نابێت تەفسیری بەبێ ئەوە بکرێت کە شایستەی نیە.

نابێت ماناو تەفسیرێکی کەم و کورتی بۆ بکرێت بەبوتەی شێوازی لەخۆ گرتنی ڕاڤەیی (الإعرابي)، هەڵوێستێك لەسەر ئەم بنەمایە بکەو لەبیری مەکە سوودمەند دەبیت تیایدا لە هەستپێکردن بە هەڵەو لاوازی زۆری موفەسیرەکان دا.

ئەو تایبەتمەندی یە وشەو پێکهاتەکانی قورئان و فەرموودە لەخۆ دەگرێت وشە سادەکانی عەرەبی لەخۆی ناگرێت، وە تەنانەت ئەو وشەو پێکهاتە مانا عورفی یەی صەحابە ﷺ بەکاریان هێناوە جیاوازن لەگەڵ بەکارهێنانی وشە عەرەبی یەکان دا، بۆیە تەفسیرو مانا دارشتن بۆیان بەگوێرەی هەڵگرتنی وشەو زمانەوانی عەرەبی یە کە لەدەستدانی ڕاست و دروستی یە شەرعی یەکانە لەو وشانەداو وە هەروەها لەدەستدانی ئەو شێوە عورفی یەیە کە بنەمایە لەسەری.

---

(١) "بدائع الفوائد" (٣/ ٢٨، ٢٩).

ئەم هەڵانە زۆری لەو کتێبانە دەکرێت کە تەنها مانای وشەکانی قورئان دەکات (کلمات القرآن) لە ڕووی زمانەوانی (اللغوي)یەوە[١].

٢. تەفسیرکردنی دەقەکانی قورئان و فەرموودە لەسەر بنەمای عەقڵی.

(ابن تیمیة) رحمه الله دەڵێت: «مَنْ فَسَّرَ الْقُرْآنَ أَوْ الْحَدِيثَ وَتَأَوَّلَهُ عَلَى غَيْرِ التَّفْسِيرِ الْمَعْرُوفِ عَنْ الصَّحَابَةِ وَالتَّابِعِينَ فَهُوَ مُفْتَرٍ عَلَى اللهِ مُلْحِدٌ فِي آيَاتِ اللهِ مُحَرِّفٌ لِلْكَلِمِ عَنْ مَوَاضِعِهِ وَهَذَا فَتْحٌ لِبَابِ الزَّنْدَقَةِ وَالْإِلْحَادِ وَهُوَ مَعْلُومُ الْبُطْلَانِ بِالِاضْطِرَارِ مِنْ دِينِ الْإِسْلَامِ»[٢].

واتە: ئەوەی تەفسیری قورئان و فەرموودە بکات بەبێ چوونەوە سەر ئەو شێوازە ناسراوەی هاوەڵان و شوێنکەوتوانی لە تەفسیرکردن دا ئەوا بەر درۆکردن دەکەوێت لە بەرامبەر خواداو تووشی لادان دەبێت لە ئایەتەکانی خواداو قسەکان دەگۆڕێت لە شوێنی خۆی داو دەرگای دەرچوون لە دین و بێبڕوایی دەکاتەوە، ئەمە بە ئاشکرا بەتاڵە لە ئیسلام دا.

وە دەڵێت: «أَنَّ أَصَحَّ الطُّرُقِ فِي ذَلِكَ أَنْ يُفَسَّرَ الْقُرْآنُ بِالْقُرْآنِ؛ ... وَحِينَئِذٍ إذَا لَمْ نَجِدْ التَّفْسِيرَ فِي الْقُرْآنِ وَلَا فِي السُّنَّةِ رَجَعْنَا فِي ذَلِكَ إلَى أَقْوَالِ الصَّحَابَةِ فَإِنَّهُمْ أَدْرَى بِذَلِكَ لِمَا شَاهَدُوهُ مِنْ الْقُرْآنِ وَالْأَحْوَالِ الَّتِي اخْتَصُّوا بِهَا؛ وَلِمَا لَهُمْ مِنْ الْفَهْمِ التَّامِّ وَالْعِلْمِ الصَّحِيحِ وَالْعَمَلِ الصَّالِحِ؛ لَا سِيَّمَا عُلَمَاؤُهُمْ وَكُبَرَاؤُهُمْ ... إذَا لَمْ تَجِدْ التَّفْسِيرَ فِي الْقُرْآنِ وَلَا فِي السُّنَّةِ وَلَا وَجَدْته عَنْ الصَّحَابَةِ فَقَدْ رَجَعَ كَثِيرٌ مِنْ الْأَئِمَّةِ فِي ذَلِكَ إلَى أَقْوَالِ التَّابِعِينَ ... فَأَمَّا " تَفْسِيرُ الْقُرْآنِ بِمُجَرَّدِ الرَّأْيِ فَحَرَامٌ ...»[٣].

واتە: ڕاسترین ڕێگە بۆ تەفسیرکردن تەفسیری قورئان بە قورئانە ... گەر نەبوو تەفسیری قورئان بە سونەت کردنە لەبەر ئەوەی شیکەرەوەو ڕوونکەرەوەی قورئانە ، وە گەر نەبوو لەو دوانەدا بە وتەی هاوەڵان تەفسیر بکرێت، ئەوان شارەزاو شاهیدحاڵی هاتنەخوارەوەی قورئانن و

(١) "وسائل أهل الباطل في تقرير باطلهم" لمحمد بن عمر بازمول ص٢٩.

(٢) "مجموع الفتاوى" (١٣/ ٢٤٣).

(٣) "مقدمة في أصول التفسير" ص٣٩ - ٤٦، و "مجموع الفتاوى" (١٣/ ٣٦٣ - ٣٧٠).

ئاگاداری هۆکارەکانی هاتنەخوارەوەین و خاوەنی تێگەیشتنی تەواوو زانستی دروست و کاری خێرن بەتایبەت زاناکان و گەورەکانیان ... وە گەر نەبوو لەمانەش دا زۆری زاناکان گەڕاونەتەوە بۆ وتەکانی شوێنکەوتوانی هاوەڵان (تابعین)، بەڵام تەفسیری قورئان بە عەقڵ حەرامە.

کەمتەرخەمی لە جێبەجێ کردنی بنەمای تەفسیری دەقەکان یاسای ئەم بابەتە ئەمەیە:

«إذا ورد لفظ في نص شرعي فإنه يفسر بعرف الشرع إذا وجد، فإن لم يوجد فسر بعرف زمن التشريع، فإن لم يعرف فسر بحسب اللغة وإلا بحسب المجاز عند القائلين به»[١].

واتە: ئەگەر داڕشتنێکی شەرعی هەبوو ئەوا شی دەکرێتەوە بە عورف و شێوازی شەرع، وە گەر نا بە عورفی سەردەمی دابەزینی شەرع، گەر نەزانرا بە گوێرەی زمانەوانی، وە گەر نا بە گوێرەی (مجاز) بە ڕای ئەوانەی دەیلێن.

٣. نەخوێندنەوەی پێش و پاش و سیاقی داڕشتنی ئایەت و فەرموودەکان.

ئەمە هۆکارە بۆ تێنەگەیشتنی تەواوی دەقەکە، وەکو ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ لَا تَتَّخِذُواْ عَدُوِّى وَعَدُوَّكُمۡ أَوۡلِيَآءَ تُلۡقُونَ إِلَيۡهِم بِٱلۡمَوَدَّةِ ...﴾ [الممتحنة : ١]. بکرێتە بەڵگە بۆ کافرکردنی کەسێك بە هەر شێوەیەك پەیوەندی یەکی نزیکی بەستێت لەگەڵ کافران دا.

ئەم تێگەیشتنە تیایدا مەبەست نیە، لەبەر ئەوەی پێشەکی یەکەی بە ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ﴾ ئیمانداران کراوەتەوە، وە هۆکاری هاتنەخوارەوەکەی (حَاطِبُ بْنُ أَبِي بَلْتَعَةَ)ە، ئەمە بەڵگەیە لەسەر ئەوەی مەبەستی پێ خۆشەویستی و نزیکیەکی تایبەت لەگەڵ بێبڕوایان دا نەك پەیوەندی گشتی (مطلق المودة)، بۆیە حەڵاڵە ئافرەتانی گاورو جولەکە مارە بکرێت، لەگەڵ ئەوەش دا خۆشەویستی لە نێوانیان دا هەیە[٢].

٤. بەکارهێنانی وشەی کورت بەبێ شیکردنەوەی مەبەست.

(ابن تيمية) رَحِمَهُ ٱللَّهُ دەڵێت: «الذين يعارضون الكتاب والسنة ... إنما يبنون أمرهم في ذلك

---

(١) "وسائل أهل الباطل في تقرير باطلهم" لمحمد بن عمر بازمول ص٥٢.

(٢) "وسائل أهل الباطل في تقرير باطلهم" لمحمد بن عمر بازمول ص٥٥.

على أقوال مشتبهة مجملة، تحتمل معاني متعددة، ويكون ما فيها من الاشتباه لفظاً ومعني يوجب تناولها لحق وباطل، ... فإن البدعة لو كانت باطلا محضاً لظهرت وبانت، وما قبلت، ولو كانت حقا محضا، لا شوب فيه، لكانت موافقة للسنة، فإن السنة لا تناقض حقاً محضاً لا باطل فيه، ولكن البدعة تشتمل على حق وباطل»[(١)].

واتە: ئەوانەی پێچەوانەی قورئان و فەرموودەن ... بنەمای بەرنامەو ڕاکانیان لەسەر کۆمەڵێك قسەی لێکچوو کورت دەنێن کە چەند مانایەك لەخۆ دەگرێت دەبێتە هۆکاری هەڵگرتنی حەق و بەتاڵ ... بیدعەکان گەر بەتاڵی ڕوون و ئاشکرا بێت و دەرکەوێت ئەوا وەرناگیرێت، وە گەر حەقێکی ڕوون و ئاشکراش بێت ئەوا لەگەڵ سوننەت دا دەگونجێت لەبەر ئەوەی سوننەت پێچەوانەی حەقێك نیە بەتاڵی تیا نەبێت، بەڵکو داهێنراوەکان حەق و بەتاڵ لەخۆ دەگرن.

(ابن القیم) رَحِمَهُ اللَّهُ دەڵێت: «قيل أصل بلاء أكثر الناس من جهة الألفاظ المجملة التي تشتمل على حق وباطل فيطلقها من يريد حقها، فينكرها من يريد باطلها، فيرد عليه من يريد حقها»[(٢)].

واتە: دەڵێن زۆری بەڵای خەڵکی لە ڕووی وشە کورتەکانەوەیە کە حەق و بەتاڵ لەخۆ دەگرێت، ئەوەی مەبەستی حەقە بە شێوەی گشتی بەکاری دەهێنێت، ئەوەی مەبەستی بەتاڵە دژایەتی دەکات، مەبەستی حەقیش ڕەتی دەداتەوە.

٥. گۆڕین (التحريف).

گۆڕینی بەڵگەکان لە شوێنی خۆیان دا جۆرێکی شاراوەیە، زۆر کەس تێی کەوتووە بە نیەتی خێر بەڵام خاوەنی شارەزایی تەواوو تێگەیشتن نیە لە دین دا، ئەمەش هۆکارێکی فراوانە بۆ دروستبوونی داهێنراوەکان، بیدعەکاران بەزۆری پەنای پێ دەبەن تاوەکو لەگەڵ بۆچوون و ویست و ئارەزووەکانیان دا بگونجێت.

(ابن القیم) رَحِمَهُ اللَّهُ دەڵێت: «والتحريف: العدول بالكلام عن وجهه وصوابه إلى غيره وهو نوعان تحريف لفظه وتحريف معناه»[(٣)].

---

(١) "درء تعارض العقل والنقل" (١/ ٢٠٨، ٢٠٩).

(٢) "شفاء العليل في مسائل القضاء والقدر والحكمة والتعليل" ص١٣٦.

(٣) "الصواعق المرسلة في الرد على الجهمية والمعطلة" (١/ ٢١٥).

واتە: گۆڕین: لادانی وتەکانە لە ڕووی ڕاستی خۆی بۆ بێجگە لە خۆی، دوو جۆرە: گۆڕینی وشە، گۆڕینی مانا.

یان: هاتنی بەڵگەیەك بە شێوازێك و گۆڕینی بۆ شێوازێکی تر بۆ گومان بەوەی هەردووکیان یەك شێوازن، ئەمە جۆرێکی شاراوەیە لە گۆڕینی وتەکان لە شوێنی خۆی دا[١].

مێژووی گۆڕانکاری (تحريف) لە دەق دا کۆنە، هەر لە (ئیبلیس)ەوە جێبەجێکردنی فەرمانەکەی خوای گۆڕی بۆ سەرەتای جۆری دروستبوون، پاشان کاردانەوەی تەواوی ئەم کارە لەناو جولەکەکان دا ڕووی دا، (ابن القيم) رَحِمَهُ اللَّهُ دەڵێت: «اليهود فهم الراسخون فيها وهم شيوخ المحرفين وسلفهم»[٢].

هەردوو جۆرەکەی (تحريف) لە جولەکەوە وەرگیراوە، ئەوان ڕۆچوو شارەزان تیایان داو مامۆستاو گەورەی گۆڕینەکان و پێشووەکانیانن.

وەکو فەرمانیان پێ درا بچنە (بيت المقدس) بە کڕنوش و بڵێن لێمان خۆش بە ﴿ وَٱدۡخُلُواْ ٱلۡبَابَ سُجَّدٗا وَقُولُواْ حِطَّةٞ نَّغۡفِرۡ لَكُمۡ خَطَٰيَٰكُمۡۚ وَسَنَزِيدُ ٱلۡمُحۡسِنِينَ ﴿٥٨﴾ فَبَدَّلَ ٱلَّذِينَ ظَلَمُواْ قَوۡلًا غَيۡرَ ٱلَّذِي قِيلَ لَهُمۡ ﴾ [البَقَرَة: ٥٨، ٥٩].

بەڵام فەرمانەکەیان گۆڕی «فَدَخَلُوا يَزْحَفُونَ عَلَى أَسْتَاهِهِمْ، فَبَدَّلُوا، وَقَالُوا: حِطَّةٌ، حَبَّةٌ فِي شَعَرَةٍ»[٣].

واتە: لە کڕنوشەوە بۆ بە خشکە ڕۆیشتن و قسەکەشیان گۆڕی لە (حِطَّةٌ) بۆ هەمان وشە کە (حِطَّةٌ) گەنمێك لە موو دا.

یا گۆشتی بەرازیان لەسەر حەرام بوو کەچی چەوری و بەزەکەیان دەفرۆشت و پارەکەیان دەخواردو دەیان وت: (لحم الخنزير) فەرمووە نەك (شحم الخنزير) گۆشتەکەیەتی حەرامە نەك

(١) "الاعتصام" للشاطبي (١/ ٢٤٩).

(٢) "الصواعق المرسلة في الرد على الجهمية والمعطلة" (١/ ٢١٥).

(٣) رواه البخاري (٤٤٧٩)، ومسلم (٣٠١٥)، والترمذي (٢٩٥٦)، والنسائي في "الكبرى" (١٠٩٢٢)، وأحمد (٨٢٣٠)، وابن حبان في "صحيحه" (٦٢٥١).

چەوری یەکەی، ڕاوە ماسی لە شەممە دا حەرام بوو لەسەریان کەچی لە هەینی دا تۆڕەکەیان تێ دەکردو یەکشەممە دەریان دەهێنا.

وە هەروەها گاورەکانیش فەرمانەکەی خوا ﷻ (کلمة الله) بۆ دروستبوونی (مسیح) کردیان بە بەشێك یا کوڕی خوا، وە قەشەو عابیدەکانیان چ جۆرە فەرمانێکیان بدایە نەدەگەڕانەوە بۆ (إنجیل)، وەکو خوای گەورە دەفەرمویێت: ﴿ ٱتَّخَذُوٓاْ أَحْبَارَهُمْ وَرُهْبَـٰنَهُمْ أَرْبَابًا مِّن دُونِ ٱللَّهِ ﴾ [التوبة: ٣١].

پاشان ئەم گۆڕانکاری یەش هاتە ناو فیرەقەکانی ناو بازنەی ئیسلام.

(خەواریج) کاریان بە قورئان دەکرد بەبێ فەرموودە، وە کاریان بە دەقەکانی هەڕەشە (وعید) دەکرد بەبێ دەقەکانی لێخۆشبوون و متمانە (وعد).

(ڕافیزە)کان هەموو ئەو دەقانەی باس لە پلەو پایەو لێخۆشبوون و دوعای خێر بۆ هاوەڵان دەکات گۆڕییان بە ئەو دەقانەی هەڕەشە ئامێزە بۆ دووڕووەکان و بێبڕوایان و هەڵگەڕاوە لە دین.

وە (موعتەزیلە عەقلانیە فەلاسیفە)کان گۆڕینی ئەو دەق و باسە غەیبی یانەی پەیوەستن بە خواو ﷻ ڕۆژی کۆتایی بە خوێندنەوەو پێوانەو هاوتا کردنی بابەتە دروستکراوە دونیاییەکان (مخلوقات) و دەرك پێکردنی هەستەکان.

(قەدەری)یەکان گۆڕینی ئەو دەقانەی پەیوەستە بە (القضاء والقدر) کە ئادەمیزاد توانای دەرچوونی نیە تیایان دا بۆ ئەو چواردەورو تواناو دەسەڵاتەی توانای کاریان هەیە تیایان دا[١].

بەو شێوەیەش بیدعەکاران بەڵگەو پێناسەی بیدعەیان گۆڕیوە بۆ بیدعەی گەورەو بەس، یا چاك و خراپ تیای دا، یا پێداوستی یە بەردەوامەکان (مصلحة المرسلة)، یا عورف و تێکنەچوونی ڕیزی موسوڵمانان ... هۆکارو پاساون بۆ کردنی بیدعە.

(ابن القیم) رَحِمَهُ ٱللَّهُ دەڵێت: «فالتأويل الباطل هو إلحاد وتحريف وإن سماه أصحابه تحقيقا وعرفانا وتأويلا»[٢].

---

(١) بڕوانە "تحريف النصوص" للشيخ: بكر بن عبدالله أبو زيد ص١٣٢، و "الصواعق المرسلة" لابن القيم (١/ ٢٣٠)، و "الكشف المبين عن أضاف المبدلين" لأبي نصر محمد عبدالله الإمام.

(٢) "الصواعق المرسلة" (١/ ٢١٧).

واتە: تەفسیری بەتاڵ لادان و گۆڕینە گەر خاوەنەكانیان ناوی ووردەكاری و دەرك پێكردن و شیكردنەوە لێ بنێن.

(ابن تیمیة) ﷺ دەڵێت: «كُلُّ مَنْ كَتَمَ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ مَا أَنْزَلَ اللهُ فَلَا بُدَّ أَنْ يُظْهِرَ بَاطِلًا. وَهَكَذَا "أَهْلُ الْبِدَعِ"»[1].

واتە: هەركەسێك لە خاوەن كتێبە ئاسمانیەكان شتێك بشارێتەوە لەوەی خوا ناردوویەتی یە خوارەوە پێویست دەكات و پەنا دەباتە بەر بەتاڵێك ئاشكرای بكات هەروەها ئەم شێوەیەش كاری بیدعەكارانە.

هۆكاری سەرەكیش بۆ پەنا بردنە بەر ئەم گۆڕانكاریە خۆشەویستی یەكە بۆ بێجگە لە خوا (الحب لغير الله).

(ابن تیمیة) ﷺ دەڵێت: «فَالْحُبُّ لِغَيْرِ اللهِ كَحُبِّ النَّصَارَى لِلْمَسِيحِ وَحُبِّ الْيَهُودِ لِمُوسَى وَحُبِّ الرَّافِضَةِ لِعَلِيٍّ وَحُبِّ الْغُلَاةِ لِشُيُوخِهِمْ ... وَيَنْفِرُ عَنْ نَظِيرِهِ ... فَهَذَا مِنْ جِنْسِ أَهْلِ الْكِتَابِ الَّذِينَ آمَنُوا بِبَعْضِ الرُّسُلِ وَكَفَرُوا بِبَعْضٍ وَحَالِ الرَّافِضَةِ الَّذِينَ يُوَالُونَ بَعْضَ الصَّحَابَةِ وَيُعَادُونَ بَعْضَهُمْ»[2].

واتە: خۆشەویستی بۆ بێجگە لە خوا وەكو گاورەكان و جولەكەكان بۆ (موسى و عيسى) سەلامی خوایان لەسەر بێت، وە ڕافیزەكان بۆ (عەلی كوڕی ئەبو تالیب) ﷺ، وە زیادەڕەوەكان بۆ ناودارو زاناكانیان و دووركەوتنەوە لە هاوەڵان و تابعین، ئەم كارە لە كاری ئەهلی كیتاب دەچێت باوەڕیان بە هەندێك لە ئایەتەكان هەبوو باوەڕیان بە هەندێك نەبوو، وەكو ڕافیزەكان لایەنگری هەندێك لە هاوەڵانن و دوژمنی هەندێكی تریانن.

(١) "مجموع الفتاوى" (٧/ ١٧٣).

(٢) "مجموع الفتاوى" (١١/ ٥٢٥)، و "الإستقامة" (٢/ ٢٢٤).

بەشی پێنجەم
مەترسیداریێتی داهێنراوەکان

کاری هەڵەو لادانەکان بەبێ زیان نابن، وە زیانەکانیش پاشماوەیەکی زۆر بەدوای خۆیان دا دەهێنن، پاشان هەوڵ و توانایەکی زۆری دەوێت بۆ کەمکردنەوەو بنەبڕ کردن، بۆیە خراپەو زیانەکانی داهێنراوەکان پێویستە بخرێتە ڕوو تاوەکو ڕێژەی ترسناکی و هەڕەشەی بۆ سەر ئایین و موسوڵمانان بزانرێت، بۆ ئەوەی هەموو ڕێگایەکی پێویست بگیرێتە بەر بۆ بەربەست کردن و نەمانی.

لەو زیان و مەترسیانەش:

١. داهێنراو هەڵوێست و قسەکردنە لە دینی خوادا بەبێ زانست (القول على الله بغير علم).

داهێنراوەکان لە ڕاستی دا بڕیارێکی دینین، بۆیە دەبێتە درۆ بەناوی خواو ﷻ پێغەمبەرەکەیەوە ﷺ، ئەمەش یەکێکە لە تاوانە گەورەکان.

(ابن القيم) رحمه الله دەڵێت: «وَأَمَّا الْقَوْلُ عَلَى اللهِ بِلَا عِلْمٍ فَهُوَ أَشَدُّ هَذِهِ الْمُحَرَّمَاتِ تَحْرِيمًا، وَأَعْظَمُهَا إِثْمًا، ... فَإِنَّهُ يَتَضَمَّنُ الْكَذِبَ عَلَى اللهِ، وَنِسْبَتَهُ إِلَى مَا لَا يَلِيقُ بِهِ، وَتَغْيِيرَ دِينِهِ وَتَبْدِيلَهُ، وَنَفْيَ مَا أَثْبَتَهُ وَإِثْبَاتَ مَا نَفَاهُ، ... فَلَيْسَ فِي أَجْنَاسِ الْمُحَرَّمَاتِ أَعْظَمُ عِنْدَ اللهِ مِنْهُ، وَلَا أَشَدُّ إِثْمًا، وَهُوَ أَصْلُ الشِّرْكِ وَالْكُفْرِ، وَعَلَيْهِ أُسِّسَتِ الْبِدَعُ وَالضَّلَالَاتُ، فَكُلُّ بِدْعَةٍ مُضِلَّةٍ فِي الدِّينِ أَسَاسُهَا الْقَوْلُ عَلَى اللهِ بِلَا عِلْمٍ.

وَلِهَذَا اشْتَدَّ نَكِيرُ السَّلَفِ وَالْأَئِمَّةِ لَهَا، وَصَاحُوا بِأَهْلِهَا مِنْ أَقْطَارِ الْأَرْضِ، وَحَذَّرُوا فِتْنَتَهُمْ أَشَدَّ التَّحْذِيرِ، وَبَالَغُوا فِي ذَلِكَ مَا لَمْ يُبَالِغُوا مِثْلَهُ فِي إِنْكَارِ الْفَوَاحِشِ، وَالظُّلْمِ وَالْعُدْوَانِ، إِذْ مَضَرَّةُ الْبِدَعِ وَهَدْمُهَا لِلدِّينِ وَمُنَافَاتُهَا لَهُ أَشَدُّ»[1].

---

(١) "مدارج السالكين بين منازل إياك نعبد وإياك نستعين" (١/ ٣٧٨).

واتە: قسەكردن بەناوی خواوە گەورەترین تاوانە لە تاوانەكان وە زۆرترین زیانی هەیە، ئەمە درۆكردن بەناوی خواوە لەخۆ دەگرێت و هۆكارە خستنەپاڵی كۆمەڵە شتێك بۆی كە شایستە نیەو گومراكاری یە لە دین دا بە بوون و نەبوون لە بڕیارەكانی دا، لە جۆری تاوانەكان دا هیچ جۆرێكیان وەكو ئەمە لای خوا گەورە تاوان نیە و زیاندار نیە، بەڵكو بناغەی هەموو شیرك و بێبڕوایی یەكە، وە بناغەی داهێنراوو گومڕایی یەكانە، وە هۆكاری هەموویان بڕیارو قسەكردنە بەناوی خواوە، بۆیە پێشوانی صالح و ئیمامەكانیان زۆر دژایەتی یان كردوون و ناوی خاوەنەكانیان زڕاندوون لە هەموو لایەكی زەوی داو ئاگاداری زەرەرەكانیان كردوون بە شێوەیەكی توندو زیاد لە قەبارەی خۆیشی كە بە شێوەیەك بۆ هیچ تاوان و گوناهێك دژ نەبوون بەم شێوەیە.

بەڵكو زیانی بیدعەكان و ڕووخاندنیان بۆ دین و دژایەتی یان بۆی زۆر زیاترە.
داهێنراو واتە بە دین كردن و بەرگە پۆش كردنی بە حەق و شەرعیەت پێدان و ... .

ستەمە لە حەقی خوادا بە بەشداری كردنی یاسا دانان، خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿أَمْ لَهُمْ شُرَكَٰٓؤُاْ شَرَعُواْ لَهُم مِّنَ ٱلدِّينِ مَا لَمْ يَأْذَنۢ بِهِ ٱللَّهُ﴾ [الشورى: ٢١].

ئیمامی (الطبري) رَحِمَهُ اللَّهُ دەڵێت: «أم لهؤلاء المشركين بالله ... ابتدعوا لهم من الدين ما لم يبح الله لهم ابتداعه»(١).

واتە: ئەوە موشریكەكان دینێكیان داهێناوە بۆ خۆیان كە خوا ڕێگەی پێ نەداون.
وە ستەمە لە حەقی پێغەمبەرەكەی دا ﷺ بە ڕێنمونی و خۆبردنە پێش دارشتنی دینی، وە ستەمە لە حەقی خەڵك دا بە گومڕایی كردنیان و سەرلێشێوانیان و بە لاڕێ بردنیان لە دین دا.

٢. لەكەداركردنی پلەی پێغەمبەرایەتی.

داهێنەر بە زمانی حاڵ تۆمەت دەخاتە پاڵ پێغەمبەر ﷺ بەبێ متمانەیی و نەگەیاندنی دینەكەو شاردنەوەی، خوای پەروەردگار دەفەرموێت: ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلرَّسُولُ بَلِّغْ مَآ أُنزِلَ إِلَيْكَ مِن رَّبِّكَ ۖ وَإِن لَّمْ تَفْعَلْ فَمَا بَلَّغْتَ رِسَالَتَهُۥ﴾ [المائدة: ٦٧].

(١) "تفسير الطبري" (٢١/ ٥٢٢).

قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا: «الْمَعْنَى بَلِّغْ جَمِيعَ مَا أُنزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ، فَإِنْ كَتَمْتَ شَيْئًا مِنْهُ فَمَا بَلَّغْتَ رِسَالَتَهُ»[١].

واته: (ابن عباس) رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا دەڵێت: بە مانای: بیگەیەنە ئەوەی بۆت هاتووەتە خوارەوە لە خوای خوتەوە، گەر هەر شتێکی بشاریتەوە ئەوا نەتگەیاندووە.

ئیمامی (مالك) رَحِمَهُ اللَّهُ دەڵێت: «مَنِ ابْتَدَعَ فِي الْإِسْلَامِ بِدْعَةً يَرَاهَا حَسَنَةً، زَعَمَ أَنَّ مُحَمَّدًا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَانَ الرِّسَالَةَ، لِأَنَّ اللهَ يَقُولُ: ﴿ٱلْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ﴾ [المائدة: ٣]، فَمَا لَمْ يَكُنْ يَوْمَئِذٍ دِينًا، فَلَا يَكُونُ الْيَوْمَ دِينًا»[٢].

واته: ئەوەی داهێنراوێك دابهێنێت لە ئیسلام دا وا بزانێت چاکە ئەوا وا دەری دەبڕێت پێغەمبەری خوا ﷺ خیانەتی لە پەیامەکەی ئیسلام کردووە، لەبەر ئەوەی خوای پەروەردگار دەفەرموێت: ﴿ٱلْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ﴾ [المائدة: ٣]، واته: ئەمڕۆ دینەکەم بۆ تەواو کردوون، ئەوەی لەو ڕۆژەدا دین نەبووبێت ئەمڕۆ دین نیە.

گەر وابێت ئەوا بیدعەکار بە زمانی حاڵ و گوفتار دەڵێت: شەرعیەتی ئیسلام تەواو نەبووە، هەندێك شتی ماوە واجبە یا پێویستە دیاری بکەین، گەر باوەڕ وابوایەت تەواو بووە لە هەموو ڕوویەکەوە، بیدعەی دروست نەدەکرد، بۆچوونی خۆی نەدەسەپاند، خاوەنی ئەم قسەیەش گومڕایە لە ڕێگەی ڕاست[٣].

پێغەمبەری خوا ﷺ دەفەرموێت: «مَا بَقِيَ شَيْءٌ يُقَرِّبُ مِنَ الْجَنَّةِ، وَيُبَاعِدُ مِنَ النَّارِ، إِلَّا وَقَدْ بُيِّنَ لَكُمْ»[٤].

واته: شتێك نەماوە نزیکتان بخاتەوە لە بەهەشت، وە دوورتان خاتەوە لە ئاگر هەمووی بۆتان

(١) "الجامع لأحكام القرآن" للقرطبي (٦/ ٢٤٢).

(٢) "الاعتصام" للشاطبي (١/ ٦٥)، و "تهذيب الفروق" (٤/ ٢٢٥)، و "اتباع لا ابتداع" لابن عفانة ص١٣، و "حقيقة البدعة وأحكامها" لسعيد بن ناصر الغامدي (١/ ٧٨)، و "الرد على اللمع" ص٥.

(٣) "الاعتصام" للشاطبي (١/ ٦٢).

(٤) رواه الطبراني في "الكبير" (١٦٤٧)، وصححه الألباني في "الصحيحة" (١٨٠٣).

ڕوون کراوەتەوە.

لە فەرموودەیەکی تر دا پێغەمبەری خوا ﷺ دەفەرموێت: «قَدْ تَرَكْتُكُمْ عَلَى الْبَيْضَاءِ لَيْلُهَا كَنَهَارِهَا، لَا يَزِيغُ عَنْهَا بَعْدِي إِلَّا هَالِكٌ»[١].

واتە: بەجێم هێشتوون لەسەر درەوشاوەیەك شەوی وەکو ڕۆژی وایە، کەس لێی لا نادات لەدوای من بێجگە لە تیاچوو نەبێت.

(عائشة) ﵂ دایکی ئیمانداران دەڵێت: «مَنْ زَعَمَ أَنَّ مُحَمَّدًا كَتَمَ شَيْئًا مِنَ الْوَحْيِ فَقَدْ أَعْظَمَ عَلَى اللهِ الْفِرْيَةَ»[٢].

واتە: ئەوەی وا دەری ببڕێت کە پێغەمبەری خوا ﷺ شتێکی شاردووەتەوە لەوەی بۆی هاتووەتە خوارەوە ئەوە گەورەترین درۆی بەرامبەر خوا کردووە، لەبەر ئەوەی خوا دەفەرموێت: ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلرَّسُولُ بَلِّغۡ مَآ أُنزِلَ إِلَيۡكَ مِن رَّبِّكَۖ وَإِن لَّمۡ تَفۡعَلۡ فَمَا بَلَّغۡتَ رِسَالَتَهُۥ﴾ [المائدة : ٦٧].

٣. داهێنراو تۆمەتبار کردنی پێگەی (هاوەڵان)ە ﵃.

تۆمەتبار کردنی هاوەڵانە لە چەند ڕوویەکەوە (بێئاگایی و نەزانین خستنە پاڵیان بە داهێنانی ئەو داهێنراوانە بەوەی ئەمان بە ئاگاو زاناو کاملترن لە دەرك پێکردن دا، پاشان ناتەواوی و کەمتەرخەمیان و کورتبینیان لە بواری پەیوەستی دین و پەرستن دا بە شێوەیەك دەرگای دینداریان واڵا کردووە بۆ دوای خۆیان، لە توانایان دا نەبووە ووردبینی و پێویستیەکان، لە هەمووی خراپتر باوەڕبوون بە چاکترو کاملترو باشترین کەسانی چینەکانی دوای هاوەڵان، ئەمە بۆ خۆی بەرپەرچدانەوەی وەسفەکانی قورئان و فەرموودەیە بۆ ئەوان کە لە هەموو ڕوویەکی دینی و

---

(١) رواه ابن ماجه (٤٣)، وأحمد (١٧١٤٢)، والطبراني في "الكبير" (٦١٩)، واللالكائي في "شرح أصول اعتقاد" (٧٩)، وابن أبي عاصم في "السنة" (٤٨)، وابن عبدالبر في "الجامع" (٢٣٠٣)، وصححه الألباني في "الصحيحة" (٩٣٧)، و "صحيح الجامع الصغير" (٤٣٦٩)، و "صحيح الترغيب والترهيب" (٥٩).

(٢) رواه البخاري (٧٥٣١)، وفي "خلق أفعال العباد" ص٨٩ باب: بَابُ مَا جَاءَ فِي قَوْلِ اللهِ: ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلرَّسُولُ بَلِّغۡ مَآ أُنزِلَ إِلَيۡكَ مِن رَّبِّكَۖ وَإِن لَّمۡ تَفۡعَلۡ فَمَا بَلَّغۡتَ رِسَالَتَهُۥ﴾ [المائدة : ٦٧] وَقَوْلِ النَّبِيِّ ﷺ: «بَلِّغُوا عَنِّي وَلَوْ آيَةً، وَلْيُبَلِّغِ الشَّاهِدُ الْغَائِبَ، وَإِنَّ الْوَحْيَ قَدِ انْقَطَعَ»، ورواه مسلم (١٧٧)، والنسائي في "الكبرى" (١١٠٨٢)، والدارمي في "الرد على الجهمية" (١١٦)، وابن خزيمة في "التوحيد" (٢/ ٥٥٠)، وابن منده في "الإيمان" (٧٦٣)، والبيهقي في "الأسماء والصفات" (٩٢٣).

دونیایی یەوە كامڵ بوون)[١].

پێغەمبەری خوا ﷺ دەفەرموێت: «عَلَيْكُمْ بِسُنَّتِي وَسُنَّةِ الْخُلَفَاءِ الرَّاشِدِينَ الْمَهْدِيِّينَ، وَعَضُّوا عَلَيْهَا بِالنَّوَاجِذِ»[٢].

واتە: گرنگی بدەن بە سوننەت و كارو ڕێگەی من و هاوەڵانی جێنشینە كامڵە هیدایەت دراوەكان و پەیوەست بن پێوەی وەكو چۆن بە خرێیەكان قەپ دەكرێت بە شتێك دا.

پێغەمبەری خوا ﷺ دەفەرموێت: «خَيْرُ النَّاسِ قَرْنِي، ثُمَّ الَّذِينَ يَلُونَهُمْ، ثُمَّ الَّذِينَ يَلُونَهُمْ»[٣].

واتە: باشترین كەسان ئەوانەن كە لە سەردەمی من دان و پاشان ئەوانەی دوای ئەوان و پاشان ئەوانەی دوای ئەوان.

ئیمامی (مالك) رَحِمَهُ اللَّهُ دەڵێت: «لا يُصْلِحُ آخِرَ هَذِهِ الأُمَّةِ إِلا مَا أَصْلَحَ أَوَّلَهَا، فَمَا لَمْ يَكُنْ يَوْمَئِذٍ دِينًا، فَلَا يَكُونُ الْيَوْمَ دِينًا»[٤].

واتە: هیچ ڕێگەیەكی چاكسازی بۆ چاكبوونی ئەم ئوممەتە ناگیرێتە بەر بەدەر لەو ڕێگە چاكسازیەی سەرەتای ئەو ئوممەتەی پێ چاك بوو، ئەوەی ئەو ڕۆژە دین نەبووبێت ئەوا ئەمڕۆ دین نیە.

(عبدالله ی كوڕی مەسعود) رضي الله عنه دەڵێت: «مَنْ كَانَ مِنْكُمْ مُتَأَسِّيًا فَلْيَتَأَسَّ بِأَصْحَابِ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ؛ فَإِنَّهُمْ كَانُوا أَبَرَّ هَذِهِ الْأُمَّةِ قُلُوبًا وَأَعْمَقَهَا عِلْمًا وَأَقَلَّهَا تَكَلُّفًا وَأَقْوَمَهَا هَدْيًا وَأَحْسَنَهَا حَالًا، قَوْمًا اخْتَارَهُمُ اللهُ تَعَالَى لِصُحْبَةِ نَبِيِّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَاعْرِفُوا لَهُمْ فَضْلَهُمْ

---

(١) "المبتدعة وموقف أهل السنة والجماعة منهم" لدكتور محمد يسرى ص٣٤.

(٢) رواه ابن ماجه (٤٢)، وأبو داود (٤٦٠٧)، والترمذي (٣٤٢٧)، وسبق تخريجه ص٤٤.

(٣) رواه البخاري (٢٦٥٢)، ومسلم (٢٥٣٣)، وابن ماجه (٢٣٦٢)، وأبو داود (٤٦٥٧)، والترمذي (٢٢٢١)، والنسائي في "الكبرى" (٥٩٨٦)، وأحمد (٣٥٩٤)، وابن أبي شيبة في "المصنف" (٣٢٤٠٧)، وابن حبان في "صحيحه" (٤٣٢٨)، والطبراني في "الكبير" (٢١٨٧)، والحاكم في "المستدرك" (٤٨٧١)، والبزار في "المسند" (٢٤٨)، وأبو نعيم في "الحلية" (٢/ ٧٨)، والآجري في "الشريعة" (١١٥٠)، وابن أبي عاصم في "السنة" (١٤٦٦).

(٤) "مسند الموطأ" للجوهري (٨٨٣)، و "أحكام الجنائز" للألباني ص١٩٨، و "حجة النبي" للألباني ص١٠٣، و "مجموع الفتاوى" لابن تيمية (١/ ٣٥٣).

وَاتَّبِعُوهُمْ فِي آثَارِهِمْ؛ فَإِنَّهُمْ كَانُوا عَلَى الْهُدَى الْمُسْتَقِيمِ»[١].

واتە: ئەوەی ئەیەوێت شوێنکەوتە بێت با شوێنکەتەی هاوەڵانی پێغەمبەر بێت ﷺ، ئەوانە خاوەنی چاکترین و خێرترین دڵن لەم ئوممەتە دا، خاوەنی قوڵترین زانستن بەبێ قورسایی و ڕاسترین ڕێنمونی و باشترین حاڵن، کەسانێکن خوای پەروەردگار هەڵی بژاردوون بۆ هاوەڵێتی پێغەمبەرەکەی، چاکەو پلەو پایەیان بناسن و شوێنکەوتەی پاشماوەکانیان بن، ئەوان لەسەر ڕێگەی ڕاستی ئەم دینە بوون.

(ابن كثير) رحمه الله دەڵێت: «وَأَمَّا أَهْلُ السُّنَّةِ وَالْجَمَاعَةِ فَيَقُولُونَ فِي كُلِّ فِعْلٍ وَقَوْلٍ لَمْ يَثْبُتْ عَنِ الصَّحَابَةِ: هُوَ بِدْعَةٌ؛ لِأَنَّهُ لَوْ كَانَ خَيْرًا لسبقونا إليه، لأنهم لَمْ يَتْرُكُوا خَصْلَةً مِنْ خِصَالِ الْخَيْرِ إِلَّا وَقَدْ بَادَرُوا إِلَيْهَا»[٢].

واتە: ئەهلی سوننەت دەڵێن دەربارەی هەموو قسەو کردارێك کە لە هاوەڵانەوە دەرنەچووبێت داهێنراوە، لەبەر ئەوەی ئەگەر خێر بووبێت پێشمان دەکەون، ئەوان کارێکی خێر نەماوە نەیگەنێ.

(ابن تيمية) رحمه الله دەڵێت: «فَعُلِمَ أَنَّ شِعَارَ أَهْلِ الْبِدَعِ: هُوَ تَرْكُ انْتِحَالِ اتِّبَاعِ السَّلَفِ»[٣].

واتە: زانراوە یەکێك لە دیاردەکانی بیدعەکاران وازلێهێنانی شوێنکەوتەی پێشینە ساڵحەکانە (هاوەڵان و تابعین).

٤. داهێنراو ڕکابەری و دژایەتی شەرعی خوا دەکات.

داهێنەر نکوڵی کارو بەرامبەرێتی لەگەڵ شەرع دەکات، لەبەر ئەوەی شەرع ڕێگای تایبەت و شێوازی تایبەتی دیاری کردووە، خەڵکی ملکەچ کردووە بە فەرمان و قەدەغەکراوەکانی و هەڕەشەو موژدەکانیەوە، وە هەواڵی داوە بە هەموو خێر لە خۆی دایە وە شەڕەکان لە دەرەوەو

(١) رواه ابن عبدالبر في "جامع بيان العلم وفضله" (١٨١٠)، و "الحجة في بيان المحجة" للأصبهاني (٤٩٨)، وفي "سلسلة الأحاديث الصحيحة" للألباني (٦/ ٣٠٩) برقم (٢٦٤٩)، وفي "موسوعة الأخلاق" للخراز ص٢٧٥، وفي "مشكاة المصابيح" (١٩٣).

(٢) "تفسير القرآن العظيم" (٧/ ٢٧٨، ٢٧٩).

(٣) "مجموع الفتاوى" (٤/ ١٥٥).

دەرچوونی خوّی دایە، لەبەر ئەوەی خوای پەروەردگار زانایەو ئێمە نەزانین و پێغەمبەری ﷺ بە ڕەحمەت ناردووە.

داهێنەر ئەمانە هەموو ڕەد دەکاتەوە، وا دەری دەبڕێت ڕێگای تر هەیە، هەر ئەو دیاریکردنانەی شەرع نیە، بەڵکو شەرع دەزانێت و ئێمەش دەیزانین، داهێنەر بەرامبەری شەرع وەستاوە، خوّی بە هاوشێوەو بەرامبەری دەزانێت، لەگەڵ شەرع دا یاسا دانەرە، دەرگای جیاوازی کردەوە، مەبەستی شەرعی هەڵوەشاندەوە لە بەتەنیا بوونی شەریعەت دانانا، هەر ئەمانە بەسە کە شەڕ بێت بوّ خاوەنەکەی[1].

(عمر بن عبدالعزيز) رحمه الله لە وەڵامی نامەکەی دا بوّ (عدي بن أرطأة) دەڵێت: «أَمَّا بَعْدُ، أُوصِيكَ بِتَقْوَى اللَّهِ، وَالِاقْتِصَادِ فِي أَمْرِهِ، وَاتِّبَاعِ سُنَّةِ نَبِيِّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَتَرْكِ مَا أَحْدَثَ الْمُحْدِثُونَ بَعْدَ مَا جَرَتْ بِهِ سُنَّتُهُ، وَكُفُوا مُؤْنَتَهُ، فَعَلَيْكَ بِلُزُومِ السُّنَّةِ فَإِنَّهَا لَكَ - بِإِذْنِ اللَّهِ - عِصْمَةٌ، ثُمَّ اعْلَمْ أَنَّهُ لَمْ يَبْتَدِعِ النَّاسُ بِدْعَةً إِلَّا قَدْ مَضَى قَبْلَهَا مَا هُوَ دَلِيلٌ عَلَيْهَا أَوْ عِبْرَةٌ فِيهَا، فَإِنَّ السُّنَّةَ إِنَّمَا سَنَّهَا مَنْ قَدْ عَلِمَ مَا فِي خِلَافِهَا مِنْ الْخَطَإِ وَالزَّلَلِ وَالْحُمْقِ وَالتَّعَمُّقِ، فَارْضَ لِنَفْسِكَ مَا رَضِيَ بِهِ الْقَوْمُ لِأَنْفُسِهِمْ، فَإِنَّهُمْ عَلَى عِلْمٍ وَقَفُوا، وَبِبَصَرٍ نَافِذٍ كَفُّوا، وَهُمْ عَلَى كَشْفِ الْأُمُورِ كَانُوا أَقْوَى، وَبِفَضْلِ مَا كَانُوا فِيهِ أَوْلَى، فَإِنْ كَانَ الْهُدَى مَا أَنْتُمْ عَلَيْهِ لَقَدْ سَبَقْتُمُوهُمْ إِلَيْهِ وَلَئِنْ قُلْتُمْ إِنَّمَا حَدَثَ بَعْدَهُمْ مَا أَحْدَثَهُ إِلَّا مَنِ اتَّبَعَ غَيْرَ سَبِيلِهِمْ وَرَغِبَ بِنَفْسِهِ عَنْهُمْ، فَإِنَّهُمْ هُمُ السَّابِقُونَ، فَقَدْ تَكَلَّمُوا فِيهِ بِمَا يَكْفِي، وَوَصَفُوا مِنْهُ مَا يَشْفِي، فَمَا دُونَهُمْ مِنْ مَقْصَرٍ، وَمَا فَوْقَهُمْ مِنْ مَحْسَرٍ، وَقَدْ قَصَّرَ قَوْمٌ دُونَهُمْ فَجَفَوْا، وَطَمَحَ عَنْهُمْ أَقْوَامٌ فَغَلَوْا، وَإِنَّهُمْ بَيْنَ ذَلِكَ لَعَلَى هُدًى مُسْتَقِيمٍ»[2].

واتە: ئاموّژگاریت ئەکەم بە خوا پەرستی و مانەوە لەسەر فەرمانەکانی و سوننەتی پێغەمبەرەکەی ﷺ، نەکردنی داهێنراوەکان، ئەوانەی سوننەت پڕی کردوونەتەوەو پێویستیان نەماوە، هەوڵ بدە پەیوەست ببە بە سوننەتەوە بە یارمەتی خوا پاراستنە بوّت، بزانە ئەو خەڵکەی

(١) "الاعتصام" للشاطبي (١/ ٦٢ - ٦٤).

(٢) رواه أبو داود في "سننه" (٤٦١٢) باب لزوم السنة، وصححه الألباني، وسبق تخريجه ص٦١.

هەر داهێنراوێکیان داهێناوە لەوەو پێش بەڵگە هەبووە لەسەری و تێگەیشتنی تیا بووە بۆیان، ئەوەی سوننەتی دارشتووە زانا بووە بەسەر بەرامبەرو پێچەوانەکەی دا کە هەڵەو نەزانین ڕۆچوون و تیاچوونە، ڕازی بە بۆخۆت بەوانەی پێشووان ڕازی بوون بۆ خۆیان، ئەوان پێشەنگ بوون و بە زانستەوە لەو ئاستەدا وەستاون، وە بە چاوێکی کراوەو وازیان هێناوە، لە دەرخستنی نهێنی کارەکان دا بەتوانا بوون، وە گەر خێر بوایە لەپێشترە بۆیان، گەر بڵێن چەند داهێنراوێك دوای ئەوان ڕووی داوە، هیچ کەسێك نیە دوای ئەوان داهێنراوی داهێنابێت بێجگە لە لادەرەکان نەبێت لە سوننەت و ڕێی هاوەڵان، وە خۆی بە باشتر زانیوە لەوان، بە دڵنیایی یەوە ئەوان بۆ ئەمان پێشەنگ بوون، وە ئەوەندە قسەیان لەسەر کردووە کە بەس بێت، وە ئەوەندە وەسف و باسیانی کردووە شیفادەر بێت، ئەوانەی لەخوار ئەوانەوەن کورت هێنەرن، وە ئەوانەی لە سەرووی ئەوانەوەن ڕێ لێگیراون، هەندێك ناگەنە ئەوان وشك و لادەر دەبن، وە هەندێك تەماحیان تیایان دایە وەکو ئەوان بن زیادە ڕەو دەبن، ئەوان لە نێوان ئەم دوانە دان، لەسەر هیدایەت و ڕێگەی ڕاستن.

ئیمامی (الشاطبي) رَحِمَهُ اللهُ دەڵێت: « وَأَمَّا فِي الْبِدَعِ فَثَبَتَ لَهَا أَمْرَانِ:

أَحَدُهُمَا: أَنَّهَا مُضَادَّةٌ لِلشَّارِعِ وَمُرَاغَمَةٌ لَهُ، حَيْثُ نَصَّبَ الْمُبْتَدِعُ نَفْسَهُ نَصْبَ الْمُسْتَدْرِكِ عَلَى الشَّرِيعَةِ، لَا نَصْبَ الْمُكْتَفِي بِمَا حُدَّ لَهُ.

وَالثَّانِي: أَنَّ كُلَّ بِدْعَةٍ - وَإِنْ قُلْتَ - تَشْرِيعٌ زَائِدٌ أَوْ نَاقِصٌ، أَوْ تَغْيِيرٌ لِلْأَصْلِ الصَّحِيحِ، ... لِأَنَّ الْجَمِيعَ جِنَايَةٌ لَا تَحْمِلُهَا الشَّرِيعَةُ بِقَلِيلٍ وَلَا بِكَثِيرٍ. وَيُعَضِّدُ هَذَا النَّظَرَ عُمُومُ الْأَدِلَّةِ فِي ذَمِّ الْبِدَعِ مِنْ غَيْرِ اسْتِثْنَاءٍ»[1].

واتە: داهێنراو دوو کاری لەبەردەم دایە:

یەکەم: دژایەتی شەرعی خوا دەکات و بەربەرەکانێی لەگەڵ دەکات، داهێنەر بەرامبەرو ڕکابەری دەکات، یا خۆی بە دەرکپێکەرو وردەکار داناوە بەسەر شەرع دا، نەك خۆی بە پێویستکارو نەبەزێنی سنوور دانابێت.

---

(١) "الاعتصام" (٢/ ٥٤٤، ٥٤٥).

دووەم: هەموو بیدعەیەك دارِشتنێکی زیادەیە یا ناتەواو یا گۆڕانکارە لە بناغەیەکی دروست دا ... هەموویان تاوانە، شەریعەت هەڵی ناگرێت نە بە کەم و نە بە زۆر، ئەم تێڕوانینە کۆگشتی ئەو بەڵگانەی دژایەتی بیدعە دەکات پشتگیریەتی.

٥. داهێنراو تێکدەری دین و دڵەکانە.

داهێنەر کاتێك نەفسی خۆی بێبەش کرد لە سوودمەندی یەکانی شەریعەت لا دەدات بۆ بیدعەو گومڕایی یەکان وە هۆکار دەبێت بۆ تێکچوونی فیترەتیان و دروست بوونی تاریکی لە دڵیانداو پیس بوونی تێگەیشتنیان و لادانی بیروڕایان و گومڕایی لە دینیان دا، ئەمانە دەبێتە هۆکاری نەبینینی حەق و جیا نەکردنەوەی هیدایەت و گومڕایی وە ڕووناکی حەق لە دڵیاندا دەکوژێتەوە[١].

(ابن تيمية) رحمه الله دەڵێت: «أن الشرائع أغذية القلوب، فمتى اغتذت القلوب بالبدع لم يبق فيها فضل للسنن، فتكون بمنزلة من اغتذى بالطعام الخبيث»[٢].

واتە: شەریعەتی خوا خۆراکی دڵەکانە، چ کاتێك دڵەکان خۆراکیان بیدعەو داهێنراوەکان بوو شوێن نامێنێتەوە بۆ سوننەتەکان، وەکو کەسێکی لێدێت کە خۆراکی پیسی دەرخوارد درابێت.

وە دەڵێت: «ولهذا عظمت الشريعة النكير على من أحدث البدع، وكرهتها؛ لأن البدع لو خرج الرجل منها كفافا لا عليه ولا له لكان الأمر خفيفا، بل لا بد أن يوجب له فسادا، منه نقص منفعة الشريعة في حقه، إذ القلب لا يتسع للعوض والمعوض منه»[٣].

واتە: بۆیە یاساکانی ئیسلام زۆر بە گەورە دژایەتی بیدعەکارانی کردووەو ئاگاداری لێ کردوونەتەوە، وە گەر کەسەکە لە داهێنراوەکە دەرچێت بەبێ هیچ زیان و سوودێك کارەکە ئاسانە، بەڵکو دەبێت زەرەرومەندو زیانبەخش بێت لەسەری بە گەشە نەکردنی سوودمەندی لە دین بۆ دروست دەبێت، لەبەر ئەوەی دڵ شوێنی داواکاری و لەبریتی بوونەکە ناگرێتەوە.

(١) "الفوائد" لابن القيم ص٤٨.

(٢) "اقتضاء الصراط المستقيم لمخالفة أصحاب الجحيم" (٢/ ١٠٤).

(٣) "اقتضاء الصراط المستقيم لمخالفة أصحاب الجحيم" (١/ ٥٤٤).

٦. داهێنراو تاوانە لە شێوەی پەرستندا.

ئەوەی بیدعەکاران زیاتر زەرەرومەندتر دەکات کارکردنیانە بە ڕازاندنەوەی داهێنراوەکانیان لای خەڵکی و لەبەرکردنی بەرگێکی شەرعی بۆیان، وە شێوازی پەرستن (عبادة)ی پێ دەبەخشن بۆ ئەوەی ڕاوی نەزانانی پێ بکەن، وە تەنانەت داهێنراوەکان دەخەنە پاڵ پیاوە ناودارەکانەوە بۆ زیاتر کاریگەری لەسەر دڵ لاوازو بێ ئاگاکان.

(ابن القيم) رحمه الله دەڵێت: «أن يأتي به صاحبه مموها مزخرف الألفاظ ملفق المعاني مكسوا حلة الفصاحة والعبارة الرشيقة فتسرع العقول الضعيفة إلى قبوله واستحسانه وتبادر إلى اعتقاده وتقليده ويكون حاله في ذلك حال من يعرض سلعة مموهة مغشوشة على من لا بصيرة له بباطنها وحقيقتها ...»[(١)].

واتە: خاوەن بیدعە بە شێوەیەکی شاراوەو قسەی بریق و باق و مانای پێچاوپێچ و بەرگی ڕەوانبێژی دارشتنی ڕێك و ڕەوان بیدعەکەی دەڕازێنێتەوە تا ببێتە هۆکاری ئەوەی دڵە لاوازەکان بە پەلە وەری بگرن و بەچاکی بزانن باوەڕی پێ بکەن و شوێنکەوتەی بن، وەکو کەسێك وایە شتومەکێکی خراپ بڕازێنێتەوە لای کەسێك هیچ چاوکراوەییەکی نەبێت لە ڕاستی و ناوەڕۆکی دا.

وە دەڵێت: «أن يعزو المتأول تأويله وبدعته إلى جليل القدر نبيه الذكر من العقلاء أو من آل البيت النبوي أو من حل له في الأمة ثناء جميل ولسان صدق ليحليه بذلك في قلوب الأغمار والجهال فإن من شأن الناس تعظيم كلام من يعظم قدره في نفوسهم وأن يتلقوه بالقبول والميل إليه وكلما كان ذلك القائل أعظم في نفوسهم كان قبولهم لكلامه أتم حتى إنهم ليقدمونه على كلام الله ورسوله ويقولون هو أعلم بالله ورسوله منا ...»[(٢)].

واتە: کەسی بیدعەکارو مانا گۆڕ کارەکەی دەخاتە پاڵ کەسی ناودارو ناسراو لە عاقڵەکان دا یاخود لە کەس و خزمانی ماڵی پێغەمبەرایەتی دا یا ئەوانەی بە باش ناویان دەبەن خاوەنی زمانی

(١) "الصواعق المرسلة في الرد على الجهمية والمعطلة" (٢/ ٤٣٦).

(٢) "الصواعق المرسلة في الرد على الجهمية والمعطلة" (٢/ ٤٤١).

ڕاستگۆ بوون، بۆ ڕازاندنەوەیان لە دڵی بێ ئاگاو نەزانەکان دا، سروشتی خەڵك وایە قسەی ناودارەکانیان بەلاوە بە قەدرەو ڕاستەوخۆ کاریگەری وەرگرتن و هەڵگرتنیان هەیە، هەتا ئەو کەسە بەڕێزو ناودار بێت لە دڵیان دا قسەیان زیاترو تەواوتر وەردەگیرێت، تاوەکو قسەکانیان پێش فەرموودەی خواو پێغەمبەر ﷺ دەخەن و دەڵێن ئەوان زاناو شارەزاترن بەسەر فەرموودەکانی خواو پێغەمبەری خوادا ﷺ تا ئێمە.

٧. داهێنراو خراپترە لە تاوان.

گومڕایی یەکان کاریان وایە هەڵگێڕانەوەی ڕێگەی خێرو ڕاستی یەکانە بۆ ڕێگا شەڕەکان،

وەکو (ڕافیزە)کان دەڵێن: کوشتن و بڕین زۆر بکەن بۆ ئەوەی (مەهدی) بێت، لەبەر ئەوەی ئەو لە کاتی کوشتارو خراپەیەکی زۆر دا دێت.

(خەوارج)ەکان «يَقْتُلُونَ أَهْلَ الْإِسْلَامِ وَيَدَعُونَ أَهْلَ الْأَوْثَانِ»[1]. ئەوەی هاتووەتە ناو ئیسلامەوە موسوڵمان بووە بە هەڵگەڕانەوەیان دادەنان و دەیانکوشت و بێبڕواکان سەلامەت بوون لە دەستیان، وەکو (سۆفی)یەکان دەروونیان پاك دەکردەوە لە تاوان بەڵام دینیان پیس دەکرد بە هاوبەش بڕیار دان و داهێنراوەکان، لەگەڵ ئەوەش دا پێچەوانەیە ئادەمیزاد نیە تاوان نەکات، وە دەبێت هەر ئاینیش بە پاکی بهێنێتەوە.

فیرەقە کەلامی یەکان قورئان و فەرموودەیان دەکردە شوێنکەوتەی عەقڵ، گەرچی داوا کراوە پێچەوانە بێت ... خوای پەروەردگار دەفەرموێت: ﴿وَنُقَلِّبُ أَفْئِدَتَهُمْ وَأَبْصَٰرَهُمْ كَمَا لَمْ يُؤْمِنُوا۟ بِهِۦٓ أَوَّلَ مَرَّةٍ﴾ [الأنعام: ١١٠].

واتە: سزایان دەدەین بە هەڵگێڕانەوەی دڵیان و نەهێشتنی ئیمان هێنان و یارمەتی نەدانیان هەروەکو یەکەمجار ئیمانیان پێ نەهێناوە، ئەمە دادپەروەری خوایی یە لەسەریان[2].

ئەمانە هەر لە سەرەتاوە باوەڕیان تەواو نەبووە بە تەسلیم بوونی تەواوی فەرمانەکان.

---

(١) رواه البخاري (٣٣٤٤)، ومسلم (١٠٦٤)، وأبو داود (٤٧٦٤)، والنسائي في "الكبرى" (٢٣٧٠)، وأحمد (١١٦٤٨)، وابن أبي شيبة في "تأريخ المدينة" (٢/ ٥٤٠)، وعبدالرزاق في "المصنف" (١٨٦٧٦)، وابن أبي عاصم في "السنة" (٩١٠).

(٢) "تفسير السعدي" ص٢٦٩.

(ابن تيمية) رحمه الله دەڵێت: «وَالْبِدْعَةُ شَرٌّ مِنَ الْمَعْصِيَةِ كَمَا قَالَ سُفْيَانُ الثَّوْرِيُّ: الْبِدْعَةُ أَحَبُّ إِلَى إِبْلِيسَ مِنْ الْمَعْصِيَةِ؛ فَإِنَّ الْمَعْصِيَةَ يُتَابُ مِنْهَا وَالْبِدْعَةَ لَا يُتَابُ مِنْهَا»(١).

واتە: داهێنراو شەڕی زیاترە لە تاوان وەکو (سوفیانی سەوری) دەڵێت: داهێنراو خۆشەویستترە لای ئیبلیس لە تاوان، لەبەر ئەوەی تاوان خاوەنەکەی تەوبەی لەسەر دەکات، بەڵام خاوەن بیدعە تەوبە ناکات لەسەر بیدعەکەی لەبەر ئەوەی بە ڕێگەی خێرو عیبادەتی دەزانێت، وە کێ تەوبە لەسەر خێرو عیبادەت دەکات؟!

(ابن القيم) رحمه الله دەڵێت: «وَلَمَّا كَانَتْ هَذِهِ الْبِدَعُ الْمُضِلَّةُ جَهْلًا بِصِفَاتِ اللهِ وَتَكْذِيبًا بِمَا أَخْبَرَ بِهِ عَنْ نَفْسِهِ وَأَخْبَرَ بِهِ عَنْهُ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عِنَادًا وَجَهْلًا كَانَتْ مِنْ أَكْبَرِ الْكَبَائِرِ، وَإِنْ قَصُرَتْ عَنِ الْكُفْرِ وَكَانَتْ أَحَبَّ إِلَى إِبْلِيسَ مِنْ كِبَارِ الذُّنُوبِ ... وَقَالَ إِبْلِيسُ: أَهْلَكْتُ بَنِي آدَمَ بِالذُّنُوبِ وَأَهْلَكُونِي بِالِاسْتِغْفَارِ وَبِلَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ، فَلَمَّا رَأَيْتُ ذَلِكَ بَثَثْتُ فِيهِمُ الْأَهْوَاءَ، فَهُمْ يُذْنِبُونَ وَلَا يَتُوبُونَ، لِأَنَّهُمْ يَحْسَبُونَ أَنَّهُمْ يُحْسِنُونَ صُنْعًا ... وَفِتْنَةُ الْمُبْتَدِعِ فِي أَصْلِ الدِّينِ، وَفِتْنَةُ الْمُذْنِبِ فِي الشَّهْوَةِ، وَالْمُبْتَدِعُ قَدْ قَعَدَ لِلنَّاسِ عَلَى صِرَاطِ اللهِ الْمُسْتَقِيمِ يَصُدُّهُمْ عَنْهُ، وَالْمُذْنِبُ لَيْسَ كَذَلِكَ، ... وَالْمُبْتَدِعُ يَقْطَعُ عَلَى النَّاسِ طَرِيقَ الْآخِرَةِ، وَالْعَاصِي بَطِيءُ السَّيْرِ»(٢).

واتە: کاتێك بیدعە گومڕاکان نەزانن بە وەسفەکانی خوا بە درو خستنەوەی هەواڵەکانی قورئان و فەرموودەیە بە نەزانین و نکوڵی ئەوە یەکێکە لە تاوانە گەورەکان، لای ئیبلیس خۆشەویستترە لە تاوانی گەورە، ئیبلیس وتی: ئادەمیزادم تیا بردووە بە تاوان کردن ئەوانیش منیان تیا بردووە بە وتنی (لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ) و داوای لێخۆشبوون کردن، کاتێك ئەمەم بینی هەواو ئارەزووەکانم تیادا بڵاو کردنەوە ئیتر تاوان دەکەن و تەوبەی لەسەر ناکەن، لەبەر ئەوەی وا گومان دەبەن کاری چاك دەکەن.

شەڕی بیدعەکار لەناو بناغەی دین دایە بەڵام تاوانبار لە حەزەکانی خۆی دایە، بیدعەکار لە سەرەڕێگەی ڕاستی خوایی دانیشتووە بە لاڕێیان دەبات بە پێچەوانەی تاوانبارەوە، بیدعەکار

---

(١) "مجموع الفتاوى" (١١/ ٤٧٢).

(٢) "الجواب الكافي لمن سأل عن الدواء الشافي" ص١٤٥، و "مفتاح دار السعادة" (١/ ١١٢).

ڕێگەی کۆتایی لە خەڵك دادەخات، بەڵام تاوانبار ڕێگەکە بە هێواشی بۆ دەبڕێت.

(ابن تيمية) رَحِمَهُ اللهُ دەڵێت: «أَئِمَّةُ أَهْلِ الْبِدَعِ أَضَرُّ عَلَى الْأُمَّةِ مِنْ أَهْلِ الذُّنُوبِ. وَلِهَذَا أَمَرَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِقَتْلِ الْخَوَارِجِ؛ وَنَهَى عَنْ قِتَالِ الْوُلَاةِ الظَّلَمَةِ»(١).

واتە: پێشەوایان و سەرانی بیدعەکاران زیانیان زیاترە بۆ موسوڵمانان لە تاوانباران، ئەمەیە پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمانی داوە بە کوشتنی خەوارجەکان، بەڵام ڕێگری کردووە لە شەڕکردن لەگەڵ کاربەدەستە زاڵمەکان دا.

٨. داهێنراو ڕێگەی دووبەرەکایەتی و جیاوازی نانەوەیە.

خوای پەروەردگار دەفەرموێت: ﴿وَأَنَّ هَٰذَا صِرَٰطِي مُسۡتَقِيمٗا فَٱتَّبِعُوهُۖ وَلَا تَتَّبِعُواْ ٱلسُّبُلَ فَتَفَرَّقَ بِكُمۡ عَن سَبِيلِهِۦ﴾ [الأنعام: ١٥٣].

واتە: ئەمە ڕێگەی ڕاستی خوایی یە، شوێنکەوتەی بن و شوێنکەوتەی ڕێگەکانی تر مەبن کە لاتان دەدات لە ڕێگەی خوایی، ڕێگەی بیدعەکارانی بە کۆ ناو بردووە نیشانەی پارچەپارچە بوونیانە.

مەبەست بە ﴿ٱلسُّبُلَ﴾ ڕێگا جیاوازەکانی بیدعەیە.

(مجاهد) رَحِمَهُ اللهُ دەڵێت: «الْبِدَعُ وَالشُّبُهَاتُ»(٢).

واتە: ڕێگەکان: داهێنراوو گومڕایی یەکانە.

ئەوەی شوێنکەوتەی سوننەت بێت بەری یە لە داهێنراو، وە تەنانەت خوای پەروەردگار ﷻ پێغەمبەرەکەی ﷺ بەری کردووە لە بیدعەکاران و ڕێگەکانیان، وەك دەفەرموێت: ﴿إِنَّ ٱلَّذِينَ فَرَّقُواْ دِينَهُمۡ وَكَانُواْ شِيَعٗا لَّسۡتَ مِنۡهُمۡ فِي شَيۡءٍ﴾ [الأنعام: ١٥٩]. **مەبەست بە** ﴿فَرَّقُواْ دِينَهُمۡ﴾:

واتە: ئەوانەی دووبەرەکایەتی لە دینەکەیان دا دروست دەکەن و دەبنە چەندەها کۆمەڵ ئەی (ﷺ) تۆ لەوان نیت لە هیچ شتێك دا.

(١) "مجموع الفتاوى" (٧/ ٢٨٤).

(٢) "تفسير الطبري" (٩/ ٦٧٠).

(علي بن أبي طالب وقتادة) رضي الله عنهما دەڵێن: «فَارَقُوا دِينَهُمْ»[١]. لە دینەکەیان جیا دەبنەوە.

(أبو هريرة) رضي الله عنه دەڵێت: «نَزَلَتْ هَذِهِ الْآيَةُ فِي هَذِهِ الْأُمَّةِ»[٢]. ئەم ئایەتە بۆ موسوڵمانان هاتووەتە خوارەوە.

خوای پەروەردگار هەواڵی داوە بە پێغەمبەرەکەی کە بەری یە لەوانەی لە دینە حەقەکەی جیا دەبنەوەو دووبەرەکایەتی دەنێنەوە، دەبنە چەندەها تاقم و کۆمەڵ، تۆ لەوان نیت و ئەوانیش لە تۆ نین.

(أم سلمة) رضي الله عنها دایکی ئیمانداران وتی: «لِيَتَّقِ امْرُؤٌ أَنْ لَا يَكُونَ مِنْ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي شَيْءٍ»[٣].

واتە: هەر یەکە با خۆی بپارێزێت لەوەی کە لە هیچ شتێکی پێغەمبەر دا نەبێت.

پێغەمبەری خوا ﷺ دەفەرموێت: «... وَإِنَّ هَذِهِ الْأُمَّةَ سَتَفْتَرِقُ عَلَى ثَلَاثٍ وَسَبْعِينَ مِلَّةً - يَعْنِي: الْأَهْوَاءَ -، كُلُّهَا فِي النَّارِ إِلَّا وَاحِدَةً، وَهِيَ الْجَمَاعَةُ»[٤].

واتە: موسوڵمانان دەبنە حەفتاو سێ بەشەوە هەموویان لە ئاگردان بێجگە لە یەکێکیان نەبێت ئەویش ئەوانەن لەسەر ڕێگاو بنەمای هاوەڵانن.

(ابن تيمية) رحمه الله دەڵێت: «البدعة مقرونة بالفرقة كما أن السّنة مقرونة بالجماعة»[٥].

واتە: داهێنراو پەیوەستە بە جیاوازی و دووبەرەکایەتی یەوە هەروەك چۆن سوننەت پەیوەستە بە کۆبوونەوەو یەکبوون.

---

(١) "تفسير الطبري" (١٠/ ٣٠).

(٢) "تفسير الطبري" (١٠/ ٣٣).

(٣) "تفسير الطبري" (١٠/ ٣٥).

(٤) رواه ابن ماجه (٣٩٩٣)، وأبو داود (٤٥٩٧)، وأحمد (١٦٩٣٧)، والطبراني في "الكبير" (٨٨٥)، والحاكم في "المستدرك" (٤٤٣)، وابن بطة في "الإبانة" (٢٦٣)، واللالكائي في "شرح أصول اعتقاد" (١٥٠)، وأبو نعيم في "الحلية" (٣/ ٥٢)، والمروزي في "السنة" (٥١)، وأبو يعلى في "مسنده" (٤١٢٧)، وابن أبي عاصم في "السنة" (٢)، وصححه الألباني في "الصحيحة" (٢٠٤)، و"صحيح الجامع الصغير" (٢٠٤٢).

(٥) "الاستقامة" (١/ ٤٢).

گەر سەیری مێژووی موسوڵمانان بکەین دەبینین ئەو هەموو فیرقەو تاقمە جیاجیایانە دروست بوون هەریەکەیان لەسەر ڕای جیاوازن و ناکۆکن لەگەڵ یەك دا وەکو (الخوارج، المعتزلة، القدرية، الجبرية، الجهمية، الرافضة، المرجئة، الأشاعرة ...).

(ابراهيم النخعي) رحمه الله لە تەفسیری ﴿وَأَلْقَيْنَا بَيْنَهُمُ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَاءَ﴾ [المائدة : ٦٤]. دەڵێت: «أَصْحَابَ الْأَهْوَاءِ»[١].

واتە: (ئەوانەی دووبەرەکایەتی و ڕق و کینەمان خستووەتە نێوانیان) ئەوانە خاوەن ویست و ئارەزووەکانن، بیدعەکارانن.

٩. داهێنراو زیانی دەرەکی و بەردەوامە.

زیانی داهێنراو لەسەر دینە، وە داهێنەریش زیانی بۆ دەورووبەریەتی، لەبەر ئەوەی ڕێگەکەی بە حەق دەزانێت و بانگەوازی بۆ دەکات بۆیە تەوبەی لێ ناکات و متمانەی گەڕانەوەی نیە.

پێغەمبەری خوا ﷺ دەفەرموێت: «إِنَّ اللهَ حَجَبَ التَّوْبَةَ عَنْ كُلِّ صَاحِبِ بِدْعَةٍ حَتَّى يَدَعَ بِدْعَتَهُ»[٢]. وفي رواية: «إِنَّ اللهَ احْتَجَزَ التَّوْبَةَ عَنْ كُلِّ صَاحِبِ بِدْعَةٍ»[٣].

واتە: خوای پەروەردگار ڕێگەی تەوبەی داخستووە لەسەر هەموو خاوەن بیدعەیەك تاوەکو واز لە بیدعەکەی دێنێت.

ئەم ڕێگە تەوبە داخستنە لەسەری بە شێوەیەکی گشتیە، دوور نیە خوای پەروەردگار هیدایەتی نەداو نەگەڕێتەوە لە ڕاکەی بۆ سەر حەق، بەڵام بە شێوازێکی گشتی گەڕانەوەیان نیە.

(ابن سيرين) رحمه الله دەڵێت: «مَا أَخَذَ رَجُلٌ بِبِدْعَةٍ فَرَاجَعَ سُنَّةً»[٤].

---

(١) "الشرح والإبانة" لابن بطة ص١٤١.

(٢) رواه إسحاق بن راهويه في "مسنده" (٣٩٨)، والطبراني في "الأوسط" (٤٢٠٢)، والبيهقي في "الشعب" (٩٠١١)، وابن أبي عاصم في "السنة" (٣٧)، وصححه الألباني في "ظلال الجنة" (٣٧)، و "صحيح الترغيب والترهيب" (٥٤)، و "حجة النبي" ص١٠١، وفي "الاعتصام" للشاطبي (١/ ٢١٢) بتحقيق مشهور حسن.

(٣) رواه البيهقي في "الشعب" (٩٠١٠)، وابن أبي عاصم في "السنة" (٣٧)، وابن وضاح في "البدع" (١٤٦)، وصححه الألباني في "الصحيحة" (١٦٢٠)، وفي "مناسك الحج والعمرة" ص٤٤.

(٤) رواه الدارمي في "السنن" (٢١٤).

واتە: کەسێك نیە تێوە گلا بێت بە بیدعەیەکەوەو دوای ئەوە توانای گەڕانەوەی هەبێت بۆ سونەت و حەقەکە.

(أَبِي عَمْرٍو الشَّيْبَانِيِّ) دەڵێت: «كَانَ يُقَالُ: "يَأْبَى اللهُ لِصَاحِبِ بِدْعَةٍ بِتَوْبَةٍ، وَمَا انْتَقَلَ صَاحِبُ بِدْعَةٍ إِلَّا إِلَى شَرٍّ مِنْهَا"»[1].

واتە: دەوترا: خوا ڕێگە نادات خاوەن بیدعە تەوبە بکات، ناگوڕێت خاوەنەکەی بێجگە بۆ خراپتر نەبێت.

پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێت: «يَمْرُقُونَ مِنَ الدِّينِ مُرُوقَ السَّهْمِ مِنَ الرَّمِيَّةِ، ثُمَّ لَا يَرْجِعُونَ إِلَيْهِ»، و «ثُمَّ لَا يَعُودُونَ»[2].

واتە: لە دین دەردەچن وەکو تیر لە تێگیراوەکەی دەردەچێت پاشان ناگەڕێنەوە بۆی (مەبەست پێی خەوارجەکانە) دیارە هەموو بیدعەکارێك ئەستەمە لە بیدعەکەی بگەڕێتەوە[3].

(ابن القيم) رَحِمَهُ اللهُ دەڵێت: «الْبِدْعَةِ أَحَبُّ إِلَى الشَّيْطَانِ، لِمُنَاقَضَتِهَا الدِّينَ، وَدَفْعِهَا لِمَا بَعَثَ اللهُ بِهِ رَسُولَهُ، وَصَاحِبُهَا لَا يَتُوبُ مِنْهَا، وَلَا يَرْجِعُ عَنْهَا، بَلْ يَدْعُو الْخَلْقَ إِلَيْهَا، وَلِتَضَمُّنِهَا الْقَوْلَ عَلَى اللهِ بِلَا عِلْمٍ، وَمُعَادَاةَ صَرِيحِ السُّنَّةِ، وَمُعَادَاةَ أَهْلِهَا، وَالِاجْتِهَادَ عَلَى إِطْفَاءِ نُورِ السُّنَّةِ، وَتَوْلِيَةِ مَنْ عَزَلَهُ اللهُ وَرَسُولُهُ، وَعَزْلَ مَنْ وَلَّاهُ اللهُ وَرَسُولُهُ، وَاعْتِبَارَ مَا رَدَّهُ اللهُ وَرَسُولُهُ، وَرَدَّ مَا اعْتَبَرَهُ، وَمُوَالَاةَ مَنْ عَادَاهُ، وَمُعَادَاةَ مَنْ وَالَاهُ، وَإِثْبَاتَ مَا نَفَاهُ، وَنَفْيَ مَا أَثْبَتَهُ، وَتَكْذِيبَ الصَّادِقِ، وَتَصْدِيقَ الْكَاذِبِ، وَمُعَارَضَةَ الْحَقِّ بِالْبَاطِلِ، وَقَلْبَ الْحَقَائِقِ بِجَعْلِ الْحَقِّ بَاطِلًا، وَالْبَاطِلِ حَقًّا، وَالْإِلْحَادَ فِي دِينِ اللهِ، وَتَعْمِيَةَ الْحَقِّ عَلَى الْقُلُوبِ، وَطَلَبَ الْعِوَجِ لِصِرَاطِ اللهِ الْمُسْتَقِيمِ، وَفَتْحَ بَابِ

---

(١) "البدع" لابن وضاح (١٥٢)، وقال مشهور حسن في "الاعتصام" (١/ ١٤١): سنده صحيح.

(٢) رواه البخاري (٣٦١١)، ومسلم (١٠٦٦)، وأبو داود (٤٧٦٤)، والنسائي في "الكبرى" (٣٥٥٠)، وأحمد (١١٦٩٥)، وابن أبي شيبة في "المصنف" (٣٠١٩٤)، وابن حبان في "صحيحه" (٥٩٦٤)، وعبدالرزاق في "المصنف" (١٨٦٥٠)، والحاكم في "المستدرك" (٢٦٥٠)، والبزار في "المسند" (٨٧٢)، والبيهقي في "السنن الكبرى" (١٦٧٠٣)، وابن أبي عاصم في "السنة" (٩١٧)، وابن وضاح في "البدع" (١٤٣).

(٣) "الاعتصام" للشاطبي (١/ ٢١٣، ٢١٤).

تَبْدِيلِ الدِّينِ جُمْلَةً.

فَإِنَّ الْبِدَعَ تَسْتَدْرِجُ بِصَغِيرِهَا إِلَى كَبِيرِهَا، حَتَّى يَنْسَلِخَ صَاحِبُهَا مِنَ الدِّينِ، كَمَا تَنْسَلُّ الشَّعْرَةُ مِنَ الْعَجِينِ، فَمَفَاسِدُ الْبِدَعِ لَا يَقِفُ عَلَيْهَا إِلَّا أَرْبَابُ الْبَصَائِرِ، وَالْعِمْيَانُ ضَالُّونَ فِي ظُلْمَةِ الْعَمَى ﴿وَمَن لَّمْ يَجْعَلِ ٱللَّهُ لَهُۥ نُورًا فَمَا لَهُۥ مِن نُّورٍ ۝٤٠﴾ [النور: ٤٠].»[1].

واته:

١. بیدعه خۆشەویستتره لای شەیتان لەبەر دژایەتیکردنی بۆ دین.

٢. بەرپەرچدانەوەی ئەوەی کە خوای پەروەردگار بە پێغەمبەرەکەی دا ناردوویەتی.

٣. خاوەنەکەی ناگەڕێتەوە لێی و تەوبە ناکات.

٤. بانگەوازی خەڵکی بۆ دەکات.

٥. قسەو بڕیاردانە لە دین دا بەبێ زانست.

٦. دژایەتی کردنی سوننەت بە ڕوون و ئاشکرا.

٧. دژایەتی کردنی هەڵگرانی سوننەت.

٨. هەوڵدان بۆ کوژاندنەوەی ڕووناکی سوننەت.

٩. کردنە ئیمام و پێشەنگی ئەوانەی خواو پێغەمبەرەکەی لای داون (هەواو ئارەزووچیان).

١٠. لابردنی ئەوانەی بەبڕیاردان و سەرپەرشتی کار دانراون لای خواو پێغەمبەرەکەیەوە (کە قورئان و فەرموودەیە).

١١. ڕەچاوکردنی ئەوانەی خواو پێغەمبەرەکەی ڕەددیان کردووەتەوە (ویستەکانی ئادەمیزاد).

١٢. وە بەرپەرچدانەوەی ئەوانەی ڕەچاوکراون لە دین دا (قورئان و فەرموودە).

١٣. پشتیوانی و لایەنگرانی دژانی قورئان و فەرموودە.

١٤. دژایەتی کردنی خاوەن بڕیارەکانی دین (خواو پێغەمبەرو ﷺ شێوازی تێگەیشتنی

---

(١) "مدارج السالكين بين منازل إياك نعبد وإياك نستعين" (١/ ٢٣٩).

هاوەڵان ﷺ).

١٥. دانانی ئەوانەی نەفی کردووە (هەواو ئارەزووەکان).

١٦. وە نەفی کردنی ئەوانەی دایناوە (مەبەستە شەرعی کان).

١٧. بە درۆخستنەوەی ڕاستگۆ (قورئان و فەرموودە).

١٨. بە ڕاستگۆکردنی درۆزنان (بیدعەکاران و ئارەزوومەندان).

١٩. ڕکەبەرایەتیکردنی حەق بە بەتاڵ.

٢٠. هەڵگێڕانەوەی ڕاست و دروستی یەکان، حەق کردنە بە بەتاڵ و بەتاڵ کردنە بە حەق.

٢١. ڕێگەی دەرچوون لە دین.

٢٢. کوێرکردنەوەی حەق لەسەر دڵەکان.

٢٣. هەوڵدان بۆ لارو چەوت کردنی ڕێگا ڕاستەکەی خوا ﷻ.

٢٤. دەرگاکردنەوەی گۆڕانکاری دین بە گشتی.

٢٥. داهێنراو بە ڕۆچوون کردنە لە بچووکەوە بۆ گەورە تا خاوەنەکەی لە دین دەردەکات وەکو موویەك لە هەویر دا.

زیانەکانی داهێنراو مەگەر زانایان و چاوکراوەکان شارەزا بن بەسەریاندا، بەڵام کوێرەکان گومڕان و لە تاریکی کوێری گومڕایی دان، گەر خوای پەروەردگار نووری هیدایەت نەبەخشێت بە کەسێك نووری دەست ناکەوێت.

هەرکەسێك لەم زیانانەی کە (ابن القیم) رحمه الله باسی کردووە تێبگات بەسیەتی بۆ تێگەیشتنی لە ترسناکی بیدعەو بیدعەکاران کە دەیانەوێت شورای پۆڵایین و پارێزراوی ئەم دینە بشکێنن، بەڵام مێژوو شاهیدە لەگەڵ دروستبوونی ئەو هەموو گومڕاییانە لەناو بازنەی ئیسلام دا نەیان توانیوە سەرچاوەو حەق و بەرنامەی پاکی قورئان و فەرموودە کز بکەن و ون بێت لەبەر چاو دا، خوای پەروەردگار دەفەرموێت: ﴿ إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ ﴿٩﴾ ﴾ [الحجر: ٩].

وادەی خوایی یە پاراستنی دینەکەی نەداوەتە دەستی موسوڵمانان بەڵکو خوی دەیپارێزێت.

١٠. بیدعەکاران دژایەتی و ڕق لێبوونی خاوەن سوننەت کاریان دەبێت.

(ابن القطان) ﷺ دەڵێت: «ليس في الدنيا مبتدع إلا وهو يبغض أهل الحديث»(١).

واتە: بیدعەکارێك نیە لە دونیا دا ڕق و کینەی نەبێت بەرامبەر فەرموودەناس.

وە (أبو حاتم) ﷺ دەڵێت: «عَلَامَةُ أَهْلِ الْبِدَعِ الْوَقِيعَةُ فِي أَهْلِ الْأَثَرِ»(٢).

واتە: نیشانەی هەواو ئارەزووکاران قسە وتنە بە زانایانی فەرموودە.

١١. داهێنراو هۆکاری وەرنەگرتنی کردەوەیە.

پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێت: «مَنْ عَمِلَ عَمَلًا لَيْسَ عَلَيْهِ أَمْرُنَا فَهُوَ رَدٌّ»(٣).

واتە: هەرکەسێك کارێك دابهێنێت لەم ئایینەمان دا؛ تیای دا نەبێت (واتە فەرمانی ئێمەی لەسەر نەبێت) ڕەت دەکرێتەوە.

١٢. هەڵگێڕانەوەی تێگەیشتنە.

هەڵگەڕاندنەوەی چاکە بە خراپەو بیدعە بە سوننەت و هەواو ئارەزوو بە شوێن کەوتن کاری بیدعەکارانە.

(حُذَيْفَةَ بْنِ الْيَمَانِ) ﷺ دەڵێت: «وَاللهِّ لَتَفْشُوَنَّ الْبِدَعُ حَتَّى إِذَا تُرِكَ مِنْهَا شَيْءٌ قَالُوا: تُرِكَتِ السُّنَّةُ»(٤).

واتە: سوێند بە خوا داهێنراو بڵاو دەبێتەوە تا وای لێدێت گەر شتێکی لێ واز بهێنرێت دەڵێن سوننەتت واز لێهێناوە.

١٣. شایەتی و گواستنەوەی زانستی (الروايه) ی لێ وەرناگیرێت.

ئیمامی (النووي) ﷺ دەڵێت: «تقبل إذا لم يكن داعية إلى بدعته ولا تقبل إذا كان داعية،

---

(١) "عقيدة السلف" للإمام الصابوني (١٦٣).

(٢) "ذم الكلام وأهله" للهروي (٢٧٥)، "شرح أصول اعتقاد" للالكائي (١/ ١٧٩)، "عقيدة السلف" للإمام الصابوني ص٣٠٤.

(٣) رواه مسلم (١٧١٨)، والبخاري (٧٣٤٩)، وسبق تخريجه ص٤٦ .

(٤) "البدع" لابن الوضاح (١٥١).

وهذا مذهب كثيرين أو الأكثر من العلماء وهو الأعدل الصحيح»[١].

واتە: بیدعەکار گەر بانگەوازکار بوو بۆ بیدعەکەی گێڕانەوەی فەرموودەی لێ وەرناگیرێت، ئەمە ڕای دروستی زۆری زانایانە.

١٤. بیدعەکار زۆری دەکەوێتە دووبەرەکایەتی فیتنەگێڕی یەوە.

خوای پەروەردگار دەفەرموێت: ﴿فَلْيَحْذَرِ ٱلَّذِينَ يُخَالِفُونَ عَنْ أَمْرِهِۦٓ أَن تُصِيبَهُمْ فِتْنَةٌ﴾ [النور: ٦٣].

واتە: ئاگادار بن ئەوانەی لە ڕێگاو بەرنامەو کارو کردەوەکانی پێغەمبەر ﷺ لا دەدات تووشی گومڕایی و بیدعە دەبێت[٢].

(١) "شرح النووي على مسلم" (١/ ٦٠).

(٢) "تفسير القرآن العظيم" لابن كثير (٦/ ٨٨).

بەندی دووەم

بەشی یەکەم

تێڕوانین لەسەر دابەشکردنی داهێنراو

(التحقيق في تقسيم البدع)

هەموو زانایانی ئەهلی سوننەت کۆدەنگن لەسەر:

✍ خراپی داهێنراوو زەرەرومەندی لە دین دا، وە هەموو بەڵگە ڕاست و یەکلابووەکان پشتیوانن لەسەر ئەوەی داهێنراو گومڕایی یەو زیانی لە تاوان گەورەترەو پێویستە موسوڵمان دوورکەوێتەوە لێی و ئاگاداری بێت[1].

✍ پێناسەی زمانەوانی هیچ پەیوەندی بە کردنە بەڵگەوە نیە بۆ دابەشکردنی داهێنراو بۆ چاك و خراپ، بەڵکو پێناسەی بەکارهێنانی شەرعی (الإصطلاحي) لێرەدا شوێنی ڕای جیاوازی زانایانە.

✍ داهێنراو لە بنەما دینی یەکان دا (أصول الدين) قەدەغەو گومڕایی یە، بەڵام لە (فروع) دا شوێنی ڕای جیاوازە[2].

سێ ڕوانگەی زانایان لەسەر جۆری دابەشکردنی داهێنراو

ڕوانگەی یەکەم: دابەشکردنی بۆ داهێنراوی چاك و خراپ (البدعة الحسنة والبدعة السيئة): ئەمەش لە ڕوانگەی تێڕوانینی سوننەتەوە، ئەوەی گونجا لەگەڵی دا چاکەیەو ئەوەی نەگونجا خراپەیە.

(١) "أقوم السنن في نقض تقسيم البدع إلى سيء وحسن" لدكتور: أحمد عبدالكريم نجيب ص١٧.

(٢) "أقوم السنن في نقض تقسيم البدع إلى سيء وحسن" لدكتور: أحمد عبدالكريم نجيب ص٢٠.

ڕوانگەی دووەم: دابەشکردنی بۆ پێنج بەشە یاسا شەرعی یەکان (الأحكام التكليفية: واجب، مندوب، حرام، مكروه، مباح): ئەمەش لە ڕوانگەی بەڵگەو بنەما شەرعی یەکانەوە.

ڕوانگەی سێ یەم: داهێنراو یەك جۆرەو ئەویش حەرام و تاوانە، چاکەو خێری تێدا نیەو دابەش نابێت بۆ هیچ بەشێك: ئەمەش لە ڕوانگەی دروستبوونی داهێنراوەکان لەپاش سەردەمی پێغەمبەری خوا ﷺ.

ڕوانگەی یەکەم: دابەشکردنی بۆ داهێنراوی چاك و خراپ

(البدعة الحسنة والبدعة السيئة)

بەڵگەکانیان:

١. پێغەمبەری خوا ﷺ دەفەرموێت: «مَنْ سَنَّ فِي الْإِسْلَامِ سُنَّةً حَسَنَةً، فَلَهُ أَجْرُهَا، وَأَجْرُ مَنْ عَمِلَ بِهَا بَعْدَهُ، مِنْ غَيْرِ أَنْ يَنْقُصَ مِنْ أُجُورِهِمْ شَيْءٌ، وَمَنْ سَنَّ فِي الْإِسْلَامِ سُنَّةً سَيِّئَةً، كَانَ عَلَيْهِ وِزْرُهَا وَوِزْرُ مَنْ عَمِلَ بِهَا مِنْ بَعْدِهِ، مِنْ غَيْرِ أَنْ يَنْقُصَ مِنْ أَوْزَارِهِمْ شَيْءٌ»(١).

٢. «مَا رَآهُ الْمُسْلِمُونَ حَسَنًا فَهُوَ عِنْدَ اللهِ حَسَنٌ، وَمَا رَآهُ الْمُسْلِمُونَ سَيِّئًا فَهُوَ عِنْدَ اللهِ سَيِّءٌ»(٢).

---

(١) رواه مسلم (١٠١٧)، وابن ماجه (٢٠٣) بلفظ: "مَنْ سَنَّ سُنَّةً حَسَنَةً"، والنسائي في "الكبرى" (٢٣٤٦)، وأحمد (١٩١٥٦)، وابن حبان في "صحيحه" (٣٣٠٨)، والطبراني في "الكبير" (٢٣٧٢)، والبغوي في "شرح السنة" (٦/ ١٦٠)، والبيهقي في "الشعب" (٣٠٤٨)، وابن أبي شيبة في "المصنف" (٢/ ٣٥٠)، والبزار في "المسند" (٢٩٦٣).

(٢) رواه أحمد موقوفا على ابن مسعود (١/ ٣٧٩)، والبزار في "المسند" (١٨١٦)، والطبراني في "الأوسط" (٣٦٠٢)، والحاكم في "المستدرك" (٤٤٦٥)، وأبو نعيم في "الحلية" (١/ ٣٧٥)، ومالك في "الموطأ" (٣٧٨)، والبيهقي في "السنن الصغرى" (٨١٧)، وفي "المدخل" (٤٩)، وضعفه الألباني في "الضعيفة" (٥٣٣) وقال: لا أصل له مرفوعًا وإنما وردت موقوفا على ابن مسعود، ورواه الطيالسي في "المسند" (٢٣)، والخطيب في "الفقيه والمتفقه" (١/ ١٤٦)، وفي "التاريخ" (٤/ ١٦٥)، وابن الأعرابي في "المعجم" (٨٩١)، والبغوي في "شرح السنة" (١٠٥)، والسخاوي في "المقاصد" (٩٥٩)، والهيثمي في "المجمع" (١/ ١٧٧)، وابن حجر في "الدراية" (٢/ ١٨٧)، وابن الجوزي في "الواهيات" (٤٥٢).

٣. قال عمر بن الخطاب ﷺ: «نِعْمَتِ الْبِدْعَةُ هَذِهِ، ...»[١].

٤. کۆکردنەوەی قورئان لە سەردەمی (ئەبو بەکری صدیق) ﷺ داو کورتکردنەوەی خوێندنەوەی لەسەر یەك جۆر، دانانی بانگی یەکەم بۆ (جومعە) لە سەردەمی (عوسمان) ﷺ داو نوێژی جەژن لە مزگەوت لە سەردەمی (عەلی کوڕی ئەبو تالب) دا ﷺ.

٥. هەندێك کرداری هاوەڵان بە بۆچوونی خۆیان لە سەردەمی پێغەمبەر ﷺ داو دوای وەفاتی.

٦. بوونی تایبەتمەندی لە وشەی گشتی «كُلُّ بِدْعَةٍ ضَلَالَةٌ».

٧. وتەو ڕاو بۆچوونی زانایان لەسەر دابەشکردنی داهێنراو بۆ داهێنراوی چاك و خراپ (البدعة الحسنة والسيئة).

وەڵامی بەڵگەکانیان:

یەکەم: فەرموودەی: «مَنْ سَنَّ فِي الْإِسْلَامِ سُنَّةً حَسَنَةً، ...».

ئەم فەرموودەیە دەکەنە بەڵگە بە شێوەی «من ابتدع بدعة حسنة، ومن ابتدع بدعة سيئة»[٢]، واتە بە مانای داهێنراوی چاك و خراپ.

أ. پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی: «مَنْ سَنَّ»، نەیفەرمووە «مَنْ ابْتَدَعَ»، وە فەرموویەتی: «فِي الْإِسْلَامِ»، لە کاتێك دا داهێنراو لە ئیسلام دا نیە، وە فەرموویەتی: «حَسَنَةً»، لە کاتێك دا داهێنراو چاکە نیە[٣].

چاکەو (حسنة) ئەوەیە بەڵگەی لەسەر بێت، بیدعە ئەوەیە بەڵگەی لەسەر نیە، ئەمە

(١) رواه البخاري (٢٠١٠)، والبغوي في "شرح السنة" (٤/ ١١٩)، ومالك في "الموطأ" (٢٧٩)، وابن أبي شيبة في "تاريخ المدينة" (٢/ ٧١٣)، وأبو نعيم في "الحلية" (٩/ ١١٣)، والبيهقي في "السنن الصغير" (٨١٦)، وفي "الشعب" (٢٩٩٩)، وعبدالرزاق في "المصنف" (٧٧٢٣).

(٢) "ذم البدع وخطر الابتداع" - البدع والشبهات للألباني ص١٧٦، و "البدعة الحسنة" لعيسى بن مانع الحميري ص٤٢.

(٣) "الابتداع في كمال الشرع وخطر الابتداع" لشيخ محمد بن صالح العثيمين ص٢٠.

کۆکردنەوەی دوو دژ بە یەکە (جَمْعُ بَيْنَ الْمُتَنَاقِضَيْنِ).

ب. یەك کەس لە هاوەڵان و شوێنکەوتوان (الصحابة والتابعين) «الْسُّنَّةَ الحَسَنَةَ»ی شی نەکردووەتەوە بە «الْبِدْعَة الحَسَنَةَ»[١].

لە زمان دا سوننەت پێی ناوترێت (بیدعە)، وە هەروەها لە ماناش داو لە هۆکارو مەبەست (العلة والغرض)یش دا یەك ناگرن، لە ڕووی زانستیەوە تێکەڵکردن نیە لە نێوانیان دا، وە سوننەتیش بەرامبەری (بیدعە)یە[٢].

ت. ئەوەی فەرموویەتی «مَنْ سَنَّ فِي الْإِسْلَامِ سُنَّةً حَسَنَةً» هەر ئەوەیە کە فەرموویەتی «كُلَّ بِدْعَةٍ ضَلَالَة»، وە ناشێت پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموودەکانی دژ بەیەك بن[٣]، بەڵکو دەبێت پاڵپشتی یەك بن.

ث. ئیمامی (الشاطبي) رحمه الله دەڵێت: «فَلَيْسَ الْمُرَادُ بِالْحَدِيثِ الِاسْتِنَانَ بِمَعْنَى الِاخْتِرَاعِ، وَإِنَّمَا الْمُرَادُ بِهِ الْعَمَلُ بِمَا ثَبَتَ مِنَ السُّنَّةِ النَّبَوِيَّةِ»[٤].

واتە: مەبەست لە فەرموودەکە «سُنَّة» بە مانای داهێنان نیە، بەڵکو مەبەست پێی کارکردنە بە ڕێ و شوێنەکانی پێغەمبەری خوا ﷺ.

وە ئیمامی (الذهبي) رحمه الله دەڵێت: «وليس المراد بقوله: "من سَنَّ سُنَّة" أنه يبتدع عبادة أو قولاً لم يأذن الله به»[٥].

واتە: مەبەست لە وتەی «من سَنَّ سُنَّة» ئەوە نیە کە عیبادەتێك یان وتەیەك دابهێنێت کە خوای گەورە ڕێی پێ نەدابێ.

---

(١) "البدعة وأثرها السيء على الأمة" جامع رسائل لسليم الهلالي ص٢١٨.

(٢) "حد البدعة واتجاهات العلماء" للحافظ الجعبري ص٣٩.

(٣) "حد البدعة واتجاهات العلماء" للحافظ الجعبري ص٣٩.

(٤) "الاعتصام" (١/ ٢٣٣).

(٥) "التمسك بالسنن والتحذير من البدع" للذهبي ص١٠٦.

لەبەر وتنی هۆکاری فەرموودەکە کە خێرو خێراتێکی ڕێپێدراوە وەکو (جرير بن عبدالله) دەگێڕێتەوەو دەفەرموێت: «كُنَّا عِنْدَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي صَدْرِ النَّهَارِ، قَالَ: فَجَاءَهُ قَوْمٌ حُفَاةٌ عُرَاةٌ مُجْتَابِي النِّمَارِ أَوِ الْعَبَاءِ، مُتَقَلِّدِي السُّيُوفِ، عَامَّتُهُمْ مِنْ مُضَرَ، بَلْ كُلُّهُمْ مِنْ مُضَرَ فَتَمَعَّرَ وَجْهُ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِمَا رَأَى بِهِمْ مِنَ الْفَاقَةِ، فَدَخَلَ ثُمَّ خَرَجَ، فَأَمَرَ بِلَالًا فَأَذَّنَ وَأَقَامَ، فَصَلَّى ثُمَّ خَطَبَ فَقَالَ: ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ ٱتَّقُواْ رَبَّكُمُ ٱلَّذِى خَلَقَكُم مِّن نَّفْسٍ وَٰحِدَةٍ﴾ [النساء: ١] إِلَى آخِرِ الْآيَةِ، ﴿إِنَّ ٱللَّهَ كَانَ عَلَيْكُمْ رَقِيبًا ۝﴾ [النساء: ١]، وَالْآيَةَ الَّتِي فِي الْحَشْرِ: ﴿ٱتَّقُواْ ٱللَّهَ وَلْتَنظُرْ نَفْسٌ مَّا قَدَّمَتْ لِغَدٍ وَٱتَّقُواْ ٱللَّهَ﴾ [الحشر: ١٨]، «تَصَدَّقَ رَجُلٌ مِنْ دِينَارِهِ، مِنْ دِرْهَمِهِ، مِنْ ثَوْبِهِ، مِنْ صَاعِ بُرِّهِ، مِنْ صَاعِ تَمْرِهِ - حَتَّى قَالَ - وَلَوْ بِشِقِّ تَمْرَةٍ» قَالَ: فَجَاءَ رَجُلٌ مِنَ الْأَنْصَارِ بِصُرَّةٍ كَادَتْ كَفُّهُ تَعْجِزُ عَنْهَا، بَلْ قَدْ عَجَزَتْ، قَالَ: ثُمَّ تَتَابَعَ النَّاسُ، حَتَّى رَأَيْتُ كَوْمَيْنِ مِنْ طَعَامٍ وَثِيَابٍ، حَتَّى رَأَيْتُ وَجْهَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَتَهَلَّلُ، كَأَنَّهُ مُذْهَبَةٌ، فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَنْ سَنَّ فِي الْإِسْلَامِ سُنَّةً حَسَنَةً، فَلَهُ أَجْرُهَا، وَأَجْرُ مَنْ عَمِلَ بِهَا بَعْدَهُ، مِنْ غَيْرِ أَنْ يَنْقُصَ مِنْ أُجُورِهِمْ شَيْءٌ، وَمَنْ سَنَّ فِي الْإِسْلَامِ سُنَّةً سَيِّئَةً، كَانَ عَلَيْهِ وِزْرُهَا وَوِزْرُ مَنْ عَمِلَ بِهَا مِنْ بَعْدِهِ، مِنْ غَيْرِ أَنْ يَنْقُصَ مِنْ أَوْزَارِهِمْ شَيْءٌ»»[1].

واتە: ئێمە لە سەرەتای ڕۆژەوە لای پێغەمبەری خوا ﷺ بووین، خەڵکانێك هاتن بێ پەتی و بەرگ دڕاو، ... دەم و چاوی پێغەمبەر ﷺ تێکچوو کە بینی بەو هەژاری یە، ... پاشان وتاری بۆ دان و هانی دان بۆ خێر کردن، پیاوێکی شاری مەدینە ئەوەندەی شتومەك هێنا دەستی نەیدەتوانی هەڵی بگرێت، پاشان خەڵکی ئەمەیان بینی و شوێنکەوتەی بوون (چاویان لێکرد) و بەقەد دوو تەپۆڵکە خواردن و جل و بەرگیان بۆ هێنان، تا بینیم دەم و چاوی پێغەمبەری خوا ﷺ دەدرەوشایەوە وەکو زاخاوی ئاڵتوون و پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی: ئەوەی کارێکی خێر بکات پاداشتی بۆ خۆی هەیەو ئەوانەی لە دوایەوە دەیکەن، بەبێ ئەوەی پاداشتیان لێ کەم بێتەوە، وە هەروەها بۆ کاری خراپیش ... .

(١) رواه مسلم (١٠١٧)، وسبق تخريجه ص٥٢.

بەڵگەیە لەسەر ئەوەی داهێنان نیە بەڵکو چاولێکردنە لە کارێك دا کە شەرع پێشی کەوتووەو دایڕشتووە؛ الشَّيْخ (الألباني) رَحِمَهُ اللهُ دەڵێت: «فلما رأى ذلك سائر أصحاب النبي ﷺ وكان فيهم أبوبكر وعمر كما في رواية الطبراني في معجمه الكبير قام كل من هؤلاء ليعود أيضًا بما تيسر لكل منهم من صدقة»[1].

واتە: کاتێك هەموو هاوەڵان ئەمەیان بینی لە نێوانیان دا (ئەبو بەکرو عومەر) رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا وەکو لە ڕیوایەتەکەی (الطبراني) دا هاتووە: هەموویان گەڕانەوە ئەوەی لە توانایان دا هەیە لە خێرو خێرات بیهێنن.

ئیمامی (الشاطبي) رَحِمَهُ اللهُ دەڵێت: «فَتَأَمَّلُوا أَيْنَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَنْ سَنَّ سُنَّةً حَسَنَةً»، وَ «مَنْ سَنَّ سُنَّةً سَيِّئَةً»، تَجِدُوا ذَلِكَ فِيمَنْ عَمِلَ بِمُقْتَضَى الْمَذْكُورِ عَلَى أَبْلَغِ مَا يَقْدِرُ عَلَيْهِ، حَتَّى بِتِلْكَ الصُّرَّةِ، فَانْفَتَحَ بِسَبَبِهِ بَابُ الصَّدَقَةِ عَلَى الْوَجْهِ الْأَبْلَغِ، ...فَدَلَّ عَلَى أَنَّ السُّنَّةَ هَاهُنَا مِثْلُ مَا فَعَلَ ذَلِكَ الصَّحَابِيُّ، وَهُوَ الْعَمَلُ بِمَا ثَبَتَ كَوْنُهُ سُنَّةً، وَأَنَّ الْحَدِيثَ مُطَابِقٌ لِقَوْلِهِ فِي الْحَدِيثِ الْآخَرِ: «مَنْ أَحْيَا سُنَّةً مِنْ سُنَّتِي قَدْ أُمِيتَتْ بَعْدِي»[2] الْحَدِيثَ إِلَى قَوْلِهِ «وَمَنِ ابْتَدَعَ بِدْعَةً ضَلَالَةً»، فَجَعَلَ مُقَابِلَ تِلْكَ السُّنَّةِ الِابْتِدَاعَ، فَظَهَرَ أَنَّ السُّنَّةَ الْحَسَنَةَ لَيْسَتْ بِمُبْتَدَعَةٍ، ... ثُمَّ جَاءَ ذَلِكَ الْأَنْصَارِيُّ بِمَا جَاءَ بِهِ ... فَكَأَنَّهَا كَانَتْ سُنَّةً أَيْقَظَهَا رَضِيَ اللهُ تَعَالَى عَنْهُ بِفِعْلِهِ، فَلَيْسَ مَعْنَاهُ: مَنِ اخْتَرَعَ سُنَّةً وَابْتَدَعَهَا وَلَمْ تَكُنْ ثَابِتَةً»[3].

واتە: دەبینین کاتێك پێغەمبەری خوا ﷺ ئەو فەرموودەیەی فەرمووە کە ئەو هاوەڵە بەڕێزە بووەتە هۆکاری کردنەوەی دەرگای خێرو خێرات بۆ خەڵکی، ئەمە لەگەڵ ئەو فەرموودەیەدا

---

(١) "ذم البدع وخطر الابتداع" - البدع والشبهات للألباني ص١٧٥.

(٢) رواه ابن ماجه (٢١٠) وقال الألباني: ضعيف جدًا كما في "الظلال" (٤٢)، و "المشكاة" (١٦٨)، وفي "الاعتصام" (١/ ٢٦) بتحقيق (مشهور حسن)، ورواه الترمذي (٢٦٧٧)، وابن وضاح في "البدع" (٩٣)، والبزار في "المسند" (٣٣٨٥)، والطبراني في "الكبير" (١٠)، والبغوي في "شرح السنة" (١١٠)، وفي "ضعيف الجامع الصغير" (٥٣٥٩)، و "ضعيف الترغيب والترهيب" (٤٢).

(٣) "الاعتصام" (١/ ٢٣٤، ٢٣٥).

دەگونجێت که هەرکەسێك سوننەتێکی مردوو زیندوو بکاتەوە، وە کاری ئەو هاوەڵەش وەکو سوننەتێکی زیندوو کردبێتەوە وابوو.

وە لە بەرامبەر وشەی «مَنْ سَنَّ سُنَّةً حَسَنَةً»دا فەرموویەتی «وَمَنِ ابْتَدَعَ بِدْعَةً ضَلَالَةً» بەرامبەر سوننەت بیدعەی باسکردووە، کەواتە «سُنَّةً حَسَنَةً» بیدعە نیە، گەرچی ڕیوایەتەکە لاوازە.

ئیمامی (النووي) ﷺ دەڵێت: «فِيهِ الْحُثُّ عَلَى الِابْتِدَاءِ بِالْخَيْرَاتِ وَسَنِّ السُّنَنَ الْحَسَنَاتِ وَالتَّحْذِيرُ مِنَ اخْتِرَاعِ الْأَبَاطِيلِ وَالْمُسْتَقْبَحَاتِ»[1].

واتە: ئەم فەرمودەیە هاندان لەسەر سەرەتا کردنەوەی خێرەکان و کردنی کارە چاکەکان ئاگادارکردنەوە بەسەر داهێنانی بەتاڵ و خراپەکان دا.

ج. ئیمامی (الشاطبي) ﷺ دەڵێت: «لِأَنَّ كَوْنَهَا حَسَنَةً أَوْ سَيِّئَةً لَا يُعْرَفُ إِلَّا مِنْ جِهَةِ الشَّرْعِ؛ ... فَلَزِمَ أَنْ تَكُونَ السُّنَّةُ فِي الْحَدِيثِ إِمَّا حَسَنَةً فِي الشَّرْعِ وَإِمَّا قَبِيحَةً بِالشَّرْعِ، ... وَتَبْقَى السُّنَّةُ السَّيِّئَةُ مُنَزَّلَةً عَلَى الْمَعَاصِي، ... وَعَلَى الْبِدَعِ؛ لِأَنَّهُ قَدْ ثَبَتَ ذَمُّهَا وَالنَّهْيُ عَنْهَا بِالشَّرْعِ»[2].

واتە: کاری چاکەو شەڕ لە ڕوانگەی شەرعەوە نەبێت نازانرێت، نادرێتە دەست حەزو ئارەزووی خەڵك؛ چیان بەلاوە باش بێت باشەو خراپ بێت خراپە، ماوەتەوە سەر «السُّنَّةُ السَّيِّئَةُ» واتە: کاری خراپە کردن، بە مانای کارە تاوانەکان دێت، وە هەروەها داهێنراوەکان، لەبەر ئەوەی بەڵگە لەسەر خراپەو زەمیان هەیە.

وە ئیمامی (الذهبي) ﷺ دەڵێت: «لكنهم لايكادون يضبطون الفرق بين البدعة الحسنة والبدعة السيئة، فهذا يستحسن ما يذمه الآخر»[3].

واتە: بەڵام دەگاتە ئەوەی بڕیاردەران لەسەر بیدعەی چاك و خراپ بۆیان سنووردار ناکرێت جیاوازی نێوان داهێنراوی چاك و خراپ، ئەم بە کارێکی چاکی دەزانێت و بەرامبەرەکەی بە خراپی دەزانێت.

(١) "شرح النووي على مسلم" (٧/ ١٠٤).

(٢) "الاعتصام" (١/ ٢٣٦).

(٣) "التمسك بالسنن والتحذير من البدع" ص٢٧.

وە لە عورف و شێوازی داڕشتن و بەکارهێنانی قورئان و سوننەت دا وشەی ڕێگای چاکە «سُنَّةً الحَسَنَةً»، یاخود ڕێگای خراپە «سُنَّةُ السَّيِّئَةُ» بە لادان و دەرچوو لە بەڵگەکانی خوێ و ئەو یاساو بەرنامەی داڕشتووە ناو دەبات، بۆیە لە پاش وشەی «سُنَّة» واتا ڕێگا «الحَسَنَة والسَّيِّئَةُ»ی دیاری کردووە، بەڵام وشەی «الْبِدْعَة» بەردەوام بە گومڕایی ناو براوە نەك بە چاکەو خراپە، دەرچوون لەم عورفە بەکارهێنانە بە گۆڕین و جێگۆڕکێ ناو دەبرێت، خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿يُحَرِّفُونَ ٱلْكَلِمَ مِنۢ بَعْدِ مَوَاضِعِهِۦ﴾ [المائدة: ٤١].

دووەم: «مَا رَآهُ الْمُسْلِمُونَ حَسَنًا فَهُوَ عِنْدَ اللهِ حَسَنٌ، وَمَا رَآهُ الْمُسْلِمُونَ سَيِّئًا فَهُوَ عِنْدَ اللهِ سَيِّئٌ»(١).

واتە: ئەوەی موسوڵمانان (لە ڕیوایەتێکی تردا ئیمانداران) بە چاکی بزانن ئەوە لای خوا چاکەو ئەوەی موسوڵمانان بە خراپی بزانن ئەوە لای خوا خراپە.

أ. لە زمانی عەرەبی دا ئەگەر (ال) بچێتە سەر ناو (الاسم) ئەوا بۆ گرتنەوەی هەموو جۆرەکانی ئەو ناوەیە پێی دەوترێت (الاستغراق)ە، گەر وا بێت واتە: (ئەوەی هەموو جۆرە موسوڵمانێك ...)، ئەمە گەر وا بێت ئەوا مەبەستی کۆدەنگە (الإجماع)، کۆدەنگیش بەڵگەی سێهەمە لەدوای قورئان و فەرموودە، واتە کۆدەنگی زانایان، کەواتە داهێنراو نابێت چونکە بەڵگە یە، (البدعة والإجماع) دوو بابەتی جیاوازن.

(عز بن عبدالسلام) رحمه الله دەڵێت: «إِنْ صَحَّ الحَدِيثُ فَالْمُرَادُ بِالْمُسْلِمِينَ أَهْلُ الإِجْمَاعِ وَاللهُ أَعْلَمُ»(٢).

واتە: گەر فەرموودە بێت ئەوا کۆدەنگی زانایانە.

بەڵام (ال) گەر بۆ سەردەم (عهد) بێت ئەوا مەبەستی کۆدەنگی کەسانی سەردەمی هاوەڵانە (إجماع الصحابة).

---

(١) رواه أحمد موقوفا على ابن مسعود (١/ ٣٧٩)، وسبق تخريجه ص٢٤٨.

(٢) "فتاوى العز بن عبدالسلام" رقم (٩).

بە گوێرەی دارشتنەكە بێت مەبەستی پێی كۆدەنگی هاوەڵانە، ئەوا باشترین سەردەمن و كۆ نەبوونەتەوەو نابنەوە لەسەر داهێنراو بە چاك زانین، پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێت: «خَيْرُ أُمَّتِي قَرْنِي»، وفي رواية: «خَيْرُ النَّاسِ قَرْنِي»، وفي رواية: «خَيْرُ الْقُرُنِ قَرْنِي»، وە دەفەرموێت: «خَيْرُ أُمَّتِي قَرْنِي»[(١)].

وە تەواوی قسەكەی (ابن مسعود) ﷺ دەڵێت: «إِنَّ اللهَ نَظَرَ فِي قُلُوبِ الْعِبَادِ، فَوَجَدَ قَلْبَ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَيْرَ قُلُوبِ الْعِبَادِ، فَاصْطَفَاهُ لِنَفْسِهِ، فَابْتَعَثَهُ بِرِسَالَتِهِ، ثُمَّ نَظَرَ فِي قُلُوبِ الْعِبَادِ بَعْدَ قَلْبِ مُحَمَّدٍ، فَوَجَدَ قُلُوبَ أَصْحَابِهِ خَيْرَ قُلُوبِ الْعِبَادِ، فَجَعَلَهُمْ وُزَرَاءَ نَبِيِّهِ، يُقَاتِلُونَ عَلَى دِينِهِ، فَمَا رَأَى الْمُسْلِمُونَ حَسَنًا، فَهُوَ عِنْدَ اللهِ حَسَنٌ، وَمَا رَأَوْا سَيِّئًا فَهُوَ عِنْدَ اللهِ سَيِّئٌ»[(٢)].

وە ئیمامی (الحاكم) لە "المستدرك"[(٣)] زیادەیەكی هێناوە كە دەڵێت: «وَقَدْ رَأَى الصَّحَابَةُ جَمِيعًا أَنْ يَسْتَخْلِفُوا أَبَا بَكْرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ».

واتە: خوای گەورە سەیری دڵەكانی كرد بینی دڵی (ﷺ) باشترین دڵە، هەڵی بژارد بۆ خۆی، وە پەیامەكەی پیادا نارد، پاشان خوای پەروەردگار سەیری دڵی بەندەكانی كرد بینی دڵی هاوەڵانی باشترین دڵن، كردنی بە پشتیوانی پێغەمبەرەكەی لە پێناوی دینەكەی دا بجەنگێن، ئەوەی موسوڵمانان بە چاكی بزانن لای خوا چاكە، وە ئەوەی موسوڵمانان بە خراپی بزانن لای خوا خراپە.

وە لە زیادەكەی ئیمامی (حاكم) دا دەڵێت: هەموو هاوەڵان كۆدەنگ بوون بۆ جێنشینكردنی (ئەبو بەكر) ﷺ لەپاش پێغەمبەر ﷺ.

---

(١) رواه البخاري (٣٦٥٠)، ومسلم (٢٥٣٣)، وأبو داود (٤٦٥٧)، والترمذي (٢٢٢٢)، والنسائي في "الكبرى" (١١٧٥٠)، وأحمد (٧١٢٣)، وابن حبان في "صحيحه" (٧٢٢٣)، والطبراني في "الكبير" (٥٢٧)، والحاكم في "المستدرك" (٤٨٧١)، والبغوي في "شرح السنة" (٣٨٥٨)، والبيهقي في "السنن الكبرى" (٢٠٦٠٠)، وابن أبي شيبة في "المصنف" (٣٢٤٠٧)، وابن أبي عاصم في "السنة" (١٤٦٨)، والبزار في "المسند" (٩٥٣٣)، والآجري في "الشريعة" (١١٤٨).

(٢) رواه أحمد موقوفا على ابن مسعود (١/ ٣٧٩)، وسبق تخريجه ص٢٤٨.

(٣) برقم (٤٤٦٥)، ورواه أحمد في "فضائل الصحابة" (٥٤١)، وابنه عبدالله في "السنة" (١٣٢٩).

ئەم زیادەیە ئەوە دەردەخات کە (ابن مسعود) ﷺ مەبەستی پێ (ئەوەی موسوڵمانان بە چاکی بزانن) دانانی ئیمامی (ئەبو بەکر)ە بە جێنشین، یاخود مەبەستی پێی کۆدەنگی هاوەڵانە لە هەر بابەتێکی دین دا، هەردوو ماناکە مەبەستی (ابن مسعود) ڕوون دەکاتەوە کە هەموو موسوڵمانانی دونیاو هەموو سەردەمێك نیە، بە بەڵگەی ئەوەی پێغەمبەری خوا ﷺ دەفەرموێت: «تَفْتَرِقُ هَذِهِ الْأُمَّةُ عَلَى ثَلَاثٍ وَسَبْعِينَ فِرْقَةً، كُلُّهُمْ فِي النَّارِ إِلَّا وَاحِدَةً» . قَالُوا: وَمَا تِلْكَ الْفِرْقَةُ؟ قَالَ: «مَا أَنَا عَلَيْهِ الْيَوْمَ وَأَصْحَابِي»[1].

واتە: موسوڵمانان دەبنە حەفتاوسێ کۆمەڵەوە، هەموویان لە ئاگردان بێجگە یەکێکیان نەبێت.

واتە هەموو موسوڵمانان ناگرێتەوە، گەر وابێت ئەوا دژایەتی ئەم فەرموودەیەیە، کەواتە کۆدەنگی هاوەڵانەو بەس.

بۆیە (ابن كثير[2] وابن القيم[3] وابن قدامة[4] وابن تيمية[5] وابن حزم[6]) هەموویان بە کردنە بەڵگەی کۆدەنگی هاوەڵان (اجماع الصحابة) ئەم قسەیەی (ابن مسعود) دەدەنە قەڵەم.

وە بێگومانین لەوەی (عبدالله ی کوڕی مەسعود) ﷺ لە توندو تیژترین هاوەڵان بووە لە دژایەتی کردنی داهێنراوەکان، چۆن گومانی ڕێگە خۆشکردنی پێ دەدرێت بۆ دروستکردنی داهێنراو لای بیدعەکارانەوە؟!

وەکو لە چەند وتەیەکی دا دەڵێت: «الِاقْتِصَادُ فِي السُّنَّةِ خَيْرٌ مِنَ الِاجْتِهَادِ فِي الْبِدْعَةِ»[7].

واتە: مانەوە لەسەر سوننەت خێرترە لە کۆششکاری لە بیدعەدا.

---

(١) رواه ابن ماجه (٣٩٩٣)، وأبو داود (٤٥٩٧)، والترمذي (٢٦٤٠)، وأحمد (١٦٩٣٧)، والدارمي في "السنن" (٢٥٦٠)، والطبراني في "الأوسط" (٤٨٨٦) واللفظ له، واللالكائي في "شرح أصول اعتقاد" (١٤٨)، والآجري في "الشريعة" (٢٤)، وابن أبي عاصم في "السنة" (٢)، وصححه الألباني في "الصحيحة" (٢٠٤، ١٤٩٢)، و "صحيح الجامع الصغير" (٢٠٤٢).

(٢) في "البداية والنهاية" (١٠/ ٣٢٨).

(٣) في "الفروسية" ص٦٠، و "إعلام الموقعين عن رب العالمين" (٤/ ١٣٨).

(٤) في "روضة الناظر" ص٨٦.

(٥) في "منهاج السنة النبوية" (١/ ١٦٦).

(٦) في "الأحكام" (٦/ ١٩٤).

(٧) رواه الدارمي في "السنن" (٢٢٣)، والحاكم في "المستدرك" (٣٥٢)، والبيهقي في "الكبرى" (٤٧٤٥)، وابن بطة في "الإبانة" (١٦١)، واللالكائي في "شرح أصول اعتقاد" (١٤)، والقرطبي في "الجامع" (٢٣٣٤)، وابن وضاح في "البدع" ص١٠، وانظر "صحيح الترغيب والترهيب" (٤١).

وە دەڵێت: «اتَّبِعُوا وَلَا تَبْتَدِعُوا؛ فَقَدْ كُفِيتُمْ كُلَّ ضَلَالَةٍ»[(١)].

واتە: شوێنکەوتە بن، داهێنراو مەکەن، بەستانە لە هەموو سەرلێشیۆاوی یەك.

وە بە بیدعەکارانی وت: «لَقَدْ أَحْدَثْتُمْ بِدْعَةً ظُلْمًا، أَوْ قَدْ فَضَلْتُمْ أَصْحَابَ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عِلْمًا»[(٢)].

واتە: داهێنراوێکتان دروستکردووە بە زۆرو ستەم، یاخود دەڵێن لە هاوەڵانی محمد ﷺ زیاتر زانستمان پێیە.

الشَّیخ (الألباني) رحمه الله دەڵێت: «وإن من عجائب الدنيا أن يحتج بعض الناس بهذا الحديث على أن في الدين بدعة حسنة، ... وخفي عليهم، ... أن المراد به إجماع الصحابة واتفاقهم على أمر، كما يدل عليه السياق، ويؤيده استدلال ابن مسعود به على إجماع الصحابة على انتخاب أبي بكر خليفة»[(٣)].

ب. ناوترێت ئەم قسەی (صەحابە)یە (حكم الرفع)ی هەیە، واتە پلەی فەرموودەی پێ دەدرێت[(٤)].

لەبەر ئەوەی پلەکەی کاری پێ ناکرێت (سنده ضعيف)[(٥)]، پاشان پێچەوانەی کۆی قسەو بەرنامەی (عبدالله ی کوڕی مەسعود) بە لە دژایەتی کردنی توندی بیدعەکاران داو پێداگرتنی توندوتۆڵی مانەوە لەسەر سوننەت.

---

(١) رواه النسائي في "المدخل" (٢٠٤)، والدارمي في "السنن" (٢١١)، والطبراني في "الكبير" (٨٧٧٠)، والبغوي في "شرح السنة" (١/ ٢١٤)، والبيهقي في "الشعب" (٢٠٢٤)، وابن وضاح في "البدع" (١٣)، والمروزي في "السنة" (٧٨)، وابن بطة في "الإبانة" (١٧٤)، واللالكائي في "شرح أصول اعتقاد" (١٠٤)، وفي "أصل صفة الصلاة" للألباني (٢/ ٦٢٤).

(٢) رواه ابن وضاح في "البدع" (١٦)، والهيثمي في "مجمع الزوائد" (٦/ ١٨١)، وابن الجوزي في "تلبيس إبليس" ص٢٥.

(٣) "سلسلة الأحاديث الضعيفة والموضوعة وأثرها السيئ في الأمة" (٢/ ١٧).

(٤) "المبتدعة وموقف أهل السنة والجماعة منهم" لمحمد يسرى ص٥٩.

(٥) "السلسلة الأحاديث الضعيفة" للألباني (٥٣٣)، و "ميزان الاعتدال" للذهبي (٣/ ٣٠٥)، و "العلل المتناهية" لابن الجوزي (١/ ٢٨١)، وقال (ابن القيم) رحمه الله في "الفروسية" ص٢٨٦: أن هَذَا لَيْسَ من كَلَام رَسُول الله صلى الله عَلَيْهِ وَسلم وَإِنَّمَا يضيفه إِلَى كَلَامه من لَا علم لَهُ بِالحَدِيثِ.

ت. قسەی هاوەڵان بەڵگەیە (قول الصحابي حجة) لای هەندێك لە زانایان بە مەرجێك پێچەوانەی دەقێك نەبێت[1]، وە ئەم قسەیەش پێچەوانەی فەرموودەکانی دژایەتی داهێنراوە، وەکو «كُلُّ بِدْعَةٍ ضَلَالَةٌ»[2]، وە «مَنْ عَمِلَ عَمَلًا لَيْسَ عَلَيْهِ أَمْرُنَا فَهُوَ رَدٌّ»[3].

ث. وە هەر لە هاوەڵان دا پێچەوانەی ڕووکەشی ئەم قسەیەی (عبدالله ی کوڕی مەسعود) هەیە، گەر مەبەستی پێی خەڵکی گشتی بێت لە داهێنانی بیدعە دا، وەکو (عبدالله ی کوڕی عومەر) رضي الله عنهما دەڵێت: «كُلُّ بِدْعَةٍ ضَلَالَةٌ وَإِنْ رَآهَا النَّاس حَسَنَةً»[4].

واتە: هەموو داهێنراوێك گومڕایی یە گەر هەموو خەڵکیش بە باشی بزانن، کەواتە (عبدالله ی کوڕی مەسعود) مەبەستی ڕێی داهێنراو نەبووە.

سێیەم: قال عمر بن الخطاب رضي الله عنه عن الاجتماع لصلاة التراويح: «نِعْمَتِ الْبِدْعَةُ هَذِهِ»[5].

دیارترین بەڵگەیان بۆ داهێنراوی چاك ئەم فەرموودەیەی ئیمامی (عومەر)ە رضي الله عنه، هۆکاری وتنەکەیشی دەگەڕێتەوە بۆ ئەوەی وەکو (عُرْوَةَ بْنِ الزُّبَيْرِ) لە (عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ عَبْدٍ الْقَارِيِّ)ەوە دەیگێڕێتەوەو دەڵێت: «خَرَجْتُ مَعَ عُمَرَ بْنِ الخَطَّابِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، لَيْلَةً فِي رَمَضَانَ إِلَى المَسْجِدِ، فَإِذَا النَّاسُ أَوْزَاعٌ مُتَفَرِّقُونَ، يُصَلِّي الرَّجُلُ لِنَفْسِهِ، وَيُصَلِّي الرَّجُلُ فَيُصَلِّي بِصَلاَتِهِ الرَّهْطُ، فَقَالَ عُمَرُ: «إِنِّي أَرَى لَوْ جَمَعْتُ هَؤُلاَءِ عَلَى قَارِئٍ وَاحِدٍ، لَكَانَ أَمْثَلَ» ثُمَّ عَزَمَ، فَجَمَعَهُمْ عَلَى أُبَيِّ بْنِ كَعْبٍ، ثُمَّ خَرَجْتُ مَعَهُ لَيْلَةً أُخْرَى، وَالنَّاسُ يُصَلُّونَ بِصَلاَةِ قَارِئِهِمْ، قَالَ عُمَرُ: «نِعْمَ البِدْعَةُ هَذِهِ، وَالَّتِي يَنَامُونَ عَنْهَا أَفْضَلُ مِنَ الَّتِي يَقُومُونَ» ...»[6].

---

(١) أنظر "إعلام الموقعين" لابن القيم (٤/ ٩٢)، و "مختصر المنتهى" (٢/ ٢٨٧)، و "الأحكام" للآمدي (٣/ ١٩٥)، و "سلم الوصول" (٤/ ٤٠٨)، و "كشف الأسرار" (٣/ ١)، و "الموافقات" للشاطبي (٤/ ٤٤٦)، و "شرح الورقات" (١/ ١٨٨)، و "إرشاد الفحول" للشوكاني (٢/ ١٨٨)، و "حقيقة البدعة وأحكامها" لسعيد بن ناصر الغامدي (١/ ٣٢٠، ٣٣٦).

(٢) رواه مسلم (٢٦٠٦)، وابن ماجه (٤٦)، وسبق تخريجه ص٤٤.

(٣) رواه مسلم (١٧١٨)، وسبق تخريجه ص٤٦.

(٤) رواه ابن بطة في "الإبانة" (٢٠٥)، واللالكائي في "شرح أصول اعتقاد" (٨/ ٤)، وسبق تخريجه ص٥٦.

(٥) (٦) رواه البخاري (٢٠١٠)، سبق تخريجه ص٢٤٩.

واتە: لەگەڵ (عومەری کوڕی خەتتاب)دا شەوێکی ڕەمەزان چووین بۆ مزگەوت، بینیمان خەڵکی بە جیا جیا نوێژ دەکەن، هەر یەکێك بۆ خۆی نوێژ دەکات، یەکێك نوێژ دەکات و کۆمەڵێك بەدوایەوە نوێژ دەکەن، (عومەری کوڕی خەتتاب) وتی: گەر ئەمانەم کۆبکردایەتەوە بە پشتی قورئانخوێنێکەوە باشتر بوو، پاشان یەکلا بووەوە لەسەری و هەموویانی بە پشتی (ئوبەی کوڕی کەعب)ەوە کۆکردەوەو بە جەماعەت نوێژی بۆ کردن، پاشان شەوێکی تر ڕۆیشتین بۆ مزگەوت، خەڵکی نوێژیان بە جەماعەت بەدوای (ئوبەی)یەوە دەکرد، (عومەری کوڕی خەتتاب) ﷺ وتی: باشترین داهێنراو ئەمەیە، گەرچی ئەو کاتەی دەخەون (واتە کۆتایی شەو بۆ شەونوێژ) باشترە تاوەکو ئەم کاتەی نوێژ دەکەن (واتە سەرەتای شەو دوای نوێژی عیشا).

ئەم فەرموودەیەی ئیمامی (عومەر) ﷺ دەکرێتە بەڵگە لەسەر بوونی داهێنراوی چاك و خراپ (البدعة الحسنة والسيئة)، لەبەر ئەوەی ناوی «نِعْمَتِ الْبِدْعَةُ هَذِهِ» باشترین بیدعە ئەمەیە بردووە، بەڵام زانایانی شیکار (التحقیق) بەم شێوەیە وەڵامیان دەدەنەوە:

ئیمامی (الشاطبي) ﷺ دەڵێت: « صَلَاةِ التَّرَاوِيحِ فِي رَمَضَانَ جَمَاعَةً فِي الْمَسْجِدِ، فَقَدْ قَامَ بِهَا النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي الْمَسْجِدِ، وَاجْتَمَعَ النَّاسُ خَلْفَهُ.

فَخَرَّجَ أَبُو دَاوُدَ عَنْ أَبِي ذَرٍّ ؛ قَالَ: «صُمْنَا مَعَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَمَضَانَ، فَلَمْ يَقُمْ بِنَا شَيْئًا مِنَ الشَّهْرِ حَتَّى بَقِيَ سَبْعٌ، فَقَامَ بِنَا حَتَّى ذَهَبَ ثُلُثُ اللَّيْلِ، فَلَمَّا كَانَتِ السَّادِسَةُ؛ لَمْ يَقُمْ بِنَا؛ فَلَمَّا كَانَتِ الْخَامِسَةُ؛ قَامَ بِنَا حَتَّى ذَهَبَ شَطْرُ اللَّيْلِ، فَقُلْنَا: يَا رَسُولَ اللهِ لَوْ نَفَّلْتَنَا قِيَامَ هَذِهِ اللَّيْلَةِ؟ قَالَ: فَقَالَ: "إِنَّ الرَّجُلَ إِذَا صَلَّى مَعَ الْإِمَامِ حَتَّى يَنْصَرِفَ حُسِبَ لَهُ قِيَامُ لَيْلَةٍ"، قَالَ: فَلَمَّا كَانَتِ الرَّابِعَةُ؛ لَمْ يَقُمْ، فَلَمَّا كَانَتِ الثَّالِثَةُ جَمَعَ أَهْلَهُ وَنِسَاءَهُ وَالنَّاسَ فَقَامَ بِنَا حَتَّى خَشِينَا أَنْ يَفُوتَنَا الْفَلَاحُ، قَالَ: قُلْتُ: وَمَا الْفَلَاحُ؟ قَالَ: السَّحُورُ». ثُمَّ لَمْ يَقُمْ بِنَا بَقِيَّةَ الشَّهْرِ[1] .

---

(١) رواه ابن ماجه (١٣٢٧)، وأبو داود (١٣٧٥)، والنسائي في "الكبرى" (١٢٨٩)، وأحمد (٢١٤٤٧) وقال محققه (شعيب الأرنؤوط): إسناده صحيح على شرط مسلم، ورواه الدارمي في "السنن" (١٨١٨)، وعبدالرزاق في "المصنف" (٧٧٠٦)، والبزار في "المسند" (٤٠٤٢)، والبغوي في "شرح السنة" (٩٩١)، والبيهقي في "الشعب" (٣٠٠٨)، وصححه الألباني في "صحيح أبي داود" (١٢٤٥)، و "الإرواء" (٤٤٧)، و "صلاة التراويح" ص١٤، و "المشكاة" (١٢٩٨).

لَكِنَّهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ لَمَّا خَافَ افْتِرَاضَهُ عَلَى الْأُمَّةِ؛ أَمْسَكَ عَنْ ذَلِكَ، فَفِي الصَّحِيحِ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا: «أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ صَلَّى فِي الْمَسْجِدِ ذَاتَ لَيْلَةٍ، فَصَلَّى بِصَلَاتِهِ نَاسٌ، ثُمَّ صَلَّى الْقَابِلَةَ، فَكَثُرَ النَّاسُ، ثُمَّ اجْتَمَعُوا اللَّيْلَةَ الثَّالِثَةَ أَوِ الرَّابِعَةَ؛ فَلَمْ يَخْرُجْ إِلَيْهِمُ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَلَمَّا أَصْبَحَ؛ قَالَ: قَدْ رَأَيْتُ الَّذِي صَنَعْتُمْ، فَلَمْ يَمْنَعْنِي مِنَ الْخُرُوجِ إِلَّا أَنِّي خَشِيتُ أَنْ يُفْرَضَ عَلَيْكُمْ»، وَذَلِكَ فِي رَمَضَانَ»[1].

فَتَأَمَّلُوا؛ فَفِي هَذَا الْحَدِيثِ مَا يَدُلُّ عَلَى كَوْنِهَا سُنَّةً؛ فَإِنَّ قِيَامَهُ أَوَّلًا بِهِمْ دَلِيلٌ عَلَى صِحَّةِ الْقِيَامِ فِي الْمَسْجِدِ جَمَاعَةً فِي رَمَضَانَ، وَامْتِنَاعَهُ بَعْدَ ذَلِكَ مِنَ الْخُرُوجِ خَشْيَةَ الِافْتِرَاضِ لَا يَدُلُّ عَلَى امْتِنَاعِهِ مُطْلَقًا؛ لِأَنَّ زَمَانَهُ كَانَ زَمَانَ وَحْيٍ وَتَشْرِيعٍ، فَيُمْكِنُ أَنْ يُوحَى إِلَيْهِ إِذَا عَمِلَ بِهِ النَّاسُ بِالْإِلْزَامِ، فَلَمَّا زَالَتْ عِلَّةُ التَّشْرِيعِ بِمَوْتِ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ؛ رَجَعَ الْأَمْرُ إِلَى أَصْلِهِ، وَقَدْ ثَبَتَ الْجَوَازُ فَلَا نَاسِخَ لَهُ.

وَإِنَّمَا لَمْ يُقِمْ ذَلِكَ أَبُو بَكْرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ لِأَحَدِ أَمْرَيْنِ: إِمَّا لِأَنَّهُ رَأَى أَنَّ قِيَامَ النَّاسِ آخِرَ اللَّيْلِ وَمَا هُمْ بِهِ عَلَيْهِ كَانَ أَفْضَلَ عِنْدَهُ مِنْ جَمْعِهِمْ عَلَى إِمَامٍ أَوَّلَ اللَّيْلِ، ذَكَرَهُ الطَّرْطُوشِيُّ، وَإِمَّا لِضِيقِ زَمَانِهِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عَنِ النَّظَرِ فِي هَذِهِ الْفُرُوعِ، مَعَ شُغْلِهِ بِأَهْلِ الرِّدَّةِ وَغَيْرِ ذَلِكَ مِمَّا هُوَ آكَدُ مِنْ صَلَاةِ التَّرَاوِيحِ.

فَلَمَّا تَمَهَّدَ الْإِسْلَامُ فِي زَمَنِ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، وَرَأَى النَّاسَ فِي الْمَسْجِدِ أَوْزَاعًا كَمَا جَاءَ فِي الْخَبَرِ قَالَ: لَوْ جُمِعَتِ النَّاسُ عَلَى قَارِئٍ وَاحِدٍ لَكَانَ أَمْثَلَ، فَلَمَّا تَمَّ لَهُ ذَلِكَ؛ نَبَّهَ عَلَى أَنَّ قِيَامَهُمْ آخِرَ اللَّيْلِ أَفْضَلُ.

ثُمَّ اتَّفَقَ السَّلَفُ عَلَى صِحَّةِ ذَلِكَ وَإِقْرَارِهِ، وَالْأُمَّةُ لَا تَجْتَمِعُ عَلَى ضَلَالَةٍ.

وَقَدْ نَصَّ الْأُصُولِيُّونَ أَنَّ الْإِجْمَاعَ لَا يَكُونُ إِلَّا عَنْ دَلِيلٍ شَرْعِيٍّ.

---

(١) رواه البخاري (١١٢٩)، ومسلم (٧٦١)، وأبو داود (١٣٧٣)، والنسائي في "الكبرى" (١٢٩٩)، وأحمد (٢٥٤٤٦)، وابن حبان في "صحيحه" (٢٥٤٢)، والبغوي في "شرح السنة" (٩٨٩)، والبيهقي في "الشعب" (٢٩٩٧).

فَإِنْ قِيلَ: فَقَدْ سَمَّاهَا عُمَرُ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ بِدْعَةً وَحَسَّنَهَا بِقَوْلِهِ: نِعْمَتِ الْبِدْعَةُ هَذِهِ، وَإِذَا ثَبَتَتْ بِدْعَةٌ مُسْتَحْسَنَةٌ فِي الشَّرْعِ؛ ثَبَتَ مُطْلَقُ الاسْتِحْسَانِ فِي الْبِدَعِ.

فَالْجَوَابُ: إِنَّمَا سَمَّاهَا بِدْعَةً بِاعْتِبَارِ ظَاهِرِ الْحَالِ؛ مِنْ حَيْثُ تَرَكَهَا رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَاتَّفَقَ أَنْ لَمْ تَقَعْ فِي زَمَانِ أَبِي بَكْرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، لَا أَنَّهَا بِدْعَةٌ فِي الْمَعْنَى، فَمَنْ سَمَّاهَا بِدْعَةً بِهَذَا الاعْتِبَارِ؛ فَلَا مُشَاحَةَ فِي الْأَسَامِي، وَعِنْدَ ذَلِكَ فَلَا يَجُوزُ أَنْ يُسْتَدَلَّ بِهَا عَلَى جَوَازِ الِابْتِدَاعِ بِالْمَعْنَى الْمُتَكَلَّمِ فِيهِ؛ لِأَنَّهُ نَوْعٌ مِنْ تَحْرِيفِ الْكَلِمِ عَنْ مَوَاضِعِهِ:

فَقَدْ قَالَتْ عَائِشَةُ رَضِيَ اللهُ تَعَالَى عَنْهَا: «إِنْ كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَيَدَعُ الْعَمَلَ وَهُوَ يُحِبُّ أَنْ يَعْمَلَ بِهِ؛ خَشْيَةَ أَنْ يَعْمَلَ بِهِ النَّاسُ فَيُفْرَضَ عَلَيْهِمْ»[1][2].

واتە: نوێژی تەراویح بە کۆمەڵ لە مزگەوت دا پێغەمبەری خوا ﷺ کردوویەتی، خەڵکیش لەگەڵیا کردوویانە، (ئەبو زەر) ﷺ دەڵێت: بەڕۆژوو بووین لەگەڵ پێغەمبەر دا ﷺ ڕەمەزان، هیچ شەوێك لە مانگەکەدا شەونوێژی پێ نەدەکردین، تا حەوتی کۆتایی ما (واتە شەوی بیست و سێ)، نوێژی پێ کردین تا سێ یەکی شەو، لە شەشەم دا نوێژی بۆ نەکردین، لە شەوی پێنجەم دا (شەوی بیست و پێنج) تا نیوەشەو شەونوێژی پێ کردین، ... شەوی چوارەم پێی نەکردین، لە شەوی سێیەم دا (شەوی بیست و حەوت) خەڵکی و خێزانەکانی کۆکردەوەو نوێژی پێ کردین، تا ترساین فریای پارشێو نەکەوین، ... تا کۆتایی مانگەکە هیچ شەوێك نوێژی پێ نەکردین.

پێغەمبەری خوا ﷺ لەبەر ئەوەی فەرز نەبێت لەسەر موسوڵمانان نوێژی پێ نەکردین، ... (عائیشە)ی خێزانی ﷺ دەفەرموێت: پێغەمبەری خوا ﷺ شەونوێژی شەوێك لە مزگەوت کرد، هەندێك لە خەڵکی لەگەڵی دا کردیان، شەوێك دوای ئەوەی شەونوێژی بۆ کردن خەڵکی زیاتر بوون، لە شەوی سێیەم دا یان چوارەم دا بوو نەچوو بۆ مزگەوت، بەیانی کردەوە فەرمووی: کارەکەتانم بینی، هیچ هۆکارێك نەبوو لە نەهاتنم بۆ ناوتان بێجگە ترسی فەرز بوون نەبێت لەسەرتان. ئەمە لە ڕەمەزان دا بوو.

---

(١) الحديث رواه البخاري (١١٢٨)، ومسلم (٧١٨)، وأبو داود (١٢٩٣)، والنسائي في "الكبرى" (٤٨٢).

(٢) "الاعتصام" (١/٢٤٨ - ٢٥٠).

ئەم فەرموودەیە بەڵگەیە لەسەر تەراویح کردن بە جەماعەت لە مزگەوت دا، نەکردنیشی بە بەردەوامی لە ترسی فەرزبوون بووە، سەردەمەکەی سەردەمی هاتنەخوارەوەی وەحی و شەریعەت بووە، کاتێك هۆکاری ترسی فەرزبوون نەما بە وەفاتی پێغەمبەر ﷺ کارەکە گەڕایەوە بۆ بناغەی خۆی، بە دروستی و نەسڕینەوەی.

وە هۆکاری نەکردنی (ئەبو بەکر) ﷺ دووانە:

لەبەر ئەوەی خەڵکی لە کۆتایی شەو دا دەیانکردن.

وە دەرفەت نەبوونی بە بۆنەی شەڕی هەڵگەڕاوەکانەوە، کاتێك بۆ (عومەری کوڕی خەتتاب) ڕەخسا کۆدەنگی هاوەڵانیش دروستی دان پیادانانە، وە ئوممەتی ئیسلام و زانایانی کۆ نابنەوە لەسەر گومڕایی.

گەر وترا (عومەری کوڕی خەتاب) ناوی ناوە (باشترین داهێنراو ئەمەیە)؛ وە گەر داهێنراوێك لە دین دا بە چاك زانرا؛ ئەوا بە چاك زانین بە بنەما دادەنرێت لە بەشەکانی تردا.

وەڵام: بە ڕووکەش کارەکە ناونراوە داهێنراو، لەبەر نەکردنی پێغەمبەر ﷺ و نەگونجاندنی لە سەردەمی (ئەبو بەکر)دا ﷺ نەك بەگوێرەی مانا داهێنراو بێت، گەر بەو شێوە ناو نرابێت کێشە نیە لەسەر ناو، وە لەو کاتەش دا دروست نیە بکرێتە بەڵگە بە مانا شەرعی یەکەی، گەر نا جۆرێکە لە گۆڕانکاری وشەکان لە شوێنی خۆی دا.

(عائیشە) ﷺ دەفەرموێت: پێغەمبەری خوا ﷺ حەزی دەکرد هەندێ کار بکات و نەیدەکرد لە ترسی فەرز بوونی لەسەر خەڵك.

ئەوەی ئیمامی (عومەر) ﷺ بە بیدعەی دانا لە ڕووی کردنی لە مزگەوت دا نەبوو وە نە لە ڕووی جەماعەتەوە، بەڵکو (ابن تیمیة) ﷺ دەڵێت: «جمعهم على قارئ واحد، وأسرج المسجد، فصارت هذه الهيئة وهي اجتماعهم في المسجد على إمام واحد مع الإسراج عملا لم يكونوا يعملونه من قبل؛ فسمي بدعة؛ لأنه في اللغة يسمى بذلك، ولم يكن بدعة شرعية»[1].

واتە: کۆکردنەوەیان بەدوای قورئانخوێنێکەوە (واتە ئیمام) و چراو ڕۆشنکردنی مزگەوت، ئەم

---

(١) "اقتضاء الصراط المستقيم" (٢/ ٩٧).

شێوازە بەم شێوەیە کارێك بووە نەکرابوو لەوەو پێش، بۆیە ناوی بردووە بە بیدعە، لەڕووی زمانەوانیەوە نەك بیدعەیەکی شەرعی بێت.

وە (عەلی کوڕی ئەبو تالب) ﷺ پاش وەفاتی ئیمامی (عومەر) کاتێك مزگەوتی دەبینی لە ڕەمەزان دا بە ڕۆشنی دەیوت: «نَوَّرَ اللهُ عَلَى عُمَرَ قَبْرَهُ كَمَا نَوَّرَ عَلَيْنَا مَسَاجِدَنَا»[١].

واتە: خوای گەورە گۆڕەکەی (عومەر) ڕووناك بکاتەوە وەکو مزگەوتەکانمانی بۆ ڕووناك کردینەوە.

وە (ابن رجب) رحمه الله دەڵێت: «وَمُرَادُهُ أَنَّ هَذَا الْفِعْلَ لَمْ يَكُنْ عَلَى هَذَا الْوَجْهِ قَبْلَ هَذَا الْوَقْتِ، وَلَكِنَّ لَهُ أُصُولٌ مِنَ الشَّرِيعَةِ يُرْجَعُ إِلَيْهَا»[٢].

واتە: وە مەبەستی ئیمامی (عومەر) لەو قسەیەدا ئەوە بووە ئەم کارە بەم شێوەیە نەبووە پێش ئەم کاتە بەڵام بنەمایەکی شەرعی هەبوو بگەڕێتەوە سەری.

مادام کێشە لەسەر دارشتنە شەرعیەکە نیە باش وایە لە سنووری وشەیەکی چەق بەستوودا نەوەستین و لێکۆڵینەوەکانمان خڕ نەکەینەوە لەپشت ڕووکەشە دارشتنەکانەوە، کارەکەی ئیمامی (عومەر) ﷺ لەوە بەدەر نیە یاخود سونەتە یا بیدعەیە، وە بەڵگەکانیش لەسەر ئەوەیە کە سوننەتە[٣].

بەڵگەکانی کردنی نوێژی تەراویح بە جەماعەت لە مزگەوت دا

✍ پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێت: «مَنْ قَامَ رَمَضَانَ إِيمَانًا وَاحْتِسَابًا، غُفِرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ»[٤].

واتە: ئەوەی ڕەمەزان شەونوێژ بکات بە باوەڕو چاوەڕێی پاداشتەوە؛ لە تاوانی ڕابردووی خۆش دەبێت.

---

(١) "منهاج السنة النبوية" لابن تيمية (٨/ ٣٠٨)، و "جامع الأحاديث" للسيوطي (٣١٤٣٩)، و "الإبانة" لابن بطة (٨٠).

(٢) "جامع العلوم والحكم" (٢/ ١٢٨).

(٣) "أقوم السنن في نقض تقسيم البدع إلى سيىء وحسن" لدكتور: أحمد عبدالكريم نجيب ص٦٠.

(٤) رواه البخاري (٣٧)، ومسلم (٧٥٩)، وأبو داود (١٣٧١)، والترمذي (٨٠٨)، والنسائي في "الكبرى" (١٢٩٧)، وأحمد (٧٧٨٧)، والدارمي في "السنن" (١٨١٧)، وابن خزيمة في "صحيحه" (٢٢٠٢)، وابن حبان في "صحيحه" (١٤١)، والطبراني في "الأوسط" (٤٩٢٢)، وعبدالرزاق في "المصنف" (٧٧١٩)، والبزار في "المسند" (٧٨٦١)، والبغوي في "شرح السنة" (٩٨٨)، والبيهقي في "الشعب" (٢٩٩٨)، واللالكائي في "شرح أصول اعتقاد" (١٦٥٦).

✍ وە ڕێنمونیشی کردووە بە جەماعەت بیکات وەکو پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێت: «إِنَّهُ مَنْ قَامَ مَعَ الْإِمَامِ حَتَّى يَنْصَرِفَ كُتِبَ لَهُ قِيَامُ لَيْلَةٍ»[1].

واتە: ئەوەی لەگەڵ ئیمام دا نوێژ دەست پێ بکات وە لەگەڵی دا لێبێتەوە پاداشتی هەموو شەونوێژی بۆ دەنوسرێت.

کەواتە پاداشتی هەموو شەونوێژ پەیوەستە بە جەماعەتەوە لە مزگەوت دا لەگەڵ ئیمام دا، لەسەر ئەم هاندانە (ابن تيمية) رحمه الله دەڵێت: «وذلك أوكد من أن يكون سنة مطلقة، وكان الناس يصلونها جماعات في المسجد على عهده صلى الله عليه وسلم ويقرهم، وإقراره سنة منه صلى الله عليه وسلم»[2].

واتە: ئەمە دڵنیابوونە لەسەر ئەوەی سونەتێکی گشتی بێت، خەڵکی بە جەماعەت دەیانکرد لە مزگەوت لە سەردەمی خۆی دا، وە ئەویش بێدەنگ دەبوو لەسەری، وە بێدەنگیش دەبێتە سونەت لە لایەنی پێغەمبەری خواوە ﷺ.

✍ کۆکردنەوەی هاوەڵان بە پشتی ئیمامێکەوە بۆ نوێژی تەراویح لە شەوانی ڕەمەزان دا لە سەردەمی سێ خەلیفە (خلفاء الراشدين)دا بووە، وە کاری خەلیفە ڕاشدینەکان دەچێتە ژێر یاسای سونەتەوە نەك داهێنراو، لەبەر ئەوەی فەرمانی پێغەمبەری ﷺ لەسەرە کە دەفەرموێت: «عَلَيْكُمْ بِسُنَّتِي وَسُنَّةِ الْخُلَفَاءِ الرَّاشِدِينَ الْمَهْدِيِّينَ فَتَمَسَّكُوا بِهَا»[3].

---

(١) رواه الترمذي (٨٠٦)، وابن ماجه (١٣٢٧)، والنسائي في "الكبرى" (١٣٠٠)، وابن حبان في "صحيحه" (٢٥٤٧)، وابن أبي شيبة في "المصنف" (٧٦٩٥)، وابن خزيمة في "صحيحه" (٢٢٠٦)، والبيهقي في "السنن الكبرى" (٤٢٨١)، وصححه الألباني في "الإرواء" (٤٤٧)، و"صحيح الجامع الصغير" (١١٠٠)، وفي "صلاة التراويح" ص١٥.

(٢) "اقتضاء الصراط المستقيم" (٢/ ٩٥).

(٣) رواه ابن ماجه (٤٢)، وأبو داود (٤٦٠٧)، والترمذي (٢٦٧٦)، وأحمد (١٧١٤٢)، والدارمي في "السنن" (٩٦)، وابن حبان في "صحيحه" (٥)، والطبراني في "الكبير" (٦١٨)، والحاكم في "المستدرك" (٣٢٩)،والبزار في "المسند" (٤٢٠١)، والبغوي في "شرح السنة" (١٠٢)، والبيهقي في "الشعب" (٧١١٠)، واللالكائي في "شرح أصول اعتقاد" (٧٩)، والآجري في "الشريعة" (٨٦)، وابن أبي عاصم في "السنة" (٥٥)، وابن وضاح في "البدع" (٧٣)، والمروزي في "السنة" (٧٢)، وابن بطة في "الإبانة" (٨/ ٣٠١)، والقرطبي في "الجامع" (١٧٥٨)، وصححه الألباني في "الصحيحة" (٩٣٧، ٢٧٣٥)، و"ظلال الجنة" (٢٦)، وفي "التعليقات الحسان على صحيح ابن حبان" (٥)، و"صحيح الجامع الصغير" (٢٥٤٩).

واته: پەیوەست بن بە سوننەتی من و خەلیفە کاملە هیدایەتدراوەکانەوەو پەیوەست بن پێوەی.

وە ماوەی ئەو خەلیفانەی دوای خۆی دیاری کردووە، وەکو دەفەرموێت: «الْخِلَافَةُ بَعْدِي فِي أُمَّتِي ثَلَاثُونَ سَنَةً»(١).

واته: جێنشینی لەسەر بەرنامەی پێغەمبەرایەتی دوای من سی ساڵە.

ئاشکرایە چوار خەلیفە ناودارەکان دەگرێتەوە، یەکێك لەوانە ئیمامی (عومەر)ە ﷺ وە بە تایبەت پێغەمبەری خوا ﷺ ناوی دوو خەلیفەی سەرەتایی بردووە بە شوێنکەوتەیان وەکو دەفەرموێت: «اقْتَدُوا بِاللَّذَيْنِ مِنْ بَعْدِي مِنْ أَصْحَابِي أَبِي بَكْرٍ وَعُمَرَ»(٢).

واته: شوێنکەوتەی ئەوانە بن لەدوای من (ئەبو بەکر) و (عومەر) رضي الله عنهما.

کارەکەی ئیمامی (عومەر) رضي الله عنه لە دوو حاڵەت بەدەر نیە: یان سوننەتەو بنەمای هەیە، یاخود بیدعەیەو بێ بنەمایە، گەر سوننەت بێت ئەوا هیچ قسەی لەسەر نیە، وە گەر بیدعە بێت ئایا چۆن دەق هەیە لەسەر شوێنکەوتەیان؟ وە وەسف دەکرێن بە هیدایەت دراو؟ وە ئایا چۆن ئیمامی عومەر ڕازی دەبێت بەر هەڕەشەی بیدعەکارو گومڕاو ئەهلی ئاگر «كُلَّ بِدْعَةٍ ضَلَالَةٌ، وَكُلَّ ضَلَالَةٍ فِي النَّارِ» بکەوێت؟!.

کەواتە هەر دەبێت مەبەستی پێی بیدعە بێت لە ڕووی زمانەوە نەك لە ڕووە شەرعی یەکەیەوە، لەبەر ئەوەی لە ڕووە شەرعی یەکەوە هەمووی گومڕایی یە.

(ابن كثير) رحمه الله دەڵێت: «وَالْبِدْعَةُ عَلَى قِسْمَيْنِ: تَارَةً تَكُونُ بِدْعَةً شَرْعِيَّةً، كَقَوْلِهِ: فَإِنَّ كُلَّ مُحْدَثَةٍ بِدْعَةٌ، وَكُلَّ بِدْعَةٍ ضَلَالَةٌ. وَتَارَةً تَكُونُ بِدْعَةً لُغَوِيَّةً، كَقَوْلِ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عَنْ جَمْعِهِ إِيَّاهُمْ عَلَى صَلَاةِ التَّرَاوِيحِ وَاسْتِمْرَارِهِمْ: نِعْمَتْ البدعةُ هَذِهِ»(٣).

---

(١) رواه أبو داود (٤٦٤٦)، والترمذي (٢٢٢٦)، وابن حبان في "صحيحه" (٦٩٤٣)، والطبراني في "الكبير" (١٣٦)، والبزار في "المسند" (٣٨٢٨)، والآجري في "الشريعة" (٤/١٧٥٩)، وابن بطة في "الإبانة" (٨/ ٢٠٥)، والطبراني في "الجامع" (٢٣١٣)، ونعيم بن حماد في "الفتن" (٢٤٩)، وصححه الألباني في "الصحيحة" (١٥٣٤)، و "صحيح الجامع الصغير" (٣٣٤١).

(٢) رواه ابن ماجه (٩٧)، والترمذي (٣٨٠٥)، والبغوي في "شرح السنة" (٣٨٩٦)، وصححه الألباني في "الصحيحة" (١٢٣٣)، و "صحيح الجامع الصغير" (١١٤٤).

(٣) "تفسير القرآن العظيم" (١/ ٣٩٨).

واتە: داهێنراو دوو جۆرە: جارێکیان داهێنراو لە ڕووە شەرعیەکەیەوە، کە هەمووی گومڕایی و سەرلێشێواویە وەك دەفەرموێت: «وَكُلَّ بِدْعَةٍ ضَلَالَةٌ» وە جارێك دەبێت داهێنراو لە ڕووی زمانەوانیەوە بێت، وەکو قسەکەی ئیمامی (عومەر) ﷺ بۆ نوێژی تەراویح: «نعْمَتْ البدعةُ هَذِه».

وە (ابن تيمية) ﷺ دەڵێت: «أكثر ما في هذا تسمية عمر تلك: بدعة، مع حسنها، وهذه تسمية لغوية، لا تسمية شرعية، وذلك أن البدعة في اللغة تعم كل ما فعل ابتداء من غير مثال سابق. وأما البدعة الشرعية: فما لم يدل عليه دليل شرعي»[١].

واتە: ئەوپەڕی شیکردنەوە بۆ قسەکەی ئیمامی (عومەر) بیدعەیەو چاکە، ناونانێکی زمانەوانیە نەك ناونانێکی شەرعی، لەبەر ئەوەی بیدعە لە زمان دا هەموو ئەوانە دەگرێتەوە لە سەرتا دەکرێت بەبێ بوونی شێوەی پێشووی، بەڵام بیدعەی شەرعی هەموو ئەوانەیە بەڵگەی شەرعی یان لەسەر نیە.

الشَيْخ (العثيمين) ﷺ دەڵێت: « فلا يليق بعمر- رضي الله عنه- وهو من هو أن يخالف كلام سيد البشر محمد ﷺ وأن يقول عن بدعة «نعمة البدعة».

وتكون هذه البدعة هي التي أرادها رسول الله ﷺ بقوله: «كل بدعة ضلالة» بل لابد أن تنزل البدعة التي قال عنها عمر إنها «نعمت البدعة» على بدعة لا تكون داخلة تحت مراد النبي ﷺ ... بدعة اعتبارية إضافية وليست بدعة مطلقة إنشائية أنشأها عمر ﷺ؛ ... وبهذا التقعيد لا يمكن أبداً أن يجد أهل البدع من قول عمر هذا منفذاً لما استحسنوه من بدعهم»[٢].

واتە: شایستە نیە بە ئیمامی (عومەر)ەوە ﷺ قسەیەك بکات پێچەوانەی فەرموودەی پێغەمبەر ﷺ بێت؛ بڵێت باشترین بیدعە وە مەبەستی بەو بیدعەیە بێت کە پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی (هەموو بیدعەیەك گومڕایی یە)، بەڵکو دەبێت ئەم قسەی ئیمامی (عومەر)ە لەو مەبەستەدا نەبێت ... بەڵکو بە شێوازی ڕەچاوکردن وە خستنەپاڵەوە پێی بوترێت بیدعە نەك بە شێوەی بنیادنان و

(١) "اقتضاء الصراط المستقيم" (٢/ ٩٥).

(٢) "الإبداع في بيان كمال الشرع وخطر الابتداع" لمحمد بن صالح العثيمين ص١٨.

دروست كردن، بەم شێوە بنەما كردنە بیدعەكاران نابێت بە هیچ شێوەیەك قسەكانیان بكەنە ڕێگەیەك بۆ بە چاك زانینی داهێنراوەكانیان.

هەمان شێوەو مانای هەیە بۆ قسەی كوڕەكەی (عبدالله ی كوڕی عومەر) رضي الله عنهما: «فَإِذَا عَبْدُ اللهِ بْنُ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا، جَالِسٌ إِلَى حُجْرَةِ عَائِشَةَ، وَإِذَا نَاسٌ يُصَلُّونَ فِي الْمَسْجِدِ صَلاَةَ الضُّحَى، قَالَ: فَسَأَلْنَاهُ عَنْ صَلاَتِهِمْ، فَقَالَ: بِدْعَةٌ»(١).

واتە: پرسیاری لێ دەكەن لەسەر نوێژی چێشتەنگاو (صلاة الضحى) خەڵكی لە مزگەوت دەیكەن، دەڵێت: بیدعەیە.

یاخود وتی: «بِدْعَةٌ وَنِعْمَتِ الْبِدْعَةُ»(٢).

واتە: باشترین بیدعەیە.

یاخود وتی: «وَمَا أَحْدَثَ النَّاسُ شَيْئًا أَحَبَّ إِلَيَّ مِنْهَا»(٣).

واتە: خەڵكی شتێكی دروست نەكردووە لەمە بەلای منەوە خۆشەویستتر بێت.

لەگەڵ ئەوەش دا نوێژی چێشتەنگاو سوننەتە، وە پێغەمبەری خوا ﷺ خەڵكیشی بۆ هان داوە، وەكو دەفەرموێت: «لَا يُحَافِظُ عَلَى صَلَاةِ الضُّحَى إِلَّا أَوَّابٌ، وَهِيَ صَلَاةُ الْأَوَّابِينَ»(٤).

واتە: كەسێك نوێژی چێشتەنگاو ناپارێزێت بێجگە لە (الأوابين) بەردەوام ڕوو لە خوا نەبێت.

وە دەفەرموێت: «مَنْ خَرَجَ مِنْ بَيْتِهِ مُتَطَهِّرًا إِلَى صَلَاةٍ مَكْتُوبَةٍ فَأَجْرُهُ كَأَجْرِ الْحَاجِّ الْمُحْرِمِ، وَمَنْ خَرَجَ إِلَى تَسْبِيحِ الضُّحَى لَا يَنْصِبُهُ إِلَّا إِيَّاهُ فَأَجْرُهُ كَأَجْرِ الْمُعْتَمِرِ ...»(٥).

---

(١) رواه البخاري (١٧٧٥)، ومسلم (١٢٥٥)، وأحمد (٦١٢٦)، وابن حبان في "صحيحه" (٣٩٤٥)، وابن خزيمة في "صحيحه" (٣٠٧٠)، والبيهقي في "السنن الكبرى" (٨٨٣٦)، وفي "مسند اسحاق بن راهويه" (١١٨٧).

(٢) رواه ابن أبي شيبة في "المصنف" (٧٧٧٥)، والطبراني في "الكبير" (١٣٥٦٣).

(٣) رواه عبدالرزاق في "المصنف" (٤٨٦٨).

(٤) رواه الطبراني في "الأوسط" (٣٨٦٥)، والحاكم في "المستدرك" (١١٨٢)، وابن خزيمة في "صحيحه" (١٢٢٤)، وصححه الألباني في "الصحيحة" (٧٠٣)، و "صحيح الجامع الصغير" (٧٦٢٨)، و "صحيح الترغيب والترهيب" (٦٧٦).

(٥) رواه أبو داود (٥٥٨)، وأحمد (٢٢٣٥٨)، والبيهقي في "السنن الكبرى" (٤٩٧٣)، وصححه الألباني في "صحيح الترغيب والترهيب" (٣٢٠)، و "صحيح الجامع الصغير" (٦٢٢٨)، وفي "المشكاة" (٧٢٨).

واتە: ئەوەی دەستنوێژ بگرێت و بچێت بۆ نوێژێکی فەرز پاداشتی وەکو ئیحرام بە حەجەوە وایە، وە ئەوەی بچێت بۆ نوێژی چێشتەنگاو وە هۆکاری ڕۆشتنەکەی ئەوە بێت ئەوا پاداشتی وەکو عومرەکارێك وایە.

لەگەڵ ئەوەش دا هەموو داهێنراوێکی شەرعی بە گومڕایی دەزانێت وەکو دەفەرموێت: «كُلُّ بِدْعَةٍ ضَلَالَةٌ وَإِنْ رَآهَا النَّاس حَسَنَةً»[1].

واتە: هەموو داهێنراوێك گومڕایی یە گەر هەموو خەڵکیش بە باشی بزانن.

ئەمە بەڵگەیە لەسەر ئەوەی کە مەبەستی خۆیی و باوکی داهێنراوی شەرعی نەبووە، بەڵکو لە ڕووی زمانەوانیەوە مەبەستی بووە.

(عبدالمحسن العباد) دەڵێت: «المعنى اللغوية غالبًا أعمّ من المعاني في الشرع، والمعنى الشرعي غالبًا جزء من جزئيات المعنى اللغوي، ومن أمثلة ذلك: التقوى والصيام والحج والعمرة والبدعة»[2].

واتە: مانای زمانەوانی زۆرجار فراوانترە لە مانا شەرعی یەکان و مانا شەرعی یەکان زۆر جار بەشێکن لە بەشەکانی مانا زمانەوانیەکان، وەکو:

التقوى: مانای شەرعی واتە خوا پەرستن، مانای زمانەوانی واتە خۆپاراستن.

الصيام: لە شەرع دا نەخواردن و خواردنەوەیە، لە زمانەوانی دا واتە ڕێگری.

الحج: لە شەع دا عیبادەتێکی دیاریکراوە، لە زمانەوانی دا واتە مەبەست.

البدعة: لە شەرع دا واتە بێ بنەمای دینی، لە زمانەوانی دا واتە داهێنان بەبێ بوونی شێوازی پێشووی.

الصلاة: لە شەرع دا واتە نوێژ، لە زمانەوانی دا واتە دوعا.

---

(١) رواه ابن بطة في "الإبانة" (٢٠٥)، واللالكائي في "شرح أصول اعتقاد" (٨/ ٤)، وسبق تخريجه ص٥٦.

(٢) "الحث على اتباع السنة والتحذير من البدع" لعبدالمحسن العباد ص٤٥.

تەنانەت لە عورفی هاوەڵانیش دا ئەم شێوە بەکارهێنانە زمانەوانیە باو بووە، وەکو (ئوبەی کوڕی کەعب) ﷺ لە باسی سڵاوات دا بۆ پێغەمبەری خوا ﷺ دەڵێت: «أفأجعل لك صلاتي كلها قال: (إذن يغفر لك ذنبك كله)»[١].

واتە: ئەی پێغەمبەری خوا گەر هەموو دوعاکانم سڵاوات بێت بۆ تۆ، فەرمووی: کەواتە لە هەموو تاوانەکانت خۆش دەبێت.

هەروەك قنوت لە بەکارهێنانی هاوەڵان دا واتە (قورئان زۆر خوێندن و دوعا) نەك (دوعای قنوت) مەشهور لەناو خەڵك دا، ئەوە بووەتە شوێنی جیاوازی نێوان زانایان بۆ خوێندنی قنوتی بەیانی کە مەبەست لە فەرموودەکە قورئان خوێندنە نەك دوعای قنوت.

وەکو (ابن القيم) ﷺ دەڵێت: «وَلَمَّا صَارَ الْقُنُوتُ فِي لِسَانِ الْفُقَهَاءِ وَأَكْثَرِ النَّاسِ هُوَ هَذَا الدُّعَاءَ الْمَعْرُوفَ «اللَّهُمَّ اهْدِنِي فِيمَنْ هَدَيْتَ» ... حَمَلُوا الْقُنُوتَ فِي لَفْظِ الصَّحَابَةِ عَلَى الْقُنُوتِ فِي اصْطِلَاحِهِمْ، وَنَشَأَ مَنْ لَا يَعْرِفُ غَيْرَ ذَلِكَ، فَلَمْ يَشُكَّ أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَصْحَابَهُ كَانُوا مُدَاوِمِينَ عَلَيْهِ كُلَّ غَدَاةٍ»[٢].

چوارەم: کۆکردنەوەی قورئان لە سەردەمی (ئەبو بەکری صديق) ﷺ داو نوسینەوەی و کورتکردنەوەی خوێندنی لەسەر یەك جۆر خوێندنەوە لە (مصحف)ی ئیمامی (عوسمان) ﷺ و دانانی بانگی یەکەم بۆ نوێژی (جومعە) لە سەردەستی (عوسمانی کوڕی عەفان) و نوێژی جەژن لە مزگەوت لە سەردەمی (عەلی کوڕی ئەبو تالب) دا ﷺ وە نوسینەوەی زانستە شەرعی یەکان.

🕮 کۆکردنەوەی قورئان:

ئیمامی (الشاطبي) ﷺ دەڵێت: «أَنَّ أَصْحَابَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اتَّفَقُوا عَلَى جَمْعِ الْمُصْحَفِ، ... فَرُوِيَ عَنْ زَيْدِ بْنِ ثَابِتٍ - رَضِيَ اللهُ عَنْهُ - قَالَ: أَرْسَلَ إِلَيَّ أَبُو بَكْرٍ - رَضِيَ اللهُ عَنْهُ - مَقْتَلَ (أَهْلِ) الْيَمَامَةِ، وَإِذَا عِنْدَهُ عُمَرُ - رَضِيَ اللهُ عَنْهُ - قَالَ أَبُو بَكْرٍ: (إِنَّ عُمَرَ أَتَانِي فَقَالَ): إِنَّ

(١) "تحقيق فضل الصلاة على النبي ﷺ" للألباني رقم (١٤).

(٢) بڕوانە "زاد المعاد في هدي خير العباد" (١/ ٢٧٤).

الْقَتْلَ قَدِ اسْتَحَرَّ بِقُرَّاءِ الْقُرْآنِ يَوْمَ الْيَمَامَةِ، وَإِنِّي أَخْشَى أَنْ يَسْتَحِرَّ الْقَتْلُ بِالْقُرَّاءِ فِي الْمَوَاطِنِ كُلِّهَا فَيَذْهَبَ قُرْآنٌ كَثِيرٌ، وَإِنِّي أَرَى أَنْ تَأْمُرَ بِجَمْعِ الْقُرْآنِ. قَالَ: فَقُلْتُ لَهُ: كَيْفَ أَفْعَلُ شَيْئًا لَمْ يَفْعَلْهُ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ؟ ... فَقُلْتُ: كَيْفَ تَفْعَلُونَ شَيْئًا لَمْ يَفْعَلْهُ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ؟ ...»[1][2].

واتە: هاوەڵانی پێغەمبەر ﷺ کۆدەنگ بوون لەسەر کۆکردنەوەی قورئان لە یەك (مصحف) دا، (زەیدی کوڕی ثابت) بۆمان دەگێڕێتەوەو دەڵێت: (ئەبو بەکری صدیق) ناردی بە دوام داو وتی: (عومەر) هاتووەتە لام و دەڵێت: قورئانخوێنان لە شەڕی (یەمامە) زۆر کوژراون، من وای بە باش دەزانم فەرمان بدەیت بە کۆکردنەوەی قورئان، منیش (ئەبو بەکر) وتم: چۆن کارێك بکەم کە پێغەمبەری خوا ﷺ نەیکردووە؟ (زەید)یش دەڵێت: منیش وتم: چۆن کارێك دەکەن کە پێغەمبەری خوا ﷺ نەیکردووە؟ (ئەبوبەکرو عومەر) ئەم باسەیان لەگەڵ دەکردم تاوەکو خوای گەورە دڵی یەکلا کردمەوە لەسەری.

ئەم کارە کۆدەنگی هاوەڵانی لەسەرە، وە یەکێك بۆی نەقڵ نەکردووین یەك کەس لە هاوەڵان پێچەوانەی ئەم کارە بووبێت.

بە دڵنیایی گونجاو بووە کارەکەیان لەگەڵ مەبەستە شەرعی یەکان داو لەگەڵ ئەوەش دا لەخۆ نەگرتن و پێچەوانە نەبوونی بنەمایەکی شەرعی و بەڵگەکانی لەخۆ نەگرتووە، قسەی (ئەبو بەکرو زەید) رضي الله عنهما (چۆن کارێك بکەین کە پێغەمبەری خوا ﷺ نەیکردبێت)، ئەمە بەڵگەیە لەسەر ئەوەی دەیانزانی کارەکەیان پێچەوانەی شەرع نیە.

(ابن تيمية) رحمه الله دەڵێت: «فإن المانع من جمعه على عهد رسول الله صلى الله عليه وسلم كان أن الوحي كان لا يزال ينزل، فيغير الله ما يشاء ويحكم ما يريد، فلو جمع في مصحف واحد لتعسر أو تعذر تغييره كل وقت، فلما استقر القرآن بموته صلى الله عليه وسلم واستقرت الشريعة بموته صلى الله عليه وسلم أمن الناس من زيادة القرآن ونقصه»[3].

---

(١) الحديث رواه البخاري (٤٦٧٩)، والترمذي (٣١٠٣)، والنسائي في "الكبرى" (٧٩٤١)، وابن حبان في "صحيحه" (٤٥٠٦)، والطبراني في "الكبير" (٤٩٠١)، والبغوي في "شرح السنة" (١٢٣٠).

(٢) "الاعتصام" (٢/ ٦١٢، ٦١٣).

(٣) "اقتضاء الصراط المستقيم" (٢/ ٩٧).

واته: هۆکاری کۆنەکردنەوەی قورئان لە سەردەمی پێغەمبەری خوا ﷺ لە چاوەڕێ بوونی سڕینەوەی هەندێك ئەحکام و خوێندنەوەدا بوو، لەبەر ئەوەی قورئان بەردەوام دادەبەزی و خوای پەروەردگار چی بویستایە دەیگۆڕی و ئاڵوگۆڕی یاساکانی دەکرد، گەر لە یەك (مصحف) دا کۆ بکرایەتەوە لە هەموو کاتێك دا سڕینەوەو گۆڕانکاری قورس دەبوو، کاتێك کۆتایی هاتنەخوارەوەی هات بە وەفاتی پێغەمبەری خوا ﷺ شەریعەتی ئیسلامی جێگیر بوو، دڵنیا بوون لە نەمانی زیادو کەمی لە قورئان دا.

ئەو کاتە خوای گەورە خستیە دڵی خەلیفەی ڕاشدینەوە بە کۆکردنەوەی قورئان، ئەمەش وادەی خوایی یە بۆ پاراستنی قورئانەکەی، وەکو دەفەرموێت: ﴿إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا ٱلذِّكْرَ وَإِنَّا لَهُۥ لَحَٰفِظُونَ ۝٩﴾ [الحجر: ٩].

قورئان خۆی کۆمەڵ کۆمەڵ نوسرابووەوە، خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿رَسُولٌ مِّنَ ٱللَّهِ يَتْلُوا۟ صُحُفًا مُّطَهَّرَةً ۝٢﴾ [البينة: ٢].

واته: پێغەمبەرێکی خوا پەڕاوە پاکەکان دەخوێنێتەوە.

بەڵام جیاجیا بووە، وە ئەمە وادەی خوایی یە بۆ کۆکردنەوەی، وەکو دەفەرموێت: ﴿إِنَّ عَلَيْنَا جَمْعَهُۥ وَقُرْءَانَهُۥ ۝١٧﴾ [القيامة: ١٧].

واته: لەسەر ئێمەیە کۆکردنەوەو خوێندنەوەی.

ئەوە بوو لە سەردەمی (ئەبو بەکر)دا رضي الله عنه کۆکرایەوە لە یەك (مصحف) دا، وە لە سەردەمی (عوسمان)دا رضي الله عنه کورت کرایەوە لەسەر یەك جۆر خوێندنەوە ئەویش لەهجەی (قوڕەیش) بوو.

وە کۆدەنگی هاوەڵانی لەسەر بوو (إجماع الصحابة) کە بەڵگەیەکی شەرعی یە، وادەیە کۆ نابنەوە لەسەر گومڕایی، وە ئەم کارە لەژێر ناونیشانی یاسای «مَا لَا يَتِمُّ الْوَاجِبُ إِلَّا بِهِ؛ فَهُوَ وَاجِبٌ»[1].

---

(١) "العدة في أصول الفقه" للقاضي أبو يعلى (٢/ ٤١٩)، "مذكرة أصول الفقه" للشنقيطي ص١٦، "المسودة في أصول الفقه" لمجد الدين عبدالسلام ص٦٠، "الأحكام في أصول الأحكام" للآمدي (١/ ١١٠)، "الأشباه والنظائر" للسبكي (٢/ ٨٨).

واتە: هەر کارێك واجبێکی پێ تەواو نەکرێت؛ ئەو کارەش واجبە.

یا لەژێر یاسای «دَرْءُ الْمَفَاسِدِ وَسَدُّ الزَّرَائِعِ»[1].

واتە: دوورخستنەوەی زەرەروزەرەرمەندی یەکان و داخستنی هۆکارو ڕێگا خراپەکان.

ئەمانە ئەو یاسا بنەماییانەن (القواعد الأصولية) کە لە قورئان و فەرموودەوە وەرگیراون.

(سليم الهلالي) دەڵێت: «إنَّ هذهِ الوَسائل غير مقصودة في ذاتها لكنها تؤدي إلى ما هو مشروع»[2].

ئەم هۆکارانە مەبەست نین بەڵام ڕێگایەکن بۆ کارە دروستەکان (کۆکردنەوە مەبەست و هۆکاری پاراستنە).

هەرچی کاری هاوەڵان هەیە (لە کۆکردنەوەی قورئان، شەڕی هەڵگەڕاوەکان، فەرموودە نوسینەوە، ...هتد) داهێنراو پێچەوانەو دژی ئەمانەیە، لەبەر ئەوەی داهێنراو لەگەڵ مەبەستە شەرعی یەکان دا ناگونجێت، بەڵکو گونجاوە لەگەڵ سوودمەندی بیدعەکاران دا، وە «والبدع ليست من باب الوسائل بل مقصودة التعبد بها» داهێنراوەکان وەکو هۆکار مەبەست نین، بەڵکو مەبەست پێیان پەرستنە، داهێنراوەکان خزمەتی ئیسلام ناکات بەڵکو لە خزمەتی کۆمەڵێکی کەم و دیاریکراو دایە، وە لە مێژووش دا کۆدەنگی موسوڵمانانیان لەسەر نەبووە، بە پێچەوانەی کۆدەنگی هاوەڵانەوە لەسەر ئەو کارانە کە دەیکەنە بەڵگە بۆ خۆیان[3].

ئیمامی (الشاطبي) رحمه الله دەڵێت: «أَنَّ الْمَصَالِحَ الْمُرْسَلَةَ مَقُولٌ بِهَا عِنْدَ السَّلَفِ مَعَ أَنَّ الْقَائِلِينَ بِهَا يَذُمُّونَ الْبِدَعَ وَأَهْلَهَا وَيَتَبَرَّؤُونَ مِنْهُمْ؛ دَلَّ عَلَى أَنَّ الْبِدَعَ مُبَايِنَةٌ لَهَا، وَلَيْسَتْ مِنْهَا فِي شَيْءٍ»[4].

(مصالح المرسلة): خوێندنەوەی سوودمەندی یە بەردەوامەکان، یاسایەکی شەرعی لەناو هاوەڵان دا خوێندراوەتەوە لەگەڵ ئەوەش دا ئەوانەی ئەو سوودمەندیانە ڕەچاو دەکات، کاریان

---

(١) "مذكرة أصول الفقه" للشنقيطي ص٢٠٢، "الأشباه والنظائر" لابن نجيم (١/ ٧٨).

(٢) (٣) "البدعة وأثرها السيء على الأمة" جامع الرسائل لسليم الهلالي ص٢٣١.

(٤) "الاعتصام" (١/ ٢٤١).

دژایەتی بیدعەکاران و بەرپەرچ دانەوەیان بووە، ئەمە بەڵگەیە لەسەر ئەوەی داهێنراوەکان جیاوازن و هیچ پەیوەندی یان پێیانەوە نیە.

ئەوەی هاوەڵان کردوویانە بنەمایەکی هەیە بەگشتی ئەویش گەیاندنی دینە، خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلرَّسُولُ بَلِّغۡ مَآ أُنزِلَ إِلَيۡكَ مِن رَّبِّكَ﴾ [المائدة: ٦٧].

پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێت: «لِيُبَلِّغِ الشَّاهِدُ مِنْكُمُ الغَائِبَ»[1].

واتە: ئەوەی ئامادەیە بیگەیەنێت بە دوای خۆی، کەواتە پێغەمبەرو ﷺ هاوەڵانیش ﷺ دەبێت دین بگەیەنن.

گەیاندنیش شێوازی دیاریکراوی نیە، لە ڕووی تێگەیشتنەوە دەرکی پێ دەکرێت بە هەموو شێوەیەك دەبێت لە نوسینەوەو لەبەر کردن، وە هەروەها پاراستنی لە گۆڕین و دەسکاری کردن، بۆیە کۆدەنگی هاوەڵانی لەسەر دروست بوو.

بەڵام بێجگە لە (مصحف) وەکو زانستە شەرعی یەکان (العلوم الشرعية) کارەکە ئاسانە، لەبەر ئەوەی لە سوننەت دا هاتووە نوسینەوەی، وەکو پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێت: «اكْتُبُوا لِأَبِي شَاهٍ»[2]. ئەو فەرموودانە بنوسنەوە بۆ (أبي شاه).

وە (أبو هريرة) ﷺ دەڵێت: «مَا مِنْ أَصْحَابِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَحَدٌ أَكْثَرَ حَدِيثًا عَنْهُ مِنِّي، إِلَّا مَا كَانَ مِنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عَمْرٍو، فَإِنَّهُ كَانَ يَكْتُبُ وَلاَ أَكْتُبُ»[3].

---

(١) رواه البخاري (٦٧)، ومسلم (١٦٧٩)، والنسائي في "الكبرى" (٤٠٧٨)، وأحمد (٢٠٤١٩)، والدارمي في "السنن" (١٩٥٧)، وابن أبي شيبة في "المصنف" (٣٧٢٦٦)، وابن حبان في "صحيحه" (٣٨٤٨)، والطبراني في "الأوسط" (٩٦٣)، والحاكم في "المستدرك" (٥٩٨٢)،والبزار في "المسند" (٣٦١٧)، والبغوي في "شرح السنة" (١٩٦٥)، والبيهقي في "الشعب" (٥١٠٢).

(٢) رواه البخاري (٢٤٣٤)، ومسلم (١٣٥٥)، وأبو داود (٢٠١٧)، والترمذي (٢٦٦٧)، والنسائي في "الكبرى" (٥٨٢٤)، وأحمد (٧٢٤٢)، وابن أبي شيبة في "المصنف" (٣٦٩٢١)، وابن حبان في "صحيحه" (٣٧١٥)، والدارقطني (٣١٤٩)، والبيهقي في "الشعب" (٣٧١٩).

(٣) رواه البخاري (١١٣)، الترمذي (٢٦٦٨)، والنسائي في "الكبرى" (٥٨٢٢)، وأحمد (٧٣٨٩)، والدارمي في "السنن" (٥٠٠)، وابن حبان في "صحيحه" (٧١٥٢)، والطبراني في "الأوسط" (٨٨٤٣)، والحاكم في "المستدرك" (٣٥٧).

واتە: کەس لە هاوەڵان هێندەی من فەرموودەی پێغەمبەری ﷺ لا نەبوو جگە لە (عبدالله ی کوڕی عەمر) نەبێت، چونکە ئەو دەینوسیەوە من نەمدەنوسیەوە.

وە کاتب (نوسەرەوە)ی (وەحی) هەبوو، وە ئەمانە لە ڕوانگەی «مَا لَا يَتِمُّ الْوَاجِبُ إِلَّا بِهِ؛ فَهُوَ وَاجِبٌ»یە، بەڵام پێشووەکان بە باشیان نەدەزانی زانست بنوسنەوە لەبەر هۆکارێکی تر بوو نەك (بیدعە)، هەرکەسێك زانست و عیلم ناو بنێت (بیدعە) زیادەڕەوە یاخود بێ ئاگایە لە وشەی (بیدعە)و بەکارهێنانی، ئەمانە بەڵگە نین لەسەر بەچاك زانینی بیدعەکردن و پاساو بۆی[1].

وە کۆکردنەوەی خەڵکیش لەسەر یەك جۆر خوێندنەوە (قراءة) لە سەردەمی (عوسمانی کوڕی عەفان) دا ﷺ دەگێڕێتەوە بۆ (حوزەیفەی کوڕی یەمان) ﷺ کاتێك هەواڵی هێنا بۆ ئیمامی (عوسمان) کە خەڵکی دووبەرەکایەتیان ناوەتەوە لەسەر جۆری خوێندنەوەو وتی: «يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ، أَدْرِكْ هَذِهِ الأُمَّةَ، قَبْلَ أَنْ يَخْتَلِفُوا فِي الكِتَابِ اخْتِلاَفَ اليَهُودِ وَالنَّصَارَى»[2].

واتە: فریای ئەم ئوممەتە بکەوە پێش ئەوەی دووبەرەکایەتیان بۆ دروست بێت لە قورئانەکەیان دا وەکو گاورو جولەکەکان.

ئەو کاتە (عوسمانی کوڕی عەفان)یش ﷺ لەسەر خوێندنەوەی قوڕەیش قورئانی نوسیەوەو بڵاوی کردەوە بە جیهانی ئەو کاتەی موسوڵمانان داو فەرمانی دا بە فەوتاندنی پاشماوەکانی تر.

ئەمەش کۆدەنگێکی تری هاوەڵانە، وە کاری یەکێکە لە (خلفاء الراشدین) کە فەرمان بە شوێنکەوتەی دراوە وەکو پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێت: «عَلَيْكُمْ بِسُنَّتِي وَسُنَّةِ الْخُلَفَاءِ الرَّاشِدِينَ الْمَهْدِيِّينَ فَتَمَسَّكُوا بِهَا»[3].

کاتی خۆشی ڕێگە درابوو بە چەند شێوەیەك قورئان بخوێندرێتەوە، بە لەهجەکانی عەرەب بۆ بڵاوبوونەوەی قورئان و ئاسان لەبەرکردنی.

---

(١) "الاعتصام" للشاطبي (١/ ٣١٠).

(٢) رواه البخاري (٤٩٨٧)، والترمذي (٣١٠٤)، والنسائي في "الكبرى" (٧٩٣٤)، وابن أبي شيبة في "تأريخ المدينة" (٣/ ٩٩١)، وابن حبان في "صحيحه" (٤٥٠٦)، والبغوي في "شرح السنة" (١٢٣٢)، والبيهقي في "السنن الكبرى" (٢٣٧٤).

(٣) رواه ابن ماجه (٤٢)، وأبو داود (٤٦٠٧)، والترمذي (٢٦٧٦)، وأحمد (١٧١٤٢)، وسبق تخريجه ص٢٦٤.

کاتێك ئەمە هاتە دی و قورئان بەناو هەموو عەرەب دا بڵاو بووەوە ئەم ڕێپێدانەو کارئاسانیە بەکار هێنرا بۆ جیاوازی و دووبەرەکایەتی، (عوسمانی کوڕی عەفان) ﷺ خەلیفەی ڕاشید ئەو دەرگایەی داخست لەبەر تێهەڕاندنی پێویستی یەکەو نەمامی دووبەرەکایەتی و جیاوازی[1].

☗ ئەو بانگەی (عوسمانی کوڕی عەفان) ﷺ زیادی کرد بۆ نوێژی جومعە لە سەرەتای (زوال) کاتەکەی دا:

(سائب بن يزيد) ﷺ دەڵێت: «فَلَمَّا كَانَ عُثْمَانُ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، وَكَثُرَ النَّاسُ زَادَ النِّدَاءَ الثَّالِثَ عَلَى الزَّوْرَاءِ»[2].

واتە: لە سەردەمی ئیمامی (عوسمان) دا کاتێك خەڵکی شاری مەدینە زۆر بوون بانگی سێهەمی زیاد کرد لەسەر (زەوراء) کە شوێنێك بوو لەناو بازاڕ دا.

بانگی سێهەم مەبەستی پێی (قامەت و دوو بانگەکەیە)، بۆ ئەوەی وەکو ئیمامی (الشاطبي) ﷺ دەڵێت: «يُؤْذَنُ النَّاسُ فِيهِ بِذَلِكَ أَنَّ الصَّلَاةَ قَدْ حَضَرَتْ»[3].

واتە: بانگ دەدرا بۆ ئەوەی خەڵکی ئاگادار بن کە کاتی نوێژە.

ئیمامی (الشاطبي) ﷺ دەڵێت: «أَنَّ أَذَانَ الزَّوْرَاءِ وُضِعَ هُنَالِكَ عَلَى أَصْلِهِ مِنَ الْإِعْلَامِ بِوَقْتِ الصَّلَاةِ، وَجَعَلَهُ بِذَلِكَ الْمَوْضِعِ لِأَنَّهُ لَمْ يَكُنْ لِيُسْمَعَ إِذَا وُضِعَ بِالْمَسْجِدِ كَمَا كَانَ فِي زَمَانِ مَنْ قَبْلَهُ، فَصَارَتْ كَائِنَةً أُخْرَى لَمْ تَكُنْ فِيمَا تَقَدَّمَ، فَاجْتَهَدَ لَهَا كَسَائِرِ مَسَائِلِ الِاجْتِهَادِ، وَحِينَ كَانَ مَقْصُودَ الْأَذَانِ الْإِعْلَامُ؛ فَهُوَ بَاقٍ كَمَا كَانَ، فَلَيْسَ وَضْعُهُ هُنَالِكَ بِمُنَافٍ، إِذْ لَمْ تُخْتَرَعْ فِيهِ أَقَاوِيلُ مُحْدَثَةٌ»[4].

واتە: بانگی سەر (زەوراء) وەکو خۆی دانراوە بۆ ئاگادارکردنەوەی کاتی نوێژ، وە هۆکاری

---

(١) بڕوانە "الاعتصام" للشاطبي (٣/ ١٥) و (١/ ٣٠٩).

(٢) رواه البخاري (٩١٢)، وابن ماجه (١١٣٥)، والترمذي (٥١٦)، وابن أبي شيبة في "المصنف" (٢٣١١)، والبغوي في "شرح السنة" (١٠٧١).

(٣) "الاعتصام" (١/ ٤٩٢).

(٤) "الاعتصام" (١/ ٤٩٣).

دانانیشی لەو شوێنە بۆ ئەوەی بزانن کاتی نوێژەو ببیستن، ئەمە بۆچوونێکی شەرعی یە وەکو هەموو بۆچوونەکان، مەبەست لە بانگ دا ئاگادارکردنەوەی کاتی نوێژە، وە دانانیشی لەوێ دا پێچەوانەی شەرعی تێدا بەدی ناکرێت، وە قسەی تازەیان تێدا دروست نەکردووە.

هۆکاری کۆدەنگی هاوەڵانیش خوێندنەوەو ڕەچاوکردنی هەمان بۆچوونەکەی ئیمامی (عوسمان) بووە، لەگەڵ خەمخۆری هاوەڵانیش بۆ پاراستنی دینی بە بەکارهێنانی بەردەوامی وشەی (بیدعە) وەکو ئەوەی ئاگامان لە بنەما دینیەکان هەیە کە نەکردنی (بیدعە)یەو ئەمەش نەچوونە ناو بیدعەکانەوە، وەکو (عبداللە ی کوڕی عومەر) رضي الله عنهما دەڵێت: «الْأَذَانُ الْأَوَّلُ يَوْمَ الْجُمُعَةِ بِدْعَةٌ»(١).

واتە: بانگی یەکەمی ڕۆژی جومعە بیدعەیە.

جا ئەگەر داهێنراوی زمانەوانی (اللغوي) بێت کاتێك کە پێویست بوو یاخود شەرعی کاتێك کە پێویست نەبوو، وەکو کاتێك خەڵك گوێی لە بانگ بوو بە ڕێگەی بلندگۆکانی مزگەوت یاخود خەڵکەکە کەم بوو بە بانگی یەکەم هەمووی گوێی لێ دەبوو (ئەمە ڕاو بۆچوونی شێخ ئەلبانی یە کە بیدعەیە گەر بێت و پێویست نەبوو)، وەکو دەڵێت: «لا نرى الاقتداء بما فعله عثمان رضي الله عنه على الإطلاق ودون قيد ... إنما زاد الأذان الأول لعلة معقولة وهي كثرة الناس وتباعد منازلهم عن المسجد النبوي فمن صرف النظر عن هذه العلة وتمسك بأذان عثمان مطلقا لا يكون مقتديا به»(٢).

الشَّيخ (العثيمين) رحمه الله دەڵێت: «أما الأذان الأول فإنما حدث في زمن أمير المؤمنين عثمان بن عفان رضي الله عنه حين اتسعت المدينة وبَعُدَ الناس، جعل للجمعة نداءين من أجل أن يتهيأ الناس إلى الحضور، ... أن هذا من سنة الخلفاء الراشدين؛ لأن عثمان رضي الله عنه منهم، وللخلفاء الراشدين سنة متبعة بسنة الرسول ﷺ فقد قال: «عليكم بسنتي وسنة الخلفاء الراشدين المهديين من

---

(١) رواه ابن أبي شيبة في "المصنف" (٥٤٣٧)، وأبو طاهر المخلص في "الفوائد" (١/ ٢٢٩)، وفي "الأجوبة النافعة" للألباني ص٢٢.

(٢) "الأجوبة النافعة عن أسئلة لجنة مسجد الجامعة" ص٢٠.

بعدي»، ... لم يسنه إلا لسبب لم يكن موجوداً في عهد الرسول ﷺ، وهو سعة المدينة، ... وقد علم أن الرسول ﷺ شرع أذاناً في آخر الليل ليس لصلاة الفجر، بل من أجل إيقاظ النائم، وإرجاع القائم، فقد قال ﷺ: «إِنَّ بِلَالًا يُؤَذِّنُ بِلَيْلٍ لِيُوقِظَ نَائِمَكُمْ، وَلِيَرْجِعَ قَائِمَكُمْ،...»[1].

... قد يكون الداعي إلى مشروعية الأذان الأول يوم الجمعة أقوى من ذلك، فعلى هذا تكون هذه السنة التي سنها أمير المؤمنين عثمان بن عفان ﷺ سنة شرعية نحن مأمورون باتباعها»[2].

واتە: بانگی یەکەم لە سەردەمی (عوسمانی کوڕی عەففان) دا ﷺ بووە کاتێك (مەدینە) فراوان بووە خەڵك دوور بووە، بۆ ئەوەی خەڵك ئامادە بێت بۆ (جومعە)، ئەمە سوننەتی خەلیفە ڕاشیدەکانە کە فەرمان بە شوێنکەوتنیان دراوە، دانانی بە هۆکارێك بووە لە سەردەمی پێغەمبەری خوا دا ﷺ نەبووە؛ ئەویش فراوانی شاری (مەدینە)یە، ... ئاشکرایە پێغەمبەر ﷺ بانگێکی داناو لە کۆتایی شەو دا پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێت: «بیلال بانگ دەدات لە شەو دا بۆ ئەوەی خەوتووەکان بەخەبەر بن وە شەونوێژ کاران لە مزگەوت بگەڕێنەوە»، ئەم بانگە پێش کاتی نوێژ بووە، ڕەنگە دانانی بانگی یەکەمی (جومعە) پێویستتر بێت، ئەمە سوننەتی کاربەدەستی موسوڵمانان بووە (عوسمانی کوڕی عەففان) ﷺ، کە سوننەتێکی شەرعی یەو ئێمە فەرمانی شوێنکەوتەییمان لەسەرە.

▪ نوێژی جەژن لە سەردەمی خەلیفەی چوارەم دا (عەلی کوڕی ئەبو تالب) ﷺ لە مزگەوت کراوە لەبەر پێویستی:

(ابن تيمية) ﷺ دەڵێت: «فَلَمَّا كَانَ عَلَى عَهْدِ عَلِيٍّ قِيلَ لَهُ: إِنَّ بِالْبَلَدِ ضُعَفَاءُ لَا يَسْتَطِيعُونَ الْخُرُوجَ إِلَى الْمُصَلَّى، فَاسْتَخْلَفَ عَلَيْهِمْ رَجُلًا صَلَّى بِالنَّاسِ بِالْمَسْجِدِ»[3][4].

---

(١) رواه البخاري (٦٢١)، ومسلم (١٠٩٣)، وابن ماجه (١٦٩٦)، وأبو داود (٢٣٤٧)، والنسائي في "الكبرى" (١٦١٧) واللفظ له، وأحمد (٣٧١٧)، وابن أبي شيبة في "المصنف" (٨٩٢٤)، وابن حبان في "صحيحه" (٣٤٧٢)، وابن خزيمة في "صحيحه" (٤٠٢)، والبيهقي في "السنن الكبرى" (٨٠٢١).

(٢)"الشرح الممتع على زاد المستقنع" (٨/ ١٨٨).

(٣)رواه ابن أبي شيبة في "المصنف" (٢/ ١٨٤)، والبيهقي (٣/ ٣١٠).

(٤)"منهاج السنة النبوية" (٦/ ٢٩١، ٢٩٢).

واتە: لە سەردەمی (عەلی کوڕی ئەبو تالب) دا ﷺ وتیان لەناو شاری (کوفە) دا خەڵکێك هەیە ناتوانێت بۆ نوێژ بگاتە (مصلی) ئەو چوڵەوانیەی نوێژی جەژنی لێ دەکەن، ئەویش پیاوێکی دانا لە مزگەوت نوێژی جەژنیان بۆ بکات، ئەمەش کارێکە لە کارەکانی خەلیفە ڕاشیدەکان.

لەسەر ئەمە الشَيْخ (العثيمين) رَحِمَهُ اللهُ دەڵێت: «ذهب الإمام أحمد رَحِمَهُ اللهُ إلى أن صلاة الجمعة يجوز تعددها للحاجة، ... مثال الحاجة: إذا ضاق المسجد عن أهله، ولم يمكن توسيعه؛ لأن الناس لا يمكن أن يصلوا في الصيف في الشمس، ولا في المطر في أيام الشتاء. وكذا إذا تباعدت أقطار البلد»(١).

واتە: لەسەر ئەمە ئیمام (أحمدی کوڕی حەنبەل) ڕای وایە نوێژی (جومعە) دەتوانرێت لە چەند شوێنێك بکرێت بۆ پێویستی، وەکو: گەر مزگەوتەکە بچووك بوو شوێنی نوێژخوێنانیان نەدەبووەوە وە خەڵکیش نەیدەتوانی لە هاوین دا لەبەر خۆرو لە زستان دا لەبەر باران نوێژ بکات، وە گەر شوێنەکان لەیەکەوە دوور بوون.

الشَيْخ (الألباني) رَحِمَهُ اللهُ دەڵێت: «وترجح أقوال العلماء الذين جزموا بأن الصلاة في المصلى هي السنة وأنه مشروع في كل زمان وبلد إلا لضرورة ... وقد روينا عن عمر وعثمان رضي الله عنهما: أنهما صليا العيد بالناس في المسجد لمطر وقع يوم العيد وكان رسول الله صلى الله عليه وسلم يبرز إلى المصلى لصلاة العيدين فهذا أفضل وغيره يجزيء لأنه فعل لا أمر»(٢).

واتە: ڕای ئەو زانایانە بەهێزە کە دەڵێن نوێژی جەژن دەبێت لە (مصلی) دا بکرێت بێجگە لە کاتی پێویست نەبێت، لە دوو خەلیفە (عومەرو عوسمان) رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا گێڕدراوەتەوە کە نوێژی جەژنیان لە مزگەوت کردووە بە هۆی بارانەوە، بەڵام بزانە ئەوەی پێغەمبەر ﷺ فەرمانەو کاری خەلیفەکانیش دروستە، واتە هەڵوەشێنەرەوەی فەرمان نیە.

کەواتە ئەم بابەتە هەمان وەڵامی بانگی یەکەمی (جمعة)ی بۆ دەبێت کە ئیمامی (عوسمان) ﷺ زیادی کرد لەبەر پێویستی.

---

(١) "الشرح الممتع على زاد المستقنع" (٥/ ٧١، ٧٢).

(٢) "صلاة العيدين في المصلى هي السنة" ص٢٨.

پێشجیمیج هەندێك كرداری هاوەڵان ﷺ بە بۆچوونی خۆیان لە سەردەمی پێغەمبەرو ﷺ لە دوای وەفاتی.

چەندەها ڕووداومان هەیە بیدعەکاران دەیکەنە بەڵگە بۆ جۆری داهێنراوی چاك و بوونی دەرفەت بۆ کارکردن بە هەر کارێك گەر چاك و بە خێر بزانرێت و دەرگا دانەخرێت بە ناوی «كُلُّ بِدْعَةٍ ضَلَالَةٌ» هەموو داهێنراوێك گومڕایی یە.

نمونەی ئەو کارانەی لە ژیانی پێغەمبەر دا ﷺ هاوەڵان کردوویانە لە بواری پەرستن دا بەبێ ئەوەی بەڵگەی تایبەتی قورئان و فەرموودەیان پێ بووبێت، وە پێغەمبەریش ﷺ بێدەنگی لە ئاستی کردووە، یاخود باسی خێرو هاندانی کردووە لەسەری، واتە پێشوەخت کارەکەیان کردووەو پاشان بەڵگە پشتیوانیان بووە، کەواتە بۆیە کردوویانە زانیویانە داهێنراو نیەو کارە خێرەکان ناچنە ژێر باری گومڕایی و داهێنراوەوە، گەر وا بوایە پێغەمبەری خوا ﷺ ئاگاداریانی دەکردەوە سەربەخۆ ئەم کارانە ناکرێت لە دین داو داهێنراوو گومڕایی یە، بەو شێوە زانراوە ئەمانە لەژێر باری مەبەستەکانی شەرع و بەڵگە گشتی یەکانیا جێگەی دەبێتەوە:

أ. دوو ڕکات نوێژی پێش کوشتن: کردنی ئەم کارە لەلایەن (خبيب بن عدي)ەوە ﷺ بوو کاتێك بێبڕواکانی مەککە ویستیان بیکوژن، (خوبەیب) وتی: «ذَرُونِي أَرْكَعْ رَكْعَتَيْنِ، ... فَكَانَ خُبَيْبٌ هُوَ سَنَّ الرَّكْعَتَيْنِ لِكُلِّ امْرِئٍ مُسْلِمٍ قُتِلَ صَبْرًا»[1].

واتە: وازم لێ بێنن با دوو ڕکات نوێژ بکەم، ... (خوبەیب) یەکەم کەس بوو سوننەتی دوو ڕکات نوێژی دانا پێش کوشتن، پێغەمبەری خوا ﷺ ئەمەی بیست و دژایەتی نەکرد.

ب. پێغەمبەری خوا ﷺ بە (بیلال)ی فەرموو: «يَا بِلَالُ حَدِّثْنِي بِأَرْجَى عَمَلٍ عَمِلْتَهُ، عِنْدَكَ فِي الْإِسْلَامِ مَنْفَعَةً، فَإِنِّي سَمِعْتُ اللَّيْلَةَ خَشْفَ نَعْلَيْكَ بَيْنَ يَدَيَّ فِي الْجَنَّةِ» قَالَ بِلَالٌ: مَا عَمِلْتُ عَمَلًا فِي الْإِسْلَامِ أَرْجَى عِنْدِي مَنْفَعَةً، مِنْ أَنِّي لَا أَتَطَهَّرُ طُهُورًا تَامًّا، فِي سَاعَةٍ مِنْ لَيْلٍ وَلَا نَهَارٍ، إِلَّا

(١) رواه البخاري (٣٩٨٩)، وأبو داود (٢٦٦٠)، والنسائي في "الكبرى" (٨٧٨٨)، وأحمد (٧٩٢٨)، وأبو نعيم في "الحلية" (١/ ١١٢)، والبيهقي في "السنن الكبرى" (١٨٤٣٢).

صَلَّيْتُ بِذَلِكَ الطُّهُورِ، مَا كَتَبَ اللهُ لِي أَنْ أُصَلِّيَ»[1].

واتە: ئەی (بیلال) هەواڵم بدەرێ بە باشترین کردەوەیەك کردبێتت لە ئیسلام دا، من گوێم لە دەنگی نەعلەکانت بوو لە بەهەشت دا، (بیلال) وتی: هیچ کردەوەیەکم نیە لای من شوێنی ئاوات بێت ئەوە نەبێت هەرکاتێك لە شەو ڕوژ دا دەستنوێژ بگرم بە دەستنوێژەوە چەندە خوا بۆی نوسیبێتم ئەوەندە نوێژم کردووە.

بەبێ هیچ بەڵگەیەك ئەم کارەی کردووەو پێغەمبەریش ﷺ بێدەنگ دەبێت لە ئاستی دا وەکو دان پێدانانێك.

ت. (عبدالله ی کوڕی عومەر) رضي الله عنهما دەڵێت: «بَيْنَمَا نَحْنُ نُصَلِّي مَعَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذْ قَالَ رَجُلٌ مِنَ الْقَوْمِ: اللهُ أَكْبَرُ كَبِيرًا، وَالْحَمْدُ لِلَّهِ كَثِيرًا، وَسُبْحَانَ اللهِ بُكْرَةً وَأَصِيلًا، فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مِنَ الْقَائِلُ كَلِمَةَ كَذَا وَكَذَا؟» قَالَ رَجُلٌ مِنَ الْقَوْمِ: أَنَا، يَا رَسُولَ اللهِ قَالَ: «عَجِبْتُ لَهَا، فُتِحَتْ لَهَا أَبْوَابُ السَّمَاءِ» قَالَ ابْنُ عُمَرَ: «فَمَا تَرَكْتُهُنَّ مُنْذُ سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ ذَلِكَ»»[2].

واتە: ئێمە نوێژمان دەکرد لەگەڵ پێغەمبەری خوا دا ﷺ، پیاوێك لەناو ئەو خەڵکەدا وتی: «اللهُ أَكْبَرُ كَبِيرًا، وَالْحَمْدُ لِلَّهِ كَثِيرًا، وَسُبْحَانَ اللهِ بُكْرَةً وَأَصِيلًا»، لەدوای دابەستنی نوێژ کە پێی دەوترێت (أدعية الاستفتاح)، پێغەمبەریش ﷺ فەرمووی: کێ ئەو قسەیەی کرد؟ پیاوێك وتی من بووم ئەی پێغەمبەری خوا ﷺ، پێغەمبەریش ﷺ فەرمووی: سەرسام بووم دەرگاکانی ئاسمانی بۆ کرایەوە، (عبدالله) دەڵێت: وازم لەو زیکرە نەهێناوە لەو کاتەوەی لە پێغەمبەرم بیستووە.

---

(١) رواه البخاري (١١٤٩)، ومسلم (٢٤٥٨)، والنسائي في "الكبرى" (٨١٧٩)، وأحمد (٨٤٠٣)، وابن حبان في "صحيحه" (٧٠٨٥)، وابن خزيمة في "صحيحه" (١٢٠٨)، وأبو يعلى في "مسنده" (٦١٠٤)، والبغوي في "شرح السنة" (١٠١١)، والبيهقي في "الشعب" (٢٤٦٠).

(٢) رواه مسلم (٦٠١)، والترمذي (٣٥٩٢)، والنسائي في "الكبرى" (٩٦٢)، وأحمد (٤٦٢٧)، والطبراني في "الكبير" (٥٥)، وعبدالرزاق في "المصنف" (٢٥٥٩)، وأبو نعيم في "الحلية" (٤/ ٢٦٤)، والبيهقي في "السنن الكبرى" (٢٢٦٧)، وفي "صفة صلاة النبي ﷺ" للألباني ص٩٤.

ئەم پیاوە بەبێ ئاگاداری پێغەمبەر ﷺ ئەمەی وت، پێغەمبەریش دانی پێدا ناو وەسفیشی کرد.

ث. پیاوێك لە پاش سەرهەڵبڕین لە ڕکوع وتی: «رَبَّنَا وَلَكَ الحَمْدُ حَمْدًا كَثِيرًا طَيِّبًا مُبَارَكًا فِيهِ، فَلَمَّا انْصَرَفَ، قَالَ: «مَنِ المُتَكَلِّمُ» قَالَ: أَنَا، قَالَ: «رَأَيْتُ بِضْعَةً وَثَلاَثِينَ مَلَكًا يَبْتَدِرُونَهَا أَيُّهُمْ يَكْتُبُهَا أَوَّلُ»»[1].

واتە: پیاوێك لە دوای «سَمِعَ اللهُ لِمَنْ حَمِدَهُ» وتی: «رَبَّنَا وَلَكَ الحَمْدُ حَمْدًا كَثِيرًا طَيِّبًا مُبَارَكًا فِيهِ»، پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: کێ بوو ئەو قسەیەی کرد؟ پیاوێك وتی: من، پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی: بینیم سی و ئەوەندە فریشتە لەنێو خۆیان دا هەوڵی ئەوەیان دەدا کامیان یەکەم کەس بینوسێت.

ئەم کەسە لە بۆچوونی خۆیەوە ئەم زیکرەی کردووەو پێغەمبەریش ﷺ وەسفی دەکات.

ج. پێشنوێژ (إمام)ی مزگەوتی (القباء) لە سەردەمی پێغەمبەر دا ﷺ لەدوای سورەتی [ٱلْفَاتِحَة] و پێش خوێندنی سورەتێکی تر بەردەوام ﴿قُلْ هُوَ ٱللَّهُ أَحَدٌ﴾ دەخوێنێت، پێی دەڵێن و بەڵام وازی لێ ناهێنێت، ئەم باسە دەگاتەوە پێغەمبەری خوا ﷺ، پێغەمبەریش پرسیاری لێ دەکات، لە وەڵام دا دەڵێت: «إِنِّي أُحِبُّهَا» من خۆشم دەوێت ئەو سورەتە، پێغەمبەریش ﷺ دەفەرموێت: «حُبُّكَ إِيَّاهَا أَدْخَلَكَ الجَنَّةَ»[2].

واتە: خۆشەویستیت بۆ ئەو سورەتە دەتخاتە بەهەشتەوە.

---

(١) رواه البخاري (٧٩٩)، وأبو داود (٧٧٠)، والنسائي في "الكبرى" (٦٥٣)، وأحمد (١٨٩٩٦)، وابن حبان في "صحيحه" (١٩١٠)، والطبراني في "الكبير" (٤٥٣١)، وعبدالرزاق في "المصنف" (٢٩١٨)، والحاكم في "المستدرك" (٨١٩)، والبزار في "المسند" (٢٤٤٦)، وابن خزيمة في "صحيحه" (٦١٤)، والبغوي في "شرح السنة" (٦٣٢)، والبيهقي في "السنن الكبرى" (٢٦١٠)، وفي "صفة صلاة النبي ﷺ" للألباني ص١٣٧.

(٢) رواه البخاري (١/ ١٥٥) بَابُ الجَمْعِ بَيْنَ السُّورَتَيْنِ فِي الرَّكْعَةِ، والترمذي (٥/ ١٧٠)، وأحمد (١٢٤٣)، والدارمي في "السنن" (٣٤٧٨)، وابن حبان في "صحيحه" (٧٩٢)، والبزار في "المسند" (٦٨٧٠)، والبغوي في "شرح السنة" (١٢١٠)، وفي "صفة صلاة النبي ﷺ" للألباني ص١٠٣.

ح. (ئەبو سەعیدی خودری) ﷺ سورەتی [الفاتحة] دەخوێنێت بەسەر کەسێك دا بۆ شیفا وەکو دەرمان، شیفای بۆ دێت، پێغەمبەریش ﷺ پێی فەرموو: «وَمَا يُدْرِيكَ أَنَّهَا رُقْيَةٌ»(١).

واتە: چۆن زانیت ئەوە دوعای شیفایە؟!

پێغەمبەر ﷺ بێدەنگ دەبێت لە ئاستی.

خ. پێغەمبەری خوا ﷺ گوێی لێ بوو پیاوێك لە نوێژ دا لەدوای (تەحیات) ئەمەی دەخوێند: «اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ يَا أَللهُ بِأَنَّكَ الْوَاحِدُ الْأَحَدُ الصَّمَدُ، الَّذِي لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا أَحَدٌ، أَنْ تَغْفِرَ لِي ذُنُوبِي، إِنَّكَ أَنْتَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ، فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «قَدْ غُفِرَ لَهُ»، ثَلَاثًا»(٢).

واتە: پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: خوا لێی خۆش بوو. سێ جار.

یاخود پیاوێکی تر هەر لەدوای (تەحیات) وتی: «اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ بِأَنَّ لَكَ الْحَمْدَ، لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ، وَحْدَكَ لَا شَرِيكَ لَكَ، الْمَنَّانُ، بَدِيعُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ، يَا ذَا الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ، يَا حَيُّ، يَا قَيُّومُ، إِنِّي أَسْأَلُكَ الْجَنَّةَ، وَأَعُوذُ بِكَ مِنَ النَّارِ، فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «هَلْ تَدْرُونَ بِمَا دَعَا؟» فَقَالُوا: اللهُ وَرَسُولُهُ أَعْلَمُ، فَقَالَ: «وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَقَدْ دَعَا اللهَ بِاسْمِهِ الْعَظِيمِ الَّذِي إِذَا دُعِيَ بِهِ أَجَابَ، وَإِذَا سُئِلَ بِهِ أَعْطَى»»(٣).

---

(١) رواه البخاري (٢٢٧٦)، ومسلم (٦٥)، وابن ماجه (٢١٥٦)، وأبو داود (٣٤١٨)، والترمذي (٢٠٦٤)، وأحمد (١١٤٧٢)، وابن حبان في "صحيحه" (٦١١٢)، والحاكم في "المستدرك" (٢٠٥٤)، والدارقطني في "السنن" (٣٠٣٦)، والبغوي في "شرح السنة" (١١٨٩)، والبيهقي في "الشعب" (٢٣٣٧).

(٢) رواه أبو داود (٩٨٥) وصححه الألباني، والنسائي في "الكبرى" (١٢٢٥)، وأحمد (١٨٩٧٤)، والطبراني في "الكبير" (٧٠٣)، والحاكم في "المستدرك" (٩٨٥)، وابن خزيمة في "صحيحه" (٧٢٤)، وفي "صفة صلاة النبي ﷺ" للألباني ص١٨٦.

(٣) رواه البخاري في "الأدب المفرد" (٧٠٥)، وابن ماجه (٣٨٥٨)، وأبو داود (١٤٩٥)، والنسائي في "الكبرى" (١٢٢٤)، وأحمد (١٢٢٠٥)، وابن أبي شيبة في "المصنف" (٢٩٣٦١)، وابن حبان في "صحيحه" (٨٩٣)، والطبراني في "الكبير" (٤٧٢٢)، والحاكم في "المستدرك" (١٨٥٦)، والبزار في "المسند" (٦٤٥٣)، والبغوي في "شرح السنة" (١٢٥٨)، والبيهقي في "السنن الصغرى" (٤٦١)، وصححه الألباني في "المشكاة" (٢٢٩٠)، وفي "صفة صلاة النبي ﷺ" للألباني ص١٨٦.

واتە: پێغەمبەری خوا ﷺ بە هاوەڵانی فەرموو: ئەزانن بە چی دوعای کرد؟ وتیان: خواو پێغەمبەری خوا زاناترن، پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: سوێند بەوەی گیانی منی بەدەستە بە ناوە گەورەکەی خوای گەورە پاڕایەوە کە هەرکەس دوعای پێ بکات وەڵام دەدرێتەوە، وە هەرکەس داوای شتێکی پێ بکات پێی دەدرێت.

ئەم دوو دوعایەی بیست لەو کەسەو بڕیاری لەسەر دا.

ئەمانەو دەیان جۆر لەمانە بەڵگەی دەستی کەسانی دابەشکاری داهێنراون بۆ چاك و خراپ کە ڕوویانداوە لە سەردەمی پێغەمبەر دا ﷺ و پاڵپشت کراون، ئەوەندە نمونە بەسە بۆ جۆری بەڵگەکاریان و شێوازی تێگەیشتنیان و بە مافی حەق وتن و ئینسافم زانی هەموو شێوازی بەڵگەکانیان باس بکەم، گەرچی لەگەڵ ڕاو جۆرو شێوازی تێگەیشتنیان دا نیم بەڵام بۆ دڵنیا بوونی پێویستە.

هۆکاری ڕێگەپێدان و دروستبوونی ئەم کارانە بەچاك زانینی خاوەنەکانیان نیە، وە بە شێوەی گشتی خێر خوێندنەوەیان بۆ ناکرێت لەژێر فەرموودەی ﴿وَٱفْعَلُواْ ٱلْخَيْرَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ۝٧٧﴾ [الحج : ٧٧]. **یا لەژێر بنەما گشتی یەکان دا، بەڵکو ڕاو بۆچوونێکە دەدرێتە بەر پاساکانی شەرع، گەر بڕیاری لەسەر دا ئەوە شەرعەو گەر نا ئەوە گومڕایی یە، وە ئەمانە لەژێر ناونیشانی بڕیاری هاوەڵان و کاریان ناخوێندرێنەوە، بەڵکو هەموو زانایان لەسەر ئەم ڕیوایەتانەدا ناونیشانی سوننەت و فەرموودەیان نوسیوە، وە گەر ئەمانە بکرێنە بەڵگە چی دەڵێن دەربارەی ئەوەی کە کۆمەڵە کارێکی زۆریش هەیە لە سەردەمی پێغەمبەر دا ﷺ ئەنجام دراوەو پێغەمبەری خواش ﷺ بەربەرچی داونەتەوەو بە گومڕاو کێشە ناوی بردوون.**

ئەمە ئەوە دەگەیەنێت پەرستن (عبادات) هۆکارەکانی نزیکبوونەوەو دینداری وەستانە لەسەر سنووری بەڵگەو دەقە دیاریکراوەکانی شەرع، نەك هەرکەسێك بۆی هەیە لەناو بازنەی دین دا هەواو ئارەزووەکانی بەناوی داهێنراوی خێرو چاکە بەتاڵ بکاتەوە دەرگایەکی کراوە بێت و دینەکەمان وەکو دینی گاورو جولەکە گۆڕاوو شێواو بێت، هیچ پاراستنێکی دینی وەکو دینداری لە ئەستۆی کەس نەبێت.

لەو کارانەی پێغەمبەری خوا ﷺ لە ژیانی خۆی دا بەرپەرچی داونەتەوە

١. لە (القضاء والقدر) دا: (ئەبو سەعیدی خودری) ﷺ دەڵێت: ئێمە لە بەردەرگای ماڵی پێغەمبەر ﷺ باسی قەدەرمان دەکرد، ئەم ئایەتێکی دەهێنا ئەو ئایەتێکی دەهێنا، پێغەمبەری خوا ﷺ وەکو دەنکە هەنار بە ڕوویا فلیقابێتەوە ئاوا سوور هەڵگەڕا بوو، فەرمووی: «يَا هَؤُلَاءِ أَبِهَذَا بُعِثْتُمْ؟ أَمْ بِهَذَا أُمِرْتُمْ؟ " أَوْ لِهَذَا خُلِقْتُمْ، تَضْرِبُونَ الْقُرْآنَ بَعْضَهُ بِبَعْضٍ، بِهَذَا هَلَكَتِ الْأُمَمُ قَبْلَكُمْ" لَا تَرْجِعُوا بَعْدِي كُفَّارًا، يَضْرِبُ بَعْضُكُمْ رِقَابَ بَعْضٍ»[1].

واتە: ئەی ئەمانە، بۆ ئەمە من نێردراوم؟ یا بەم شێوە فەرمانم پێ کردوون؟ بۆ ئەمە دروست بوون قورئان هەندێکی بدەن بەسەر هەندێکی دا؟ بەم شێوە گەلانی پێشوو تیاچوون، لەدوای من نەگەڕێنەوە سەر بێبڕوایی، هەندێکتان لە گەردنی هەندێکتان بدەن.

بەم شێوەیە بەرپەرچی ئەم جۆرە تێگەیشتن و وروژاندنی بابەتە هەستیارەو وردەکاریانەی دایەوە کە لە ئاستێکی گشتی خەڵك دا باس دەکرێت، پشتگیری نەکردن لەسەر ڕیزکردنی بەڵگەو بیرکردنەوەو شێوازی کوڕ لەسەری وەکو ئەوانەی سەردەمی پێغەمبەر ﷺ.

لەگەڵ ئەوەش دا لە کۆتایی سەردەمی هاوەڵان دا تاقمی (القدرية والجبرية)کان لەسەر قەزاو قەدەر دروست بوون.

٢. (ئەنەسی کوڕی مالیك) ﷺ دەڵێت: «جَاءَ ثَلَاثَةُ رَهْطٍ إِلَى بُيُوتِ أَزْوَاجِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، يَسْأَلُونَ عَنْ عِبَادَةِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَلَمَّا أُخْبِرُوا كَأَنَّهُمْ تَقَالُّوهَا، فَقَالُوا: وَأَيْنَ نَحْنُ مِنَ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ؟ قَدْ غُفِرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ وَمَا تَأَخَّرَ، قَالَ أَحَدُهُمْ: أَمَّا أَنَا فَإِنِّي أُصَلِّي اللَّيْلَ أَبَدًا، وَقَالَ آخَرُ: أَنَا أَصُومُ الدَّهْرَ وَلاَ أُفْطِرُ، وَقَالَ آخَرُ: أَنَا أَعْتَزِلُ النِّسَاءَ فَلاَ أَتَزَوَّجُ أَبَدًا، فَجَاءَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَيْهِمْ، فَقَالَ: «أَنْتُمُ الَّذِينَ قُلْتُمْ كَذَا وَكَذَا،

---

(١) رواه ابن ماجه (٨٥)، وأحمد (٦٨٤٥)، والطبراني في "الكبير" (٥٤٤٢)، والبزار في "المسند" (١١)، والبيهقي في "القضاء والقدر" (٤٤٠)، واللالكائي في "شرح أصول اعتقاد" (١٨٠)، وابن أبي عاصم في "السنة" (٤٠٦)، وصححه الألباني في "المشكاة" (٩٨، ٩٩)، و "صحيح الترغيب والترهيب" (١٤٠)، وفي "الظلال" (٤٠٦).

أَمَا وَاللهِ إِنِّي لَأَخْشَاكُمْ للهِ وَأَتْقَاكُمْ لَهُ، لَكِنِّي أَصُومُ وَأُفْطِرُ، وَأُصَلِّي وَأَرْقُدُ، وَأَتَزَوَّجُ النِّسَاءَ، فَمَنْ رَغِبَ عَنْ سُنَّتِي فَلَيْسَ مِنِّي»[1].

واتە: سێ کۆمەڵ هاتن بۆ ماڵی خێزانەکانی پێغەمبەر ﷺ، پرسیاریان لە عیبادەتی پێغەمبەر کرد، کاتێك هەواڵیان پێ دان بەلایانەوە کەم بوو، وتیان: ئێمە لە کوێین لە ئاستی پێغەمبەر دا ﷺ، خوا لە تاوانی ڕابردوو داهاتووی خۆش بووە، یەکێکیان وتی: من شەو ناخەوم نوێژ دەکەم هەتا هەتایە، یەکێکی تریان وتی: من هەموو ساڵەکە بەڕۆژوو دەبم بەردەوام، یەکێکی تریان وتی: من ژن ناهێنم هەتا هەتایە، پێغەمبەری خوا ﷺ هات و فەرمووی: ئێوە بوون ئەوانەتان وت؟ سوێند بە خوا من لە هەمووتان زیاتر لە خوا دەترسم و خواپەرستی دەکەم، بەلآم من بەڕۆژوو دەبم و بەڕۆژووش نابم، نوێژ دەکەم و دەشخەوم، وە ژنیش دەهێنم، ئەوەی لە سوننەتی من دوور کەوێتەوە لە من نیە.

بەم شێوە دژایەتی ئەو ڕێگە هەڵانەی کرد بڕیاریان لەسەر دەدا، هەموو ئەم ڕێگایانە دەبن بە داهێنراو بەسەر خاوەنەکانیانەوە، لەبەر ئەوەی ئەو کارە دونیایی یانەیان دەگرتە بەر وەکو عیبادەت و خواپەرستی، پەیوەست کردنی کارە دونیایی یەکان بە عیبادەت و دینەوە وەکو ڕێگەی دینداری دەچێتە ژێر بواری داهێنراوەوە.

٣. پێغەمبەری خوا ﷺ وتاری دەدا، بینی پیاوێك بە پێوە وەستاوە، پرسیاری دەربارەی کرد، وتیان: (أبو اسرائیل)ە نەزری کردووە بەپێوە بێت و دانەنیشێت و نەچێتە بەر سێبەرو قسەش نەکات، وە بەڕۆژووش بێت، پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: «مُرْهُ فَلْيَتَكَلَّمْ وَلْيَسْتَظِلَّ وَلْيَقْعُدْ، وَلْيُتِمَّ صَوْمَهُ»[2].

واتە: پێی بڵێن با قسە بکات و بچێتە بەر سێبەرو دابنیشێت، وە ڕۆژووەکەی تەواو بکات.

---

(١) رواه البخاري (٥٠٦٣)، ومسلم (١٤٠١)، والنسائي في "الكبرى" (٥٣٠٥)، وأحمد (٦٤٧٧)، والدارمي في "السنن" (٢٢١٥)، وابن حبان في "صحيحه" (١٤)، وعبدالرزاق في "المصنف" (١٠٣٧٤)، والبزار في "المسند" (٦٨٠٧)، والبغوي في "شرح السنة" (٩٦)، والبيهقي في "الشعب" (٥٠٩٣).

(٢) رواه البخاري (٦٧٠٤)، وابن ماجه (٢١٣٦)، وأبو داود (٣٣٠٠)، وأحمد (١٧٥٣٢)، ومالك في "الموطأ" (١٧٢٣)، والدارقطني في "السنن" (٤٣٢٣)، وابن حبان في "صحيحه" (٤٣٨٥)، والطبراني في "الكبير" (١٠٩٣٠)، وعبدالرزاق في "المصنف" (١٥٨١٨)، وابن خزيمة (٢٢٤٢)، والبغوي في "شرح السنة" (٢٤٤٣)، والبيهقي في "الكبرى" (٢٠٠٩٢).

(ئەبو بەکری صدیق) ﷺ لە حەج دا ئافرەتێکی بینی قسەی نەدەکرد، پرسیاری کرد وتیان: دەیەوێت حەج بکات بە قسە نەکردن، فەرمووی: «تَكَلَّمِي، فَإِنَّ هَذَا لَا يَحِلُّ لَكَ، إِنَّمَا هَذَا مِنْ عَمَلِ الْجَاهِلِيَّةِ»(١).

واتە: قسە بکە، ئەمە دروست نیە بۆت، ئەمە لە کردەوەی سەردەمی نەفامی یە.

٤. (مەعازی کوڕی جەبەل) ﷺ کاتێك گەڕایەوە لە شام سوجدەی بۆ پێغەمبەر ﷺ برد، پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: «مَا هَذَا يَا مُعَاذُ؟» قَالَ: أَتَيْتُ الشَّامَ فَوَافَقْتُهُمْ يَسْجُدُونَ لِأَسَاقِفَتِهِمْ وَبَطَارِقَتِهِمْ، فَوَدِدْتُ فِي نَفْسِي أَنْ نَفْعَلَ ذَلِكَ بِكَ، فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «فَلَا تَفْعَلُوا، ...»(٢)، «لَا يَصْلُحُ لِبَشَرٍ أَنْ يَسْجُدَ لِبَشَرٍ»(٣).

واتە: ئەمە چی یە ئەی (مەعاز)؟ وتی: چوومە شام بینیم سوجدەیان بۆ قەشەو سەرکردەکانیان دەبرد، پێم خۆش بوو ئەمە بۆ تۆ بکرێت، پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: کاری وا مەکەن، شایستە نیە ئادەمیزاد کڕنووش بۆ ئادەمیزاد ببات.

٥. قسە وتن بە هاوەڵان، پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێت: «لَا تَسُبُّوا أَحَدًا مِنْ أَصْحَابِي، ...»(٤).

واتە: کەس قسە بە هاوەڵانی من نەڵێت.

یاخود وەصفکردنی یەکتر، پیاوێك وەصفی پیاوێکی کرد، پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: «قَطَعْتَ ظَهْرَهُ، إِذَا كَانَ أَحَدُكُمْ مَادِحًا صَاحِبَهُ لَا مَحَالَةَ، فَلْيَقُلْ أَحْسَبُهُ وَاللهُ حَسِيبُهُ، وَلَا أُعْذِرُ عَلَى اللهِ

---

(١) رواه البخاري (٣٨٣٤)، والدارمي في "السنن" (٢١٨)، وابن أبي شيبة في "المصنف" (١٢١٥٦)، والبيهقي في "السنن الكبرى" (٢٠٠٩٦).

(٢) رواه ابن ماجه (١٧٥٣)، وابن حبان في "صحيحه" (٤١٧١)، والطبراني في "الكبير" (٧٢٩٤)، وصححه الألباني في "الإرواء" (١٩٩٨)، و"صحيح الترغيب والترهيب" (١٩٣٩).

(٣) رواه ابن ماجه (١٨٥٣)، وابن حبان في "صحيحه" (١٢٩٠)، والبيهقي (٧/ ٢٩٢)، وحسنه الألباني في "الإرواء" (٧/ ٥٥) وقال: حسن صحيح، و"صحيح الترغيب والترهيب" (١٩٣٨).

(٤) رواه البخاري (٣٦٧٣)، ومسلم (٢٥٤١)، وأبو داود (٤٦٥٨)، والترمذي (٣٨٦١)، والنسائي في "الكبرى" (٨٢٥٠)، وأحمد في "فضائل الصحابة" (٥)، وابن حبان في "صحيحه" (٦٩٩٤)، والطبراني في "الصغير" (٩٨٢).

أَحَدًا، أَحْسَبُهُ كَذَا وَكَذَا، إِنْ كَانَ يَعْلَمُ ذَلِكَ مِنْهُ»[١].

واتە: پشتت شکاند، گەر کەسێکتان وەصفی هاوەڵەکەی کردو ناچار بوو؛ با بڵێت وا گومان دەبەم خوا پشتیوان بێت.

یاخود پێغەمبەر ﷺ چووە مزگەوت حەبلێکی بینی لە نێوان دوو کوڵەکە دا، فەرمووی: ئەوە چی یە؟ وتیان: ئەوە حەبلی (زەینەبی کچی جەحش)ە خێزانی پێغەمبەر ﷺ گەر هیلاك بوو لە نوێژ دا پاڵی پێوە دەدات، پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: «لاَ حُلُّوهُ لِيُصَلِّ أَحَدُكُمْ نَشَاطَهُ، فَإِذَا فَتَرَ فَلْيَقْعُدْ»[٢].

واتە: بیکەنەوە، هەر یەکەتان بە گوێرەی توانای خۆی نوێژ بکات، گەر هیلاك بوو با دانیشێت.

وە ئەو پیاوەی ڕەخنەی گرت لە پێغەمبەر ﷺ لەسەر شێوەی دابەشکردن، وتی: «اتَّقِ اللهَ يَا مُحَمَّدُ»[٣]، لە ڕیوایەتێکی تردا: «يَا مُحَمَّدُ اعْدِلْ»[٤].

واتە: لە خوا بترسە، دادپەروەر بە ئەی (محمد)، پاشان پێغەمبەر ﷺ هەواڵی دا لە نەوەی ئەم پیاوە کۆمەڵێك دێن لە دین دەردەچن و نیشانەکانی باس کردن.

یاخود ڕێگەگرتن لە درێژەپێدانی ڕۆژوو (الوصال) بەبێ شکاندنی لە شەو دا، فەرمووی: «لَا

---

(١) رواه ابن ماجه (٣٧٤٤) وصححه الألباني، وأحمد (٢٠٤٦٨)، وقال محققه (شعيب الأرنؤوط): إسناده صحيح على شرط الشيخين.

(٢) رواه البخاري (١١٥٠)، ومسلم (٧٨٤)، وابن ماجه (١٣٧١)، وأبو داود (١٣١٢)، والنسائي في "الكبرى" (١٣٠٨)، وأحمد (١١٩٨٦)، وابن حبان في "صحيحه" (٢٤٩٢)، والطبراني في "الأوسط" (٨٨٩٠)، وابن خزيمة في "صحيحه" (١١٨٠)، والبغوي في "شرح السنة" (٩٤٢).

(٣) رواه البخاري (٣٣٤٤)، ومسلم (١٠٦٤)، وأبو داود (٤٧٦٤)، والنسائي في "الكبرى" (٢٣٧٠)، والبيهقي في "السنن الكبرى" (١٢٩٤٥)، وسعيد بن منصور في "السنن" (٢٩٠٣).

(٤) رواه مسلم (١٠٦٣)، والنسائي في "الكبرى" (٨٠٣٣)، وأحمد (١١٦٢١)، والطبراني في "الأوسط" (٩٠٦٠)، والحاكم في "المستدرك" (٢٦٤٤)، والآجري في "الشريعة" (٣٦)، وابن أبي عاصم في "السنة" (٩٤٤)، وفي "مسند الحميدي" برقم (١٣٠٨).

تُوَاصِلُوا»[(١)]، وە ڕێگەی پێدان تا پارشێو نەیشکێنن و فەرمووی: «إِنِّي لَسْتُ كَهَيْئَتِكُمْ ...»[(٢)].

واتە: من وەکو ئێوە نیم.

وەڵام بۆ ئەم دوو جۆرە بەڵگانە

١. گەر ئەوانە بەڵگە بێت بۆ داهێنراوی چاك؛ ئەوا ئەمانەش بەڵگەن بۆ ڕێگرتن لە هەموو جۆرە داهێنراوێك.

٢. بنەما لە دینداری و عیبادات دا وەستانە لەسەر بەڵگەو دەرنەچوونە لە سنووری «الأَصلُ في العِبَاداتِ التَّوقُّف والاتِّباعُ لا الإبْتدَاع»[(٣)].

٣. کاری هاوەڵان بەڵگە نین، بەڵکو بێدەنگبوون یا دانپێدانانی پێغەمبەر ﷺ لەو کارانەدا بەڵگەیە.

لەبەر ئەوەی هاوەڵان (معصوم) نین ئەکرێت هەڵە بکەن یا بپێکن وەکو هەموو کەس ئیجتیهاد بکەن.

٤. هاوەڵان گەر (معصوم)یش نەبن لە پلەو پایەیەکی ئیمانی و شارەزابوون و توانایەکی زانستی و ئیجتیهادی و دڵسۆزی یەکی تەواوی دینی و بە زمانێکی پاراوو ئاشنا بەسەر قورئان و فەرموودەدا بوون.

ئەستەمە ئەوانەی دوای ئەوان بگەنە پلەیان، ئیتر چۆن دەرگا دەکرێتەوە بۆ دوای ئەوان داهێنراوی چاك دابهێنن لە سنووری مەبەست و یاسا گشتی یەکانی دین دەرنەچێت؟! گەر پێوانەی ئیجتیهادەکانی هاوەڵان بکەین لەڕووی چەندی و چۆنێتی یەوە لەگەڵ ئەو بەناو

---

(١) رواه البخاري (١٩٦١)، ومسلم (١١٠٢)، والنسائي في "الكبرى" (٣٢٥٠)، وأحمد (٤٧٢١)، والدارمي في "السنن" (١٧٤٦)، وابن أبي شيبة في "المصنف" (٩٥٨٧)، وابن حبان في "صحيحه" (٣٥٧٩)، والبيهقي في "السنن الكبرى" (٨٣٧٤)، ومالك في "الموطأ" (١٠٥٩).

(٢) رواه البخاري (١٩٦٣)، ومسلم (١١٠٥)، وأبو داود (٢٣٦٠)، وأحمد (٦١٢٥)، وابن أبي شيبة في "المصنف" (٩٥٨٥)، والبيهقي في "السنن الكبرى" (٨٣٧٣)، ومالك في "الموطأ" (١٠٦٠).

(٣) "القواعد النورانية" لابن تيمية ص١٦٤، و "مجموع الفتاوى" لابن تيمية (٢٩/ ١٧).

ئیجتیهادەی دوای ئەوان دایان هێناوە کە زۆریان بە داهێنراو دەردەچن، زیاتر دڵنیا دەبین لە داخستنی دەرگای چاك و خراپ لە داهێنراو دا.

٥. ئەو کارانەی هاوەڵان کردوویانە بەشێکیان لە سەردەمی (تشریع) یاساو بەرنامەو تەواوکاری دین دا بووەو لە ژیانی پێغەمبەری خوادا بووە ﷺ، بە مەرجی گەڕانەوەو ئیقرار بۆ سەر پێغەمبەر بووە ﷺ، بەڵام دوای وەفاتی پێغەمبەری خوا ﷺ بۆ لای کێ بگەڕێنەوە بۆ بڕیارو ئیقراری دینی؟! لەگەڵ ئەوەش دا ئەو کارانە لە زیکرو دوعا گشتی یەکان دا بووەو هیچ کەس بە داهێنراوی دانانێ.

٦. وە بەشێکی تریان دوای وەفاتی پێغەمبەر ﷺ بووە، وەکو (تەراویح و کۆکردنەوەی قورئان و بانگی جومعە ...)، ئەمانە لە سەردەمی (خولەفای ڕاشیدین) دا بوون و بە سوننەت و یاسای ئیسلام دادەنرێت بە فەرمانی پێغەمبەری خوا ﷺ، وە کۆدەنگی هەموو هاوەڵانی لەسەر بووە، ئەویش (الإجماع) کە بەڵگەی چوارەمی ئیسلامە.

بەڵام دوای ئەوان چ کۆدەنگی یەك هەبووە لەسەر دابەشکردنی داهێنراو بۆ چاك و خراپ و ئیقرار کردن لەسەر داهێنراوەکان؟! لە هیچ سەردەمێك دا کۆدەنگی زانایان نەبووە لەسەر یەك داهێنراو نەك چەندەها، وە تەنانەت لە ئاستی جیهانی ئیسلامیش نیە، هەندێك ناوچە جۆرێك داهێنراو دەکەن هەندێك نایکەن.

٧. وە ئەو کارانەشی کە هاوەڵان کردوویانە (وسائل وطرق ومقاصد ليست عبادة ذاتية) هۆکارو ڕێگەیەك بووە بۆ مەبەستێکی خێرو سوودمەندی دینی نەك وەکو عیبادەتێکی سەربەخۆو تەواو، وە ئەو کارانەش پێویستی بوونی لە ئارادا نەبووە لە سەردەمی پێغەمبەردا ﷺ.

٨. گەر بڕیار بدرێت لەسەر ئەو کارانەی کە هاوەڵان کردوویانە بە (البدعة الحسنة) بەبێ خوێندنەوەی ئیقراری پێغەمبەر ﷺ کە دەبێتە سوننەت و لە کاری هاوەڵان دەردەچێت، دەکەوینە ئەو گومڕاییەی شەیتانیش (البدعة الحسنة) ی داهێناوە کاتێك (ئەبو هورەیرە) ﷺ سەرپەرشتی ماڵی زەکات دەکات و تا سێ جار لە شەو دا کەسێك بەسەر ماڵەکەوە دەگرێت و لە سێیەم شەو دا پێی دەڵێت: «دَعْنِي أُعَلِّمْكَ كَلِمَاتٍ يَنْفَعُكَ اللهُ بِهَا، قُلْتُ: مَا هُوَ؟ قَالَ: إِذَا أَوَيْتَ إِلَى فِرَاشِكَ،

فَاقْرَأْ آيَةَ الكُرْسِيِّ: ﴿ ٱللَّهُ لَآ إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ ٱلْحَىُّ ٱلْقَيُّومُ ﴾ [البَقَرَة : ٢٥٥]، حَتَّى تَخْتِمَ الآيَةَ، فَإِنَّكَ لَنْ يَزَالَ عَلَيْكَ مِنَ اللهِ حَافِظٌ، وَلاَ يَقْرَبَنَّكَ شَيْطَانٌ حَتَّى تُصْبِحَ، فَخَلَّيْتُ سَبِيلَهُ، فَأَصْبَحْتُ فَقَالَ لِي رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَا فَعَلَ أَسِيرُكَ البَارِحَةَ»، قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللهِ، زَعَمَ أَنَّهُ يُعَلِّمُنِي كَلِمَاتٍ يَنْفَعُنِي اللهُ بِهَا، فَخَلَّيْتُ سَبِيلَهُ، قَالَ: «مَا هِيَ»، قُلْتُ: قَالَ لِي: إِذَا أَوَيْتَ إِلَى فِرَاشِكَ فَاقْرَأْ آيَةَ الكُرْسِيِّ مِنْ أَوَّلِهَا حَتَّى تَخْتِمَ الآيَةَ: ﴿ ٱللَّهُ لَآ إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ ٱلْحَىُّ ٱلْقَيُّومُ ﴾ [البَقَرَة : ٢٥٥]، وَقَالَ لِي: لَنْ يَزَالَ عَلَيْكَ مِنَ اللهِ حَافِظٌ، وَلاَ يَقْرَبَكَ شَيْطَانٌ حَتَّى تُصْبِحَ - وَكَانُوا أَحْرَصَ شَيْءٍ عَلَى الخَيْرِ - فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «أَمَا إِنَّهُ قَدْ صَدَقَكَ وَهُوَ كَذُوبٌ، تَعْلَمُ مَنْ تُخَاطِبُ مُنْذُ ثَلاَثِ لَيَالٍ يَا أَبَا هُرَيْرَةَ»، قَالَ: لاَ، قَالَ: «ذَاكَ شَيْطَانٌ»»(١).

واتە: وازم لێ بێنە چەند وشەیەکت فێر دەکەم خوا سوودت پێ بگەیەنێت، وتم چی یە؟ وتی: گەر چویتە سەر جێگای خەوتن (آية الكرسي) بخوێنە هەتا بەیانی لای خواوە پارێزراوی، وە شەیتانیش نزیکت ناکەوێت تا بەیانی، پێغەمبەریش ﷺ فەرمووی: ئەوە ڕاستی کرد ئەو درۆزنە، دەزانیت سێ شەوە لەگەڵ کێ قسە دەکەیت؟ وتم: نەخێر، پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: ئەوە شەیتان بوو.

ئەمە یاخود بیدعەیەکی شەیتانی (حسنة) یە یاخود ئیقرارو سونەتی پێغەمبەرە ﷺ کە شەوان (آية الكرسي) بخوێندرێت.

شەشەم: بوونی تایبەتمەندی لە وشەی گشتی «كُلَّ بِدْعَةٍ ضَلَالَة».

بە ڕاو بۆچوونی هەندێك لە زانایان وایە «كُلَّ ...» ئەم وشە گشتی یە تایبەت دەکرێت (العام المخصوص) بەم بەڵگانە:

---

(١) رواه البخاري (٢٣١١، ٣٢٧٥)، والنسائي في عمل اليوم والليلة (٩٥٩)، والبغوي في "شرح السنة" (١١٩٦)، والبيهقي في "الشعب" (٢١٧٠)، واللالكائي في "شرح أصول اعتقاد" (٢٢٨١)، وفي "صحيح الترغيب والترهيب" (٦١٠)، و "المشكاة" (٢١٢٣).

١. فەرموودەی: «مَنْ سَنَّ فِي الْإِسْلَامِ سُنَّةً حَسَنَةً، ...» وەکو ئیمامی (النووي) رحمه الله دەڵێت: «وَفِي هَذَا الْحَدِيثِ تَخْصِيصُ قَوْلِهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كُلَّ مُحْدَثَةٍ بِدْعَةٌ وَكُلَّ بِدْعَةٍ ضَلَالَةٌ وَأَنَّ الْمُرَادَ بِهِ الْمُحْدَثَاتُ الْبَاطِلَةُ وَالْبِدَعُ الْمَذْمُومَةُ»[1].

واتە: لەم فەرموودەیە دا تایبەتکردنی فەرموودەی پێغەمبەرە ﷺ «كُلَّ بِدْعَةٍ ...» مەبەست پێی دروستکراوە بەتاڵ و بیدعە خراپەکانە.

٢. فەرموودەی: «... وَمَنْ ابْتَدَعَ بِدْعَةً لَا يَرْضَاهَا اللهُ وَرَسُولُهُ، فَإِنَّ عَلَيْهِ مِثْلَ إِثْمِ مَنْ عَمِلَ بِهَا مِنَ النَّاسِ، لَا يَنْقُصُ مِنْ آثَامِ النَّاسِ شَيْئًا»[2].

واتە: هەرکەسێك داهێنراوێك بکات خواو پێغەمبەری خوا ﷺ پێی ڕازی نەبێت ئەوا تاوانی ئەوانەی کاری پێ دەکەن دێتە گەردنی، مەبەست پێی (داهێنراوێك خواو پێغەمبەری خوا ﷺ پێی ڕازی نەبن)، کەواتە ئەبێت هەبێت بیدعەیەك خواو پێغەمبەری خوا ﷺ پێی ڕازی بن.

ئەم فەرموودەیە لاواز (ضعیف)ەو کاری پێ ناکرێت.

٣. بە فەرموودەکەی خەلیفەی موسوڵمانان (عومەری کوڕی خەتاب) رضي الله عنه «نِعْمَتِ الْبِدْعَةُ هَذِهِ، ...»، وە کردەوەی هاوەڵان لە سەردەم و دوای وەفاتی پێغەمبەری خوا ﷺ کردوویانە، وەڵامی ئەمانە دراوەتەوە لەمەوپێش.

٤. وشەی «كُلَّ بِدْعَةٍ ضَلَالَة» لە وشە گشتی یە تایبەتیکراوەکان (العام المخصوص)[3]، وە بە وتەی هەندێك لە زانایانی پێشوو و دوای ئەوان، دوای ئەم بابەتە شیکردنەوەی لەسەرە.

بۆ وەڵامدانەوە لەسەر ئەم جۆرە بەڵگەو هاوشێوانە لەسەر ئەوەی «كُلَّ بِدْعَةٍ ضَلَالَة» هەموو داهێنراوێك گومڕایی یە، هەموو داهێنراوێك نیەو بەڵکو وشەی «كُلَّ» وشەیەکی گشتی تایبەتکراو

(١) "شرح النووي على مسلم" (٧/ ١٠٤).

(٢) رواه ابن ماجه (٢١٠)، والبيهقي في "الاعتقاد" ص٢٣١، وابن أبي عاصم في "السنة" (٤٢)، وابن وضاح في "البدع" (٩٣)، وضعفه الألباني في "الضعيفة" (٢٠٣١)، و "ضعيف الجامع الصغير" (٩٦٥، ٥٣٥٩)، و "ضعيف الترغيب والترهيب" (٤٢)، و "المشكاة" (١٦٨)، وفي ظلال الجنة (٤٢).

(٣) "الكواكب الدراري في شرح صحيح البخاري" للكرماني (٩/ ١٥٤).

(العام المخصوص)ە، بەو واتایەی هەندێك داهێنراو گومڕایی یە نەك هەموو داهێنراوێك، بە پشتیوانی لە جۆری تێگەیشتنی ئەو بەڵگانەی پێشوو، وە بۆ ڕاستکردنەوەی ئەم هەڵە تێگەیشتنە زانایان دەڵێن:

١. بەڵگەکانی بەخراپ باسکردنی (بیدعە) بە شێوەی گشتی هاتوون، هیچ (الخاص، الإستثناء) بێجگەو لیدەرکردنێکی تێدا نەهاتووە بڵێت هەموو داهێنراوێك گومڕایی یە بێجگە لەمەو لەوە نەبێت، وەك دەفەرموێت: «فَإِنَّ كُلَّ مُحْدَثَةٍ بِدْعَةٌ، وَإِنَّ كُلَّ بِدْعَةٍ ضَلَالَةٌ»، «مَنْ عَمِلَ عَمَلًا لَيْسَ عَلَيْهِ أَمْرُنَا فَهُوَ رَدٌّ»، «مَنْ أَحْدَثَ فِي أَمْرِنَا هَذَا مَا لَيْسَ مِنْهُ فَهُوَ رَدٌّ»، «وَشَرُّ الْأُمُورِ مُحْدَثَاتُهَا».

ئیمامی (الشاطبي) رَحِمَهُ اللَّهُ دەڵێت: «جَاءَتْ مُطْلَقَةً عَامَّةً عَلَى كَثْرَتِهَا، لَمْ يَقَعْ فِيهَا اسْتِثْنَاءٌ أَلْبَتَّةَ، وَلَمْ يَأْتِ فِيهَا مَا يَقْتَضِي أَنَّ مِنْهَا مَا هُوَ هُدًى، وَلَا جَاءَ فِيهَا: كُلُّ بِدْعَةٍ ضَلَالَةٌ إِلَّا كَذَا وَكَذَا، وَلَا شَيْءَ مِنْ هَذِهِ الْمَعَانِي.

فَلَوْ كَانَ هُنَالِكَ مُحْدَثَةٌ يَقْتَضِي النَّظَرُ الشَّرْعِيُّ فِيهَا الِاسْتِحْسَانَ أَوْ أَنَّهَا لَاحِقَةٌ بِالْمَشْرُوعَاتِ؛ لَذُكِرَ ذَلِكَ فِي آيَةٍ أَوْ حَدِيثٍ، لَكِنَّهُ لَا يُوجَدُ، فَدَلَّ عَلَى أَنَّ تِلْكَ الْأَدِلَّةَ بِأَسْرِهَا عَلَى حَقِيقَةِ ظَاهِرِهَا مِنَ الْكُلِّيَّةِ الَّتِي لَا يَتَخَلَّفُ عَنْ مُقْتَضَاهَا فَرْدٌ مِنَ الْأَفْرَادِ»[1].

واتە: لەسەر ئەو هەموو ڕیوایەتەدا بە شێوەی دارشتنی گشتی هاتووە، لیدەرکردنی بە هیچ شێوەیەك تێدا نەبووە، گەر ببوایە ئەوا لە ئایەت و فەرموودەیەك دا دەبوو، ئەمە بەڵگەیە لەسەر ئەوەی ئەو بەڵگانە هەموویان بە شێوەی ڕاست و ڕووکەشی شێوە گشتی هاتووە، تاکێك لە تاکەکانی لێ دەرناکات.

ئیمامی (ابن تيمية) رَحِمَهُ اللَّهُ دەڵێت: «فمن اعتقد أن بعض البدع مخصوص من هذا العموم، احتاج إلى دليل يصلح للتخصيص، وإلا كان ذلك العموم اللفظي المعنوي موجبا للنهي، ثم المخصص هو الأدلة الشرعية من الكتاب والسنة والإجماع، نصا واستنباطا»[2].

---

(١) "الاعتصام" (١/ ١٨٧).

(٢) "اقتضاء الصراط المستقيم" (٢/ ٨٨).

واتە: ئەوەی باوەڕی وایە هەندێك لە داهێنراو تایبەت کراوە بە لێدەرکردن لەو شێوە گشتی یە پێویستی بە بەڵگە هەیە بشێت بۆ تایبەتکردن، وە گەر نا ئەو وشە زارەکی یە ناوەڕۆکی یە «کُلّ» هەموو جۆرێکی دەگرێتەوە، وە تایبەتکردنەکەش بە بەڵگەیەو لە قورئان و فەرموودەو کۆدەنگی زانایان، جا بە دەق بێت یان لێوەرگرتن.

٢. ئیمامی (الشاطبي) ﷺ دەڵێت: «أَنَّهُ قَدْ ثَبَتَ فِي الْأُصُولِ الْعِلْمِيَّةِ أَنَّ كُلَّ قَاعِدَةٍ كُلِّيَّةٍ أَوْ دَلِيلٍ شَرْعِيٍّ كُلِّيٍّ، إِذَا تَكَرَّرَتْ فِي مَوَاضِعَ كَثِيرَةٍ، وَأُتِيَ بِهَا شَوَاهِدُ عَلَى مَعَانٍ أُصُولِيَّةٍ أَوْ فُرُوعِيَّةٍ، وَلَمْ يَقْتَرِنْ بِهَا تَقْيِيدٌ وَلَا تَخْصِيصٌ، مَعَ تَكَرُّرِهَا وَإِعَادَةِ تَقَرُّرِهَا، فَذَلِكَ دَلِيلٌ عَلَى بَقَائِهَا عَلَى مُقْتَضَى لَفْظِهَا مِنَ الْعُمُومِ»[١].

واتە: یەکێك لە بنەما زانستی یەکان دانراوە، هەر بنەماو یاسایەکی گشتی یا بەڵگەیەکی شەرعی گشتی گەر چەندبارە بووەوە لە زۆر شوێن دا، وە پەیوەست نەکرابوو، وە تایبەت نەکرابوو لەگەڵ ئەو هەموو چەندبارە بووەوە دا سەرلەنوێ داڕشتن دا؛ ئەوە بەڵگەیە لەسەر مانەوەی گشتگیری ئەو داڕشتنە گشتی یە.

فەرموودەکانی بە خراپ باسکردنی داهێنراو لەم جۆرەیە، کە پێغەمبەری خوا ﷺ لەسەر مینبەرو کات و شوێنی جیاواز وتوویەتی یەوە بە ئامادەبوونی زۆری موسوڵمانان بەبێ تایبەتکردن، ئەمە بەڵگەیە لەسەر ئەوەی گشتگیرەو تایبەتی تێدا نیە[٢].

تەنانەت لە (خطبة الحاجة) دا هاتووە کە پێغەمبەری خوا ﷺ پێشەکی هەموو وتەیەکی پێ کردووەتەوەو (ابن مسعود) ﷺ دەڵێت: «عَلَّمَنَا رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خُطْبَةَ الْحَاجَةِ فِي النِّكَاحِ وَغَيْرِهِ»[٣].

واتە: پێغەمبەری خوا ﷺ فێری وتاری پێشەکی کردووین لە ژن مارەکردن و کاری تر دا.

---

(١) "الاعتصام" (١/ ١٨٧).

(٢) "البدعة وأثرها السيء على الأمة" جامع رسائل لسليم الهلالي ص١٩٢.

(٣) رواه ابن ماجه (١٨٩٢)، وأبو داود (٢١١٨)، والترمذي (١١٣١)، والنسائي في "الكبرى" (٥٥٠٢)، وأحمد (٣٧٢٠)، وأبو يعلى في "مسنده" (٧٢٢١)، وفي "خطبة الحاجة" للألباني ص٩.

وە یاسایەکی بنەمایی مان هەیە (القاعدة الأصولية) دەڵێت: «لَا يَجُوزُ تَأْخِيرُ الْبَيَانِ عَنْ وَقْتِ الْحَاجَةِ»[1].

واتە: دروست نیە دواکەوتنی شیکردنەوەی پێویست لەکاتی پێویستی دا.

گەر پێویست بوایە لێدەرکردنی یا تایبەتکردنی هەندێك (بیدعە) لە گشتی یەکەی؛ ئەوا پێغەمبەری خوا ﷺ ڕوونی دەکردەوەو لێی دەردەکرد، لەبەر ئەوەی فەرمانی ﴿لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ﴾ [النحل: ٤٤]. ی بۆ هاتووەتە خوارەوە.

واتە: تاوەکو بۆ خەڵکی ڕوون کەیتەوە ئەوەی بۆیان هاتووەتە خوارەوە.

٣. ئیمامی (الشاطبي) رحمه الله دەڵێت: «أَنَّ مُتَعَقَّلَ الْبِدْعَةِ يَقْتَضِي ذَلِكَ بِنَفْسِهِ، لِأَنَّهُ مِنْ بَابِ مُضَادَّةِ الشَّارِعِ وَاطِّرَاحِ الشَّرْعِ، وَكُلُّ مَا كَانَ بِهَذِهِ الْمَثَابَةِ، فَمُحَالٌ أَنْ يَنْقَسِمَ إِلَى حَسَنٍ وَقَبِيحٍ، ... إِذْ لَا يَصِحُّ فِي مَعْقُولٍ وَلَا مَنْقُولٍ اسْتِحْسَانُ مُشَاقَّةِ الشَّارِعِ»[2].

واتە: تێگەیشتن لە وشەی (بیدعە) ماناکەی لە خۆی دایە، مانا کراوە بە دژایەتیکردن و لادانی شەرع، وە هەرچیەك بەو شێوازە بێت مەحاڵە دابەشبێت بەسەر چاك و خراپ دا، دروست نیە نە لە عەقڵ داو نە لە دەقە شەرعی یەکان دا بەچاکزانینی دژە شەرعی یەکان، سوننەت بەرامبەرەکەی بیدعەیە، بیدعەش هەمووی لادان و تاوانە، چاکەی تێدا نیە، بەڵام سوننەت هەمووی خێرو چاکەیە، تەنانەت لە بنەما یاسا عەقڵی یەکان دا قبوڵ ناکرێت کە پێی دەوترێت «الْجَمْعُ بَيْنَ النَّقِيضَيْنِ مُمْتَنِعٌ»[3].

واتە: کۆکردنەوەی دوو دژ بەیەك قەدەغەیە.

لەبەر ئەوەی داهێنراو (بیدعە) «لَمْ يَدُلَّ عَلَيْهِ دَلِيلٌ شَرْعِيٌّ»[4]، بەڵام سوننەت بەڵگەدارە.

---

(١) "روضة الناظر" لابن قدامة (١/ ٥٣٤)، و "الموافقات" للشاطبي (٤/ ١٤٠)، و "إرشاد الفحول" للشوكاني (١/ ١٥٤)، و "المذكرة" للشنقيطي (١/ ١٠)، و "الفقيه والمتفقه" لخطيب البغدادي (١/ ٣٢٨)، و "قواعد الفقه" لمحمد البركتي (٧٢).

(٢) "الاعتصام" (١/ ١٨٨).

(٣) "درء تعارض العقل والنقل" لابن تيمية (٥/ ٣٢٤)، و "مجموع الفتاوى" لابن تيمية (١٩/ ٢٩٨).

(٤) "اقتضاء الصراط المستقيم" لابن تيمية (٢/ ٩٥).

٤. ئیمامی (الشاطبي) رحمه الله دەڵێت: «إِجْمَاعُ السَّلَفِ الصَّالِحِ مِنَ الصَّحَابَةِ وَالتَّابِعِينَ وَمَنْ يَلِيهِمْ عَلَى ذَمِّهَا كَذَلِكَ، وَتَقْبِيحِهَا وَالْهُرُوبِ عَنْهَا وَعَمَّنِ اتَّسَمَ بِشَيْءٍ مِنْهَا، وَلَمْ يَقَعْ مِنْهُمْ فِي ذَلِكَ تَوَقُّفٌ وَلَا مَثْنَوِيَّةٌ، فَهُوَ بِحَسَبِ الِاسْتِقْرَاءِ إِجْمَاعٌ ثَابِتٌ، فَدَلَّ عَلَى أَنَّ كُلَّ بِدْعَةٍ لَيْسَتْ بِحَقٍّ، بَلْ هِيَ مِنَ الْبَاطِلِ»[1].

واتە: کۆدەنگی هاوەڵان و شوێنکەوتوان و ئەوانەی دوای ئەوان لەسەر بە خراپ باسکردنی داهێنراون و ناشرینکردنی و ڕاکردن لێی، وە ئەوەی پەیوەندی پێوەیەتی، ئەمە بۆ خۆی کۆدەنگێکی دڵنیا بووەو بەڵگەیە لەسەر ئەوەی هەموو داهێنراوێك ڕاستی تێدا نیەو بەتاڵە.

بەتایبەت ئەو هەموو جۆرە دژایەتیەیان لەسەر بیدعەکاران هەر لە ناو زڕاندن و پەیوەندی نەبوون پێیانەوەو تەنانەت گوێ لێنەگرتن و زانست لێوەرنەگرتنیانەوە لەلایەن (التابعین والتابع التابعین) وە زانایانی پاش ئەوانیش، گەر پیاچوونەوەیەك بکەیت لەو بوارەدا سەرسام دەبیت لەو هەموو هەوڵەیان لە دژایەتی کردنیان بۆ بیدعەو بیدعەکاران.

٥. «لفظه "كل" للعموم، ولفظ العام يستغرق جميع أفراده، ولا يخرج فرد من الأفراد إلا بمخصص، ...»[2].

«وبرهان ذلك:

١. لفظ "كل" من ألفاظ العموم، وقد جزم أهل اللغة بأن فائدة هذا اللفظ هو رفع احتمال التخصيص إذا جاء مضافًا إلى نكرة أو جاء للتخصيص.

٢. من أحكام لفظ "كل" عند أهل اللغة والأصول أن "كل" لا تدخل إلا على ذي جزئيات وأجزاء، و مدلولها في الموضعين الإحاطة بكل فرد من الجزئيات أو الأجزاء.

٣. ومن أحكامها إذا أضيفت إلى نكرة ... فإنها تدل على العموم المستغرق لسائر الجزئيات، وتكون نصًا في كل فرد دلت عليه تلك النكرة ... وعند تطبيق هذا الحكم اللغوي الأصولي على

---

(١) "الاعتصام" (١/ ١٨٨).

(٢) "تحذير المسلمين" لأحمد بن حجر آل بوطامي البغلي ص١٢٢.

الحديث "كُلَّ بِدْعَةٍ ضَلَالَة" تجد أن "كل" أضيفت إلى نكرة وهو لفظ "بدعة" ... وعليه فلا يمكن أن تخرج أي بدعة من وصف الضلال ... ﴿كُلُّ ٱمْرِىٍٕ بِمَا كَسَبَ رَهِينٌ﴾ [الطور : ٢١]، ﴿وَكُلَّ إِنسَٰنٍ أَلْزَمْنَٰهُ طَٰٓئِرَهُۥ فِى عُنُقِهِۦ﴾ [الإسراء : ١٣]، ﴿إِنَّ ٱللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ﴾ [البقرة : ٢٠]»[1].

واته: وشەی (کل) بۆ گشتگیرەکانە، وە وشە گشتی یەکان هەموو جۆرە تاکەکانی دەگرێتەوەو هیچ تاکێکی لێ دەرناچێت بێجگە لە بەڵگەی تایبەت نەبێت لەسەر لێدەرکردنی.

بەڵگە لەسەر ئەوەی گشتگیرە لە زمانەوانی دا:

یەکەم: وشەی (کل) لە وشە گشتی یەکانە لە بەکارهێنان دا، زانایانی زمان دەڵێن سوودمەندی ئەم وشەیە نەهێشتنی تایبەتمەندی یە گەر بدرێتە پاڵ نادیارێك، یاخود بەکار بهێنرێت بۆ دڵنیا بوون.

دووەم: لە یاساکانی وشەی (کل) لای زانایانی زمان و (أصول الفقه): وشەی (کل) ناچێتە سەر شتێك خاوەنی چەند پەل و بەش نەبێت، وە ماناکەی لەخۆگرتنی هەموو بەشەکانە.

سێ یەم: یەکێکی تر لە یاساکانی: گەر بخرێتە پاڵ نادیارێك (نکرة) دەبێتە بەڵگە لەسەر لەخۆگرتنی هەموو سەرتاپا بەشەکانی، وە دەبێتە بەڵگە بۆ هەموو تاکەکانی ئەو نادیارە، گەر ئەم یاسا زمانەوانیە جێبەجێ بکەین لەسەر فەرموودەی «كُلَّ بِدْعَةٍ ضَلَالَة» دەبینین (کل) ئەم وشەیە خراوەتە پاڵ نادیارێك «بِدْعَة»، بەم شێوەیە هیچ بەشێکی داهێنراوی لێ دەرناچێت، وەکو: ﴿إِنَّ ٱللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ﴾ [البقرة : ٢٠].

واته: خوای گەورە بەسەر هەموو شتێك دا باڵا دەستە.

ئەمە ناشێت هیچ شتێکی لێ دەرکرێت، وە هەروەها داهێنراویش.

(أبو اسحاق الحويني) دەڵێت: «وهذا القول كقوله ﷺ: "كُلُّ مُسْكِرٍ خَمْرٌ"، فكما أنه لم يدخل على كل مسكر خمر أي تخصيص؛ فكذلك ما دخل على "كُلَّ بِدْعَةٍ ضَلَالَة" أي تخصيص»[2].

---

(١) "حقيقة البدعة وأحكامها" لسعيد بن ناصر الغامدي (٢/ ١٤٤). (٢) "البدعة وأثرها في محنة المسلمين" (٦/ ٧).

واتە: فەرمودەکەی پێغەمبەر ﷺ «كُلَّ بِدْعَةٍ ضَلَالَة» سیّ وشەیە، وەکو فەرموودەی «كُلُّ مُسْكِرٍ خَمْرٌ» وایە کە سیّ وشەیە بە واتای هەموو سەرخۆشکەرێك حەرامە، وەکو چۆن تایبەت و لێدەرکردن نیە لە عەرەق دا ئاواش تایبەتکردن نیە لە (بیدعە)دا، چ جیاوازی یەك هەیە لە ڕێگری یەکان (محرمات) دا.

زۆرجار ئەو شەرحەی ئیمامی (نەوەوی) رَحِمَهُ اللهُ دەکرێتە بەڵگە کە دەڵێت: «وَلَا يَمْنَعُ مِنْ كَوْنِ الْحَدِيثِ عَامًّا مَخْصُوصًا قَوْلُهُ كُلُّ بِدْعَةٍ مُؤَكَّدًا بِكُلِّ بَلْ يَدْخُلُهُ التَّخْصِيصُ مَعَ ذَلِكَ كَقَوْلِهِ تَعَالَى تُدَمِّرُ كُلَّ شَيْءٍ»[1].

واتە: ڕێگری نیە لەوەی ئەم فەرموودەیە گشتی یەکی تایبەتکراوە گەر بە (کل)یش دڵنیا کرابێت، بەڵکو هەر تایبەتمەندی تیّ دەکەوێت وەکو فەرموودەی خوا ﷻ ﴿تُدَمِّرُ كُلَّ شَيْءٍ بِأَمْرِ رَبِّهَا﴾ [الأحقاف : ٢٥].

واتە: ئەو بایەی خوای گەورە بۆی ناردن هەموو شتێکی گەلی (عاد)ی لەناو نەبرد، بەڵام لەگەڵ ئەوەش دا بەس خەڵکەکانی لەناو برد، ماڵ و شوێنەوارەکانیان مایەوە.

کەواتە ئەو (کل)ە تایبەتمەندی لیّ دەردەکرێت، واتە مەبەستی پێی بەس خەڵکەکە بووەو وشەی هەمووی (کل)یشی بەکار هێناوە.

لە بەرامبەر ئەم بۆچوونەش دا هەندێك لە زانایان تەفسیری ئەو ئایەتە هەر بە گشتی دەکەن بەبیّ ئەوەی تایبەتمەندی تێدا جێگە بکرێتەوە، وەکو (ابن کثیر) رَحِمَهُ اللهُ لە تەفسیری ئەو ئایەتە دا دەڵێت: «"تُدَمِّرُ" أَيْ: تُخَرِّبُ "كُلَّ شَيْءٍ" مِنْ بِلَادِهِمْ، مِمَّا مِنْ شَأْنِهِ الْخَرَابُ»[2].

واتە: هەموو شتێکی وڵاتەکەی لەناو برد ئەوەی شایەنی لەناوبردنە.

وە (الطبري) رَحِمَهُ اللهُ دەڵێت: «"تُدَمِّرُ كُلَّ شَيْءٍ بِأَمْرِ رَبِّهَا" مما أرسلت بهلاكه»[3].

---

(١) "شرح النووي على مسلم" (٦/ ١٥٥).

(٢) "تفسير القرآن العظيم" لابن كثير (٧/ ٢٨٦).

(٣) "جامع البيان في تأويل القرآن" (٢٢/ ١٢٩).

وە (القرطبي) ﷺ دەڵێت: «"تُدَمِّرُ كُلَّ شَيْءٍ بِأَمْرِ رَبِّهَا" أَيْ كُلُّ شَيْءٍ مَرَّتْ عَلَيْهِ مِنْ رِجَالِ عَادٍ وَأَمْوَالِهَا»[١].

واتە: هەموو ئەو شتانەی لەناو برد کە فەرمانی لەناوبردنی پێ کرابوو.

واتە هیچی لێ دەرنەکرد لەوانەی بەسەری دا ڕۆشتووەو فەرمانی پێ کراوە نەك هەموو شتێکی دونیاو بوون فەرمانی پێ کرابێت بە لەناوبردنی، واتە وشەی (کل) هەر بە گشتی ماوەتەوە.

گەر ڕاکەی ئیمامی (نەوەوی) ﷺ بکرێت بە بەڵگە؛ ئەوا ئەم ڕایانەش بەرامبەری هەیە، کە ئەمانە بۆخۆی بەرپەرچدانەوەیەکی قسەکاری (إجتهادي)یە، نزیکترین پێناسەی بۆ بکرێت ئەمە چوونە ناو بەڵگەکاری (متشابهات) ەوەیە، کە خۆپاراستن و دەرچوون لێی پێویستە، یەکلابوونەوە لە بەڵگەدایە.

٦. بڕیار دان لەسەر داهێنراوی چاك (البدعة الحسنة) کردنەوەی دەرگاو بوارە بۆ هێنان و بردنی داهێنانەکان و نەمانی هیچ پاراستن و سنوورێکە بۆ پاراستنی دین و دەرنەچوون لێی، گەر «سد الزرائع»[٢] بابەتێکی سەربەخۆیە بۆ پاراستنی حەڵاڵ و حەرام؛ ئەوا پاراستنی دین لەپێشترە بە داخستنی دەرگای داهێنانی چاك، ڕێگە خۆشکردنە بۆ دوژمنانی دین و سوك و کزبوونی دینە لە ناو دەروونی خەڵکی دا گەر هەمووی بۆی هەبێت بەشداری بڕیاری چاك و خراپ بکات چی بۆ دین دەمێنێتەوە، وە هەر لەم ڕێگایەوە فیرەقە گومڕاکانی ناو ئیسلام دروست بوون، وەکو: (معتزلة، خوارج، رافضة، مرجئة، ...)[٣].

٧. چ سەرچاوەو ڕێکخستنێك و پێوەرێك هەیە بۆ چاك زانینی داهێنراو؟

گەر شەرع بێت دەڵێین: «يقال: إن ما ثبت حسنه فليس من البدع، فيبقى العموم محفوظا لا خصوص فيه»[٤].

---

(١) "الجامع لأحكام القرآن" (١٦/ ٢٠٦).

(٢) "معالم أصول الفقه عند أهل السنة والجماعة" لمحمد الجيزاني (١/ ٣٠٤)، "الموافقات" للشاطبي (٥/ ٤٤١).

(٣) "حقيقة البدعة وأحكامها" لسعيد بن ناصر الغامدي (٢/ ١٤٣)، و "البدعة وأثرها السيء على الأمة" جامع رسائل لسليم الهلالي ص١٩٣، و "تحذير المسلمين" لأحمد بن حجر آل بوطامي البغلي ص١٢٣.

(٤) "اقتضاء الصراط المستقيم" لابن تيمية (٢/ ٨٨).

واتە: ئەوەی یەکلا بووەوە کە چاکەیە ئەوە داهێنراو نیە ئەوا دارشتنە گشتیەکە لەسەر (بیدعە) کە خراپە، تایبەتمەندی چاکەی تێدا نیە، لەبەر ئەوەی شەرع هەموو چاکەیەکی بنیاد ناوەو نەیپەڕاندووە.

وە گەر عیبادات بێت ئەوا: «الأَصلُ في العِبَاداتِ التَّوقِيف».

واتە: بنەما لە پەرستن دا وەستانە لەسەر بەڵگە.

وە گەر عەقڵ بێت ئەوا: عەقڵەکان جیاوازن و ڕێژەیین و هەریەکە کاری خۆی بە چاك دەزانێت، دەبێت پێوەر چی بێت؟!

«تقسيم البدعة إلى: حسنة وسيئة تقسيم محدث لا يدل عليه دليل شرعي»[1].

واتە: خۆی بۆ خۆی هەر دابەشکردنی داهێنراو بۆ چاك و خراپ دابەشکردنێکی بیدعەیە، هیچ بەڵگەیەکی شەرعی لەسەر نیە، وە باسی لەسەر نەکراوە، نە لە سەردەمی هاوەڵان و نە دوای ئەوان بەم شێوە ڕوون و دابەشکردنە.

٨. گەر دروست بێت زیادە لە دین دا بەناوی داهێنراوی چاکەوە؛ ئەوا دروستە بەچاکزانینی لێدەرکردنی شت لە دین دا بەناوی چاکەوە، لەبەر ئەوەی جیاوازی زیادو کەم نیە، هەردووکیان دەستکاری دینە، بۆیە گەر لێدەرکردن گومڕایی بێت ئەوا زیادکردنیش گومڕایی یە گەر بە هەر پاساوێکەوە بێت[2].

٩. گەر لە شەرع دا داهێنانی چاك هەبێت؛ ئەوا ئێمەش داهێنانی واز لێهێنانی (البدعة الحسنة) دەکەین بۆ سەلامەتی دین و پاراستنی یەکڕیزی موسوڵمانان ئەمە مایەی سوودمەندی دونیاو دینمانە[3].

---

(١) "البدع وآثارها السيئة" لعبدالكريم مراد ص١٠١.

(٢) بڕوانە "حقيقة البدعة وأحكامها" لسعيد بن ناصر الغامدي (٢/ ١٤٣)، و "البدعة وأثرها السيء على الأمة" جامع رسائل لسليم الهلالي ص١٩٣، و "تحذير المسلمين" لأحمد بن حجر آل بوطامي البغلي ص١٢٤.

(٣) بڕوانە "حقيقة البدعة وأحكامها" لسعيد بن ناصر الغامدي (٢/ ١٤٤)، و "البدعة وأثرها السيء على الأمة" جامع رسائل لسليم الهلالي ص١٩٣، و "تحذير المسلمين" لأحمد بن حجر آل بوطامي البغلي ص١٢٥.

١٠. گەر بڕوانیتە ئەو داهێنراوانەی کە لە ژێر ناونیشانی (البدعة الحسنة) دایانهێناوە وەکو (مەولود، سڵاواتی دوای بانگ، قەبر هەڵبەستن و هاوار لێکردن و ...)، بەڵام نوقمبوونی موسوڵمانان لە شیرك و هەواو ئارەزوو کاڵبوونەوەی دین و ون بوونی ڕێگە ڕاستەکە ... بەسە بۆ خراپ زانینی.

گەر ئەم جۆرە قسەکردن و دابەشکردنە خێرو حەق بوایە ئەو هەموو بەتاڵەی بەدوای خۆی دا نەدەهێنا، «والحق لا يلزمه الباطل وإنما يلزم الباطل الباطل، فدل على أن القول بالبدعة الحسنة في الإسلام باطل»[1].

واتە: حەق بەتاڵ و خراپ بەدوای خۆی دا ناهێنێت، بەڵکو بەتاڵ بەتاڵ و ناحەق بەدوای خۆی دا دەهێنێت، ئەمە بەڵگەیە لەسەر ئەوەی داهێنراوی چاك لە ئیسلام دا نیەو بەتاڵە، لەبەر ئەوەی ئەم جۆرە قسەکردن و دابەشکردنە ئەو هەموو بیدعەو خراپەیەی کردەوە بۆ خەڵك.

١١. «حمل لفظ البدعة على معناه الشرعي لا يحتاج إلى وجود قرينة، بل الذي يحتاج إلى القرينة إنما هو حمل لفظ البدعة على معناه اللغوي»[2].

واتە: ناوبردن و باسکردنی وشەی (بیدعە) لەسەر مانا شەرعی یەکەی پێویستی بە بەڵگەو پاڵپشت نیە بەڵکو ئەوەی پێویستی بە پاڵپشت و شیکردنەوە هەیە ئەوەیە ماناکەی بگێڕیتەوە بۆ سەر زمانەوانی.

بەڕاستی ئەو دوودڵی و هێنان و بردنە لای دابەشکاران هەیە لای ڕێگران لە دابەشکردنی دا نیە، وە سەرەتا نوسینی دابەشکاران بڵاو بووەوە لەسەر دەستی (عز بن عبدالسلام) رَحِمَهُ اللهُ کە ساڵی (٦٦٠ کۆچی) وەفاتی کردووە، تا ئەو مێژووە ئەم دابەشکردنە نەبووە کە دەکاتە شەش سەد ساڵ و نیو لە دوای هاتنی ئیسلام[3].

١٢. «لا يصح أن يقال: إن لفظ البدعة أصبح من الألفاظ المجملة فقد يراد به المعنى اللغوي وقد يراد به المعنى الشرعي، لأنه قد ورد الكتاب والسنة بكل هذين المعنيين، وذلك لأن

---

(١) "تحذير المسلمين" لأحمد بن حجر آل بوطامي البغلي ص١٢٦.

(٢) "معيار البدعة" لمحمد الجيزاني ص٣٢.

(٣) "كل بدعة ضلالة" لعلوي بن عبدالقادر السقاف ص٢٩.

لفظ البدعة من الألفاظ الشرعية التي نقلها الشارع من معناها اللغوي إلى معناها الشرعي، وقد تقرر أن الأصل في ألفاظ الشريعة عند إطلاقها إرادة المعنى الشرعي دون المعنى اللغوي، وكثرة وروده دون قرينة ... بل إن حمل لفظ البدعة وصرفه إلى المعنى اللغوي يتوقف على وجود القرينة لأنه نوع من تأويل، ولا بد للتأويل من قرينة ودليل»(١).

واته: ڕاست نیه بوترێت وشەی (بیدعە) لە وشە کورتە نادیارەکانە لە ڕووی ماناوە، دەشێت مەبەستی ڕووە زمانیەکەی بێت یان ڕووە شەرعی یەکەی، لەبەر ئەوەی بە هەردوو شێوەکە هاتووە لە قورئان و فەرموودەدا بۆیە وا ناوترێت، بەڵکو وشەی (بیدعە) وشەیەکی شەرعی یە کە شەرع لە زمانەوانیەوە ماناکەی گۆڕیوە بۆ مانا شەرعی یەکەی، بنەماش لە بەکارهێنانی وشە شەرعی یەکان دا بە شێوەی گشتی مەبەست پێی مانا شەرعی یەکەیە بێ لە مانا زمانەوانیەکەی، لەبەر زۆر هاتنی بەبێ پاڵپشتی مانایی، وە گەر مانا بکرێت (بیدعە) بە ڕووە زمانیەکەی ئەوا پێویستی بە بەڵگەو پاڵپشت هەیە، لەبەر ئەوەی جۆرێکە لە مانا گۆڕین، ئەم جۆرەش پێویستی بە بەڵگە هەیە.

١٣. ئیمامی (الشاطبي) رحمه الله دەڵێت: «أَنَّ الْمُسْتَحْسِنَ لِلْبِدَعِ يَلْزَمُهُ عَادَةً أَنْ يَكُونَ الشَّرْعُ عِنْدَهُ لَمْ يَكْمُلْ بَعْدُ، فَلَا يَكُونُ لِقَوْلِهِ تَعَالَى: ﴿ٱلْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ﴾ [المائدة : ٣]؛ مَعْنًى يُعْتَبَرُ بِهِ عِنْدَهُمْ، وَمُحْسِنُ الظَّنِّ مِنْهُمْ يَتَأَوَّلُهَا حَتَّى يُخْرِجَهَا عَنْ ظَاهِرِهَا»(٢).

واته: بە چاکزانینی داهێنراوەکان وا دەگەیەنێت کە شەرعی خوا تەواو نەبووە، وە فەرموودەی خوا کە هەواڵ بە تەواوکردنی دین دەدات بەوەی کە دەفەرموێت: ﴿ٱلْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ﴾ [المائدة : ٣] هیچ ماناو بایەخێکی نیە لایان، وە باشترین کەسی گومان پێکراویان ماناکاری وای بۆ دەکات تا لە ڕووەکەی خۆی دەیگۆڕێت.

لەگەڵ ئەوەش دا پێغەمبەری خوا ﷺ دەفەرموێت: «قَدْ تَرَكْتُكُمْ عَلَى الْبَيْضَاءِ لَيْلُهَا كَنَهَارِهَا لَا يَزِيغُ عَنْهَا بَعْدِي إِلَّا هَالِكٌ»(٣).

(١) "معيار البدعة" لمحمد الجيزاني ص٣٢.

(٢) "الاعتصام" (١/ ١٤٧). (٣) رواه ابن ماجة (٤٣) وقال (شعيب الأرنؤوط): حديث صحيح، وسبق تخريجه ص٤٠.

واتە: بەجێم هێشتوون لەسەر ڕووناکی یەك شەوی وەکو ڕۆژی وایە، لەدوای من کەسی لەسەر گومڕا نابێت بێجگە لە تیاچوو نەبێت.

١٤. پێغەمبەری خوا ﷺ زاناترین و کامڵترین کەسە بەسەر حەق دا، پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێت: «وَاللهِ، إِنِّي لأَرْجُو أَنْ أَكُونَ أَخْشَاكُمْ للهِ، وَأَعْلَمَكُمْ بِمَا أَتَّقِي»[1].

واتە: سوێند بە خوا ئاواتم ئەوەیە لە هەمووتان لەخواترس بم و زاناترینتان بم بە خواپەرستی دا.

وە لە حەج دا بە خەڵکی فەرموو: «أَبِاللهِ تُعَلِّمُونِي أَيُّهَا النَّاسُ؟ قَدْ عَلِمْتُمْ أَنِّي أَتْقَاكُمْ للهِ وَأَصْدَقُكُمْ وَأَبَرُّكُمْ، افْعَلُوا مَا آمُرُكُمْ بِهِ»[2].

واتە: سوێندتان دەدەم بە خوا ئێوە من فێر دەکەن؟! خۆتان دەزانن من لە هەمووتان خواناسترو ڕاستگۆترو چاکترم، ئەوەی فەرمانتان پێ دەکەم بیکەن.

خوای پەروەردگار وەصفی دەکات بە لانەدان لە ڕاستی و حەق پێکاندن و دەفەرموێت: ﴿ وَمَا يَنطِقُ عَنِ الْهَوَىٰ ۝٣ إِنْ هُوَ إِلَّا وَحْيٌ يُوحَىٰ ۝٤ ﴾ [النجم: ٣ - ٤].

واتە: قسەیەك ناکات بە حەزو ئارەزووەکانی خۆی، بەڵکو وەحی یە لای خواوە.

هاوەڵان بە (عبدالله ی کوڕی عەمر) یان وت: هەموو شتێك دەنوسی لە پێغەمبەرەوە ﷺ، ئەو ئادەمیزادە قسە دەکات لە توڕە بوون و ڕازی بوون دا، (عبدالله) ش وتی: لە نوسین وەستام تا بۆ پێغەمبەرم باس کرد، پێغەمبەریش ﷺ هێمای کرد بۆ دەمی بە پەنجەی و فەرمووی: «اكْتُبْ، فَوَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ: مَا يَخْرُجُ مِنْهُ إِلَّا حَقٌّ»[3].

واتە: بنوسە، سوێند بەوەی گیانی منی بەدەستە هیچی لێوە دەرناچێت بێجگە لە حەق نەبێت.

---

(١) رواه مسلم (١١١٠)، وأبو داود (٢٣٨٩)، والنسائي في "الكبرى" (٣٠١٣)، وأحمد (٢٤٣٨٥)، وابن حبان في "صحيحه" (٣٤٩٥)، ومالك في "الموطأ" (١٠١٥)، وابن خزيمة في "صحيحه" (٢٠١٤)، والبيهقي في "السنن الكبرى" (٧٩٨٩)، واللالكائي في "شرح أصول اعتقاد" (١٧٦٦).

(٢) رواه البخاري (٧٣٦٧)، و مسلم (١٢١٦)، وفي "إرواء الغليل" للألباني (٤/ ٢٠٤)، و "حجة النبي ﷺ" للألباني ص٦٤.

(٣) رواه أبو داود (٣٦٤٦)، وأحمد (٦٨٠٢)، وابن أبي شيبة في "المصنف" (٢٦٤٢٨)، والطبراني في "الكبير" (١٤٢٦٤)، وابن عبدالبر في "الجامع" (٣٨٩)، وصححه الألباني في "الصحيحة" (١٥٣٢)، و "صحيح الجامع الصغير" (١١٩٦).

وە یەکێك لەو شەش بەخشینەی کە بە پێغەمبەر ﷺ دراوەو بە پێغەمبەرانی تر نەدرابێ سەلامی خوایان لەسەر بێت ڕەوانبێژی و قسەی کورت و پڕ مانایە، وەك دەفەرموێت: «فُضِّلْتُ عَلَى الْأَنبِيَاءِ بِسِتٍّ: أُعْطِيتُ جَوَامِعَ الْكَلِمِ، ...»[١]، «أُعْطِيتُ فَوَاتِحَ الْكَلِمِ وَخَوَاتِمَهُ»[٢].

واتە: ڕەوانبێژی و شارەزابوون بە سەرەتاو کۆتایی قسەم پێ بەخشراوە.

پێغەمبەرێك ﷺ بەو کاملّی یە لە هەموو بوارەکانی دین و گەیاندن و پێکاندن و بەرزترین پلەی دارشتن دا کە فەرموودەکانی سێبەری قورئانە بفەرموێت: «وَإِيَّاكُمْ وَمُحْدَثَاتِ الْأُمُورِ، فَإِنَّ كُلَّ مُحْدَثَةٍ بِدْعَةٌ، وَإِنَّ كُلَّ بِدْعَةٍ ضَلَالَةٌ»[٣].

واتە: ئاگادار بن و خۆتان بپارێزن لە کارە دروستکراوەکان، هەموو دروستکراوێك داهێنراوەو هەموو داهێنراوێك گومڕایی یە.

تۆ بێیت بڵێیت نەخێر هەمووی گومڕایی نیە، بەڵکو تەنانەت نەك گومڕایی نیە بگرە هەندێکی چاك و خێرە! ئەمە بەرپەرچدانەوەو بەرامبەرکێ یەتی نیە لەگەڵ پێغەمبەر دا ﷺ؟! کە خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿فَلْيَحْذَرِ ٱلَّذِينَ يُخَالِفُونَ عَنْ أَمْرِهِۦٓ أَن تُصِيبَهُمْ فِتْنَةٌ أَوْ يُصِيبَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٦٣﴾﴾ [النور: ٦٣].

واتە: با خۆیان بپارێزن ئەوانەی فەرمانی ئەو ﷺ دەشکێنن، تا توشی بەڵاو سزایەکی سەخت نەبنەوە، وە با بترسێت و خۆی بپارێزێت لەوانەی پێچەوانەی ڕێگاکەی و بەرنامەکەیەتی و دژایەتی شەریعەتەکەیەتی[٤].

وە دەفەرموێت: ﴿وَإِن تُطِيعُوهُ تَهْتَدُوا۟﴾ [النور: ٥٤].

واتە: گەر گوێڕایەڵی بکەن هیدایەت دراون.

---

(١) رواه مسلم (٥٢٣)، والترمذي (١٥٥٣)، وأحمد (٩٣٣٧)، وابن حبان في "صحيحه" (٢٣١٣)، والبيهقي في "السنن الكبرى" (٤٢٦٥)، واللالكائي في "شرح أصول اعتقاد" (١٤٤١)، والآجري في "الشريعة" (١٠٤٧).

(٢) رواه ابن أبي شيبة في "المصنف" (٢٩٩٦)، وأبو يعلى في "المسند" (٧٢٣٨)، وصححه الألباني في "الصحيحة" (١٤٨٣).

(٣) رواه ابن ماجه (٤٢) وقال (شعيب الأرنؤوط): حديث صحيح بطرقه وشواهده، وسبق تخريجه ص٤٤.

(٤) "تفسير ابن كثير" (٦/ ٨٨).

ئەم بابەتە بە هەموو شێوەیەکی ڕێزمانی و ڕەوانبێژی بەستوویەتی یەوەو ڕێی لێگرتووە.

وەك: (إياكم): شێوازی ئاگادارکردنەوەیە بە نەکردن، واتە: (ئاگادار بن).

(محدثات): دروستکراوەکان، بە کۆ ناوی بردووە.

(كل): بەهێزترین وشەی شێوە گشتیە لە سەردەربڕین بۆ گرتنەوەی هەموو بەشەکانی گشتی (أقوى ألفاظ العموم في الدلالة على العموم)[١].

کە (بعض) هەندێکی تێدا جێگا نابێتەوە، پاشان ناونیشانێکی دینی (بدعة) بە نادیار (نكرة) هاتووە لە دین دا، لێتێکچوونی ڕێگایە، وە نەدۆزینەوەیەتی وەکو چۆن خوای گەورە گاورەکان بە (الضالين) ناو دەبات، گاورەکانیش لە هەموو زیاتر بێ زانستی دینی بوون و پڕ لە داهێنراو بوون، وەکو خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿وَرَهۡبَانِيَّةً ٱبۡتَدَعُوهَا مَا كَتَبۡنَٰهَا عَلَيۡهِمۡ﴾ [الحديد: ٢٧]. گۆشەگیری و خەمباری یەکیان دروست کرد، خوای گەورە زەمیان دەکات بە دوو شێوە:

یەکەم: داهێنراو لە دینی خوا دا.

دووەم: پەیوەست نەبوون پێوەی و دانانی بە عیبادەت[٢].

پاشان «وَكُلَّ ضَلَالَةٍ فِي النَّارِ» هەڕەشەی بە سزادانە بە ئاگر، وە بە شێوەی جیاوازتریش «مَنْ أَحْدَثَ فِي أَمْرِنَا هَذَا مَا لَيْسَ مِنْهُ فَهُوَ رَدٌّ»[٣]، «مَنْ عَمِلَ عَمَلًا لَيْسَ عَلَيْهِ أَمْرُنَا فَهُوَ رَدٌّ»[٤].

ئەبێت لەم شێوازانە زانستی ترو بەهێزتر هەبێت بۆ شیکردنەوە لەسەر ڕێگری لە بیدعەو ترسناکی یەکانی؟!

(ابن تيمية) رحمه الله دەڵێت: «وإن كل بدعة ضلالة، وكل ضلالة في النار، والتحذير من الأمور المحدثات: فهذا نص رسول الله ﷺ، فلا يحل لأحد أن يدفع دلالته على ذم البدع، ومن نازع في دلالته فهو مراغم ... فإن هذا إلى مشاقة الرسول أقرب منه إلى التأويل»[٥].

---

(١) "مجموعة الفوائد البهية" لصالح القحطاني ص١٠٦، و "المهذب في علم أصول الفقه" لعبدالكريم النمله (٤/ ١٤٩٣).

(٢) "تفسير ابن كثير" (٨/ ٦١).

(٣) رواه البخاري (٢٦٩٧)، ومسلم (١٧١٨) واللفظ له، وسبق تخريجه ص٤٥.

(٤) رواه مسلم (١٧١٨)، وسبق تخريجه ص٤٦.

(٥) "إقتضاء الصراط المستقيم" (٢/ ٩٣).

واتە: فەرموودەکانی پێغەمبەر ﷺ لەسەر بیدعە دەقێکن کەس بۆی نیە بەڵگەکاری یەکەی لەسەر خراپی بیدعە لابدات، ئەوەی ئەمە بکات ئەوا دووبەرەکایەتی کارو لوت شکاوە، ... ئەمە لە دژایەتی پێغەمبەرەوە ﷺ نزیکترە تاوەکو شەرح و شیکردنەوەی زانستی.

١٥. گەر تایبەتکردن دروست بکرێت لەم فەرموودەیەدا بەناوی چاکەوەو بەڵگەکاری بۆ بکرێت؛ ئەوە وەڵام بۆ ئەمە (ابن تیمیة) ﷺ دەڵێت: «إن ما ثبت حسنه فليس من البدع، فيبقى العموم محفوظا لا خصوص فيه.

وإما أن يقال: ما ثبت حسنه فهو مخصوص من العموم، والعام المخصوص دليل فيما عدا صورة التخصيص، فمن اعتقد أن بعض البدع مخصوص من هذا العموم، احتاج إلى دليل يصلح للتخصيص، ... فلا يجوز حمل قوله ﷺ: "كل بدعة ضلالة" على البدعة التي نهى عنها بخصوصها؛ لأن هذا تعطيل لفائدة هذا الحديث، ... وصار وصف البدعة عديم التأثير، لا يدل وجوده على القبح، ولا عدمه على الحسن، ... وهذا تعطيل للنصوص من نوع التحريف والإلحاد، وليس من نوع التأويل السائغ، وفيه من المفاسد أشياء:

أحدها: سقوط الاعتماد على هذا الحديث، فإنما علم أنه منهي عنه بخصوصه، فقد علم حكمه بذلك النهي، وما لم يعلم لا يندرج في هذا الحديث، فلا يبقى في هذا الحديث فائدة! مع كون النبي ﷺ كان يخطب به في الجمع، ويعده من جوامع الكلم.

الثاني: أن لفظ البدعة ومعناها يكون اسما عديم التأثير.

الثالث: أن الخطاب بمثل هذا، إذا لم يقصد إلا الوصف الآخر - وهو كونه منهيا عنه - كتمان لما يجب بيانه، وبيان لما لم يقصد ظاهره، ... إذ ليس كل بدعة عنها نهي خاص، وليس كل ما فيه نهي خاص بدعة، فالتكلم بأحد الاسمين وإرادة الآخر تلبيس محض، لا يسوغ للمتكلم، إلا أن يكون مدلسا.

الرابع: أن قوله «كل بدعة ضلالة»، وإياكم ومحدثات الأمور، إذا أراد بهذا ما فيه نهي خاص، كان قد أحالهم في معرفة المراد بهذا الحديث على ما لا يكاد يحيط به أحد، ولا يحيط بأكثره إلا خواص الأمة، ومثل هذا لا يجوز بحال.

الخامس: أنه إذا أريد به ما فيه النهي الخاص، كان ذلك أقل مما ليس فيه نهي خاص من البدع، فإنك لو تأملت البدع التي نهى عنها بأعيانها، وما لم ينه عنها بأعيانها، وجدت هذا الضرب هو الأكثر، واللفظ العام لا يجوز أن يراد به الصور القليلة أو النادرة.

فهذه الوجوه وغيرها: توجب القطع بأن هذا التأويل فاسد، لا يجوز حمل الحديث عليه، سواء أراد المتأول أن يعضد التأويل بدليل صارف، أو لم يعضد، فإن على المتأول بيان جواز إرادة المعنى الذي حمل الحديث عليه»[(١)].

واتە: ئەوەی چاك و خێرە داهێنراو نیە، وە گەر چاك و خێر بێت ئەوە تایبەتكراوە لەم گشتی یە وە بەدەر لەم تایبەتی یە هەر بە گشتی دەمێنێتەوە، ئەم تایبەتكردنە پێویستی بە بەڵگەیەكی تایبەتكارە، ئەم فەرموودەیە «كل بدعة ضلالة» ناكرێتە بەڵگە لەسەر قەدەغەكراوەكان بە بەڵگەی تایبەت، ئەمە هۆكاری لەكارخستنی سوودو وتنی فەرموودەكەیە، وە لەلایەكی تریشەوە وشەی (بیدعە) بێ كاریگەر دەمێنێتەوە، بوونی بەڵگە نابێت لەسەر خراپ و نەبوونی نابێتە بەڵگە لەسەر چاك، ئەمە لەكارخستنی دەقەكانەو گۆڕانكاری بێڕوایی یە لە جۆری دەقەكان دا، نەك جۆرێكی شەرح و شیتەڵكردنەوەی گونجاو بێت، وە ئەم خراپانەش لەخۆ دەگرێت:

یەكەم: لەكارخستنی پشت بەستن بە فەرموودەكە، لەگەڵ ئەوەش دا بەم فەرموودەیەدا دەزانرێت داهێنراو قەدەغەیە بە تایبەت وە حوكمەكەشی بەو بەڵگەیە دەزانرێت، وە ئەوەشی نەزانرێت ناچێتە بواری ئەم فەرموودەیەوە، كەواتە سوودی ئەم فەرموودەیە نامێنێت، لەگەڵ ئەوەش دا پێغەمبەری خوا ﷺ وتاری هەموو جومعەیەكی پێ دەداو بە فەرموودە پڕ ماناكانی دادەنرێت.

دووەم: وشەی (بیدعە)و ماناكەی ناوێكی بێ كاریگەر دەبێت.

(١) "إقتضاء الصراط المستقيم" (٢/ ٨٨ - ٩٢).

سێ یەم: گەر وشەی (بیدعه) تەنها بۆ قەدەغە کراوەکان بێت ئەوا شاراوەتەوە ئەوەی پێویستە ڕوون بکرێتەوە، وە ڕوونکردنەوەیە بۆ ئەوەی مانا ڕووکەشەکەی مەبەستی نیە، هەموو (بیدعە)یەك فەرمانێکی نەکردنی لەسەر نیە، وە هەموو فەرمانێکی نەکردن تایبەتیش بیدعە نیە، قسەکردن بە یەکێك لە ماناکان و مەبەست پێی مانایەکی تر بێت شاردنەوەی تەواوە، قسەکەر لەم کاتەدا تێکەڵکارە.

چوارەم: «كُلُّ بِدْعَةٍ ضَلَالَةٌ» گەر مەبەست پێی ئەو بیدعانە بێت کە بەتایبەت ڕەد دراونەتەوە ئەوا بۆ زانینی ئەم فەرموودانەو مەبەستەکانی کەس نابێت هەموو نەهی یە تایبەتەکان بزانێت بێجگە لە کەسانی تایبەت نەبێت لەم گەلەدا، ئاگادار بوون بەسەر ئەمانەدا لەناو زانایانیش دا زۆر تایبەتە، ئەمەش نابێت مانای ئەم فەرموودە بێت بە هیچ شێوەیەك.

پێنجەم: گەر مەبەست پێی بیدعە دیاریکراوەکان بێت بە تایبەت دەقی لەسەرە دەبینین کەمترە لەچاو ئەو داهێنراوانەی دەقی لەسەر نیە، کەواتە نابێت مەبەست بە وشە گشتی یەکان چەند شێوەیەکی تایبەت بێت، یا دەگمەن بێت، بەم شێوانە بۆمان دەرکەوت ئەو جۆرە مانا کردنە بۆ فەرموودەی «كل بدعة ضلالة» کە یا چاکەکانە یا بیدعە ناوبراوە تایبەتەکانە کە گومڕایین، بۆچوونێکی هەڵەیە ناشێت مانای فەرموودەکەی لەسەر بێت، گەر بە هەر شێوەیەك مانای بۆ دروست بکات.

حەوتەم: وتەو ڕاو بۆچوونی زانایان لەسەر دابەشکردنی داهێنراو:

پێش ئەوەی بچینە سەر وتەی زانایان چەند بنەمایەکی شەرعی[1] پێویستە بخرێتە ڕوو:

١. ڕووکەشی دەقە شەرعیەکان ڕەچاو دەکرێت و مایەی کار پێکردنە، بە مەرجێك هیچ بەڵگەیەك نەبێت لە ڕووکەش لای بدات، دەقە شەرعی یەکانی دژ بە بیدعە لەم شێوەیەدان لانادرێت لە ڕووکەشی خۆیان.

٢. وتارە شەرعی یەکان لە چەند پلەیەك دان، بەرزترینیان پێویستی بە ڕوونکردنەوە نیەو نزمترینیان پێویستی بە شیکردنەوەیەکە بۆ ڕەواندنەوەی کورتەکەی، دەقەکانی پشت بەستن بە

(١) "حقيقة البدعة وأحكامها" لسعيد بن ناصر الغامدي (١/ ٤٣٠)، بۆ سەیرکردنی خاڵی (٢، ٣، ٤) بڕوانە "الرسالة الإمام الشافعي" ص٢١ - ٣٥، ١٥٠ - ١٥٦، ٥٧٦.

سوننەت و دوورکەوتنەوە لە داهێنراو لە جۆری بەرزترینیانە کە پێویستی بە ڕوونکردنەوە نیە.

٣. پێویستە لەسەر زانایان و فەتوا دەران کارو یاسا بە ڕووکەشی بەڵگەکان بکەن، بۆیان نیە داهێنانی یاساو دابەشکردنێك بکەن بنەمای نەبێت لە قورئان و سوننەت و کۆدەنگ (الإجماع)دا.

٤. هیچ قسەو کارو تێگەیشتنێك پشتی پێ نابەسترێت لە هەرکەسێکەوە بێت، دژایەتی دەقەکان بکات، هیچ کەسێك بەڵگە نیە لەگەڵ پێغەمبەر ﷺ چ جای ئەوەی دژ بێت، بە بەڵگەبوون و بێ کەم و کورتی پارێزراوی (معصومية) نەدراوە بە بێجگە لە (قورئان و فەرموودە).

بەم خاڵانە کێش و هێزی وتەی زانایانمان بۆ ڕوون بووەوە لە خزمەتکردنی دین دا، ئەوکات بەم پێشەکی یە با تێڕوانینێکی وتەی زاناکان دەربارەی دابەشکردنی داهێنراو بۆ چاك و خراپ بکەین، گەر تێڕوانینەکە بە شێوەیەکی مەنهەجی و مێژوویی بێت ئەوا دەبن بە سێ بەشەوە[1]:

بەشی یەکەم: زانایانێك پلەو پایەو زانستیان و پێشەوایەتی یان ناسراوەو ئاشکرایە، وە زانایان کۆدەنگن لەسەر بەرنامە پاکی و خۆشەویستی یان بۆ سوننەت و دژایەتی کردنی (بیدعە) و تێوە نەگلاندنیان پێوەی، وەکو ئیمامی (الشافعي والخطابي والقاضي عياض والنووي وابن حجر العسقلاني وابن حزم وعز بن عبدالسلام وابن العربي المالكي وابن الجوزي وابن الأثير وأبو شامة المقدسي، ...).

بەشی دووەم: جۆرێکی تر لەو زانایانەی ئەم دابەشکردنانەیان لێ وەشاوەتەوە خاوەنی پلەو پایەی زانستی و ئیمانیەکی پڕ چاکەو خواناسین لەگەڵ خۆشەویستی یان بۆ سوننەت و دژایەتی کردنی داهێنراوەکان بە شێوەیەکی دیار، بەڵام خۆ بینینەوەیان لە چوارچێوەی شوێنکەوتەی مەزاهیب داو ڕۆ نەچوون و هەوڵ نەدان لە بەدواداچوونی زانستی (التحقيق العلمي) و کاریگەری مامۆستاو بەرنامەی مەدرەسەکانیان هۆکاری کەوتنە ناو ئەم جۆرە بابەتانەوە بووە، وەکو (الهيثمي، القرافي، السيوطي، السخاوي) زانایانی مەزاهیب بە گشتی پێیان دەوترێت (العلماء المتأخرين).

---

(١) "حقيقة البدعة وأحكامها" لسعيد بن ناصر الغامدي (١/ ٤٢٩).

بەشی سێ یەم: ئەوانەی ناودارو بزوێنەری بابەتە بیدعی یەکان و ڕێڕەوی زانستی یان نیە بێجگە لە ناوداریان لە بەرنامەکانی تەسەوف بەتایبەت فەلسەفی و ئەشعەری یەت و پشتیوانی لە هەموو بەرنامەی تێکەڵی فیرەق و تەقلیدی مەزاهیبەکان دا نەبێت، قسەمان لەسەر بەشی یەکەم و دووەمە لە زانایان دا، سێ یەمیان شایستەی پشتگوێ خستنە.

گەرچی لە بەشی یەکەم و دووەمیش خۆی بۆخۆی دەبنە دوو بەشی سەرەکی، (علماء المتقدمین، وعلماء المتأخرین) زانایانی پێشووان ئەمانە کامڵی و تۆکمەی بەرنامەیی زانستی پڕ لە ووردبوو پەیوەستی بە دەقە شەرعی یەکان و خۆ نەدان بەدەستەوەو دەرگا نەکردنەوەی بابەتە هەستیارەکان پیشەو ڕێڕەوی زانستی یان بووە، بە پێچەوانەی زانایانی دوای ئەوان ئەو توندو تۆڵی و دووربینیانەیان تێدا بەدی ناکرێت و کاریگەری مەزاهیب و مەدرەسەو تەقلیدو گرنگی دان بە ڕاو بۆچوونەکانی زانایان بەبێ پشتیوانی بەڵگەو کورتکردنەوەی ڕێگاو نەچوونەوە سەر سەرچاوەی بوارە زانستیەکەیان کاریان بووە، یەکێك لەو ئالۆزی و سەرئێشانەی ئێمە تێی کەوتووین لە دابەشکردنی بیدعەو پێناسەو زۆر قسەکردنانە لەسەری هۆکاری (علماء المتأخرین)ە ئەم کۆمەڵە زانایانە بووە، بۆیە هەر لە کۆنەوە وتراوە:

وكلُّ خيرٍ في اتباعِ مَنْ سَلَفْ ... وكلُّ شرّ في ابتداعِ مَن خَلَفْ[1].

واتە: هەموو خێرێك لە شوێنکەوتەی پێشینە ساڵحەکانە، وە هەموو شەڕێك لە داهێنراوی پاشکۆیانە.

(ابن تيمية) رحمه الله دەڵێت: « أَنَّ طَرِيقَةَ السَّلَفِ أَعْلَمُ وَأَحْكَمُ وَأَسْلَمُ وَأَهْدَى إِلَى طَرِيقِ الأَقْوَامِ»[2].

واتە: ڕێگەی پێشینی صالح زاناترو قایمکارترو سەلامەترو هیدایەترە بۆ ڕێگەی ڕاست و دروست.

---

(١) "شرح أصول اعتقاد" للالكائي (١٨/ ١٣)، و "منهج الأشاعرة في العقيدة" للحوالي (١/ ٩٣)، و "شرح الميسر للقواعد الأربعة" للحازمي (٢/ ٢٧)، و "التوضيح الرشيد في شرح التوحيد" لخلدون بن محمود (١/ ٢١٤)، و "اتباع لا ابتداع" لحسام الدين بن عفانة ص٩٨.

(٢) "درء تعارض العقل والنقل" (٥/ ٣٧٩).

بۆچوونی زانایانی بەشی یەکەم لە دابەشکردنی داهێنراو بۆ دوو بەش هەموویان بە شێوەیەکی گشتی دەگەڕێتەوە بۆ بۆچوونەکەی ئیمامی (شافعی) رحمه الله، کە دەتوانرێت بلێین پێشەنگە لەم دابەشکردنە دا، وە ئەوانەی لە دوای ئەوەوە هاتوون شوێنکەوتەیین[1]، وە زۆری ئەوانەیش پشت دەبەستن بەم دابەشکردنە تەنها ناوی ئیمامی (شافعی) دەبەن بەبێ شوێنکەوتوانی دوای ئەو، کەواتە پێویست دەکات قسەکەی (شافعی) رحمه الله بە تەواوی بنوسینەوە کە دەبێتە کورتەی قسەی هەموان لەم دابەشکردنەدا:

أ. مَا رَوَاهُ أَبُو نُعَيْم بِسَنَدِهِ عَن الْشَّافِعِي أَنَّهُ قَال: «الْبِدْعَةُ بِدْعَتَانِ بِدْعَةٌ مَحْمُودَةٌ، وَبِدْعَةٌ مَذْمُومَةٌ. فَمَا وَافَقَ السُّنَّةَ فَهُوَ مَحْمُودٌ، وَمَا خَالَفَ السُّنَّةَ فَهُوَ مَذْمُومٌ، وَاحْتَجَّ بِقَوْلِ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ فِي قِيَامِ رَمَضَانَ: نِعْمَتِ الْبِدْعَةُ هِيَ»[2].

واتە: داهێنراو دوانە: داهێنراوی چاك و خراپ، ئەوەی گونجا لەگەڵ سوننەت ئەوە چاکە، ئەوەی نەگونجا ئەوە خراپە بە بەڵگەی فەرموودەکەی ئیمامی (عومەر).

ب. عَن الرّبيع بن ميلمن قَالَ: قَالَ الشَّافِعِي رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: «المحدثات من الْأُمُور ضَرْبَان أَحدهمَا مَا أحدث يُخَالف كتابا أَو سنة أَو أثرا أَو إِجْمَاعًا فَهَذِهِ الْبِدْعَة الضَّلَالَة وَالثَّانِي مَا أحدث من الْخَيْر لَا خلاف فِيهِ لوَاحِد من هَذَا فَهَذِهِ محدثة غير مذمومة وَقَدْ قَالَ عُمَرُ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ فِي قِيَامِ رَمَضَانَ نِعْمَتِ الْبِدْعَةُ هَذِهِ يَعْنِي أَنَّهَا مُحْدَثَةٌ لَمْ تَكُنْ وَإِذَا كَانَتْ فَلَيْسَ فِيهَا رَدٌّ لِمَا مَضَى»[3].

واتە: دروستکراوەکان دوو جۆرن: دروستکراوێك پێچەوانەی قورئان و فەرموودەو پاشماوەو کۆدەنگە، ئەمە داهێنراوێکی گومڕایی یە، ئەو دروستکراوانەی پێچەوانەی یەکێك نیە لەوانە ئەوە خراپ نیە، وەك ئیمامی (عومەر) رضي الله عنه وتی: «نِعْمَتِ الْبِدْعَةُ هَذِهِ» باشترین داهێنراو ئەمەیە.

---

(١) "ضوابط البدعة وقواعد الأصولية والفقهية" لنزيه محمود عفون ص١٧.

(٢) رواه أبو نعيم في "الحلية" (٩/ ١١٣)، وابن رجب في "جامع العلوم" ص٢٥٣، وابن حجر في "الفتح" (١٣/ ٢٥٣)، والسيوطي في "الأمر بالاتباع" ص٣٧، وفي "حقيقة البدعة وأحكامها" لسعيد بن ناصر الغامدي (١/ ٤٣١).

(٣) رواه ابن عساكر في "تبيين كذب المفتري" (٩٧)، والذهبي في "السير" (١٠/ ٧٠)، والسيوطي في "الحاوي" (١١/ ١٩٢)، والبيهقي في "مناقب الشافعي" (١/ ٤٩٦).

قسەکەی ئیمامی (شافعی) رحمه الله نابێتە پێچەوانە یا تایبەتکردنی فەرموودەکە «كل بدعة ضلالة»، بەم ڕوونکردنەوانە[١]:

١. قسەکەی ئیمام دەبێتە دوو بڕگە: (الْبِدْعَةُ المَحْمُودَةُ، وَالْبِدْعَةُ الْمُذْمُومَةُ)، داهێنراوی چاك بەوە پێناسە دەکات بە گونجاو لەگەڵ سوننەت دا، وەکو دەڵێت: (مَا وَافَقَ السُّنَّةَ)، (وَلَمْ يُخَالَفُ فِيهِ لِوَاحِدٍ) یا دژایەتی هیچ یەکێك لە بەڵگەکان نەکات، کەواتە مەبەستی پێی ئەو (وسیلة)و ڕێگاو هۆکارە دونیایی یانەیە بگیرێتە بەر بۆ سوودمەندی یە دینیەکان، ئەمانە وەکو (مَصْلَحَةُ الْمُرْسَلَة، مَا لَا يَتِمُّ الْوَاجِبُ إِلَّا بِهِ فَهُوَ وَاجِبٌ)[٢]، تەواوکاری کارە واجبەکان وەکو کۆکردنەوەی قورئان و نوسینەوەی فەرموودەو زانستە شەرعی یەکان، بە بەڵگەی ئەوەی ئیمام ئەمانەی مەبەستە، لە کۆتایی قسەکان دا نمونە بە فەرموودەکەی ئیمامی (عومەر) رضي الله عنه بۆ تەراویح دێنێتەوە: «نِعْمَتِ الْبِدْعَةُ هَذِهِ»، کە ئەمە بنەمادارو پشتگیرکراوی بەڵگەی هەیە، وە داهێنراوی خراپ بە (مُخالف السنّة) یا (يُخَالف كتابا أَو سنة أَو أثرا أَو إِجْمَاعًا) پێچەوانەو دژبەیەکێك لەو جۆرە بەڵگانە ناو دەبات، ئەمە بۆ خۆی مەبەست پێی بیدعەی شەرعی یە، هیچ بەڵگەیەك پشتگیری ناکات و گومڕایی یە.

٢. وە مەبەستی لە بەکارهێنانی وشەی (البدعة) بۆ خۆی ناوێکی خراپ و زەمە لە دین داو خستنە پاڵ چاکەوە (محمودة) ئەوە ناگەیەنێت مەبەست پێی ڕووە شەرعی یەکە بێت بە شێوەیەکی گشتی بۆ پێچەوانە دینیەکان، بەڵکو مەبەست پێی ڕووە زمانیەکەیە وەکو ئیمامی (عومەر) رضي الله عنه بەکاری هێناوە.

وەکو (ابن رجب) رحمه الله دەڵێت: «وَمُرَادُ الشَّافِعِيِّ رَحِمَهُ اللهُ: أَنَّ الْبِدْعَةَ الْمُذْمُومَةَ مَا لَيْسَ لَهَا أَصْلٌ مِنَ الشَّرِيعَةِ يُرْجَعُ إِلَيْهِ، وَهِيَ الْبِدْعَةُ فِي إِطْلَاقِ الشَّرْعِ، وَأَمَّا الْبِدْعَةُ الْمَحْمُودَةُ فَمَا وَافَقَ السُّنَّةَ، يَعْنِي: مَا كَانَ لَهَا أَصْلٌ مِنَ السُّنَّةِ يُرْجَعُ إِلَيْهِ، وَإِنَّمَا هِيَ بِدْعَةٌ لُغَةً لَا شَرْعًا»[٣].

---

(١) "حقيقة البدعة وأحكامها" لسعيد بن ناصر الغامدي (١/ ٤٣٢).

(٢) "الأشباه والنظائر" للسبكي (١/ ١٢٠)، و "شرح القواعد الفقهية" لأحمد الزرقا ص٤٨٦.

(٣) "جامع العلوم والحكم" (٢/ ١٣١).

واتە: مەبەستی (شافعی) رحمه الله داهێنراوی خراپ بێ بنەمای شەرعی یە؛ ئەوە بیدعەیە بە بەکارهێنانە شەرعی یەکەی، وە داهێنراوی چاك گونجاوە لەگەڵ سوننەت داو بنەمادارە؛ ئەوە بیدعەی زمانەوانیە نەك شەرعی.

٢. دەبێت قسەی ئەم ئیمامە لە چوارچێوەی قسەکانی تری دا بخوێنرێتەوە بۆ زیاتر ڕوونبوونەوەی بەرنامەو بۆچوونە زانستی یەکانی، ئیمام توندوتیژترین کەس بووە لە تێکەڵکردنی دین بە چاکزانینە عەقڵی یەکان و قسە کردن بەبێ بەڵگە، دەڵێت: «حراماً على أحد أن يقول بالاستحسان إذا خالف الاستحسانُ الخبر»[١]، «وإنما الاستحسان تلذُّذ»[٢]، «مَنِ اسْتَحْسَنَ فَقَدْ شَرَّعَ»[٣].

واتە: حەرامە لەسەر یەکێك بڕیاری بەچاکزانین بدات گەر دژایەتی بەڵگەکان بوو، ئەوەی کار بە چاکزانین دابنێت حەزەکانی خۆیەتی، بەچاکزانین بڕیاردانی شەرعی یە.

بەم شێوەیە ئیمام دژایەتی ڕاو بۆچوون و حەزەکانی خەڵکی کردووە تێکەڵ بە شەرعی بکەن، چ جای گومانی ئەوەی پێ ببرێت پشتیوانی بیدعەکاران دەکات لە بیدعەکانیان دا.

بۆ زیاتر پەیوەست بوون بە بەڵگەوە دەڵێت: «إِذَا وَجَدْتُمْ فِي كِتَابِي خِلاَفَ سُنَّةِ رَسُوْلِ اللهِ - صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ- فَقُوْلُوا بِهَا وَدَعُوا مَا قُلْتُهُ»[٤].

واتە: گەر لە کتێبەکەم دا پێچەوانەی سوننەتی پێغەمبەر ﷺ بوو؛ فەرموودەکە وەرگرن و قسەکەم واز لێبێنن.

وە دەڵێت: «إذا رأيتموني أقول قولا وقد صح عن النبي صلى الله عليه وسلم خلافه فاعلموا أن عقلي قد ذهب»[٥].

---

(١) (٢) (٣) "الرسالة" للشافعي ص٥٠٣، وفي "الأم" (٧/ ٣٠٩)، و "الاعتصام" للشاطبي (٣/ ٦٢).

(٤) "صفة صلاة النبي ﷺ" للألباني ص٥٢، و "سير أعلام النبلاء" للذهبي (١٠/ ٣٥)، و "الحلية" (٩/ ١٠٦)، و "البداية والنهاية" لابن كثير (١٠/ ٢٥٣)، و "الابهاج" (١٨٨٣).

(٥) "صفة صلاة النبي ﷺ" للألباني ص٥٢، و "سير أعلام النبلاء" للذهبي (١٠/ ٣٥)، و "الحلية" (٩/ ١٠٦)، و "البداية والنهاية" لابن كثير (١٠/ ٢٥٣)، و "الابهاج" (١٨٨٣).

واتە: گەر بینیتان قسەیەکم کرد لە پێغەمبەرەوە ﷺ پێچەوانەکەی بوو، بزانن عەقڵم لا نەماوە.

مێژووی ژیانی (شافعی) شاهیدە، ئیمام (ئەحمەد) رحمه الله دەڵێت: «مَا رَأَيْتُ أَحَداً أَتْبَعَ لِلأَثَرِ مِنَ الشَّافِعِيِّ»[١].

واتە: کەسم نەبینیوە شوێنکەوتەی سوننەت بێت بە هێندەی (شافعی).

ئیمامی (سُحْنُوْنُ) رحمه الله دەڵێت: «لَمْ يَكُنْ فِي الشَّافِعِيِّ بِدْعَةٌ»[٢].

واتە: لە (شافعی) دا بیدعەکاری نەبووە.

٤. کردنە بەڵگەی قسەکەی ئیمامی (شافعی) بۆ ڕێگەپێدانی داهێنراو بە ناوی چاکەوە پێچەوانەی بنەما زانستی یەکانی ئیمام خۆیەتی:

یەکێك لە بنەماکانی: «وما نهى عنه رسولُ الله فهو على التحْرِيمِ، حتى تَأْتِيَ دلالةٌ عنه على أنه أراد به غَيْرَ التحْريم»[٣].

واتە: ئەوەی پێغەمبەری خوا ﷺ ڕێگری لێ کردووە بەڵگەیە لەسەر حەرام تاوەکو شێوازو بەڵگەیەکی تر لای ئەوەوە دێت لەسەر ئەوەی مەبەستی پێی حەرام نیە.

گەر سەیری «وَإِيَّاكُمْ وَمُحْدَثَاتِ الْأُمُورِ، فَإِنَّ كُلَّ مُحْدَثَةٍ بِدْعَةٌ، وَإِنَّ كُلَّ بِدْعَةٍ ضَلَالَةٌ»[٤] بکەین دەبینین ڕێگری یەکە بۆ حەرامە، وە هیچ بەڵگەیەکی تر نیە لەسەر ئەوەی مەبەست لەم فەرموودەدا حەرام نیە، ئیتر چۆن ئیمام بە حەرامی نازانێت و بوار دەکاتەوە بۆ بیدعە؟!

وە یەکێکی تر لە بنەماکانی دەڵێت: «فكل كلام كان عاماً ظاهراً في سنة رسول الله فهو على ظهوره وعمومه، حتى يُعْلَمَ حديثٌ ثابتٌ عن رسول الله - بأبي هو وأمي - يدل على أنه إنما أريد بالجملة العامة في الظاهر بعضُ الجملة دون بعض»[٥].

---

(١) "سير أعلام النبلاء" للذهبي (١٠/ ٢٦).

(٢) "سير أعلام النبلاء" للذهبي (١٠/ ٩٥).

(٣) "الرسالة" ص٢١٦.

(٤) رواه ابن ماجه (٤٢) وقال (شعيب الأرنؤوط): حديث صحيح بطرقه وشواهده، وسبق تخريجه ص٤٤.

(٥) "الرسالة" ص٣٤١.

واتە: هەموو قسەیەکی گشتی ئاشکرا لە سوننەت دا بە گشتی و ئاشکرا دەخوێندرێتەوە تاوەکو لە سوننەت دا بەڵگەیەکی تر دێت لەسەر مەبەست پێی کە هەندێکیەتی.

فەرموودەکەی پێغەمبەر ﷺ «كُلُّ بِدْعَةٍ ضَلَالَة» لە بەڵگە گشتی یە ئاشکراکانە، هیچ بەڵگەیەکی شەرعی نیە لەسەر تایبەتکردنی ئەم گشتی یە.

بەم ڕوونکردنەوانە بۆمان دەرکەوت بەکارهێنانی وشەی (الْبِدْعَةُ المَحْمُودَةُ، وَالْبِدْعَةُ المُذْمُومَةُ) لایەنی ئیمامی (شافعی) رحمه الله مەبەست پێی یەکێکە لەم بەکارهێنانە:

❁ البدعة اللغوي – البدعة مقابلة السنة – البدعة بشكلها العام – المصلحة المرسلة[1].

واتە: لە ڕووە زمانەوانیەکەیەوە، یان خوێندنەوەی بەرامبەر سوننەت، یان شێوە گشتی یەکەی زمانی و شەرعی، یان بنەمادارە شەرعی یەکان.

واتە بە هیچ شێوەیەك مەبەستی ئیمام بە تایبەت پێناسەو واتا شەرعی یەکە نەبووە لە بەکارهێنانی وشەی (بیدعە) دا.

لەبەر ئەوەی (بیدعە) وشەیەکی زەم و بە خراپ ناوبردنە لە دین دا، هیچ وەصف و چاکەیەك لەخۆ ناگرێت، وەکو دژە دین ناودەبرێت چ جای ئەوەی پێناسەی چاك و بە شەرعی کردنی بۆ بکرێت.

ئیمامی (الشاطبي) رحمه الله دەڵێت: «أَنَّ كُلَّ رَاسِخٍ لَا يَبْتَدِعُ أَبَدًا، وَإِنَّمَا يَقَعُ الِابْتِدَاعُ مِمَّنْ لَمْ يَتَمَكَّنْ مِنَ الْعِلْمِ الَّذِي ابْتَدَعَ فِيهِ»[2].

واتە: کەسی ڕێچوو کامڵ لە زانست دا داهێنراو داناهێنێت بە هیچ شێوەیەك، بەڵکو داهێنراو لە یەکێك دەوەشێتەوە شارەزای زانستی نەبێت لەو بوارەدا کە بیدعەی تیا دەکات.

وە هەموو ئەو زانایانەی هەمان قسەی ئیمامی (شافعی) رحمه الله دادەڕێژنەوە بۆ داهێنراو، بەتایبەت ئەوانەی باسمان کرد؛ هەمان مەبەست و شێوازی ئیمامیان مەبەستە، بە بەڵگەی ئەوەی

(١) "حقيقة البدعة وأحكامها" لسعيد بن ناصر الغامدي (١/ ٤٣٦)، و "أقوم السنن في نقض تقسيم البدع إلى سيء وحسن" لدكتور: أحمد عبدالكريم نجيب ص٩٠، و "البدعة وأثرها السيء على الأمة" جامع رسائل لسليم الهلالي ص٢٤٣.

(٢) "الاعتصام" (١/ ١٩٢).

کۆی نوسین و بەرنامەی زانستی و مێژووی خزمەتی دینی یان پشتگیری کردنی سوننەت و دژایەتی کردنی بیدعەکاران بەتایبەتی فیرەقە گومڕاکان بووە، وە گەر سەیری نوسراوەکانیان بکەین؛ نوسراوەکانیان لە هیچ کاتێك دا بەڵگەو سەرچاوەی بیدعەکاران نەبووە بگرە دژیان بووە، وەکو: "تلبيس إبليس" ی أبو فرج الجوزي، وە "المحلى" ی ابن حزم، وە "الباعث على إنكار البدع" ی أبو شامة، وە "فتح الباري ی ابن حجر، ...هتد.

کەواتە پەنابردنە بەر وشەیەکی کورتی ئیمامی (شافعي) ﷺ بۆ دەرگا کردنەوەو پاساو هێنانەوە بۆ بیدعەکاری، لەگەڵ ئەوەش دا پشت کردنە خوێندنەوەی بەرنامەو دینداری (شافعي) خۆی! کەواتە کەوتینە نێوان دوو بەرداشەوە بیدعەو بیدعەکاری و برەودان بە بەرنامەی بیدعەکاران، یاخود پێ هەڵگری شوێنەواری (شافعي) ﷺ لە زیندوو کردنەوەی سوننەت و دژایەتی بەرنامەی گومڕاکاران و شوێنکەوتەی بەڵگە!

ئەبێت کامیان ڕێڕەوی ئیمامی (شافعي) بێت ﷺ ؟ نوسراوەکانی شایەتحاڵ و یەکلاکەرەوەی ئەم بابەتەیە.

ئەم زانایانە بە عورف و سەردەمی خۆیان کۆمەڵە وشەو دارشتنێکیان بەکار هێناوە بە بەرنامەی زانستی خۆیانەوە، بەڵام لە دوای ئەوان کەسانی تر بە ماناو مەبەستی عورفی خۆیان شکاندوویانەتەوەو بەکاریان هێناوە، وەکو (ابن القيم) ﷺ دەڵێت: «حَمَلُوا الْقُنُوتَ فِي لَفْظِ الصَّحَابَةِ عَلَى الْقُنُوتِ فِي اصْطِلَاحِهِمْ»[١].

واتە: وشەی قنوت لە سەردەمی هاوەڵان دا بە زۆر مانەوە لە نوێژداو قورئان خوێندن بەکاریان هێناوە، بەڵام دوای ئەوان بەس بە مانای قنوتی نوێژ وشەی هاوەڵانیان پێناسە کردووە.

دابەشکردنی داهێنراو بۆ (الحسنة والسيئة) دارشتنی وشەیی یە نەك حەقیقی بە گوێرەی ئەم خالانە[٢]:

١. دابەشکردنی بیدعە بۆ چاکەو خراپە یا پێنج بەشە یاسایی یەکە دابەشکردنێکە لە ڕووە (اللغوي) زمانە وانەیەکەوە، ئەمە کۆدەنگی زانایانی لەسەرەو شاراوە نیە.

---

(١) "زاد المعاد في هدي خير العباد" (١/ ٢٧٤).

(٢) "معيار البدعة" لمحمد الجيزاني ص٨١ – ٨٤.

٢. بیدعەی حەقیقی شەرعی ناکرێتە هیچ بەشێکەوە لەو دوو جۆرە دابەشکردنە، ئەمەش زانایان کۆدەنگن لەسەری.

٣. ئەوانەی ئەم جۆرە دابەشکردنە بەکاردەهێنن لە ڕووە شەرعی یەکەیەوە، مەبەستیان بەکارهێنانیەتی وەکو پاساوێك بۆ بنەما دانانی کۆمەڵێك لە بیدعەو بەچاکزانینی و دروستکردنی ڕووپۆشێکی شەرعی بۆی.

ئەمە زیاتر لەوەدا بەدی دەکرێت زانایانە پێشووەکان دابەشکردنی بیدعەیان کردووە، وەکو ئیمامی (شافعی) و (عزی کوڕی عبدالسلام) و (نەوەوی) ... بەبێ ڕازیبوون و دروستکردنی بیدعەو سەر بن لە بیدعەکاری دا، ئەمە ئەوە دەگەیەنێت ئەوان (بمقسمي البدع لا بمحسني البدع) دابەشکاری بیدعە بوون لە ڕووە زمانیەکەیەوە نەك ڕووە شەرعیەکەی، نەك بەچاکزانینی بیدعە بووبن.

بە پێچەوانەی زانایانی دوای ئەوانی مەزاهیب (علماء المتأخرين المذاهب) کە دابەشکردنە زمانەوانیەکەی زانایانی پێشوویان قۆستووەتەوەو بەکاریان هێناوە بۆ سەلماندن و دانانی کۆمەڵێك لە بیدعە.

ئەمە خاڵی وردی جیاکەرەوەکەیە، وە بەرهەمی قسەی (المتأخرين) لەکارخستنی هەڕەشەی فەرموودەکە «كُلُّ بِدْعَةٍ ضَلَالَة» دەگەیەنێت، یا بەتایبەتکردنی و وشە گشتی یەکەیەتی (تخصيص العموم) بەبێ بوونی بەڵگەی تایبەت.

ڕوانگەی دووەم: دابەشکردنی بۆ پێنج بەشە یاسا شەرعیەکان

(الأحكام التكليفية: واجب، مندوب، حرام، مكروه، مباح)

لە ڕوانگەی دابەشکردنی داهێنراوەوە بۆ (الحسنة والسيئة) بۆ یەکەم جار لەسەر دەستی (عزالدين بن عبدالسلام) رحمه الله داهێنراوی دابەشکرد بەسەر پێنج بەشە حوکمە شەرعی یەکان دا، دەڵێت: «الْبِدْعَةُ فِعْلُ مَا لَمْ يُعْهَدْ فِي عَصْرِ رَسُولِ اللهِ ﷺ. وَهِيَ مُنْقَسِمَةٌ إِلَى: بِدْعَةٌ وَاجِبَةٌ، وَبِدْعَةٌ مُحَرَّمَةٌ، وَبِدْعَةٌ مَنْدُوبَةٌ، وَبِدْعَةٌ مَكْرُوهَةٌ، وَبِدْعَةٌ مُبَاحَةٌ»[١].

واتە: داهێنراو ئەوەیە لە سەردەمی پێغەمبەردا ﷺ نەبووبێت و دابەش دەبێت بۆ: بیدعەی واجب و حەرام و مەندوب و مەکروە و حەڵاڵ.

ئیمامی (القرافي) رحمه الله قوتابی (عز بن عبدالسلام) بە هەمان شێوەی مامۆستاکەی دەیکات بە پێنج بەشەوە، بۆ هەر یەکێکی دەڵێت: «(قِسْمٌ) وَاجِبٌ، وَهُوَ مَا تَتَنَاوَلُهُ قَوَاعِدُ الْوُجُوبِ وَأَدِلَّتُهُ مِنْ الشَّرْعِ ...، (الْقِسْمُ الثَّانِي) : مُحَرَّمٌ، وَهُوَ بِدْعَةٌ تَنَاوَلَتْهَا قَوَاعِدُ التَّحْرِيمِ وَأَدِلَّتُهُ مِنْ الشَّرِيعَةِ ...، (الْقِسْمُ الثَّالِثُ) مِنْ الْبِدَعِ مَنْدُوبٌ إلَيْهِ، وَهُوَ مَا تَنَاوَلَتْهُ قَوَاعِدُ النَّدْبِ وَأَدِلَّتُهُ مِنْ الشَّرِيعَةِ ...، (الْقِسْمُ الرَّابِعُ) بِدَعٌ مَكْرُوهَةٌ، وَهِيَ مَا تَنَاوَلَتْهُ أَدِلَّةُ الْكَرَاهَةِ مِنْ الشَّرِيعَةِ وَقَوَاعِدُهَا ...، (الْقِسْمُ الْخَامِسُ) الْبِدَعُ الْمُبَاحَةُ، وَهِيَ مَا تَنَاوَلَته أَدِلَّةُ الْإِبَاحَةِ ...»[٢].

واتە: هەریەکە لەو بەشانە بەڵگەکانی ئەو بەشە دەیگرێتەوە.

ئیتر بەدوای دا (ابن حجر والنووي والسيوطي والسخاوي ...)[٣] ئەم شێوە دابەشکردنە وتراوەتەوەو گەیەنراوە.

---

(١) "قواعد الأحكام في مصالح الأنام" لعز الدين بن عبدالسلام (٢/ ٢٠٤).

(٢) "الفروق" للقرافي (٤/ ٢٠٣ - ٢٠٤).

(٣) "حقيقة البدعة وأحكامها" لسعيد بن ناصر الغامدي (١/ ٤٣٨)، و "أقوم السنن في نقض تقسيم البدع إلى سيء وحسن" لدكتور: أحمد عبدالكريم نجيب ص٩٠.

وەڵام بۆ ئەم بۆچوونە:

١. ئیمامی (الشاطبي) رَحِمَهُ اللَّهُ دەڵێت: «أَنَّ هَذَا التَّقْسِيمَ أَمْرٌ مُخْتَرَعٌ، لَا يَدُلُّ عَلَيْهِ دَلِيلٌ شَرْعِيٌّ»[١].

واتە: ئەم جۆرە دابەشکردنە جۆرێکی داهێنراوەو هیچ بەڵگەیەکی شەرعی لەسەر نیە.

واتە لە سەردەمی هاوەڵانەوە تاوەکو (عز بن عبدالسلام) لە ساڵی (٦٦٠)ی کۆچی دا وەفاتی کردووە، واتە بە درێژایی شەش سەدەو نیو پڕ لە زانایان ئەم جۆرە پێناسەو دابەشکردنانەیان نەبووە، ئەمە دوورە لە کۆدەنگی زانایانەوە (اجماع العلماء).

٢. بە پێناسەکەی (عز بن عبدالسلام) رَحِمَهُ اللَّهُ بۆ بیدعە «مَا لَمْ يُعْهَدْ فِي عَصْرِ رَسُولِ اللهِ ﷺ»[٢] ئەوەیە لە سەردەمی پێغەمبەر دا ﷺ نەبووبێت، ئەمە (بیدعەی دونیایی و دینی) دەگرێتەوە، وە بیدعەی زمانەوانی و شەرعیش دەگرێتەوە.

گەر مەبەستی داهێنراوی زمانەوانی بێت ئەوا لە ڕووی زمانەوانیەوە بەڵێ دەتوانرێت پێنج بەش بێت وەکو (محمد رشيد رضا) دەڵێت: «أن الكلمة البدعة اطلاقين: اطلاقاً لغوياً بمعنى الشيء الجديد الذي لم يسبق له مثل، وبهذا المعنى يصح قولهم إنها تعتبر بها الأحكام الخمسة»[٣].

واتە: وشەی بیدعە دوو جۆر ناوبردنی هەیە: ناوبردنی زمانەوانی بە مانای کارێکی تازە پێشوەختی نەبووە، بەم مانایە هەر پێنج حوکمە شەرعی یەکان لەخۆ دەگرێت.

بەڵام گەر مەبەستی داهێنراوی شەرعی بێت ئەوا هەمووی گومڕایی یەو دژایەتی دەقەکان دەکات، لە هەردوو حاڵەتەکەدا ناکرێتە بەڵگە بۆ دابەشکردنی داهێنراو، بەم پێناسەیەی «مَا لَمْ يُعْهَدْ فِي عَصْرِ رَسُولِ اللهِ ﷺ» ئەوەی لە سەردەمی پێغەمبەر دا ﷺ نەبووبێت؛ بەڵگەی مەبەستی (عز بن عبدالسلام) لەسەر داهێنراوی زمانەوانیە[٤].

---

(١) "الاعتصام" (١/ ٢٤٦).

(٢) "قواعد الأحكام في مصالح الأنام" لعز الدين بن عبدالسلام (٢/ ٢٠٤).

(٣) "تفسير المنار" لمحمد رشيد رضا (٩/ ٦٦٠).

(٤) "ضوابط البدعة وقواعد الأصولية والفقهية" لنزيه محمود عفون ص١٧.

٣. ناوبردنی کارە بەڵگەدارەکان بە یاسا شەرعی یەکان و لە هەمان کات دا ناوبردنی بە داهێنراوو کۆکردنەوەی لەگەڵ یەك دا دوو دژبەیەکە.

ئیمامی (الشاطبي) رحمه الله دەڵێت: «بَلْ هُوَ نَفْسُهُ مُتَدَافِعٌ؛ ... إِذْ لَوْ كَانَ هُنَالِكَ مَا يَدُلُّ مِنَ الشَّرْعِ عَلَى وُجُوبٍ أَوْ نَدْبٍ أَوْ إِبَاحَةٍ؛ لَمَا كَانَ ثَمَّ بِدْعَةٌ، ... فَالْجَمْعُ بَيْنَ "كَوْنِ" تِلْكَ الْأَشْيَاءِ بِدَعًا، وَبَيْنَ كَوْنِ الْأَدِلَّةِ تَدُلُّ عَلَى وُجُوبِهَا أَوْ نَدْبِهَا أَوْ إِبَاحَتِهَا جَمْعٌ بَيْنَ مُتَنَافِيَيْنِ»[١].

واتە: ئەمە خۆی بۆ خۆی بەرپەرچی خۆی دەداتەوە، گەر بەڵگە هەبێت لەسەر واجبیەتی و سوننەتیەتی یا حەڵاڵێتی ئەوە چۆن بیدعەیە ... ئەمە کۆکردنەوەی دوو دژبەیەکن.

لەبەر ئەوەی (واجب وسنة وحرام ومكروه ومباح) ئەمانە یاساکانی شەرعن بە بەڵگەوە، بەڵام داهێنراو هیچ بەڵگەیەك و بنەمایەکی دینی نیە، ئەم ناوانە وەصف و باسی دینیە، بەڵام داهێنراو وشەیەکی زەم و بە خراپ ناوبردنە، زەم و وەصف کۆ نابێتەوە.

٤. ئەو نمونانەی هێناویەتی یەوە بۆ ئەم دابەشکردنە شێواندن و تێکەڵکردنێکی پێوە دیارە، دەبێتە هۆکار بۆ نەسەلماندنی ئەم بۆچوونە، وەکو ئیمامی (الشاطبي) رحمه الله ڕوونی دەکاتەوەو (سلیم هیلالی) کورتی کردووەتەوە دەڵێت: «قسم البدع الواجبة: ليس كذلك إذ الأمثلة التي ذكرت فيه، كلها من قبيل (ما لا يتم الواجب إلا به فهو واجب)، أو قد دلت عليه النصوص عامة وعمل بها سلف الصالح، من باب مصالح المرسلة.

قسم المندوب: فليس من البدع الأمثلة التي مثل لها صلاة التراويح في رمضان ... فقد قام النبي ﷺ في المسجد.

قسم التحريم: فليس فيه ما هو بدعة هكذا باطلاق، بل ذلك كله مخالفة للأمر المشروع.

قسم المكروه: ذكرت فيه أشياء هي من قبيل البدع من الجملة أو من قبيل الاحتياط على العبادات، وذلك الصحيح.

---

(١) "الاعتصام" (١/ ٢٤٦).

قسم المباح: فليس داخلاً في البدع، الأمثلة من باب التنعم»[١].

واتە: بەشی (واجب): داهێنراو نیە، نمونەکان هەموویان لەوەدا کۆ دەبنەوە (هەرشتێك واجبی پێ تەواو نەبوو واجبە)، یاخود بەڵگە گشتی یەکان لەخۆی دەگرێت و هاوەڵ و شوێنکەوتوان کاریان پێ کردووەو لەژێر ناونیشانی (مصالح المرسلة) سوودمەندی یە بەڵگەدارەکان دا جێگەی دەبێتەوە.

بەشی (مندوب): یەکێك لە نمونەکان نوێژی تەراویحە، داهێنراو نیەو پێغەمبەری خوا ﷺ کردوویەتی لە مزگەوت دا.

بەشی (حرام): نمونەکان بەڵگەن لەسەر حەرامیەت نەك بیدعە.

بەشی (مکروە): ئەو نمونانەی باسی کردووە ڕاستە بە شێوەی گشتی دەبێتە بیدعە یا لە بواری پاراستنی عیبادات دا یا لە زیادو کەم بەم شێوەیە تەواوە.

بەشی (مباح): نمونەکان ناچنە ژێر باری بیدعەوە بەڵکو حەڵاڵ و نیعمەتە دونیایی یەکانە.

٥. دابەشکردنەکەی (عز بن عبدالسلام) بۆ پێنج بەش و لەژێر ناونیشانە شەرعی یەکان داو نمونە هێنانەوە بۆی بەڵگەیە لەسەر ئەوەی جیاوازی نەکردووە لە نێوان «البدعة الشرعية التي لا تكون إلا مذمومة، والبدعة اللغوية التي قد تكون مذمومة، وقد تكون محمودة، وقد تكون مباحة»[٢].

واتە: داهێنراوی شەرعی کە هەمووی گومڕایی یەو داهێنراوی زمانەوانی دەشێت خراپ بێت یا چاك بێت یاخود حەڵاڵ بێت.

ئەم جیانەکردنەوەیەش دەگەڕێتەوە بۆ هۆکاری سەیرکردنی کارەکان لە ڕوانگەی سەرەتا دروستبوونیانەوە کە نەبوون، خوێندنەوەی شەرعیش لەم ڕوانگەیەوە نیە، لەبەر ئەوەی هەموو تازە دروستبوونێك لە ڕوانگەی زمانەوە پێی دەوترێت بیدعە.

---

(١) "البدعة وأثرها السيء على الأمة" جامع رسائل لسليم الهلالي ص٢٣٨، و "الاعتصام" للشاطبي (١/ ٢٤٧).
(٢) "حقيقة البدعة وأحكامها" لسعيد بن ناصر الغامدي (١/ ٤٣٩).

٦. بە گوێرەی شێوازی نمونەکانی بۆ هەر پێنج یاساکانی شەرعی «أدخل المصالح المرسلة في مسمى البدع، بناء على أنها لم تدخل أعيانها تحت النصوص المعينة، وإن كانت تلائم قواعد الشرع. فلكونها داخلة تحت قواعد الشرع، حكم عليها بالوجوب أو الندب أو الإباحة، ولكونها حادثة غير معهودة في عصر الرسول صلى الله عليه وسلم سماها بدعاً، فيكون بذلك من القائلين بالمصالح المرسلة، وهي ليست بدعاً إلا في اللفظ»[١].

واتە: دیارە بنەمای (المصالح المرسلة) ئەو سوودمەندی یانەی لە شەرعەوە وەرگیراوە خستوویەتی یە ژێر ناونیشانی داهێنراوەوە، ئیمامی (الشاطبي) ﷬ دەڵێت: «فَإِنَّ كَلَامَ ابْنِ عَبْدِ السَّلَامِ ظَاهِرٌ مِنْهُ أَنَّهُ سَمَّى الْمَصَالِحَ الْمُرْسَلَةَ بِدَعًا»[٢]. لەسەر بنەمای ئەوەی ئەوانە هیچ دەقێکی دیاریکراو نیە لەسەریان ئەگەرچی بشگونجێت لەگەڵ بنەما شەرعی یەکان دا، لەبەر ئەوەی دەچێتە ژێر باری بنەما شەرعی یەکان حوکمی بە (واجب، مندوب، مباح) دراوە بە سەریا، وە لە لایەکی تریشەوە کارێك نەبووە لە سەردەمی پێغەمبەر دا ﷺ ئەو ناوی بردووە بە بیدعە، گەرچی بەس لە زمان دا پێی دەوترێت بیدعە.

٧. هیچ بەشێك لەو پێنج بەشە داهێنراو ناگرێتەوە بێجگە لە بەشی (حرام ومكروه) نەبێت، وەکو ئیمامی (الشاطبي) ﷬ دەڵێت: «وَالْحَاصِلُ مِنْ جَمِيعِ مَا ذُكِرَ فِيهِ قَدْ وَضَحَ مِنْهُ أَنَّ الْبِدَعَ لَا تَنْقَسِمُ إِلَى ذَلِكَ الِانْقِسَامِ، بَلْ هِيَ مِنْ قَبِيلِ الْمَنْهِيِّ عَنْهُ: إِمَّا كَرَاهَةً، وَإِمَّا تَحْرِيمًا»[٣].

کورتەی ئەو باسانە ڕوون بووەوە داهێنراو نایێتە ئەو بەشانەی کە باس کراوە بێجگە لە گرتنەوەی (مەکروە و حەرام) نەبێت، ئەویش لە ڕووی قەدەغە کردنیەوە.

وە دەڵێت: «أَمَّا الْمَكْرُوهُ مِنْهَا وَالْمُحَرَّمُ؛ فَمُسَلَّمٌ مِنْ جِهَةِ كَوْنِهَا بِدَعًا لَا مِنْ جِهَةٍ أُخْرَى، إِذْ لَوْ دَلَّ دَلِيلٌ عَلَى مَنْعِ أَمْرٍ أَوْ كَرَاهَتِهِ؛ لَمْ يُثْبِتْ بِذَلِكَ كَوْنَهُ بِدْعَةً؛ لِإِمْكَانِ أَنْ يَكُونَ مَعْصِيَةً؛ كَالْقَتْلِ

(١) "حقيقة البدعة وأحكامها" لسعيد بن ناصر الغامدي (١/ ٤٤٠).

(٢) "الاعتصام" (١/ ٢٤٦).

(٣) "الاعتصام" (١/ ٢٧٠).

وَالسَّرِقَةِ وَشُرْبِ الْخَمْرِ وَنَحْوِهَا، فَلَا بِدْعَةَ يُتَصَوَّرُ فِيهَا ذَلِكَ التَّقْسِيمُ أَلْبَتَّةَ، إِلَّا الْكَرَاهِيَةَ وَالتَّحْرِيمَ»(١).

واته: (مكروه وحرام) داهێنراو دەگرێتەوە لە ڕووی داهێنراوەوە نەك ڕوویەکی تر، لەو ڕووەوە داهێنراو یا حەرامە یا مەکروهە، گەر هەر بەڵگەیەك بێت لەسەر ڕێگریکردنی کارێك وەك (حرام یا مکروه) نابێتە بەڵگە لەسەر داهێنراو لەبەر ئەوەی تاوانە نەك بیدعە، بە بۆچوون بیدعە لەو دابەشکردنەدا تەنها بەشی (حرام ومکروه) دەگرێتەوە.

(سليم الهلالي) دەڵێت: «الإثم قدر مشترك بين البدع كلها، فلا يجوز أن نحكم على بدعة بأنها أقل إثماً من غيرها»(٢).

واته: تاوان ڕێژەیەکی بەشدار بووە لە نێوان هەموو داهێنراوەکان دا، دروست نیە حوکم بدەین بەسەر بیدعەیەك دا کەوا تاوانی لەوانی تر کەمتر بێت.

تێبینی لەسەر (البدعة المكروهة)

لە پێشوو دا زانیمان داهێنراو هەموو جۆرەکانی لە باسی گومڕایی دا کۆ دەبێتەوە، ئەم وەصفە پەیوەستە پێوەی و لێی نابێتەوە، وەکو فەرموودەکە دەفەرموێت: «كُلُّ بِدْعَةٍ ضَلَالَةٌ» هەموو داهێنراوێك گومڕایی یە، وە گومڕاییش پێچەوانەی هیدایەتە، وە داهێنراویش لە هاوشێوەی تاوان و لادراوەکان دایە، وەکو چۆن تاوان لە یەك پلە دا نیە ئاواش داهێنراو لە یەك پلە دا نیە.

لە قسەی زانایان دا داهێنراو بە جۆری حەرام و مەکروه ناو براوە، وەکو (الطرطوشي) دەڵێت: «فألفيت ذلك ينقسم إلى قسمين: قسم يعرفه الخاصة والعامة أنها بدعة محدثة؛ إما محرمة، وإما مكروهة»(٣).

---

(١) "الاعتصام" (١/ ٢٤٦).

(٢) "البدعة وأثرها السيء على الأمة" جامع رسائل لسليم الهلالي ص٢٣٧.

(٣) "الحوادث والبدع" ص٢١.

واتە: گەیشتووم بەوەی داهێنراو دەبێت بە دوو بەشەوە، جۆری خەڵکی تایبەت و گشتی دەیزانن داهێنراوە یا حەرامە یاخود مەکروهە.

وە (عز بن عبدالسلام)یش لە دابەشکردنەکەی دا بە هەمان شێوە بەشی (حرام ومکروه)ی باس کردووە، وە (الشاطبي)یش لە "الاعتصام" پێداگری دەکات لەوەی داهێنراو لەو پێنج بەشە تەنها بەشی (حرام ومکروه) دەگرێتەوە.

بەشی (حرام): ئاشکرایەو هیچ پاساوێکی بۆ نیە.

بەشی (مكروه): لە قسەی زانایان دا مەبەست پێی پێناسەی (فقهاء) نیە کە دەڵێن: «ما لا يترتب على فاعله ذم شرعي ولا إثم ولا عقاب»، «ما يثاب تاركه ولا يعاقب فاعله»[١].

واتە: لەسەر خاوەنەکەی هیچ زەمێکی شەرعی و تاوان و سزا نادرێت.

وەك ئیمامی (الشاطبي) رَحِمَهُ اللَّهُ دەڵێت: «إِثْبَاتَ قَسْمِ الْكَرَاهَةِ فِي الْبِدَعِ عَلَى الْحَقِيقَةِ مِمَّا يُنْظَرُ فِيهِ، فَلَا يَغْتَرُّ الْمُغْتَرُّ بِإِطْلَاقِ الْمُتَقَدِّمِينَ مِنَ الْفُقَهَاءِ لَفْظُ الْمَكْرُوهِ عَلَى بَعْضِ الْبِدَعِ، وَإِنَّمَا حَقِيقَةُ الْمَسْأَلَةِ أَنَّ الْبِدَعَ لَيْسَتْ عَلَى رُتْبَةٍ وَاحِدَةٍ فِي الذَّمِّ - كَمَا تَقَدَّمَ بَيَانُهُ - وَأَمَّا تَعْيِينُ الْكَرَاهَةِ الَّتِي مَعْنَاهَا نَفْيُ إِثْمِ فَاعِلِهَا وَارْتِفَاعُ الْحَرَجِ الْبَتَّةَ، فَهَذَا مِمَّا لَا يَكَادُ يُوجَدُ عَلَيْهِ دَلِيلٌ مِنَ الشَّرْعِ وَلَا مِنْ كَلَامِ الْأَئِمَّةِ عَلَى الْخُصُوصِ»[٢].

واتە: بەکارهێنانی وشەی (مكروه) لە یەکێك لە بەشەکانی بیدعەدا ئەو پێناسەو بەکارهێنانەی (فقهاء)ی بۆ ناکرێت کە خاوەنەکەی تاوانبارو ڕێگریەکی لەسەر نابێت، بەکارهێنانی وشەی (مكروه) بۆ بیدعە بەم شێوەیە هیچ بەڵگەو قسەی زانایەك لەسەری بەردەست نایەت، بەڵکو وشەی (مكروه) لە دابەشکردنی بیدعەدا مەبەست پێی ئەوەیە بیدعەکان لە یەك ئاست و پلەدا نین.

---

(١) "المذكرة للشنقيطي" ص٤، "الورقات" للجويني ص٨، "المستصفى" للغزالي ص٣٣.

(٢) "الاعتصام" (٢/ ٥٣٣).

قسەی زانایانمان باس کرد بە شێوەیەکی کورتەنگ لەسەر ئەوەی (بیدعە لای شەیتان باشترە تاوەکو تاوانەکان)، بەدەر لەوەش خاوەن داهێنراو خۆی بە حەق دەزانێت و بانگەوازی بۆ دەکات و تەوبەی لەسەر ناکات.

ئەمانە هەمووی بەڵگەن لەسەر ئەوەی وشەی (مکروە) بۆ داهێنراو مەبەست پێی «وَإِنَّمَا حَقِيقَةُ الْمَسْأَلَةِ أَنَّ الْبِدَعَ لَيْسَتْ عَلَى رُتْبَةٍ وَاحِدَةٍ فِي الذَّم، والذَّنْبُ فَمِنْهَا مَا هُوَ كُفْرٌ وَمِنْهَا مَا هُوَ كَبِيْرَةٌ وَمِنْهَا مَا هُوَ مَكْرُوهٌ»(١).

ئەوەیە داهێنراوەکان یەك پلەی تاوانیان نیە بەڵکو هەیانە دەرچوونە لە دین و هەیانە تاوانی گەورەیەو حەرامە، وە هەیانە (مکروە)ە.

وە (مکروە)یش دوو جۆرە: (الكراهة التحريمية والكراهة التنزيهية)، یەکەمیان مەبەست پێی حەرامە، دووەمیان مەبەست پێی خۆ پاراستنە، کە باشترە لێی دوور بیت.

بەشی (خۆ پاراستن باشترە)مان نیە لە داهێنراو دا، لەبەر ئەوەی (وشەی گومڕایی و هەڕەشەی ئاگر لەسەر هەموو داهێنراوێکە).

ئیمامی (الشاطبي) رحمه الله دەڵێت: «وَجَدْنَا بَيْنَ الطَّاعَةِ وَالْمَعْصِيَةِ وَاسِطَةً يَصِحُ أَنْ يُدْخَلُ تَحْتِهَا الْمَكْرُوهُ، ... بِخِلَافِ الْهُدَى وَالضَّلَالُ؛ فَإِنَّهُ لَا وَاسِطَةٌ بَيْنِهِمَا فِي الشَّرْعِ يَصِحُّ أَنْ يُنْسَبَ إِلَيْهَا لَفْظُ الْمَكْرُوهُ مِنَ الْبِدَعِ، وَقَدْ قَالَ اللهُ تَعَالَى: ﴿فَمَاذَا بَعْدَ ٱلْحَقِّ إِلَّا ٱلضَّلَٰلُ﴾ [يونس: ٣٢]، فَلَيْسَ إِلَّا حَقٌّ، وَهُوَ الْهُدَى، وَضَلَالٌ وَهُوَ الْبَاطِلُ، فَالْبِدَعُ الْمَكْرُوهَةُ ضَلَالٌ»(٢).

واتە: لە نێوان عیبادەت و تاوان دا لێکدانێك هەیە دەگونجێت لە ژێری دا (مکروە) جێگەی ببێتەوە، بە پێچەوانەی هیدایەت و گومڕایی یەوە هیچ پەیوەندی و لێکدانێك لە نێوانیان دا نیە تاوەکو (مکروە) بە پێناسەی (فقهاء) دابنرێت، وەك خوای گەورە دەفەرمووێت: ﴿فَمَاذَا بَعْدَ ٱلْحَقِّ إِلَّا ٱلضَّلَٰلُ﴾ [يونس: ٣٢]. هیچ شتێك نیە لەدوای حەقەوە بێجگە لە گومڕایی نەبێت.

(١) "حقيقة البدعة وأحكامها" لسعيد بن ناصر الغامدي (٢/ ٢٠٦)، و "الاعتصام" (٢/ ٥٣٣).

(٢) "الاعتصام" (٢/ ٥٣٢).

بوونی بەس حەق و هیدایەت هەیە یاخود گومڕایی کە ئەویش بەتاڵە، بۆیە بیدعەی (مکروه) گومڕایی یە.

ئیمامی (الشاطبي) رحمه الله هەڵسەنگاندنێك لە نێوانی (مکروه التنزیهي) لە حەرامەکان داو (مکروه البدعي) دەکات، واتە (مکروهات)ی حەرام و (مکروه)ێك کە بۆ حوکمی بیدعە ناو دەبرێت بۆ زیاتر دڵنیا بوون لە جیاوازی یەکانیان کە بیدعە بە هیچ شێوەیەك بەو مانایە نایەت زانایانی فیقهی مەبەستیانە لە پێناسەی (مکروه) دا، "(مکروه): ئەوەیە کە نەکردنی باشە، وە گەر بکرێت تاوان و سزای بەر ناکەوێت".

١. ئەوەی (مەکروهەکانی حەرام) دەکات مەبەستی پێی بەدیهێنانی شەهوات و ئارەزووەکانیەتی و پشتی بە لێبوردنی خوایی بەستووە.

٢. باوەڕبوونی نەگۆڕاوە بەوەی مەکروهە، وە بە حەڵاڵی نازانێت، وە کاتێك ئەنجامی دەدات لە خوا دەترسێت چاوەڕێی لێخۆشبوونە، (خوف ورجاء)یش دوو بەشی ئیمانە.

٣. ئەوەی مەکروهات دەکات دەزانێت باشتر وایە نەیکات و نەفسی پاڵنەرەو ئاواتی نەکردنی بووە.

٤. وە بەردەوام دڵ شکاوەو هەوڵی دوورکەوتنەوە دەدات گەر هۆکارەکانی گرتبێت یان نا.

بەڵام بیدعەکار لە کەمترین بیدعە دا بە پێچەوانەی ئەوانەوەیە (خۆی بە حەق دەزانێت و وا گومان دەبات ڕێگەی پڕ هیدایەت و کامڵی یەو بانگەوازی بۆ دەکات و بەڵگەو شێوازە گوماناوی یەکانی بۆ خڕ دەکاتەوەو نایەوێت و مەبەستی نیە بە هیچ شێوەیەك تەوبەی لەسەر بکات، وە سوورە لەسەر ئەنجامدانی و چاوەڕێی پاداشتە)[1].

وە تەنانەت لەلای زانایانی پێشووش (مکروه)یان بە مانای حەرام بەکارهێناوە لەسەر شێوەی دارشتنی قورئان کە (مکروه)یان بۆ حەرام و مەکروە بەکارهێناوە، وەك لە دوای گوناهە گەورەکان، وەك (قەتل و زیناو ماڵی هەتیو خواردن و تەرازوبازی و خۆ بەگەورە زانین ...)، خوای گەورە دەفەموێت: ﴿ كُلُّ ذَٰلِكَ كَانَ سَيِّئُهُۥ عِندَ رَبِّكَ مَكْرُوهًا ﴿٣٨﴾ ﴾ [الإسراء: ٢٧ - ٣٨].

(١) "الاعتصام" (٢/ ٣٧٣)، و "حقيقة البدعة وأحكامها" لسعيد بن ناصر الغامدي (٢/ ٢٠٨).

ئەمانە هەموویان لای خوای گەورە کارێکی خراپ و حەرامن، خۆ ناشێت ئەو هەموو تاوانە گەورانە مەکروهێکی (تنزيهي) بێت، واتە خۆ پاراستن باشترە تیایدا.

ئیمامی (الشاطبي) رحمه الله دەڵێت: «وَأَمَّا كَلَامُ الْعُلَمَاءِ فَإِنَّهُمْ وَإِنْ أَطْلَقُوا الْكَرَاهِيَةَ فِي الْأُمُورِ الْمَنْهِيِّ عَنْهَا لَا يَعْنُونَ بِهَا كَرَاهِيَةَ التَّنْزِيهِ فَقَطْ، وَإِنَّمَا هَذَا اصْطِلَاحٌ لِلْمُتَأَخِّرِينَ حِينَ أَرَادُوا أَنْ يُفَرِّقُوا بَيْنَ الْقِبْلَيْنِ. فَيُطْلِقُونَ لَفْظَ الْكَرَاهِيَةِ عَلَى كَرَاهِيَةِ التَّنْزِيهِ فَقَطْ، وَيَخُصُّونَ كَرَاهِيَةَ التَّحْرِيمِ بِلَفْظِ التَّحْرِيمِ وَالْمَنْعِ، وَأَشْبَاهِ ذَلِكَ.

وَأَمَّا الْمُتَقَدِّمُونَ مِنَ السَّلَفِ فَإِنَّهُمْ لَمْ يَكُنْ مِنْ شَأْنِهِمْ فِيمَا لَا نَصَّ فِيهِ صَرِيحًا أَنْ يَقُولُوا: هَذَا حَلَالٌ وَهَذَا حَرَام ... فَإِذَا وُجِدَتْ فِي كَلَامِهِمْ فِي الْبِدْعَةِ أَوْ غَيْرِهَا: أَكْرَهُ هَذَا، وَلَا أُحِبُّ هَذَا، وَهَذَا مَكْرُوهٌ. وَمَا أَشْبَهَ ذَلِكَ، فَلَا تَقْطَعَنَّ عَلَى أَنَّهُمْ يُرِيدُونَ التَّنْزِيهَ فَقَطْ، فَإِنَّهُ إِذَا دَلَّ الدَّلِيلُ فِي جَمِيعِ الْبِدَعِ عَلَى أَنَّهَا ضَلَالَةٌ فَمِنْ أَيْنَ يُعَدُّ فِيهَا مَا هُوَ مَكْرُوهٌ كَرَاهِيَةَ التَّنْزِيهِ؟»[1].

واتە: وتەی زانایان لەم بارەیەوە بە گشتی وشەی (مكروه)یان بۆ کارە حەرامەکان بەکار هێناوە بەبێ مەبەستی تەنها (مكروه التنزيهية)، بەڵکو بۆ هەردووکیانە (حرام ومكروه).

بەکارهێنانی (مكروه) بەس بۆ خۆ پاراستن نەك (حرام) بەکارهێنانی (متأخرين) زانایانی ئەم دواییە کاتێك ویستوویانە لە نێوان دوو هاوشێوەدا جیاوازی یەك دروست بکەن، مەکروهیان بۆ پێشەکی حەرام بەکارهێناوە بە مەبەستی خۆ پاراستن، وە وشەی حەرامیان بۆ ڕێگرتن و حەرام بەکارهێناوە.

بەڵام زانایانی پێشووە صالحەکان کاریان وا نەبووە، هەر شتێك دەقێکی ئاشکرای لەسەر نەبێت بڵێن ئەمە حەرامە یا حەڵاڵە ... گەر لە قسەکانیان دا دەربارەی داهێنراو یا هەر شتێکی تر وتیان: (ئەمە بە باشی نازانم، ئەمەم پێ خۆش نیە، ئەمە مەکروهە)، بڕیار مەدە لەسەر ئەوەی مەبەستیان (مكروه، الكراهة التنزيهية) بووە.

---

(١) "الاعتصام" (٢/ ٣٧٢).

کە بەڵگە هەبێت لەسەر هەموو داهێنراوەکان کە گومڕایی یە؛ لەکوێ داهێنراو هەژمار دەکرێت بەوەی (کراهة التنزيهية) نەکردن و خۆپاراستن باشترە تیایدا.

بە کورتی باسکردنی بیدعە بە (مكروه) بۆ حوکمەکەی نیە بەڵکو بۆ پلەکەیەتی وەك (بیدعەیەکی گەورەیە یا بچووك، پێی دەردەچێت لە دین یا دەرناچێت، لایەنی باوەڕی یە یا کرداری یە "الاعتقادي والعملي"، لە بنەماکانی دینە یا لقەکانی "الأصول والفروع" ...).

لە کۆتایی دا: ئەوەی داهێنراوی کردووە بە پێنج بەشەوە کە (عز بن عبدالسلام والقرافي)یە ڕەحمەتی خوایان لێبێت بە سەرکردەی کەسانی سەرەتایی ئەم دابەشکردنە دادەنرێت، سەرەڕای ئەوەی بەم شێوەیە زانایان ڕەتی دەکەنەوە، لەگەڵ ئەوەش دا گومانمان لەوەدا نیە کە خاوەنی هەڵگرو بەرنامەو (منهج)ی ئەهلی سوننەتن و دژایەتی داهێنراوو لادانەکان کاریان بووە لە بەرهەڵستی بەردەوامیان دا بوون، بۆیە (عز بن عبدالسلام) قسە ویژو بەرپەرچدەرەوەی دەسەڵاتەکانیش بووە لەم ئاستەدا بە نازناوی (سلطان العلماء) دەسەڵاتی زانایان ناوی دەرکردووە، وە گەر پیاچونەوەی نوسینەکانیشی بکەین دەبینین پێداگری کردووە لە وەستان لە سنووری سوننەت دا وە لە کردەوەدا دەرگای بۆ داهێنراوی بەناو چاك نەکردووەتەوە، وەکو:

١) دەربارەی نوێژی (صلات الرغائب) کە سەنەدەکانی (ضعيف) دەڵێت: «فإن الشريعة لم ترد بالتقرب إلى الله بسجدة منفردة لا سبب لها فإن القرب لها أسباب وشرائط وأوقات وأركان لا تصح بدونها ... وكذلك لا يتقرب إلى الله عز وجل بالصلاة والصيام في كل وقت وأوان ...»[1].

واتە: لە شەریعەت دا نەهاتووە لە خوا نزیکبوونەوە بە کڕنووشێکی تاك هۆکاری نەبێت، نزیکبوونەوە لە خوا هۆکارو مەرج و کاتەکان و ڕوکنەکانی تایبەت بە خۆی هەیە دروست نیە بەبێ بوونی ئەوانە، وە هەروەها نزیکبوونەوە لە خوا ﷻ بە نوێژو ڕۆژوویەك لە هەموو کاتێك دا ناکرێت.

---

(١) "المساجلة العلمية بين الإمامين العز وابن صلاح" بتحقيق الألباني ص٨٠٧.

الشَّيْخ (الألباني) رَحِمَهُ اللَّهُ پاش ئەم قسەیەی دەڵێت: «هذا مما يشعر أنه رحمه الله لا يرى البدعة الحسنة بمفهوم السائد عند المتأخرين»[1].

واتە: ئەمانەی هەمووی ئەوە دەگەیەنێت (عز بن عبدالسلام) رَحِمَهُ اللَّهُ ڕای لەسەر داهێنراوی چاك نیە بەو تێگەیشتنەی زانایانی ئەم دوایی یە.

٧/ دەربارەی سڵاوات خوێندن دوای دوعای قنوت دەڵێت: «ولم تصح الصلاة على رسول الله ﷺ في القنوت، ولا ينبغي أن يُزاد على صلاة رسول الله ﷺ بشيء ولا ينقص»[2].

واتە: دروست نیە سڵاوات خوێندن لەدوای قنوت و نابێت هیچ زیاد بکرێت لە نوێژەکەی پێغەمبەری خوا ﷺ یان کەم بکرێت.

٨/ دەربارەی تەوقە کردن دوای نوێژی بەیانی و عەسر دەڵێت: «المصاحفة عقب الصبح والعصر من البدع»[3].

واتە: تەوقە کردنی دوای نوێژی بەیانی و عەسر بیدعەیە.

٩/ دەربارەی نوێژ لەسەر بەرماڵ دەڵێت: «فالأفضل اتباع الرسول ﷺ في دق أفعاله وأقواله وجلها ... والاقتداء بالسلف أولى من احداث البدع»[4].

واتە: باشتر وایە شوێنکەوتەی پێغەمبەر کەیت ﷺ لە وردترین کارو قسە دا بە گشتی ... شوێنکەوتەی هاوەڵانی پێشوو بیت باشترە لە دروستکردنی داهێنراو.

لەمانەدا بە ئاشکرا ڕوونە بەرنامەو شێوازی شوێنکەوتەی (عز بن عبدالسلام) رَحِمَهُ اللَّهُ بریتی یە لە بەرنامەیەکی زانستی شەرعی بە شوێنکەوتەی قورئان و سوننەت گەرچی هەندێك باس و دەربڕینی وەکو ئەم (دابەشکردنی بیدعە بۆ پێنج بەش) بابەتە شێوازێك دەنوێنێت لە پەیوەست

---

(١) "المساجلة العلمية بين الإمامين العز وابن صلاح" بتحقيق الألباني ص٨٠٧، و "أصل صفة الصلاة" للألباني (٣/ ٩٧٧).

(٢) "الفتاوى عز بن عبدالسلام" ص٤٧، و "أصل صفة الصلاة" للألباني (٣/ ٩٧٧).

(٣) "الفتاوى عز بن عبدالسلام" ص١٧٣، و "البدعة وأثرها السيء على الأمة" جامع رسائل لسليم الهلالي ص٢٤١.

(٤) "الفتاوى عز بن عبدالسلام" ص١٧٣، و "البدعة وأثرها السيء على الأمة" جامع رسائل لسليم الهلالي ص٢٤٠.

نەبوونی چواردەوری بەڵگەو مەبەستە شەرعی یەکان، بەڵام «نحمل كلامه المطلق على المقيد» کۆی گشتی قسەکانی ڕەچاو دەکرێت و قسە پەیوەستەکانی ناخوێنرێتەوەو زاڵ ناکرێت بەسەر کۆی گشتی بەرنامە زانستی یەکەی دا، وە ئادەمیزادیش بەدەر نیە لە هەڵەو کەم و کورتی، وە گەر واش نەبێت «شَيْخُ الْإِسْلَامِ حَبِيبُنَا، وَلَكِنِ الْحَقُّ أَحَبُّ إِلَيْنَا مِنْهُ»(١). (عز بن عبدالسلام) خۆشەویستمانە بەڵام حەق خۆشەویسترە لامان تا ئەو.

وە تەنانەت قوتابی یەکەی ئیمامی (القرافي) رحمه الله کاتێك شوێنکەوتەی مامۆستاکەی دەبێت لە درێژەپێدانی ئەم بابەتەدا ئیمامی (الشاطبي) رحمه الله ڕەخنەی لێ دەگرێت و دەڵێت: «اتَّبَعَ فِي هَذَا التَّقْسِيمِ شَيْخَهُ مِنْ غَيْرِ تَأَمُّلٍ ... أَنَّهُ مُنَاقِضٌ لِقَوْلِهِ فِي آخِرِ الْفَصْلِ: "الْخَيْرُ كُلُّهُ فِي الِاتِّبَاعِ، وَالشَّرُّ كُلُّهُ فِي الِابْتِدَاعِ"»(٢).

واتە: شوێنکەوتەی مامۆستاکەی بووە لەم دابەشکردنە دا بەبێ تێڕوانین ... وە پاشان ئەم دابەشکردنە پێچەوانەو هەڵوەشاندنەوەی کۆتا قسەیەتی لە بابەتەکە دا کە دەڵێت: "هەموو خێرێك لە شوێنکەوتەی سوننەت دایە، وە هەموو شەڕێك لە دروستکردنی داهێنراوەکان دایە".

ئەم ئیمامانەو هاوشێوەکانیان لە کوێ و ئەوانە لە کوێ نوقمی ڕێگەی پڕ بیدعەو گومڕایی و دونیایی بوون و بێ ئاگا لە زانستی شەرعی و بەرنامەی زانایانی ئەهلی سوننەت، کاتێك قسەکانیان بەتایبەت لەم بوارەدا دەقۆزنەوە بۆ مەبەستە دوور لە دین و زانستە شەرعی یەکان «أين الثرى من الثريا؟» خاکی دونیا لەکوێ و ئەستێرەی بڵندی سورەییا لەکوێ؟

بڕیار دان لەسەر بوونی داهێنراوی چاك هەموو هۆکارەکەی دەگەڕێتەوە بۆ تێکەڵکردنی مانای داهێنراو لە ڕووە زمانی و پێناسە شەرعی یەکەیەوە لە هەندێك وتەی (السلف الصالح) و زانایان دا، بە جیاکردنەوەی ئەم دوانە لە یەکتر هەموو گومانێك دەڕەوێتەوە(٣).

---

(١) "مدارج السالكين" لابن القيم (٣/ ٣٦٦).

(٢) "الاعتصام" (١/ ٣٢٣ - ٣٢٩).

(٣) "البدعة وأثرها السيء على الأمة" جامع رسائل لسليم الهلالي ص٢٤٠.

ڕوانگەی سێ یەم: داهێنراو هەمووی گومڕاییە

(البدعة كلها ضلالة)

داهێنراو یەك جۆرە، وە ئەویش گومڕایی یەو حەرامەو تاوانە، هیچ بەشێك هەڵناگرێت، بە شێوەیەکی گشتی بەڵگەکان لە سەرەتای ئەم نوسینەدا خراونەتە ڕوو، بەڵام بە تێپەڕبوون بەسەریان دا دەینوسینەوە.

بەڵگەکان:

ئایەتەکان:

۩ خوای پەروەردگار دەفەرموێت: ﴿ٱلْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَأَتْمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي وَرَضِيتُ لَكُمُ ٱلْإِسْلَٰمَ دِينًا﴾ [المائدة: ٣].

پێغەمبەری خوا ﷺ لە دونیا دەرنەچوو تا هەموو دین کامڵ بوو، پێویستی بە هیچ نەبووە، وە ئەمە یەکێکە لە پلەوپایەکانی ئیسلام بەسەر ئایینەکانی ڕابردوودا.

۩ خوای پەروەردگار دەفەرموێت: ﴿وَأَنَّ هَٰذَا صِرَٰطِي مُسْتَقِيمًا فَٱتَّبِعُوهُ ۖ وَلَا تَتَّبِعُوا۟ ٱلسُّبُلَ فَتَفَرَّقَ بِكُمْ عَن سَبِيلِهِۦ ۚ ذَٰلِكُمْ وَصَّىٰكُم بِهِۦ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ﴿١٥٣﴾﴾ [الأنعام: ١٥٣].

ڕێگەی خوای پەروەردگار ڕاست و دروست و کار بە سوننەتکردن، ڕێگەکانی تریش دووبەرەکایەتی و گومڕاییەو کارکردنە بە داهێنراوەکان.

۩ خوای پەروەردگار دەفەرموێت: ﴿إِنَّ ٱلَّذِينَ فَرَّقُوا۟ دِينَهُمْ وَكَانُوا۟ شِيَعًا لَّسْتَ مِنْهُمْ فِي شَيْءٍ ۚ إِنَّمَآ أَمْرُهُمْ إِلَى ٱللَّهِ ثُمَّ يُنَبِّئُهُم بِمَا كَانُوا۟ يَفْعَلُونَ ﴿١٥٩﴾﴾ [الأنعام: ١٥٩].

تەبەڕڕا کردنی پێغەمبەری خواو سوننەتەکانی مانای کەوتنە ناو داهێنراوەکان و ڕێگە گومڕایی یەکانەوەیە.

فەرموودەکان:

❁ پێغەمبەری خوا ﷺ دەفەرموێت: «إِيَّاكُمْ وَمُحْدَثَاتِ الْأُمُورِ، فَإِنَّ كُلَّ مُحْدَثَةٍ بِدْعَةٌ، وَإِنَّ كُلَّ بِدْعَةٍ ضَلَالَةٌ»(١).

واتە: ئاگاداری دروستکراوەکان بن، هەموو دروستکراوێکی دینی بیدعەیەو هەموو بیدعەیەکیش گومراییە.

❁ پێغەمبەری خوا ﷺ دەفەرموێت: «مَنْ أَحْدَثَ فِي أَمْرِنَا هَذَا مَا لَيْسَ مِنْهُ فَهُوَ رَدٌّ»(٢).

❁ پێغەمبەری خوا ﷺ دەفەرموێت: «فَإِنَّ لِكُلِّ عَابِدٍ شِرَّةً، وَلِكُلِّ شِرَّةٍ فَتْرَةً، فَإِمَّا إِلَى سُنَّةٍ، وَإِمَّا إِلَى بِدْعَةٍ، فَمَنْ كَانَتْ فَتْرَتُهُ إِلَى سُنَّةٍ، فَقَدِ اهْتَدَى، وَمَنْ كَانَتْ فَتْرَتُهُ إِلَى غَيْرِ ذَلِكَ فَقَدْ هَلَكَ»(٣).

واتە: هەموو کارێك (خاوەن کارێك) گوڕێك و توانایەکی هەیە، وە هەموو توانایەکیش ماوەیەکی هەیە، هەرکەسێك ماوەی تواناکەی بە ڕێگەی سوننەتەکەی من بێت هیدایەت دراوەو هەرکەسێك ماوەو تواناکەی بێجگە لەوە بێت تیاچووە.

وتەی هاوەڵان:

✍ قال ابن عمر رضي الله عنهما: «كُلُّ بِدْعَةٍ ضَلَالَةٌ وَإِنْ رَآهَا النَّاس حَسَنَةً»(٤).

واتە: هەموو داهێنراوێك گومڕایی یە گەر هەموو خەڵکیش بە باشی بزانن.

✍ قال ابن مسعود رضي الله عنه: «اتَّبِعُوا آثَارَنَا، وَلَا تَبْتَدِعُوا؛ فَقَدْ كُفِيتُمْ»(٥).

واتە: شوێنکەوتەی پاشماوەو کارەکانمان بن، خاوەنی داهێنراو مەبن، ئیتر بەستانە.

(١) رواه ابن ماجه (٤٢) وقال (شعيب الأرنؤوط): حديث صحيح بطرقه وشواهده، وسبق تخريجه ص٤٤.

(٢) رواه البخاري (٢٦٩٧)، ومسلم (١٧١٨) واللفظ له، وسبق تخريجه ص٤٥.

(٣) رواه أحمد (٦٤٧٧)، وقال (أحمد شاكر): إسناده صحيح، وابن حبان في "صحيحه" (١١)، وسبق تخريجه ص٥٠.

(٤) رواه ابن بطة في "الإبانة" (٢٠٥)، واللالكائي في "شرح أصول اعتقاد" (٤/٨)، وسبق تخريجه ص٥٦.

(٥) رواه أحمد في "الزهد" (١٦٢)، والوكيع في "الزهد" (٣١٥)، وابن نصر في "السنة" (٧٨)، وسبق تخريجه ص٥٥.

✍ عن حذيفة ﷺ: «اتَّبِعُوا سُبُلَنَا، وَلَئِنِ اتَّبَعْتُمُونَا لَقَدْ سُبِقْتُمْ سَبْقًا بَعِيدًا، وَلَئِنْ خَالَفْتُمُونَا لَقَدْ ضَلَلْتُمْ ضَلاَلًا بَعِيدًا»(١).

واتە: شوێنکەوتەی ڕێگەکانمان بن، گەر شوێنکەوتەمان بن ئەوا پێشکەوتنێك بەدەست دەهێنن زۆر لە پێش، وە گەر پێچەوانەمان بن ئەوا گومڕا دەبن بە گومڕاییەکی زۆر دوور.

✍ (عبدالله ی کوڕی عەمری کوڕی عاص) ﷺ دەفەرموێت: «مَا ابْتُدِعَتْ بِدْعَةٌ إِلَّا ازْدَادَتْ مُضِيًّا، وَلَا نُزِعَتْ سُنَّةٌ إِلَّا ازْدَادَتْ هَرَبًا»(٢).

واتە: هەر داهێنراوێك دادەهێنرێت زیاتر بەردەوامی پێ دەدرێت، وە هەر سوننەتێك لادەبرێت زیاتر دەڕواو نامێنێت.

✍ (عبدالله ی کوڕی عباس) ﷺ دەفەرموێت: «عَلَيْكُمْ بِالِاسْتِقَامَةِ وَالْأَثَرِ، وَإِيَّاكُمْ وَالتَّبَدُّعَ»(٣).

واتە: هەوڵی خواپەرستی و مانەوە بدە لەسەر بەرنامەکەی خواو شوێنکەوتە بەو بیدعەکار مەبە.

✍ (مەعازی کوڕی جەبەل) ﷺ دەفەرموێت: «... وَإِيَّاكُمْ وَالْبِدَعَ وَالتَّبَدُّعَ وَالتَّنَطُّعَ وَعَلَيْكُمْ بِأَمْرِكُمُ الْعَتِيقِ»(٤).

واتە: خۆتان بپارێزن لە بیدعەو بیدعەکاری، پەیوەست بن بە کارو بەرنامە کۆنەکەتانەوە.

✍ (ئوبەی کوڕی کەعب) ﷺ دەفەرموێت: «عَلَيْكُمْ بِالسَّبِيلِ وَالسُّنَّةِ، ...»(٥).

واتە: پەیوەست بن بە ڕێگەی مەنهەج و سوننەتەوە.

(١) "البدع" لابن وضاح (١٥).

(٢) رواه ابن بطة في "الإبانة" (٢٢٧)، واللالكائي في "شرح أصول اعتقاد" (٨/ ٧)، وسبق تخريجه ص٥٨.

(٣) "البدع" لابن وضاح (٦١).

(٤) رواه ابن وضاح في "البدع" (٦٢)، وفي "شرح لامية ابن تيمية" (١٩/ ١٢)، وسبق تخريجه ص٥٩.

(٥) رواه الإمام ابن المبارك في "الزهد" باب: لزوم السنة (٢/ ٢١)، وأحمد في "الزهد" (١٠٩٣)، وسبق تخريجه ص٥٩.

کۆدەنگی هاوەڵان لەسەر خراپی و دژایەتی هەموو داهێنراوێك «إِجْمَاعُ السَّلَفِ الصَّالِحِ مِنَ الصَّحَابَةِ وَالتَّابِعِينَ وَمَنْ يَلِيهِمْ عَلَى ذَمِّهَا كَذَلِكَ، وَتَقْبِيحِهَا وَالْهُرُوبِ عَنْهَا»[١].

وتەی زانایان:

ئەمەش هەندێکە لە قسەی زانایان لەسەر داهێنراو کە گومڕایی یەو دابەش ناکرێت بۆ هیچ بەشێك:

✍ (أبو حنيفة) رَحِمَهُ اللهُ دەڵێت: «عَلَيْك بالأثر وَطَرِيقَة السّلف وَإِيَّاك وكل محدثة فَإِنَّهَا بِدعَة»[٢].

واته: پەیوەست بە بە فەرموودەو ڕێگەی پێشینە ساڵحەکانەوەو ئاگاداری دروستکراوەکان بە هەموویان داهێنراون.

✍ (إمام مالك) رَحِمَهُ اللهُ دەڵێت: «مَنِ ابْتَدَعَ فِي الْإِسْلَامِ بِدْعَةً يَرَاهَا حَسَنَةً، زَعَمَ أَنَّ مُحَمَّدًا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَانَ الرِّسَالَةَ»[٣].

واته: هەرکەسێك لە ئیسلام دا بیدعەیەك بکات و بە باشی بزانێت؛ ئەوا وا دەری دەبڕێت کە (ﷺ) دینەکەی نەگەیاندووە.

✍ (إمام أحمد) رَحِمَهُ اللهُ دەڵێت: «أُصُولُ السُّنَّةِ عندَنَا التَّمَسُّكُ بِمَا كَانَ عَليهِ أَصحَابُ رَسُولِ اللهِ وَالإِقتِدَاءُ بِهِم وَتَركُ البِدَعِ وَكُلُّ بِدعَةٍ ضَلالَةٌ»[٤].

واته: بنەماکانی سوننەت لای ئێمە پەیوەست بوونە بەو ڕێگایەی هاوەڵانی لەسەر بووەو شوێنکەوتەیانەو نەکردنی بیدعەیە، وە هەموو بیدعەیەکیش گومڕاییە.

---

(١) "الاعتصام" (١/ ١٨٨)، "أقوم السنن في نقض تقسيم البدع إلى سيء وحسَن" لدكتور: أحمد عبدالكريم نجيب ص٧٦، "موقف أهل السنة" لرحيلي ص١١٥، "البدعة وأثرها السيء على الأمة" جامع رسائل لسليم الهلالي ص١٩٢، "الإبداع" لعلي محفوظ ص١١٠.

(٢) "ذم التأويل" لابن قدامة المقدسي ص٣٣، و "أحاديث في ذم الكلام وأهله" لعبدالرحمن المقرىء ص٨٦.

(٣) "الاعتصام" للشاطبي (١/ ٦٥)، "مجموع الفتاوى" لابن تيمية (١١/ ٣٧٣)، وسبق تخريجه ص٦٤.

(٤) رواه أحمد في "أصول السنة" ص١٤، واللالكائي "شرح أصول الاعتقاد" للالكائي (٣١٧)، وسبق تخريجه ص٦٥.

(قاسم بن سلام) رَحِمَهُ اللَّهُ دەڵێت: «البدع والأهواء كلها نوع واحد في الضلال»[(١)].

واتە: هەموو داهێنراوەکان یەك جۆرن لە گومڕایی دا.

(ابن تيمية) رَحِمَهُ اللَّهُ دەڵێت: «[كُلُّ بِدْعَةٍ ضَلَالَةٌ] مُتَعَيِّنٌ وَأَنَّهُ يَجِبُ الْعَمَلُ بِعُمُومِهِ»[(٢)].

واتە: گومڕابوونی هەموو داهێنراوەکان بنەمایەکە پێویستە کاری پێ بکرێت.

(ابن رجب) رَحِمَهُ اللَّهُ دەڵێت: «فَكُلُّ مَنْ أَحْدَثَ شَيْئًا، وَنَسَبَهُ إِلَى الدِّينِ، وَلَمْ يَكُنْ لَهُ أَصْلٌ مِنَ الدِّينِ يَرْجِعُ إِلَيْهِ، فَهُوَ ضَلَالَةٌ، وَالدِّيْنُ بَرِيءٌ مِنْهُ»[(٣)].

واتە: هەرکەسێك گومڕاییەك بکات و بیخاتە پاڵ دینەوەو هیچ بنەمایەکی نەبێت؛ گومڕاییەو دین بەرییە لێی.

(الشاطبي) رَحِمَهُ اللَّهُ دەڵێت: «[كُلُّ بِدْعَةٍ ضَلَالَةٌ] محمول عند العلماء على عمومه لا يستثنى منه شيء ألبتة، وليس فيها ما هو حسن أصلاً»[(٤)]، وە دەڵێت: «أَنَّ الْبِدَعَ لَا تَنْقَسِمُ إِلَى ذَلِكَ الِانْقِسَامِ، بَلْ هِيَ مِنْ قَبِيلِ الْمَنْهِيِّ عَنْهُ: إِمَّا كَرَاهَةً، وَإِمَّا تَحْرِيمًا»[(٥)].

واتە: فەرموودەی (هەموو بیدعەیەك گومڕاییە) لای زانایان بە گشتی کاری پێ دەکرێت و هیچ لێدەرکردنێکی تێدا نیە، وە هیچی بە باش دانانرێت، وە هیچی قابیلی هیچ جۆرە دابەشکردنێك نیە، بێجگە لە حەرام و مەکروە نەبێت.

کۆدەنگی زانایانی ئیسلامیش تا ڕێژەیەکی دوور کۆن لەسەر خراپی و زیانەکانی داهێنراو[(٦)]، بە تایبەت (البدعة الحقيقية) داهێنراوە بێ بنەماکان، گەرچی بۆچوونی جیایان هەبێت لەسەر

(١) "شرح صحيح البخاري" لابن بطال (٨/ ٥٨٨)، و "التوضيح لشرح الجامع الصحيح" لعمر بن علي المصري (٣١/ ٥٦٨).

(٢) "مجموع الفتاوى" (١٠/ ٣٧٠).

(٣) "جامع العلوم والحكم" بتحقيق (شعيب الأرنؤوط) (٢/ ١٢٨).

(٤) "فتاوى الإمام الشاطبي" ص١٨٠.

(٥) "الاعتصام" بتحقيق (سليم الهلالي) (١/ ٢٧٠).

(٦) بڕوانە "أقوم السنن في نقض تقسيم البدع إلى سيء وحسن" لدكتور: أحمد عبدالكريم نجيب ص٩٨، و "إيثار الحق" لابن الوزير ص١٠٩، و "السلفية" لبوطي ص١٤٥.

جۆرەکانی تری داهێنراو وەکو (البدعة الإضافية والترك والمصالح المرسلة والاستحسان في البدع)، (داهێنراوی بۆ زیادکراو، مارە نەکراوەکانی پێغەمبەر ﷺ و بە چاك و خێر زانینی وەرگیراوەکان لە دەقەکانەوە)، ئەمانە لەمەودوا باسیان دێت و شوێنی ڕای جیاوازی زانایانن، بەڵام وشەی (بیدعە) وشەیەکی بێزراوو بەخراپ زانین شوێنی و تۆمەتبارکردنی دینیەوە تەنانەت لە فیرەقە گومڕا ناودارەکانیش دا.

ئەمەش دەگەڕێتەوە بۆ سروشتی داهێنراوەکان و خاوەنەکانیان، ناتوانن پشت لە حەق هەڵکەن و هەواو ئارەزووەکانی خۆشیان تێکەڵ کردووە، ئەم تێکەڵە هۆکاری بنەبڕنەکردن و جیانەکردنەوەیەتی لای خەڵکی.

(ابن تيمية) رحمه الله دەڵێت: «وهذا منشأ ضلال من ضل من الأمم قبلنا، وهو منشأ البدع، فإن البدعة لو كانت باطلا محضاً لظهرت وبانت، وما قبلت، ولو كانت حقا محضا، لا شوب فيه، لكانت موافقة للسنة، فإن السنة لا تناقض حقاً محضاً لا باطل فيه، ولكن البدعة تشتمل على حق وباطل»[١].

وە دەڵێت: «إذ لو كانت كذلك لم تخف على الناس، ولكن تشتمل على حق وباطل، فيكون صاحبها قد لبس الحق بالباطل: إما مخطئاً غالطاً، وإما متعمداً لنفاق فيه وإلحاد»[٢].

واتە: بنەمای گومڕاکان گومڕایی گەلانی پێش ئێمەیە، ئەوەش بنەمای داهێنراوەکانە، گەر داهێنراو بەتاڵی تەواو بوایە دەردەکەوت و ڕوون دەبووەوەو وەریش نەدەگیرا، وە گەر حەقی تەواو بوایە ئەوا گونجاو بوو لەگەڵ سونەت دا، وە سونەتیش پێچەوانەی حەق نیەو بەتاڵی تێدا نابێت، بەڵام داهێنراو حەق و بەتاڵ لەخۆ دەگرێت، وە گەر وا نەبوایە لە خەڵك شاراوە نەدەبوو.

---

(١) "درء تعارض العقل والنقل" (١/ ٢٠٩).

(٢) "درء تعارض العقل والنقل" (٢/ ١٠٤).

بەڵگە عەقڵیەکان:

بەڵگە عەقڵی یەکانیش شاهیدحاڵێکی ترن بۆ بە گومڕا زانینی هەموو جۆرێکی داهێنراوو دژایەتی کردنیان:

١. بڕیار دان لەسەر داهێنراو، ڕەخنەی ناڕاستەوخۆیە بۆ ئیسلام لە ڕووی:

أ. تەواو نەبوونی وەکو دین و قبوڵی زیادەو کەمی تیایدا.

ب. شورای پوڵایینی ئیسلام و وشەی (شرك، بدعة)یە لە (توحيد وسنة) دا لە حەقی خوا ﷻ و پێغەمبەرەکەی ﷺ، چوّن لە شەریك (هاوبەش) بڕیاردان دا دابەشکردنی بۆ چاك و خراپ نیە کە حەقی خوایە، ئاواش بۆ حەقی پێغەمبەرەکەی ﷺ دابەشکردن نیە وشەی (بیدعە) بۆ چاك و خراپ.

ت. سەرچاوە (مرجعية) بۆ گەڕاندنەوە سەری وەکو دین قورئان و سوننەتە نەك سەرچاوەی عەقڵ و کەسە ناودارەکان و بیدعەی چاکەو حەسەنە بێت بۆ کارکردن و کردنە بەڵگە.

٢. بیدعەکار بەرامبەر پێغەمبەری خوا ﷺ خۆی دادەنێ بەو مانایەی چوّن ئەو پێشەواو ڕێگەو ڕێنمونی دەکات ئەمیش بە هەمان شێوە ئەو حەقانە بە خۆی دەدات.

هەر ئەم هۆکارە بە دانانی وتنی ناوی خوّی لەلایەن پێغەمبەری خواوە ﷺ کاتێك باسی ڕێنمونی و ڕێگەی هیدایەت دەکات دەفەرموێت: «خَيْرُ الْهُدْيِ هَدْيُ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ»[1]، باشترین و خێرترین ڕێگەی هیدایەت ڕێگەی (محمد)ە ﷺ، بە ناوی (الرسول أو النبي أو الإسلام أو سنتي ...) نەیبردووە، ئەگەر چی هەر خۆشی دەگرێتەوە، بۆ دڵنیابوون و لێتێکنەچوون، وە هێمایەك بۆ ئەوەی کەسانێك دێن بەرامبەرکێ و هاوشانیەتیم لەگەڵ دەکەن،

---

[1] رواه البخاري (٦٠٩٨) بلفظ: أَحْسَنَ الْهَدْيِ، ومسلم (٨٦٧)، وابن ماجه (٤٥)، والنسائي في "الكبرى" (١٢٣٥)، وأحمد (١٤٣٣٤)، والدارمي في "السنن" (٢١٢)، وابن حبان في "صحيحه" (١٠)، والطبراني في "الكبير" (٨٥٢٤)، والحاكم في "المستدرك" (٣٥٣)، والبزار في "المسند" (٢٠٥١)، وابن بطة في "الإبانة" (١٧١)، والبغوي في "شرح السنة" (١٠٣)، والبيهقي في "السنن الكبرى" (٢٠٢)، واللالكائي في "شرح أصول اعتقاد" (٨٣)، والآجري في "الشريعة" (٨٤)، والمروزي في "السنة" (٧٣)، وابن أبي عاصم في "السنة" (٢٤)، وابن وضاح في "البدع" (٥٣).

وەکو چۆن لە حەقی خوادا هەندێك هاوبەش لە کارو هاوشێوە لە سیفاتەکانی خوادا بۆ خۆیان بڕیار دەدەن، هەردوو لایان ستەمە لە مافی خوا ﷻ و پێغەمبەرەکەی دا ﷺ، لەبەر ئەوە بیدعەکار بە عینادکەرو لادەر ناودەبرێت.

٣. بیدعەکارو داهێنراو ڕێگە خۆش دەکات بۆ خۆ بەدەستەوە نەدان بەرامبەر دەقە شەرعی یەکان و گوێ نەدان بە بەڵگە، دیقەتدان لە حاڵی بیدعەکاران دەبینێت ئەمە تایبەتترین وەصفەکانیانە، بۆیە ئیمامی (عومەر) ﷺ دەڵێت: «أَصْحَابَ الرَّأْيِ أَعْدَاءُ السُّنَنِ»[1].

واتە: خاوەنی بیروڕاکان دوژمنی سونەتن.

بیدعەکاران بە (أهل الكلام والرأي المذموم وأهل الأهواء ...) خاوەن قسەو ڕاو هەواو ئارەزوو ناوبراون، لەبەر ئەوەی هەر ئایەتێك لەگەڵ بیرو بەرنامەیان دا نەگونجابێت بەناوی (مجاز وظني)یەوە کاریان پێ نەکردووە، وە هەر فەرموودەیەکیش نەگونجابێت بەناوی (خبر آحاد)ەوە لەکاریان خستووە.

٤. ڕێگە دان بە داهێنراو بەناوی چاکەوە کردنەوەی دەرگایەکی بێ سنووری ڕەهاو دوور لە هیچ متمانەو بنەماو یاسایەکی کۆدەنگە، ئەمە لە ئاستی زانایان دا چ جای لە ئاستی خەڵکی گشتی دا.

ئیمامی (الذهبي) ﷺ دەڵێت: «وقوم قسموها إلى: محرم، ومكروه، ومباح، ومستحب، وواجب، ... لكنهم لا يكادون يضبطون الفرق بين البدعة الحسنة والبدعة السيئة، فهذا يَسْتَحسِنُ ما يَذُمُّه الآخر»[2].

واتە: کەسانێك بیدعەیان دابەش کردووە بۆ حەرام و مەکروە و موباح و موستەحەب و واجب، ... بەڵام لەگەڵ ئەوەش دا دەگەنە ئەو ئاستەی بۆیان ڕێك ناخرێت و جیا ناکرێتەوە جیاوازی نێوان داهێنراوی چاك و خراپ، ئەم بە چاکی دەزانێت ئەو بە خراپی دەزانێت.

---

(١) رواه الدارقطني (٤/ ١٤٦)، وأبو نعيم في "الحلية" (٦/ ٣٢٦)، والبيهقي في "المدخل إلى السنن الكبرى" (٢١٣)، واللالكائي في "شرح أصول اعتقاد" (٢٠١)، والأصبهاني في "الحجة" (١/ ٢٢١)، وابن عبدالبر في "الجامع" (١٩٢٤)، وفي "إعلام الموقعين" لابن القيم (١/ ٤٤).

(٢) "التمسك بالسنن والتحذير من البدع" للذهبي ص٣٠.

ئەم دەرگا کردنەوەیەش دوورە لە هەموو بەرنامەیەکی زانستی شەرعی و لە خۆگری پێناسەو مەرج و زانستێکی سەربەخۆی تۆکمەی پاڵپشت بە بەڵگەو هاوشێوە بنەماکان.

٥. دابەشکردن لە داهێنراو دا مانای لەکارخستنی فەرموودەکەیە، وەکو ئیمامی (الذهبي) ﷺ دەڵێت: «فلازم قولهم: تعطيل معنى قوله: "كل بدعة ضلالة" حيث قابلوا: التعميم بالتقسيم، والإثبات بالنفي، ولم يبق فائدة لقوله: "كل محدثة بدعة"»[1].

واتە: ماناو پەیوەستی قسەکەیان لەکارخستنی مانای «كُلُّ بِدْعَةٍ ضَلَالَةٌ»یە هەموو داهێنراوێك گومڕایی یە، لە بەرامبەر گشتی وشەی (كل) دابەشکردنیان کردووەو لە بەرامبەر جێگیرکردنی وشەی (بدعه) نەمانیان بۆ ئەم وشەیە جێگیر کردووە، واتە بیدعە نیە چاکەیە، کەواتە هیچ سودێك لە بوونی فەرموودەکەدا نەماوە «كُلُّ مُحْدَثَةٍ بِدْعَةٌ» هەموو تازەیەك لە دین دا داهێنراوە.

٦. گەر پیاچوونەوەی داهێنراوەکان بکەین دەبینین چ بەڵاو تاوان و دووبەرەکایەتیەکیان هێناوە بەسەر جیهانی موسوڵمانان دا هەر لە دروستبوونی فیرەقەکان و ڕێگەکانی سۆفیگەرێتی و دەروێشایەتی و هەڵبەستنی گۆڕو خانەقاو تەکیەو مەراسیمی سەیرو سەمەرەی پڕ گومڕایی، هەروەك دینێکی سەربەخۆی جیا لە ئیسلام پشان دەدەن.

بۆیە لە ووردبینینەوەدا دەبینین زۆری ئەوانەی پەنا دەبەنە بەر دابەشکردن بۆ داهێنراو بیدعەکارانن خاوەن بەرنامەی لادراون لە ڕێڕەوی ڕاستی دین.

٧. حیکمەتی خوا وایە ڕێگە نادات بە داهێنراوی چاك لە دین دا لەبەر جیاوازی و ئاست و ڕێژەی ژیری و عەقڵ لای ئادەمیزاد.

وەکو دەوترێت:

وَالنَّقْصُ فِي أَصْلِ الطَّبِيعَةِ كَامِنٌ   فَبَنُو الطَّبِيعَةِ نَقْصُهُمْ لَا يُجْحَدُ[2]

واتە: ناتەواوی لە بنەمای سروشت دا جێگیر کراوە، بوونە سروشتیەکان ناتەواویان نکوڵی ناکرێت.

---

(١) "التمسك بالسنن والتحذير من البدع" للذهبي ص٣١.

(٢) "مدارج السالكين بين منازل إياك نعبد وإياك نستعين" لابن القيم (٣/ ٤٨٢).

پاشان دەرگای (تشریع) یاسا دارِشتنە لە ئیسلام دا، وە خوای پەروەردگاریش دەفەرموێت: ﴿وَلَا يُشْرِكُ فِي حُكْمِهِۦٓ أَحَدًا ﴿٢٦﴾﴾ [الكهف: ٢٦]، ﴿أَلَا لَهُ ٱلْخَلْقُ وَٱلْأَمْرُ﴾ [الأعراف: ٥٤]، ﴿أَفَحُكْمَ ٱلْجَٰهِلِيَّةِ يَبْغُونَ﴾ [المائدة: ٥٠].

واتە: تاكە كەسێك بەشداری لە یاسای خوا ناكات، وە دروستكردن و فەرمان هەر بۆ خوایە، وە دەفەرموێت: ئەوە یاسای سەردەمی نەفامێتیتان دەوێت؟!

بەدەر لەوەی داهێنراوەكان هۆكاری كات بەفیڕۆدانن و مانەوە لە هەڵەو بێبەشی لە هیدایەتدان.

٨. خاوەن ڕاو بۆچوونانی دابەشكاری داهێنراو جۆرێك لە بۆچونی جیاواز لەخۆ دەگرێت، لە لایەكەوە دەیكەنە دوو بەش و لە لایەكی تریشەوە دەیكەنە پێنج بەش و لەلایەكی تریش سوورن لەسەر دژایەتی كردنی بیدعەو بە گومڕا زانینی.

وەكو (ابن حجر العسقلاني) ﷺ دەڵێت: «وَقَوْلُهُ كُلَّ بِدْعَةٍ ضَلَالَةٌ قَاعِدَةٌ شَرْعِيَّةٌ كُلِّيَّةٌ بِمَنْطُوقِهَا وَمَفْهُومِهَا أَمَّا مَنْطُوقُهَا فَكَأَنْ يُقَالَ حُكْمُ كَذَا بِدْعَةٌ وَكُلُّ بِدْعَةٍ ضَلَالَةٌ فَلَا تَكُونُ مِنَ الشَّرْعِ لِأَنَّ الشَّرْعَ كُلَّهُ هُدًى»[1].

واتە: ئەو فەرموودەیە یاسایەكی گشتی وتراوو تێگەیشتووە لێی، وتراو وەكو ئەوەی بڵێت حوكمی ئەوە بیدعەیە و هەموو بیدعەیەكیش گومڕایی یە لە شەرعیش دا نیە لەبەر ئەوەی شەرع هەمووی هیدایەتە.

وە دەڵێت: «والمحدثات: الْمُرَادُ بِهَا مَا أُحْدِثَ وَلَيْسَ لَهُ أَصْلٌ فِي الشَّرْعِ وَيُسَمَّى فِي عُرْفِ الشَّرْعِ بِدْعَةً وَمَا كَانَ لَهُ أَصْلٌ يَدُلُّ عَلَيْهِ الشَّرْعُ فَلَيْسَ بِبِدْعَةٍ ... وَقَدْ تَنْقَسِمُ إِلَى الْأَحْكَامِ الْخَمْسَةِ»[2].

واتە: دروستكراوەكان مەبەست بەوانەیە بنەمایان لە شەرع دا نیە، ئەمە لە عورفی شەرع دا بیدعەیە، وە ئەوەی بنەمای هەبێت لە شەرع دا پێی ناوترێت بیدعە، وە دەشێت بكرێت بە پێنج

(١) "فتح الباري" (١٣/ ٣١٦).

(٢) "فتح الباري" (١٣/ ٢٥٣).

بەشه حوکمەکەوە.

وە هەروەها ئیمامی (النووي) رحمه الله دەڵێت: «البِدعة ...هي منقسمة إلى: حسنة وقبيحة»[١].

وە دەڵێت: «وَكُلَّ بِدْعَةٍ ضَلَالَةٌ هَذَا عَامٌّ مَخْصُوصٌ وَالْمُرَادُ غَالِبُ الْبِدَعِ ... قَالَ الْعُلَمَاءُ الْبِدْعَةُ خَمْسَةُ أَقْسَامٍ وَاجِبَةٌ وَمَنْدُوبَةٌ وَمُحَرَّمَةٌ وَمَكْرُوهَةٌ وَمُبَاحَةٌ»[٢].

واتە: «وَكُلَّ بِدْعَةٍ ضَلَالَةٌ» فەرموودەیەکی گشتی تایبەت لەخۆگرە، مەبەست پێی زۆری بیدعەکانە، زانایان دەیکەن بە پێنج بەشەوە.

وە ساتێك بە پێناسەی زمانی «فَالْبِدْعَةُ فِي عُرْفِ الشَّرْعِ مَذْمُومَةٌ بِخِلَافِ اللُّغَةِ فَإِنَّ كُلَّ شَيْءٍ أُحْدِثَ عَلَى غَيْرِ مِثَالٍ يُسَمَّى بِدْعَةً سَوَاءٌ كَانَ مَحْمُودًا أَوْ مَذْمُومًا»[٣].

واتە: بیدعە لە بەکارهێنانی شەرع دا خراپە، بە پێچەوانەی زمانەوانیەوە کە هەموو تازەیەك لەخۆ دەگرێت، خراپ بێت یان چاك.

کەوابوو ئەم دابەشکردنە ئەم جیاوازیانە بەدوای خۆی دا دێنێت بەڵگەیە لەسەر بەتاڵ «إنَّما يَلزم البَاطلُ البَاطل»[٤].

بە پێچەوانەی بە گومڕا زانین و دابەش نەکردنی، حەق لەدوای حەق بەدوای خۆی دا دەهێنێت و هەموو متمانەو هۆکارێکی دین پاراستن و پەیوەستبوون بە سوننەتەوە لەخۆ دەگرێت.

(١) "تهذيب الأسماء واللغات" (٣/ ٢٢).

(٢) "شرح النووي على مسلم" (٦/ ١٥٤).

(٣) "فتح الباري" لابن حجر (١٣/ ٢٥٣).

(٤) "تحذير المسلمين" للبغلي ص١٢٦.

بەشی دووەم

جۆرەکانی داهێنراو (أنواع البدعة)

١. داهێنراوی تەواو (البدعة الحقيقية).

٢. داهێنراوی بۆ زیادکراو (البدعة الإضافية).

٣. داهێنراوی نەکردوو (البدعة التركية).

٤. داهێنراو لەژێر ناونیشانی سودمەندیە سوودمەندیە ڕەچاوکراوەکانی شەرع (المصالح المرسلة).

یەکەم : داهێنراوی ڕاستەوخۆ

(البدعة الحقيقية)

داهێنراوی ڕاستەوخۆ ئەو داهێنراوەیە هیچ بنەمایەکی لە دین دا نەبێت و لەژێر هیچ جۆرە مەبەست و یاسایەکی شەرعی دا جێگەی نەبێتەوە.

ئیمامی (الشاطبي) رحمه الله لە پێناسەکەی دا دەڵێت: «إِن الْبِدْعَةَ الْحَقِيقِيَّةَ هِيَ الَّتِي لَمْ يَدُلَّ عَلَيْهَا دَلِيلٌ شَرْعِيٌّ لَا مِنْ كِتَابٍ، وَلَا سُنَّةٍ، وَلَا إِجماع، وَلَا قِيَاسٍ، وَلَا اسْتِدْلَالٍ مُعْتَبَرٍ عِنْدَ أَهل الْعِلْمِ، لَا فِي الْجُمْلَةِ، وَلَا فِي التَّفْصِيلِ، وَلِذَلِكَ سُمِّيَتْ بِدْعَةً؛ لأَنها شيءٌ مُخْتَرَعٌ عَلَى غَيْرِ مِثَالٍ سَابِقٍ»[١].

واتە: داهێنراوی تەواو ئەو داهێنراوەیە بێ بنەمایە لە بەڵگە شەرعی، نە لە قورئان و نە لە سوننەت و نە لە کۆدەنگی زانایان و نە لە قیاس دا، وە نە لە هیچ شێوازێکی جۆری بەڵگە هێنانەوەی زانایان دا بە جۆری کورت یا شیکراوە نەبێت لەسەر ئەو داهێنراوە، بۆیە پێی دەوترێت

---

(١) "الاعتصام" (٢/ ١٤١).

داهێنراو کارێکی دروستکراوە بەبێ بوونی شێوازی پێشووی.

ئیمامی (الشاطبي) رحمه الله دەڵێت: «وإن كانَ المبتَدِعُ يأْبى أَن يُنْسَبَ إليه الخُرُوجُ عَنِ الشَّرْعِ، إِذ هُوَ مُدَّعٍ أَنه دَاخِلٌ بِمَا اسْتَنْبَطَ تَحْتَ مُقْتَضَى الْأَدِلَّةِ، لَكِنَّ تِلْكَ الدَّعْوَى غَيْرُ صَحِيحَةٍ»[١].

واتە: گەر خاوەنەکەشی ڕازی نەبێت بەوەی دەرچوو لە شەرع بدرێتە پاڵی؛ گەرچی ئەو وا بڕیار دەدات لەژێر بنەمایەکی بەڵگەدا ئەم کارە دەکات؛ بەڵام ئەمانە هیچی ڕاست نیە لەبەر نامۆیی خۆی و نەبوونی بەڵگەی.

ئەم جۆرە داهێنراوە بوونی زۆرترو فراوانترو ناودارترە لەناو خەڵکی دا، لە زۆر ڕوون و ئاشکرایی دا شاراوە نیە لەسەر هیچ کەس، وەکو حەرام حەڵاڵ کردن و پێچەوانەکەی و جۆرە بیرە گومڕایی یەکان وەکو کار نەکردن بە سوننەت و عەقڵ و کەسە ناودارەکان کردنە بەڵگەو پێشخستنی بەسەر قورئان و سوننەت داو (معصمومية)ی ئیمامەکان لای (شیعه) و بەرزکردنەوەی پلەی ئەولیاکانیان بەسەر پلەی پێغەمبەران و (خاتم الأولياء) لای سۆفی یەکان و ڕەهبانیەت و خەڵوەت و تەواف بە دەوری گۆڕە هەڵبەستراوەکان و قورئان خوێندن بە کۆمەڵ بە یەك دەنگ و سڵاوات لەپێش بانگ و بانگدان و قامەت کردن بۆ نوێژی هەردوو جەژن و ڕۆژگیران و یادی لەدایکبوونی پێغەمبەر ﷺ و چلەی مردوو نوێژی (صلاة الرغائب)ی ڕەجەب، ئەمانە هەموویان (بدعه الحقيقيه) داهێنراوی بێ بنەمای تەواون، لەبەر ئەوەی لە هەموو ڕوویەکەوە داهێنراویەکی ئاشکراو زەقەو هیچ پەیوەندیەکی دوورو نزیکی نیە بە هیچ جۆرە بەڵگەو سوننەتێکەوە «فهي بعيدة عن الشرع خارجة عنه من كل وجه إن كان المبتدع قد يتمسك فيها بما يزعمه شبهة وليس بها ...»[٢].

واتە: دوورە لە شەرع و دەرچووە لێی لە هەموو ڕوویەکەوە، وە گەر بیدعەکاریش وا دەری ببڕێت شتێکی بەدەستەوەیە لەسەری بەڵام هەمووی گومان (شبهات)ەکانەو نابنە بەڵگە.

(١) "الاعتصام" (٢/ ١٤١).

(٢) "الابداع" لعلي محفوظ (٢/ ١٤١).

بە کورتی و کۆکراوەیی پێناسەی داهێنراوی حەقیقی بریتی یە لە «والمعنى الجامع للبدعة الحقيقية: التقرب إلى الله بالعبادة المخترعة من جهة أصلها ومن جهة وصفها»[١].

واتە: نزیکبوونەوەو پەرستنی خوای پەروەردگار بە عیبادەتێکی دروستکراو لە ڕووی بناغەو لە ڕووی وەصفی یەوە.

لەگەڵ ئەمەش دا هەر بانگەوازی بەڵگەکاریشی بۆ دەکرێت لای بیدعەکارانەوە، ئەمە کاری هەموویانە، هۆکارەکەشی دەگەڕێتەوە بۆ «ولا يستطيع ترك التعلق بالأدلة لئلا ينسب إليه مضادة الشريعة، أو الخروج عليها صراحة هذا من جهة، ومن جهة أخرى حتى يثبت صلاحية هذه البدعة للتعبد والتقرب بها»[٢].

یەکەم: بۆ ئەوەی دژایەتی و دەرچوونی ڕاستەوخۆی دینی نەخرێتە پاڵیان.

دووەم: تاوەکو هۆکاری بە عیبادەت و چاك و دین زانینی بڕازێنێتەوە لای خەڵکی و شایستەی وەرگرتن بێت.

ئەو بەڵگانەی کە خاوەن بیدعەکاری حەقیقی پشتی پێ دەبەستێت

«الأول: أدلة غير شرعية فاسدة الأصل والدلالة، ويدخل في هذا الصنف كثير من أدلة أهل الأهواء كالرأي والنظر، والذوق، والكشف ...، الصنف الثاني: أدلة شرعية غير ثابتة، كالأحاديث المتفق على أنها صعيفة أو موضوعة، أو لا أصل لها»[٣].

واتە: یەکەم: بەڵگەی بێ بنەمای شەرعی شێواو لە ڕووی بنەماو بەڵگەکاری یەوە، زۆری بیدعەکارانی گەورە لە فیرقەکان دەچنە ژێر باری ئەم بوارەوە، وەکو: کارکردن بە عەقڵ و پێشخستنی بەسەر قورئان و فەرموودەداو کار نەکردن بەو دەقانەی ناگونجێت لەگەڵ بەرنامەیان دا بەناوی (ظني الدلالة) بەڵگەی گوماناوی و کارنەکردن بە فەرموودەی (آحاد) و خەوو کەشف

---

(١) "معيار البدعة" لمحمد الجيزاني ص٣٢.

(٢) "حقيقة البدعة وأحكامها" لسعيد بن ناصر الغامدي (٢/ ٨).

(٣) "حقيقة البدعة وأحكامها" لسعيد بن ناصر الغامدي (٢/ ٨، ٩).

کەراماتی وەلی یەکانیانن کردنە بەڵگەو باوەڕ بوون وەکو بنەمای دینی بە (عصمة الأئمة) پارێزراوی و بێتاوانی ئیمامەکانیان و داڕشتنی (أصول الدین) بنەمای دینی بۆ پێنج بەش لای موعتەزیلەو شیعەکان دوور لە بەڵگەی شەرعی وەکو (أصول الدين خمسة: التوحيد، المعاد، منزلة بين منزلتين، الأمر بالمعروف والنهي عن المنكر، الإمامة والنبوة).

دووەم: بەڵگە شەرعی یە یەکلانەبووە ناپەسەندەکان وەکو ئەو فەرموودانەی کۆدەنگیان لەسەرە کە درۆو هەڵبەستراوو لاوازن یا هیچ بنەمایەکیان نیە، ئەمانە زۆری ئەو بیدعەکارانە دەچنە ژێر باری ئەم بوارە لە عیبادات و کارە دینی یەکان دا کەوتوونەتە داهێنراوەکانەوە، لە چینی دوور لە زانست لە خەڵکی دا لە سۆفی و دەروێش و شوێنکەوتەی مەزاهیبەکان و بێئاگایانی خەڵك.

مەرجی (البدعة الحقيقية) داهێنراوی حەقیقی ئەوەیە هیچ بنەمایەکی دروستی نەبێت لە دین دا، بەڵام ئەگەر بنەمای دینی هەبێت یا بە هەڵە لێکدانەوە بێت یاخود بەڵگەکان یەکلانەبووەوە بێت وەکو (حديث الضعيف)؛ ئەوا لە داهێنراوی حەقیقی یەوە دەگۆڕێت بۆ (البدعة الإضافية) داهێنراوە بۆ زیادکراوەکان «أما إن كان ثبوتها أو ضعفها مختلفاً فيه بين العلماء المعتبرين فالحديث عنها في البدع الإضافية»[1].

یاخود «بدعة حقيقية مآلاً لا ابتداء؛ إذ هي من حيث الابتداء بدعة إضافية»[2].

واتە: لە بنەمادا بیدعەی (إضافية) بۆ زیادکراوە بەڵام بە بەردەوام بوون لەسەری پێوەلکاندنی وەصفێکی شەرعی زاڵ بوو بەسەر دا دەبێتە بیدعەی حەقیقی وەکو: (بەردەوام هەموو کات دوعای خەتمی قورئان لە نوێژ داو قنوتی بەیانیان و دوعای بە کۆمەڵی بەردەوام لە دوای نوێژە فەرزەکان).

(١) "حقيقة البدعة وأحكامها" لسعيد بن ناصر الغامدي (٢/ ٩).

(٢) "معيار البدعة" لمحمد الجيزاني ص٤٦.

داهێنراوی حەقیقی کاردانەوەکانی لەمانەی خوارەوەدا بەدی دەکرێت[١]:

١. بیروبۆچوونی فیرەقە گومڕاکان، وەکو: (خوارج، معتزلة، مرجئة، الرافضة، التصوف الفلسفي، قدرية ...).

٢. گۆڕانکاری لە دانان و بارودۆخە دینیەکان دا، وەکو: میراتی و شایەتی ئافرەت وەکو پیاوو حەددی زیناو دزی و تۆمەت بۆ بژاردنی ماڵی ... .

٣. شێوەکاری بێبڕوایان لە جەژن و هێما دینیەکان دا (التشبه بالكفار).

٤. پەرستنی خوا بە کارە تاوانەکان (التقرب إلى الله بفعل المعاصي)، وەکو: ڕەقص کردن بەناوی زیکرەوە، تەپڵ لێدان و زرگ وەشاندن، تێکەڵبوونی پیاوان و ئافرەتان لە کاری عیبادەتی و دینداری دا.

لە ڕووی تاوانباری یەوە «فَإِنَّ الْحَقِيقِيَّةَ أَعْظَمُ وِزْرًا، لِأَنَّهَا الَّتِي بَاشَرَهَا الْمُنْتَهِي بِغَيْرِ وَاسِطَةٍ، وَلِأَنَّهَا مُخَالَفَةٌ مَحْضَةٌ وَخُرُوجٌ عَنِ السُّنَّةِ ظَاهِرٌ»[٢].

واتە: داهێنراوی حەقیقی تاوانەکەی گەورەیە لەبەر ئەوەی خاوەنەکەی بەبێ هیچ پەیوەندی یەکی دینی کارەکەی کردووەو بە ئاشکرا دژایەتی و دەرچوونی لە سوننەت دەربڕیوە.

دووەم : داهێنراوی بۆ زیادکراو
(البدعة الاضافية)

داهێنراوی بۆ زیادکراو «البدعة الإضافية: هي البدعة النسبية، وهي: ما كان الإحداث فيها من جهة صفتها وكيفيتها، مع كونها مشروعة من جهة أصلها، التقرب إلى الله بالعبادة الثابتة من جهة أصلها، المخترعة من جهة وصفها»[٣].

(١) "معيار البدعة" لمحمد الجيزاني ص٤٨.

(٢) "الاعتصام" للشاطبي (١/ ٢٢١).

(٣) "معيار البدعة" لمحمد الجيزاني ص٤٤، ٤٩.

واتە: ئەو داهێنراوە ڕێژەیی یەیە لەڕووی شێوازو چۆنێتی یەوە داهێنانی تێدایە لەگەڵ ئەوەی لەڕووی بنەمای دینیەوە بنەمای هەیە، خواپەرستی و نزیکبوونەوە لە خوا بەم شێوازە.

ئیمامی (الشاطبي) رحمه الله دەڵێت: «وَأَمَّا الْبِدْعَةُ الْإِضَافِيَّةُ؛ فَهِيَ الَّتِي لَهَا شَائِبَتَانِ:

إِحْدَاهُمَا: لَهَا مِنَ الْأَدِلَّةِ مُتَعَلِّقٌ، فَلَا تَكُونُ مِنْ تِلْكَ الْجِهَةِ بِدْعَةً.

وَالْأُخْرَى: لَيْسَ لَهَا مُتَعَلِّقٌ إِلَّا مِثْلَ مَا لِلْبِدْعَةِ الْحَقِيقِيَّةِ.

فَلَمَّا كَانَ الْعَمَلُ الَّذِي لَهُ شَائِبَتَانِ لَمْ يَتَخَلَّصْ لِأَحَدِ الطَّرَفَيْنِ؛ وَضَعْنَا لَهُ هَذِهِ التَّسْمِيَةَ، وَهِيَ "الْبِدْعَةُ الْإِضَافِيَّةُ".

أَيْ أَنَّهَا بِالنِّسْبَةِ إِلَى إِحْدَى الْجِهَتَيْنِ سُنَّةٌ؛ لِأَنَّهَا مُسْتَنِدَةٌ إِلَى دَلِيلٍ، وَبِالنِّسْبَةِ إِلَى الْجِهَةِ الْأُخْرَى بِدْعَةٌ؛ لِأَنَّهَا مُسْتَنِدَةٌ إِلَى شُبْهَةٍ لَا إِلَى دَلِيلٍ، أَوْ غَيْرِ مُسْتَنِدَةٍ إِلَى شَيْءٍ»(١).

واتە: ئەم داهێنراوە دوو شێوازی تێکەڵی لەخۆ دەگرێت:

یەکەم: پەیوەستی یەکی بە بەڵگەوە هەیە، لەم ڕووەوە بیدعە نیە.

دووەم: لە ڕوویەکی ترەوە هیچ پەیوەندی یەکی نیە بە بەڵگەوە وەکو داهێنراوی حەقیقی.

کاتێك بەم شێوە بووە ئەم ناوەمان بۆ دانا (داهێنراوی بۆزیادکراو)، لە ڕوویەکەوە سوننەتەو لە ڕوویەکەوە بیدعەیە لەبەر بێ بنەمایی یا بەڵگەی گوماناوی.

نمونەی داهێنراوی بۆزیادکراو: (سڵاواتی دوای بانگ و وتنی "الصلاة خير العمل" و دوعاکردن بە کۆمەڵ دوای نوێژە فەرزەکان و تایبەتکردنی ڕۆژ و کات بۆ ڕۆژوو و خوێندنی زیکری تایبەت بە ڕۆژ و شەوەوە، وە نوێژکردنێك بە شێوازێکی بێ بنەما لە بەڵگە، دەنگ بەرزکردنەوە بە قورئانخوێندن و زیکر لە پێش جەنازەوەو خوێندنی دوعاو زیکری تایبەت لە شەوی بەرات داو کردنە بۆنە، وە خوێندنی "اللهم رب هذه الدعوة التامة" پێش نوێژ بە کۆمەڵ و دانانی مەجلیس و کۆبوونەوە بۆ تەعزیە .... .

هەر گۆڕانکاری یەك لە عیباداتەکان دا بکرێت لە ڕووی کات و شوێن و ژمارەو چۆنێتی یەوە دەبێتە (البدعة الإضافية) داهێنراوێکی بۆزیادکراو.

---

(١) "الاعتصام" (١/ ٣٦٧، ٣٦٨).

داهێنراوێکی بۆزیادکراو لە ڕووی پەیوەندی بوون نەبوونی بە کارە شەرعی یەکان و پشت بەستنی خاوەنەکەی بە بەڵگەوە دەبێتە دوو بەشەوە:

«الْإِضَافِيَّةَ أَوَّلًا عَلَى ضَرْبَيْنِ:

أَحَدُهُمَا: يَقْرُبُ مِنَ الْحَقِيقِيَّةِ، حَتَّى تَكَادَ الْبِدْعَةُ تُعَدُّ حَقِيقِيَّةً.

وَالْآخَرُ: يَبْعُدُ مِنْهَا حَتَّى (يَكَادَ) يُعَدُّ سُنَّةً مَحْضَةً»[١].

یەکەم: لە داهێنراوی حەقیقی یەوە نزیك دەبێتەوە تاوەکو بە داهێنراوێکی حەقیقی دادەنرێت.

دووەم: لە حەقیقی یەوە دوور دەکەوێتەوە تاوەکو بە سوننەتێکی تەواو دادەنرێت.

نمونە بۆ یەکەم: زیادەڕەوی لە عیبادەت دا وەکو شەونوێژکردن لە هەموو شەو دا بەردەوام، بەڕۆژوو بوون لە هەموو ڕۆژەکانی ساڵ، تایبەتکردنی ڕەهاکان و ڕەهاکردنی تایبەتەکان لە عیبادات دا (تقيد المطلق وإطلاق المقيد)، وەکو تایبەتکردنی ژمارەیەکی دیاریکراوی نوێژو زیکرو ڕۆژوو دوعا بە چوێتی یەکی تایبەتەوە لە کات و شوێنێکی دیاریکراو دا.

یاخود پەیوەستکردنی خوی بە پۆشین و خواردن و ژیانێکی زبرەوە لەگەڵ تواناو بوونی پێویستی یەکانی ژیان و خاوەنێتی بوی بە نیەتی ئازاردانی نەفس و قورس کردن لەسەری و نزیکبوونەوەو پەرستنی خوا ﷻ، وەکو دوو ڕێگا لە بەردەستیایەتی هەردووکیان بۆ یەك مەبەست دەڕوات یەکێکیان ئاسان و ئەویتریان قورسە، بەڵام ئەم ڕێگا قورسەکە هەڵدەبژێرێت.

وەکو ئاوێکی ساردو گەرم لە بەردەستیا هەبێت بۆ دەستنوێژ، ئەم ئاوە ساردەکە هەڵبژێرێت لەکاتی سەرما دا، وا گومان دەبات ئەم شێوازە هەڵبژاردنە سوننەت و شەرعی یە بە تێگەیشتنی لەم فەرموودەیە «أَلَا أَدُلُّكُمْ عَلَى مَا يَمْحُو اللهُ بِهِ الْخَطَايَا، وَيَرْفَعُ بِهِ الدَّرَجَاتِ؟» قَالُوا بَلَى يَا رَسُولَ اللهِ قَالَ: «إِسْبَاغُ الْوُضُوءِ عَلَى الْمَكَارِهِ، ...»[٢].

---

(١) "الاعتصام" للشاطبي (١/ ٣٦٨).

(٢) رواه مسلم (٢٥١)، وابن ماجه (٤٢١)، والترمذي (٥١)، والنسائي في "الكبرى" (١٣٨)، وأحمد (١٠٩٩٤)، وابن حبان في "صحيحه" (١٠٣٨)، وابن خزيمة في "صحيحه" (٥)، وأبو نعيم في "الحلية" (٨/ ٢٤٨)، والبغوي في "شرح السنة" (١٤٩)، والبيهقي في "الشعب" (٢٤٨٣).

واته: هەواڵتان بدەمێ لەسەر ئەوانەی تاوانەکان دەسڕێتەوەو پلەکانی پێ بەرز دەبێتەوە! دەستنوێژگرتن لەسەر ناخۆشی یەکان.

وا گومان دەبات بەزۆر پێکردنی نەفس لەسەر ئەم کارانە ئەو پلانە بەدەست دێت.

ئەم شێوە بە بەڵگە کردنە ڕاست نیە، بەڵکو مەبەست لە فەرموودەکە دەستنوێژگرتن بە ناچاری لەسەر ئەو کارە شوێنی پاداشته نەك بە دەست ئەنقەست دروستکردن.

وەکو کەسێك لە زستان دا ئاوی گەرمی دەست ناکەوێت بۆ دەستنوێژ بێجگە لە سارد نەبێت ئەم هۆکاری ساردی یە نەبێت ڕێگر لە جوان و تەواو حەق پێدانی گرتنی دەستنوێژەکەی دا «لَا دَلِيلَ فِي الْحَدِيثِ عَلَى مَا قُلْتُمْ، وإنما فِيهِ أَنَّ الإِسباغ مَعَ وُجُودِ الْكَرَاهِيَةِ، ... وأَما الْقَصْدُ إِلى الْكَرَاهِيَةِ فَلَيْسَ فِي الْحَدِيثِ مَا يَقْتَضِيهِ، بَلْ فِي الأَدلة الْمُتَقَدِّمَةِ مَا يَدُلُّ عَلَى أَنَّهُ مَرْفُوعٌ عَنِ الْعِبَادِ، ... وَمِنْ ذَلِكَ: الِاقْتِصَارُ مِنَ المأْكول عَلَى أَخْشَنِه وأَفْظَعِهِ لمجرَّد التَّشْدِيدِ، لَا لِغَرَضٍ سِوَاهُ»[1].

نمونە بۆ دووەم: لە داهێنراوی حەقیقی یەوە دوور دەکەوێتەوە تاوەکو بە سوننەتێکی تەواو دادەنرێت.

هۆکارەکەشی «قَدْ يَكُونُ أَصل الْعَمَلِ مَشْرُوعًا، وَلَكِنَّهُ يَصِيرُ جَارِيًا مَجْرَى الْبِدْعَةِ مِنْ بَابِ الذَّرَائِعِ»[2].

واته: لە بنەمادا کارەکە ڕێی پێ دراوە لە شەرع دا، بەڵام کارپێکردنی بە ڕێگا کارێکی بیدعەکاری دێت ئەمەش ڕێی لێ دەگرێت بەم شێوەکارە بۆ ئەوەی بەدوای دا هیچی تر نەیەت پێی دەوترێت (سد الزرائع).

(الشاطبي) ﷺ نمونەی بۆ دەهێنێتەوە بە کەسێك نوێژە سوننەتە گشتی یەکان بە شێوەی سوننەتە (الرواتب) بەردەوامەکانی پێش و پاشی نوێژە فەرزەکان ئەنجام بدات بە شێوازی دەرکەوتن لە مزگەوت و کاتی دیاریکراو ... هۆکاری دانانی بە داهێنراو «وَوَجْهُ دُخُولِ الِابْتِدَاعِ هُنَا: أَنَّ كُلَّ مَا وَاظَبَ عَلَيْهِ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنَ النَّوَافِلِ وَأَظْهَرَهُ فِي الْجَمَاعَاتِ؛

---

(١) "الاعتصام" للشاطبي (١/ ٤٤١).

(٢) "الاعتصام" للشاطبي (١/ ٤٤٥).

فَهُوَ سُنَّةٌ، فَالْعَمَلُ بِالنَّافِلَةِ الَّتِي لَيْسَتْ بِسُنَّةٍ عَلَى طَرِيقِ الْعَمَلِ بِالسُّنَّةِ إِخْرَاجٌ لِلنَّافِلَةِ عَنْ مَكَانِهَا الْمَخْصُوصِ بِهَا شَرْعًا، ثُمَّ يَلْزَمُ مِنْ ذَلِكَ اعْتِقَادُ الْعَوَامِّ فِيهَا وَمَنْ لَا عِلْمَ عِنْدِهِ أَنَّهَا سُنَّةٌ»[١].

واتە: دەگەڕێتەوە بۆ ئەوەی هەر سوننەتێك پێغەمبەری خوا ﷺ كردبێتی و دەركەوتبێت لە چواردەوری نوێژە جەماعەتەكان دا ئەوە سوننەتە، بەڵام هەر سوننەتێكی تر كاری لەگەڵ دا بێ بكرێت بەم شێوە ئەو ترازانی سوننەتەكانە لە شوێنی تایبەتی شەرعی خۆی كە بۆی دیاری كراوە، ئەمە ئەبێتە هۆكاری تێگەیشتنی ئەوەی بەو شێوە كارە سوننەت بێت لای خەڵكی بێئاگاو نەزان.

وەكو نوێژی (صلاة التسبيح) بە جەماعەت و تایبەتكردنی بە شەوی (٢٧)ی ڕەمەزان دا بە دوو ڕكاتی كردن كە هیچی نیە لەمانە لە سوننەت دا، یا بەردەوامی لەسەر ئەو سوننەتانەی بەردەوام ناكرێت و بكرێتە بەردەوام وەكو خوێندنی سورەتی [السجدة] لە نوێژی بەیانیانی جومعە دا، (ابن تيمية) رَحِمَهُ اللهُ دەڵێت: «لَا يَنْبَغِي الْمُدَاوَمَةُ عَلَيْهَا بِحَيْثُ يَتَوَهَّمُ الْجُهَّالُ أَنَّهَا وَاجِبَةٌ وَأَنَّ تَارِكَهَا مُسِيءٌ بَلْ يَنْبَغِي تَرْكُهَا أَحْيَانًا لِعَدَمِ وُجُوبِهَا»[٢].

واتە: نابێت بەردەوام بێت لەسەری تاوەكو نەزانەكان وا گومان ببەن واجبە وە ئەوەی نەیكات تاوانبارە، پێویستە نەكرێت هەندێك جار لەبەر واجب نەبوونی.

هەر لەم بوارەدا كەسانێك چاویان لێ كراوە لەبەر ناوداری و پێشەوایەتیان لە دین دا هەندێك كاری شەرعیان واز لێهێناوە لەبەر ئەوەی وا گومان نەبەن واجبە تاوەكو حوكمێكی وای نەدەنێ شەرع پێی نەدابێت.

ئیمامی (الشاطبي) رَحِمَهُ اللهُ دەڵێت: «وَمِنْ هُنَا ظَهَرَ عُذْرُ السَّلَفِ الصَّالِحِ فِي تَرْكِهِمْ سُنَنًا قَصْدًا؛ لِئَلَّا يَعْتَقِدَ الْجَاهِلُ أَنَّهَا مِنَ الْفَرَائِضِ؛ كَالْأُضْحِيَّةِ وَغَيْرِهَا»[٣].

واتە: وەكو هاوەڵان قوربانی یان نەكردووە هەندێك جەژن تا گومان نەبەن فەرزە.

(١) "الاعتصام" للشاطبي (١/ ٤٤٧).

(٢) "مجموع الفتاوى" (٢٤/ ٢٠٥).

(٣) "الاعتصام" (١/ ٤٤٨).

(حُذَيْفَةُ بْنُ أُسَيْدٍ) ﷺ دەڵێت: «مَا أَدْرَكْتُ أَبَا بَكْرٍ أَوْ رَأَيْتُ أَبَا بَكْرٍ وَعُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا كَانَا لَا يُضَحِّيَانِ كَرَاهِيَةَ أَنْ يُقْتَدَى بِهِمَا»(١).

واتە: (ئەبوبەکرو عومەر)م رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا بینی قوربانی یان نەکرد تاوەکو خەڵك وا نەزانێت واجبەو چاویان لێ بکەن.

وە (أَبُو مَسْعُودٍ الْأَنْصَارِيُّ) ﷺ دەڵێت: «إِنِّي لَأَدَعُ الْأَضْحَى، وَإِنِّي لَمُوسِرٌ مَخَافَةَ أَنْ يَرَى جِيرَانِي أَنَّهُ حَتْمٌ عَلَيَّ»(٢).

واتە: من توانام هەیەو قوربانیش ناکەم تاوەکو دراوسێکانم وا نەزانن واجبە لەسەرم.

ئەمە شێوازی تێگەیشتن و جێبەجێکردنی کارە دینیەکان بووە لای هاوەڵان، هەموو کارێك مافی شەرعی خۆیان داوەتێ بێ زیادەڕەوی و کەمڕەوی، هەموو ڕێگریەکیان داناوە بۆ دەرنەچوون لە سنووری شەرع و پاراستنی، ئەمە لای زانایان پێی دەوترێت (سد الزرائع).

وەکو بڕینی ئەو دارەی کە پێغەمبەری خوا ﷺ پەیمانی (الحديبية)ی لە ژێر دا وەرگرت لە هاوەڵان کاتێك بینرا خەڵك دەچوون لە ژێری دا نوێژیان دەکرد، (عومەری کوڕی خەتاب) ﷺ فەرمانی دا بە بڕینی ئەو دارە «أَمَرَ عُمَرُ بْنُ الْخُطَّابِ بِقَطْعِ الشَّجَرَةِ الَّتِي بُويِعَ تَحْتَهَا النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَطَعَهَا لِأَنَّ النَّاسَ كَانُوا يَذْهَبُونَ فَيُصَلُّونَ تَحْتَهَا، فَخَافَ عَلَيْهِمُ الْفِتْنَةَ»(٣).

ئەمانە هەمووی تایبەتکردنێکە بەبێ تایبەتکردنێکی شەرعی و تێکەڵکردنە بە کارە شەرعی یەکانەوەو هۆکارە بۆ بوونە بیدعەو باوەڕبوون بە سوننەت کردنی، گەرچی وەصفێکی پەیوەستبوو نیە پێوەی بەلام ڕێگایەکە بۆ ئەو هۆکارە پێویستە دابخرێت و سنووری شەرع نەبەزێنرێت.

---

(١) رواه البيهقي في "السنن الكبرى" (١٩٠٣٤)، والبغوي في "شرح السنة" (٤/٣٤٨)، والطحاوي في "شرح معاني الآثار" (٦٢١١)، وصححه الألباني في "الإرواء" (١١٣٩).

(٢) رواه البيهقي في "السنن الكبرى" (١٩٠٣٨)، وفي "الصغرى" (١٨١٥)، وعبدالرزاق في المصنف (٨١٤٩)، وصححه الألباني في "الإرواء" (١١٣٩).

(٣) "البدع والنهي عنها" لابن وضاح (١٠٢).

دەشێت ئەو کارانەی دەلکێت بە بیدعەوە بەم شێوەیە بێت[١]:

١. بیدعەکە جیا بێت لە کارە شەرعی یەکە.

٢. بیدعەکە لکابێت بە کارە شەرعی یەکەوە.

٣. بیدعە لکاوەکە وەصفێکی جیانەکراوە بێت لە سوننەتەکە.

٤. وەصفەکە جیاکراوە بێت لە سوننەتەکە.

تاوەکو بیدعەو وەصفەکانی جیاکراوە بێت لە شەرعی یەکان و بەڵگەکانیش یەکلاو دڵنیا کراوە بێت لە پشتیوانی نەکردنی بیدعەکە لای بیدعەکار، ئەوا بیدعەکان بە گشتی بیدعەی حەقیقین، وە بە پێچەوانەشەوە تا وەصفەکان تێکەڵاوو پێوە لکاو بێت بە شێوازێك لە شێوازەکان پەیوەستی و بەڵگەداری بۆ کرابێت ئەوا داهێنراوی جۆری بۆزیادکراو (الإضافية)ە، لەبەر زاڵنەبوونی بیدعەکاری یەکە بەسەر لایەنە شەرعی یەکەداو توانای جیاکردنەوەی لایەنی شەرعی و لایەنە بۆزیادکراوەکە.

«لما كانت البدعة الإضافية واسعة المجال وقع التفاوت في درجاتها، وذلك أنها قد تقترب من الأمر المشروع تارة، وقد تقترب تارة أخرى من البدعة الحقيقية، وبين هاتين الدرجتين درجات كثيرة تفاوت قرباً وبعداً»[٢].

واتە: داهێنراوی بۆزیادکراو بەرفراوانە لەبەر ئەوە جیاوازی لە پلەکانیشی دا هەیە بە هۆکاری نزیکبوونەوەی لە لایەنی شەرعی و بیدعە لە نێوانی ئەم دوانەدا پلەکاریەکی زۆر هەیە بەگوێرەی نزیکبوونەوەو دوورکەوتنەوە.

ڕووە جیاوازەکانی نێوان داهێنراوی حەقیقی و بۆزیادکراو (وجوه الإختلاف بين البدعة الحقيقية والإضافية)

١. داهێنراوی حەقیقی هەڵگری بەڵگە نیە لە هیچ ڕوویەکەوە، نە بە کورتی و نە بە درێژی، بەڵام داهێنراوی بۆزیادکراو ڕوویەکی پەیوەستکارە بە بەڵگەوە.

---

(١) "حقيقة البدعة وأحكامها" لسعيد بن ناصر الغامدي (٢/ ١٠).

(٢) "معيار البدعة" لمحمد الجيزاني ص٤٥.

٢. داهێنراوی حەقیقی پێچەوانەی تەواوی بەڵگەیەو دەرچووی ئاشکرایە لە سوننەت، بە پێچەوانەی (الإضافي)یەوەیە لە ڕوویەکەوە شەرعی یەو لە ڕوویەکەوە دەرچووە.

٣. داهێنراوی حەقیقی تاوانی زیاترە لەبەر لادانی ئاشکرای، بەڵام بۆزیادکراو بەپێی دوورو نزیکی لادانەکەو تاوانبارە.

٤. داهێنراوی (الإضافي) بەرفراوان و پلە جیاوازە، دەشێت ببنە داهێنراوێکی حەقیقی یا کەوتن بەلای سوننەت دا.

٥. داهێنراوی حەقیقی زۆرترو ناودارترو گشتی ترە لەناو خەڵکی دا، کاری ئاشکراو شاراوەی تێدا نیە، سەرەتاو پێشەکی ناوبردن و باسە لای زانایان.

بە پێچەوانەی (الإضافي)یەوە لەبەر وردەکاری دەرك پێکردن و شاراوەیی بەڵگەکاری، دەکەوینە لێتێکچوون و هەڵە لە دیاریکردن و جیاکردنەوەی دا.

٦. پێویستە پلەکانی داهێنراوی (الإضافي) پێناسە بکرێت و لێك جیابکرێتەوە، هەموو پلەیەك ماف و حوکمی خۆی پێ بدرێت، وە زۆر دانایانە دژایەتی ئەم جۆرە داهێنراوە بکرێت، وە ڕووی دژایەتی بکاتە ئەو وەصف و لکاوە زیادەی پێوەلکێندراوە نەك ئەو ڕووەی بنەما شەرعی یە، بە شێوازێکی نەرم و نیان نەبوونە هۆکاری دووبەرەکایەتی، وە ئەم کارەش بە سروشتی خۆی ئەمە پێویست دەکات لەبەر لەخۆگرتنی بەشێك لە حەق کە ئەستەمە جیاکردنەوەی لە بەشە زیادکراوەکە، ئەم جیانەکردنەوەیە بەتایبەت لای کۆی گشتی خەڵی دوور لە تێگەیشتنی زانستە شەرعی یەکان.

وردەکاری لەسەر ئەم جیاوازیانەو ناسینی حوکمەکانی پێویستی یەکی یەکجار زۆرە بەتایبەت لای بانگەواز خوازان و خاوەن عیلمە شەرعی یەکان و ناسراوو کەسایەتیە دینیەکان، تاوەکو کار بۆ چاککردن و لابردنی و حوکم دان بەسەریان دا بە چاوکراوەیی و شارەزایی یەکی تەواوەوە بێت، واتە لە شوێنی خۆی دا بێت.

ئیمامی (الشاطبي) ﷺ دەڵێت: «وَأَمَّا إِنْ لَمْ يَصِحَّ بِمِسْبَارِ الْعِلْمِ أَنَّهُ مِنَ الْمُجْتَهِدِينَ ؛ فَهُوَ الْحَرِيُّ بِاسْتِنْبَاطِ مَا خَالَفَ الشَّرْعَ كَمَا تَقَدَّمَ، إِذْ قَدِ اجْتَمَعَ لَهُ مَعَ الْجَهْلِ بِقَوَاعِدِ الشَّرْعِ الْهَوَى الْبَاعِثُ عَلَيْهِ فِي الْأَصْلِ، وَهُوَ التَّبَعِيَّةُ، إِذْ قَدْ تَحْصُلُ لَهُ مَرْتَبَةُ الْإِمَامَةِ وَالِاقْتِدَاءِ، وَلِلنَّفْسِ فِيهَا مِنَ

اللَّذَّةِ مَا لَا مَزِيدَ عَلَيْهِ»[١].

واتە: ئەگەر هەڵگری زانستی تەواو نەبێت و نەگەیشتبێتە پلەی ئیجتیهادو ناوداری یەکی دینی بۆ دروست بوویێت، لەگەڵ پاڵپشتی حەزو ئارەزووە نەفسی یەکانی لە خەڵك دواکەوتنی ئەوا گومان نیە پێچەوانەی شەرع بڕیار نەدات، هەروەکو ئیمامی (مالك) ﷺ ئامۆژگاری (ابْنِ فَرُّوخَ) دەکات لە وەڵامدانەوەی بیدعەکاران دا دەڵێت: «لَا يَرُدُّ عَلَيْهِمْ إِلَّا مَنْ كَانَ ضَابِطًا عَارِفًا بِمَا يَقُولُ لَهُمْ، ... وَأَمَّا غَيْرُ ذَلِكَ، فَإِنِّي أَخَافُ أَنْ يُكَلِّمَهُمْ فَيُخْطِئَ فَيَمْضُوا عَلَى خَطَئِهِ، أَوْ يَظْفَرُوا مِنْهُ بِشَيْءٍ فَيَطْغَوْا وَيَزْدَادُوا تَمَادِيًا عَلَى ذَلِكَ»[٢].

واتە: کەس بەرپەرچی بیدعەکاران نەداتەوە مەگەر زۆر زاناو وردەکارو ئاشنا بێت بە بەڵگەو گوفتاریان، ... بێجگە لەوە دەترسم قسەیان لەگەڵ دا بکرێت و هەڵە بکات وە لە شتێك دا بیگرن و ئەمانە ببێتە هۆکاری یاخیبوونی زیاتریان و بەردەوامی لە کارەکانیان.

ڕووە هاوشێوەکانی نێوان داهێنراوی حەقیقی و بۆزیادکراو (وجوه الإتفاق بين البدعة الحقيقية والإضافية)

ئەم دوو جۆرە داهێنراوە کۆ دەبنەوە لەم خاڵە هاوبەشانەدا[٣]:

١. بڕیاری (حەرام)دان بەسەر هەردووکیان دا.

٢. بە بەتاڵ زانینیان و بەرپەرچدانەوەیان.

٣. لکاندنی وەصفی گومڕایی بە هەردووکیانەوە.

بە شێوازێکی گشتی سەیری هەردوو جۆری داهێنراوەکە دەکرێت بەم شێوازانەو بە داهێنراو دەدرێتە قەڵەم، ئەگەر چی لە ڕووی حوکم و شێوازی دژایەتی دا سەیری بەهێزو لاوازی پلەی داهێنراوەکە دەکرێت، بەڵام وەصف و خاڵبەندکردنی داهێنراوی (الإضافي) لە چوارچێوەی

(١) "الاعتصام" (١/ ١٩٧).

(٢) "الاعتصام" للشاطبي (١/ ٤٤).

(٣) "معيار البدعة" لمحمد الجيزاني ص٤٧.

وەصفکاری بە بیدعەو گومڕایی و بیدعەکاران دەرناچێت لەبەر ئەو بنەما شەرعی یە «الإِبْتِدَاعُ مَذْمُومٌ عَلَى الْإِطْلَاقِ وَالْعُمُوم»[١].

واتە: هەموو داهێنراوێك بە چاوی زەم و خراپەوە ناو دەبرێت بە گشتی.

وشەکاری (العموم اللفظي) بە ڕەهاو بەبێ تایبەتکردنی وشەی «كُلُّ بِدْعَةٍ ضَلَالَةٌ».

وە لێجیانەکردنەوەی هیچ جۆرە بەشێکی، وە لەکار نەخستنی وشەی (بدعة) و دەقە هەرەشاوی یەکان لەسەری، وە لەلایەکی ترەوە پێشخستن و خوێندنەوەی (الخوف) بەسەر (الرجاء) تیایان دا کارێکی زانستیەو پێویستە.

وە لە هەمووی گرنگتر «أن لفظ البدعة لفظ شرعي، والأصل في الألفاظ الشرعية أن تحمل على معانيها الشرعية لا على معانيها اللغوية»[٢].

واتە: وشەی بیدعە وشەیەکی شەرعی یەو بنەما لە بەکارهێنانەکانی وشە شەرعی یەکان گەڕانەوەو هەڵگرتنی مانا شەرعی یەکانە نەك ڕووە زمانیەکەی.

تێبینی:

زانایان لە چەندەها ڕووی جیاوازو پەیوەندی جۆراوجۆرەوە بۆ زیاتر جیاکردنەوەیان لە یەکتری و تێگەیشتنی تەواو، داهێنراوەکانیان دابەشکردووە بە چەند جۆرێکەوەو هەریەکەی بە ناوێك، بەڵام بە گشتی هەموویان لەژێر ئەم دوو ناونیشانانەدا جێگەیان دەبێتەوە، وەکو:

١. الاعتقادية والعملية (باوەڕ و کرداری).

٢. الكلية والجزئية (گشتی و بەش بەش).

٣. المركبة والبسيطة (لێکدراوو سادە).

٤. المكفرة وغير المكفرة (پێدەرچوو لە دین و پێ دەرنەچوو).

٥. التعبدية والعادية (عیبادات و ساکاری).

---

(١) "معيار البدعة" لمحمد الجيزاني ص٥٣، و "الاعتصام" للشاطبي (١/ ١٨٩).

(٢) "معيار البدعة" لمحمد الجيزاني ص٤٥.

بە شێوەیەکی گشتی سەرەتاکانی ئەم داهێنراوانە دەکەونە ژێر باری داهێنراوی حەقیقی (البدعة الحقيقية) لەبەر زۆر ئاشکراو دیار نەگونجاندنی لەگەڵ بنەماو بەڵگە شەرعی یەکان دا، وە دووری تەواویان لە بەڵگەو یاسا گشتی یە شەرعە یەکان بە شێوەیەك تا ڕێژەیەکی زۆر کۆدەنگی زانایان بەتایبەت پەیوەست و پێداگر لەسەر (منهج) و بەرنامەی ئەهلی سوننەت کۆن لەسەر پێناسەکردنیان بە (بدعة)و بە گومڕاو لادەر لە دین دەیدەنە قەڵەم لەگەڵ ڕەچاوکردنی نەزانین و پاساو هێنانەوە بۆ خاوەنەکانیان.

وە بە شێوەیەکی گشتی بەشی دووهەمەکانی جۆری داهێنراوەکان دەچنە ژێر باری پێناسەو چوێتی داهێنراوە بۆزیادکراوەکان (البدعة الإضافية) بە هەموو شێوەکانیەوە[١].

حوکمی بیدعە نادرێت بەسەر بابەتە ئیجتیهادی یەکان دا

(لا تبديع في مسائل الاجتهاد)[٢]

بابەتە ئیجتیهادی یەکان شوێنی تۆمەتبارکردنی خاوەنەکانیان بە بیدعەکار نیە، لەبەر ئەوەی ئیجتیهاد لەسەر بنەمای بەڵگەیە، بەلاّم بیدعە بێ بنەمایە لە هیچ جۆرە بەڵگەیەك، کەواتە دروست نیە حوکم بدرێت بەسەر هیچ جۆرە قسەو کارێك دا بیدعەیە گەر شوێنی ئیجتیهادی زانایان بوو.

مەگەر ئیجتیهادەکە زۆر دوور بوو لە هەموو جۆرە پەیوەستی یەکی شەرعی و بەڵگەیی و هەڵگری هیچ جۆرە بنەماو بەڵگەیەك نەبێت «متى أمكن ردُّ قولٍ ما من الأقوال إلى دليل معتبر شرعاً فإن هذا القول لا يعدُّ بدعة»[٣]. هەرکاتێك توانرا قسەیەك لە قسەکان بگێڕدرێتەوە بۆ بەڵگەیەکی ڕەچاوکراوی شەرعی ئەوا ئەم قسەیە بە بیدعە نادرێتە قەڵەم.

هەر ئیجتیهادێك بکرێت پشتگیری جۆرێك لە جۆرەکانی سوننەت و بۆچوون و ڕای زۆرێك لە زانایانی لەسەر بێت و تا ڕێژەیەکی زۆر پشتیوانی بەڵگەیی لەسەر ئاراستە کرابێت لە

---

(١) بڕوانە "حقيقة البدعة وأحكامها" لسعيد بن ناصر الغامدي (٢/ ٣٤).

(٢) بۆ ئەم بابەتەو بەرەو دوا بڕوانە "معيار البدعة" لمحمد الجيزاني ص١٠١ - ١٣٢.

(٣) "معيار البدعة" لمحمد الجيزاني ص١٠٤.

چوارچێوەی ئیجتیهادێکی فیقهی دا جێگەی ببێتەوە، ئەوا ئەو کارە (لا تبديع في مسائل الإجتهاد) ئەم یاسایە پشتگیری دەکات لەسەر ئەوەی ئەو کارە بە بیدعە ناناسرێت و خاوەنەکەشی بەری یە لە تۆمەتی بیدعە لەبەر ئەوەی «أَنَّ كُلَّ رَاسِخٍ لَا يَبْتَدِعُ أَبَدًا، وَإِنَّمَا يَقَعُ الِابْتِدَاعُ مِمَّنْ لَمْ يَتَمَكَّنْ مِنَ الْعِلْمِ الَّذِي ابْتَدَعَ فِيهِ»[١].

واتە: هیچ زانایەکی ڕۆچوو لە زانست دا نیەتی بیدعەکردنی نیە بە هیچ شێوەیەك بەڵکو بیدعە لەوانە دەوەشێتەوە توانای تەواویان لەو زانستەدا نیە کە بیدعەی تیادا ئەنجام داوە.

بەڵام بابەتە خیلافی یەکان ئەوانەی هیچ بنەمایەکیان نیەو زۆر دوورن لە هەموو جۆرە شێوازێکی بەڵگەو پەیوەست بوون پێوەی بەڵکو ڕاو بۆچوونەو بەس «الخلاف الواقع في المسائل غير الاجتهادية فإنه لا يمنعُ من إطلاق لفظ البدعة ... أن وقوع الخلاف ليس دليلاً على الحق»[٢].

واتە: ئەو بابەتە خیلافیانەی لە ئیجتیهادا جێگەی نابێتەوە، هیچ ڕێگری یەك نیە وشەی بیدعە لە ئاستی دا بەکار نەهێنرێت ... بوونی خیلاف بەڵگە نیە لەسەر حەق.

(ابن تيمية) ﷺ دەڵێت: «وَلَيْسَ لِأَحَدٍ أَنْ يَحْتَجَّ بِقَوْلِ أَحَدٍ فِي مَسَائِلِ النِّزَاعِ، ... فَإِنَّ أَقْوَالَ الْعُلَمَاءِ لَهَا بِالْأَدِلَّةِ الشَّرْعِيَّةِ، لَا يُحْتَجُّ بِهَا عَلَى الْأَدِلَّةِ الشَّرْعِيَّةِ»[٣].

واتە: کەس بۆی نیە قسەی هیچ کەسێك بکات بە بەڵگە لە بابەتە خیلافی یەکان دا، قسەی زانایان بەڵگەی بۆ دەهێنرێتەوە نەك بکرێت بە بەڵگە بەسەر دەقە شەرعی یەکانەوە.

ئیمامی (الشاطبي) ﷺ دەڵێت: «فَيُجْعَلُ الْخِلَافُ حُجَّةً فِي الْجَوَازِ لِمُجَرَّدِ كَوْنِهَا مُخْتَلَفًا فِيهَا، ... وَهُوَ عَيْنُ الْخَطَأِ عَلَى الشَّرِيعَةِ»[٤].

---

(١) "الاعتصام" للشاطبي (١/ ١٩٢).

(٢) "معيار البدعة" لمحمد الجيزاني ص١٢٧.

(٣) "الفتاوى الكبرى" لابن تيمية (١/ ٤٦١).

(٤) "الموافقات" للشاطبي (٥/ ٩٣).

واته: ئەبێته هۆكاری ئەوەی خیلافات بكاته بەڵگه لەسەر ڕێگه پێدان و دروستی لەبەر بوونی هۆكاری خیلاف تیایدا، ئەوه چاوگی هەڵەی تەواوه له شەرع دا.

ئەمەش دەبێته پاساوو ڕێگه خۆشكەر بۆ ئەوەی «أن جعل الخلاف بمجرده مانعاً من إطلاق لفظ البدعة يفضي إلا ألا توجد بدعة أصلاً ... صلاة الرغائب إذ الخلاف الواقع في بدعيتها، إلا أن وقوع هذا الخلاف لم يمنع من إطلاق لفظ البدعة عليها، ... وسر الفرق بين الخلاف الواق في مسألة غير اجتهادية إنما هو النظر إلى شيء واحد، ألا وهو قوة المأخذ وقربه»(1).

واته: بوونی خیلاف بێته ڕێگر له ئاستی بەكارهێنانی وشەی بیدعه هۆكاره بۆ ئەوەی هیچ بیدعەیەك بوونی نەبێت، نوێژی پێویستی یەكان (صلاة الرغائب) نوێژێكه چەندان ڕیوایەتی (ضعیف)ی لەسەره، هەندێك زانا وەك (ابن صلاح) ڕێگەی پێ داوه، بەڵام (عز بن عبدالسلام) و زانایانی تر ڕێگرن و به بیدعه ناوی دەبەن، ئەم خیلافه هۆكار نیه بۆ ئەوەی به بیدعه ناونەبرێت لەبەر بێ بەڵگەیی (صحیح)و بێ بنەمایی بوونی، گەر زانایەكیش ڕێگەی پێ دابێت جیاوازیەكەی نێوان ئیجتیهادێكی بنەمادارو خیلافێكی بێ بنەمادار خوێندنەوەی بەهێزی و دوورو نزیكی بەڵگەكەیه، چۆن ناتوانین ئەو حەقەی لای موجتەهیده پەیوەست نەبین پێوەی ئاواش ناتوانین ئەو حەقەی لای فەرموودەی «كُلُّ بِدْعَةٍ ضَلَالَةٌ» و هەڕەشە ئامێزەكانی تری بیدعەیه نەخوێنینەوه، ئەوه ئەو كێشانەیه فەرمانمان پێ كراوه پەیوەست بین پێوەی، خوای پەروەردگار دەفەرموێت: ﴿ ٱللَّهُ ٱلَّذِىٓ أَنزَلَ ٱلْكِتَٰبَ بِٱلْحَقِّ وَٱلْمِيزَانَ ﴾ [الشورى: ١٧].

وه گەر بابەتێك وەستا له نێوان ئەوەی بیدعەیه یا شوێنی ئیجتیهادەو یەكلا نەبووەوه؛ بنەما له بیدعه دا پارێزراو بوونه لێی و بڕیاری خۆپاراستن دەدرێت بەسەری دا.

ئەگەر كەوتنه شوبوهاتی نێوان حەڵاڵ و حەرام كەوتنه ناو حەرامەوه بێت «وَمَنْ وَقَعَ فِي الشُّبُهَاتِ وَقَعَ فِي الْحَرَامِ»(2). كه زیانی دونیایه بۆ موسوڵمان ئەوا كەوتنه ناو بابەتێكی خیلافی و بیدعەوه لەپێشتره كەوتنه ناو بیدعەوه بێت، لەبەر ئەوەی زیانی بیدعەكاری له دین دا لەپێشتره.

---

(١) "معيار البدعة" لمحمد الجيزاني ص١٢٨ – ١٢٩.

(٢) رواه مسلم (١٥٩٩)، وابن ماجه (٣٩٨٤)، وأبو داود (٣٣٣٠)، والدارمي في "السنن" (٢٥٧٣)، وابن أبي شيبة في =

ئیمامی (الشاطبي) رحمه الله دەڵێت: «وَيُمْكِنُ أَنْ يَدْخُلَ فِي الْبِدَعِ الْإِضَافِيَّةِ كُلُّ عَمَلٍ اشْتَبَهَ أَمْرُهُ فَلَمْ يَتَبَيَّنْ: أَهُوَ بِدْعَةٌ فَيُنْهَى عَنْهُ؟ أَمْ غَيْرُ بِدْعَةٍ فَيُعْمَلُ بِهِ؟ فَإِنَّا إِذَا اخْتَبَرْنَاهُ بِالْأَحْكَامِ الشَّرْعِيَّةِ؛ وَجَدْنَاهُ مِنَ الْمُشْتَبِهَاتِ الَّتِي قَدْ نُدِبْنَا إِلَى تَرْكِهَا؛ حَذَرًا مِنَ الْوُقُوعِ فِي الْمَحْظُورِ، وَالْمَحْظُورُ هُنَا هُوَ الْعَمَلُ بِالْبِدْعَةِ»[١].

واتە: دەکرێت بکەوێتە داهێنراوی بۆ زیادکراوەوە هەر کارێك یەکلا نەبووەوە، ئایا بیدعە رێی لێ بگرێت یا بیدعە نیەو کاری پێ دەکرێت، گەر ئەمە پێوانە بکەین بە یاسا شەرعیەکانەوە دەبینین دەکەوێتە بەشە گوماناویەکانەوە کە داوامان لێ کراوە نەیکەین و دوورەپەرێز بین لێی لەبەر هۆکاری نەکەوتنە ناو قەدەغە کراوەکانەوە، قەدەغە کراوەکانیش لێرەدا کارکردنە بە بیدعە.

وەکو تەسبیحات کردن بە تەسبیح بۆ کەسێك ئەم کارەی بۆ یەکلا نەبووەوە بیدعەیە یان نا.

ئەو شوێنانەی ئیجتیهادی تێدا بەکاردەهێنرێت بۆ بیدعە کردن (مواطن الاجتهاد في باب البدعة)

زۆری ئەو شوێنانەی ئیجتیهادی بابەتە بیدعی یەکانی تێدا بەکاردەهێنرێت چوار شوێنە:

(باب سد الذرائع، الحديث الضعيف، المتشابهات، إختلاف التنوع)[٢].

١. سد الزرائع: بەناوی رێگری لە هاتنە ناوەوەی بیدعەکان: ئەمە ناکرێتە پاساوێك بۆ بە بیدعەکردنی ئەو بابەت و شتانەی وا گومانی پێ دەبرێت هۆکارە بۆ برەودانی بیدعەو دروستبوونی.

لەبەر ئەوەی شوێنی ئیجتیهادی زانایانە لە رێگری کردنی یا رێپێدانی، وە حوکمدان بەسەر شتێك دا کە دەبێتە هۆکاری هێنانی خراپەیەك بەدوای خۆیدا زۆری کات گومانە، وە لە زۆر

- "المصنف" (٢٢٠٠٣)، والطبراني في "الكبير" (٦)، والبغوي في "شرح السنة" (٨/ ١٣)، والبيهقي في "الشعب" (٥٣٥٥)، والطحاوي في "شرح مشكل الآثار" (٧٥٠)، وأبو نعيم في "الحلية" (٨/ ١٣٦).

(١) "الاعتصام" (١/ ٤٧٩).

(٢) "معيار البدعة" لمحمد الجيزاني ص١١٨.

کاتیش دا شوێنێکی ئیجتیهادیە، وە خوێندنەوەی ئەو کارانە لـە ڕووە خوێی یەکانەوە دەشێت دروست بن و شەرعی بن، بەڵام لـە ڕووی کۆتایی و بەرهەمەکانیانەوە هۆکاری دروستبوونی حەرام و کارە ڕێگرەکانە، وەکو قسـە نەوتن بە بتەکانی موشریکەکان تاوەکو قسـەی هەڵە نەکەن بەرامبەر پەروەردگار ﴿وَلَا تَسُبُّوا۟ ٱلَّذِينَ يَدْعُونَ مِن دُونِ ٱللَّهِ فَيَسُبُّوا۟ ٱللَّهَ عَدْوًۢا بِغَيْرِ عِلْمٍ﴾ [الأنعام: ١٠٨].

یاوەکو نێوان خستن یا نەکردنی لـە مزگەوت دا نوێژی (جومعە)و سوننەتی دوای، لـەبەر ئەوەی هەندێك لـە بیدعەکاران نوێژی نیوەڕۆ لـەدوای (جومعە) دەکەن، یا نەکردنی سوننەت لـەکاتی هەستانیان بۆ کردنی بەناو سوننەتی جومعە.

مەرجەکانیشی: کاتێك بڕیار دەدرێت لـەسەر ئەوەی ئەو کارە بەرەو بیدعە دەڕوات دەبێت ڕێی لێ بگیرێت لـەژێر ناونیشانی (سد الذرائع) دا.

أ. دەبێت ئەو کارە هۆکاری بیدعە بێت.

ب. وە ئەو هۆکارەش بە شێوازێکی گشتی یا زۆربەیی بێت.

ت. وە دەبێت خراپەیەك لـە بیدعەکە زیاتر بەدوای خۆی دا نەهێنێت[1].

٢. الحديث الضعيف: **فەرمووده لاوازەکان:** ئەو فەرموودانەی شوێنی بۆچوونی زانایانی فەرموودەیە، هەندێك بە (ضعيف)ی دادەنێت و کاری پێ ناکرێت، وە هەندێك پلـەی (حسن لغيره) دەداتێ ڕێگەی کارپێکردنی پێ دەدات وەك: ئەو فەرموودانەی باس لـە دەستهێنان دەکەن بە دەم و چاو دا لـەدوای دوعاکردن، وە یادکردنی (صلاة التسبيح)، ئەمانە بڕیاری بە بیدعە کردن نادرێت بەسەریان دا.

٣. المتشابهات: ئەو بابەتە لـێکچوو تێکەڵانەی لـەمەو پێش باسمان کرد.

هەموو ئەو کارانە دەگرێتەوە کە لـێکچوونێکی تیادایەو یەکلا نەبووەتەوە ئایا بیدعەیە یا بیدعە نیەو کاری پێ دەکرێت.

٤. اختلاف التنوع: **شوێنی ڕاو بۆچوونی زانایان:** وەکو (صلاة الخوف، أنواع الاستسقاء، الجهر بالبسملة)، دەستگرتن لـەدوای بەرزبوونەوە لـە ڕکوع دا.

---

(١) "إعمال قاعدة سد الزرائع" لمحمد الجيزاني ص٢١.

مەگەر ئەو بابەتە ئیجتیهادیانە ببێتە هۆکاری دووبەرەکایەتی و جیاوازی نێوان موسوڵمانان یاخود ببێتە ناونیشان بۆ بیدعەکاران لەو کاتەدا ڕێگری لێ دەکرێت و بە بیدعە ناودەبرێت.

(ابن تیمیة) رحمه الله دەڵێت: «فَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَعُدُّ مِنْ بِدَعِهِمُ الجُهْرَ بِالْبَسْمَلَةِ، وَتَرْكَ الْمَسْحِ عَلَى الْخُفَّيْنِ ... وَالْقُنُوتَ فِي الْفَجْرِ، وَمُتْعَةَ الحُجِّ، ... لَكِنَّ الْمَسْأَلَةَ اجْتِهَادِيَّةٌ، فَلَا تُنْكَرُ إِلَّا إِذَا صَارَتْ شِعَارًا لِأَمْرٍ لَا يُسَوَّغُ، فَتَكُونُ دَلِيلًا عَلَى مَا يَجِبُ إِنْكَارُهُ»[1].

واتە: ئەو کارانەی بە بیدعە دادەنرێت لای هەندێك لە خەڵکی دەنگ بەرزکردنەوە بە (بِسم الله الرَّحْمَن الرَّحِيم) لە نوێژ داو مەسح نەکردنی خوفەکان و قنوتی بەیانیان ... بابەتەکە ئیجتیهادی یە ڕێی لێ ناگیرێت، مەگەر ببێتە ناونیشانێکی بۆ بیدعەکاران ئەوکاتە دەبێتە بەڵگەیەك بۆ ڕێگە لێگرتن.

لەبەر ئەم تێڕوانینە زانایانی پێشوو کۆمەڵێك لە کارە پەلەکان (فروع)یان لکاندووە بە بابەتە عەقیدەیی یەکانەوە لە نوسینەکانیان دا بۆ جیاکاریەکی نێوان (أهل السنة وأهل البدعة)، وەکو:

* کارکردن بە مەسحی خوفەوە: بۆ دژایەتی کردنی شیعەکان.

* ڕیزبەندکردنی خولەفای ڕاشیدین: بۆ دژایەتی کردنی خەواریجەکان و شیعەکان، وە (عدالة الصحابة) بۆ دژایەتیکردنی (معتزلة وخوارج).

* نوێژکردنی مەغریب پێش دەرکەوتنی ئەستێرەکان: بۆ دژایەتی جولەکەو شیعەکان.

* نوێژکردنی تەراویح: بۆ دژایەتی کردنی شیعەکان.

ئیجتیهادی زانایان لە دیاریکردنی داهێنراوەکان دا

تێڕوانینی زانایان بۆ بڕیاردان لەسەر بیدعەو ناوبردنی کارەکان جیاوازی لەخۆ دەگرێت، بە گوێرەی دوورو نزیکی و بەهێزی و لاوازی بەڵگەکەو خوێندنەوەی بوونی سوودمەندی شەرعی تیای دا، وە لە لایەکی تریشەوە ڕەچاوکردنی دروستبوونی زیان و لادانە شەرعی یەکان.

---

(١) "منهاج السنة النبوية" (١/ ٤٤).

بۆیە کارێکی ئاسایی یە زانایەك بە بیدعەی دابنێت و یەکێکی تریش بە بیدعەی نەداتە قەڵەم، ئەمە کارێکی ئیجتیهادی یە قابیلی پێکاندن و نەپێکاندن دەکات، بە هەمان شێوەی کارە ئیجتیهادی یەکانی حەڵاڵ و حەرام.

(ابن تيمية) رحمه الله دەڵێت: «فَهَذِهِ مَسَائِلُ الِاجْتِهَادِ الَّتِي تَنَازَعَ فِيهَا السَّلَفُ وَالْأَئِمَّةُ، فَكُلٌّ مِنْهُمْ أَقَرَّ الْآخَرَ عَلَى اجْتِهَادِهِ»(١).

واتە: ئەمانە بابەتێکی ئیجتیهادین پێشووە صاڵحەکان و ئیمامە بەرزەکان جیاوازییان تیایدا هەبووە، هەریەکە دانی ناوە بەسەر ئیجتیهادی بەرامبەر دا.

الشيخ (ابن باز) رحمه الله دەڵێت: «فلا ينبغي لأحد من المسلمين أن يتخذ من الخلاف في هذه المسألة وأشباهها وسيلة إلى النزاع والتهاجر والفرقة»(٢).

واتە: نابێت بۆ هیچ موسوڵمانێك ئەم جیاوازیانە لەم بابەتەو هاوشێوەکانیان دا بکاتە هۆکارێك بۆ دووبەرەکایەتی و جیاوازی.

(إمام السمعاني) رحمه الله دەڵێت: «فَكل مَسْأَلَة حدثت فِي الْإِسْلَام فَخَاضَ فِيهَا النَّاس فَتَفَرَّقُوا وَاخْتلفُوا فَلم يُورث ذَلِك الِاخْتِلَاف بَينهم عَدَاوَة وَلَا بغضا وَلَا تفرقا وَبقيت بَينهم الألفة والنصيحة والمودة وَالرَّحْمَة والشفقة علمنَا أَن ذَلِك من مسَائِل الْإِسْلَام يحل النّظر فِيهَا وَالْأَخْذ بقول من تِلْكَ الْأَقْوَال لَا يُوجب تبديعا وَلَا تكفيرا كَمَا ظهر مثل هَذَا الِاخْتِلَاف بَين الصَّحَابَة وَالتَّابِعِينَ مَعَ بَقَاء الألفة والمودة»(٣).

واتە: هەموو بابەتێك لە ئیسلام دا قسەی لەسەر کراوەو جیاوازی لەسەر دروست بووە، لەگەڵ ئەوەش دا ئەو جیاوازیانە نەبووەتە هۆکاری ڕق و دژایەتی و دووبەرەکایەتی، بەڵکو لە نێوانیان دا خۆشەویستی و ئامۆژگاری و بەزەیی ماوەتەوە، زانراوە ئەمە بابەتە دینیەکانە کە دروستە تێڕوانین تیایاندا بەبێ بوونە هۆی تۆمەتبارکردنی یەکتری بە بیدعەکارو بێبڕوایی، وەکو لە نێوان

(١) "مجموع الفتاوى" (٢٠/ ٢٩٢)، و "الفتاوى الكبرى" (٤/ ٤٤٩).

(٢) "مجموع فتاوى ابن باز" (١١/ ١٤١).

(٣) "الانتصار لأصحاب الحديث" لأبو مظفر السمعاني ص٨٥.

هاوەڵان دا بووە.

ئەم جیاوازیانەش هۆکارەکانی دەگەڕێتەوە بۆ یەکێك لەمانەی خوارەوە:

١. جیاوازی تێگەیشتنیان بۆ دەقە شەرعی یەکان.

٢. ئاگالێبوونی هەندێکیان بەسەر هەندێك لە دەقەکان و بێئاگالێبوونی ئەوانی تر.

٣. بەکارهێنان و جێبەجێکردنی یاسای (سد الزرائع) بەربەست لە ئاستی زیانەکان دا.

٤. بۆچوونی جیای زانایان لەسەر ئەو کارە: ئایا بیدعەیەکی دونیایی یە یا پەیوەستیەکی دینیە.

٥. لەخۆگرتنی هەندێك کار بە کارە شەرعی یەکانەوە، پێناسینەوەیان پێی.

بۆ ڕوونتر دەرکەوتنی ئەم خاڵانەو ئاشنابوونی ئەو بابەتە جیاوازیانەی نێوان زانایان و نامۆ نەمانیان و وەرگرتنی وەکو ئیجتیهادێکی زانستی لە چوارچێوەی ئەدەب و بەها ئیسلامی یەکان دا؛ هەندێك لەو ڕاو بۆچوونە جیاوازانەی زانایان دەخەینە ڕوو، لەگەڵ دڵنیا بوونی بەهێزی زانستی لایەك بەسەر لایەکی ترداو نزیکبوون و زیاد خوێندنەوەی بۆ حەق:

١. تەسبیحات کردن بە تسبیح:

الشَّيخ (العثيمين) رَحِمَهُ اللهُ دەڵێت: «**أولاً: التسبيح بالمسبحة تركه أولى وليس ببدعة؛ لأن له أصلاً**»[1].

واتە: تەسبیحات کردن بە تەسبیح باشتر وایە نەکرێت و داهێنراو نیە، لەبەر ئەوەی بنەمایەکی هەیە.

بەڵام الشَّيخ (الألباني) رَحِمَهُ اللهُ دەڵێت: «**أن السبحة بدعة ... ولولم يكن في السبحة إلا سيئة واحدة وهي أنها قضت على سنة العد بالأصابع أو كادت، مع اتفاقهم على أنها أفضل، لكفى! فإني قلما أرى شيخا يعقد التسبيح بالأنامل!**»[2].

واتە: تەسبیح داهێنراوە، ئەگەر هیچ خراپەیەك لە تەسبیح دا نەبێت بێجگە لەوەی هۆکاری لەناوبردنی تەسبیحات بێت بە پەنجە بەس دەبێت، زۆر کەم کەسێکم بینیبێت لەوانە تەسبیحاتی بە پەنجە کردبێت.

---

(١) "لقاء الباب المفتوح" الشريط رقم (٣).

(٢) "سلسلة الأحاديث الضعيفة" (١/ ١٨٥ - ١٩٢).

٢. دروستکردنی میحراب بۆ نوێژکردنی ئیمام تیایدا لە مزگەوت:

الشَّيخ (ابن باز) رَحِمَهُ اللهُ دەڵێت: «ليس المحراب بدعة، بل فعله السلف الصالح من آخر القرن الأول إلى يومنا هذا ...»[١].

واتە: میحراب داهێنراو نیە بەڵکو پێشووە صاڵحەکان لە کۆتایی سەدەی یەکەم دا کردوویانە تا ئەمڕۆی ئێمە.

وە الشَّيخ (العثيمين) رَحِمَهُ اللهُ دەڵێت: «والذي أرى أن اتخاذ المحاريب مباح ...»[٢].

واتە: ئەوەی من دەیبینم میحراب ڕێگەپێدراوە.

وە الشَّيخ (صالح الفوزان) حَفِظَهُ اللَّهُ دەڵێت: «لا ليست بدعة، اتخاذ المحاريب معروف عند المسلمين من قديم الزمان»[٣].

واتە: میحراب داهێنراو نیە، هەر لەناو موسوڵمانان دا ناسراوە لە دێر زەمانەوە.

بەڵام الشَّيخ (الألباني) رَحِمَهُ اللهُ دەڵێت: «وأما المحراب في المسجد فالظاهر أنه بدعة»[٤].

واتە: میحراب لە مزگەوت دا ئەوەی تێدا دەردەکەوێت کە داهێنراوە.

٣. خەت و پەت ڕاکێشان بۆ ڕێکبوونی ڕیزەکانی مزگەوت:

الشَّيخ (العثيمين) رَحِمَهُ اللهُ دەڵێت: «...ما أحدث من أمور الدنيا ينظر فيه هل هو حلال أم حرام ولا يقال إنه بدعة ... ومن ذلك ما حدث أخيراً في مساجدنا من الفرش التي فيها خطوط من أجل إقامة الصفوف وتسويتها فإن هذا وإن كان حادثاً ولكنه وسيلةٌ لأمرٍ مشروع»[٥].

واتە: ئەو کارە دونیاییانەی داهێنراوە سەیر دەکرێت ئایا حەڵاڵە یا حەرامە، ناوترێت بیدعەیە، لەوانەی لەم دواییانە لە مزگەوتەکانمان دروست کراوە لە خەتی سەر فەرشەکان بۆ ڕێکبوونی

---

(١) "فتاوى نور على الدرب" رقم (٢٣٨).

(٢) "مجموع فتاوى ورسائل العثيمين" (١٢/ ٤١٢).

(٣) "الفتوى" رقم (١٢٠٥٤).

(٤) "الثمر المستطاب" للألباني (١/ ٤٧٢)

(٥) "فتاوى نور على الدرب" (٥/ ٢).

ڕیزەکان، ئەمە هۆکارێکە بۆ کارێکی دروست (لە هۆکارە دونیاییەکان).

وە الشَيخ (الفوزان) حَفِظَهُ اللَّهُ دەڵێت: «**لا بأس بذلك لأنها تعين على إقامة الصفوف**»[1].

وە الشَيخ (الألباني) رَحِمَهُ اللهُ دەڵێت: «... **إذاً الخط في المساجد أو الخطوط في المساجد هذه يجب أن تكون بدعة ضلالة باجماع العلماء**»[2].

واتە: ئەو خەتانەی لە مزگەوتەکان دا دەکێشرێت ئەمە بیدعەیەکی گومڕایی یە بە کۆدەنگی زانایان.

٤. سمێڵ تاشین:

(ابن حجر) رَحِمَهُ اللهُ دەڵێت: «**وَقَالَ أَشْهَبُ سَأَلْتُ مَالِكًا ... وَقَالَ لِمَنْ يَحْلِقُ شَارِبَهُ هَذِهِ بِدْعَةٌ ظَهرت فِي النَّاس ... قَالَ الطَّحَاوِيُّ الْحَلْقُ هُوَ مَذْهَبُ أَبِي حَنِيفَةَ وَأَبِي يُوسُفَ وَمُحَمَّدٍ**»[3].

واتە: ئیمامی (مالیك) رَحِمَهُ اللهُ پرسیاری لێ دەکرێت دەربارەی سمێڵ تاشین، دەڵێت: بیدعەیەکە لەناو خەڵك دا بڵاو بووەتەوە، ئیمامی (الطحاوي) رَحِمَهُ اللهُ دەڵێت: تاشین ڕای (ئەبو حەنیفە) و دوو قوتابی یەکەیەتی (ئەبو یوسف و محمد).

وە الشَيخ (الألباني) رَحِمَهُ اللهُ دەڵێت: «**والمراد المبالغة في قص ما طال على الشفة لا حلق الشارب كله فإنه خلاف السنة العملية الثابتة**»[4].

واتە: مەبەست بە فەرموودەکان کورتکردنەوەیە ئەوەی لە لێو زیاترە نەك تاشینی سمێڵ هەمووی پێچەوانەی سوننەتی کرداریە بوونەکانە.

٥. دەستگرتنی دوای ڕکوع لە (سمع الله لمن حمده)دا:

الشَيخ (العثيمين) رَحِمَهُ اللهُ دەڵێت: «**الذي يظهر أن السُّنَّة وَضْعُ اليد اليُمنى على ذراع اليُسرى؛ لعموم حديث سهل بن سعد ... تبيَّن لك أن القيام بعد الرُّكوع يُشرع فيه الوضع**»[5].

---

(١) "الفتاوى" رقم (٤٥٦١) في موقع الشيخ.

(٢) الشريط رقم (٦٤٢) من "سلسلة الهدى والنور".

(٣) "فتح الباري" لابن حجر (١٠/ ٣٤٧).

(٤) "آداب الزفاف" في هامشه ص١١١.

(٥) "الشرح الممتع على زاد المستقنع" (٣/ ١٠٤).

واتە: ئەوەی دەردەکەوێت بە تێگەیشتنی گشتی فەرموودەکەی (سهل)؛ دەستگرتنی دوای ڕکوع دروستە.

وە الشَیخ (ابن باز) رَحِمَهُ اللهُ دەڵێت: «والأفضل جعلهما على الصدر ... أن إرسال اليدين ... ومخالف للسنة لا ينبغي فعله»[1].

واتە: باشتر وایە دەست بگیرێت دوای ڕکوع، دەست بەردان پێچەوانەی سوننەتە نابێت بکرێت.

وە الشَیخ (صالح الفوزان) حَفِظَهُ اللهُ دەڵێت: «من السنة وضع الكف اليمنى على الكف اليسرى وقبضهما على الصدر حالة القيام في الصلاة ... وهذا من سنن الأفعال الثابتة في الصلاة»[2].

واتە: سوننەتە دەستگرتنی دوای ڕکوع لەسەر سنگ، یەکێکە لە سوننەتەکانی نوێژ.

وە الشَیخ (الألباني) رَحِمَهُ اللهُ دەڵێت: «ولست أشك في أن وضع اليدين على الصدر في هذا القيام بدعة ضلالة»[3].

واتە: گومانم نیە دەستگرتنی دوای ڕکوع لەسەر سنگ داهێنراوێکی گومڕاییە.

٦. پیرۆزبایی کردنی سەری ساڵی کۆچی:

ڕای الشَیخ (العثيمين وابن باز والجبرين) ڕەحمەتی خوایان لێبێت وایە: «إن هنأك أحد فرد عليه، ولا تبتدئ أحداً بذلك»[4].

واتە: ئەگەر یەکێك پیرۆزبایی سەری ساڵی کۆچی لێ کردی وەڵامی بدەرەوە، دەسپێشخەری مەکە، وە نابێت بکرێت بە عادەت.

(١) "مجموع الفتاوى" (١١/ ١٤٥٤).

(٢) "الفتاوى" رقم (٧٧٥٩).

(٣) "أصل صفة صلاة النبي ﷺ" (٢/ ٧٠١).

(٤) شريط "اللقاء الشهري" رقم (٤٤).

الشَیخ (صالح الفوزان) حَفِظَهُ اللَّهُ دەڵێت: «هذا بدعة يشبه تهاني النصارى بالعام الميلادي»[١].

واتە: ئەمە بیدعەیەکە لە شێوازی پیرۆزبایی سەری ساڵی لەدایکبوونی (مسیح) عليه السلام دا دەکرێت.

هەموو ئەم زانا بەرزانەی ئەهلی سوننەت یەك بەرنامەو (المنهج العلمي) یان هەیە لە پەیوەست بوون بە قورئان و سوننەت و شێوازی تێگەیشتنی هاوەڵان و پێشووە صاڵحەکان و دەرنەچوون لە چوارچێوەی بەڵگەو دژایەتی کردنی هەموو جۆرەکانی لادان و دوورکەوتنەوە لە قورئان و سوننەت و بەتایبەت بوارەکانی (الشرك والبدعة) هاوبەش بڕیاردان و داهێنراوەکان کە هەردووکیان لە (حق الله وحق الرسول) دا کۆدەبێتەوە.

وە هیچ سازشێکیان نیە لەسەر (البدعة الحقيقية) داهێنراوە ڕوون و ئاشکراکان و کۆدەنگن لە دژایەتی و بنەبڕکردنی.

ئەمانە هەمووی پێی دەوترێت (التأصيل) بنەماداری لە بەرنامە دا.

بەڵام لەسەر بارەتی (التنزيل) واتە دابەزینی حوکمەکان بۆ جۆراوجۆری کارەکان دەشێت بۆچوونەکان جیاوازیان هەبێت و ڕای جیاواز بەدی بکرێت.

ئەمەش دەگەڕێتەوە بۆ زۆر دڵسۆزی و خەمخواردن و خوێندنەوەی هەموو لاکانی ئەو بابەتەو ئابلۆقەدانی بە هەموو خوێندنەوە شەرعی یەکان.

ئەگەرچی لە هەندێکیان دا تا ڕێژەیەکی زۆر لایەکیان نزیکترە لە حەقەکەو دڵنیابوونی زیاتری تێدایەو پێداگری لەسەر بنەمای کارەکە دەکات، بەڵام ئەوە ناگەیەنێت دژایەتی ئەویتری پێ بکرێت، وە یاخود بکرێتە بەڵگەو نمونە بۆ دوودڵی زانایان و نەبوونی کۆدەنگیان و کردنەوەی ڕەواج بۆ بیدعە.

ئەمە لە هەموو ئیجتیهادە دینیەکان دا هەیە وەکو بوارە شەرعی یەکان لە حەڵاڵ و حەرام دا،

---

(١) "الفتاوى" رقم (١٠٠٢٢).

زانایانی پایە بەرز بێبەش نابن لە پاداشتی خۆیان لە هۆکاری ئەو هەموو تەمەن و کارو دڵسۆزیانەیان بۆ خزمەتکردنی دین و پاراستنی شەرعی خوا، وەکو پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێت: «إِذَا حَكَمَ الحَاكِمُ فَاجْتَهَدَ ثُمَّ أَصَابَ فَلَهُ أَجْرَانِ، وَإِذَا حَكَمَ فَاجْتَهَدَ ثُمَّ أَخْطَأَ فَلَهُ أَجْرٌ»[١].

واتە: ئەگەر حاکم و موجتەهیدێك ئیجتیهادیان کردو پێکایان ئەوا دوو پاداشتیان هەیە، وە گەر هەڵەیان کرد یەك پاداشتیان هەیە.

کەواتە ئەوان لە نێوان پاداشتێك و دوو پاداشت دان بە هەر شێوەیەك بێت، لەبەر ئەوە نابێت ئەم جیاوازیانە ببێتە هۆکاری بە سوك و بێ قەدر ناوبردنی زانایان و تانەدان لێیان و بەکارهێنانی فەتواکانیان بۆ پێکدادانیان و ناشیرین کردنیان، ئەمە کاری بێ (منهج) بیدعەکارانە بۆ ڕەواجی بیدعەکانیان و کارئاسانی بۆ ڕزگاربوونیان لە تۆمەتی بیدعەکاری.

ئەم جیاوازیانەمان بۆیە خستە ڕوو تا قوتابیانی ئەهلی عیلم ئاشنا بن لەسەر وردەکاری عیلمی و لەخۆ تەقلیدکردنی لایەك دەرچن، ڕێگەی توێژینەوەی زانستی بگرنە بەرو ئەم خیلافانە لە نامۆیی دەرچێت و هۆکاری فراوان بیرکردنەوە بێت بۆیان، وە بیدعەکاران نەیقۆزنەوە بۆ مەبەستەکانی خۆیان و قەدرو ڕێزی زانایان پارێزراو بێت، گەر هەر لە کۆنەوە شا دەماری کاری بیدعەکاران و فیرەقەکان لێدانی زانایانی ئەهلی سوننەت بووە.

وەکو (ابن عساکر) رَحِمَهُ اللهُ دەڵێت: «وَاعْلَم يَا أخي وفقنَا الله وَإِيَّاك لمرضاته مِمَّن يخشاه ويتقيه حق تُقَاته إِن لُحُوم الْعلمَاء رَحْمَة اللهِ عَلَيْهِم مَسْمُومَة وَعَادَة اللهِ فِي هتك أَسْتَار منتقصيهم مَعْلُومَة لِأَن الوقيعة فيهم بِمَا هم مِنْهُ برَاء ...»[٢].

واتە: ئەی برام خوای گەورە یارمەتیمان بدات لەگەڵتانا بۆ ڕەزامەندی و لێترسانی و پەرستنی تەواوی ئەو، گۆشتی زانایان ڕەحمەتی خوایان لێبێت ژەهراوی یە، سوننەتی خوای پەروەردگار لە زڕاندنی ناوی کەسانی بە کەم ناوبردنی ئەوان ئاشکرایە لەبەر ئەوەی ئەوان بەرین لەوەی دوژمنانیان دەیلێن.

---

(١) رواه البخاري (٧٣٥٢)، ومسلم (١٧١٦)، وأحمد (١٧٨١٦)، والطبراني في "الأوسط" (٣١٩٠)، وابن عبدالبر في "الجامع" (١٦٦٢).

(٢) "تبيين كذب المفتري" لابن عساكر ص٢٩.

سێیەم : داهێنراوی نەکردوو
(البدعة الترکیة)

داهێنراوی ڕاستەوخۆ حەقیقی ئەو داهێنراوەیە هیچ بنەمایەکی لە دین دا نەبێت و لەژێر هیچ جۆرە مەبەست و یاسایەکی شەرعی دا جێگەی نەبێتەوە.

کارەکانی پێغەمبەر ﷺ پێی دەوترێت (السنة الفعلية) سونەتە کرداریەکان، لەبەرامبەردا ئەگەر داهێنراوی تێدا ئەنجام بدرێت پێی دەوترێت (البدعة الفعلية) داهێنراوە کرداریەکان، وە ئەو کارانەی پێغەمبەری خوا ﷺ ئەنجامی نەداوە پێی دەوترێت (السنة التركية) سونەتە نەکراوەکان، بەو مانایەی سونەتە نەکرێت لە بەرامبەر ئەمەشدا گەر بکرێت ئەوکارانە پێی دەوترێت (البدعة التركية) داهێنراوە نەکراوەکان، وەئەگەر دابەشکردنێکی جیاکردنەوەیی بە شێوەی سونەت و بیدعە بکەین بەم شێوەش دەبێت: «البدعة على قسمين: بدعة فعلية، وبدعة تركية، ... فكما كلفنا الله باتباع النبي صلى الله عليه وسلم في فعله ... كذلك طالبنا باتباعه في تركه، فيكون الترك سنة، والفعل سنة»[1].

واتە: داهێنراو دوو بەشە: داهێنراوی کرداری و داهێنراوی نەکردوو، وەکو چۆن سونەت دوو جۆرە: سونەتی کرداری و سونەتی نەکردوو، چۆن خوای پەروەردگار داوای لێکردووین شوێنکەوتەی پێغەمبەرەکەی بین لە کردارەکانی دا ئاواش داوای لێکردووین شوێنکەوتەی نەکردوەکانیشی بین، بەم شێوە نەکردن سونەتەو کردن سونەتە.

«وكما لا نتقرّب إلى الله بترك ما فعل، لا نتقرّب إليه بفعل ما ترك، فالفاعل لما ترك، كالتارك لما فعل»[2].

واتە: هەروەکو چۆن خواپەرستی ناکرێت بە نەکردنی ئەوکارانەی پێغەمبەر ﷺ کردوویەتی؛

---

(١) "نور السنة وظلمات البدعة في ضوء الكتاب والسنة" للدكتور سعيد بن علي بن وهف القحطاني ص٤٤.

(٢) "نور السنة وظلمات البدعة في ضوء الكتاب والسنة" للدكتور سعيد بن علي بن وهف القحطاني ص٤٤، "الإبداع في مضار الابتداع" لعلي محفوظ ص١١٠.

ئاواش خواپەرستی ناکەین بە کردنی ئەو کارانەی نەیکردووە، جیاوازی نیە لە نێوان کارکردن بە نەکراوەکان و نەکردنی کراوەکان.

(ابن القیم) رَحِمَهُ اللَّهُ دەڵێت: «فَإِذَا اسْتَحْبَبْنَا فِعْلَ مَا تَرَكَهُ كَانَ نَظِيرَ اسْتِحْبَابِنَا تَرْكَ مَا فَعَلَهُ، وَلَا فَرْق»[1].

واتە: گەر پێمان خۆشبێت ئەوکارانە بکەین کە پێغەمبەری خوا ﷺ نەیکردووە هاوشێوەی ئەوەیە پێمان خۆشبێت ئەوەی کردوویەتی نەیکەین، ئەمە هیچ جیاوازی نیە.

پێناسەی داهێنراوی نەکردوو (البدعة الترکیة): «هو أن یترك الشارع الفعل مع وجود مقتضاه وعدم المانع منه، أو أن یسکت الرسول صلی الله علیه وسلم عن الفعل غیر الجبلي، مع قیام المقتضی وعدم المانع»[2].

واتە: داهێنراوی نەکردوو بریتی یە لە نەکردنی کارێك لەلایەنی پێغەمبەر ﷺ لەگەڵ بوونی پێویستیەکانی ئەو کارەو نەبوونی هیچ ڕێگرێك لە کردنی دا یان بێدەنگبوونی پێغەمبەر ﷺ لەو کارانەی کە سروشتی نیە لە ئادەمیزاد دا لەگەڵ پێویستی و نەبوونی هیچ ڕێگریەك.

واتە هەموو کارێکی عیبادەتی مەبەست پێی نزیك بوونەوە بێت لە خودا ﷻ وە بەگشتی پێویستی ئەم کارە لە سەردەمی پێغەمبەردا ﷺ هەبوبێت، وە هیچ ڕێگری یەك لە بەردەم کردنی ئەم کارەدا نەبوبێت، لەگەڵ ئەوەش دا پێغەمبەری خوا ﷺ نەیکردبێت و کەسی فێر نەکردبێت، ئائەمە بەڵگەیە لەسەر ئەوەی داواکاری لەسەر نەکردنیەتی، وە ئەم نەکردنە پێی دەوترێت سونەت و کردنەکەشی کارێکی ڕێ پێنەدراوەو پێی دەوترێت بیدعە، وەکو دوعاکردن بەکۆمەڵ لەدوای نوێژە فەرزەکان.

ئیمامی (الشاطبي) رَحِمَهُ اللَّهُ دەڵێت: «أَنْ يَسْكُتَ عَنْهُ وَمُوجِبُهُ الْمُقْتَضِي لَهُ قَائِمٌ، فَلَمْ يُقَرَّرْ فِيهِ حُكْمٌ عِنْدَ نُزُولِ النَّازِلَةِ زَائِدٌ عَلَى مَا كَانَ فِي ذَلِكَ الزَّمَانِ؛ فَهَذَا الضَّرْبُ السُّكُوتُ فِيهِ كَالنَّصِّ عَلَى أَنَّ قَصْدَ الشَّارِعِ أَنْ لَا يُزَادَ فِيهِ وَلَا يُنْقَصَ؛ لِأَنَّهُ لَمَّا كَانَ هَذَا الْمَعْنَى الْمُوجِبُ لِشَرْعِ الْحُكْمِ

(١) "إعلام الموقعین عن رب العالمین" لابن القیم (٢/ ٢٨١).

(٢) "حقیقة البدعة وأحکامها" لسعید بن ناصر الغامدي (٢/ ٤٣، ٤٤)، "الاعتصام" للشاطبي (١/ ٣٦١).

الْعَمَلِيِّ مَوْجُودًا ثُمَّ لَمْ يُشْرَعِ الحُكْمُ دَلَالَةً عَلَيْهِ؛ كَانَ ذَلِكَ صَرِيحًا فِي أَنَّ الزَّائِدَ عَلَى مَا كَانَ هُنَالِكَ بِدْعَةٌ زَائِدَةٌ، وَمُخَالَفَةٌ لِمَا قَصَدَهُ الشارع؛ إذا فُهِمَ مِنْ قَصْدِهِ الْوُقُوفُ عِنْدَ مَا حَدَّ هُنَالِكَ، لَا الزِّيَادَةُ عَلَيْهِ وَلَا النُّقْصَانُ مِنْهُ»[١].

واته: بێدەنگبوون لەسەر کارێك پێویستبوونی هەبووە لەو سەردەمەدا وە هیچ حوکمێکی بۆ زیاد نەکراوە لە کاتی پێویستبوون دا زیاد لە حوکمی ئەو سەردەمە، ئەم شێوە بێدەنگیە وەکو دەق وایە، مەبەستی شەرعی تیایدا نە زیادکردنە وە نە کەمکردنە، وەکو (بانگ و قامەت بۆ نوێژی جەژن و ڕۆژگیران و نوێژە بارانە)، لە کاتێك دا پێویستی ئەم کارانە ئاشکرایەو لەگەڵ ئەوەش دا هیچ کارێك لەمانە ئەنجام نەدراوە، ئەمە ئاشکراییەکی ڕاست و ڕوونە کە زیادکردن تیایدا بیدعەیەکی زیادەیەو پێچەوانەی مەبەستی شەرعیە، داواکاری شەرعی تیایدا وەستانە لە سنوردا بەبێ زیادوکەم.

(ابن تیمیة) رحمه الله دەڵێت: «بل يقال: ترك رسول الله صلى الله عليه وسلم مع وجود ما يعتقد مقتضيا، وزوال المانع، سنة، كما أن فعله سنة. فلما أمر بالأذان في الجمعة، وصلى العيدين بلا أذان ولا إقامة، كان ترك الأذان فيهما سنة، فليس لأحد أن يزيد في ذلك، بل الزيادة في ذلك كالزيادة في أعداد الصلوات أو أعداد الركعات، ... وليس له أن يقول: هذه بدعة حسنة، بل يقال له كل بدعة ضلالة.

ونحن نعلم أن هذا ضلالة قبل أن نعلم نهيا خاصا عنها، أو نعلم ما فيها من المفسدة ... فإن كل ما يبديه المحدث لهذا من المصلحة، أو يستدل به من الأدلة، قد كان ثابتا على عهد رسول الله صلى الله عليه وسلم، ومع هذا لم يفعله رسول الله صلى الله عليه وسلم، فهذا الترك سنة خاصة، مقدمة على كل عموم وكل قياس»[٢].

واته: بەڵکو دەوترێت: نەکردنی پێغەمبەری خوا ﷺ کارێك لەگەڵ بوونی ئەوەی بە پێویست دانەنرێت بۆی و نەبوونی ڕێگریەك لە کردنی دا سوننەتە، وەکو چۆن کارەکانی سوننەتە، کاتێك

---

(١) "الموافقات" (٣/ ١٥٧)، "الاعتصام" (١/ ٣٦٠)، "حقيقة البدعة وأحكامها" لسعيد بن ناصر الغامدي (٢/ ٤٦).

(٢) "اقتضاء الصراط المستقيم لمخالفة أصحاب الجحيم" (٢/ ١٠٣)، "مجموع الفتاوى" (٢٦/ ١٧٢).

فەرمان دەدات بە بانگ بۆ جومعە، وە لەگەڵ ئەوەش دا هەردوو نوێژی جەژنەکە دەکات بەبێ بانگ و قامەت؛ ئەوا نەکردنی بانگ تیایان دا سوننەتە، کەس بۆی نیە زیادی کات تیایان دا، بەڵکو زیاد کردن تیایان دا وەکو زیادکردنی ژمارەی نوێژو ڕکاتەکانە ... وە بۆشی نیە بڵێت بیدعەی چاکەیە بەڵکو دەوترێت هەموو بیدعەیەك گومڕایی یە، ئێمە دەزانین ئەمە گومڕایی یە پێش ئەوەی بزانین ڕێگری یەکی تایبەتی لەسەرە، یاخود خراپەیەکی زۆری تێدایە، هەرچیەك داهێنەر بە چاکی بزانێت بۆی و بەڵگەی لەسەر بێنێتەوە، وە هەموو ئەو چاکانەش بوونی هەبووە لە سەردەمی پێغەمبەردا ﷺ و لەگەڵ ئەوەش دا پێغەمبەری خوا ﷺ نەیکردووە، ئەم نەکردنە سونەتێکی تایبەتەو لەپێش خوێندنەوەی هەموو جۆرە دارِشتنێکی گشتی وقیاسێکەوەیە.

ئایا نەکردن کارە؟

(هل الترک فعل؟)

ئیمامی (الشنقیطی) ﷺ بۆ ئەم بابەتە دەڵێت: «كَوْنُ الْكَفِّ فِعْلًا دَلَّتْ عَلَيْهِ آيَتَانِ كَرِيمَتَانِ مِنْ سُورَةِ «الْمَائِدَةِ» ، دَلَالَةً وَاضِحَةً لَا لَبْسَ فِيهَا، وَلَا نِزَاعَ. أَمَّا الْأُولَى مِنْهُمَا، فَهِيَ قَوْلُهُ تَعَالَى: ﴿ لَوْلَا يَنْهَىٰهُمُ ٱلرَّبَّـٰنِيُّونَ وَٱلْأَحْبَارُ عَن قَوْلِهِمُ ٱلْإِثْمَ وَأَكْلِهِمُ ٱلسُّحْتَ لَبِئْسَ مَا كَانُوا۟ يَصْنَعُونَ ﴿٦٣﴾﴾ [المائدة : ٦٣]. فَتَرْكُ الرَّبَّانِيِّينَ وَالْأَحْبَارِ نَهْيَهُمْ عَنْ قَوْلِ الْإِثْمِ وَأَكْلِ السُّحْتِ سَمَّاهُ اللهُ جَلَّ وَعَلَا فِي هَذِهِ الْآيَةِ الْكَرِيمَةِ صُنْعًا فِي قَوْلِهِ: ﴿لَبِئْسَ مَا كَانُوا۟ يَصْنَعُونَ﴾، أَيْ: وَهُوَ تَرْكُهُمُ النَّهْيَ الْمَذْكُورَ، وَالصُّنْعُ أَخَصُّ مِنْ مُطْلَقِ الْفِعْلِ، ... وَأَمَّا الْآيَةُ الثَّانِيَةُ، فَهِيَ قَوْلُهُ تَعَالَى: ﴿ كَانُوا۟ لَا يَتَنَاهَوْنَ عَن مُّنكَرٍ فَعَلُوهُ لَبِئْسَ مَا كَانُوا۟ يَفْعَلُونَ ﴿٧٩﴾﴾ [المائدة : ٧٩]. فَقَدْ سَمَّى جَلَّ وَعَلَا فِي هَذِهِ الْآيَةِ الْكَرِيمَةِ تَرْكَهُمُ التَّنَاهِيَ عَنِ الْمُنْكَرِ فِعْلًا، وَأَنْشَأَ لَهُ الذَّمَّ بِلَفْظَةِ بِئْسَ ... فِي قَوْلِهِ: ﴿ لَبِئْسَ مَا كَانُوا۟ يَفْعَلُونَ ﴾. أَيْ: وَهُوَ تَرْكُهُمُ التَّنَاهِيَ، عَنْ كُلِّ مُنْكَرٍ فَعَلُوهُ، ... وَقَدْ دَلَّتْ أَحَادِيثُ نَبَوِيَّةٌ عَلَى ذَلِكَ؛ كَقَوْلِهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «الْمُسْلِمُ مَنْ سَلِمَ الْمُسْلِمُونَ مِنْ لِسَانِهِ وَيَدِهِ»، فَقَدْ سَمَّى صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي هَذَا الْحَدِيثِ تَرْكَ أَذَى الْمُسْلِمِينَ إِسْلَامًا، وَمِمَّا

يَدُلُّ مِنْ كَلَامِ الْعَرَبِ عَلَى أَنَّ التَّرْكَ فِعْلٌ قَوْلُ بَعْضِ الصَّحَابَةِ فِي وَقْتِ بِنَائِهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِمَسْجِدِهِ بِالْمَدِينَةِ:

لَئِنْ قَعَدْنَا وَالنَّبِيُّ يَعْمَلُ ... لَذَاكَ مِنَّا الْعَمَلُ الْمُضَلِّلُ»[١].

وە دەڵێت: «وَالصَّحِيحُ أَنَّ الْكَفَّ فِعْلٌ، كَمَا دَلَّ عَلَيْهِ الْكِتَابُ وَالسُّنَّةُ وَاللُّغَةُ ؛ كَمَا تَقَدَّمَ»[٢].

واتە: نەکردن کارە یان نا؟ دوو ئایەتی سورەتی [المائدة] بەڵگەیە لەسەر ئەوەی نەکردن کارە بە شێوەیەکی ڕوون و ئاشکرا، یەکەم ئایەت سەرزەنشتی قەشەو عابیدەکانی گاورەکان دەکات لە ئەنجام نەدانی فەرمان بە چاکەو ڕێگری لە خراپە کە ڕێگر نەبوون لە تاوان و حەرام خواردنەکانی خەڵکی، بۆیە لە ئاستی ئەمەدا خوای پەروەردگار پێیان دەفەرموێت: ﴿لَبِئْسَ مَا كَانُوا۟ يَصْنَعُونَ ﴿٦٣﴾﴾ [المائدة : ٦٣]. خراپترین کارە کردوویانە، نەکردنی کارەکانیان بەکردن ناو بردووە، بۆیە وشەی (صنع) دروستکردن تایبەتترە تا (فعل) کارکردن.

ئایەتی دووەمیش بە هەمان شێوە سەرزەنشتی گاورەکان دەکات بەوەی ڕێگر نەبوون لە بەربەستکردنی خراپەکان دا، بە هەمان شێوە دەفەرموێت: ﴿لَبِئْسَ مَا كَانُوا۟ يَفْعَلُونَ ﴿٧٩﴾﴾ [المائدة : ٧٩]. خراپترین کارە کردوویانە، بە وشەی (بئس) بە تایبەت بۆ بەخراپ باسکردن بەکاردەهێنرێت، هەردوو ئایەتەکە لە ئاستی نەکردنی کارەکانیان بە کردەوەو کردن ناو دەبات، وە فەرموودەکەش پێغەمبەری خوا ﷺ وازلێهێنانی ئازاری موسوڵمان بە موسوڵمان بوون ناو دەبات، وە لە قسەی عەرەبیش دا بە هەمان بەکارهێنانە وەکو هاوەڵان لە کاتی مزگەوت کرنەوەکەی مەدینەدا دەیان وت: گەر دابنیشتینایەت و پێغەمبەر ﷺ کاری بکردایە ئەوا کارێکی گومڕایی بوو ئێمە دەمان کرد، بەم شێوەیە ڕای دروست ئەوەیە نەکردن کارە وەك بەڵگەی قورئان وسونەت و زمان ڕوونی کردەوە.

---

[١] "أضواء البيان" للشنقيطي (٦/ ٤٨).

[٢] "أضواء البيان" للشنقيطي (٦/ ٥٠).

ئیمامی (الشوكاني) رحمه الله دەڵێت: «تركه صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِلشَّيْءِ، كَفِعْلِهِ لَهُ فِي التَّأَسِّي بِهِ فِيهِ، قَالَ ابْنُ السَّمْعَانِيِّ: إِذَا تَرَكَ الرَّسُولُ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ شَيْئًا وَجَبَ عَلَيْنَا مُتَابَعَتُهُ فِيهِ»[1].

واتە: نەكردنی كارێك لای پێغەمبەر ﷺ وەكو كرداری وایە پێویستە شوێنكەوتەی بین، ئیمامی (ابن السمعاني) رحمه الله دەڵێت: گەر پێغەمبەری خوا ﷺ كارێكی نەكرد واجبە شوێنكەوتەی بین تیای دا.

وە ئیمامی (القسطلاني) رحمه الله دەڵێت: «وتركه صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سنة كما أن فعله سنة»[2].

الشَّيخ (الألباني) رحمه الله دەڵێت: «لأن السنة على قسمين: سنة فعلية وسنة تركية»[3].

مەرجەكانی ئەم یاسایە «أن يترك الشارع الفعل مع وجود مقتضاه وعدم المانع منه»، یاخود بەم جۆرە «إذا ترك الرسول ﷺ فعل عبادة من العبادات مع كون موجبها وسببها المقتضي لها قائماً ثابتاً، والمانع منها منتفياً فإن فعلها بدعة»[4].

واتە: ئەگەر پێغەمبەری خوا ﷺ جۆرێك لە عیبادەتی نەكرد لەگەڵ بوونی هۆكارو پێویستیەكانی لەو كاتەدا، وە نەبوونی هیچ ڕێگریەك لە كردنی دا؛ ئەوا كردنی ئەم كارە بیدعەیە.

ئەم یاسایە لە دوو مەرج پێكهاتووە:

یەكەم: **(وجود مقتضاه)**: هۆكارو پێویستیەكانی بوونی بووبێت لە سەردەمی پێغەمبەردا ﷺ لەگەڵ ئەم بونانەش دا نەیكردبێت پێغەمبەر ﷺ.

دووەم: **(انتفاء الموانع)**: نەبوونی هیچ جۆرە ڕێگری یەك لە كردنی دا لە سەردەمی پێغەمبەردا ﷺ.

---

(١) "إرشاد الفحول إلى تحقيق الحق من علم الأصول" للشوكاني (١/ ١١٩).

(٢) "الإبداع في مضار الابتداع" لعلي محفوظ ص٤٢.

(٣) "حجة النبي ﷺ" ص١٠٠.

(٤) "قواعد معرفة البدع" لمحمد حسين الجيزاني ص٧٧.

بەم دوو مەرجە نەکردنەکانی پێغەمبەر ﷺ بەڵگەیەو واجبە شوێنکەوتەی بین، بە نەکردنی دەبێتە کارێکی سونەت، وە بە کردنی دەبێتە کارێکی داهێنراو بەسەر خاوەنەکەیەوە.

«يشترط لاعتبار الترك سنة مواظبة الرسول ﷺ على الترك»[١].

واتە: مەرجی ڕەچاوکردن لە نەکردن دا کە دەبێتە سوننەتی نەکردن، بەردەوامی نەکردنی پێغەمبەر ﷺ لەو کارە.

نەکردنی پێغەمبەر ﷺ ئەوەیە (عمر بن عبدالعزيز) رحمه الله دەڵێت: «فَإِنَّ السُّنَّةَ إِنَّمَا سَنَّهَا مَنْ قَدْ عَلِمَ مَا فِي خِلَافِهَا مِنْ الْخَطَإِ وَالزَّلَلِ وَالْحُمْقِ وَالتَّعَمُّقِ»[٢].

واتە: ئەوەی سونەتی دارشتووە زانا بووە بەسەر پێچەوانەکەی و بەرامبەری دا کە هەڵەو نەزانین و زیادەڕەویی وکەم عەقڵیە، واتە نەکردنەکانی پێغەمبەر ﷺ.

جۆرەکانی نەکردنی کارەکان لە لایەن پێغەمبەرەوە ﷺ

نەکردنی کارێك لە کارەکان لەلایەن پێغەمبەرەوە ﷺ لەم جۆرانە بەدەر نیە[٣]:

١. نەکردنی پێغەمبەر ﷺ لەبەر پێویستی نەبوونی لەو کاتەدا (وە نەبوونی هیچ ڕێگرییەك لە کردنی دا): کردنی ئەم کارە سونەت نیە، بەڵکو ڕێگە پێدراوە ئەگەر هەرکاتێك پێویستی بۆ دروست بوو وە بەڵگەی شەرعیش پشتگیری کرد وەکو (مصالح المرسلة أو القياس) بەتایبەت لەوکارانەی دەرك بە سودەکانی دەکرێت، وەکو: شەڕکردن لەگەڵ ئەوانەی زەکاتیان نەدەدا لە هەڵگەڕاوەکان، بەڵام ئەگەر عیبادەت بوو دەرك بە هیچ شتێك نەدەکرا تیای دا ئەوا کردنی دەبێتە بیدعە، لەبەر ئەوەی گەر عیبادەت بوایە دەبوو.

(١) "حقيقة البدعة وأحكامها" لسعيد بن ناصر الغامدي (١/ ٣٢٠)، "القواعد النورانية" لابن تيمية ص١٠٢، "المستصفى" للغزالي (٢/ ٢٢٣).

(٢) "سنن أبي داود" (٤٦١٢)، "البدع" لابن وضاح (٧٤)، "القدر" للفريابي (٤٤٦)، "الشريعة" للآجري (٥٢٩)، "الابانة الكبرى" لابن بطة (١٦٤)، "القضاء والقدر" للبيهقي (٥٣٩).

(٣) "قواعد معرفة البدع" لمحمد حسين الجيزاني ص٧٨، "حقيقة البدعة وأحكامها" لسعيد بن ناصر الغامدي (٢/ ٤٤).

٢. نەکردنی کارێك لە لایەن پێغەمبەرەوە ﷺ بە هۆکاری ڕێگرییەك لەکردنی دا، لەگەڵ بوونی پێویستیش دا بۆی: وەکو: نوێژی تەراویحی شەوانی ڕەمەزان بە جەماعەت لە مزگەوت دا لە ترسی فەرز نەبوون لەسەر موسوڵمانان، وە کۆکردنەوەی قورئان لە یەك (مصحف)دا لەبەر هۆکاری دابەزینی زیاتری قورئان و ئەگەری سڕینەوە (نسخ) و گۆڕانکاری لە قورئان دا لە لایەن خوداوە ﷻ.

٣. نەکردنی کارێك لە لایەن پێغەمبەر ﷺ لەگەڵ بوونی پێویستی و نەبوونی ڕێگری دا: ئەم نەکردنە لەم حاڵەتەدا سونەتە، وەکو: بانگ دان بۆ نوێژی تەراویح و جەژنەکان و دواخستنی وتاری جەژن بۆ دوای نوێژی جەژن، ئەم جۆرە تەرك نەکردنە سونەتە بە کردنی «فوضعه تغيير لدين الله»[١] گۆڕانکاریە لە دینی خوادا ﷻ.

تێبینی:

١. نەکردنی کارە حەلاڵەکان و عیبادەتەکان دوو جۆرە:

یەکەم: گەر کاروبارە حەلاڵەکان لە خواردن و جل وبەرگ وخەوتن و ژن هێنان ... یاخود جۆرێك لە جۆرەکانی عیبادەت نەکات لە ڕووی نەتوانین و تەمەڵی و کارە خۆییەکانەوە بەبێ مەبەست بوونی تیایدا وەکو عیبادەت و دینداری؛ ئەوا ئەم کاری نەکردنە نابێتە بیدعە.

گەر عیبادەت نەکردن بێت بەگوێرەی داواکاری کارەکەو بوون و نەبوونی پاساوو تاوان دەدرێت بەسەری دا، وە ئەگەر کارە حەلاڵەکان بێت لەبەر زیان و زەرەمەندی بۆ لاشەی یان حەز لێنەکردنی بە سروشتی خۆی یاخود بە هۆکاری گومان (شبه) تیای دا؛ ئەوا حەلاڵەو تاوانی تیای دا نیە.

دووەم: نەکردنی کارە حەلاڵ و ڕێگە پێدراوەکان بەڵام بە نیەتی دینداری و عیبادەت، گەر ئەم کارە لە هەر بوارێکی (عبادات ومعاملات وعادات) بێت، پێی دەوترێت داهێنراوو بە بیدعە لەسەر خاوەنەکەی دەنوسرێت، وەکو ئەو کەسانەی هاتن بۆ لای خێزانەکانی پێغەمبەر ﷺ پرسیاری عیبادەتەکانی پێغەمبەریان ﷺ کردو بەلایانەوە کەم بوو، پاشان هەریەکەی بڕیاری

(١) "اقتضاء الصراط المستقيم لمخالفة أصحاب الجحيم" (٢/ ١٠٢).

حەرامکردن و واجب کردنی کارێکی لەسەر خۆی دا، «قَالَ أَحَدُهُمْ: أَمَّا أَنَا فَإِنِّي أُصَلِّي اللَّيْلَ أَبَدًا، وَقَالَ آخَرُ: أَنَا أَصُومُ الدَّهْرَ وَلاَ أُفْطِرُ، وَقَالَ آخَرُ: أَنَا أَعْتَزِلُ النِّسَاءَ فَلاَ أَتَزَوَّجُ أَبَدًا، فَجَاءَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَيْهِمْ، فَقَالَ: «أَنْتُمُ الَّذِينَ قُلْتُمْ كَذَا وَكَذَا، أَمَا وَاللهِ إِنِّي لَأَخْشَاكُمْ للهِ وَأَتْقَاكُمْ لَهُ، لَكِنِّي أَصُومُ وَأُفْطِرُ، وَأُصَلِّي وَأَرْقُدُ، وَأَتَزَوَّجُ النِّسَاءَ، فَمَنْ رَغِبَ عَنْ سُنَّتِي فَلَيْسَ مِنِّي»(١).

واتە: یەکێکیان وتی: ناخەوم و هەموو شەو شەونوێژ دەکەم، یەکێکی تریان وتی: هەموو ساڵەکە بەڕۆژوو دەبم و نایشکێنم، یەکێکی تریان وتی: هەتا هەتایە ژن ناهێنم، پێغەمبەر ﷺ هاتوو فەرمووی: من بەڕۆژوو دەبم و هەندێك کات نایگرم و نوێژدەکەم و دەشخەوم و ژنیش دەهێنم، ئەوەی پشت لە سوننەتی من دەکات لە من نیە.

یاخود وەکو ئەو پیاوەی ناوی (أبو اسرائیل) بوو نەزری کردبوو بە پێوە بێت و دانەنیشێت، وە نەچێتە بەر سێبەرو قسەش نەکات و بەڕۆژووش بێت، پێغەمبەر ﷺ پێی فەرموو: «مُرْهُ فَلْيَتَكَلَّمْ وَلْيَسْتَظِلَّ وَلْيَقْعُدْ، وَلْيُتِمَّ صَوْمَهُ»(٢).

واتە: فەرمانی پێ بکەن با قسە بکات و بچێتە ژێر سێبەرو دانیشێت و ڕۆژووەکەی بگرێت.

هەروەك پیاوێك گۆشتی لەسەر خۆی حەرام کردو پرسی بە پێغەمبەر ﷺ کرد، پاشان ئەم ئایەتەی لەسەر هاتە خوارەوە: ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ لَا تُحَرِّمُواْ طَيِّبَٰتِ مَآ أَحَلَّ ٱللَّهُ لَكُمۡ وَلَا تَعۡتَدُوٓاْۚ إِنَّ ٱللَّهَ لَا يُحِبُّ ٱلۡمُعۡتَدِينَ ٨٧﴾ [المائدة: ٨٧].

واتە: ئیمانداران حەڵاڵەکان لەسەر خۆتان حەرام مەکەن و سنور مەبەزێنن.

کێشانەی تەواو لێرەدا ئەوەیە هەر کارێك لە هەر بوارێکی دین دا بێت یاخود دونیا گەر گۆڕانکاری تیادا بکات و لە شێوازی خۆی بیترازێنێت بە نیەتی عیبادەت و ڕەزامەندی خواو

(١) رواه البخاري (٥٠٦٣)، ومسلم (١٤٠١)، والنسائي في "الكبرى" (٥٣٠٥)، وأحمد (١٣٥٣٤)، وابن حبان في "صحيحه" (١٤)، والبزار في "المسند" (٦٨٠٧)، والبيهقي في "الشعب" (٥٠٩٣)، واللالكائي في "شرح أصول اعتقاد" (١٣٨)، والآجري في "الشريعة" (٩٦).

(٢) رواه البخاري (٦٧٠٤)، وابن ماجه (٢١٣٦)، وأبو داود (٣٣٠٠)، وسبق تخريجه ص٢٨٥.

دینداری و بەرگی دینی بەبەردا بپۆشێت دەبێتە بیدعەو خاوەنەکەی بیدعەکارو تاوانبار دەبێت.

ئەمە ئەو کارانەیە خوای گەورە ڕەخنەی لە گاورەکان گرت کاتێك لەسەر خۆیان کۆمەڵێك کاریان بە نیەتی عیبادەت و دینداری ئەنجامیان دەداو پاشان پەیوەست نەبوون پێوەی ﴿وَرَهْبَانِيَّةً ٱبْتَدَعُوهَا مَا كَتَبْنَـٰهَا عَلَيْهِمْ إِلَّا ٱبْتِغَآءَ رِضْوَٰنِ ٱللَّهِ فَمَا رَعَوْهَا حَقَّ رِعَايَتِهَا﴾ [الحديد: ٢٧].

الشَيخ (عبدالرحمن بن ناصر السعدي) ﷺ دەڵێت: «فهم ابتدعوا من عند أنفسهم عبادة، ووظفوها على أنفسهم، ... قصدهم بذلك رضا الله تعالى، ... وما قاموا بها ولا أدوا حقوقها، فقصروا من وجهين: من جهة ابتداعهم، ومن جهة عدم قيامهم بما فرضوه على أنفسهم»[١].

واتە: عیبادەتیان لەسەر خۆیان داناو بەرنامەڕێژیان کرد بۆ خۆیان و مەبەستیشیان ڕەزامەندی خوا بوو ﷻ، لەگەڵ ئەوەش دا پەیوەست نەبوون پێوەی لە دوو لاوە کەمتەرخەم بوون: لەلایەك بیدعەیان داهێناو لەلایەکی تریش هەڵنەستان بە جێبەجێکردنی و بردنە سەری.

٢. نەکردنەکانی پێغەمبەر ﷺ دوو جۆرە:

یەکەم: **کارێکی ڕانەهاتوو لەسەری (الفعل بغير الجبلي): واتە کارە دینیەکان.**

دووەم: **کارێکی ڕاهاتوو لەسەری (الفعل الجبلي): واتە کارە سروشتیەکانی دونیا.**

یەکەم: **کارێکی ڕانەهاتوو لەسەری (الفعل بغير الجبلي):** ئەوکارانەیە وەکو عیبادەت و ئاداب و پێویستیەکانی گەیاندنی دین، ئەمانە هەمووی دەبێتە شەریعەت و یاسا یاخود سوننەت وەکو دین ڕەچاو دەکرێت.

دووەم: **کارێکی ڕاهاتوو لەسەری (الفعل الجبلي):** ئەوکارانەی پێغەمبەر ﷺ کردویەتی یان نەیکردووە (الفعل والترك) دەرکەوتووە ڕاهاتنێکی سروشتی ئادەمیزادە، وەکو: خواردنی لەکاتی برسێتی دا، وە خواردنەوەی لەکاتی تینویەتی دا، وە خەوتنی لەکاتی هیلاکی دا، لەمانەدا شێوازی چۆنێتی ئەنجامدانی ئەم کارانە پێی دەوترێت سوننەت، ناچێتە ژێر باری ئەم بابەتەوە، وەکو: بە دەستی ڕاست خواردن و لەسەر لای ڕاست خەوتن و بە دەست نوێژەوەو ... .

---

(١) "تيسير الكريم الرحمن في تفسير كلام المنان" ص٨٤٢، "تفسير ابن كثير" (٨/ ٢٧).

ئەوکارە سروشتیانەی ئادەمیزاد لای زانایان پێی دەوترێت (ما فعله وتركه اتفاقاً)[١]. ئەوەی کردویەتی و نەیکردووە وا گونجاوە بەبێ مەبەست، ئەوەی کردوویەتی وەکو نمونەکانی پێشووی لە خواردن و ... ، ئەوەی نەیکردووە بە شێوەی وا گونجاو: نەخواردنی ئاو لەکاتی تەواف دا لەبەر نەبوونی پێویستی بۆ خۆی، جۆری حەزلێکردنی خواردنەکان، چەند سەردانی خەڵکی وچەند خەوتن ... ، هاوەڵان زانیویانە کارە خۆییەکانی پێغەمبەر ﷺ پەیوەندی بە خودی پێغەمبەرەوە ﷺ هەیە وەکو دونیایی و جیایان کردۆتەوە لە کارە دینی و پێویستیەکانی، وە گەر ڕووداوێکیش بووبێت پرسیان پێکردووە، وەکو خواردنی گۆشتی (ضب) جۆرێکە لە گیانلەبەران (شێوەی وەکو مارمێلکە وایە) جارێك دایان نا لەسەر سفرەی پێغەمبەر ﷺ هەواڵیان دایەو «فَرَفَعَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَدَهُ عَنِ الضَّبِّ، فَقَالَ خَالِدُ بْنُ الوَلِيدِ: أَحَرَامٌ الضَّبُّ يَا رَسُولَ اللَّهِ؟ قَالَ: «لاَ، وَلَكِنْ لَمْ يَكُنْ بِأَرْضِ قَوْمِي، فَأَجِدُنِي أَعَافُهُ»»[٢].

واتە: دەستی هەڵبڕی و وتیان حەرامە ئەی پێغەمبەری خوا ﷺ؟ فەرمووی: نەخێر، بەڵکو لەو شوێنەی من و قەومەکەمی لێبووە نەخوراوە، لەبەر ئەوە حەزم ناچێتە سەری.

عَنْ عَلِيٍّ ﷺ قَالَ: أَمَرَنَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِأَكْلِ الثُّومِ، قَالَ: «وَلَوْلَا أَنَّ الْمَلَكَ يَنْزِلُ عَلَيَّ لَأَكَلْتُهُ»[٣].

واتە: ئیمامی (عەلی) ﷺ دەڵێت: پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمانی دا بەخواردنی سیرو فەرمووی: ئەگەر فریشتە نەهاتایەت بۆ لام دەمخوارد.

وەکو الشيخ (العثيمين) ﷺ دەربارەی چوونە ناو شاری مەکەو چوونە ناو مزگەوتی (المسجد الحرام)، وە کە پێغەمبەری خوا ﷺ لە بەری سەرەوەی مەککە چووەتە ناو شاری

(١) "حقيقة البدعة وأحكامها" لسعيد بن ناصر الغامدي (٢/ ٤٤).

(٢) رواه البخاري (٥٣٩١)، ومسلم (١٩٤٥)، وابن ماجه (٣٢٤١)، وأبو داود (٣٧٩٤)، والنسائي في "الكبرى" (٤٨٠٩)، وأحمد (١٦٨١٥)، والدارمي في "السنن" (٢٠٦٠)، وابن حبان في "صحيحه" (٥٢٦٣)، والطبراني في "الكبير" (٣٨١٥)، وأبو نعيم في "الطب النبوي" (١٧٢)، والبغوي في "شرح السنة" (٢٧٩٩)، والطحاوي في "شرح مشكل الآثار" (٣٢٨٥).

(٣) رواه الطبراني في "الأوسط" (٢٥٩٩)، والبزار في "المسند" (٧٤٨)، وأبو نعيم في "الحلية" (٨/ ٣٥٧)، والطحاوي في "شرح مشكل الآثار" (٦٦٢٦)، وصححه الألباني في "صحيح الجامع الصغير" (٤٤٩٣).

مەککەو لە بەری خوارەوە چووەتە دەرەوەی مەککە، وە لە دەرگای (بني شيبة)وە چووەتە مزگەوتی حەرەمەوە، ئایا ئەمانە سونەتە؟ بەم شێوەیە دەڵێت: «وهل هذا سنة مقصودة، أو وقع اتفاقاً؟ بمعنى هل يتعمد الإنسان أن يذهب ليدخل من أعلاها، أو نقول إذا كان طريقه من أعلاها، فالأفضل ألا يعدل عنه إلى مكان آخر؟

ولكن الذي يظهر أنه يسن إذا كان ذلك أرفق لدخوله، ودليل هذا أن النبي صلّى الله عليه وسلّم لم يأمر أن يدخل الناس من أعلاها ... وهل الدخول من باب بني شيبة، ... من السنن المقصودة أو التي وقعت اتفاقاً؟

الجواب: يقال فيه ما يقال في دخول مكة»[1].

واتە: چوونە شاری مەککەو مزگەوتی حەرەمەوە ئەگەر ڕێگەکەی لەو شوێنەوە بوو کارئاسان بوو ئەوە سوننەتە، وە ئەگەر نا نابێت بیگۆڕێت، لەبەر ئەوەی بەو شێوازە سروشتی یە کارەکەی بۆ گونجاوەو ڕێکەوتووە، پێغەمبەر ﷺ فەرمانی نەداوە بەو شێوانە ئەنجام بدرێت.

قژ درێژکردن و هێشتنەوە بۆ پیاوان پرسیار لە الشَّيخ (العثيمين) رَحِمَهُ اللهُ دەکرێت: «هل اتخاذ الشعر عادة أو عبادة؟

ويرى آخرون أن هذا من الأمور العادية، بدليل قول الرسول صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الذي رآه قد حلق بعض رأسه وترك بعضه، فنهاهم عن ذلك، وقال: «احلقوا كله أو ذروا كله»، وهذا يدل على أن اتخاذ الشعر ليس بعبادة، وإلا، لقال: أبقه، ولا تحلق منه شيئا!»[2].

واتە: هێشتنەوەو درێژکردنی قژ ئایا عیبادەتە یان عادەتە؟ هەندێك لە زانایان دەڵێن کارە عادەتیەکانە، بە بەڵگەی ئەوەی پێغەمبەر ﷺ بینی کەسێك هەندێك لە سەری تاشیوەو هەندێکی تری نەتاشیوە فەرمووی: یان هەمووی بتاشە یان واز لە هەمووی بێنە، ئەمە بەڵگەیە لەسەر ئەوەی هێشتنەوەی قژ عیبادەت نیە، وە ئەگەر نا دەیفەرموو: بیهێڵەوەو هیچی مەتاشە، یاخود (موعظة)

---

(١) "الشرح الممتع على زاد المستقنع" (٧/ ٢٢٨، ٢٢٩).

(٢) "مجموع فتاوى ورسائل العثيمين" (٨/ ٦٣٨).

ئامۆژگاری کردنی خەڵکی لەسەر گۆڕستان سونەت نیە لەگەڵ دفن کردنی هەموو مردوویەك دا، وەکو الشَیخ (محمد صالح المنجد) حَفِظَهُ اللّٰہُ دەڵێت: «غير مشروع؛ لأن الرسول صلى الله عليه وسلم ما قصد الجلوس للموعظة وإنما قصد الجلوس حتى ينتهوا من إلحاد القبر، فرق بين ما يحدث اتفاقا وما يحصل قصدا؛ ولهذا ما فعلها في غير هذا الموضع. والله أعلم»[١].

واتە: ئەم کارە سوننەت نیە لەبەر ئەوەی پێغەمبەر ﷺ مەبەستی دانیشتن نەبووە بۆ ئامۆژگاری، بەڵکو مەبەستی تا لێبوونەوە بووە لە هەڵکەندنی گۆڕەکە، جیاوازی هەیە ئەوەی ڕوی داوە بە ڕێکەوت و ئەوەی ڕوی داوە بە مەبەست، لەبەر ئەوە بێجگە لەو جارە هیچ جارێکی تر نەیکردووە.

یاسایەك بۆ زانینی نەکردنەکانی پێغەمبەر ﷺ

ئیمامی (ابن القيم) رَحِمَهُ اللهُ دەڵێت: «فَصْلٌ [نَقْلُ التَّرْكِ]. وَأَمَّا نَقْلُهُمْ لِتَرْكِهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَهُوَ نَوْعَانِ، وَكِلَاهُمَا سُنَّةٌ؛ أَحَدُهُمَا: تَصْرِيحُهُمْ بِأَنَّهُ تَرَكَ كَذَا وَكَذَا وَلَمْ يَفْعَلْهُ، كَقَوْلِهِ فِي شُهَدَاءِ أُحُدٍ: «وَلَمْ يُغَسِّلْهُمْ وَلَمْ يُصَلِّ عَلَيْهِمْ» وَقَوْلِهِ فِي صَلَاةِ الْعِيدِ «لَمْ يَكُنْ أَذَانٌ وَلَا إقَامَةٌ وَلَا نِدَاءٌ» وَقَوْلِهِ فِي جَمْعِهِ بَيْنَ الصَّلَاتَيْنِ «وَلَمْ يُسَبِّحْ بَيْنَهُمَا وَلَا عَلَى أَثَرِ وَاحِدَةٍ مِنْهُمَا» وَنَظَائِرُهُ.

وَالثَّانِي: عَدَمُ نَقْلِهِمْ لِمَا لَوْ فَعَلَهُ لَتَوَفَّرَتْ هِمَمُهُمْ وَدَوَاعِيهِمْ أَوْ أَكْثَرُهُمْ أَوْ وَاحِدٌ مِنْهُمْ عَلَى نَقْلِهِ؛ فَحَيْثُ لَمْ يَنْقُلْهُ وَاحِدٌ مِنْهُمْ أَلْبَتَّةَ وَلَا حَدَّثَ بِهِ فِي مَجْمَعٍ أَبَدًا عُلِمَ أَنَّهُ لَمْ يَكُنْ، وَهَذَا كَتَرْكِهِ التَّلَفُّظَ بِالنِّيَّةِ عِنْدَ دُخُولِهِ فِي الصَّلَاةِ، وَتَرْكِهِ الدُّعَاءَ بَعْدَ الصَّلَاةِ مُسْتَقْبِلَ الْمَأْمُومِينَ وَهُمْ يُؤَمِّنُونَ عَلَى دُعَائِهِ دَائِمًا بَعْدَ الصُّبْحِ وَالْعَصْرِ أَوْ فِي جَمِيعِ الصَّلَوَاتِ، وَتَرْكِهِ رَفْعَ يَدَيْهِ كُلَّ يَوْمٍ فِي صَلَاةِ الصُّبْحِ (أي: القنوت).

وَمِنْ الْمُمْتَنِعِ أَنْ يَفْعَلَ ذَلِكَ وَلَا يَنْقُلُهُ عَنْهُ صَغِيرٌ وَلَا كَبِيرٌ وَلَا رَجُلٌ وَلَا امْرَأَةٌ أَلْبَتَّةَ ... وَمِنْ هَا هُنَا يُعْلَمُ أَنَّ الْقَوْلَ بِاسْتِحْبَابِ ذَلِكَ خِلَافُ السُّنَّةِ؛ فَإِنَّ تَرْكَهُ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سُنَّةٌ كَمَا أَنَّ

---

(١) "موقع الاسلام سؤال وجواب" لمحمد صالح المنجد (٥/ ٤٠٧٢).

فِعْلَهُ سُنَّةٌ »[١].

واتە: ڕێگە بۆ زانینی (الترك) نەکردنەکانی پێغەمبەری خوا ﷺ دوو ڕێگەیە:

یەکەم: باسکردنی لەلایەن هاوەڵانەوە ڕاستەوخۆ کە ئەو کارەو ئەو کارەی نەکردووە وەکو: وتنیان بۆ شەهیدانی ئوحود کە نەیشۆردن، وە بۆ نوێژی جەژن نە بانگ و نە قامەتی نەکرد، وە لە نوێژی کۆکردنەوەدا هیچ سوننەتێکی لە نێوانیان دا نەکرد.

دووەم: نەگەیاندنی هاوەڵان بۆ کارێك پێغەمبەری خوا ﷺ گەر بیکردایە ئەوا هەوڵ و خەمخۆری دینی زۆریان یان یەکێکیان دەبووە هۆکاری گەیاندنی، کاتێك کەسێك نەیگەیاندووە بە هیچ شێوەیەك و قسەی لەسەر نەکراوە لە هیچ کۆڕوکۆمەڵێك دا، بەمەدا دەزانرێت کە نەبووەو نەکراوە، وەکو: نەکردنی وتنی نیەت بۆ نوێژەکان یان نەکردنی دوعاو پاڕانەوەی دوای نوێژە فەرزەکان بە کۆمەڵ یاخود نەکردنی قنوتی بەیانیان بەردەوام، لێرەدا دەزانرێت بەباش دانانی ئەمانە پێچەوانەی سونەتە، نەکردنی کارە نەکراوەکانی پێغەمبەر ﷺ وەکو چۆن کردنی سوننەتە.

تەواوکاری یاساکەی پێشوو

بۆ تەواوکردنی یاساو بنەمای پێشوو هەر کارێك پێغەمبەری خوا ﷺ نەیکردبوو لەگەڵ بوونی پێویست دا بۆی و نەبوونی هیچ ڕێگریەك ئەوا کردنی داهێنراوە «إذا تَرَكَ الرسول صلى الله عليه وسلم فعل عبادة من العبادات مع كون موجبها وسببها المقتضي لها قائمًا ثابتًا، والمانع منها منتفيًا؛ فإن فعلها بدعة»[٢]، یاسایەکی ترمان پاڵپشت و تەواوکاریەتی ئەویش: «كل عبادة من العبادات ترك فعلها السلف الصالح من الصحابة والتابعين وتابعيهم أو نقلها أو تدوينها في كتبهم أو التعرض لها في مجالسهم فإنها تكون بدعة بشرط أن يكون المقتضي لفعل هذه العبادة قائمًا والمانع منه منتفيًا»[٣].

---

(١) "إعلام الموقعين عن رب العالمين" لابن القيم (٢/ ٢٨١).

(٢) أنظر "اقتضاء الصراط المستقيم" لابن تيمية (٢/ ٥٩١ – ٥٩٧)، و "مجموع الفتاوى" لابن تيمية (٦/ ١٧٢)، و "الاعتصام" للشاطبي (١/ ٣٦١)، و "الإبداع في مضار الابتداع" لعلي محفوظ ص٣٤ – ٣٥. "قواعد معرفة البدع" لمحمد حسين الجيزاني ص٧٥.

(٣) "قواعد معرفة البدع" لمحمد حسين الجيزاني ص٧٩.

واتە: هەموو عیبادەتێك لە عیبادەتەکانی پێشینە صالحەکان لە هاوەڵان و دوو چینی دوای ئەوان لە شوێنکەوتووان نەیان کردبوو وە نە گەیاندبوویان وە نە نوسیبێتیانەوە لە سەرچاوەکانیان دا یان باسێکی نەکرابێت لە کۆڕو کۆمەڵەکانیان دا؛ ئەوا کردنی بیدعەیە بەمەرجێك بوونی پێویستی ئەم عیبادەتە هەبوو بێت و ڕێگریەك لە کردنی دا نەبوبێت لەو کاتەدا.

بەڵگەی بنەما بوونی ئەم یاسایە: (حذيفة بن اليمان) ﷺ دەڵێت: «كُلُّ عِبَادَةٍ لَمْ يَتَعَبَّدْهَا أَصْحَابُ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَلَا تَعَبَّدُوهَا ...»[1]، وە دەفەرموێت: «يَا مَعْشَرَ الْقُرَّاءِ! اسْلُكُوا الطَّرِيقَ، فَلَئِنْ سَلَكْتُمُوهَا؛ لَقَدْ سَبَقْتُمْ سَبْقًا بَعِيدًا، وَلَئِنْ أَخَذْتُمْ يَمِينًا وَشِمَالًا، لَقَدْ ضَلَلْتُمْ ضَلَالًا بَعِيدًا»[2].

واتە: هەر عیبادەتێك هاوەڵانی پێغەمبەر ﷺ نەیان کردبێت مەیکەن، خاوەن شارەزاییە دینیەکان ڕێگاکە بگرن، گەر بیگرنەبەر پێشکەوتنێکی گەورە بەدەست دەهێنن، وە گەر بەلای ڕاست و چەپ دا بڕۆن گومڕاییەکی دوورتان توش دەبێت.

(عبدالله ی کوڕی مەسعود) ﷺ دەفەرموێت: «اتَّبِعُوا آثَارَنَا، وَلَا تَبْتَدِعُوا؛ فَقَدْ كُفِيتُمْ»[3].

واتە: شوێنکەوتەی پاشماوەو کارەکانمان بن، خاوەنی داهێنراو مەبن، ئیتر بەستانە.

ئیمامی (مالك ابن أنس) ﷺ دەڵێت: «لَنْ يُصْلِحَ آخِرَ هَذِهِ الْأُمَّةِ إِلَّا مَا أَصْلَحَ أَوَّلَهَا»[4].

واتە: کۆتایی ئەم ئومەتە چاك نابێت تاوەکو بە شێوازی چاکبوونی سەرەتایی ئەم ئومەتە نەبێت.

---

(١) "الحوادث والبدع" للطرطوشي ص١٤٩، وفي"الاعتصام" للشاطبي (٢/ ٦٣٠)، وسبق تخريجه ص٥٨ .

(٢) رواه البخاري (٧٢٨٢)، وابن بطة في "الإبانة" (١٩٦)، وابن وضاح في "البدع" (١٣)، سبق تخريجه ص٥٨.

(٣) رواه أحمد في "الزهد" (١٦٢)، والوكيع في "الزهد" (٣١٥)، وابن نصر في "السنة" (٧٨)، وسبق تخريجه ص٥٥.

(٤) صحيح ثابت عن مالك، وقد نقلها عنه القاضي عياض في "الشفا" (٢/ ٨٧ – ٨٨)، وقال شيخ الإسلام ابن تيمية في "مجموع الفتاوى" (١/ ٣٥٣): "الثابت المنقول عنه - يعني: مالكًا - بأسانيد الثقات، في كتب أصحابه كما ذكره إسماعيل بن إسحاق القاضي، وغيره" ثم ذكرها؛ وانظر أيضًا: "مجموع الفتاوى" (٢٧/ ١١٨)، و "الفتاوى الكبرى" (٤/ ٣٦٢)، و "اقتضاء الصراط المستقيم" (٢/ ٢٨٥)، و "منهاج السنة" (٢/ ٤٤٤)، و "أحكام الجنائز" للألباني ص٢٢٢، وكتاب "الشفا" للقاضي عياض (٢/ ٨٨)، وذكرها الشاطبي في "الاعتصام" (١/ ١١١) بلفظ: "لن يأتيَ آخر هذه الأمة بأهدى مما كان عليه أولها".

(ابن تیمیة) رحمه الله دەڵێت: «فَأَمَّا مَا تَرَكَهُ مِنْ جِنْسِ الْعِبَادَاتِ مَعَ أَنَّهُ لَوْ كَانَ مَشْرُوعًا لَفَعَلَهُ أَوْ أَذِنَ فِيهِ وَلَفَعَلَهُ الْخُلَفَاءُ بَعْدَهُ وَالصَّحَابَةُ: فَيَجِبُ الْقَطْعُ بِأَنَّ فِعْلَهُ بِدْعَةٌ وَضَلَالَةٌ وَيَمْتَنِعُ الْقِيَاسُ فِي مِثْلِهِ»[١].

واتە: ئەوەی پێغەمبەر ﷺ نەیکردووە لە جۆری عیبادەتەکان، لەگەڵ ئەوەش دا گەر دروست بوایە دەیکرد، وە ڕێگەی پێدەداو خەلیفە ڕاشیدەکان و هاوەڵان دەیانکرد، ئەمە گومان دەبڕێت کە کردنی بیدعەیەو گومڕاییە بە هیچ شێوەیەك ڕێگە نادرێت قیاسی لەسەر بکرێت.

ئیمامی (تقی الدینی السبکی) رحمه الله لە وەلامی هەندێك بیدعەدا دەڵێت: «الْحَمْدُ للهِ هَذِهِ بِدْعَةٌ لَا يَشُكُّ فِيهَا أَحَدٌ وَلَا يُرْتَابُ فِي ذَلِكَ، وَيَكْفِي أَنَّهَا لَمْ تُعْرَفْ فِي زَمَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَلَا فِي زَمَنِ أَصْحَابِهِ وَلَا عَنْ أَحَدٍ مِنْ عُلَمَاءِ السَّلَفِ»[٢].

واتە: ئەمە بیدعەیەو گومانی تێدا نیە لای هیچ کەسێك و شوێنی دوودڵی نیە، بەسە بۆ ئەوەی کەسێ ئەمەی نەزانیوە لە سەردەمی پێغەمبەر ﷺ وە لە سەردەمی هاوەڵان و لای هیچ کەسێك لە زانایانی سەلەف.

ئیمامی (الشاطبي) رحمه الله دەڵێت: «لِأَنَّ تَرْكَ الْعَمَلِ بِهِ مِنَ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي جَمِيعِ عُمُرِهِ، وَتَرْكَ السَّلَفِ الصَّالِحِ لَهُ عَلَى تَوَالِي أَزْمِنَتِهِمْ؛ قَدْ تَقَدَّمَ أَنَّهُ نَصٌّ فِي التَّرْكِ، وَإِجْمَاعٌ مِنْ كُلِّ مَنْ تَرَكَ؛ لِأَنَّ عَمَلَ الْإِجْمَاعِ كَنَصِّهِ»[٣].

واتە: نەکردنی ئەم کارە لەلایەن پێغەمبەرەوە ﷺ لە هەموو تەمەنی دا وە نەکردنی پێشینە ساڵحەکان بە درێژایی سەردەمیان ئەمە دەبێتە دەقێك لەسەر نەکردن و دەبێتە کۆدەنگیکی ئەوانەی نەیانکردووە، وە ئەم کۆدەنگیەش دەبێتە بەڵگە.

ئیمامی (الحافظ ابن رجب الحنبلي) رحمه الله دەڵێت: «فأما ما اتفق على تركه فلا يجوز العمل به لأنهم ما تركوه إلا على علم أنه لا يعمل»[٤].

---

(١) "مجموع الفتاوى" (٢٦/ ١٧٢).

(٢) "فتاوى السبكي" (٢/ ٥٤٩).

(٣) "الاعتصام" (١/ ٤٧٢).

(٤) "فضل علم السلف على الخلف" لابن رجب ص٤.

واتە: ئەوانەی هاوەڵان و شوێنکەوتوانی کۆدەنگن لەسەر نەکردنی دروست نیە کاری لەسەر بکرێت لەبەر ئەوە نەیان کردووە زانستیان هەبووە لەسەر ئەوەی ناکرێت.

(عبدالله ی کوڕی مسعود) ﷺ دەڵێت: «وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ، إِنَّكُمْ لَعَلَى مِلَّةٍ هِيَ أَهْدَى مِنْ مِلَّةِ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَوْ مُفْتَتِحُو بَابِ ضَلَالَةٍ»[١].

واتە: وتی بەوانەی تەسبیحاتیان بە بەرد دەکرد وای دەگەیەنن لەسەر ڕێگای گەلێکن لە گەلی محمد ﷺ هیدایەت دراوتر بێت؟!

چەند ڕوونکردنەوەیەك لەسەر ئەم یاسایە

چەند گومان و پرسیارێك لەسەر ئەو دوو یاسایە لای کەسانێك دروست دەبێت، بۆ لابردنی ئەم ئالۆزیە چەند ڕوونکردنەوەیەك دەخەینە ڕوو بە شێوەی پرسیارو وەڵام[٢]:

پرسیاری یەکەم: (ابن القیم) رحمه الله دەڵێت: «فَإِنْ قِيلَ: مِنْ أَيْنَ لَكُمْ أَنَّهُ ﷺ لَمْ يَفْعَلْهُ، وَعَدَمُ النَّقْلِ لَا يَسْتَلْزِمُ نَقْلَ الْعَدَمِ؟ فَهَذَا سُؤَالٌ بَعِيدٌ جِدًّا عَنْ مَعْرِفَةِ هَدْيِهِ وَسُنَّتِهِ، وَمَا كَانَ عَلَيْهِ، وَلَوْ صَحَّ هَذَا السُّؤَالُ وَقُبِلَ لَاسْتَحَبَّ لَنَا مُسْتَحِبٌّ الْأَذَانَ لِلتَّرَاوِيحِ، وَقَالَ: مِنْ أَيْنَ لَكُمْ أَنَّهُ لَمْ يُنْقَلْ؟ وَاسْتَحَبَّ لَنَا مُسْتَحِبٌّ آخَرُ الْغُسْلَ لِكُلِّ صَلَاةٍ، ... وَاسْتَحَبَّ لَنَا آخَرُ صَلَاةَ لَيْلَةِ النِّصْفِ مِنْ شَعْبَانَ ... وَانْفَتَحَ بَابُ الْبِدْعَةِ»[٣].

واتە: ئەگەر وترا لەکوێ زانیتان پێغەمبەر ﷺ ئەم کارەی نەکردووە، نەگەیاندنی دەق لەسەری مانای نەبوونی دەق نیە؟ لە وەڵام دا ئەم پرسیارە زۆر دوورە لە ئاستی کەسێك کە زانست و زانیاری هەبێت بەسەر هیدایەت و سوننەت و کارەکانی پێغەمبەر ﷺ، ئەگەر ئەم پرسیارە بە ڕاست دابنرێت و وەرگیرێت ئەوا کەسێك دەڵێت سوننەتە بانگدان بۆ تەراویح و دەڵێت لەکوێ زانیتان نەبووە؟ یەکێکی تریش بە سوننەتی دادەنێ خۆشۆردن بۆ هەموو نوێژێك دەڵێت لەکوێ زانیتان نەبووە؟ وە یەکێکی تر بە سوننەتی دادەنێت نوێژکردنی شەوی نیوەی

(١) رواه الدارمي في "السنن" (٢١٠) وقال محققه: إسناده جيد، وصححه الألباني في "الصحيحة" (٥/ ١٢).

(٢) بۆپرسیارەکان و وەڵامەکان بڕوانە "قواعد معرفة البدع" لمحمد حسين الجيزاني ص٨٦ - ١٠٣.

(٣) "إعلام الموقعين عن رب العالمين" (٢/ ٢٨١، ٢٨٢).

شەعبان، بەم شێوەیە دەرگای بیدعە والا دەبێت.

لە لایەکی تریشەوە بەم دوانە وەڵام دەدرێتەوە[١]:

یەکەم: پێغەمبەر ﷺ دینەکەی گەیاندووە بە تەواوی و بێ هیچ ناتەواویەك، وە موسوڵمانانیش شایەتیان بۆ داوە فەرمانی خوای تیا جێبەجێ کردووە، خوای پەروەردگار دەفەرموێت: ﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلرَّسُولُ بَلِّغْ مَآ أُنزِلَ إِلَيْكَ مِن رَّبِّكَ ۖ وَإِن لَّمْ تَفْعَلْ فَمَا بَلَّغْتَ رِسَالَتَهُۥ ﴾ [المائدة : ٦٧].

دووەم: خوای پەروەردگار متمانەی پاراستنی دینەکەی داوە، هەموو هۆکارێکی پاراستنی بۆ ڕەخساندووە، وەکو دەفەرموێت: ﴿ إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا ٱلذِّكْرَ وَإِنَّا لَهُۥ لَحَٰفِظُونَ ﴿٩﴾ ﴾ [الحجر : ٩]. وە ئەگەر نا نەگەیەنراوەو نەپارێزراوە.

پرسیاری دووهەم: وتمان مەرجێك لە مەرجەکان (مع وجود مقتضاه) پێویستی پێی بوو بێت، کاتێك دەڵێین پێغەمبەر ﷺ نەیکردووە پێویستی پێ نەبووە لەبەر ئەوەی خوای گەورە لە تاوانی سەرەتاو کۆتایی خۆشبووەو پلەو پایەی بەرزە، بەڵام خەڵکان بە گشتی تاوان و هەڵەو ناتەواویان زۆرە بۆیە پێویستیان بە هەموو جۆراوجۆری عیبادەت هەیە، هەریەکە بە گوێرەی ویست و بۆچوونی خۆی واتە بۆیە نەقڵ نەکراوە لە پێغەمبەرەوە ﷺ نەیکردووە لەبەر نەبوونی پێویستی بۆ خۆی، بەڵام ئێمە پێویستمانە لەبەر ئەوە نابێت ڕێگری بکرێت لە کردنی هەموو جۆرێك.

وەڵام: بەڵام پێغەمبەر ﷺ وەڵامی ئەمانەی داوەتەوە بەو سێ کۆمەڵەی چوون بۆ لای خێزانەکانی و پرسیاری عیبادەتەکانی لێکردوون و پاشان بە کەمیان زانیوەو وتویانە ئێمە کەی دەگەینە پلەی پێغەمبەر ﷺ ئەو خوای گەورە لە هەموو تاوانێکی خۆشبووە «كَأَنَّهُمْ تَقَالُّوهَا، فَقَالُوا: وَأَيْنَ نَحْنُ مِنَ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ؟ قَدْ غُفِرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ وَمَا تَأَخَّرَ، قَالَ أَحَدُهُمْ: أَمَّا أَنَا فَإِنِّي أُصَلِّي اللَّيْلَ أَبَدًا، وَقَالَ آخَرُ: أَنَا أَصُومُ الدَّهْرَ وَلاَ أُفْطِرُ، وَقَالَ آخَرُ: أَنَا أَعْتَزِلُ النِّسَاءَ فَلاَ أَتَزَوَّجُ أَبَدًا، فَجَاءَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَيْهِمْ، فَقَالَ: «أَنْتُمُ الَّذِينَ قُلْتُمْ كَذَا وَكَذَا، أَمَا وَاللَّهِ إِنِّي لَأَخْشَاكُمْ لِلَّهِ وَأَتْقَاكُمْ لَهُ، لَكِنِّي أَصُومُ وَأُفْطِرُ، وَأُصَلِّي وَأَرْقُدُ،

(١) "قواعد معرفة البدع" لمحمد حسين الجيزاني ص٨٦.

وَأَتَزَوَّجُ النِّسَاءَ، فَمَنْ رَغِبَ عَنْ سُنَّتِي فَلَيْسَ مِنِّي»»[١]. لە وەڵامیان دا فەرمووی: سوێند بە خوا لە هەمووتان زیاتر لەخوا دەترسم و عیبادەتی دەکەم، واتە ئەگەر ئەم کارانەی ئێوە لەخوا ترسان و عیبادەت بێت ئەوا ناگەنەوە بە من، کەواتە هەر کارێك لە عیبادەتەکان پێویستی موسڵمانان بێت ئەوا پێغەمبەری خوا ﷺ لەپێشترە بۆی لەبەر کاملی لەخوا ترسان و عیبادەت بۆ کردنی، وە هەروەها هاوەڵانیشی لەپێشترە تا ئێمە لەبەر زۆر خێرەومەندی خواپەرستی و پێشبڕکێیان لەو بوارەدا.

پرسیاری سێهەم: هاوەڵان و پێشووە صاڵحەکان دەشێت بە شێوەیەکی گشتی چەند کارێکیان نەکردبێت، بەڵام ڕەنگە لە ئاستی تاکە کەس و کۆڕوکۆمەڵێکی تایبەتی داخراودا دەرنەکەوتبێت و کرابێت، ئایا ئەم جۆرە کردنانە لە لایەنی هاوەڵانەوە نابێتە بەڵگە بۆ هەڵوەشاندنەوەی ئەو نەکردنە گشتیە؟

وەڵام: نەکردنی گشتی هاوەڵان بەڵگەیە لەسەر ڕێ پێنەدان و نەکردن (الترك)، وە ئەو ئەگەرو بۆ دانانە کە ئەشێت کەسێك کردبێتی دەرگای بیدعە دروست کردن دەکاتەوە لە بنەماش دا ئەو دەرگایە داخراوە، وە ئەگەر نەقڵیش کرا بێت لە یەکێك لە هاوەڵانەوە وەکو (عبدالله کوڕی عمر) رضي الله عنهما شوێنی پاشماوەکانی پێغەمبەر ﷺ دەکەوت وەکو لە کوێ دا خەوتبێت یان دەستنوێژی گرتبێت یان نوێژی کردبێت دەیکردن، لەگەڵ ئەوەش دا کۆی هاوەڵان ئەم کارانەیان نەدەکرد، لێرەدا ئەوە لەپێشترە شوێنکەوتەی کۆی گشتی هاوەڵان بیت، ئەمە بۆ خۆی متمانەو ڕێگری ترە ،وە بۆچوونی هاوەڵێك زۆر شت لەخۆ دەگرێت، پاشان قسەی هاوەڵێك ئەگەر پێچەوانەی هاوشێوەی هاوەڵێکی تر بێت نابێتە بەڵگە، چ جای پێچەوانەی کۆدەنگی هاوەڵان بێت[٢].

وە پێغەمبەریش ﷺ دەفەرموێت: «فَعَلَيْكُمْ بِسُنَّتِي وَسُنَّةِ الْخُلَفَاءِ الرَّاشِدِينَ الْمَهْدِيِّينَ، وَعَضُّوا عَلَيْهَا بِالنَّوَاجِذِ»[٣].

---

(١) رواه البخاري (٥٠٦٣)، ومسلم (١٤٠١)، والنسائي في "الكبرى" (٥٣٠٥)، وأحمد (١٣٥٣٤)، وسبق تخريجه ص٥٠.

(٢) بروانە "الموافقات" للشاطب (٣/ ٥٦ - ٧١).

(٣) رواه ابن ماجه (٤٢) وقال (شعيب الأرنؤوط): حديث صحيح بطرقه وشواهده، وسبق تخريجه ص٤٤.

واتە: پەیوەست بن بە سوننەتی من و ڕێ و شوێن و کاری خەلیفە ڕاشیدینەکانەوە، دەستی پێوە بگرن و قەپی لێبگرن بە خرێکانتان.

(ابن تيمية) رَحِمَهُ اللهُ دەڵێت: «فهذا لم ينقل عن غير ابن عمر من الصحابة، بل كان أبو بكر وعمر وعثمان وعلي، وسائر السابقين الأولين، من المهاجرين والأنصار يذهبون من المدينة إلى مكة حجاجا وعمارا ومسافرين، ولم ينقل عن أحد منهم أنه تحرى الصلاة في مصليات النبي صلى الله عليه وسلم. ومعلوم أن هذا لو كان عندهم مستحبا لكانوا إليه أسبق، فإنهم أعلم بسنته وأتبع لها من غيرهم»[1].

واتە: ئەم کارانە بێجگە لە (ابن عمر) لە هاوەڵان نەگێڕدراوەتەوە بەڵکو هەر چوار خەلیفەی ڕاشیدین (مهاجرين وأنصار) هەموویان لە مەدینەوە دەچونە مەککە بۆ حەج و عومرە لە هیچیان نەگێڕدراوەتەوە شوێنکەوتەی ئەو کارانە بن، وە ئەگەر ئەوانە سوننەت بوایە لایان پێشەنگ بوون لە کردنی دا لەبەر شارەزاییان بەسەر سوننەت و شوێنکەوتەیی دا تا خەڵکی، وە ئەگەر کار بەم کەمانە بکرێت ئەمانە لەخۆ دەگرێت:

١. پێچەوانەی کۆدەنگی هاوەڵان.
٢. پەیوەست بوون بە کارێك هاوەڵان بەردەوام بوون لەسەر نەکردنی.
٣. هۆکاری نەمانی کارە دەرکەوتووە بەردەوامەکانیان دەبێت، لەگەڵ هۆکاری دەرکەوتنی پێچەوانەکانیان.

پرسیاری چوارەم: دەتوانین بڵێین ئەو کارە لەژێر مانای بەڵگە گشتیەکان داو ڕاکێشانی لەسەر هاوشێوەی کارە شەرعیەکان جێگە دەبێتەوە (الأدلة العامة والقياس على المشروع)، گەرچی ئەو کارانە لە سەردەمی پێغەمبەردا ﷺ نەکراوەو کۆی کاری نەکردنی هاوەڵانیش لەسەر نەکردنی بووە.

وەڵام: نەکردن بەڵگەیەکی تایبەتە (الترك دليل خاص) پێش هەموو بەڵگە گشتی و قیاسەکان دەکەوێت.

---

(١) "اقتضاء الصراط المستقيم" لابن تيمية (٢/ ٢٧٨).

(ابن تیمیة) رحمه الله دەڵێت: «فإن كل ما يبديه المحدث لهذا من المصلحة، أو يستدل به من الأدلة، قد كان ثابتا على عهد رسول الله صلى الله عليه وسلم، ومع هذا لم يفعله رسول الله صلى الله عليه وسلم، فهذا الترك سنة خاصة، مقدمة على كل عموم وكل قياس»[1].

واتە: هەرچی بیدعەکار دەری ببڕێت لە سودەکانی بیدعەکەی یاخود بەڵگەکاری لەسەر بکات ئەوانە هەمووی لە سەردەمی پێغەمبەردا ﷺ هەبوون و لەگەڵ ئەوەش دا نەیکردوون، ئەم نەکردنە سونەتێکی تایبەتە پێشی هەموو بەڵگە گشتی و قیاسەکان دەکەوێت لە بەڵگە هێنانەوەدا، هەر نەکردنێك لە سەردەمی پێغەمبەردا ﷺ و بە درێژایی سەردەمی هاوەڵان دا نەکرابێت بەڵگەیەکی بڕاوەیە لەسەر ئەوەی دەبێتە بیدعە گەر بکرێت، وەکو: زیکرەکانی دوای نوێژ بخرێتە پێش نوێژە فەرزەکان، وە نوێژی نیوەڕۆ کردنەوە دوای نوێژی جومعە، یان خوێندنی «اللَّهُمَّ رَبَّ هَذِهِ الدَّعْوَةِ التَّامَّةِ، وَالصَّلَاةِ الْقَائِمَةِ، آتِ مُحَمَّدًا الْوَسِيلَةَ وَالْفَضِيلَةَ، وَابْعَثْهُ مَقَامًا مَحْمُودًا الَّذِي أَنْتَ وَعَدْتَهُ» دوای قامەت، یاخود کردنی دوو ڕکات نوێژ لەدوای تەواو بوونی سەعی سەفاو مەروە وە قیاس لەسەر تەواف، یان وەکو زیندوو کردنەوەی شەوی نیوەی شەعبان و دەست پێدا هێنانی دوو ڕوکنی شامی ... وەکو (عبدالله کوڕی عباس) رضي الله عنهما بینی ئیمامی (مەعاویە) رضي الله عنه دەست بەو دوو ڕوکنەدا دەهێنێت وتی: «لَمْ أَرَ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَسْتَلِمُ مِنَ البَيْتِ إِلَّا الرُّكْنَيْنِ اليَمَانِيَيْنِ ... لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ ... فَرَجَعَ إِلَيْهِ مَعَاوِيَةُ»[2].

واتە: نەمبینیوە پێغەمبەر ﷺ دەست بهێنێت بە کەعبە دا بێجگە لە ڕوکنی یەمانی و (حجر الأسود) نەبێت، وە لە شوێنکەوتەی پێغەمبەر دا ﷺ باشترین چاکە هەیە، بەمە (معاوية) رضي الله عنه گەڕایەوە بۆ قسەکەی (ابن عباس) خوا لە هەردووکیان ڕازی بێت.

دوو ڕکاتی دوای مەروە: (ابن تیمیة) رحمه الله دەڵێت: «وَقَدْ أَنْكَرَ ذَلِكَ سَائِرُ الْعُلَمَاءِ ... وَرَأَوْا

---

(١) "اقتضاء الصراط المستقيم" (٢/١٠٣).

(٢) رواه البخاري (١٦٠٩)، ومسلم (١٢٦٧)، وأبو داود (١٨٧٤)، والترمذي (٨٥٨)، والنسائي في "السنن" (٢٩٤٩)، وأحمد (٥٩٤٥)، وابن حبان في "صحيحه" (٣٨٢٧)، والطيالسي في المسند (٢٠٤٠)، والبغوي في "شرح السنة" (١٩٠٢)، وفي مسند الشافعي (٨٨٧).

أَنَّ هَذِهِ بِدْعَةٌ ظَاهِرَةُ الْقُبْحِ»[١].

واتە: زانایان دژایەتیان کردووەو بەلایانەوە داهێنراوێکی ڕوون و ئاشکراو خراپ و ناشرینە.

پرسیاری پێنجەم: سەلماندمان ئەوا ئەو کارە داهێنراوێکی گومڕاییە بە مەرجێك خاوەنەکەی نیەتی پێ ئەوە بێت، ئەم کارە پلەو پایەیەکی تایبەتی پڕ خێری دینی هەیەو بە نیەتی عیبادەت و نزیکبوونەوە لە خودا بیکات، بەڵام ئەگەر خاوەنەکەی نیەتی ئەمانەی نەبوو هەر بۆ خۆی دەیکرد ئایا دەبێتە داهێنراو؟ وەکو شەوێك تایبەت بکات بە عیبادەتەوە یاخود بۆنەی لەدایك بوونی پێغەمبەر ﷺ مەولوودو بۆنەی ئیسراو میعراج و شەڕی بەدر بکاتەوە بەبێ نیەتی بەدین و عیبادەت کردن بێت.

وەڵام: ئەم جۆرە قسەو پاگەندانە ڕاست نیە لەبەر ئەوەی بۆنەو ئیش و کارەکان خۆی بۆ خۆی دین دروستی کردوون و دینین، لەبەر ئەوە هۆکارو سەرەتای باوەڕی دڵی بۆ ئەوشت و دیاریکردنانە قەدرو ڕێزێکی دینی هەیە بۆی و ئەمەش هۆکاری پاڵنەرە بۆ ئەو جۆرە کارە دیاریکراوانە، بە دڵنیایی گەر ئەو شعوورو باوەڕو بۆچوونە دینیەی لێ دەرکەین کەوانە دروست نەدەبوو، وەکو چۆن لای کەسێکی ناموسوڵمان ڕێزو باسی ئەو کارانە نیە، ئەمانە فێڵن لە دین دەکرێت و بەناوی دینەوە، یاخود خۆ گێل کردن لە ڕاستی کارەکە.

کەواتە ئەو شعوورە دینیە بۆ ئەو شتانە پەیوەستە پێوەی و لێك جیا نابنەوە، ئەم هەستە دینیانە بەلای شاراوەیە بۆ بیدعەکاران.

لابردنی ناوی عیبادەت بە نیەتی دینی بۆ نەکردنی و خستنە ناونیشانی عادەت و کارە دونیاییەکانەوە سەپاندنێکی خەیاڵیەو گومان بە بوونی ناکرێت، هەموو ئەوکارانە تیایدا دەکرێت دینیەو خاوەنی کارەکانیش دینین، کارە عادەتیە دونیاییەکان ئەوانەیان دەکرێنە عیبادەت کە بۆ پێویستی ژیان پێیان هەڵدەستن، هەر ئەو سێ کۆمەڵە نەبوون دوای پرسیارکردن لە عیبادەتی پێغەمبەر ﷺ بڕیاریان دا «لَا أَتَزَوَّجُ النِّسَاءَ، لَا آكُلُ اللَّحْمَ، لَا أَنَامُ عَلَى فِرَاشٍ»[٢].

کارە دونیایەکان نەکەن بە نیەتی عیبادەت، ژن هێنان و خەوتن و گۆشت خواردن، کەواتە هەر کارێکی دونیایی بگۆڕدرێت بەرگی دینی لەگەڵدایە بۆیە پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: «فَمَنْ رَغِبَ

---

(١) "مجموع الفتاوى" (٢٦/ ١٧١).

(٢) رواه البخاري (٥٠٦٣)، ومسلم (١٤٠١)، والنسائي في "الكبرى" (٥٣٠٥)، وأحمد (١٣٥٣٤)، وسبق تخريجه ص٥٠.

عَنْ سُنَّتِي فَلَيْسَ مِنِّي» ئەوەی لابدات لە سونەتم لەمن نیە.

نمونەیەك لە تەرك:

بیدعەی جەژنی لەدایکبوونی پێغەمبەر (محمد) ﷺ

(بدعة عيد المولود النبوي)

نمونەیەکی زۆر بلاوو زیندوو لەناو خەلك دا لەو بیدعەو داهێنراوانەی لە جیهانی ئیسلامی دا خەلك سەرقالْ دەبن پێوەی و بە عیبادەت و دینداری و سیمایەکی ڕەسەنی ئیسلامی دەزانن و پارەو ماڵێکی یەکجار زۆری لە پێناودا سەرف دەکەن بە هۆکاری چاوەڕێی پاداشت و وەفاداری بۆ پێغەمبەری ئیسلام ﷺ دەیکەن، یادی لەدایکبوونی پێغەمبەر ﷺ بۆ زیاتر ڕوون بوونەوەی ئەم یادەو دەرکەوتنی ڕووی پەیوەندی بە ئیسلامەوەو هەڵسەنگاندنی بە پێوانە زانستە شەرعیەکان لای زانایانی ئەهلی سوننەت ڕوون دەکەینەوە بە ڕێگەی ئەم خالانە:

خاڵەکانی ڕەتکردنەوەی ئەم بۆنەیە:

١. ئەم یادە جۆرێکە لە جۆرەکانی (البدعة الحقيقية) داهێنراوە بێبنەما حەقیقەکان لەبەر «ماكان الإحداث فيها من جميع وجوهها؛ إذ لم يدل عليها دليل شرعي لا من كتاب ولا سنة ولا إجماع ولا استدلال معتبر عند أهل العلم، لا في الجملة ولا في التفصيل»[1].

ئەم داهێنراوە لە هەموو ڕووەکانەوە بێ بنەمایەو هیچ بەڵگەیەکی قورئان و فەرموودەو کۆدەنگی زانایان و ڕێگەیەکی جۆری بەڵگە هێنانەوەی ڕەچاوکراوی لەسەر نیە لای زانایان، نە بە شێوازی کورت و نە بە شێوازی شیکراوە.

هەر لە کۆنەوە بیدعەکاران لە ئاستی بەڵگە هێنانەوە بۆ مەولود نەیان توانیوە بەڵگەیەکی قورئانی یاخود فەرمودەیەکی پێغەمبەر ﷺ بە ڕوون و ئاشکرا باسی ئەو بۆنە گێڕانەی لەدایکبوونی خۆی بکات و موسوڵمانانی لەسەر هان بدات و پاداشتی دیاری کراوی لەسەر باس بکات، لەگەڵ ئەوەش دا پێغەمبەری خوا ﷺ وادەی باسکردنی هەموو ڕێگە خێرەکانی بە

(١) "معيار البدعة" لمحمد الجيزاني ص٤٤.

موسوڵمانان داوەو تەنانەت متمانەی نەپەڕاندن و باس نەکردنی کارێکی خێری بە موسوڵمانان داوە، جا ئەگەر ببوایە باسی دەکرد، وەك دەفەرموێت: «إنه ليس شيء يقربكم إلى الجنة إلا قد أمرتكم به وليس شيء يقربكم إلى النار إلا قد نهيتكم عنه»(١).

واتە: شتێك نەماوە نزیکتان بخاتەوە لە بەهەشت هەر فەرمانم داوە پێتان بەسەری دا، وە شتێك نەماوە نزیکتان بخاتەوە لە ئاگر هەر ڕێگریم کردووە لێتان.

بە دڵنیاییەوە کۆدەنگی زانایان (إجماع) کە بنەمای سێهەمی بەڵگەیە بە هیچ جۆرێك بوونی نیە لەسەر مەولود.

٢. یادی لەدایکبوونی پێغەمبەر ﷺ یەکێکە لە جۆرەکانی داهێنراوە نەکراوەکان (البدعة التركية)، هەروەك (ابن تيمية) رحمه الله دەربارەی مەولود دەڵێت: «إتخاذ مولود النبي صلى الله عليه وسلم عيداً فإن هذا لم يفعله السلف، مع قيام المقتضي له وعدم المانع منه لو كان خيرًا. ولو كان هذا خيرًا محضا، أو راجحًا لكان السلف رضي الله عنهم أحق به منا، فإنهم كانوا أشد محبة لرسول الله صلى الله عليه وسلم وتعظيمًا له منا، وهم على الخير أحرص. وإنما كمال محبته وتعظيمه في متابعته وطاعته واتباع أمره، وإحياء سنته باطنًا وظاهرًا، ... فإن هذه طريقة السابقين الأولين، من المهاجرين والأنصار، والذين اتبعوهم بإحسان»(٢).

واتە: (مەولود) ئەم کارە هاوەڵان نەیان کردووە لەگەڵ بوونی پێویستی و نەبوونی هیچ ڕێگریەك، ئەگەر ئەمە خێری تەواوو لەپێشتر بوایە ئەوان هاوەڵان و پێشوان لە ئێمە لەپێشتر بوون، ئەوان خۆشەویستی و ڕێزی پێغەمبەر ﷺ لایان زیاتر بوو تاوەکو ئێمە، وە پایەدارتر بوون لەسەر خێر، تەواوترین خۆشەویستی و ڕێزی شوێنکەوتەی و گوڕاییەو جێبەجێکردنی فەرمانەکانیەتی و زیندوو کردنەوەی سونەتەکانیەتی بە ڕووکەش و ناوەڕۆکەوە ... ئەمە ڕێگەی پێشوە سەرەتاکانی کۆچەری و مەدینەییەکانەو شوێنکەوتوانیانە بە چاکە.

(١) "سلسلة الأحاديث الصحيحة" للألباني (٢٨٦٦).

(٢) "اقتضاء الصراط المستقيم لمخالفة أصحاب الجحيم" (٢/ ١٢٣، ١٢٤).

ئەم بۆنەی مەولودە پێغەمبەری خوا ﷺ ڕۆژی لەدایکبوونەکەی دیاری کردووە بەبێ یادکردنەوەو بۆنە گێڕان و باسکردنی لە هەموو درێژایی تەمەنی پێغەمبەرایەتی دا ﷺ، لە پێغەمبەریان ﷺ پرسی: «وَسُئِلَ عَنْ صَوْمِ يَوْمِ الِاثْنَيْنِ؟ قَالَ: «ذَاكَ يَوْمٌ وُلِدْتُ فِيهِ، وَيَوْمٌ بُعِثْتُ أَوْ أُنْزِلَ عَلَيَّ فِيهِ»»(١).

واتە: پرسیاریان کرد لە ڕۆژووی ڕۆژی دوو شەممە، فەرمووی: ئەو ڕۆژەیە لەدایك بووم تیای دا، وە بووم بە پێغەمبەری خوا، وە قورئانم بۆ هاتە خوارەوە.

بە سەرتاپای تەمەنی هاوەڵان و شوێنکەوتوانی بە دوو چین لە پاش پێغەمبەر ﷺ کە دەکاتە سەدەیەك لەدایکبوونی پێغەمبەر ﷺ باسی نەبووەو نەکراوەتە یادو جەژن و بۆنە گێڕانن بۆی، کە ئەم سێ نەوەیە سەنگی مەحەکن بۆ کۆدەنگ و بەدەستهێنانی هەموو خێرێك، گەر لەناو ئەوان دا نەبوبێت ئەوا بوونی نیە لە هیچ دیوانێکی خێردا بە شایەتیدانی پێغەمبەر ﷺ: «خَيْرُ النَّاسِ قَرْنِي، ثُمَّ الَّذِينَ يَلُونَهُمْ، ثُمَّ الَّذِينَ يَلُونَهُمْ»(٢).

واتە: باشترین خەڵکی ئەوانەیە لە سەردەمی من دان، پاشان ئەوانەی دوای ئەوان، پاشان ئەوانەی دوای ئەوان.

٣. چەند تێبینیەك لەسەر فەرموودەی «ذَاكَ يَوْمٌ وُلِدْتُ فِيهِ، وَيَوْمٌ بُعِثْتُ أَوْ أُنْزِلَ عَلَيَّ فِيهِ»:

مەبەست لە دوو شەممە بەڕۆژوو بوون بووە تیای دا، وەکو لای ئیمامی (مسلم وأحمد) «سُئِلَ عَنْ صَوْمِ يَوْمِ الِاثْنَيْنِ»، وە بەڕۆژوو بوونەکەش وەکو سوپاسگوزاریەك لەسەر هاتنە دونیاو بوون بە پێغەمبەرایەتی، ئەمە سوننەتی پێغەمبەرانە سەلامی خوایان لەسەر لە ئاستی نیعمەتە گەورەکانی

---

(١) رواه مسلم (١١٦٢)، وأبو داود (٢٤٢٦)، والنسائي في "الكبرى" (٢٧٩٠)، وأحمد (٢٢٥٥٠)، والحاكم في "المستدرك" (٤١٧٩)، وابن خزيمة في "صحيحه" (٢١١٧)، والبغوي في "شرح السنة" (١٧٩٧)، والبيهقي في "الشعب" (١٣٢٣)، وأبو نعيم في "الحلية" (٩/٥١).

(٢) رواه البخاري (٢٦٥٢)، ومسلم (٢٥٣٣)، والترمذي (٢٢٢١)، والنسائي في "الكبرى" (٥٩٨٦)، وأحمد (٣٥٩٤)، وابن حبان في "صحيحه" (٦٧٢٧)، والطبراني في "الكبير" (٢١٨٧)، والحاكم في "المستدرك" (٤٨٧١)، والبزار في "المسند" (١٧٧٧)، والبغوي في "شرح السنة" (١٠/١٣٨)، والآجري في "الشريعة" (١١٥١)، وابن أبي عاصم في "السنة" (١٤٦٦)، وأبو نعيم في "الحلية" (٢/٧٨)، والطحاوي في "شرح مشكل الآثار" (٢٤٦٥).

خوادا، وەکو (١٠ی عاشورا "محرم"): «يَوْمٌ نَجَّى اللهُ بَنِي إِسْرَائِيلَ مِنْ عَدُوِّهِمْ، فَصَامَهُ مُوسَى»(١).

واتە: ڕۆژێکە خوای پەروەردگار (موسا)و قەومەکەی لە دوژمنانی ڕزگار کرد. پێغەمبەر (موسا) عليه السلام بەڕۆژوو بوو تیایدا، وە ڕۆژوەکەش بە هۆکاری «تُعْرَضُ الأَعْمَالُ يَوْمَ الِاثْنَيْنِ وَالخَمِيسِ، فَأُحِبُّ أَنْ يُعْرَضَ عَمَلِي وَأَنَا صَائِمٌ»(٢). وفي رواية النسائي: «ذَانِكَ يَوْمَانِ تُعْرَضُ فِيهِمَا الْأَعْمَالُ عَلَى رَبِّ الْعَالَمِينَ، وَأُحِبُّ أَنْ يُعْرَضَ عَمَلِي وَأَنَا صَائِمٌ».

واتە: کردەوەکان ڕۆژی دوو شەممەو پێنج شەممە دەگاتە لای خودا ﷻ پێم خۆش بوو ئەو ڕۆژەی کردەوەکانم پشان دەدرێت من بەڕۆژوو بم.

ئەم دووشەممەیەش هەموو هەفتەیەك دووبارە بووەتەوە، کەواتە هۆکارە سەرەکیەکە بەرزبوونەوەی کردەوەکانەو بەڕۆژوو بوون بووە بەو هۆکارەوە، پاشان دانایی خوایی وا بووە لەو ڕۆژەدا لەدایك بوون و بوون بە پێغەمبەرایەتی تیایدا ڕووی داوە، نەك مەبەست پێی تیای دا بۆنەو هۆکاری لەدایك بوونەکە بێت.

بۆچی بەس هۆکاری لەدایکبوونەکە دەخوێندرێتەوە لەگەڵ ئەوەش دا هەر لەو ڕۆژەدا سێ هۆکاری تری تێدایە ئەویش «وَيَوْمٌ بُعِثْتُ أَوْ أُنْزِلَ عَلَيَّ فِيهِ». واتە پێغەمبەرایەتی و قورئان خوێندنەوە، وە سێیەمیان ڕووداوی وەفاتکردنی، وە (عائیشە) رضي الله عنها باوکی پرسیاری لێ دەکات: پێغەمبەری خوا ﷺ کەی وەفاتی کردووە؟ وتی: ڕۆژی دووشەممە «فِي أَيِّ يَوْمٍ تُوُفِّيَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ؟ قَالَتْ: «يَوْمَ الِاثْنَيْنِ»»(٣).

---

(١) رواه البخاري (٢٠٠٤)، ومسلم (١١٣٠)، وابن ماجه (١٧٣٤)، والنسائي في "الكبرى" (٢٨٤٨)، وأحمد (٢٦٤٤)، وابن حبان في "صحيحه" (٣٦٢٥)، والبيهقي في "الشعب" (٣٤٩٨).

(٢) رواه الترمذي (٧٤٧)، والنسائي في "الكبرى" (٢٦٧٩)، وأحمد (٢١٧٥٣)، والبزار في "المسند" (٢٦١٧)، والبغوي في "شرح السنة" (١٧٩٩)، والبيهقي في "الشعب" (٣٥٣/٥)، وأبو نعيم في "الحلية" (١٨/٩)، والطحاوي في "شرح معاني الآثار" (٣٣٢٢)، وصححه الألباني في "مختصر الشمائل" (٢٥٩)، و "صحيح الجامع الصغير" (١٥٨٣).

(٣) رواه البخاري (١٣٨٧)، ومسلم (٤١٩)، وأحمد (٢٤٨٦٩)، وابن حبان في "صحيحه" (٦٦١٥).

بۆچی بەس لەدایك بوونەکەی بۆ ئەو ڕۆژە دادەنرێت لەگەڵ ئەوەش دا بوون بە پێغەمبەر ﷺ و هاتنە خوارەوەی قورئان و وەفاتەکەی باس ناکرێت؟! لە لایەکی تریشەوە دوو ڕووداوی زۆر جیاواز لە یەکتر ڕووی داوە: لەدایك بوون و وەفات، کە دەبوایە وەفات باس نەکراوە لەدایك بوونیش باس نەکرایە، بەڵام کاریگەری سەرەکی لە باسی لەدایك بوون و کردنە بۆنە بۆ ئەو ڕۆژە ڕوون کردنەوەی لەم خاڵانەی تردایە.

٤. ئەم یادە چاو لێکردن و شوێنکەوتەی گاورو جولەکەکانە لەسەر موسڵمانان و لەبەرئەوەی گاورەکان ڕۆژی لەدایك بوونی (عیسی) عليه السلام یان کردوەتە سەری ساڵی تازەو بۆنە گێڕان.

هەر لە کۆنەوە کاری ئەوانە بە بۆنە کردنی ئەو کارانەی پێیان پەسەندە وەکو: «عَنْ عُمَرَ بْنِ الخَطَّابِ، أَنَّ رَجُلًا، مِنَ اليَهُودِ قَالَ لَهُ: يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ، آيَةٌ فِي كِتَابِكُمْ تَقْرَءُونَهَا، لَوْ عَلَيْنَا مَعْشَرَ اليَهُودِ نَزَلَتْ، لاَتَّخَذْنَا ذَلِكَ اليَوْمَ عِيدًا. قَالَ: أَيُّ آيَةٍ؟ قَالَ: ﴿ٱلْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَأَتْمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي وَرَضِيتُ لَكُمُ ٱلْإِسْلَٰمَ دِينًا﴾ [المائدة : ٣].»(١).

واتە: پیاوێکی جولەکە بە (عومەری کوڕی خەتاب)ی رضي الله عنه وت: ئەی ئەمیری موسڵمانان ئایەتێك هەیە دەیخوێننەوە گەر بەسەر ئێمەی جولەکەدا دابەزیایە ئەو ڕۆژەمان دەکردە جەژن، فەرمووی: چ ئایەتێکە؟ وتی: ﴿ٱلْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَأَتْمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي وَرَضِيتُ لَكُمُ ٱلْإِسْلَٰمَ دِينًا﴾ [المائدة : ٣].

بۆ جیابوونەوە لەمان و توشی گومڕایی نەبونیان پێغەمبەری ئیسلام ﷺ فەرموویەتی: «مَنْ تَشَبَّهَ بِقَوْمٍ فَهُوَ مِنْهُمْ»(٢).

---

(١) رواه البخاري (٤٥)، ومسلم (٣٠١٧)، والترمذي (٣٠٤٣)، والنسائي في "السنن" (٥٠١٢)، وأحمد (١٨٨)، والحميدي في "المسند" (٣١)، وابن بطة في "الإبانة" (٨١٨)، والبيهقي في "السنن الكبرى" (٥٦٢٢)، وفي "الشعب" (٣٣)، و "فضائل الأوقات" (١٧٩)، واللالكائي في "شرح أصول اعتقاد" (١٦٠١)، وابن عساكر في "المعجم" (٣٣٦)، وابن منده في "الإيمان" (٢٠٢)، والطحاوي في "شرح مشكل الآثار" (٢٥٠٠).

(٢) رواه أبو داود (٤٠٣١)، وابن أبي شيبة في "المصنف" (٣٣٠١٦)، والطبراني في "الأوسط" (٨٣٢٧)، والبزار في "المسند" (٢٩٦٦)، وصححه الألباني في "المشكاة" (٤٣٤٧)، وفي "الإرواء" (١٢٦٩)، و "صحيح الجامع الصغير" (٦١٤٩).

واتە: هەر کەسێك شێوەکاری هەر گەلێك لەخۆ بگرێت ئەوە لەوانە.

ئەم بابەتە گرنگیەکی زۆری پێدراوە لە ئیسلام دا بۆ خۆپاراستنی موسوڵمانان لە کارو سیمای دینی و دونیاییەك کە نیشانەو هێمای تایبەتی خۆیانە، بۆ هەست نەکردنی موسڵمانان بە لاوازی و پلە خوارترو زۆر کردنی ڕێژەی ئەوانەو نەتوانەوە لە وانەداو بێتە هۆکاری لەدەستدانی سیما دینیە حەقەکانی خۆت و ڕووخانی دەروونی لە ئاستیان دا.

لەدایك بوونی پێغەمبەری ئیسلام ﷺ کردن بە بۆنەو جەژن و یاد چاولێکردن و شوێنکەوتنی کاری جولەکەو گاورەکانە، کە ئەمە مایەی ترسی پێغەمبەر ﷺ بوو لە موسوڵمانان و بەردەوام ئاگاداری دەکردنەوەو دەیفەرموو: «لَتَتْبَعُنَّ سَنَنَ مَنْ كَانَ قَبْلَكُمْ، شِبْرًا شِبْرًا وَذِرَاعًا بِذِرَاعٍ، حَتَّى لَوْ دَخَلُوا جُحْرَ ضَبٍّ تَبِعْتُمُوهُمْ، قُلْنَا: يَا رَسُولَ اللهِ، الْيَهُودُ وَالنَّصَارَى؟ قَالَ: «فَمَنْ»»[١].

واتە: شوێنکەوتەی ڕێ و شوێنی گەلانی پێش خۆتان دەبن بست بە بست و هەنگاو بە هەنگاو، وتیان: ئەی پێغەمبەری خوا ﷺ گاورو جولەکە؟ فەرمووی: کێی تر هەیە لەوان زیاتر؟!

(عومەری کوڕی خەتاب) ﷺ دەڵێت «اجْتَنِبُوا أَعْدَاءَ اللهِ فِي عِيدِهِمْ»[٢].

واتە: دوورکەونەوە لە دوژمنانی خوا لە بۆنەکانیان دا.

وە (عبداللە ی کوڕی عمەر) ﷺ دەڵێت «مَنْ بَنَى بِبِلَادِ الْأَعَاجِمِ وَصَنَعَ نَيْرُوزَهُمْ وَمِهْرَجَانَهُمْ وَتَشَبَّهَ بِهِمْ حَتَّى يَمُوتَ وَهُوَ كَذَلِكَ حُشِرَ مَعَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ»[٣].

---

(١) رواه البخاري (٧٣٢٠)، ومسلم (٢٦٦٩)، وابن ماجه (٣٩٩٤)، وأحمد (٩٨١٩)، والطبراني في "الكبير" (٥٩٤٣)، وابن أبي شيبة في "المصنف" (٣٧٣٧٦)، وابن حبان في "صحيحه" (٦٧٠٣)، والروياني في "المسند" (٢/٢١٨)، والبزار في "المسند" (٨٤١١)، والبيهقي في "معرفة السنن والآثار" (٢٣١)، والمروزي في "السنة" (٤٤)، وابن أبي عاصم في "السنة" (٧٣)، والآجري في "الشريعة" (٣٢)، وابن بطة في "الإبانة" (٧١١)، والحاكم في "المستدرك" (١٠٦)، واللالكائي في "شرح أصول اعتقاد" (٢٠٦)، والبغوي في "شرح السنة" (٤١٩٦)، وابن عساكر في "المعجم" (٦٧٥).

(٢) رواه البيهقي في "السنن الكبرى" (٩/ ٣٩٢) برقم (١٨٨٦٢)، والبخاري في "التأريخ الكبير" (١٨٠٤)، وفي "الثقات ممن لم يقع في الكتب الستة" للسودوني (٥/١٠٨) برقم (٤٧٦١).

(٣) رواه البيهقي في "السنن الكبرى" (١٨٨٦٣)، وفي الشعب (١٢/ ١٩)، وفي "الكنى والأسماء" للدولابي (١٨٤٣)، وفي "جلباب المرأة المسلمة" للألباني ص٢٥٦.

واتە: ئەوەی لە ولاتی عەجەمەكان دا بژی بە شداری بۆنەكانیان بكات لەگەڵ ئەوان دا حەشر دەكرێت لە قیامەت دا.

٥. سەردەمی پێش هاتنە خوارەوەی وەحی بە سەردەمی نەفامی ناو دەبرێت، لەبەر بڵاوبوونی (شیرك و بیدعە) و هاوبەشی دانان لە بتپەرستی دا لە حەقی خواداو داهێنراوێكی زۆر لە مەراسیمە دینیەكان دا لە سەر دینی (ابراهیم) ﷺ وەكو حەج و عیبادەتەكان، ئەمەش بۆتە هۆكاری ئەوەی پێغەمبەر ﷺ پێش هاتنە خوارەوەی وەحی هیچ جۆرە بەشداریەكی نەبووە لە حەج و عومرەو عیبادەتەكان دا.

وە پێغەمبەری خوا ﷺ لە (عام الفيل) دا لەدایك بووە، وە ئەو سەردەمەش پێغەمبەری خوا ﷺ بە نەفامی (جاهلي) ناوی بردووەو بە سەردەمێكی ڕێزدار ناوی نەبردووە، وەكو لە چەند فەرموودەیەك دا ئاماژەی پێ دەكات و دەفەرموێت: «مَا بَالُ دَعْوَى الْجَاهِلِيَّةِ»[١]، «فَخِيَارُكُمْ فِي الْجَاهِلِيَّةِ خِيَارُكُمْ فِي الإِسْلاَمِ إِذَا فَقِهُوا»[٢]، وە خوای گەورەش دەفەرموێت: ﴿وَلَا تَبَرَّجْنَ تَبَرُّجَ ٱلْجَٰهِلِيَّةِ ٱلْأُولَىٰ﴾ [الأحزاب: ٣٣].

كەواتە هیچ ڕێزێك بۆ سەردەمەكەی نیە تاكو بكرێت بە یادو جەژن، وە ڕووداوەكانیش ڕووداوێكی دینی نین، وە ئەگەر بە مەبەستیشی لە پێغەمبەر ﷺ بێت بە هۆكاری لەدایك بوونی ئەوەوە بێت؛ ئەوا پێغەمبەری خوا ﷺ لە سەردەمی دوای هاتنە خوارەوەی وەحی یەو بوون بە پێغەمبەر كاملتر بووە تاوەكو پێشووتر، بۆیە خۆشی باسی هیچ جۆرە عیبادەت و ڕووداوەكانی تیادا ناكات، وە تەنانەت چوونە ئەشكەوتی (حراء)و مانەوەی بە حەزلێكردنی دوورە پەرێزی ناو دەبات نەك عیبادەت كردن، چ جۆرێك هێشتا هیچ وەحیەكی بۆ نەهاتوەتە خوارەوە؟ «ثُمَّ حُبِّبَ إِلَيْهِ الخَلاَءُ، وَكَانَ يَخْلُو بِغَارِ حِرَاءٍ فَيَتَحَنَّثُ فِيهِ»[٣].

---

(١) رواه البخاري (٤٩٠٥)، ومسلم (٢٥٨٤)، والترمذي (٣٣١٥)، والنسائي في "الكبرى" (٨٨١٢)، وأحمد (١٥١٢٩)، وابن حبان في "صحيحه" (٥٩٩٠)، وعبدالرزاق في "المصنف" (١٨٠٤١)، وأبو يعلى في "المسند" (١٨٢٤)، والطحاوي في "شرح مشكل الآثار" (٣٢١٠).

(٢) رواه البخاري في "صحيحه" (٣٣٧٤، ٤٦٨٩)، وفي "الأدب المفرد" برقم (١٢٩)، والبغوي في "شرح السنة" (٣٥٤٦).

(٣) رواه البخاري (٣)، ومسلم (١٦٠)، وأحمد (٢٥٩٥٩)، وعبدالرزاق في "المصنف" (٩٧١٩)، والحاكم في "المستدرك" =

بەڵام لایەنە دونیاییەکەی وەکو ئینسان لە هەمووکەس کاملتر بووە، لە ڕەوشت و ئاداب و هەست و کارەکانی دا، بۆیە کاتی سەرەتای وەحی لەخۆی دەترسێت دەفەرموێت: «لَقَدْ خَشِيتُ عَلَى نَفْسِي» واتە: دەترسم لەسەر نەفسی خۆم، مەبەست پێی دەستی جنیەکان بێت لەبەر ئەوەی ئاشنا نەبووە لەگەڵ دونیای فریشتەکان (عالم الملائكة)، (خديجة) ﵂ دەڵێت: «كَلَّا وَاللهِ مَا يُخْزِيكَ اللهُ أَبَدًا، إِنَّكَ لَتَصِلُ الرَّحِمَ، وَتَحْمِلُ الكَلَّ، وَتَكْسِبُ المَعْدُومَ، وَتَقْرِي الضَّيْفَ، وَتُعِينُ عَلَى نَوَائِبِ الحَقِّ»[(١)].

واتە: نەخێر سوێند بەخوا خوای پەروەردگار توشی خراپەت ناکات هەتا هەتایە، لەبەر ئەوەی تۆ پێ لە کەس وکار دانابڕیت و هەڵگری ناخۆشیەکانی خەڵکیت و یارمەتی بێ نەوایان دەدەیت، ڕێزی میوان دەگریت و پشتیوانی ماف خوراوانی (دڵخۆشی دەداتەوە بەوەی کە ڕێگەی خێر گرتن شەڕ زاڵ نابێت بەسەری دا).

٦. چوار ڕوداو پەیوەندی بە تەمەنی پێغەمبەرەوە ﷺ هەیە: (لەدایك بوون، بوون بە پێغەمبەر، کۆچ کردن بۆ مەدینە، وەفات)، دوانیان ڕووداوی دونیاین: لەدایك بوون و وەفات، وە دوانیشیان ڕووداوی دینین: هاتنەخوارەوەی وەحی و کۆچ کردنەکەیەتی لە پێناوی گەیاندنی دین دا بۆ مەدینە.

لەناو ئەمانەدا (عومەری کوڕی خەتاب) ﵁ خەلیفەی موسوڵمانان و بە کۆدەنگی هاوەڵان (کۆچ کردنەکەی) هەڵدەبژێرێت بۆ ئەوەی بیکاتە مێژووی موسوڵمانان، لەبەر ئەوەی سەرەتای سەرکەوتنی ئیسلام و بڵاو بوونەوەی دین بوو زیاتر لە هاتنەخوارەوەی وەحی و بوون بە پێغەمبەرایەتی، چ جای ئەوەی باسی لەدایك بوون و وەفاتی هەبێت، ئەمەش دەگەڕێتەوە بۆ تێگەیشتنی تەواوی هاوەڵان بۆ دین و بنەماکانی و بیرکرنەوەیان لە چوارچێوەی قورئان و فەرموودەدا، بەبێ گرنگی دان بە ڕووکەش و ساکاریەکی شێوەکاری بنەمای دینی دوور لە

= (٤٨٤٣)، وابن منده في "الإيمان" (٦٨١)، والبغوي في "شرح السنة" (١٣/ ٣١٧)، والآجري في "الشريعة" (٩٦٩).

(١) رواه البخاري (٣)، ومسلم (١٦٠)، وأحمد (٢٥٨٦٥)، والطيالسي (١٥٧٠)، وابن حبان في "صحيحه" (٣٣)، وعبدالرزاق في "المصنف" (٩٧١٩)، والحاكم في "المستدرك" (٤٨٤٣)، والبغوي في "شرح السنة" (١٣/ ٣١٧)، والبيهقي في "السنن الكبرى" (١٣٣٣٤)، واللالكائي في "شرح أصول اعتقاد" (١٤٠٩)، والآجري في "الشريعة" (٩٦٩)، وابن منده في "الإيمان" (٦٨١).

عەقیدەیەكی پاك و تێگەیشتن و كارو عیبادەتێكی پوخت، كە پێچەوانەی ئەمانە هەمووی بەدی دەكرێت لـە پشتیوانانی مەولـود گێڕ دا.

وە ئەگەر خێر بوایە هاوەڵان لـەپێشی ئێمەوە بوون بۆ وەرگرتنی، لـەبەر پڕ خێرێتی خۆیان «خَيْرُ النَّاسِ قَرْنِي ...» و كاملێ وەرگرتنی دینیان «... أَصْحَابُ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، كَانُوا خَيْرَ هَذِهِ الأُمَّةِ، أَبَرَّهَا قُلُوبًا، وَأَعْمَقَهَا عِلْمًا، وَأَقَلَّهَا تَكَلُّفًا، قَوْمٌ اخْتَارَهُمُ اللهُ لِصُحْبَةِ نَبِيِّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَنَقْلِ دِينِهِ، ... فَهُمْ كَانُوا عَلَى الْهُدْيِ الْمُسْتَقِيمِ»[١].

واتە: هاوەڵانی پێغەمبەر ﷺ خێرترین كەسانی ئەم ئومەتەن، خاوەنی خێرەومەندترین دڵن و قوڵترین زانستن، كەسانێكن خوای پەروەردگار هەڵی بژاردوون بۆ هاوەڵێتی پێغەمبەرەكەی و گەیاندنی دینەكەی، ئەوان لـەسەر ڕێگای ڕاست و هیدایەت بوون.

٧. لـە مێژووی لـەدایك بوونی پێغەمبەردا ﷺ بەس ناوی ساڵ و ڕۆژەكەی دیارە (عام الفيل، يوم الإثنين)، بەڵام مێژووی ڕۆژەكەو مانگەكەی دیار نیەو جیاوازیەكی زۆری زانایانی لـەسەرە «الأكثرون على أن ولادته ﷺ كانت في عام الفيل قيل بعد حادثة الفيل بخمس وخمسين يوماً وقيل بشهرين وقيل بأربعين يوماً وقبل الفيل بعشر للسنين وقيل قبل الفيل بخمس عشرة سنة وقيل غيره.

واختلفوا في الشهرالذي ولد فيه فقيل في شهر صفر وقيل في ربيع الآخر وقيل في رجب وقيل في رمضان، واختلفوا في يوم ولادته قيل في ربيع الأول ... وقيل لثمان ليال مضين منه وقيل التسع ... وقيل لعشر وقيل لاثنتي عشرة ... وقيل لسبع عشرة وقيل لثماني عشرة مضين منه ...»[٢].

واتە: دەڵێن لـەدایـكبوونی ﷺ دوای (عام الفيل) بە (٥٥) ڕۆژ یان دوو مانـگ یا چل ڕۆژ،

---

(١) قول ابن مسعود وابن عمر رضي الله عنهما، رواه البغوي في "شرح السنة" (١/ ٢١٤)، و أبو نعيم في "الحلية" (١/ ٣٠٥)، وابن تيمية في "منهاج السنة" (١/ ١٦٦).

(٢) "المولود النبوي هل نحتفل" لشحاتة محمد صقر ص١٦، "تفسير القرطبي" (٢٠/ ١٩٤).

یا پێش (عام الفیل) بووە بە (١٠) ساڵ یا (١٥) ساڵ ... وە مانگەكەشی مانگی (صَفَر) یا (ربیع الثانی) یا (رجب) یا (رمضان) بووە، وە ڕۆژەكەشی دەڵێن: (٨ ڕۆژ لە ربیع الاول تێپەڕیوە یا نۆ ڕۆژ یا دە ڕۆژ یا دوانزە ڕۆژ یا حەڤدە ڕۆژ یا هەژدە ڕۆژ بووە.

«أولاً: اختلفوا في ولادته ﷺ، الأكثرون على أن ولادته كانت في عام الفيل، وهو قول ابن عباس، وقيل بعد حادثة الفيل بخمسين يوماً، وهو قول السهيلي المالكي، وقيل بخمس وخمسين يوماً، حكاه الحافظ الدمياطي الشافعي، وقيل بشهر وقيل بأربعين يوماً، حكاهما مغلطاي الحنفي وابن سيد الناس الشافعي، وقال الإمام الزهري: بعد الفيل بعشر سنين وقيل بخمس عشرة سنة.

ثانياً: اختلفوا في الشهرالذي ولد فيه ﷺ، فقيل في شهر صفر وقيل في ربيع الآخر حكاهما مغلطاي الحنفي، وقيل في رجب وقيل في رمضان حكاهما اليعمري االشافعي ومغلطاي الحنفي.

ثالثاً: اختلفوا في يوم ولادته ... قيل لليلتين مضتا من ربيع الأول، قالهُ ابن عبدالبر المالكي ورواه الواقدي، وقيل لثماني ليال مضين منه، روى ذلك عن ابن عباس وجبير بن مطعم واختاره ابن حزم وقطع به الخوارزمي ورجحه الحافظ ابن دحية وعليه جمع أهل التأريخ، وقال القطب القسطلاني هو اختيار أكثر أهل الحديث وهو اختيار أكثر من له معرفة بهذا الشأن ... وقيل لتسع خلون منه وهذا ما ذهب إليه الباشا الفلكي المصري وله رسالة علمية في هذا ورجحه الشيخ على الطنطاوي وقيل لعشر مضين منه وهو قول الشعبي ومحمد الباقر وصححه الحافظ الدمياطي الشافعي، وقيل لاثنتي عشرة مضت منه وقول ابن اسحاق، وقيل لسبع عشرة مضت منه، نقله ابن دحية عن بعض الشيعته، وقيل لثاني عشرة وقيل لثمان بقين رواه أبو رافع عن ابن حزم الظاهري ...»[1].

(١) "حقائق حول المولد النبوي" لأحمد بن سليمان الحمدان ص٢ - ٣.

الشَيْخ (العثيمين) رَحِمَهُ اللَّهُ دەڵێت: «أولاً: ليلة مولد الرسول صلى الله عليه وسلم ليست معلومة على الوجه القطعي، بل إن بعض العصريين حقق أنها ليلة التاسع من ربيع الأول، وليست ليلة الثاني عشر منه»(١).

واتە: ڕۆژی لەدایکبوونی دیار نیە بە شێوەیەکی یەکلا کەرەوە، هەندێك لە هاوچەرخان بەدواداچوونێکیان کردووە دەڵێن شەوی (٩ ی رَبِيعُ الأَوَّل) بووە نەك (١٢)ی ئەو مانگە.

الشَيْخ (الألباني) رَحِمَهُ اللَّهُ دەڵێت: «والأصح أنه ولد صلى الله عليه وسلم في التاسع من ربيع الأول، كما حققه بعض العلماء المعاصرين»(٢).

واتە: ڕای دروست ئەوەیە لە (٩ ی رَبِيعُ الأَوَّل) دا لەدایك بووە وەکو هەندێك لە زانایانی سەردەم دەڵێن.

بەم شێوەیە دەبینین بێجگە لە ڕۆژی دوو شەممە نەبێت نە مانگ و نە ساڵ هیچ بەڵگەیەك و کۆدەنگی زانایانی لەسەر نیە، وە هاوەڵانیش پرسیاریان لە پێغەمبەر ﷺ نەکردووە لەسەر لەدایك بوون و ووردەکاریەکانی، وە ئەمەش بەڵگەیە بۆ ئەوەی بابەتێکی شەرعی نیە بەڵکو شوێنکەوتەی و ئیمان هێنانی کاری پێویستە.

وە هاوەڵان و شوێنکەوتوانی باسی ئەم بۆنەیەو زیندووکردنەوەی هیچ گرنگیەکی نەبووە لایان، وەکو الشَيْخ (أبو بكر الجزائري) رَحِمَهُ اللَّهُ دەڵێت: «المولود النبوي ... والذي لم يعرف المسلمون غيره طيلة ستة قرون وربع قرن، أي من يوم نزول الوحي إلى مطلع القرن السابع الهجري ثم بعد سقوط الخلافة الإسلامية الراشدة وانقسام بلاد المسلمين وتمزقها وما تبع ذلك من ضعف وانحراف في العقائد، والسلوك، وفساد في الحكم والإدارة ظهرت بدعة المولود النبوي الشريف كمظهر من مظاهر الضعف والانحراف»(٣).

(١) "فتاوى أركان الإسلام" ص١٧٣ سؤال رقم (٨٩).

(٢) تحقيق "إصلاح المساجد من البدع والعوائد" للقاسمي ص١١٤.

(٣) "الإنصاف فيما قيل في المولد من الغلو والإجحاف" لشيخ أبو بكر الجزائري ص٥٠.

واتە: بە درێژایی شەش سەدەو چارەکێك موسوڵمانان لەدایك بوونی پێغەمبەریان ﷺ نەزانیوە تا سەرەتای سەدەی حەوتەمی کۆچی لە دوای ڕووخاندنی خەلافەتی ئیسلامی و دابەشکردنی موسوڵمانان و پارچە پارچە کردنیان بووە هۆکاری لاوازی و لادان لە بواری باوەڕو ئاداب و حوکمڕانی و بەڕێوەبردن دا بیدعەی مەولود سەری هەڵدا وەکو سەرهەڵدانی دەرکەوتێکی لاوازی ئیمانی و لادان و گۆڕانکاریەکی دینی.

٨. لە هەمووی وێرانتر بۆ ئەم بابەتە بناغە دانەرو دروستکاری یەکەمی ئەم مەولودە دەوڵەتی فاتیمیەکان بوو لە میسر لەسەر دەستی (بني عبيد القداح) دامەزرا لە نیوەی سەدەی چواری کۆچی تاوەکو نیوە سەدەی شەشەمی کۆچی تەمەنی ئەم دەوڵەتە بوو، ئەم دەوڵەتە بانگەوازی بۆ شیعە دەکردو پاشماوەیشی (تصوف)ی بەجێهێشت[1].

بانگەوازی بنەماڵەی ئەهل و بەیتیان دەرکردو (ابن ديصان القداح) باپیرەیان خۆی بە کوڕی ئیمام (جعفر الصادق) ناو دەبرد، لەگەڵ ئەوەش دا بەندەیەکی بوو لە ژیانی دا وە لە (مەغریب) وای بانگەواز بۆ دەکرد لە بنەماڵەی (عقيل بن أبي طالب) برای ئیمامی (عەلی) یە ﷺ تا خەڵکێکی زۆر دوای کەوتن، ئەمانە هەمووی درۆ بوون.

(ابن خلكان) ﷺ دەڵێت «وأهل العلم بالأنساب من المحققين ينكرون دعواه في النسب»[2].

واتە: زانایانی ئاشنا بە بنەماڵەیەتی و شیکەرەوان بەرپەرچی ئەم بانگەوازییەو خۆدانە پاڵ ئەم بنەماڵەی.

ئەمانە پێیان دەوترا (عوبەیدی)ەکان، وایان دەردەبڕی لە ڕووکەش دا کە هەڵگری مەزهەبی ڕافیزەن، وە شیعەو لایەنگری ئیمامی (عەلی)ن، بەلام لە ڕاستی دا «بَلْ يَجْعَلُونَهُمْ "مِنْ الْقَرَامِطَةِ الْبَاطِنِيَّةِ" الَّذِينَ مِنْهُمْ الْإِسْمَاعِيلِيَّة وَالنُّصَيْرِيَّة وَمِنْ جِنْسِهِمْ الخرمية الْمُحَمِّرَةُ وَأَمْثَالُهُمْ مِنْ الْكُفَّارِ الْمُنَافِقُونَ الَّذِينَ كَانُوا يُظْهِرُونَ الْإِسْلَامَ وَيُبْطِنُونَ الْكُفْرَ؛ وَلَا رَيْبَ أَنَّ اتِّبَاعَ هَؤُلَاءِ بَاطِلٌ؛ وَقَدْ

---

(١) بۆ زیاتر ئاشنا بوون بڕوانە کتێبی "الدولة الفاطمية" لدكتور علي محمد الصلابي.

(٢) "وفيات الأعيان" لابن خلكان (٣/ ١١٧).

وَصَفَ الْعُلَمَاءُ أَئِمَّةَ هَذَا الْقَوْلِ بِأَنَّهُمْ الَّذِينَ ابْتَدَعُوهُ وَوَضَعُوهُ؛ وَذَكَرُوا مَا بَنَوْا عَلَيْهِ مَذَاهِبَهُمْ؛ وَأَنَّهُمْ أَخَذُوا بَعْضَ قَوْلِ الْمَجُوسِ وَبَعْضَ قَوْلِ الْفَلَاسِفَةِ؛ ... بَلْ مَا ظَهَرَ عَنْهُمْ مِنَ الزَّنْدَقَةِ وَالنِّفَاقِ وَمُعَادَاةِ مَا جَاءَ بِهِ الرَّسُولُ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ...»[1].

واتە: ئەمانە (قەرامیتە باتنی)ەکانن، ئەوانەی دەڵێن قورئان مانای ڕووکەش و ناوەڕۆکی هەیە، لە (ئیسماعیلی)ەکان و (نوسەیری)ەکان و هاوشێوەکانیان لە بیروبڕواو دووڕووەکان، ئەوانەی بە ڕووکەش ئیسلامیان دەوێت و لە ناوەڕۆکیش دا بێبڕوا بوون، تێکەڵ بوون لە هەندێك قسەی ئاگرپەرستەکان و هەندێك قسەی فەلاسیفەکان، بەڵام ئەوەی لێیان دەرکەوت هەمووی دەرچوون لە دین و دووڕوی و دژایەتی ئیسلام بوو.

(ابن تیمیة) رحمه الله دەڵێت: «فَهُمْ مِنْ أَفْسَقِ النَّاسِ. وَمِنْ أَكْفَرِ النَّاسِ ... وَهَؤُلَاءِ الْقَوْمُ يَشْهَدُ عَلَيْهِمْ عُلَمَاءُ الْأُمَّةِ وَأَئِمَّتُهَا وَجَمَاهِيرُهَا أَنَّهُمْ كَانُوا مُنَافِقِينَ زَنَادِقَةٌ يُظْهِرُونَ الْإِسْلَامَ وَيُبْطِنُونَ الْكُفْرَ. فَإِذَا قُدِّرَ أَنَّ بَعْضَ النَّاسِ خَالَفَهُمْ فِي ذَلِكَ صَارَ فِي إيمَانِهِمْ نِزَاعٌ مَشْهُورٌ. فَالشَّاهِدُ لَهُمْ بِالْإِيمَانِ شَاهِدٌ لَهُمْ بِمَا لَا يَعْلَمُهُ؛ إذْ لَيْسَ مَعَهُ شَيْءٌ يَدُلُّ عَلَى إيمَانِهِمْ مِثْلَ مَا مَعَ مُنَازِعِيهِ مَا يَدُلُّ عَلَى نِفَاقِهِمْ وَزَنْدَقَتِهِمْ وَكَذَلِكَ " النَّسَبُ " قَدْ عُلِمَ أَنَّ جُمْهُورَ الْأُمَّةِ تَطْعَنُ فِي نَسَبِهِمْ وَيَذْكُرُونَ أَنَّهُمْ مِنْ أَوْلَادِ الْمَجُوسِ أَوْ الْيَهُودِ. هَذَا مَشْهُورٌ مِنْ شَهَادَةِ عُلَمَاءَ الطَّوَائِفِ: مِنْ الْحَنَفِيَّةِ وَالْمَالِكِيَّةِ وَالشَّافِعِيَّةِ وَالْحَنَابِلَةِ وَأَهْلِ الْحَدِيثِ وَأَهْلِ الْكَلَامِ وَعُلَمَاءِ النَّسَبِ وَالْعَامَّةِ وَغَيْرِهِمْ ... حَتَّى صَنَّفَ الْعُلَمَاءُ فِي كَشْفِ أَسْرَارِهِمْ وَهَتْكِ أَسْتَارِهِمْ كَمَا صَنَّفَ الْقَاضِي أَبُو بَكْرٍ الْبَاقِلَانِي كِتَابَهُ الْمَشْهُورَ ... وَذَكَرَ أَنَّهُمْ مِنْ ذُرِّيَّةِ الْمَجُوسِ وَذَكَرَ مِنْ مَذَاهِبِهِمْ مَا بَيَّنَ فِيهِ أَنَّ مَذَاهِبَهُمْ شَرٌّ مِنْ مَذَاهِبِ الْيَهُودِ وَالنَّصَارَى؛ بَلْ وَمِنْ مَذَاهِبِ الْغَالِيَةِ الَّذِينَ يَدَّعُونَ إلَهِيَّةَ عَلِيٍّ أَوْ نُبُوَّتَهُ فَهُمْ أَكْفَرُ مِنْ هَؤُلَاءِ؛ ... وَكَذَلِكَ ذَكَرَ أَبُو حَامِدٍ الْغَزَالِيُّ فِي كِتَابِهِ الَّذِي سَمَّاهُ " فَضَائِلُ المستظهرية وَفَضَائِحُ الْبَاطِنِيَّةِ " قَالَ: ظَاهِرُ مَذْهَبِهِمْ الرَّفْضُ وَبَاطِنُهُ الْكُفْرُ الْمَحْضُ. وَكَذَلِكَ

(١) "مجموع الفتاوى" لابن تيمية (٣٥/ ١٣١)، "البدع الحولية" لعبدالله بن عبدالعزيز التويجري ص١٤٤.

الْقَاضِي عَبْدُ الْجَبَّارِ بْنُ أَحْمَد وَأَمْثَالُهُ مِنْ الْمُعْتَزِلَةِ»(١).

واتە: (فاتیمی)ەکان و (عوبەیدی)ەکان بێبڕواو تاوانبارترین کەس بوون، زانایانی ئیسلام هەموویان شایەتی دووڕووی و دەرچوون لە دین دەدەن بەسەریان دا کە بە ڕووکەش ئیسلام و بە ناوەڕۆك بێبڕوا بوون، وە بنەماڵەیان هەموو زانایانی ئەو ئومەتە بە درۆیان دەخەنەوەو دەڵێن بنەماڵەی ئاگر پەرستەکان و جولەکەن، ئەمە شایەتی هەموو زانایانی مەزهەب و ئەهلی فەرموودەو و کەلامن، وە زانایانی نەسەب ناسن، تەنانەت زانایان نوسراوی سەربەخۆیان هەیە لەسەریان، وەکو (أبوبکر الباقلاني) لە کتێبەکەی دا دەڵێت: لە بنەماڵەی ئاگر پەرستن، وە دەڵێت: بەرنامەیان پیسترین بەرنامەیە، وە ئیمامی (غەزالی) دەڵێت: ڕووکەشیان ڕافیزەن بە ناوەڕۆك بێبڕوان.

کارەکانیان بریتی بوو لە: زۆر بەسۆزو بەڕەحم بوون بۆ گاورو جولەکەکان و زۆر لە پلەو دەسەلاتەکانی دەوڵەتیان دەدا بەدەست ئەوانەوە، ئەوانیش بەکاریان دەهێنا بۆ زۆرترین خزمەتی گاورو جولەکەکانی ناو موسوڵمانان، پەرە بە دینەکانیان و گەشەکردنی ژیانی قەشەو حاخامەکان، وە لەولاشەوە دژایەتی کردنی سیمای دینی موسوڵمانان لە قەدەغەکردنی نوێژی تەراویح و سزادانی جێبەجێکاریان و نەفرەت کردن لە خولەفای ڕاشیدین و هەموو هاوەڵان لەسەر مینبەرەکانی میسرو نوسینی بەسەر دەرگاو دیوارەکانی مزگەوتەکانی میسرو قەدەغەکردنی کتێبەکانی فەرموودە، لە ساڵی (٣٨١ك) کتێبی "الموطأ"ی ئیمام (مالیك) بە یەکێك گیرا لە میسر لێی دراو دەیان گێڕا بەناو خەڵك دا، وە تەنانەت بەسەر گۆڕستان و بازاڕو دوکانەکانەوە قسەی ناشیرین و نەفرەت لە هاوەڵان و خولەفاکان و ناوداران دەنوسراو زەردباو دەکرا، وە تەنانەت یەکێك لە زانایانی ئەهلی سونەت (إبراهیم بن محمد الضبي)یان هەر بە زیندوویی کەوڵ کرد.

تا ئەوئاستەی «كَتَبَت امْرَأَة إِلَى الْعَزِيز: بِالَّذِي أَعَزَّ الْيَهُودَ بِمَنْشَا وَالنَّصَارَى بِعِيسَى بْنِ نَسْطُورَسَ، وَأَذَلَّ الْمُسْلِمِينَ بِكَ إِلَّا كَشَفْتَ ظُلَامَتِي»(٢).

---

(١) "مجموع الفتاوی" (٣٥/ ١٢٧ - ١٢٩).

(٢) "البداية والنهاية" لابن كثير (١١/ ٣٥٨)، و "المنتظم في تاريخ الملوك" لابن الفرج الجوزي (٧/ ١٩٠)، "الكامل في التأريخ" لابن الأثير (٧/ ٤٧٥).

واتە: ئافرەتێك ستەمی لێ کرابوو هیچ کەس تۆڵەی بۆ نەدەکردەوە لەبەر ئەوەی موسوڵمان بوو، کاربەدەستەکانیش گاورو جولەکە بوون، نامەیەکی نووسی بۆ خەلیفەی عوبەیدیەکان (نزار بن المعز العبيدي): بەو کەسەی جولەکەکانت بالادەست کردووە "بە کاربەدەستەکەیان کە ناوی (منشأ بن ابراهيم اليهودي)" وە گاورەکانیشت بالادەست کردووە بە کاربەدەستەکەیان ناوی (عيسى بن نسطورس) وە موسوڵمانانی زەلیل کردووە بە تۆ ئەم ستەم و زوڵمەم لەسەر لابە.

(المقريزي) رَحِمَهُ الله دەڵێت: «وكان للخلفاء الفاطميين في طول السنة أعياد ومواسم وهي: موسم رأس السنة ويوم عاشوراء ومولود النبي ﷺ ومولود علي ابن أبي طالب ومولود الحسن ومولود الحسين ومولود فاطمة ... وعيد الغدير ويوم النوروز ويوم الميلاد وخميس العدسى»[١].

واتە: دەوڵەتی فاتیمیەکان ئاهەنگ و بۆنە گێڕانیان بە درێژایی ساڵ زۆر بووە، وەکو سەری ساڵی تازەو عاشوراو لەدایك بوونی پێغەمبەر ﷺ و ئیمامی عەلی و سێ منداڵەکانی و (غديرالضم) و نەورۆزو لەدایك بوونی مەسیح عَلَيْهِ السَّلَام و پێنج شەممە عەدەسی گاورەکان.

فاتیمیەکان یەکەم کەس بوون بۆنەی لەدایك بوونی پێغەمبەریان ﷺ دروست کرد لە سەدەی چواری کۆچی بەدواوە تاوەکو سەدەی شەشی کۆچی[٢].

بەڵام هەندێك دەڵێن یەکەم کەس کاربەدەستی هەولێری ئەو کاتە بووە بەناوی (أبو سعيد كوكبري بن بكتكين الملقب الملك مظفرالدين صاحب إربل، ولد سنة ٥٤٩)[٣].

وەکو ئیمامی (السيوطي) رَحِمَهُ الله دەڵێت: «وَأَوَّلُ مَنْ أَحْدَثَ فِعْلَ ذَلِكَ صَاحِبُ إِرْبِلَ الْمَلِكُ الْمُظَفَّرُ أَبُو سَعِيدٍ كُوكْبُرِي بْنُ زَيْنِ الدِّينِ عَلِيِّ بْنِ بَكْتَكِينَ»[٤].

---

(١) "الخطط المقريزي" (١/ ٤٩٠).

(٢) "الإبداع في مضار الابتداع" لعلي محفوظ ص٢٥٠، و "تأريخ الإحتفال بالمولود النبوي" لحسن السندوبي ص٦٢، و "القول الفصل" للأنصاري ص٦٤.

(٣) "البدع الحولية" لعبدالله بن عبدالعزيز التويجري ص١٤٨.

(٤) "الحاوي للفتاوي" (١/ ٢٢٢).

(أبو شامة) رَحِمَهُ ٱللَّهُ دەڵێت: «أول من احتفل بذلك بالموصل الشيخ عمر بن محمد الملا أحد الصالحين المشهورين وبه اقتدى في ذلك صاحب إربل»[١].

بەم دوو قسەیە دەردەکەوێت یەکەم کەس کە مەولودی لەدایك بوونی پێغەمبەری ﷺ داهێنا بێت ناوداری بەڕێوەبەری هەولێر بووە مەلیك (مظفرالدین) بووە ئەویش بە چاولێکردنی زانایەکی ناوداری بەناوبانگ بووە لە عیبادەت دا ناوی (شیخ عمر بن محمد الملا) لە موسڵ کە ساڵانە مەولودی دەگێڕاو ناوداران و خەڵکی بانگهێشت دەکرد، وە بۆیە مەلیك (مظفرالدین) زۆر ئەم بۆنەیە دەخرێتە پاڵی ساڵانە هەڵدەستا بە سازدانی مەولود بە شێوەیەکی زۆر سەرسوڕهێنەر لە سەرفکردنی پارەو ماڵ و خواردن دروستکردن دا لە هەولێر، ساڵێك لە هەشتی (ربیع الأول) و ساڵێکیش لە دوانزەی (ربیع الأول) بۆ ئەوەی بەر ئەو دوو مێژووە بکەوێت کە زانایان باسیان کردووە.

وە (أبو الخطاب بن دحیة) کتێبێکی نوسی لەسەر مەولود بەناوی "التنویر في مولد البشیر النذیر" یەکەم کەس بووە لەم بارەیەوە بینوسێت پێشکەشی کرد بە شا (مظفرالدین) ئەویش هەزار دیناری ئاڵتونی پێشکەش کرد[٢].

ئیمامی (السیوطي) رَحِمَهُ ٱللَّهُ دەڵێت: «هەزار سەر مەڕی برژاوو دە هەزار مریشك و سەد ئەسپ و سی هەزار قاپ حەڵواو ... دروست دەکرد ... خۆشی گوێی لە شیعرو قەسیدەکان دەگرت، لە نیوەڕۆوە بۆ بەیانی لەگەڵ سۆفیەکان دا (الرقص الصوفي) دەکرد ...»[٣].

(عبدالله التویجري) دەڵێت: «فلا شك ان العبیدیین هم أول من احتفل بالمولد النبوي حسب ما ورد في کتب التأریخ والسیر، دخل خلیفة العبیدیین المعز معد بن اسماعیل ٣٦٢هـ وکان ذلك بدایة حکمهم في مصر، وکان آخرخلیفة فیهم هو العاصد توفي سنة ٥٦٧هـ، وأما

---

(١) "الباعث على انكار البدع" لأبو شامة ص٣١.

(٢) "الإنصاف فیما قیل في المولد من الغلو والإجحاف" لشیخ أبو بکر الجزائري ص٥٠.

(٣) "الحاوي للفتاوي" (١/ ١٩٢)، "البدایة والنهایة" لابن کثیر (١٣/ ١٣١)، "وفیات" لابن خلکان (٤/ ١١٧).

مظفرالدين صاحب إربل فولادته سنة ٥٤٩هـ وتوفي سنة ٦٣٠هـ، فهذا دليل قاطع على أن العبيديين سبقوا صاحب إربل بالاحتفال بالمولد النبوي ... سبقه إلى ذلك العبيديون بحوالي قرنين من الزمان»[١].

واته: گومان نیە دەوڵەتی عوبیدیەکان یەکەم کەس بوون مەولودیان گێڕا بە گوێرەی نوسینە مێژوویەکان بێت، لەبەر ئەوەی یەکەم خەلیفەیان لە ساڵی (٣٦٢ك)دا بوو، وە کۆتا خەلیفەیان ساڵی (٥٦٧ك) بووە، وە شا (مظفر)ی هەولێر لە ساڵی (٥٤٩ك) لەدایك بووە وە لە ساڵی (٦٣٠ك) کۆچی دوایی کردووە، ئەمە بەڵگەیەکی یەکلاکەرەوەیە لەسەر ئەوەی فاتمیەکان بە نزیکەی دوو قەرن پێش شای هەولێر مەولودیان گێڕاوە.

یەکێك لە چاکەو خێرە گەورەکانی (صلاح الدين الأيوبي) رَحِمَهُ اللَّهُ لەناوبردن و کۆتایی هێنان بووە بە دەوڵەتی عوبەیدیە فاتمیەکان لە میسرو ڕزگارکردنی قودس لە گاورەکان.

٩. ئەم یادە بە درێژایی شەش سەدەی پاش وەفاتی پێغەمبەر ﷺ هیچ باسێکی نەبووە، وە زانایان بە گشتی کۆکن لەسەر بێبنەمایی ئەم یادە هەر لە کۆنەوە:

ئیمامی (تاج الدينى الفاكهاني المتوفي ٧٣٤هـ) دەڵێت: «لا أعلم لهذا المولد أصلا في كتاب ولا سنة، ولا ينقل عمله عن أحد من علماء الأمة، الذين هم القدوة في الدين، المتمسكون بآثار المتقدمين؛ بل هو بدعة أحدثها البطالون، وشهوة نفس اغتنى بها الأكالون»[٢].

واته: ئەوەی بزانم هیچ بنەمایەك نیە بۆ مەولود، نە لە قورئان نە لە سوننەت دا، وە کار پێکردنی نیە لەلای هیچ زانایەکی موسوڵمانانەوە شوێنی شوێنکەوتن و پەیوەست بوون بێت بە پێشوانەوە، بەڵکو داهێنراوێکە بەتاڵەکان و خاوەن حەزو ئارەزووەکان دایان هێناوە.

(ابن تيمية) رَحِمَهُ اللَّهُ دەڵێت: «وَأَمَّا اتِّخَاذُ مَوْسِمٍ غَيْرِ الْمَوَاسِمِ الشَّرْعِيَّةِ كَبَعْضِ لَيَالِي شَهْرِ رَبِيعٍ الْأَوَّلِ الَّتِي يُقَالُ إنَّهَا لَيْلَةُ الْمَوْلِدِ، أَوْ بَعْضُ لَيَالِي رَجَبٍ، ... فَإِنَّهَا مِنْ الْبِدَعِ الَّتِي لَمْ يَسْتَحِبَّهَا السَّلَفُ وَلَمْ يَفْعَلُوهَا وَاَللَّهُ سُبْحَانَهُ، وَتَعَالَى أَعْلَمُ»[٣].

---

(١) "البدع الحولية" ص١٥١.

(٢) "المورد في عمل المولد" للفاكهاني ص٨، ٩.

(٣) "الفتاوى الكبرى" (٤/ ٤١٤)،"مجموع الفتاوى" (٢٥/ ٢٩٨).

واته: بەکارهێنانی بۆنەیەك لەو بۆنانەو بەشەرعی کردنی وەکو مانگی (ربيع الأول) پێی دەڵێن شەوی مەولود، یان شەوانی مانگی (ڕەجەب) ... ئەوا بیدعەیەو پێشووە صاڵحەکان نەیان کردووەو بە چاکیان نەزانیوە.

(أبو زرعة) رحمه الله دەڵێت «لا نعلم - أي عمل المولد - ولو بإطعام الطعام عن السلف»[1].

واته: بوونی هیچ بەڵگەیەك نیە لە پێشووە ساڵحەکان کە بۆنەی مەولودیان گێڕابێت گەر بە خواردنیش بێت.

ئیمامی (الشاطبي) رحمه الله لە پێناسەی بیدعەدا دەڵێت: «تُشَابِهُ الطَّرِيقَةَ الشَّرْعِيَّةَ ... وَمِنْهَا: الْتِزَامُ الْكَيْفِيَّاتِ وَالْهَيْئَاتِ الْمُعَيَّنَةِ، كَالذِّكْرِ بِهَيْئَةِ الاجْتِمَاعِ عَلَى صَوْتٍ وَاحِدٍ، وَاتِّخَاذُ يَوْمِ وِلَادَةِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عِيدًا»[2].

واته: بیدعەیەك لە شێوازی شەرعی بچێت لە گرتنەبەری چۆنیەتیەکی دیاریکراو، وەکو زیکر بە کۆمەڵ و دەنگ بەرز کردنەوەو لەدایك بوونی پێغەمبەر ﷺ کردنە جەژن.

وە (محمد بن الحاج المالكي المتوفي سنة ٧٣٧هـ) دەڵێت «فَصْلٌ فِي مَوْلِدِ النَّبِيِّ والبدع المحدثة فِيهِ: وَمِنْ جُمْلَةِ مَا أَحْدَثُوهُ مِنْ الْبِدَعِ مَعَ اعْتِقَادِهِمْ أَنَّ ذَلِكَ مِنْ أَكْبَرِ الْعِبَادَاتِ وَإِظْهَارِ الشَّعَائِرِ مَا يَفْعَلُونَهُ فِي شَهْرِ رَبِيعٍ الْأَوَّلِ مِنْ مَوْلِدٍ وَقَدْ احْتَوَى عَلَى بِدَعٍ وَمُحَرَّمَاتٍ جُمْلَةٍ»[3].

واته: لە باسی مەولود دا یەکێك لەوانەی دایان هێناوە بە باوەڕی خۆیان گەورەترین عیبادەتەو باشترین کارە دینیەکانە دەیکەن لە مانگی (ربيع الأول) دا مەولودە کە چەندەها داهێنراوو حەرامەکان لەخۆ دەگرێت.

وە تەنانەت ئەو زانایانەی بە بیدعەی چاکی دادەنێن دان دەنێن بەوەدا هیچ بنەمایەکی دینی نیە، وەکو ئیمامی (السيوطي) رحمه الله دەڵێت: «فَقَدْ وَقَعَ السُّؤَالُ عَنْ عَمَلِ الْمَوْلِدِ النَّبَوِيِّ فِي شَهْرِ رَبِيعٍ

(١) "تشنيف الآذان" لأبو زرعة ص١٣٦.

(٢) "الاعتصام" (١/ ٥٣).

(٣) "المدخل" لابن الحاج (٢/ ١، ٢)، قال فيه ابن حجر: كثير الفوائد كشف فيه عن مصايب وبدع يفعلها الناس.

الْأَوَّلِ، ... الْجَوَابُ: عِنْدِي أَنَّ أَصْلَ عَمَلِ الْمَوْلِدِ الَّذِي هُوَ اجْتِمَاعُ النَّاسِ وَقِرَاءَةُ مَا تَيَسَّرَ مِنَ الْقُرْآنِ ... وَأَوَّلُ مَنْ أَحْدَثَ فِعْلَ ذَلِكَ صَاحِبُ إِرْبِلَ الْمَلِكُ الْمُظَفَّرُ أَبُو سَعِيدٍ كُوكْبُرِي ... وَقَدْ صَنَّفَ لَهُ الشَّيْخُ أَبُو الْخَطَّابِ ابْنُ دِحْيَةَ مُجَلَّدًا فِي الْمَوْلِدِ النَّبَوِيِّ سَمَّاهُ "التَّنْوِيرُ فِي مَوْلِدِ الْبَشِيرِ النَّذِيرِ" ، فَأَجَازَهُ عَلَى ذَلِكَ بِأَلْفِ دِينَارٍ»(١).

واتە: پرسیاری مەولودی لێ دەکەن لە کۆبوونەوەی خەڵك و قورئان خوێندن، دەڵێت: یەکەم کەس مەلیکی هەولێر دایهێناوەو تەنانەت بۆ یەکەم جار زانایەك بەناوی (ابن دحية) کتێبێکی لەسەر مەولود بۆ دەنوسێت بەناوی "التنوير في مولد البشير النذير" بۆی دەخوێنێتەوەو ئەویش پاداشتی دەکات بە هەزار دیناری ئاڵتونی.

گەرچی دوای ئەم قسەیە چەند بەڵگەیەك دەهێنێتەوە بۆی، ئەوە لە ڕەتکردنەوەی بەڵگەکانی مەولود دا باسی دەکەین.

وە (ابن حجر العسقلاني) ﵀ یەکێکی ترە لەوانەی ڕێگە بە مەولود دەدات، بەڵام دەڵێت: «أَصْلُ عَمَلِ الْمَوْلِدِ بِدْعَةٌ لَمْ تُنْقَلْ عَنْ أَحَدٍ مِنَ السَّلَفِ الصَّالِحِ مِنَ الْقُرُونِ الثَّلَاثَةِ»(٢).

واتە: بنەمای مەولود بیدعەیە لە هیچ کەسێکی هاوەڵان و شوێنکەوتوانی ئەو سێ سەردەمە پڕ خێرە نەکراوە.

الشَّیخ (العثيمين) ﵀ دەڵێت: «ولهذا نقول: إن ما يفعله أكثر المسلمين اليوم من الاحتفال بمولد الرسول صلى الله عليه وسلم في اليوم الثاني عشر من شهر ربيع الأول بدعة ليس له أصل من السنة»(٣).

واتە: ئەوەی زۆری موسوڵمانان دەیکەن لە ئاهەنگ گێڕانی لەدایك بوونی پێغەمبەر ﷺ بیدعەیەو هیچ بنەمایەکی نیە لە سوننەت دا.

(١) "الحاوي للفتاوي" للسيوطي (١/ ٢٢١ - ٢٢٢).

(٢) "الحاوي للفتاوي" للسيوطي (١/ ٢٢٩).

(٣) "لقاء الباب المفتوح" لمحمد بن صالح العثيمين (٣٥/ ٦)، و "مجموع فتاوى ورسائل العثيمين" (٦/ ١٦٨)، (٧/ ٣٦٤).

الشَيخ (ابن باز) رَحِمَهُ الله دەڵێت: «الاحتفال بالموالد من البدع التي حدثت في الناس ... الاحتفال به من البدع التي حدثت في المسلمين ولم يفعله النبي صلى الله عليه وسلم ولا أصحابه لا الخلفاء الراشدون ولا غيرهم، وهكذا لم يفعله المسلمون في القرون المفضلة الثلاثة، وقد قال عليه الصلاة والسلام في الحديث الصحيح: «من عمل عملا ليس عليه أمرنا فهو رد» ... فالواجب على المسلم ترك ذلك»[1].

واته: مەولود دروست کراوەو بیدعەیە ئاهەنگ گێڕان پێی، پێغەمبەر ﷺ و هاوەڵانی و لە سێ سەدەی ئیسلام دا نەکراوە.

وە هەروەها الشَيخ (محمد عبدالسلام الشقيري) لە کتێبی "السنة والمبتدعات" ص١٣٨، الشَيخ (محمد بن ابراهيم) لە "الفتاوى" (٣/ ٥٤)، الشَيخ (محمد عبدالطيف) لە "الدار السنية" (٨/ ٢٨٥)، الشَيخ (حمود التويجري) "الرد القوي" ص٢٢٣، و "فتاوى اللجنة الدائمة" (٣/ ٤١) رقم (٩١٢٦). هەموویان بڕیار لەسەر بیدعەیەتی مەولود دەدەن.

الشَيخ (صالح الفوزان) دەڵێت: «إقامة الاحتفال بالمولد النبوي صلى الله عليه وسلم هذا ممنوع من ناحية أخرى، لأنه تشبه بالنصارى الذين يحتفلون بمولد المسيح عليه السلام ... الاحتفال بالمولد النبوي من البدع المحدثات المنكرات التي جاءت بعد انقضاء القرون المفضلة»[2].

الشَيخ (محمد بن صالح المنجد) دەڵێت: «مولد الرسول ﷺ ممنوع من عدة وجوه:

١. أنه لم يكن من سنة الرسول ﷺ.

٢. تشبه بالنصارى.

٣. وسيلة إلى الغلو والمبالغة في تعظيمه ﷺ.

---

(١) "فتاوى نور على الدرب" لابن باز (٣/ ٥٢).

(٢) "مجموع الفتاوى" لشيخ صالح الفوزان (٢/ ٦٩١).

٤. يفتح باب للبدع الأخرى والاشتغال بها عن السنن ...»[١].

و الشَّيخ (الألباني) رحمه الله في "قاموس البدع" ص٧٢٠، و "الثمر المستطاب" (١/ ٥٧٧). ئاماژە بۆ ئەم بابەتە دەکات.

١٠. بەڵگە گوماناویەکان لەسەر بوونی مەولود:

الشَّيخ (أبو بكر الجزائري) رحمه الله دەڵێت: «عندما أحدثت بدعة المولد في مطلع القرن السابع وفشت وانتشرت بين الناس لوجود فراغ روحي ... وتأصلت هذه البدعة في النفوس وأصبحت جزء من عقيدة كثير من أهل الجهل لم يجد بدا بعض أهل العلم كالسيوطي رحمه الله تعالى من محاولة تبريرها بالبحث عن شبه يستشهر بها على جواز بدعة المولد هذه وذلك إرضاء للعامة والخاصته أيضاً من جهة وتبريراً لرضى العلماء بها وسكوتهم عنها لخوفهم من الحاكم والعوام من جهة ...»[٢].

واتە: کاتێك بیدعەی مەولود لە سەدەی حەوتی کۆچی دا دروست بوو لەناو خەڵك دا بڵاو بووەوە بە هۆکاری بۆشایی ڕۆحی دینی ئەم داهێنراوە داکوترا لە ناخیان داو بووە بەشێك لە باوەڕی زۆری نەزانەکان، هیچ چاریان نەما هەندێك لە خاوەن زانست وەکو ئیمامی (السيوطي) رحمه الله بێجگە لە پاساو نەبێت بیهێنێتەوە بۆ ڕازیکردنی زانایان بێدەنگن لە ئاستی، لەبەر ترسی دەسەڵات و خەڵکی نەزان لەلایەك.

بە تایبەت ئەو زانایانەی کە بەم جۆرەوە گیرۆدە بوون نیشتەجێی ئەو شوێنانە بوون کە ئەم بیدعەیەی تێدا بڵاوە لە میسرو شام و عێراق، وەکو: (السيوطي، أبو شامة مقديسي وابن حجر العسقلاني ...) لە ناودارەکان، وە ئەمانەی دوای ئەوانیش بە هەمان شێوەی گیرۆدە تووشبوون و هەمان بەڵگەو گومانەکانی ئەوان دووبارە دەکەنەوە.

(١) "موقع الإسلام سؤال وجواب" (١٢/ ٧).

(٢) "الإنصاف فيما قيل في المولد من الغلو والإجحاف" ص٥٧، "البدع الحولية" لعبدالله التويجري ص١٥٩.

بۆ پەرچدانەوەی بەڵگە گوماناویەکانی ئەم بابەتە پێویست دەکات بچینەوە سەر بەڵگەی پێشوان:

بەڵگەی یەکەم: ئیمامی (السيوطي) رحمه الله دەڵێت: «وَقَدِ اسْتَخْرَجَ لَهُ إِمَامُ الْحُفَّاظِ أبو الفضل ابن حجر أَصْلًا مِنَ السُّنَّةِ، وَاسْتَخْرَجْتُ لَهُ أَنَا أَصْلًا ثَانِيًا، ... قَالَ: أَصْلُ عَمَلِ الْمَوْلِدِ بِدْعَةٌ لَمْ تُنْقَلْ عَنْ أَحَدٍ مِنَ السَّلَفِ الصَّالِحِ مِنَ الْقُرُونِ الثَّلَاثَةِ، وَلَكِنَّهَا مَعَ ذَلِكَ قَدِ اشْتَمَلَتْ عَلَى مَحَاسِنَ وَضِدِّهَا، فَمَنْ تَحَرَّى فِي عَمَلِهَا الْمَحَاسِنَ وَتَجَنَّبَ ضِدَّهَا كَانَ بِدْعَةً حَسَنَةً وَإِلَّا فَلَا، ... قَالَ: وَقَدْ ظَهَرَ لِي تَخْرِيجُهَا عَلَى أَصْلٍ ثَابِتٍ وَهُوَ مَا ثَبَتَ فِي الصَّحِيحَيْنِ مِنْ «أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَدِمَ الْمَدِينَةَ فَوَجَدَ الْيَهُودَ يَصُومُونَ يَوْمَ عَاشُورَاءَ، فَسَأَلَهُمْ فَقَالُوا: هُوَ يَوْمٌ أَغْرَقَ اللهُ فِيهِ فرعون وَنَجَّى مُوسَى فَنَحْنُ نَصُومُهُ شُكْرًا للهِ تَعَالَى»، فَيُسْتَفَادُ مِنْهُ فِعْلُ الشُّكْرِ للهِ عَلَى مَا مَنَّ بِهِ فِي يَوْمٍ مُعَيَّنٍ مِنْ إِسْدَاءِ نِعْمَةٍ أَوْ دَفْعِ نِقْمَةٍ، ... وَأَيُّ نِعْمَةٍ أَعْظَمُ مِنَ النِّعْمَةِ بِبُرُوزِ هَذَا النَّبِيِّ نَبِيِّ الرَّحْمَةِ فِي ذَلِكَ الْيَوْمِ؟ وَعَلَى هَذَا فَيَنْبَغِي أَنْ يُتَحَرَّى الْيَوْمُ بِعَيْنِهِ حَتَّى يُطَابِقَ قِصَّةَ مُوسَى فِي يَوْمِ عَاشُورَاءَ»[1].

واتە: (ابن حجر العسقلاني) رحمه الله بنەمایەکی بۆ ئەم بۆنە دۆزیوەتەوە، وە منیش بنەمای دووەمم بۆ دۆزیوەتەوە، (ابن حجر) دەڵێت: مەولود بیدعەیەو کەسێك لە پێشینە صاڵحەکان نەیان کردووە، ئەم بۆنەیە چاکەو خراپە لەخۆ دەگرێت، ئەوەی چاکەکانی بکات لە خراپەکانی بەدوور بێت ئەوا بیدعەی حەسەنەیە، وە ئەگەر نا ... وە بنەمایەکم بۆ ڕوون بووەتەوە لە سەری ئەویش ئەو فەرموودەیەیە کاتێك پێغەمبەر ﷺ دەچێتە مەدینە دەبینێ جولەکەکان بەڕۆژوون، پرسیاریان لێ دەکات، دەڵێن: ئەم ڕۆژە خوای گەورە فیرعەونی لەناو بردو (موسا)ی ڕزگار کرد

(١) "الحاوي للفتاوي" (١/ ٢٢٤ - ٢٢٩)، والحديث رواه البخاري (٢٠٠٤)، ومسلم (١١٣٠)، وأبو داود (٢٤٤٤)، والنسائي في "الكبرى" (٢٨٤٧)، وأحمد (٣١١٢)، والدارمي في "السنن" (١٨٠٠)، وابن أبي شيبة في "المصنف" (٩٣٥٩)، وابن حبان في "صحيحه" (٣٦٢٥)، والطبراني في "الكبير" (١٢٤٤٢)، وعبدالرزاق في "المصنف" (٧٨٤٣)، والبزار في "المسند" (٥١٣٣)، وابن خزيمة في "صحيحه" (٢٠٨٤)، والبغوي في "شرح السنة" (١٧٨٢)، والبيهقي في "السنن الكبرى" (٨٤١٥)، والطحاوي في "شرح مشكل الآثار" (٢٢٧١).

ئێمەیش بۆ سوپاسگوزاری خوا بەڕۆژووین ... ئەمەی لیّ وەردەگیرێت سوپاسگوزاری لەسەر نیعمەتێك لە ڕۆژێکی دیاریکراودا، وە چ نیعمەتێك لە دەرکەوتنی پێغەمبەر ﷺ گەورەترە لەو ڕۆژەدا؟ وا پێویست دەکات ئەو ڕۆژە بەتەواوی دیاری بکەین تاوەکو بگونجێت لەگەڵ بەسەرهاتەکەی (موسا)دا ؈ لە عاشورا.

زانایان بەم شێوەیە بەرپەرچی دەدەنەوە:

١. ئەگەر وەکو (عاشورا) بێت ئەوا دەبێت بەڕۆژوو بین نەك ئاهەنگ بگێڕین، «المفروض أننا نصوم كما صام النبي ﷺ لا أننا نقيم المآدب والأفراح بالطبول والمزامير، ... فما أعجب هذا الفهم المعكوس، ... فهل الله تعالى يشكر بالطرب والأكل والشرب؟ اللهم لا، لا»[١].

واتە: زۆر سەیرە پێچەوانەی ئەم فەتوایە دەبوایە بەڕۆژوو بین، وە ئایا شوکرانەی خودا بە ئاهەنگ و تەپڵ و خواردن و خواردنەوە دەکرێت؟.

٢. پێچەوانەی بڕیاری یەکەمیەتی، (ابن حجر) ؒ کە وتی کەسێك لە هاوەڵان و تابعین و شوێنکەوتوانی ئەو سێ سەردەمە پڕ خێرە بە ئیقراری پێغەمبەر ﷺ نەیان کردووە، گەر وایە چۆن بوو بە بیدعەی چاکە؟ بۆ چاکە ماوەتەوە ئەوان نەیکەن؟!

٣. گەر ئەم بۆنەی (عاشورا)یە ببوایە بە بەڵگە ئەوا (صەحابەو تابعین) دەیانکردە بەڵگە لە ڕووی تێگەیشتن و کار پێکردنی و لێیان ون نەدەبوو ئەم بۆیان بدۆزێتەوە، کاتێك (ابن حجر) ؒ لە ساڵی (٨٥٢)ی کۆچی لە (قاهیرە) وەفاتی کردووە، هیچ زانایەك بە درێژایی هەشت سەدەو نیو ئەم بەڵگەیەی نەدۆزیوەتەوە بێجگە لەم، نەك سێ سەدەی پڕ لە خێری هاوەڵان و شوێنکەوتوانی.

ئیمام (مالك) ؒ دەڵێت: «كل أحد يؤخذ من قوله، ويُترك إلا صاحب هذا القبر، صلى الله عليه وسلم»[٢].

(١) "الإنصاف فيما قيل في المولد من الغلو والإجحاف" لشيخ: أبي بكر الجزائري ص٣٣.

(٢) "الموطأ" (١/ ٢٥١)، "سلسلة الأحاديث الصحيحة" للألباني (١/ ٢٥٨)، و "أصل صفة صلاة النبي ﷺ" (٣/ ٨٢١)، و "أحكام الجنائز" ص١٧٥، وفي "الإرواء" (٢/ ٢٦٥).

واتە: هەموو کەس قسەی لێ وەردەگیرێت و ڕەت دەکرێتەوە بێجگە لە خاوەنی ئەم قەبرە.

٤. عیبادات وەستاوە (توقیفیة) و بنەمایە لەسەر شەرع و بەڵگە نەك ڕاو بەچاك زانین و داهێنراوی چاك[١].

پاشان داوا دەکات بگەڕێین بەدوای دیاریکراوی تەواوی ڕۆژی مەولود دا وەکو ڕۆژی عاشورا با بیپێکن، ئەمە بۆ خۆی هەوڵێکی بێ ئەنجامە لەبەر نەبوونی بەڵگەی تەواو لەسەر ڕۆژەکە.

٥. پێغەمبەری خوا ﷺ باسی عاشورای کردووەو هانی خەڵکی بۆ داوە، بە پێچەوانەی مەولودەوە نە باسی کردووە وە نە خێریشی لەسەر بڕیار داوە، گەر ببوایە لێی نەدەشاردینەوە، وەکو خۆی دەفەرموێت: «إِنَّهُ لَيْسَ شَيْءٍ يُقَرِّبُكُمْ إِلَى الْجَنَّةِ إِلَّا قَدْ أَمَرْتُكُمْ بِهِ وَلَيْسَ شَيْءٌ يُقَرِّبُكُمْ إِلَى النَّارِ إِلَّا قَدْ نَهَيْتُكُمْ عَنْهُ»[٢].

واتە: کارێك نەماوە نزیکتان بخاتەوە لە بەهەشت فەرمانم پێ کردوون و هیچ کارێکیش نەماوە نزیکتان بخاتەوە لە ئاگر ئیلا ڕێگریم لێ کردوون.

٦. ئەی ئەوەی بۆ لەبیر دەچێت کە پێغەمبەری خواش ﷺ هەر لەم ڕۆژەدا وەفاتی کردووە؟ بۆنەیەك بخوێنرێتەوە تیایداو بۆنەیەك پەراوێز بکرێت کە پێچەوانەی یەکن!

٧. (ابن تیمیة) رحمه الله دەڵێت: «قول كثير من العلماء أو العباد أو أكثرهم، ونحو ذلك، فليس مما يصلح أن يكون معارضا لكلام الرسول صلى الله عليه وسلم حتى يعارض به، ... إذا فعلها قوم ذوو فضل ودين فقد تركها في زمان هؤلاء، ... إن لم يكونوا أفضل ممن فعلها، فليسوا دونهم. ولو كانوا دونهم في الفضل ... ثم عامة المتقدمين الذين هم أفضل من المتأخرين»[٣].

---

(١) "البدع الحولية" لعبدالله بن عبدالعزيز بن أحمد التويجري ص١٦١، و "الرد القوي على الرفاعي والمجهول وابن علوي وبيان أخطائهم في المولد النبوي" لحمود بن عبدالله التويجري ص٣٢.

(٢) "سلسلة الأحاديث الصحيحة" للألباني (٢٨٦٦)، وسبق تخريجه ص٤٠.

(٣) "اقتضاء الصراط المستقيم لمخالفة أصحاب الجحيم" (٢/٨٩)، (٢/١١٨).

واتە: قسەی زۆری زانایان و خواناسان ناشێت ببێتە پێچەوانەی فەرموودەکانی پێغەمبەر ﷺ بەرامبەری بوەستێت، وە ئەگەر کەسانێکی باش و زانا بیستیان کردیان لە سەردەمێك دا ئەوا هەر لەو سەردەمەدا کۆمەڵێك زاناو خواناسان نەیان کردووە، خۆ ئەگەر لە ئاستیان دا نەبێت لە خوار ئەوانەوە نین، خۆ پێشوەکان بە گشتی باشترن تاکو ئەم دواییانە.

بە ڕوونی دیارە کاردانەوەی شوێن لەسەر ئەم جۆرە زانایانە بووە، وە گەر وا نەبێت بۆچی زانایانی حیجاز ئەم باسەیان نیە.

٨. هۆکار چیە یادو بۆنە لەوە گرنگترەکانی تری دین پشتگوێ دەخرێت؟ وەکو بۆنەی یەکەم هاتنە خوارەوەی وەحی لە ئەشکەوتی (حەراء)، یاخود چوون بۆ ئیسراو میعراج، یاخود سەرکەوتنی جەنگی بەدر، یان کۆچ کردن بۆ مەدینە ... بەڵام بۆنەی لەدایك بوون بەو ڕێژەیە زەق دیاری دەکرێت پشتیوانی و پاساوی بۆ دەهێنرێتەوە.

ئەگەر ئەمە هۆکاری چاولێکردنی گاورەکان بۆ لەدایك بوونی (مەسیح) نەبێت و خوو عادەتی بەربلاوی خەڵکی نەبێت و گونجاو نەبێت لەگەڵ حەزو ئارەزووەکانی خەڵکی دا بۆ ئەم هەموو پشتیوانیەو پێ لەسەر داگرتنەی بۆ دەکرێت؟

هۆکاری ئەمەش دەگەڕێتەوە بۆ «وَلَكِنْ قَدْ حَدَثَ أُمُورٌ لَمْ تَكُنْ مِنْ قَبْلُ، ابْتُلِيَ بِهَا الْعَالَمُ الْغَرْبِيُّ، وَغَزَا بِهَا الْعَالَمَ الشَّرْقِيَّ، وَلُبِّسَ بِهَا عَلَى الْمُسْلِمِينَ، وَهِيَ تِلْكَ الْمَبَادِئُ الْهَدَّامَةُ ... وَإِبْرَازُ شَخْصِيَّاتٍ ... وَصَارُوا يُقِيمُونَ لَهُمُ الذِّكْرَيَاتِ، ... فَقَامَ مِنَ الْمُسْلِمِينَ مَنْ يَقُولُ: نَعْلَمُ أَنَّ الْمَوْلِدَ لَيْسَ سُنَّةً نَبَوِيَّةً، وَلَا طَرِيقًا سَلَفِيًّا، وَلَا عَمَلَ الْقُرُونِ الْمَشْهُودِ لَهَا بِالْخَيْرِ، وَإِنَّمَا نُرِيدُ مُقَابَلَةَ الْفِكْرَةِ بِالْفِكْرَةِ، وَالذِّكْرَيَاتِ بِالذِّكْرَى، لِنَجْمَعَ شَبَابَ الْمُسْلِمِينَ»(١).

واتە: ئێستا ڕووداوێك ڕویان داوە لەوەو پێش نەبووە، ئەویش جیهانی ڕۆژئاوا توشی کۆمەڵێك شت بووەو جیهانی ڕۆژهەڵاتی پێ داگیر کردووە، ئەو بیرو بۆچوونە ڕوخێنەرانەیە ... بە دەرکەوتنی کۆمەڵێك کەسانی ناودار، بەم هۆکارەوە بۆنەو یادیان بۆ کراوە، موسڵمانانیش تیایان دا دەڵێت: دەزانین مەولود لە سونەت دا نیەو ڕێگای پێشوان و کاری سێ سەدە خێرەکە نیە بەڵام دەمانەوێت لە ئاستی ئەوان دا بەربەرەکانی بکەین و یادو بۆنە بەرامبەر یادو بۆنە بکەین

---

(١) "أضواء البيان في إيضاح القرآن بالقرآن" للشنقيطي (٨/ ٣٨٦) في تفسير سورة [الإنسان].

تاوەکو گەنجانی موسوڵمان کۆ بکەینەوە.

گەر وابێ ئەوا پێغەمبەری خوا ﷺ دەخەینە ڕیزی ئەو ناودارو سەرۆکانەوە ناویان هەیە لە دونیا، ئەمەش شایستە نیەو عەقڵ ڕێگەی پێنادات، خوای پەروەردگار دەفەرموێت: ﴿وَرَفَعْنَا لَكَ ذِكْرَكَ ۝٤﴾ [الشرح: ٤] ناوی پێغەمبەر ﷺ بەرز بووەتەوە پێنج جار لە ڕۆژێك دا، لە بانگ دا، لە قامەت دا، لە تەحیات دا، لە سلاوات دا[١].

بەڵگەی دووەم: ئیمامی (السيوطي) رحمه الله لە دوای بەڵگەکەی (ابن حجر) رحمه الله دەڵێت: «وَقَدْ ظَهَرَ لِي تَخْرِيجُهُ عَلَى أَصْلٍ آخَرَ، وَهُوَ مَا أَخْرَجَهُ الْبَيْهَقِيُّ عَنْ أَنَسٍ «أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَقَّ عَنْ نَفْسِهِ بَعْدَ النُّبُوَّةِ» ... أَنَّ الَّذِي فَعَلَهُ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِظْهَارٌ لِلشُّكْرِ عَلَى إِيجَادِ اللهِ إِيَّاهُ رَحْمَةً لِلْعَالَمِينَ وَتَشْرِيعٌ لِأُمَّتِهِ كَمَا كَانَ يُصَلِّي عَلَى نَفْسِهِ لِذَلِكَ، فَيُسْتَحَبُّ لَنَا أَيْضًا إِظْهَارُ الشُّكْرِ بِمَوْلِدِهِ بِالِاجْتِمَاعِ وَإِطْعَامِ الطَّعَامِ وَنَحْوِ ذَلِكَ مِنْ وُجُوهِ الْقُرُبَاتِ وَإِظْهَارِ الْمَسَرَّاتِ»[٢].

واتە: بنەمایەکی ترم بۆ ڕوون بووەتەوە لەم بارەیەوە ئەویش ئەو ڕیوایەتەیە (ئەنەس) رضي الله عنه دەڵێت: پێغەمبەر ﷺ حەوتەی بۆ خۆی کردووە لە دوای پێغەمبەرایەتی، ئەمە ئەوە دەردەخات پێغەمبەر ﷺ ئەمەی کردووە سوپاسگوزاریەکی خوایی لەسەر بوونی بە ڕەحمەتێکی خوایی و هۆکاری شەریعەت بۆ گەلەکەی، وەك چۆن سلاواتی لەسەر خۆی دەدا، وا باشە ئێمەیش دەربڕینی شوکرانەی خوا بکەین بە لەدایك بوونی بە کۆبوونەوەو خواردن بەخشینەوەو جۆرەکانی نزیکبوونەوەی خوایی و دەرخستنی خۆشیەکان.

---

(١) "المولد النبوي هل نحتفل" لشحاتة محمد صقر ص٨٧.

(٢) "الحاوي للفتاوي" للسيوطي (١/ ٢٣٠)، والحديث في "السنن الكبرى" للبيهقي (٩/ ٣٠٠) وقال: هو حديث منكر، وفي "كشف الأستار" للهيثمي (١٢٣٧)، و "مصنف عبدالرزاق" (٧٩٦)، قال ابن حجر في "الفتح" (٩/ ٥٩٥): لا يثبت، وقال الألباني في "الصحيحة" (٦/ ٥٠٤): وهو كذلك، وقال النووي في "المجموع" (٨/ ٤١٢): هذا حديث باطل، وقال ابن القيم في "تحفة المودود" ص٥٧: قال أحمد: منكر، وقال البزار في "فتح الباري" (٩/ ٥٩٥)" ضعيف.

وەڵام:

یەکەم: فەرموودەکە لاواز (ضعیف)ەو کاری پێناکرێت، ئیمام (مالك وأحمد بن حنبل والبزار، والبيهقي والنووي والحافظ المزي والحافظ الذهبي وابن حجر والألباني) **رەحمەتی** خوایان لێبێت هەموویان بە (ضعیف)یان داناوەو کاری پێ ناکرێت.

دووەم: وە ئایا ئەگەر مەڕی سەربڕیبێت بۆ شوکرانەی خوا؛ دەبێتە بەڵگە بۆ کردنە جەژنی ڕۆژی لەدایك بوونی؟!

بەڵگەی سێیەم: ئیمامی (السيوطي) رحمه الله دەڵێت: «ثُمَّ رَأَيْتُ إِمَامَ الْقُرَّاءِ الْحَافِظَ شمس الدين ابن الجزري قَالَ فِي كِتَابِهِ الْمُسَمَّى "عَرْفُ التَّعْرِيفِ بِالْمَوْلِدِ الشَّرِيفِ" مَا نَصُّهُ: قَدْ رُؤِيَ أبو لهب بَعْدَ مَوْتِهِ فِي النَّوْمِ، فَقِيلَ لَهُ: مَا حَالُكَ، فَقَالَ: فِي النَّارِ، إِلَّا أَنَّهُ يُخَفَّفُ عَنِّي كُلَّ لَيْلَةِ اثْنَيْنِ وَأَمُصُّ مِنْ بَيْنِ أُصْبُعَيَّ مَاءً بِقَدْرِ هَذَا - وَأَشَارَ لِرَأْسِ أُصْبُعِهِ - وَأَنَّ ذَلِكَ بِإِعْتَاقِي لثويبة عِنْدَمَا بَشَّرَتْنِي بِوِلَادَةِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَبِإِرْضَاعِهَا لَهُ. فَإِذَا كَانَ أبو لهب الْكَافِرُ الَّذِي نَزَلَ الْقُرْآنُ بِذَمِّهِ جُوزِيَ فِي النَّارِ بِفَرَحِهِ لَيْلَةَ مَوْلِدِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِهِ، فَمَا حَالُ الْمُسْلِمِ الْمُوَحِّدِ مِنْ أُمَّةِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُسَرُّ بِمَوْلِدِهِ وَيَبْذُلُ مَا تَصِلُ إِلَيْهِ قُدْرَتُهُ فِي مَحَبَّتِهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ؛ لَعَمْرِي إِنَّمَا يَكُونُ جَزَاؤُهُ مِنَ اللَّهِ الْكَرِيمِ أَنْ يُدْخِلَهُ بِفَضْلِهِ جَنَّاتِ النَّعِيمِ»(١).

واتە: (ابن الجزري) بەڵگە دەهێنێتەوە بۆ مەولود: ئەبولەهەب لەپاش مردنی لە خەودا بینرا، پێیان وت: حاڵت چۆنە؟ وتی: لە ئاگر دام، بەڵام لەسەرم سووك کراوە لە هەموو شەوێکی دوو شەممەدا بەقەد نێوان دوو پەنجە ئاو دەخۆمەوە بە بۆنەی ئازاد کردنی (سوەیبە)ی کەنیزەك کاتێك مژدەی لەدایك بوونی پێغەمبەری پێ دام و شیری پێ دا، ئەبولەهەبی کافر پاداشتی بدرێتەوە لە ئاگردا بە بۆنەی لەدایك بوونی پێغەمبەری خوا ﷺ، ئەبێت حاڵی موسڵمانی ئەم گەلە چۆن بێت کاتێك دەبەخشێت بە خۆشی لەدایك بوونی پێغەمبەر ﷺ.

---

(١) "الحاوي للفتاوي" للسيوطي (١/ ٢٣٠)، و"فتح الباري" لابن حجر (٩/ ١٤٥).

(ابن حجر العسقلاني) رحمه الله وەلامی دەداتەوەو دەڵێت:

١. «وَفِي الْحُدِيثِ دَلَالَةٌ عَلَى أَنَّ الْكَافِرَ قَدْ يَنْفَعُهُ الْعَمَلُ الصَّالِحُ فِي الْآخِرَةِ لَكِنَّهُ مُخَالِفٌ لِظَاهِرِ الْقُرْآنِ قَالَ اللهُ تَعَالَ: ﴿ وَقَدِمْنَآ إِلَىٰ مَا عَمِلُوا۟ مِنْ عَمَلٍ فَجَعَلْنَـٰهُ هَبَآءً مَّنثُورًا ﴿٢٣﴾ ﴾ [الفرقان: ٢٣]»[١].

واتە: بەم ڕیوایەتە دەبێتە بەڵگە کە بێباوەڕ کردەوەی چاك سوود لێ دەبینێت لە قیامەت دا، ئەمەش پێچەوانەی قورئانە دەفەرموێت: هەر کارێکتان هێنا بێت ئێمە پەرت و بڵاوی دەکەینەوە (واتە بێباوەڕان).

خوای پەروەردگار دەفەرموێت: ﴿لَئِنْ أَشْرَكْتَ لَيَحْبَطَنَّ عَمَلُكَ وَلَتَكُونَنَّ مِنَ ٱلْخَـٰسِرِينَ ﴿٦٥﴾ ﴾ [الزمر: ٦٥].

واتە: گەر هاوبەش بۆ خوا بڕیار بدەیت ئەوا کردەوەکانت دەسڕینەوەو زەرەرۆمەند دەبیت.

٢. ئەم ڕیوایەتە (مرسل)ە لە (عروة)وە، ئەمەش بەشێکە لە فەرموودەی لاواز (ضعیف).

٣. ئەم گێڕانەوەیە خەوەو خەویش نابێت بە بەڵگە، وە ڕەنگە ئەوەیش بینیبێتی لەو کاتەدا بێبڕوا بووە.

٤. لەم گێڕانەوەیەدا دەڵێت: ئازاد کردنی (سوێبە) لەگەڵ لەدایکبوونی پێغەمبەردا ﷺ بووە، یان پێش شیر خواردنی، ئەمەش بۆ خۆی پێچەوانەی گێڕانەوەکانی ژیانی پێغەمبەرە ﷺ.

(ابن سعد) رحمه الله دەڵێت: «عَنْ غَيْرِ وَاحِدٍ مِنْ أَهْلِ الْعِلْمِ قَالُوا: وَكَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَصِلُهَا وَهُوَ بِمَكَّةَ. وَكَانَتْ خَدِيجَةُ تُكْرِمُهَا. وَهِيَ يَوْمَئِذٍ مَمْلُوكَةٌ. وَطَلَبَتْ إِلَى أَبِي لَهَبٍ أَنْ تَبْتَاعَهَا مِنْهُ لِتُعْتِقَهَا. فَأَبَى أَبُو لَهَبٍ. فَلَمَّا هَاجَرَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى الْمَدِينَةِ أَعْتَقَهَا أَبُو لَهَبٍ. وَكَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَبْعَثُ إِلَيْهَا بِصِلَةٍ وَكِسْوَةٍ. حَتَّى جَاءَهُ خَبَرُهَا أَنَّهَا قَدْ تُوُفِّيَتْ سَنَةَ سَبْعٍ. مَرْجِعَهُ مِنْ خَيْبَرَ»[٢].

واتە: لە زۆرێك لە ئەهلی عیلمەوە دەڵێن پێغەمبەر ﷺ هاتوچۆی دەکرد لە مەککە وە (خەدیجە) ڕێزی لێ دەگـرت لەو کـاتەدا هێشتـا بەندە بووە، پێغەمبەر ﷺ داوای کـرد لە (ئەبو

(١) "فتح الباري" لابن حجر (٩/ ١٤٥).

(٢) "الطبقات الكبرى" لابن سعد (١/ ٨٧).

لـەهەب) پێی بفرۆشێت بۆ ئەوەی ئازادی بكات، (ئەبو لـەهەب) نەیكرد، كاتێك كۆچی كرد بۆ مەدینە (ئەبو لـەهەب) ئازادی كردو پێغەمبەر ﷺ جل و بەرگی بۆ دەنارد تاوەكو هەواڵی مردنی بیست لە ساڵی حەوتی كۆچی هاتنەوەی لە خەیبەر.

(ابن عبدالبر) رحمه الله دەڵێت: «وأعتقها أبو لهب بعد ما هاجر رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ إلى المدينة»[١].

واتە: (ئەبو لـەهەب) كاتێك ئازادی كرد پێغەمبەر ﷺ كۆچی كرد بۆ مەدینە.

٥. هیچ بەڵگەیەك نیە بۆ خۆشحاڵی (ئەبو لـەهەب) بە لـەدایك بوونی پێغەمبەر ﷺ و مژدە پێدانی و ئازادكردنی (سۆیبە)[٢].

بە كورتی (عومەری كوڕی خەتاب) رضي الله عنه دەڵێت: «عَنْ زِيَادِ بْنِ جُبَيْرٍ، قَالَ: قَالَ لِي عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: «هَلْ تَعْرِفُ مَا يَهْدِمُ الإِسْلامَ؟» قُلْتُ: لَا، قَالَ: «يَهْدِمُهُ زَلَّةُ الْعَالِمِ، ...»[٣].

واتە: دەزانیت چی ئیسلام دەڕوخێنێت؟ فەرمووی: هەڵەی زانا دەیڕوخێنێت.

وە (معاذ بن جبل) رضي الله عنه دەڵێت: «أُحَذِّرُكُمْ زَيْغَةَ الْحَكِيمِ»[٤].

---

(١) "الاستيعاب في معرفة الأصحاب" لابن عبدالبر (١/ ١٢)، "الوفاء بأحوال المصطفى" لابن الجوزى (١/ ١٧٨).

(٢) "الرد القوي على الرفاعي والمجهول وابن علوي وبيان أخطائهم في المولد النبوي" لحمود بن عبدالله التويجري ص٥٧، "المولد النبوي هل نحتفل" لشحاتة محمد صقر ص٦٨.

(٣) رواه الدارمي في "السنن" (٢٢٠)، والبغوي في "شرح السنة" (١/ ٣١٧)، وفي "مسند الفاروق" لابن كثير (٢/ ٥٣٦)، وفي "الجامع الصحيح للسنن والمسانيد" (٤/ ٢٢٨)، وفي "أخبار الشيوخ وأخلاقهم" لأبو بكر المروذي (٣٤٥)، وصححه الألباني في "المشكاة" (٢٦٩).

(٤) رواه أبو داود (٤٦١١)، وقال الألباني: صحيح الإسناد موقوف، وقال شعيب الأرنؤوط: أثر إسناده صحيح، ورواه الطبراني في "الكبير" (٢٢٨)، وعبدالرزاق في "المصنف" (٢٠٧٥٠)، والحاكم في "المستدرك" (٤/ ٥١٣) وقال: هذا حديث صحيح على شرط مسلم، ولم يخرجاه، ورواه ابن عساكر في "تاريخ دمشق" (٦٥/ ٣٣٧، ٣٣٨)، والمزي في "تهذيب الكمال" في ترجمة يزيد بن عَميرة (٣٢/ ٢١٨ – ٢١٩)، والبيهقي في "السنن الكبرى" (٢٠٩١٦)، وفي "المدخل" (٨٣٤)، واللالكائي في "شرح أصول اعتقاد" (١١٦)، وأبو نعيم في "الحلية" (١/ ٢٣٢)، وابن عبدالبر في "الجامع" (١٨٧١)، وفي "الجامع الصحيح للسنن والمسانيد" (٥/ ٣١).

واته: ئاگاداری هەڵەی زانا بن.

بەڵگەی چوارەم: قسەیەکی (ابن تیمیة) ﷺ دەکەن به بەڵگه که دەڵێت: «ما يحدثه بعض الناس، إما مضاهاة للنصارى في ميلاد عيسى عليه السلام، وإما محبة للنبي صلى الله عليه وسلم، وتعظيمًا. والله قد يثيبهم على هذه المحبة والاجتهاد، لا على البدع من اتخاذ مولد النبي صلى الله عليه وسلم عيدًا. مع اختلاف الناس في مولده. فإن هذا لم يفعله السلف، مع قيام المقتضي له وعدم المانع منه ... وأكثر هؤلاء الذين تجدهم حراصًا على أمثال هذه البدع، مع ما لهم من حسن القصد، والاجتهاد الذين يرجى لهم بهما المثوبة»[1].

واته: ئەوەی هەندێك لە خەڵكی دایانهێناوە (مەولود) یان چاولێكردنی گاورەكانە لە لەدایك بوونی مەسیح ﷺ یان خۆشەویستی پێغەمبەرو ﷺ به بەرز ڕاگرتنیەتی، ڕەنگە خوای گەورە پاداشتیان بداتەوە لەسەر ئەو خۆشەویستی و هەوڵدانەیان نەك لەسەر بیدعەكەیان بە جەژن گرتنی لەدایك بوونی پێغەمبەر ﷺ، ئەمە پێشوانی صالح نەیان كردووە، لەگەڵ بوونی پێویست و نەبوونی ڕێگری دا، زۆری ئەوانە هەوڵ دەدەن لەسەر ئەم بیدعەیە، لەگەڵ ئەوەش دا نیەتی پاكیان هەیەو كار دەكەن، ئومێدی پاداشت دەكرێن لەسەری.

مەبەستیان لەو لەتە قسەیەتی دەڵێت: «وإما محبة للنبي صلى الله عليه وسلم، وتعظيمًا. والله قد يثيبهم على هذه المحبة والاجتهاد»، «مع ما لهم من حسن القصد، والاجتهاد الذين يرجى لهم بهما المثوبة»، لەگەڵ ئەوەش دا نیەت و مەبەستی چاكیان هەیە ئومێد ئەوە هەیە پاداشت بدرێنەوە لەسەر خۆشەویستیان بۆ پێغەمبەر ﷺ و نیەت چاكیان.

ئەم قسەیە دان پیادانان نیە لەسەر مەولود، وە ئەگەر بە تەواوی قسەی پێش و پاشی بخوێنیتەوە دەزانیت دەڵێت بیدعەیەو هیچ بنەمایەكی نیە.

هەروەها دەڵێت: «وهذان الأصلان جماع الدين: أن لا نعبد إلا الله، وأن نعبده بما شرع، لا نعبده بالبدع»[2].

---

(١) "اقتضاء الصراط المستقيم لمخالفة أصحاب الجحيم" (٢/ ١٢٣، ١٢٤).

(٢) "اقتضاء الصراط المستقيم لمخالفة أصحاب الجحيم" (٢/ ٣٧٣).

وە دەڵێت: «الْعِبَادَاتُ مَبْنَاهَا عَلَى الشَّرْعِ وَالِاتِّبَاعِ لَا عَلَى الْهَوَى وَالِابْتِدَاعِ»(١).

واتە: دوو بنەما بناغەی دینە: هیچ خوایەك نەپەرستین بیجگە لە (الله) و پەرستنەکانیشمان دەبێت بە شەرع بێت نەك بە بیدعە، عیبادات بنەمای لەسەر شەرع و شوێن کەوتەییە نەك ئارەزوو داهێنراو، پاشان بەرنامەو کاری (ابن تیمیة) رحمه الله کۆی نوسراوەکانی شاهیدن لەسەر بنەبڕ کردنی بیدعە بە هەموو جۆرەکانی و دژایەتی لادان لە قورئان و فەرموودە، تەنانەت لەم پێناوەدا لە بەندینخانەی قەلای دیمەشق وەفاتی کرد ڕەحمەتی خوای لێبێت.

١١. چەند یاسایەکی فیقهی و بنەمایی (القواعد الأصولية الفقهية):

ئەم بنەمایانە دەبنە شاهید حاڵ بۆ ڕەت دانەوەی مەولودو شەرعی نەبوونی.

أ- «لَا يَجُوزُ تَأْخِيرُ الْبَيَانِ عَنْ وَقْتِ الْحَاجَةِ»(٢).

واتە: دروست نیە دواکەوتنی ڕوونکردنەوە لەکاتی پێویست دا، واتە ئەگەر بۆنەی لەدایك بوون دین و عیبادەت بوایە پێغەمبەری خوا ﷺ دوای نەدەخست و ڕوونی دەکردەوە.

ب- (ابن تیمیة) رحمه الله دەڵێت: «الأَصلُ في العِبَاداتِ التَّوقِيف»(٣).

واتە: بنەما لە عیبادەتەکان دا وەستاوە لە ئاستی بەڵگەو دەرنەچوونە لێی.

ئەگەر مەولود عیبادەت و کاری خێرو نزیکبوونەوە بوایە لای خوا ئەوا لە عیبادەتەکان دا باس دەکراو بوونی دەبوو.

---

(١) "مجموع الفتاوى" (١/ ٨٠).

(٢) "قواطع الأدلة في الأصول" للمروزي (٢/ ٢٩٥)، "أصول السرخسي" (٢/ ٢٨)، "روضة الناظر" لابن قدامة (١/ ٥٣٤)، و "الموافقات" للشاطبي (٤/ ١٤٠)، و "إرشاد الفحول" للشوكاني (١/ ١٥٤)، و "المذكرة" للشنقيطي (١/ ١٠)، و "الفقيه والمتفقه" لخطيب البغدادي (١/ ٣٢٨)، و "قواعد الفقه" لمحمد البركتي (٧٢).

(٣) "مجموع الفتاوى" لابن تيمية (٢٩/ ١٧)، "شرح منظومة القواعد الفقهية" للسعدي (٣/ ١٠) حمد بن عبدالله الحمد، "القواعد الفقهية وتطبيقاتها في المذاهب الأربعة" لدكتور محمد مصطفى الزحيلي (٢/ ٧٦٩)، "قواعد ومعرفة البدع" للجيزاني ص٦٧.

ت- «الأعياد توقيفية»[١]، «إنما العيد شريعة، فما شرعه الله اتبع. وإلا لم يحدث في الدين ما ليس منه»[٢].

واته: جەژنەکان بە گوێرەی بەڵگەیە، وە جەژن بەشێکە لە شەرعی خودا، ئەوەی دایڕشتووە شوێنی دەکەوێت، وە ئەگەر نا هیچ کارێك لە دین دا دروست ناکرێت، ئەگەر مەولود جەژن بوایە ئەوا باس دەکرا.

ث- «العادات المجردة لا بدعة فيها»[٣]، «الْعَادِيَّاتِ مِنْ حَيْثُ هِيَ عَادِيَّةٌ لَا بِدْعَةَ فِيهَا، وَمِنْ حَيْثُ يَتَعَبَّدُ بِهَا أَوْ تُوضَعُ وَضْعَ التَّعَبُّدِ تَدْخُلُهَا الْبِدْعَةُ»[٤].

واته: کارە دونیاییە ئاساییەکان نابێتە بیدعە، وە کارە ئاساییەکان وەکو خۆیان ئاساین و نابنە بیدعە، بەڵام گەر بەنیەتی عیبادەت یان لە شوێنی عیبادەت دابنرێت ئەوا بیدعە دەیگرێتەوە، واتە ئەگەر مەولود بە عادەت سەیر بکرێت و بکرێت بەڵام نیەتی خێرو عیبادەت و لە شوێنی عیبادەت دانەنرێت و وەکو کارێکی دینی سەیر نەکرێت ئەوا نابێتە بیدعە، بەڵام گومان نیەو ئەستەمە ئەو کارو نیەتانەی لێ دابڕدرێت لەبەر ئەوەی هۆکارو خاوەنیەتی دینی بناغەی بونیەتی ئەویش پێغەمبەرەو ﷺ هەوڵدان و مەسرەفی خەڵك بە نیەتی خێرو چاکەیە، کەواتە بێگومان مەولود بیدعەیە.

١٢. زیانەکانی:

أ- بوارێکە بۆ فێربوونی موسڵمان بە ڕۆتینیات و ڕووکەشەوەو لادان لە کاری بنەمایی لە جیاتی بیر لە زیندووکردنەوەی سوننەت و شوێنکەوتنی ڕێگاکەی بکەین سەرقاڵ دەبین بە یادو گەرم وگوڕیەکی کاتی و لەبیرکردنیەکی بەردەوام.

ب- فێرکردنی کۆمەڵگا بە دووڕویی و ڕیا بازی، کاتێ مانگی بەناو مەولود دێت هەرچی کەسانی ئیمان لاوازو کەسانی نوقم بوو لە کارە حەرامەکان دا بیر لەوە دەکەنەوە خۆیان حەشار دەن و سومعەی کەسایەتیان جوان پیشان بدەن لە کۆمەڵگایەك دا بە تایبەت ڕوو لەدین بن، ئەویش مەولود باشترین هەلە کە شیرینی و لافیتەو ... بە دوکان و کۆگاکانی دا بڕازێنێتەوەو

(١) "معيار البدعة" للجيزاني ص٢٦١.
(٢) "اقتضاء الصراط المستقيم" لابن تيمية (٢/ ٦١٤).
(٣) "معيار البدعة" للجيزاني ص٢٠٣.
(٤) "الاعتصام" للشاطبي (٢/ ٥٩٤).

ڕوویەکی تازە پیشانی خەڵکی بدات بۆ ئەوەی شوێنی متمانەی زیاتری خەڵکین.

ت- تەنانەت دەسەلأتدارانی جیهانی ئیسلامی ئەم جۆرە بۆنەو قەبر هەڵبەستن و گومەز دروستکردن دەکەنە بەڵگە بۆ موسڵمانیەتی دەسەلأتداران و ئیسلام جێبەجێکاریەتی، داگیرکەرانیش ئەم هەلەیان قۆستۆتەوە وەك (نابليون بونابرت)، مێژوو نوسی میسری (الجبرتي) دەڵێت: ناپلیۆن فەرمانی دا بە پشتیوانی کردنی ناودارێکی سۆفی ئەم بۆنەیەی دەگێڕا بە ناوی (الشيخ البكري) و سێ سەد ڕیاڵی فەرەنسی پێداو ڕازاندنەوەی ئاهەنگەکەی و خۆیشی لە سەرەتایەوە تا کۆتایی ئامادە بوو، وە دەڵێت: ناپلیۆن دەیزانی ئەمە لە دینیان دا نیەو پیاوو ژن تێکەڵ دەبێت و هەواو ئارەزوو حەرامەکانی تێدا دەکرێت[١].

وە سەفیری ئەمریکی بەشداری ئاهەنگی مەولودی کرد لە (١٣ إبريل ٢٠٠٦) کاتێك تەریقەتی قادری کردی، وە سەفیری ئەمریکی بەشداری ئەم بۆنەیەی کرد لە میسر (فرانسيس ريتشارد) لە شاری (طنطا) بۆ ئاهەنگی (سيد بدوي)[٢].

ث- تێکەڵبوونی پیاوو ژن و تەپڵ لێدان و شیعر وتن و خەڵك هەراسان کردن و وەسف و باسێکی پێغەمبەرو ﷺ زیادەڕەوی تیایداو وتنی چەندەها فەرموودەی هەڵبەستراوو درۆ بەناوی پێغەمبەری خواوە ﷺ، بە تایبەت ئەو شیعرە پڕ (شیرکیانە) کە هەمووی هاوارو سوێند خواردنە بە پێغەمبەرو ﷺ خستنە ڕیزی خواوەیە.

وەکو خاوەنی (قصيدة البردة) بە پێغەمبەر ﷺ دەڵێت:

يـا أكـرمَ الخـلقِ مَا لي مَن ألـوذُ بِه　　سواكَ عندَ حُلولِ الحادثِ العمِمِ

فـإنّ مِن جـودِكَ الدُنيـا وضُـرتُها　　ومِن علـومِك عِـلْمُ اللوحِ والقلمِ[٣]

---

(١) "المولد النبوي هل نحتفل" لشحاتة محمد صقر ص٣٩، "تأريخ عجائب الآثار في التراجم والأخبار" لعبدالرحمن بن حسن الجبرتي المؤرخ (٢/ ٢٠١)، و "مظهر التقديس" للجبرتي ص٤٧.

(٢) "المولد النبوي هل نحتفل" لشحاتة محمد صقر ص٤٠.

(٣) "ديوان البوصيري" ص٢٣٨، "البردة شرحاً واعراباً" لمحمد يحى (١/ ٢٠٧)، "ثلاثية البردة" لحسن حسين (١/ ٨٢)، "دليل الواعظ إلى أدلة المواعظ" لشحاتة محمد صقر (٢/ ٧٤٤).

واتە: ئەی بەخشندەترین دروستکراو هیچ کەسم نیە پەنای پێبگرم، بێجگە لە تۆ لە کاتی هاتنی بەڵاکان دا، یەکێك لە بەخشندەیی تۆ دونیاو قیامەتە، وە یەکێك لەعیلمەکانت عیلمی (اللوح وقلم)ە.

هاوار لە غەیری خوا دەکات (مَا لِي مَن ألوذُ بِه سواكَ) و (جودِكَ الدُنيا وضُرتُها) و (عِلْمُ اللوحِ والقلمِ) ئەمانە هەمووی موڵکی خودایە هەر ئەو پەنای موسوڵمانانە، خوای پەروەردگار دەفەرموێت: ﴿أَمَّن يُجِيبُ ٱلْمُضْطَرَّ إِذَا دَعَاهُ وَيَكْشِفُ ٱلسُّوٓءَ وَيَجْعَلُكُمْ خُلَفَآءَ ٱلْأَرْضِ ۗ أَءِلَٰهٌ مَّعَ ٱللَّهِ ۚ قَلِيلًا مَّا تَذَكَّرُونَ ﴿٦٢﴾﴾ [النمل: ٦٢].

واتە: کێ بە فریای خاوەن پێویستەوە دێت کاتێك دوعا دەکات بێجگە لە پەروەردگار؟

عیلم و زانستی غەیب کە عیلمی (اللوح والقلم)ە بەس خودا دەیزانێت، خوای پەروەردگار دەفەرموێت: ﴿قُل لَّا يَعْلَمُ مَن فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ ٱلْغَيْبَ إِلَّا ٱللَّهُ ۚ وَمَا يَشْعُرُونَ أَيَّانَ يُبْعَثُونَ ﴿٦٥﴾﴾ [النمل: ٦٥].

واتە: بڵێ زانستی غەیب هیچ بوونێك لە ئاسمان و زەوی نایزانێت، وە هەستیش ناکەن بە ڕۆژی زیندووبوونەوە.

بە هەدەردانی سەروەت و سامانی موسوڵمانان لە پێناوی کارێك دا بە زرەرو زیان دەشکێتەوە بەسەر موسوڵمانان دا، وە زیادەڕەویشە لە دین دا، پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێت: «إِيَّاكُمْ وَالْغُلُوَّ فِي الدِّينِ»[1].

واتە: زیادەڕەوی مەکەن لە دین دا.

---

(١) رواه ابن ماجه (٣٠٢٩)، وأحمد (١٨٥١)، وابن أبي شيبة في "المصنف" (١٣٩٠٩)، وابن حبان في "صحيحه" (٣٨٧١)، وابن أبي عاصم في "السنة" (٩٨)، وأبو يعلى في "المسند" (٢٤٧٢)، وابن خزيمة في "صحيحه" (٢٨٦٧)، والحاكم في "المستدرك" (١٧١١)، وأبو نعيم في "الحلية" (٢/ ٢٢٣)، وصححه الألباني في "الصحيحة" (٢١٤٤)، وفي "حجة النبي ﷺ" ص٨٠، و"صحيح الجامع الصغير" (٢٦٨٠).

وە دەفەرموێت: «لَا تُطْرُونِي، كَمَا أَطْرَتِ النَّصَارَى ابْنَ مَرْيَمَ»[(١)].

واتە: زیادەڕەوی مەکەن لە من دا وەکو زیادەڕەوی گاورەکان لە (عیسا)دا عليه السلام.

ناونانی بە جەژن، دووبارە بوونەوەی لە هەموو ساڵێك دا، بە قەدرو بەها ڕاگرتنی ئەمە بۆ خۆی بابەتێکی بیروباوەڕ(اعتقادي)ە، چاوەڕێبوونی پاداشت لەسەری، پەیوەندی بوونی بە ڕووداوێکی دینی، پاڵنەری ئەم هەموو کارە دین بێت ئەوا ئەستەمە (مستحیل) ناو بنرێت بە کاری دونیایی و عادەتیە ئێمە دەیکەین، وە ئەگەر ئەم بۆنەیە بەم هەموو بنەماو ڕەگ وریشاڵە بگۆڕێت بۆ دەرس و وانەی سیرەو ژیاننامەی پێغەمبەرو ﷺ بیرخستنەوەی پلەوپایەی نا توانرێت ناو بنرێت دروستەو بیدعە نیە لەبەرئەوەی:

١. مێژووی لەدایکبوونی پێغەمبەر ﷺ ونەو دیار نیە.

٢. دەرگایەك دەکرێتەوە بۆ کاری ناشەرعی و داهێنراوی ترو ڕۆژانی گرنگتری ژیانی پێغەمبەر ﷺ.

٣. خەڵکی وا گومان دەبەن کارێکی بنەمایی دینیە لەگەڵ ئەوەش دا وانیە.

٤. لێکچوونە لەگەڵ کاری گاورەکان بۆ لەدایکبوونی (مسیح) عليه السلام و ناوداره بیرواکانی دونیا[(٢)].

---

(١) رواه البخاري (٣٤٤٥)، وأحمد (١٥٤)، والدارمي في "السنن" (٢٨٢٦)، وأبو يعلى في "مسنده" (١٥٣)، وابن حبان في "صحيحه" (٢/١٤٧)، والطبراني في "الأوسط" (١٩٣٧)، وعبدالرزاق في "المصنف" (٩٧٥٨)، والحميدي في "مسنده" (٢٧)، والبغوي في "شرح السنة" (٣٦٨١)، والبيهقي في "الشعب" (١٤١١)، واللالكائي في "شرح أصول اعتقاد" (٢٦٧٤).

(٢) "المولد النبوي هل نحتفل" لشحاتة محمد صقر ص٢٢.

چوارەم : داهێنراو لەژێر ناونیشانی سوودمەندیە ڕەچاوکراوەکانی شەرع (المصالح المرسلة)

بەرنامەو شەریعەتی ئیسلام گشتگیری هەموو لایەنەکانی ئادەمیزادە بۆ ژیانی و دوای مردنی، خوای پەروەردگار دەفەرمویت: ﴿مَّا فَرَّطْنَا فِي الْكِتَابِ مِن شَيْءٍ﴾ [الأنعام : ٣٨].

واتە: هیچمان لە قورئان دا بەجێ نەهێشتووە لە باس و پێویستیەکان.

وە دەفەرمویت: ﴿الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ﴾ [المائدة : ٣].

پێویستیەکانی تەشریع تەواو بووە، نەوەی یەکەم لەسەر قورئان دەڕوشتن، وە ئەگەر لە دەقێك تێنەگەیشتنایە یاخود کارێکی تازە بوایە ئەوە پێغەمبەر ﷺ لە ژیان دا بوو، هەموو ڕوونکردنەوەو تێگەیشتنێك دەردەکەوت، پاش ئەو سەردەمەو دوو نەوەی دوای ئەوانیش زانایانی (صەحابە)و هەڵگری فەرموودەکانی پێغەمبەر ﷺ هۆکاری تێگەیاندن و شیکردنەوەی دین بوون.

بەڵام کاتێك پانتایی دەوڵەتی ئیسلامی زیادی کرد زانایانی ئیسلام تاکە سەرچاوەیەکن بۆ وەرگرتن و هۆکاری چارەسەر کردنن بۆ هەموو تازەگەریەکان و پێویستیەکانی ژیان بە ئیجتیهاد لە دەقەکان و هێمای باسەکان، یاخود مەبەست و ناوەڕۆکە شەرعیەکان دەکەنە مەبەستی بابەتەکان.

وەکو دوای باسی ڕۆژوو دەفەرمویت: ﴿يُرِيدُ اللَّهُ بِكُمُ الْيُسْرَ وَلَا يُرِيدُ بِكُمُ الْعُسْرَ﴾ [البقرة : ١٨٥].

واتە: خوای گەورە کار ئاسانی دەوێت و کار گرانی ناوێت.

وە لە دوای دەستنوێژ دەفەرمویت: ﴿مَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيَجْعَلَ عَلَيْكُم مِّنْ حَرَجٍ وَلَٰكِن يُرِيدُ لِيُطَهِّرَكُمْ وَلِيُتِمَّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكُمْ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿٦﴾﴾ [المائدة : ٦].

واتە: خوای گەورە نایەوێت قورساییتان لەسەر دروست بێت بەڵکو دەیەوێت پاکبوونەوەو نیعمەتەکانی خۆی تەواو بکات بەسەرتان دا.

وە لە دوای نوێژ دەفەرموێت: ﴿إِنَّ ٱلصَّلَوٰةَ تَنْهَىٰ عَنِ ٱلْفَحْشَآءِ وَٱلْمُنكَرِ﴾ [العنكبوت: ٤٥].

واتە: نوێژ هۆکاری لابردنی هەموو تاوان و خراپەکانە.

وە لە دوای گۆڕینی قیبلە دەفەرموێت: ﴿لِئَلَّا يَكُونَ لِلنَّاسِ عَلَيْكُمْ حُجَّةٌ إِلَّا ٱلَّذِينَ ظَلَمُواْ مِنْهُمْ﴾ [البقرة: ١٥٠].

واتە: بۆ ئەوەی خەڵکی هیچ بەڵگەکاریەکی بەسەرتانەوە نەمێنێت، وەکو گاورو جولەکەکان ڕوو دەکەنە ڕووگەی ئێمە دەبێت بێنە سەر دینی ئێمەش.

لە یاسای تۆڵە سەندنانەوە دەفەرموێت: ﴿وَلَكُمْ فِى ٱلْقِصَاصِ حَيَوٰةٌ يَـٰٓأُو۟لِى ٱلْأَلْبَـٰبِ﴾ [البقرة: ١٧٩].

واتە: لە تۆڵە سەندنانەوە ژیان دروست دەبێت.

بەم شێوەیە دەبینین شەرعی خوا ﷻ ئاماژە بۆ هەموو بابەت و مەبەستە ناوەڕۆکیەکان دەکات، لێرەدا زانایان بۆ ئەو کارو ڕووداوانەی بەڵگەیان لەسەر نیە بۆ بوون و نەبونی بەلام گونجاوێك دەیانگرێتەوە شەرع ڕەچاوی کردووە لە یاساکانی دا وەکو ئەو نموونانەی پێشوو باسمان کرد، ئەم شێوە دەرککردن بە ڕەچاوکردنە شەرعیانە زانایان ناویان ناوە (المصالح المرسلة) سوودمەندیە ڕەچاوکراوەکانی شەرع.

ئیمامی (الشاطبي) رحمه الله دە نمونەی لەسەر دەهێنێتەوە هاوەڵان کاریان پێ کردووە، هەندێك لەوانە[1]:

١. کۆکردنەوەی قورئان لە یەك (مصحف) دا لە سەردەمی (أبو بكر) رضي الله عنه، وە کۆکردنەوەی خەڵك لەسەر یەك خوێندنەوە لە سەردەمی (عثمان بن عفان) رضي الله عنه، هەردووکیان بە کۆدەنگی هاوەڵان.

٢. سزای عەرەق خۆر بۆ هەشتا دار دانرا لە سەردەمی (عمر بن الخطاب) رضي الله عنه.

---

(١) "الاعتصام" للشاطبي (٢/ ١٢ - ٤٦).

٣. كوشتنی كۆمەڵێك لە تۆڵەی یەك كەس دا لە سەردەمی ئیمامی (عمر بن الخطاب) رضي الله عنه.

٤. گەر ماڵی دەوڵەت نەماو كاری دەوڵەت نەدەچوو بەڕێوە بۆ دەوڵەت هەیە لە دەوڵەمەندان وەربگرێت بۆ بەڕێوەبردن.

٥. دروستكردنی بەندینخانەو لێدانی تاوانباران بۆ دەركەوتنی حەقەكان.

٦. دروستە ئیمامی دەوڵەت سزاكان بكات بە ماڵ گەر سوودمەندی تیابوو.

٧. بۆ سەرۆكی دەوڵەت گەر كەسی شیاوتریش هەبوو لا نابرێت بە مەرجێك كارەكان بە باشی دەچوو بەڕێوە ... .

ئەمانە چەند نموونەیەكن لە خوێندنەوەی ڕەچاوكردنە شەرعیەكان بۆ كارە پێویستیەكانی ژیان.

لەسەر ئەمانەو خوێندنەوە زیاتری شەرعی زانایان بڕیاریان داوە ناوبنرێت (المصالح المرسلة) و كاری پێ بكرێت، وەكو ئیمامی (مالیك) رحمه الله بە ناونیشانی (المصلحة المرسلة) لە هەموویان زیاتر كاری پێ دەكرد، وە ئیمامی (الشافعي)ش رحمه الله لەژێر ناونیشانی (القیاس) كاری پێ دەكرد، وە (أبو حنیفة) رحمه الله لەژێر ناونیشانی (الاستحسان والعرف)دا كاری پێ دەكرێت، ئەتوانین بلێین كۆی زانایان وەكو بەڵگەیەكی شەرعی كاریان پێ كردووە[1].

مەرجەكانی كارپێكردن بە (المصلحة المرسلة):

بەڵام بیدعەكاران ئەم هەلەیان قۆستوتەوە لەژێر ئەم ناونیشانانەدا دەرگای ڕەهایان بۆ خۆیان كردووەتەوە بە ناونیشانی (المصلحة المرسلة) چەندەها داهێنراویان ئەنجام داوە بەبێ هیچ مەرج و پابەندبوونێكی زانستی شەرعی ڕەچاوكراو.

لەبەر ئەوەی شوێنی ئیجتیهادی زانایانە، بۆ نزیكخستنەوەی لە شەرع چەند ڕێنماییەكی زانستیان بە مەرج گرتووە بۆ ڕەچاوكردنی، لەوانە:

١. لە هیچ دەقێك وكۆدەنگی زانایان نەدات و بگونجێت لەگەڵیان دا.

٢. بۆ هێنانەدی (المصالح الخمس الضروریات) ئەو پێنج پێویستیەسەرەكیانەی هەموو یاساكانی ئیسلامی لە پێناو دا دابەزیوە كە (الدین والنفس والمال والعقل والنسل).

---

(١) "المصلحة المرسلة محاولة لبسطها ونظرة فیها" لعلي محمد جریشة ص٤٣ – ٤٥.

٣. دەبێت لەو بابەتانەدا بێت دەرك بە ماناكەی دەكرێت، واتە هیچ پەیوەندیەكی لە (عیبادات)دا نەبێت لەبەر دەرك پێنەكردن و نەزانینی ئەو بابەتانە بە عەقڵ وەك نوێژو ڕۆژوو حەج ...[1].

٤. وە دەبێت ڕەچاو كردنی (المصلحة العامة) سوودمەندیە گشتیەكان بێت نەك سوودمەندیە تایبەت[2].

ئیمامی (الشنقيطي) رَحِمَهُ اللَّهُ دەڵێت: «ولكن التحقيق أن العمل بالمصلحة المرسلة أمر يجب فيه التحفظ وغاية الحذر حتى يتحقق صحة المصلحة وعدم معارضتها لمصلحة أرجح منها أو مفسدة أرجح منها أو مساوية لها، وعدم تأديتها إلى مفسدة في ثاني حال ... وليس تشريعاً جديداً خالياً عن دليل أصلاً ... يستند إلى عمل الصحابة رضي الله عنهم بها من غير أن ينكر منهم ... ومنها: أنه قد علم من استقراء الشرع الكريم محافظته»[3].

واتە: كاركردن بە (مصالح المرسلة) پێویستی بە ئاگادار بوون و خۆ پاراستنێكی تەواو هەیە تاوەكو بگەنە بەدیهێنانێكی سوودمەندی و بوونی هیچ دژایەتیەك لە ئاستی سوودمەندیەكی گەورەتردا یاخود دروست بوونی خراپەیەكی گەورەتر یان لە ئاستی ئەودا، یاخود سەر نەكێشێت بۆ خراپتریكی داهاتوو. ئەمە یاسایەكی تازەی بێ بەڵگە نیە، بەڵكو پشت و پەنا بۆی كاری هاوەڵان بێ ئینكاری یان سودێكی شەرعی ڕەچاوكراوە.

(عطية سالم) قوتابی الشَّيْخ (الشنقيطي) رَحِمَهُ اللَّهُ دەڵێت: «وهي في الحقيقة أخطر هذه الأصول من حيث دقة البحث وسعة الجوانب وشدة الحاجة المتجددة. ومكمن الخطر في ادعاء المصلحة لأنه ادعاء عام، وكل يدعيه لبحثه فيما يذهب إليه ... ولن يذهب مجتهد فقط إلى حكم في مسألة لا نص فيها إلا وادعى أنه ذهب لتحقيق المصلحة. ولكن، أي المصالح يعنون ... إن المصلحة الإنسانية الخاصة أمر نسبي، ... في عمومه وإطلاقه، لا خاصة ولا نسبية ... فهي التي يشهد لها

---

(١) "الاعتصام" للشاطبي (٢/ ٤٧ - ٥٦).

(٢) "المصلحة المرسلة محاولة لبسطها ونظرة فيها" لعلي محمد جريشة ص٤٥.

(٣) "المصالح المرسلة" للشنقيطي ص٢١.

الشرع الذي جاء لتحقيق مصالح جميع العباد، ومراعاة جميع الوجوه، لأن الشرع لا يقر مصلحة تتضمن مفسدة مساوية لها أو راجحة عليها ظهر أمرها أو خفي على باحثها»[١].

واتە: لە ڕاستی دا ئەم (مصالح المرسلة)یە شوێنی مەترسیەکی گەورەیە لە ڕووی ووردەکاری بابەتەکەوەو فراوانی لایەنەکانی وە زۆری پێویستی تازە بۆی، شوێنی مەترسیەکەی ئەوەیە بە گشتی پەنای بۆ دەبەن و دەیخەنە پاڵ کارەکانیان، زانایەك نیە لە حوکمی شتێك دا گەر دەقی بەدەستەوە نەبێت پەنای پێ نەبات و نەڵێت بۆ بەدەستهێنانی سوودمەندیەکەیە، سوودمەندی ئادەمیزاد ڕێژەییە، بەڵکو لە ڕاستی دا سوودمەندی شەرعی بە شێوە گشتی و ڕەهاکە نەك تایبەت و ڕێژەییەکە، لەبەر ئەوەی شەرع سوودمەندیەك ناخوێنێتەوە بەهاو شێوەی زەرەرمەندی یان زیاتری تێدا بێت، جا دەرکەوتبێت یان شارەزابێت لەسەر خاوەنی.

ئیمامی (الشاطبي) رحمه الله دەڵێت: «فَإِنَّ كَثِيرًا مِنَ النَّاسِ عَدُّوا أَكْثَرَ الْمَصَالِحِ الْمُرْسَلَةِ بِدَعًا، وَنَسَبُوهَا إِلَى الصَّحَابَةِ وَالتَّابِعِينَ، وَجَعَلُوهَا حُجَّةً فِيمَا ذَهَبُوا إِلَيْهِ مِنْ اخْتِرَاعِ الْعِبَادَاتِ ... فَإِنَّ الْمَصَالِحَ الْمُرْسَلَةَ يَرْجِعُ مَعْنَاهَا إِلَى اعْتِبَارِ الْمُنَاسِبِ الَّذِي لَا يَشْهَدُ لَهُ أَصْلٌ مُعَيَّنٌ، فَلَيْسَ لَهُ عَلَى هَذَا شَاهِدٌ شَرْعِيٌّ عَلَى الْخُصُوصِ، وَلَا كَوْنُهُ قِيَاسًا بِحَيْثُ إِذَا عُرِضَ عَلَى الْعُقُولِ تَلَقَّتْهُ بِالْقَبُولِ. وَهَذَا بِعَيْنِهِ مَوْجُودٌ فِي الْبِدَعِ الْمُسْتَحْسَنَةِ ... لِأَنَّهُمَا يَجْرِيَانِ مِنْ وَادٍ وَاحِدٍ»[٢].

واتە: زۆری خەڵکی (المصالح المرسلة)یان بە بیدعەی حەسەنە ناو بردووەو خستویەتیە پاڵ هاوەڵان و شوێنکەوتوانیان، وە کردوویانە بە بەڵگە لەسەر بیدعەکانیان لەبەر ئەوەی (المصالح المرسلة) ماناکەی دەگەڕێتەوە بۆ ڕەچاوکردنی سودێك، دەقێك نیە ببێتە بەڵگە بۆی، وە لەسەر خودی کارەکەش بەڵگە نیە بە تایبەت، وە گەر بدرێتە بەردەم عەقڵ وەری دەگرێت، خودی ئەمەیە بۆ خۆی لە بیدعەی حەسەنەدا لەبەر ئەوەی هەردووکیان یەك سەرچاوەن خوێندنەوەی سوودمەند بانگەوازی هەردووکیانە.

---

(١) "المصالح المرسلة" للشنقيطي ص٤، ٥.

(٢) "الاعتصام" للشاطبي (٢/ ٦٠٧).

الشَّيخ (أبو بكر الجزائري) رَحِمَهُ اللهُ دەڵێت: «المصالح المرسلة كل منفعة داخلة في مقاصد الشرع دون أن يكون لها شاهد بالاعتبار أو الالغاء ... والتي يسميها مروجو البدع بالبدعة الحسنة ... وإنما هو من مقاصده العامة»[١].

واتە: (المصالح المرسلة) هەموو سوودمەندێکە لەناو مەبەستە شەرعیەکان دا بەبێ ئەوەی بەڵگەیەکی بۆ هەبێت بە بوون و نەبوون ... زۆربەی ئەوانەی پەرە بە بیدعە دەدەن ناوی دەبەن بە بیدعەی حەسەنە، کە خۆی مەبەستە گشتیە شەرعیەکانە.

مادام هۆکاری بیدعەو (المصالح المرسلة) خوێندنەوەو ڕەچاوکردنی سوودمەندیەکانە لێکچوون هەیە، بۆیە ئیمامی (الشاطبي) رَحِمَهُ اللهُ دەڵێت: «فَلَمَّا كَانَ هَذَا الْمَوْضِعُ مَزَلَّةَ قَدَمٍ، لِأَهْلِ الْبِدَعِ أَنْ يَسْتَدِلُّوا عَلَى بِدْعَتِهِمْ مِنْ جِهَتِهِ؛ كَانَ الْحَقُّ الْمُتَعَيَّنُ النَّظَرَ فِي مَنَاطِ الْغَلَطِ الْوَاقِعِ لِهَؤُلَاءِ، حَتَّى يَتَبَيَّنَ أَنَّ الْمَصَالِحَ الْمُرْسَلَةَ لَيْسَتْ مِنَ الْبِدَعِ فِي وِرْدٍ وَلَا صَدْرٍ، بِحَوْلِ اللهِ، وَاللهُ الْمُوَفِّقُ.

فَنَقُولُ: الْمَعْنَى الْمُنَاسِبُ الَّذِي يُرْبَطُ بِهِ الْحُكْمُ لَا يَخْلُو مِنْ ثَلَاثَةِ أَقْسَامٍ:

أَحَدُهَا: أَنْ يَشْهَدَ الشَّرْعُ بِقَبُولِهِ، فَلَا إِشْكَالَ فِي صِحَّتِهِ، ... كَشَرِيعَةِ الْقِصَاصِ حِفْظًا لِلنُّفُوسِ وَالْأَطْرَافِ وَغَيْرِهَا.

وَالثَّانِي: مَا شَهِدَ الشَّرْعُ بِرَدِّهِ فَلَا سَبِيلَ إِلَى قَبُولِهِ.

والثَّالِثُ: مَا سَكَتَتْ عَنْهُ الشَّوَاهِدُ الْخَاصَّةُ، فَلَمْ تَشْهَدْ بِاعْتِبَارِهِ وَلَا بِإِلْغَائِهِ. فَهَذَا عَلَى وَجْهَيْنِ:

أَحَدُهُمَا: أَنْ يَرِدَ نَصٌّ عَلَى وَفْقِ ذَلِكَ الْمَعْنَى، كَتَعْلِيلِ مَنْعِ الْقَتْلِ لِلْمِيرَاثِ.

وَالثَّانِي: أَنْ يُلَائِمَ تَصَرُّفَاتِ الشَّرْعِ، وَهُوَ أَنْ يُوجَدَ لِذَلِكَ الْمَعْنَى جِنْسٌ اعْتَبَرَهُ الشَّارِعُ فِي الْجُمْلَةِ بِغَيْرِ دَلِيلٍ مُعَيَّنٍ»[٢].

---

(١) "الإنصاف فيما قيل في المولد من الغلو والإجحاف" لشيخ: أبي بكر الجزائري ص٣٧.

(٢) "الاعتصام" للشاطبي (٢/ ٦٠٩ - ٦١٢).

واتە: لەبەر ئەوەی ئەمە شوێنی پێ هەڵخلیسکاندنەو لەو ڕووەوە دەیکەنە بەڵگە بۆ بیدعەکانیان، بۆیە لێکچوونی بیدعە بە (المصالح المرسلة) شوێنی هەڵەی بیدعەکارانە بۆ بە بەڵگەکردن لەسەر بیدعەکانیان. لێرەدا پێویستمان بە ناوەرۆکی هەڵەکە هەیە لای ئەمانە تاوەکو بزانن (المصالح المرسلة) لە بیدعە ناچێت نە لە هاتن نە لە ڕۆیشتن، ئەو ڕەچاوکردنەی حوکمەکەی پێ دەبەسترێتەوە لە سێ بەش زیاتر نیە:

یەکەم: شەرع ئەمەی ڕەچاو کردووەو هیچ گومانێك نیە لە دروستیدا، وەکو تۆڵە سەندنەوە بۆ پاراستنی گیانی ئادەمیزاد.

دووەم: شەرع ڕەچاوی نەکردووە، وەکو درۆکردن، بەرتیل دان بۆ پاراستنی سودمەندیەکانی.

سێیەم: شەرع لە ئاستی بێدەنگە نە بە ڕەچاوکردن و نە بە هەڵوەشاندنەوە، ئەمەش دوو ڕووە:

١. دەقێکمان هەیە لەسەر هەمان مەبەست و ڕەچاو، وەکو میرات نەبردنی کوژەری دایك و باوك.

٢. گونجاو بێت لەگەڵ خوێندنەوەکانی شەرع دا، بۆ ئەو مانایە جۆرێك بەدی بکرێت شەرع ڕەچاوی کردووە بە کۆ بەبێ بەڵگەی دیاری لە سەری.

جیاوازیەکانی نێوان

(المصالح المرسلة) و (البدعة)

١. مَوْضُوعَ الْمَصَالِحِ الْمُرْسَلَةِ مَا عُقِلَ مَعْنَاهُ عَلَى التَّفْصِيلِ، وَالتَّعَبُّدَاتُ مِنْ حَقِيقَتِهَا أَنْ لَا يُعْقَلَ مَعْنَاهَا عَلَى التَّفْصِيلِ.

٢. فَإِنَّ الْبِدَعَ فِي عَامَّةِ أَمْرِهَا لَا تُلَائِمُ مَقَاصِدَ الشَّرْعِ. بَلْ إِنَّمَا تُتَصَوَّرُ عَلَى أَحَدِ وَجْهَيْنِ: إِمَّا مُنَاقِضَةً لِمَقْصُودِهِ وَإِمَّا مَسْكُوتًا عَنْهَا فِيهِ.

٣. الْمَصَالِحَ الْمُرْسَلَةَ تَرْجِعُ إِلَى حِفْظِ ضَرُورِيٍّ مِنْ بَابِ الْوَسَائِلِ أَوْ إِلَى التَّخْفِيفِ، فَلَا يُمْكِنُ إِحْدَاثُ الْبِدَعِ مِنْ جِهَتِهَا.

٤. لِأَنَّ الْبِدَعَ مِنْ بَابِ الْوَسَائِلِ؛ لِأَنَّهَا مُتَعَبَّدٌ بِهَا بِالْفَرْضِ. وَلِأَنَّهَا زِيَادَةٌ فِي التَّكْلِيفِ وَهُوَ مُضَادَّةٌ لِلتَّخْفِيفِ ... الشَّارِعِ أَنَّهُ لَمْ يَكِلْ شَيْئًا مِنَ التَّعَبُّدَاتِ إِلَى... آرَاءِ الْعِبَادِ فَلَمْ يَبْقَ إِلَّا الْوُقُوفُ عِنْدَ مَا حَدَّهُ. وَالزِّيَادَةُ عَلَيْهِ بِدْعَةٌ، كَمَا أَنَّ النُّقْصَانَ مِنْهُ بِدْعَةٌ ... فَحَصَلَ مِنْ هَذَا كُلِّهِ أَنْ لَا تَعَلُّقَ لِلْمُبْتَدِعِ بِبَابِ الْمَصَالِحِ الْمُرْسَلَةِ»[١].

واتە:

١. (المصالح المرسلة) سوود وەرگیراوەکانی شەرع ماناو هۆکارو مەبەست تیایان دا دەرك پێ دەکرێت، بەڵام (بدعة) پەیوەندی بە (عبادات)ەوە هەیەو هیچ تێگەیشتنێکی مانایی و سوودمەندی تێدا نیە.

٢. بیدعە بە گشتی گونجاو نیە لەگەڵ مەبەستە شەرعیەکان دا، دوو ڕووی تیادا بەدی دەکرێت:

یان پێچەوانەیەتی لەگەڵ مەبەستە شەرعیەکان دا.
یان بێدەنگی تێدایە لەو بابەتە ... .

٣. (المصالح المرسلة) هەمووی دەگەڕێتەوە بۆ پاراستنی (ضروریات وحاجیات وتحسینیات)، وەکو هۆکارێك (وسیلة) بۆ پاراستن یا کەمکردنەوەی پێویستیەکان لەم ڕێیەوە بیدعە دروست نابێت لەبەر ئەوەی لە سنووری عیبادات دا نیە.

٤. داهێنراو لە بابەتی هۆکارەکانە، کە دەبێت وەکو (واجب) جێبەجێ بکرێت، وە دەبێتە زیادە لە کارە داواکراویەکان دا، کە پێچەوانەی کەمکردنەوەو ئاسانکاریە، وە شەرعیش هیچ کارێکی عیبادەتی نەداوەتە دەست بیروڕای خەڵکی، لەبەر ئەوە هیچ نەماوە بێجگە لە وەستان لە سنووری شەرع دا، زیادەکردن و کەمکردن لەسەری بیدعەیە، بەم شێوەیە دەرکەوت کە بیدعە هیچ پەیوەندیەکی بە سوودمەندیە ڕەچاوکراوە شەرعیەکان (المصالح المرسلة)وە نیە.

بەم شێوەیە ڕوون بووەوە بە هیچ پێوەرێك (المصالح المرسلة والبدعة) کۆ نابێتەوەو لێکچوون لە نێوانیان دا نیەو هەڵسەنگاندن بە یەکتری ناکرێت، ئەو کارکردنی لە بوارەکانی

---

(١) "الاعتصام" للشاطبي (٢/ ٦٣٣ - ٦٣٥).

بێجگه له عیبادات دا کار دەکات و بیدعەش ئەم له عیبادات دا کارکردنیەتی، ئەو دەق نیه لەسەری به بوون و ڕێگری، ئەم دەق هەیه لەسەر ڕێگری «كُلُّ بِدْعَةٍ ضَلَالَةٌ»، ئەو بۆ کاملْ بوونی دین و گرتنەوەی هەموو سوودمەندی و لایەنەکانه له بازنەی دین دا، ئەم بۆ شێواندن و کەم وزیاد کردنی دینه، وه سنوور بەزاندنه ئەو بۆ بەندەکان و سوودمەندیەکانیانه ئەم بۆ زاتی پەروەردگارەو خۆیەتی، ئەو (المصالح المرسلة) حەقی ئادەمیزاده ئەم (البدعة) حەقی خوایه ﷻ[1].

---

(١) بروانه "الإنصاف فيما قيل في المولد من الغلو والإجحاف" لشيخ: أبي بكر الجزائري ص٣٠ – ٣٨، "المصلحة المرسلة" لعلي محمد جريشة ص٤٩، "ذم البدع وخطر الابتداع" لجمع من العلماء ص٢٨، البدع صالح آل الشيخ.

بەشی سێیەم

یاسا زانستیە بنەماییە شەرعیەکان لە ڕێگرتنی بیدعەکاری

(القواعد الأصولية والفقهية على منع الإبتداع)

ڕێگەی زانستی کورتترین ڕێگەیە بۆ تێگەیشتنی ناوەڕۆکی هەر بابەتێك، بۆیە پێویستە ئەم ڕێگایەش بخەینە ڕوو بۆ کەسانی خاوەن زانست بۆ دڵنیابوونی زانستی تۆکمە لەسەر سنووری سوور لە دین دا لەمافی پێغەمبەر ﷺ ئەویش داهێنراوە کە بەزاندنی شکاندنی سنووری شەریعەتی ئیسلام و پێغەمبەرەکەیەتی، وە گەورەترین تۆمەتی زانستیە لە (علوم الحديث) لەسەر هەر ڕاویەکی فەرموودە، زانایانی بنەماییەکان و فیقهیەکان (الأصولية والفقهية) کۆمەڵێك سەردێری زانستی کورتیان هەیە بۆ ناسین و ناوەڕۆك خوێندنەوەی هەر بابەتێك وەکو یاسایەکی قانونی یەکلا بوەوە مایەی قسە بڕینەوەو ڕێگە کورتیە بۆ کەسانی پسپۆڕ لە زانستە شەرعیەکان دا.

بۆئەم بابەتە ئێمەش کۆمەڵێك یاسای زانستی هەیە بیکەینە پشتیوان بۆ گومڕایی داهێنراوو قەدەغەیی لە دین دا، وەکو:

١. «الأَصْلُ فِي الْعِبَادَاتِ الْمَنْعُ»(١).

واتە: بنەما لە عیبادەتەکان دا ڕێگریە. بە بێ بەڵگە نەبێت، لەسەر ئەم فەرموودەیە داڕێژراوە «مَنْ عَمِلَ عَمَلًا لَيْسَ عَلَيْهِ أَمْرُنَا فَهُوَ رَدٌّ». بەم یاسایە هیچ داهێنراوێك ڕێی پێ نادرێت، لەبەر ئەوەی داهێنراو لە عیبادەت دایە، وە ئەمەش دەرچوونە لە بەڵگە.

---

(١) "مجموعة الفوائد البهية" للقحطاني ص٧٧، "القواعد النورانية" لابن تيمية ص١٦٤، "القواعد الفقهية" لعبدالرحمن بن ناصر السعدي ١٢٨، "علم أصول البدع" لعلي الحلبي ص٦٩، "الشرح الكبير لمختصر الأصول من علم الأصول" لأبو منذر المنياوي ص١٧، "قواعد معرفة البدع" للجيزاني ص٤٦، "شرح نظم الورقات" للحازمي (١٨/٤٤).

٢. «كُلُّ بِدْعَةٍ ضَلَالَةٌ وَإِنْ رَآهَا النَّاس حَسَنَة»[١].

واتە: هەموو داهێنراوێك گومڕاییە گەر خەڵكیش بە باشی بزانن، ئەم یاسایە لەسەر ئەمانە داڕێژراوە:

أ- یەكێك لە دوو مەرجەكەی كاری وەرگیراو (الإخلاص والمتابعة) شوێنكەوتەیی و بەڵگەیە، داهێنراویش بێ بەڵگەیە.

ب- قسەی (ابن مسعود) ﷛ دەڵێت: «وَكَمْ مِنْ مُرِيدٍ لِلْخَيْرِ لَنْ يُصِيبَهُ»[٢].

واتە: چەندەها كەس نیەتی خێرەو ناپێكێت.

٣. «الحَسنُ ما حَسَّنهُ الشَّرعُ»[٣].

واتە: چاكە ئەو چاكەیە شەرع بڕیاری لەسەر دەدات نەك دەرەوەی شەرع.

﴿عَمَلًا صَٰلِحًا﴾ [الكهف: ١١٠]، و كاری چاكیش ئەوەیە لە قورئان و سوننەت دا بێت.

فەرموودەكەی ئیمامی عەلی ﷛ كە دەفەرموێت: «لَوْ كَانَ الدِّينُ بِالرَّأْيِ لَكَانَ أَسْفَلُ الخُفِّ أَوْلَى بِالْمَسْحِ مِنْ أَعْلَاهُ»[٤].

واتە: گەر (دین) بە ڕاو بۆچوون بێت ئەوا ژێر (خوف) لەپێشترە مەسح بكرێت تا سەرەوەی.

بە باش زانین و چاكە ئەوەیە گونجاو بێت لەگەڵ شەرع داو دانی پیادا بنێت، كەواتە داهێنراوی چاك نیە لەبەر ئەوەی لە شەرع دا بە ناوی داهێنراوی چاكەوە هیچمان نیە (البدعة الحسنة) بە

---

(١) قول ابن عمر رضي الله عنهما، رواه ابن بطة في "الإبانة" (٢٠٥)، واللالكائي في "شرح أصول اعتقاد" (٤/ ٨)، وفي "ذم الكلام وأهله" للهروي (٢٧٦)، وفي "المدخل إلى السنن الكبرى" للبيهقي (١٩١)، وفي "شرح الأربعين النووية" لعبدالمحسن العباد (٢٦/ ١٣)، وفي "شرح سنن أبي داود" لعبدالمحسن العباد (٥١٥/ ١٣)، وفي "أحكام الجنائز" للألباني ص٢٠٠، و"الصحيحة" (٦/ ٥٢٧)، وفي "طبقات الحنابلة" لأبي يعلى (١/ ٦٩)، و"علم أصول البدع" للحلبي ص٩١.

(٢) رواه الدارمي في "السنن" (٢١٠)، وصححه الألباني في "الصحيحة" (٥/ ١٢).

(٣) "علم أصول البدع" للحلبي ص١١٩.

(٤) رواه أبو داود (١٦٢)، والدارقطني في "السنن" (٧٨٣)، وابن أبي شيبة في "المصنف" (١٨٩٥)، والبغوي في "شرح السنة" (٢٣٩)، والبيهقي في "السنن الكبرى" (١٣٨٦)، وفي "الصغرى" (١٢٩)، وفي المدخل (٢١٩)، وصححه الألباني في "المشكاة" (٥٢٥)، وفي "الإرواء" (١٠٣)، وفي "صحيح أبي داود - الأم" (١٥٣).

تێگەیشتنی ئەم سەردەمە.

٤. «الِاقْتِصَادُ فِي السُّنَّةِ خَيْرٌ مِنَ الِاجْتِهَادِ فِي الْبِدْعَةِ»(١).

واتە: مانەوە لەسەر سوننەت خێرترە تاوەکو هەوڵدان لە بیدعەدا.

ئەم یاسایە وەرگیراوە لەسەر فەرموودەی: «إِيَّاكُمْ وَالْغُلُوَّ فِي الدِّينِ»(٢)، «إِنَّ لِكُلِّ عَمَلٍ شِرَّةً»(٣)، «خَيْرُ الْهَدْيِ هَدْيُ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ»(٤)، وە قسەکەی (عمر بن عبدالعزيز) رحمه الله «وَقِفْ حَيْثُ وَقَفَ الْقَوْمُ»(٥).

مانەوە لەسەر سوننەت و بەکەم نەزانینی خێرترە تاوەکو بکەویتە زیادەو زۆرەکانی داهێنراو کە پێغەمبەری خوا ﷺ نەیکردبێت.

٥. «فِي الْبِدَعِ رَفْعٌ لِلسُّنَنِ»(٦).

واتە: داهێنراو هۆکاری هەڵگرتنی سونەتە.

وەرگیراوە لە فەرموودەی (ابن عباس) رضي الله عنهما کە دەفەرموێت: «مَا يَأْتِي عَلَى النَّاسِ عَامٌ إِلَّا

---

(١) قول ابن مسعود رضي الله عنهما، رواه الحاكم في "المستدرك" (٣٥٢) وقال: صحيح على شرطهما. ووافقه الذهبي، والدارمي في "السنن" (١/ ٧٢)، واللالكائي في "شرح أصول اعتقاد" (١٤)، وفي "ذم الكلام وأهله" للهروي (٣/ ٧٢)، وابن وضاح في "البدع" ص١١، وابن عبدالبر في "جامع بيان العلم وفضله" (٢٣٣٤)، وقال الهيثمي في "مجمع الزوائد" (١/ ١٨٨): رجاله ثقات، وأبو فرج في "تلبيس إبليس" (٨)، وابن نصر في "السنة" ص٢٧، وابن بطة في "الإبانة" (١/ ١٢٨)، وفي "علم أصول البدع" للحلبي ص٥٥.

(٢) رواه ابن ماجه (٣٠٢٩)، وأحمد (١٨٥١)، وابن أبي شيبة في "المصنف" (١٣٩٠٩)، وسبق تخريجه ص٤٢٣.

(٣) رواه أحمد (٦٧٦٤)، وفي الزهد والرقائق لابن المبارك والذهد لنعيم بن حماد (١١٠٢)، وابن حبان في "صحيحه" (١١)، والطبراني في "الكبير" (٧٨٨٣)، والبزار في "المسند" (٢٣٤٥)، وابن خزيمة في "صحيحه" (٣/ ٢٩٣)، والبيهقي في "الشعب" (٣٥٩٥)، وابن أبي عاصم في "السنة" (٥١)، والطحاوي في "شرح مشكل الآثار" (١٢٣٦)، وصححه الألباني في "صحيح الترغيب والترهيب" (٥٧)، و "صحيح الجامع الصغير" (٢١٥٢).

(٤) رواه مسلم (٨٦٧)، والنسائي (١/ ٢٣٤)، والبيهقي (٣/ ٢١٤)، وسبق تخريجه ص٧.

(٥) رواه ابن بطة في "الإبانة" (١٢١٦)، واللالكائي في "شرح أصول اعتقاد" (٣١٥)، والآجري في "الشريعة" (٢٩٤)، وأبو نعيم في "الحلية" (٦/ ١٤٣)، والأصبهاني في "الحجة في بيان المحجة" (١/ ١١٢)، وابن قدامة في "ذم التأويل" (٧٠).

(٦) "علم أصول البدع" للحلبي ص٢٨٧.

أَحْدَثُوا فِيهِ بِدْعَةً، وَأَمَاتُوا فِيهِ سُنَّةً، حَتَّى تَحْيَا الْبِدَعُ، وَتَمُوتَ السُّنَنُ»[١].

واتە: ساڵێك نایەت بەسەر خەڵك دا هەر بیدعەیەکی تێدا دروست دەکەن و سوننەتێك دەمرێنن، تا بیدعەکان زیندوو دەبن و سوننەتەکان دەمرن.

وە (حسان بن عطية) رحمه الله دەڵێت: «مَا ابْتَدَعَ قَوْمٌ بِدْعَةً فِي دِينِهِمْ إِلَّا نَزَعَ اللهُ مِنْ سُنَّتِهِمْ مِثْلَهَا ثُمَّ لَا يُعِيدُهَا إِلَيْهِمْ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ»[٢].

واتە: هەر کۆمەڵێك بیدعەیەك بکەن لە دینەکەیاندا ئیلا خوای پەروەردگار سوننەتێکی هاوشێوەیان تێدا هەڵدەگرێت پاشان ناگەڕێتەوە بۆیان تا ڕۆژی دوایی.

قال السلف: «لَيْسَ فِي الدُّنْيَا مُبْتَدِعٌ إِلَّا وَقَدْ نُزِعَ حَلَاوَةُ الْحَدِيثِ مِنْ قَلْبِهِ»[٣].

واتە: بیدعەکارێك نیە لە دونیادا ئیلا خۆشەویستی سوننەت لە دڵی دا هەڵگیراوە، وەکو سزایەك لەسەر تەرککردنی سوننەت.

(ابن سيرين) رحمه الله دەڵێت: «مَا أَخَذَ رَجُلٌ بِبِدْعَةٍ فَرَاجَعَ سُنَّةً»[٤].

---

(١) رواه الطبراني في "الكبير" (١٠٦١٠)، وقال الهيثمي في "المجمع" (١/ ١٨٨): ورجاله موثقون، انظر "الاعتصام" للشاطبي (١/ ١١٠)، و "الحوادث والبدع" للطرطوشي ص٤٤، ورواه ابن بطة في "الإبانة" (١١)، واللالكائي في "شرح أصول اعتقاد" (١٢٥)، وابن وضاح في "البدع" (٨٧).

(٢) رواه الدارمي في "السنن" (٩٩)، وابن بطة في "الإبانة" (٢٢٨)، واللالكائي في "شرح أصول اعتقاد" (١٢٩)، وأبو نعيم في "الحلية" (٦/ ٧٣)، وابن وضاح في "البدع" (٩٠)، وانظر "الاعتصام" للشاطبي (١/ ٣٤)، و "الحوادث والبدع" للطرطوشي ص١٤٦، و"حقيقة البدعة وأحكامها" لسعيد بن ناصر الغامدي (١/ ٧٥)، و "الرد على اللمع" لشحاتة محمد صقر ص٣٥، و "المولد النبوي هل نحتفل" ص٤، و "رأس السنة هل نحتفل" لشحاتة محمد صقر ص١٠، وصححه الألباني في "المشكاة" (١٨٨)، وفي "كتاب التوسل" ص٤٦، و "هداية الرواة" (١٨٦).

(٣) "الحجة في بيان المحجة" (٢/ ٥٤٠)، "مجموع الفتاوى" لابن تيمية (٢٠/ ١٦٢)، "درء تعارض العقل والنقل" لابن تيمية (١/ ٢٢١)، "الصواعق المرسلة" لابن القيم (٣/ ١٠٣٨)، "ذم الكلام وأهله" للهروي (٢٢٩)، "سير أعلام النبلاء" للذهبي (١٢/ ٢٤٥)، "معرفة علوم الحديث" للحاكم ص٤، "عقيدة السلف للصابوني" ص٢٩٩، "تذكرة الحفاظ" للنووي (٢/ ٥٢١)، "شرف أصحاب الحديث" للخطيب البغدادي (٧٣)، "اعتقاد أئمة السلف أهل الحديث لمحمد عبدالرحمن الخميس ص١٤٢.

(٤) "سنن الدارمي" (١/ ٦٩)، "حقيقة السنة والبدعة" للسيوطي ص٧٨، "الباعث على إنكار البدع والحوادث" لأبو شامة ص١٦، "الوجيز في عقيدة السلف الصالح" لعبد الله بن عبد الحميد الأثري ص١٨٣.

واتە: هیچ کەسێك نیە لە بیدعە کار بتوانێت بگەڕێتەوە سەر سوننەت.

یان خۆشەویستی فەرموودەی لە دڵ هەڵدەگیرێت، یان هۆکارە بۆ نەمانی سوننەت، کەواتە داهێنراو لەناوبەری سوننەتەو دوژمنیەتی، بۆیە پێیان دەوترێت بیدعەکاران و خاوەن ئارەزوان (أهل البدع والأهواء) نەك خاوەن سوننەتکاران و شوێنکەوتوان.

٦. «النَّكِرَةَ فِي سِيَاقِ النَّفْيِ يُفِيدُ الْعُمُومَ»[1].

واتە: داواکاری نەکردن بەشێوەی نادیار مەبەست پێی گشتیە.

واتە: وشەی (کل) بە نادیار هاتووە (ال)ی ناسراو (معرفة)ی بە سەرەوە نیە، گەر نادیار بە شێوەی نەکردن بوو مەبەستی پێی گشتیە، کەواتە مەبەستی پێی هەموو جۆرە بیدعەیەکە، وە دووبارە بوونەوەشی مەبەست پێی (تأکید) و دڵنیابوونە.

٧. «لَا يَجُوزُ تَأْخِيرُ الْبَيَانِ عَنْ وَقْتِ الْحَاجَةِ»[2].

واتە: دروست نیە ڕوونکردنەوە دوا بکەوێت لە کاتی پێویست دا.

وەرگیراوە لە: ﴿وَأَنزَلْنَآ إِلَيْكَ ٱلذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ وَلَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ ﴿٤٤﴾﴾ [النحل: ٤٤]، ﴿ثُمَّ إِنَّ عَلَيْنَا بَيَانَهُۥ ﴿١٩﴾﴾ [القيامة: ١٩]، ﴿فُصِّلَتْ مِن لَّدُنْ حَكِيمٍ خَبِيرٍ ﴿١﴾﴾ [هود: ١].

بەم یاسایە گەر داهێنراوی چاك ببوایە ئەوا پێغەمبەر ﷺ لەکاتی فەرموودەی «كُلُّ بِدْعَةٍ ضَلَالَةٌ» باسی دەکرد یان سەربەخۆ لەبەر پێویستی تەواوی ڕوون بوونەوەی بابەتەکە.

---

(١) "المسودة في أصول الفقه عند الإسلام" لابن تيمية (١/١٠٣)، "مجموع فتاوى ورسائل" للعثيمين (٣/١٨٩)، "روضة الناظر" لابن قدامة (٢/١٣)، القواعد لابن رجب ص٢٤٤، "مجموعة الفوائد البهية على منظومة القواعد الفقهية" للقحطاني ص١٠٤، "الْمُهَذَّبُ فِي عِلْمِ أُصُولِ الفِقْهِ الْمُقَارَنِ" لعبدالكريم النملة (٤/١٤٩٩).

(٢) "تلقيح الافهام" لوليد بن راشد السعيدان (٣/١)، "العدة في أصول الفقه" لابن الفراء (٣/٧٢٤)، "اللمع" للشيرازي (١/٥٣)، "المستصفى" للغزالي (١/١٩٢)، "الرد على اللمع" لشحاتة محمد صقر ص٧٥، "قواطع الأدلة في الأصول" للمروزي (١/٢٩٥)، "روضة الناظر" لابن قدامة (١/٥٣٤)، "الإبهاج في شرح المنهاج" للسبكي (٢/٢١٥)، "البحر المحيط في أصول الفقه" للزركشي (٤/٥٤١)، "الْمُهَذَّبُ فِي عِلْمِ أُصُولِ الفِقْهِ الْمُقَارَنِ" لعبدالكريم النملة (٣/١٢٦٤)، "مجموع فتاوى ورسائل" للعثيمين (١١/٣٠٥).

٨. «الْأَصْلَ فِي الْكَلَامِ الْحَقِيقَةُ»[١].

واتە: بنەما لە هەموو وشەیەك دا دانانی مانای ڕاستەوخۆی بەکارهێنراوی خۆیەتی.

بەم بنەمایە: وشەی (بدعة) لە «كُلُّ بِدْعَةٍ ضَلَالَةٌ» دا واتە داهێنراوی دینی نەك دونیایی، لەبەر ئەوەی وشەیەکی دینیەو بە خراپ ناو براوە، بواری چاك دروست بوونی تێدا نیە.

وەرگیراوە لە: (خطاب) قورئان و فەرموودە بۆ تێگەیشتنی ئادەمیزادە بەو شێوەی بەکاری دەهێنێت و لێی تێدەگات نەك بە شێوەی شاراوە وە تایبەت و پێچ و پەنا، گەر وابێت ئەوە بەڵگەی خوایی تەواو نەبووەو نیە بەسەر ئەو خەڵکەوە: ﴿لِئَلَّا يَكُونَ لِلنَّاسِ عَلَى ٱللَّهِ حُجَّةٌۢ بَعۡدَ ٱلرُّسُلِ﴾ [النساء: ١٦٥].

٩. «التقرب إلى الله بما لم يشرع بدعة»[٢].

واتە: هەر کارێك بکەیت بۆ نزیك بوونەوە لە خوا وەکو عیبادات گەر لە شەرع دا نەبێت بیدعەیە.

ئەم یاسا گشتیە زۆرێك لە یاسا لقەکان لەخۆ دەگرێت، وەکو:

أ- عیبادەتێك کاری پێ بکرێت لەسەر بنەمای فەرموودەیەکی درۆ (حديث موضوع) بیدعەیە «العبادة المستندة إلى حديث مكذوب».

ب- عیبادەتێك لەسەر حەزو ئارەزوو خەو بینینی صاڵحان بکرێت بیدعەیە «العبادة المستندة إلى الهوى والرأى المجرد والرؤيا والكشف».

---

(١) "الوجيز في شرح قواعد الفقهية" لعبدالكريم زيدان ص١٦، "الاشباه والنظائر" للسيوطي ص٨٦، "مجموع الفتاوى" لابن تيمية (٢٠/٤٧٣)، "الفروق "للقرافي (٣/١١٤)، "المحصول" للرازي (١/٣٤١)، "البحر المحيط في أصول الفقه" للسبكي (١/٢٦)، "الاشباه والنظائر" لابن نجيم ص٥٩، "الْمُهَذَّبُ فِي عِلْمِ أُصُولِ الفِقْهِ الْمُقَارَنِ" لعبدالكريم النملة (٣/١١٧٥).

(٢) "قواعد معرفة البدع" للجيزاني ص٦٦ - ١٢٢، بۆ وردەکاری لەسەر یاساکانی ژێر ئەم ژمارەیە بڕوانە "الوجيز" ص٦٧-١٢٢.

ت- هەر کارێك پێغەمبەر ﷺ نەیکردبێت و هاوەڵان و پێشووە صاڵحەکان نەیان کردبێت لەگەڵ بوونی پێویستی و هیچ ڕێگریەك دا بیدعەیەو پێی دەوترێت (الترك)، «إذا تَرَكَ الرسول ﷺ فعل عبادة من العبادات مع كون موجبها وسببها المقتضي لها قائمًا ثابتًا، والمانع منها منتفيًا، فإن فعلها بدعة»[1].

ث- هەر عیبادەتێك پێچەوانەی یاسا شەرعیەکان و مەبەستەکانی بکات بیدعەیە «كل عبادة مخالفة لقواعد هذه الشريعة ومقاصدها فهي بدعة»[2].

ج- هەرعیبادەتێك بگۆڕێت لەسەرشێوەی تایبەت بەکات وشوێن وژمارەو چۆنیەتیدا بیدعەیە (ابن تيمية) ﵀ دەڵێت: «كل عبادة وردت في الشرع على صفة مقَيدة، فتغيير هذه الصفة بدعة»[3].

واتە: گۆڕانکاری هەر عیبادەتێکی شەرعی بە شێوەی تایبەتی خۆی بیدعەیە.

ح- تایبەت کردن لەگشتیداو گشتی کردن لەتایبەتدا لەعیبادەتەکاندا بیدعە دەبێت «تقييد العبادة المطلقة واطلاق العبادة المقيدة بدعة».

خ- زیادەڕۆیی کردن لەجۆرەکانی عیبادەتدا بیدعەیە (ابن تيمية) ﵀ دەڵێت: «الغلو في العبادة بالزيادة فيها على القدر المشروع والتشدد والتنطع في الإتيان بها بدعة»[4].

---

(١) "قواعد معرفة البدع" للجيزاني ص٧٥، "اقتضاء الصراط المستقيم" لابن تيمية (٢/ ٥٩١ - ٥٩٧)، و "مجموع الفتاوى" لابن تيمية (٦/ ١٧٢)، و "الاعتصام" للشاطبي (١/ ٣٦١)، و "الإبداع" للشيخ علي محفوظ (٣٤ - ٤٥).

(٢) "قواعد معرفة البدع" للجيزاني ص١٠٢، و "الاعتصام" للشاطبي (٢/ ١٩ - ٢٠).

(٣) "قواعد معرفة البدع" للجيزاني ص١١٠، "الباعث" (٢٨ - ٢٩)، و "الاعتصام" للشاطبي (٢/ ٢٦)، و "الأمر بالإتباع" (١٥٣).

(٤) "قواعد معرفة البدع" للجيزاني ص١١٩، "مجموع الفتاوى" لابن تيمية (١٠/ ٣٩٢)، و "الاعتصام" للشاطبي (٢/ ١٣٥)، و "أحكام الجنائز" للألباني (٢٤٢).

هەڵوێستی ئەهلی سوننەت لە بەرپەرچدانەوەی بیدعەکاران

(موقف أهل السنة في الرّد على أهل البدع)

سوننەتی کەونی خوایە دەبێت لە بەرامبەر حەق دا بەتاڵ هەبێت، ئەمە هەر لە دوای کێشەکەی نێوان ئادەم و ئیبلیس، حەق و بەتاڵ لەم ململانێیەدان، زۆرجار شەڕ توانیویەتی دەستوەرداتە ناو خێرو گومان و گومڕایی بە لایەنی کەم ترازاندن لە ڕێڕەوی بەرنامەو تێگەیشتنی خۆی دروست بکات.

بۆیە پێغەمبەران سەلامی خوایان لەسەر بێت ناچاربوون ڕووبەڕوو بە وتو وێژوو بەڵگە بەرامبەر بەتاڵان ببنەوە بۆیە زۆرجار بەڵگەو وشەیەك بۆ سەرکەوتنی حەق لە شمشێرو بروسکەی هەورو مەنجەنیق بەهێزتر بێت لەسەر گومڕایان، زانایان تەنانەت ناوی کتێبەکانیان لە بواری بەرپەرچدانەوە دا ناوناوە "الصواعق المرسلة" لابن القیم (هەورە بروسکەی نێردراو)، "الصواعق المحرقة" لابن حجر الهیتمي (هەورە بروسکەی سوتێنەر)، "الصارم المسلول" لابن تیمیة (شمشێری ئامادەکراو)، "نصب المجانیق" للألباني (تێگرتنی مەنجەنیق) ... .

بە پێغەمبەرانیش فەرمان دەدرێت بە (محمد) ﷺ: ﴿وَجَٰدِلۡهُم بِٱلَّتِي هِيَ أَحۡسَنُ﴾ [النحل: ١٢٥]، وە بە (إبراهیم) علیه السلام: ﴿وَتِلۡكَ حُجَّتُنَآ ءَاتَيۡنَٰهَآ إِبۡرَٰهِيمَ عَلَىٰ قَوۡمِهِۦ﴾ [الأنعام: ٨٣]، وە بە (نوح) علیه السلام: ﴿قَالُواْ يَٰنُوحُ قَدۡ جَٰدَلۡتَنَا﴾ [هود: ٣٢].

هەموویان پێشەکی ڕێگەی وتووێژو بەڵگەکاریان گرتوەتە بەر، بەڵام دەربارەی دووبەرەکایەتی و جیاوازیەکانی ناو بازنەی دین وەکو فیرەق و گروپەکان لەگەڵ ئەهلی سونەت دا زانایان ڕاو بۆچوونی جیاوازیان هەیە لەسەر بوار کردنەوە لەگەڵیان دا، ڕای هەندێك وایە بواریان بۆ نەکرێتەوە تاوەکو نەتوانن ئەوەی دەیانەوێ لە گومڕاییەکانیان بیگەیەنن، لەبەر نەبوونی ئاستی هۆشیاری و زانیاری دینی لای گشت خەڵکی لەسەر هیچ لایەك نە گومڕاییەکان و نە بەرنامەی حەقی ئەهلی سوننەت، ئەمە سەلامەتترین ڕێگەیە بۆ خەڵکی دادەنێن، بۆ ڕوونکردنەوەی زیاتری ئەم بابەتە بۆچوونی زانایان دەخەینە ڕوو:

بۆچوونی یەکەم: وتوویژو بەرانبەریتی ڕەتدانەوە بە گشتی ڕێ پێدراو نیە.

هەندێك لە زانایان ڕایان وایە بواردان بەم جۆرەکارانە ڕێگەیەك بۆ دەرکەوتنی بیروڕاو بۆچوونە داڕیژراوەکانیان، لەبەرئەوە بە گشتی لە قورئان دا بە خراپ باسی ئەمە کراوە، خوای پەروەردگار دەفەرموێت: ﴿مَا يُجَٰدِلُ فِيٓ ءَايَٰتِ ٱللَّهِ إِلَّا ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ﴾ [غافر: ٣].

واتە: دەمەقالێ کردن لە ئایەتەکانی خوادا کەسێك نایکات بێجگە لە بێبڕوایان نەبێت.

وە پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێت: «أَبْغَضُ الرِّجَالِ إِلَى اللهِ الأَلَدُّ الخَصِمُ»[١].

واتە: خراپترین پیاوان لای خوا دوژمنێکی دەمەقالێ کارە.

وە دەفەرموێت: ««مَا ضَلَّ قَوْمٌ بَعْدَ هُدًى كَانُوا عَلَيْهِ إِلَّا أُوتُوا الْجُدَلَ» ثُمَّ تَلَا هَذِهِ الْآيَةَ: ﴿بَلْ هُمْ قَوْمٌ خَصِمُونَ ۝٥٨﴾ [الزخرف: ٥٨]»[٢].

واتە: هیچ گەلێکی هیدایەتدراو گومڕا نابێت مەگەر ڕوو بکەنە دەمەقالێ، پاشان ئەو ئایەتەی خوێندەوە کە دەفەرموێت: بەس بۆ دەمەقالێ نمونە دێننەوە.

ئیمامی (البربهاري) رَحِمَهُ اللهُ دەڵێت: «الكلام والخصومة والجدال والمراء محدث يقدح الشك في القلب»[٣].

واتە: قسەو دووبەرەکایەتی و دەمەقالێ بیدعەیەو گومان لە دڵ دا دروست دەکات.

وە لە زۆر لە کتێبەکانی ئەهلی سوننەت دا بابەتێکی سەربەخۆ بەناوی «بَابُ ذَمِّ الْجِدَالِ

---

(١) رواه البخاري (٤٥٢٣)، ومسلم (٢٦٦٨)، والترمذي (٢٩٧٦)، والنسائي في "الكبرى" (٥٩٤٤)، وأحمد (٢٤٢٧٧)، وابن حبان في "صحيحه" (٥٦٩٧)، والبزار في "المسند" (٢١٣)، وابن بطة في "الإبانة" (٥٢٠)، والبغوي في "شرح السنة" (٢٤٩٩)، والبيهقي في "الشعب" (٨٠٧١)، واللالكائي في "شرح أصول اعتقاد" (٢٠٩)، والحميدي في المسند (٢٧٥).

(٢) رواه ابن ماجه (٤٨)، والترمذي (٣٢٥٣)، وأحمد (٢٢١٦٤)، والحاكم في "المستدرك" (٣٦٧٤) وقال: هذا حديث صحيح الإسناد ولم يخرجاه، وابن بطة في "الإبانة" (٥٢٧)، والبيهقي في "الشعب" (٨٠٨٠)، واللالكائي في "شرح أصول اعتقاد" (١٧٧)، والآجري في "الشريعة" (١٠٩)، وصححه الألباني في "المشكاة" (١٨٠)، وفي "صحيح الترغيب والترهيب" (١٤١)، و"صحيح الجامع الصغير" (٥٦٣٣).

(٣) "شرح السنة" ص٣٩.

وَالْخُصُومَاتِ فِي الدِّينِ»[١] واته: بابەتی بە خراپ باسکردنی دەمەقاڵێ لە دین دا، و «فَصلٌ فِي النَّهْيِ عَنْ مُناضرةِ أَهلِ البِدَعِ»[٢] واته: ڕێگە پێنەدانی بەرامبەرێتی لەگەڵ بیدعەکاران دا.

دەیەها ڕیوایەت لە قسەی هاوەڵان و شوێنکەوتوانی لەژێردا نوسراوەتەوە.

(ابن بطة) رَحِمَهُ اللهُ دەڵێت: «فَاعْلَمْ يَا أَخِي أَنِّي لَمْ أَرَ الْجِدَالَ وَالْمُنَاقَضَةَ ... وَالْآرَاءَ الْمُخْتَرَعَةَ مِنْ شَرَائِعِ النُّبَلَاءِ، وَلَا مِنْ أَخْلَاقِ الْعُقَلَاءِ، وَلَا مِنْ مَذَاهِبِ أَهْلِ الْمُرُوءَةِ، وَلَا مِمَّا حُكِيَ لَنَا عَنْ صَالِحِي هَذِهِ الْأُمَّةِ، وَلَا مِنْ سِيَرِ السَّلَفِ، وَلَا مِنْ شِيمَةِ الْمَرْضِيِّينَ مِنَ الْخَلَفِ»[٣].

واته: بزانە براکەم ئەم بینیوە دەمەقاڵێ و بیروڕا داهێنراوەکان لە بەرنامەی کامڵەکان بێت، وە لە ڕەوشتی بەرێزەکان بێت، وە لە ڕێڕەوی خاوەن ڕەوشتە بەرزەکان بێت، وە لە صاڵحانی ئەم ئوممەتە نەگێڕراوەتەوە، وە کاری پێشینە صاڵحەکانیش نیە، وە لە سیمای زانایانی خاوەن متمانەی ئەم دواییانە نیە، ئەمە بە شێوەیەکی گشتی شوێنی قبوڵی زانایان نیە.

بۆچوونی دووەم: ڕێگری دەکەن لە قسەو بەرانبەریەتی بە تایبەت لەگەڵ بیدعەکاران (أهل البدع). نەکردنی وتوویژ لەگەڵ بیدعەکاران بە یەکێك لە خاڵە سەرەکیەکانی بەرنامەی ئەهلی سونەتی دەزانن بەم بەڵگانە:

١. ﴿فَأَمَّا ٱلَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ زَيْغٌ فَيَتَّبِعُونَ مَا تَشَٰبَهَ مِنْهُ ٱبْتِغَآءَ ٱلْفِتْنَةِ وَٱبْتِغَآءَ تَأْوِيلِهِۦ﴾ [آل عمران: ٧]، وە پێغەمبەریش ﷺ دەفەرموێت: «فَأُولَئِكِ الَّذِينَ سَمَّى اللهُ فَاحْذَرُوهُمْ»[٤]. ئەوانەی شوێنکەوتەی مانا لێکچووەکان دەکەون مەبەستیان فیتنەگێڕی و گۆڕینی ماناکەیەتی، وە پێغەمبەریش ﷺ دەفەرموێت: ئەوانە ئەو کەسانەن خوا ناویانی بردوون، ئاگاداریان بن.

ئیمامی (النووي) رَحِمَهُ اللهُ دەڵێت: «وَفِي هَذَا الْحَدِيثِ التَّحْذِيرُ مِنْ مُخَالَطَةِ أَهْلِ الزَّيْغِ وَأَهْلِ الْبِدَعِ ... بَلْ يُزْجَرُ وَيُعَزَّرُ كَمَا عَزَّرَ عُمَرُ بنُ الخَطَّاب رَضِيَ اللهُ عَنْهُ صبيغ بن عسل حِينَ كَانَ يَتْبَعُ الْمُتَشَابِهَ»[٥].

---

(١) "الشريعة" للآجري (١/ ٤٢٩).

(٢) "الحجة في البيان المحجة" للأصبهاني (١/ ٣٣٨).

(٣) "الإبانة" (٢/ ٥٣١) برقم (٦٥٧).

(٤) رواه البخاري (٤٥٤٧)، والبغوي في "شرح السنة" (١/ ٢٢١)، وسبق تخريجه ص٢٨.

(٥) "شرح النووي على مسلم" (١٦/ ٢١٨).

واتە: لەم فەرموودەیەدا ئاگادار کردنەوەیە لەسەر تێکەڵ نەبوون لەگەڵ بیدعەکاران، بەڵکو دەبێت تەمێ بکرێن، وەکو ئیمامی عومەر ﷺ (صبیغ) عیراقی تەمێ کرد کاتێك بینی شوێن لێکچووەکانی قورئان دەکەوێت.

(أبو أیوب السختیاني) رَحِمَهُ اللهُ دەڵێت: «لَا أَعْلَمُ الْيَوْمَ أَحَدًا مِنْ أَهْلِ الْأَهْوَاءِ يُخَاصِمُ إِلَّا بِالْمُتَشَابِهِ»(١).

واتە: ئەمڕۆ کەسێك نابینم لە خاوەن هەواو بیدعەکاران گوفتارو بەڵگەکانیان (متشابه) نەبێت.

٢. (الحسن البصري وابن سیرین) ڕەحمەتی خوایان لێبێت دەڵێن: «لَا تُجَالِسُوا أَصْحَابَ الْأَهْوَاءِ، وَلَا تُجَادِلُوهُمْ، وَلَا تَسْمَعُوا مِنْهُمْ»(٢).

واتە: لەگەڵ بیدعەکاران دا دامەنیشن و بەرپەرچیان مەدەنەوەو گوێیان لێ مەگرن.

٣. (عبدالله بن عباس) رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا دەڵێت: «إِنَّ التَّكْذِيبَ بِالْقَدَرِ شِرْكٌ فُتِحَ عَلَى أَهْلِ ضَلَالَةٍ، فَلَا تُجَادِلُوهُمْ فَيَجْرِيَ شِرْكُهُمْ عَلَى أَيْدِيكُمْ»(٣).

واتە: باوەڕ نەبوون بە قەدەر هاوبەشی بڕیاردانە ڕووی تێکردوون، وتو وێژیان لەگەڵ مەکەن تاوەکو شیرکەکەیان لەسەر دەستتان بڵاو نەبێتەوە.

٤. (أبو أیوب السختیاني) رَحِمَهُ اللهُ دەڵێت: «لَسْتُ بِرَادٍّ عَلَيْهِمْ، أَشَدُّ مِنَ السُّكُوتِ»(٤).

واتە: هیچ ڕەدێکم نیە بە هێندەی بێدەنگی قورس بێت لەسەریان.

---

(١) "الإبانة" لابن بطة (٢/ ٥٠١) رقم (٥٦٠).

(٢) "سنن الدارمي" (٤١٥)، و "الابانة" لابن بطة (٣٩٥)، و "شرح أصول اعتقاد أهل السنة والجماعة" للالكائي (٢٤٠)، و "شعب الإيمان" للبيهقي (٩٠٢١)، و "جامع بيان العلم وفضله" لابن عبدالبر (١٨٠٣)، و "ذم الكلام وأهله" للهروي (٧٥٤).

(٣) رواه الدارمي في "السنن" (٢/ ٥٢٤)، وابن بطة في "الإبانة" (٦٢٧)، واللالكائي في "شرح أصول اعتقاد" (١١٢٦)، والآجري في "الشريعة" (٢/ ٨٧٧).

(٤) رواه ابن بطة في "الإبانة" (٤٧٩)، والآجري في "الشريعة" (١٣٢).

٥. ئیمام (أحمد بن حنبل) رَحِمَهُ اللَّهُ لە وەڵامی نامەیەك دا پرسی پێ دەکەن لە ڕەتدانەوەی بیدعەکاران دا دەڵێت: «... الَّذِي كُنَّا نَسْمَعُ، وَأَدْرَكْنَا عَلَيْهِ مِنْ أَدْرَكْنَا مِنْ أَهْلِ الْعِلْمِ أَنَّهُمْ كَانُوا يَكْرَهُونَ الْكَلَامَ، وَالْجُلُوسَ مَعَ أَهْلِ الزَّيْغِ ... فَإِنَّهُمْ يُلَبِّسُونَ عَلَيْكَ، وَهُمْ لَا يَرْجِعُونَ»[1].

واتە: ئەوەی بیستومانەو پێی گەیشتووین لەسەری لای زانایان پێیان باش نەبووە قسە کردن و دانیشتن لەگەڵ گومڕایان دا، ئەوان لێتی دەشارنەوەو تێکی دەدەن و ناگەڕێنەوە.

٦. ئیمامی (اللالكائي) رَحِمَهُ اللَّهُ باسی پاشکۆی خراپی و وتووێژکردن و دانیشتن لەگەڵ بیدعەکاران دا دەکات و دەڵێت: «فَمَا جُنِيَ عَلَى الْمُسْلِمِينَ جِنَايَةٌ أَعْظَمُ مِنْ مُنَاظَرَةِ الْمُبْتَدِعَةِ، وَلَمْ يَكُنْ لَهُمْ قَهْرٌ وَلَا ذُلٌّ أَعْظَمَ مِمَّا تَرَكَهُمُ السَّلَفُ عَلَى تِلْكَ الْجُمْلَةِ يَمُوتُونَ مِنَ الْغَيْظِ كَمَدًا وَدَرَدًا، وَلَا يَجِدُونَ إِلَى إِظْهَارِ بِدْعَتِهِمْ سَبِيلًا، حَتَّى جَاءَ الْمَغْرُورُونَ فَفَتَحُوا لَهُمْ إِلَيْهَا طَرِيقًا، وَصَارُوا لَهُمْ إِلَى هَلَاكِ الْإِسْلَامِ دَلِيلًا، حَتَّى كَثُرَتْ بَيْنَهُمُ الْمُشَاجَرَةُ، وَظَهَرَتْ دَعْوَتُهُمْ بِالْمُنَاظَرَةِ، وَطَرَقَتْ أَسْمَاعَ مَنْ لَمْ يَكُنْ عَرَفَهَا مِنَ الْخَاصَّةِ وَالْعَامَّةِ، حَتَّى تَقَابَلَتِ الشُّبَهُ فِي الْحُجَجِ، وَبَلَغُوا مِنَ التَّدْقِيقِ فِي اللُّجَجِ، فَصَارُوا أَقْرَانًا وَأَخْدَانًا، وَعَلَى الْمُدَاهَنَةِ خِلَّانًا وَإِخْوَانًا، بَعْدَ أَنْ كَانُوا فِي اللهِ أَعْدَاءً وَأَضْدَادًا، وَفِي الْهِجْرَةِ فِي اللهِ أَعْوَانًا، يُكَفِّرُونَهُمْ فِي وُجُوهِهِمْ عِيَانًا، وَيَلْعَنُونَهُمْ جِهَارًا، وَشَتَّانَ مَا بَيْنَ الْمَنْزِلَتَيْنِ، وَهَيْهَاتَ مَا بَيْنَ الْمَقَامَيْنِ»[2].

واتە: هیچ تاوانێك بەسەر موسوڵمانان دا نەهاتووە بە هێندەی وتووێژو دانیشتن لەگەڵ بیدعەکاران دا، ئەوەندەی زەلیل و بچوك بوونەتەوە بەوەی پێشووە صاڵحەکان ڕوویان لێ وەرچەرخاندوون بە قسەکانیانەوە، دەمردن بە داخ و دەردەوە نەیان دەتوانی ئەوەی دەیانەوێت دەری ببڕن، تاوەکو لەخۆبایی بووەکان هاتن دەرگای دەربڕینیان بۆ کردنەوەو بوونە چاوڕۆشن بۆ لەناوبردنی ئیسلام، تاوەکو زۆر بوو لە نێوانیان دا قسە وتن گەیشتە ئەوەی بەرنامەو بۆچوونەکانیان دەرکەوت، گەیشتە گوێی ئەوانەی نەیاندەزانی لە کەسی تایبەتی و گشتی و

(١) رواه أحمد في "مسنده" (١/ ٩٥)، وابن بطة في "الإبانة" (٤٨١).

(٢) "شرح أصول اعتقاد أهل السنة والجماعة" (١/ ١٩).

گومانەکانیان توانی بەرامبەر بەڵگە بوەستێت، گەیشتە ئەوەی بنە هاوەڵ و خۆشەویست لەسەر چەورەیی کردنی یەکترو دۆست و برا بن، لەپاش ئەوەی لە پێناوی خوادا دوژمن و دژ بوون، وە لەسەر ڕوو وەرچەرخان لە پێناوی خوادا پشتیوان بوون، لە ڕووی خۆیان دا قسەیان پێ دەوترا بە ئاشکراو نەفرەتیان لیّ دەکرا، بەڵام چەندە جیاوازە ئەو دوو ئاستە وە هاوار بۆ ئەو دوو بوارە.

هۆکارەکەشی وەکو دەڵێن «القُلُوبَ ضَعِيفَةٌ، وَالشُّبَهُ خَطَّافَةٌ»(١).

واتە: دڵ لاوازەو گومانەکانیش فڕێنەرە.

بۆچوونی سێ یەم: ڕێگەی وتووێژو بەرانبەریەتی و دانیشتن لەگەڵ بیدعەکاران دا ڕێی لێ ناگیرێت، بۆ دەربڕینی حەق و لەناوبردنی بەتاڵ و دەرکەوتنی گومڕایان و پاساو بڕینیان و بەڵگە دروست کردن بەسەریانەوە (إقامة الحجة)، بۆیە پێغەمبەرانیش سەلامی خوایان لێبێت ئەم ڕێگایەیان گرتۆتە بەر.

فەرمان دەدرێت بە (محمد) ﷺ: ﴿ٱدۡعُ إِلَىٰ سَبِيلِ رَبِّكَ بِٱلۡحِكۡمَةِ وَٱلۡمَوۡعِظَةِ ٱلۡحَسَنَةِۖ وَجَٰدِلۡهُم بِٱلَّتِي هِيَ أَحۡسَنُ﴾ [النحل : ١٢٥].

واتە: بانگەواز بکە بۆ ڕێگەی خوا بە دانایی و ئامۆژگاری چاك وتووێژیان بە جوانترین شێوە لەگەڵ بکە.

وە (إبراهیم) عليه السلام وتووێژی لەگەڵ باوکی کردووە: ﴿إِذۡ قَالَ لِأَبِيهِ وَقَوۡمِهِۦ مَا هَٰذِهِ ٱلتَّمَاثِيلُ ٱلَّتِيٓ أَنتُمۡ لَهَا عَٰكِفُونَ ٥٢﴾ [الأنبياء : ٥٢].

واتە: بە باوك و گەلەکەی وت: ئەم بتانە چیە ئێوە دەیان پەرستن.

وە بە پاشاکەی وت: ﴿رَبِّيَ ٱلَّذِي يُحۡيِۦ وَيُمِيتُ قَالَ أَنَا۠ أُحۡيِۦ وَأُمِيتُۖ قَالَ إِبۡرَٰهِـۧمُ فَإِنَّ ٱللَّهَ يَأۡتِي بِٱلشَّمۡسِ مِنَ ٱلۡمَشۡرِقِ فَأۡتِ بِهَا مِنَ ٱلۡمَغۡرِبِ فَبُهِتَ ٱلَّذِي كَفَرَ﴾ [البقرة : ٢٥٨].

واتە: وتی خوای من زیندوو دەکاتەوەو دەمرێنێت، ئەویش وتی: منیش خەڵك زیندوو دەکەمەوەو دەمرێنم، وتی: خوای من ڕۆژ لە ڕۆژهەڵاتەوە دەهێنێت تۆ لە ڕۆژئاواوە بیهێنە، قسە

(١) "سير أعلام النبلاء" للذهبي (٦/ ٦٤١).

براو سەرشۆڕ بووە بێبڕواکە.

وە (موسی) عليه السلام لەگەڵ فیرعەون دا: ﴿قَالَ فِرْعَوْنُ وَمَا رَبُّ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿٢٣﴾ قَالَ رَبُّ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ﴾ [الشعراء: ٢٣، ٢٤].

واتە: فیرعەون وتی: خوای دروستکراوەکان کێیە؟ (موسا) فەرمووی: خوای ئاسمان و زەویە.

وە (نوح) عليه السلام لەگەڵ گەلەکەی دا: ﴿قَالُوا۟ يَٰنُوحُ قَدْ جَٰدَلْتَنَا فَأَكْثَرْتَ جِدَٰلَنَا فَأْتِنَا بِمَا تَعِدُنَآ إِن كُنتَ مِنَ ٱلصَّٰدِقِينَ ﴿٣٢﴾﴾ [هود: ٣٢].

واتە: ئەی (نوح) بەڕاستی وتوویژت زۆر لەگەڵ کردین، هەروەکو پێغەمبەر ﷺ لەگەڵ موشریکەکان دا کردویەتی بەتایبەت هۆکاری هاتنە خوارەوەی ﴿عَبَسَ وَتَوَلَّىٰٓ﴾.

وە هاوەڵانیش وەکو (علي بن أبي طالب) رضي الله عنه و (عبدالله بن عباس) رضي الله عنهما قسەو وتوویژیان لەگەڵ خەواریجەکان دا کردووەو تەنانەت ژمارەیەکی زۆریان بەو هۆکارەوە لێ هەڵگەڕاوەتەوە[1].

وە (عمر بن عبدالعزیز) رحمه الله قسەو ڕەتی (غیلان دمشقي) داوەتەوە کە گومڕا بووە لە بواری (القضاء والقدر) دا تاوەکو قسەی بڕی و تەوبەی ئاشکرا کرد[2].

وە ئیمامی (الأوزاعي) و (الشافعي) ڕەحمەتی خوایان لێبێت قسەیان لەگەڵ بیدعەکاردا کردووە کاتێك ڕووبەڕوو بوونەتەوە یان داوایان کردووە (ئەوزاعی) لەگەڵ (قەدەریەك)و (شافعی)ش لەگەڵ (حفص الفرد)[3].

وە ئیمام (أحمد بن حنبل) رحمه الله لەگەڵ جەهمیەکان دا باوەڕیان بە سیفاتەکانی خوا نەبوو[4].

(١) بڕوانە "الفرق بين الفرق" للبغدادي ص٧٨ - ٨٠، و "جامع البيان" لابن عبدالبر ص٤٢٨.

(٢) "شرح أصول اعتقاد أهل السنة والجماعة" للالكائي (١/ ٧١٤).

(٣) "شرح أصول اعتقاد أهل السنة والجماعة" للالكائي (٢/ ٧١٨)، "حلية الأولياء" لأبونعيم (٩/ ١١٥)، "مختصر الحجة" للمقدسي ص٥٠٦.

(٤) "الرد على الزنادقة" للإمام أحمد بن حنبل ص٤١، "البداية والنهاية" لابن كثير (١٠/ ٢٩٩).

وە وتوویژەکەی ئیمام (عبدالعزیز بن یحي الکتاني المکي) رَحِمَهُ اللَّهُ لەگەڵ (بوشری مریسي) بە ئامادەبوونی (مأمون) ی خەلیفەو سەرکەوتنی لەو وتوویژەداو بەخشش کردنی ... نوسینەوەی ئەم ڕووداوە بەناوی (الحیدة) زۆر بەناوبانگە.

وە دانیشتن و ڕەد دانەوەی (ابن تیمیة وابن القیم) ڕەحمەتی خوایان لێبێت لەگەڵ بیدعەکاران دا فەیلەسوف و عەقلانیەکان و سۆفی وئەشعەریەکان دا زۆر ناوداره وەك لە پێشەکی "عقیدة الوسطیة"، "الرد علی البکری" و لە فەتاوادا بە گشتی.

وە تەنانەت ئیمام (أحمد بن حنبل) رَحِمَهُ اللَّهُ ڕەتدانەوەی بیدعەکارانی لە نوێژو ڕۆژووی سوننەت بە باشتر زانیوە، پرسیاریان لێ کردووە وتوویەتی: «إِذَا قَامَ وَصَلَّى وَاعْتَكَفَ فَإِنَّمَا هُوَ لِنَفْسِهِ وَإِذَا تَكَلَّمَ فِي أَهْلِ الْبِدَعِ فَإِنَّمَا هُوَ لِلْمُسْلِمِينَ هَذَا أَفْضَلُ»[١].

واتە: گەر نوێژ بکات و ئیعتیکاف بکات بۆ خۆیەتی، بەڵام گەر قسە بە بیدعەکاران بڵێت بۆ موسوڵمانانە، ئەم چاکترە.

یەکلا بوونەوەی ئەم بۆچوونانە

دوای تێڕوانین لە قسەی زانایان و بەڵگەکان دەرکەوت قسەکردن و وتوویژ دەبێت بە دوو بەشەوە: وتوویژی چاك وخراپ (المجادلة المحمودة والمجادلة المذمومة).

المجادلة المحمودة: هي ما کانت لإثبات أو دفع باطل أو للتعلیم والاستیضاح.

المجادلة المذمومة: هي ما کانت لرد الحق أو لنصرة الباطل أو مما نهی الله عنه کالمتشابه وفي الحق بعد ما تبین أو لحظ النفس[٢].

وتوویژی چاك کاتێك دەکرێت: بۆ بنەماکردنی حەق یان ڕەتدانەوەی بەتاڵ یاخود فێربوون یان ڕوونکردنەوە.

---

(١) "مجموع الفتاوی" لابن تیمیة (٢٨/ ٢٣١).

(٢) "موقف أهل السنة والجماعة من أهل الأهواء والبدع" لدکتور: ابراهیم بن عامر الرحیلي (٢/ ٦٠٣).

وتووێژی خراپ: دەکرێت بۆ بەرپەرچدانەوەی حەق و سەرکەوتنی بەتاڵ یان ئەوانەی ڕێگری لێ کراوە، وەکو (متشابه) یان دوای ڕوون بوونەوەی حەق یان لەبەر هەواو ئارەزووی نەفس.

خوای گەورە سێ جۆر قسەو وتوویژ باس دەکات لە خراپەکان[١]:

١. وتووێکردن بۆ بەرپەرچدانەوەی حەق: ﴿وَجَـٰدَلُواْ بِٱلۡبَـٰطِلِ لِيُدۡحِضُواْ بِهِ ٱلۡحَقَّ﴾ [غافر: ٥].

٢. وتووێژکردن لەدوای ڕوونبوونەوەی حەق: ﴿يُجَـٰدِلُونَكَ فِى ٱلۡحَقِّ بَعۡدَ مَا تَبَيَّنَ﴾ [الأنفال: ٦].

٣. وتووێژکردن لەسەر شتێك نایزانن: ﴿فَلِمَ تُحَآجُّونَ فِيمَا لَيۡسَ لَكُم بِهِۦ عِلۡمٌ﴾ [آل عمران: ٦٦].

پابەندیەکانی وتووێژی چاك
(ضوابط المجادلة المحمودة)

لەسەر ئەم جیاوازیانەی زانایان باسیان کردووە لە نێوان وتووێژی چاك وخراپ دا، لە سێ کار بەدەر نیە، کە وتووێژی بەسوودو چاك لە خراپ و زەرەرۆمەند جیابکرێتەوە:

«إما متعلقة بأصل النية،واما متعلقة بموضوع المجادلة واما متعلقة بالمتجادلين»[٢].

یەکەم: پەیوەندی بە نیەتەوە هەبێت:

هەموو کارێك نیەت و مەبەستەکان هۆکاری جیاکردنەوەیان دەبێت لە یەکتر، ئیتر گەر باش بێت یان خراپ و بگرە هۆکاری سەرەکیشە بۆ ئەنجامەکانی، وەکو ئیمام (أحمد بن حنبل) رحمه الله لە (حاتم الأصم)ی پرسی: «قيل له: أنت رجل أعجمي لا تفصح وما ناظرك أحد إلا قطعته فبأي شيء تغلب خصمك؟ فقال بثلاث: أفرح إذا أصاب خصمي وأحزن إذا أخطأ وأحفظ لساني عنه أن أقول له ما يسوؤه أو معنى هذا فقال أحمد: (ما أعقله من رجل)»[٣].

---

(١) بڕوانە "درء التعارض العقل والنقل" لابن تيمية (٧/ ١٦٩)، و "مجموع الفتاوى" لابن تيمية (٣/ ٣٠٩).

(٢) "موقف أهل السنة والجماعة من أهل الأهواء والبدع" لدكتور: ابراهيم بن عامر الرحيلي (٢/ ٦٠٣)، و "المبتدعة وموقف أهل السنة والجماعة منهم" لدكتور: محمد يسرى ص١٧٩.

(٣) "الفرق بين النصيحة والتعبير" لابن رجب ص٣٢.

واتە: وتی پێی تۆ پیاوێکی عەرەب نیت، زمانت پاراو نیە بە چی لەگەڵ هەر بەرامبەرێکتا قسە دەکەیت زاڵ دەبیت بەسەری دا؟ وتی: بە سێ شت: خۆشحاڵ ئەبم ئەگەر بپێکێت، وە خەفەتبار ئەبم گەر نەپێکێت، وە زمانیشم ئەپارێزم لەوەی شتێك بڵێم پێی ناخۆشبێت، ئیمام (ئەحمەد) وتی: چ عەقڵێکی کامڵ هەیە لای ئەم پیاوە.

وە ئیمامی (الشافعي) رَحِمَهُ الله دەڵێت: «مَا نَاظَرْتُ أَحَدًا قَطُّ إِلَّا أَحْبَبْتُ أَنْ يُوَفَّقَ وَيُسَدَّدَ وَيُعَانَ، وَيَكُونَ عَلَيْهِ رِعَايَةٌ مِنَ اللهِ وَحِفْظٌ. وَمَا نَاظَرْتُ أَحَدًا إِلَّا وَلَمْ أُبَالِ بَيَّنَ اللهُ الْحَقَّ عَلَى لِسَانِي أَوْ لِسَانِهِ»(١).

واتە: وتوێژم لەگەڵ هەر کەسێك کردبێت پێم خۆش بووە یارمەتی بدرێت و بپێکێت، وە پاراستنی خوایشی لەسەر بێت، وە لەگەڵ هەر کەسێك دا وتووێژم کردبێت گوێم نەدەدا حەق ڕوون بێتەوە لەسەر زمانی من بێت یان ئەو.

نیەت خراپی لە وتووێژدا وەکو ناشیرین کردنی حەق یاخود عینادی یان دەربڕینی زانست و زیرەکی یان پێداگری لەسەر مانەوە گەر هەڵەش بێت، ئەمانە هەمووی هۆکارن بۆ تێکچوونی ئەنجامی وتووێژەکان و بێ سوودی و کات بەفیڕۆدان و سووك کردنی یەکتری ... ئەمانە لە قورئان دا بە گەلێکی کەللە ڕەق و دەمەقاڵێکارو موجادەلە چی ناوبراون، وەکو خوای پەروەردگار دەفەرموێت: ﴿مَا ضَرَبُوهُ لَكَ إِلَّا جَدَلًا ۚ بَلْ هُمْ قَوْمٌ خَصِمُونَ ﴿٥٨﴾﴾ [الزخرف: ٥٨]، ﴿وَكَانَ الْإِنسَانُ أَكْثَرَ شَيْءٍ جَدَلًا ﴿٥٤﴾﴾ [الكهف: ٥٤]، ﴿أَخَذَتْهُ الْعِزَّةُ بِالْإِثْمِ﴾ [البقرة: ٢٠٦].

دووەم: پەیوەندی بە بابەتی قسە لەسەر کراوەکەوە بێت (المتعلقة بموضوع المجادلة):

مەرج نیە هەموو بابەتێك قسەی لەسەر بکرێت یاخود هەڵگرێت قسەکردن لەسەری، دەبێت بابەتێك بێت بگەیتە یەکلاکردنەوەو ئەنجام دەست بکەوێت لەسەری بە گەیشتن بە حەقەکە لەسەری ... هەموو ئەو بابەتانەی خوای پەروەردگار ڕێگری کردووە لە قسەکردن لەسەری و داوای باوەڕپێکردن وەستان دەکات لە ئاستی پێویستە ئەو سنوورە نەبەزێنرێت لەبەر ئەوەی سروشتی ئادەمیزادە ناگاتە زانین لە هەموو شتێك دا بە هۆکاری کەم توانایی و لاوازی لە ئاستی دا.

---

(١) رواه أبو نعيم في "حلية الأولياء" (٩/ ١١٨).

وەكو ئەو بابەتانەی چەند مانایەك لەخۆ دەگرن پیان دەوترێت (المتشابه) شوێنكەوتەی ئەم بابەتانە بەبێ بوونی هۆكارە زانستیەكان و گومان و دووركەوتنەوە نەبێت هیچ بەرهەمێكی نیە، ئەو هۆكارانەش لای زانا كاملە ناوادرەكانە، وە بگرە هەندێكیشی لای ئەوانیش هەر تەسلیم بوونە، خوای پەروەردگار دەفەرموێت: ﴿فَأَمَّا ٱلَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ زَيْغٌ فَيَتَّبِعُونَ مَا تَشَٰبَهَ مِنْهُ ٱبْتِغَآءَ ٱلْفِتْنَةِ وَٱبْتِغَآءَ تَأْوِيلِهِۦ ۗ وَمَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُۥٓ إِلَّا ٱللَّهُ ۗ وَٱلرَّٰسِخُونَ فِي ٱلْعِلْمِ يَقُولُونَ ءَامَنَّا بِهِۦ كُلٌّ مِّنْ عِندِ رَبِّنَا﴾ [آل عمران: ٧].

واتە: ئەوانەی گومان لە دڵیان دا هەیە شوێنكەوتەی مانا لێكچووەكانن مەبەستیان دووبەرەكایەتی و مانا گۆڕینەوەیە، كەسێك مانای ڕاستەقینەی نازانرێت بێجگە لە خودا ﷻ و زانایانیش دەڵێن باوەڕمان پێیەتی هەمووی لای خواوەیە.

بێگومان ئیمانی دروست و تێگەیشتنی تەواوو ناخی پاك شوێنكەوتەی گوماناویەكان نابێت، وە بە واقیع حاڵی تاقیكردنەوەی زانایان و نوسینەكانیان بیدعەكاران هەموو كات بەڵگەكانیان (متشابهات) بووە ئەوانەی هەڵگری هەموو ماناكانەو پاك نابێتەوە لە گومان.

بۆیە (أبو أيوب السختياني) رحمه الله دەڵێت: «لَا أَعْلَمُ الْيَوْمَ أَحَدًا مِنْ أَهْلِ الْأَهْوَاءِ يُخَاصِمُ إِلَّا بِالْمُتَشَابِهِ»[١].

واتە: نەمبینیوە یەكێك لە بیدعەكاران بەڵگەكاری و قسەكردنەكانی بە (متشابه) نەبێت.

یەكێكی تر لەو بابەتانەی قسەی لەسەر ناكرێت بابەتە غەیبیەكانە كە عەقڵ بواری كاركردنی تیادا نیە، وەك: سیفاتەكانی خودا ﷻ و قەزاو قەدەر ... ڕێگایەكە ناگەیتە ئامانج، بۆیە وەسفی ئیماندار كراوە ﴿يُؤْمِنُونَ بِٱلْغَيْبِ﴾ [البقرة: ٣]، یاخود بابەتێك ڕوون و ئاشكرایە قسە زیاد لەسەر كردنی دروست نیە ﴿يُجَٰدِلُونَكَ فِي ٱلْحَقِّ بَعْدَ مَا تَبَيَّنَ﴾ [الأنفال: ٦]. قسە لەسەر شتێك دەكەن پاش ڕوون بوونەوەی، ئەمە هۆكارە ناخیەكانە لە دژایەتی و سووكایەتی كردنە.

كورتەی باسەكە هەر شتێك ڕوون بوونەوەی هەڵگرت و پێویستی پێ دەكردو داواكاری لەسەر هەبوو بە دڵنیاییەوە وەردەگیرا، ئەمە گومان لە چاكی و ڕێگەپێدراویان نیە.

---

(١) رواه ابن بطة في "الإبانة" (٢/٥٠١) برقم (٥٦٠).

لەگەڵ ئەوەش دا مەرجی زۆر قسەکردن نیە لەسەر بابەتەکە، ئەوەتا وەکو (ابن رجب) رحمه الله دەڵێت: «فظنوا أن من كثر كلامه وجداله وخصامه في مسائل الدين فهو أعلم ممن ليس كذلك. وهذا جهل محض. وانظر إلى أكابر الصحابة وعلمائهم كأبي بكر وعمر وعلي ومعاذ وابن مسعود وزيد بن ثابت كيف كانوا. كلامهم أقل من كلام ابن عباس وهم أعلم منه وكذلك كلام التابعين أكثر من كلام الصحابة والصحابة أعلم منهم وكذلك تابعوا التابعين كلامهم أكثر من كلام التابعين والتابعون أعلم منهم. فليس العلم بكثرة الرواية ولا بكثرة المقال»[١].

واتە: وا گومان دەبرێت زۆر قسەکردن عیلمە! لەگەڵ ئەوەش دا قسەی گەورەو ناوداران و زانایانی (صەحابە) چەندە کەمترە وەکو (ئەبو بەکرو عومەر ...) تا (عبداللە ی کوڕی عەباس) لەمیش زاناترن، وە هەروەها (تابعین) قسەیان چەند زۆرترە لە (صەحابە) لەگەڵ ئەوەش دا ئەمانیش زاناترن لە (تابعی تابعین)، کە ئەمانیش قسەیان زیاترە لە (تابعین)، زانست بە زۆر گێڕانەوەو قسەکردن نیە، بەڵکو بەپێزی و کاملی قسەکەیە.

سێیەم: ئەو پەیوەست بوونانەی پەیوەندی بە دوو لای قسەکەرەکەوە هەیە (الضوابط المتعلقة بالمتجادلين):

قسە کردن و بەرپەرچدانەوە کارێکی قورسە لەگەڵ بەرامبەرێکی دژ دا، بۆیە کۆدەنگی زانایان نیە لەسەری، لە لایەکەوە ڕێی پێدەدەن و لە لایەکەوە ڕێی لێ دەگرن، لەبەر مەترسی کارەکە لەسەر حەقەکە لەکەدار نەبێت و سووك نەبێت لای خەڵکی و بەتایبەت بیدعەکار، تاوەکو نەبێتە هۆکاری پێداگری لەسەر بیدعەکەی پاڵنەر بێ بۆ بڵاوبوونەوەی و لە لایەکی تریشەوە بۆ سەر خاوەن حەق هەیبەت و متمانەی نەمێنێت بە هۆکاری نەتوانینی وەڵامدانەوەو پێویستیەکانی، لەبەر ئەوە بەرپەرچدانەوە ئاداب و مەرجی تایبەتی خۆی هەیەو هەندێك لەو مەرج و پەیوەستیانە بۆ بەپەرچدانەوەو دانیشتن لەگەڵیان دا دەخەینە ڕوو[٢]:

١. تۆکمەیی زانست و هێزی تێگەیشتن و زمان پاراویی و متمانە بەو حەقەی پشتیوانی لێ دەکەیت.

(١) "بيان فضل علم السلف على علم الخلف" ص٣٨.

(٢) "المبتدعة وموقف أهل السنة والجماعة منهم" لدكتور: محمد يسرى ص ١٨٦ - ١٩٠.

ئیمامی (مالك بن أنس) رَحِمَهُ اللَّهُ پرسی پیّ دەکەن لە وەڵامدانەوەی بیدعەکاران، ئەویش دەڵێت: «إِنْ ظَنَنْتَ ذَلِكَ بِنَفْسِكَ خِفْتُ أَنْ تَزِلَّ فَتَهْلِكَ، لَا يَرُدُّ عَلَيْهِمْ إِلَّا مَنْ كَانَ ضَابِطًا عَارِفًا بِمَا يَقُولُ لَهُمْ لَا يَقْدِرُونَ أَنْ يُعَرِّجُوا عَلَيْهِ، فَهَذَا لَا بَأْسَ بِهِ وَأَمَّا غَيْرُ ذَلِكَ فَإِنِّي أَخَافُ أَنْ يُكَلِّمَهُمْ فَيُخْطِئَ فَيَمْضُوا عَلَى خَطَئِهِ أَوْ يَظْفَرُوا مِنْهُ بِشَيْءٍ، فَيَطْغَوْا وَيَزْدَادُوا تَمَادِيًا عَلَى ذَلِكَ»[١].

واتە: ئەگەر گومانت هەیە بە سەرکەوتنی خۆت، وە گەر نا دەترسم هەڵە بکەیت تیا بچیت، نابێت بەرپەرچ بدرێنەوە مەگەر بە توانایەکی شارەزا کە بتوانێت چی دەڵێت، بە شێوەیەك توانایان نەبێت بیچەمێننەوە ئەمەیان قەیناکات، بێجگە لەمانە دەترسم بکەویتە قسە لەگەڵیان و هەڵە بکات بەم هۆکارەوە ئەوانیش بەردەوام بن لەسەر هەڵەکەیان یاخود لە شتێك دا بیگرن و زاڵ بن بەسەری داو بێتە هۆکاری درێژەپێدانی ئەوان.

٢. دەبێت تا ڕێژەیەکی زۆر دڵنیا بن لەسەر بەرامبەر کە حەق وەربگرێت لووت بەرزی و نکۆڵی نەکات.

(ابن بطة) رَحِمَهُ اللَّهُ دەڵێت: «لَا يَحْمِلَنَّ أَحَدًا مِنْكُمْ حُسْنُ ظَنِّهِ بِنَفْسِهِ ، وَمَا عَهِدَهُ مِنْ مَعْرِفَتِهِ بِصِحَّةِ مَذْهَبِهِ عَلَى الْمُخَاطَرَةِ بِدِينِهِ فِي مُجَالَسَةِ بَعْضِ أَهْلِ هَذِهِ الْأَهْوَاءِ»[٢].

واتە: کەس گومانی بە خۆی باش نەبێت و بەوەی دەزانێت لە ڕاست و دروستی بۆچوونەکەی بێتە هۆکاری خۆ خستنە ترسناکی بە دینەکەیەوە بە ڕێگەی دانیشتن لەگەڵ هەندێ بیدعەکاران دا.

(وهب بن بقية) رَحِمَهُ اللَّهُ دەڵێت: «دَعِ الْمِرَاءَ وَالْجِدَالَ عَنْ أَمْرِكَ، فَإِنَّكَ لَا تُعْجِزُ أَحَدَ رَجُلَيْنِ: رَجُلٍ هُوَ أَعْلَمُ مِنْكَ، فَكَيْفَ تُمَارِي وَتُجَادِلُ مَنْ هُوَ أَعْلَمُ مِنْكَ؟ وَرَجُلٍ أَنْتَ أَعْلَمُ مِنْهُ، فَكَيْفَ تُمَارِي وَتُجَادِلُ مَنْ أَنْتَ أَعْلَمُ مِنْهُ، وَلَا يُطِيعُكَ، فَاقْطَعْ ذَلِكَ عَلَيْكَ»[٣].

واتە: واز لە مەرایی و بەرپەرچدانەوە بێنە لە دینەکەدا، تۆ لە دووکەس بەدەر نیت: کەسێك لە تۆ شارەزاترە چۆن بەرامبەری لەگەڵ دەکەیت؟ یاخود کەسێك تۆ لەو زاناتری چۆن بەرامبەری

(١) "الاعتصام" للشاطبي (١/ ٤٤).

(٢) "الإبانة الكبرى" لابن بطة (٢/ ٤٦٩) برقم (٤٧٥).

(٣) "الشريعة" للآجري ص٦٤ رقم (١٣١).

لەگەڵ دەكەیت؟ بەگوێت ناكات و قسەشت دەشكێنێت.

٣. توانای سەركەوتنی حەقت هەبێت بەسەر بەتاڵ داو گومانەكانیان هەڵوەشێنیتەوە:

ئەمە ئەوە دەگەیەنێت بەتاڵ بە بەتاڵ ڕەت نەدەیتەوەو بیدعە بە بیدعە ڕەت نەدەیتەوە، بەڵكو بە حەق و سوننەت ڕەت بدەیتەوە.

وەكو ڕافیزە لە دژی خەوارج كە (علی بن أبي طالب) یان ﷺ كافر كرد كەوتنە تەكفیرو فاسق كردنی هەموو هاوەڵان.

وەكو (معتزلة)كان لە دژی شوبهاندنی سیفاتەكانی خودا بە مرۆڤەوە كەوتنە بێبڕوایی لە سیفەتەكان دا (التعطیل).

وە (مرجئة)كان لە دژی (معتزلة وخوارج) لە ئیمان دا كە دەیانوت: (گەر هەندێك لە ئیمان بڕوات هەمووی دەڕوات)، (مرجئة) وتیان: (هیچ بەشێكی ئیمان ناڕوات هەرچی بكات)، تەنانەت لە (شرك وكبائر)یش دا گەیشتە ئەوەی وتیان كارو كردەوە داخلی ئیمان نیە.

(قدري)كان لەدژی (مجبرة)كان كە دەیان وت هیچ توانا (إختیار) بەدەست ئادەمیزاد نیەو هەمووی قەدەرە، ئەوانیش وتیان هەموو شتێك بە توانای ئادەمیزادەو قەدەر توانای نیە.

بە كورتی گەر ئەم سێ خاڵە ڕەچاو بكرێت ڕێگەی پێ دەدرێت لای زانایان بەرپەرچدانەوە لەگەڵ بیدعەكاران بكرێت، لەبەر ئەوەی متمانە لە سەركەوتنی حەق دا دەبێت إن شاء الله.

یاسا بەرنامەییەكان لەكاتی بەرپەرچدانەوەی بیدعەكاران دا

(القواعد المنهجیة في الرد أهل البدع)

كۆمەڵێك زانستیووردو تێگەیشتن هەیە بۆ بەكارهێنان لە كاتی ڕەتدانەوەی بیدعەكاران دا پێویستە ڕەچاو بكرێت، وەكو[1]:

١. ناسینی بارودۆخی بەرامبەر وەكو بۆچوون وقسەو بەڵگەو نوسراوو سەرچاوە.

(١) "المبتدعة وموقف أهل السنة والجماعة منهم" لدكتور: محمد یسری ص ١٩١ - ٢١١.

خوای پەروەردگار دەفەرموێت: ﴿يَـٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ إِن جَآءَكُمْ فَاسِقٌۢ بِنَبَإٍ فَتَبَيَّنُوٓاْ أَن تُصِيبُواْ قَوْمًۢا بِجَهَـٰلَةٍ فَتُصْبِحُواْ عَلَىٰ مَا فَعَلْتُمْ نَـٰدِمِينَ ﴿٦﴾﴾ [الحجرات: ٦].

واتە: گەر تاوانبارێك هەواڵێکی هێنا بۆتان ڕوونکردنەوەی لەسەر بکەن با خەڵکێك بە نەزانین تووش نەبێت و مایەی پەشیمانی بێت.

پێویستە ئەوەی بەرامبەرکێ دەکات لەگەڵ بیدعەکاران دا شارەزاییەکی باشی هەبێت لە بیرو بۆچوونیان و هۆکارەکانی دروستبوونی فیرەقەکان و ڕابردووی مێژووی ئەو بیروڕایانە بزانێت، بەتایبەت سەرچاوەو ناودارەکانیان و شێوازی بەڵگەهێنانەوەیان ئەمانە پێش چارەسەر.

(ابن تیمیة) رحمه الله دەڵێت: «أَنَا أَعْلَمُ كُلَّ بِدْعَةٍ حَدَثَتْ فِي الْإِسْلَامِ وَأَوَّلُ مَنْ ابْتَدَعَهَا وَمَا كَانَ سَبَبَ ابْتِدَاعِهَا»[١].

وە دەڵێت: «وَكُلُّ مَنْ خَالَفَنِي فِي شَيْءٍ مِمَّا كَتَبْته فَأَنَا أَعْلَمُ بِمَذْهَبِهِ مِنْهُ»[٢].

وە دەڵێت: «وَهَذَا لَمَّا بَيَّنْت لِطَوَائِفَ مِنْ أَتْبَاعِهِمْ وَرُؤَسَائِهِمْ حَقِيقَةَ قَوْلِهِمْ وَسِرَّ مَذْهَبِهِمْ صَارُوا يُعَظِّمُونَ ذَلِكَ وَلَوْلَا مَا أَقْرَنَهُ بِذَلِكَ مِنْ الذَّمِّ وَالرَّدِّ لَجَعَلُونِي مِنْ أَئِمَّتِهِمْ»[٣].

واتە: من زانیاریم هەیە بەسەر هەموو ئەو بیدعانەی لە ئیسلام دا دروست بووە، وە یەکەم کەس کێ بووە دروستی کردووە، وە هۆکارەکانی دروست بوون چی بووە، وە هەرکەسێك بە پێچەوانەی منەوە بێت من شارەزاتر بووم بە بیروباوەڕو مەزهەبەکەی تا ئەو، لەبەر ئەوە کاتێك ڕوونکردنەوەم داوە بە کەسانێکی شوێنکەوتەیان و ناودارەکانیان ڕاستی و دروستی قسەکانیان و نهێنی مەزهەبەکەیان؛ زۆر بەلایانەوە گەورەو بەقەدر بووە، وە گەر من کەسی بەرامبەرو بەرپەرچدانەوە نەبوومایە دەیانکردم بە یەکێك لە ئیمامەکانیان.

٢. دیاریکردنی خاڵی قسەکردن و بنەماکانی بەبێ درێژکردنەوەو پەل لێکردنەوە.

پێویستە ڕێککەوتن بکرێت لەسەر خاڵی قسە لەسەر کردن بە شێوەی ڕێکخستن و پێشخستنی

---

(١) "مجموع الفتاوى" (٣/ ١٨٤).

(٢) "مجموع الفتاوى" (٣/ ١٦٣).

(٣) "مجموع الفتاوى" (٢/ ١٣٨).

گرنگەکان و سەرەکیەکان خاڵ بەدوای خاڵ داو دوورکەوتنەوە لە درێژکردنەوەی باسەکەو پەل دروستکردن و نمونەی کۆکەرەوەو کورت و قۆناغ برین بە بابەتەکە تا دەگاتە ئەنجام.

وەکو ئیمامی (الشافعي) رحمه الله کاتێك لەگەڵ یەکێك دا وتووێژی بکردایە دەیوت: «نفرغ في هذه المسألة ثم نصير إلى ما تريد»[1].

واتە: ئەم بابەتە با لێبینەوە پاشان دەچینە سەر ئەوەی تۆ دەتەوێت.

(الخطيب البغدادي) رحمه الله دەڵێت: «وَيَكُونُ كَلَامُهُ يَسِيرًا جَامِعًا بَلِيغًا، فَإِنَّ التَّحَفُّظَ مِنَ الزَّلَلِ مَعَ الْإِقْلَالِ دُونَ الْإِكْثَارِ، وَفِي الْإِكْثَارِ أَيْضًا مَا يُخْفِي الْفَائِدَةَ، وَيُضَيِّعُ الْمَقْصُودَ، وَيُورِثُ الْحَاضِرِينَ الْمَلَلَ»[2].

واتە: دەبێت قسەی کورت و ئاسان و کۆکەرەوەو زمانی پاراوو پاراستن لە هەڵە لەگەڵ کورتی دا بەبێ درێژکردنەوە لەبەر ئەوەی درێژکردنەوە سوودەکان دەشارێتەوەو مەبەستەکان ون دەکات و گوێگران بێزار دەکات.

٣. شارەزایی بوون لە ڕەتدانەوەکانی فیرقەکان بەرامبەر یەکتری.

(ابن تيمية) رحمه الله دەڵێت: «والمناظرة تارة تكون بين الحق والباطل، وتارة بين القولين الباطلين لتبين بطلانهما، أو بطلان أحدهما او كون أحدهما أشد بطلانا من الآخر»[3].

واتە: وتووێژ هەندێك جار لە نێوان حەق و بەتاڵ دایە، وە هەندێك جار لە نێوان دوو بەتاڵ دایە بۆ دەرکەوتنی بەتاڵەکانیان یان یەکێکیان زۆر بەتاڵە لەوی تر.

وە دەڵێت: «وَهَذَا أَعْظَمُ مَا يُسْتَفَادُ مِنْ أَقْوَالِ الْمُخْتَلِفِينَ الَّذِينَ أَقْوَالُهُمْ بَاطِلَةٌ فَإِنَّهُ يُسْتَفَادُ مِنْ قَوْلِ كُلِّ طَائِفَةٍ بَيَانُ فَسَادِ قَوْلِ الطَّائِفَةِ الْأُخْرَى فَيَعْرِفُ الطَّالِبُ فَسَادَ تِلْكَ الْأَقْوَالِ وَيَكُونُ ذَلِكَ دَاعِيًا لَهُ إلَى طَلَبِ الْحَقِّ»[4].

واتە: ئەمە ڕێگایەکە بە زۆری سوود لە قسە جۆراوجۆرەکان دەکرێت کە بەتاڵ لەخۆ دەگرێت، لە قسەی لایەك هەڵەی قسەی لایەکی تر دەردەخات، بەمە قوتابی زانست قسە

---

(١) "تذكرة السامع" لابن جماعة ص٤٠.

(٢) "الفقيه والمتفقه" (٢/ ٥٣).

(٣) "درء التعارض العقل والنقل" (٤/ ٢٠٦).

(٤) "مجموع الفتاوى" (١٢/ ٣١٤).

هەڵەکان دەناسێت و دەبێتە هۆکاری بەدواداچوونی حەق.

٤. ناسینی جۆری داڕشتنە بەرنامەییەکانی فیرەق و گروپە بیدعەکارەکان.

(ابن تيمية) رَحِمَهُ اللهُ دەڵێت: «إذا لم يخاطبوا بلغتهم واصطلاحهم فقد يقولون: إنا لا نفهم ما قيل لنا، أو أن المخاطب لنا والراد علينا لم يفهم قولنا، ويلبسون على الناس بأن الذي عنيناه بكلامنا حق معلوم بالعقل أو بالذوق»[1].

واتە: گەر بە زمان و بەکارهێنانی خۆیان قسەیان لەگەڵ نەکرێت دەڵێن ئێمە تێناگەین، یا ئەوەی قسەمان بەرامبەر دەکات و بەرپەرچمان دەداتەوە لە قسەکانمان تێناگات، بەم شێوە دەیگۆڕن لای خەڵك و خۆیان بە حەق دەناسێنن.

وەکو: وشەی (التوحيد) لای ئەهلی سوننەت مانایەکی تایبەتی هەیە، وە لای فەلاسیفە ئیسلامیەکان مانای بوونی ڕەهای هەیە بەبێ ناوو سیفات، وە لای (وحدة الوجود) سۆفیەکان مانای خوایەکی تێکەڵ بە هەموو بوون، وە (الأمر بالمعروف والنهي عن المنكر) لای ئەهلی سوننەت مانایەکی تایبەتی هەیە، بەڵام لای (معتزلة وخوارج ورافزة) واتە شۆڕش و دەرچوون لە دەسەڵات، وە وشەی (العدل) لای ئەهلی سوننەت واتە دادپەروەری و ستەم نەکردن، بەڵام لای (معتزلة وقدرية)کان باوەڕ نەبوون بە قەدەر دەگەیەنێت.

٥. هێنانەوەی ئەو بەڵگانەی هەردوولا کۆدەنگن لەسەری.

بۆیە زۆرتر گەڕانەوەو بەکارهێنانی قورئان و فەرموودە (صحيح)ە ناودارەکان ڕێگاکە کورتتر دەکاتەوەو کۆکردنەوەیە لە بازنەی بەڵگەکان.

خوای پەروەردگار دەفەرموێت: ﴿وَمَا ٱخۡتَلَفۡتُمۡ فِيهِ مِن شَيۡءٖ فَحُكۡمُهُۥٓ إِلَى ٱللَّهِ﴾ [الشورى: ١٠]. جیاوازیەکان بگێڕنەوە بۆ لای خودا جَلَّ جَلَالُهُ.

ئیمامی (الشاطبي) رَحِمَهُ اللهُ دەڵێت: «مقصود المناظرة رَدُّ الْخَصْمِ إِلَى الصَّوَابِ بِطَرِيقٍ يَعْرِفُهُ؛ لِأَنَّ رَدَّهُ بِغَيْرِ مَا يَعْرِفُهُ مِنْ بَابِ تَكْلِيفِ مَا لَا يُطَاقُ»[2].

---

(١) "درء التعارض العقل والنقل" (١/ ٢٢٣).

(٢) "الموافقات" للشاطبي (٥/ ٤١٥).

واتە: مەبەست لە ڕەتدانەوە گەڕانەوەی ڕەتکارە بۆ حەقەکە بە ڕێگەیەك بزانیت، وە گەر نا وەکو داواکاری بەدەر لە توانایە.

٦. ڕەچاو کردنی دارشتنی بەڵگەکان و خوێندنەوەی پێش و پاشیان، وە خوێندنەوەی هەموو جۆرە بەکارهێنانەکانی بەشەکانی بەڵگەکان، ڕەچاو نەکردنی هەموو جۆرە دارشتنەکانی ئەو بەڵگانەو نەخوێندنەوەی پێشەکی و دوایینی دەقەکان و بێئاگایی لە هەموو جۆرە بەکارهێنانەکانی لە دەقەکان دا هۆکارە بۆ دەست نەکەوتنی مانای تەواوو نەگەیشتن بەحەقەکە.

خوای پەروەردگار دەفەرموێت: ﴿بَلۡ كَذَّبُواْ بِمَا لَمۡ يُحِيطُواْ بِعِلۡمِهِۦ﴾ [يونس: ٣٩].

ئەم ئایەتە هێمایە بۆ ئەوانەی زانیاری تەواویان نیە دەکەونە بەدرۆخستنەوەوە.

٧. زانست بەسەر چۆنێتی هێنانەوەی بەڵگە، پێویستە ڕەچاوی ئەم خاڵانە بکرێت:

أ- هەر باسێك بێ بنەما بێت لە بەڵگەدا وەرناگیرێت، خوای پەروەردگار دەفەرموێت: ﴿قُلۡ هَاتُواْ بُرۡهَٰنَكُمۡ إِن كُنتُمۡ صَٰدِقِينَ ١١١﴾ [البقرة: ١١١].

ب- دڵنیا بوون لە دروستی نەقڵ کراوەکان دا: «إن كنت ناقلاً فالصحة أو مدعياً فالدليل»[1].

واتە: ئەگەر نەقڵکاری ڕاستی و دروستیەکەی، وە گەر بنەماکاری بەڵگە.

ت- دڵنیا بوون و ووردەکاری بەسەر قسەکان دا بۆ خاوەنەکانیان، وە دیاری کردنی مەبەستیان.

(ابن القيم) رَحِمَهُ اللَّهُ دەڵێت: «وَالْكَلِمَةُ الْوَاحِدَةُ يَقُولُهَا اثْنَانِ، يُرِيدُ بِهَا أَحَدُهُمَا أَعْظَمَ الْبَاطِلِ، وَيُرِيدُ بِهَا الْآخَرُ مَحْضَ الْحَقِّ، وَالِاعْتِبَارُ بِطَرِيقَةِ الْقَائِلِ وَسِيرَتِهِ وَمَذْهَبِهِ، وَمَا يَدْعُو إِلَيْهِ وَيُنَاظِرُ عَلَيْهِ»[2].

واتە: یەك وشە دوو کەس دەیڵێت یەکێکیان مەبەستی پێی گەورەترین بەتاڵە، ئەویتریان مەبەستی پێی حەقە، ڕەچاوکردن بە گوێرەی ڕێگای خاوەن قسەو ژیانی و مەزهەبەکەی دایە لەگەڵ

---

(١) "المبتدعة وموقف أهل السنة والجماعة منهم" لدكتور: محمد يسرى ص ١٩٣.

(٢) "مدارج السالكين بين منازل إياك نعبد وإياك نستعين" (٣/ ٤٨١).

ئەوەی مەبەستی پێیەتی لەپێناوی دا قسە دەکات.

ث- کۆکردنەوەی هاوشێوەکان و جیاکردنەوەی جیاوازەکان، خوای پەروەردگار دەفەرموێت: ﴿نُؤۡمِنُ بِبَعۡضٖ وَنَكۡفُرُ بِبَعۡضٖ﴾ [النساء: ١٥٠].

وەکو جولەکەو گاورەکان باوەڕیان بە تەورات و ئینجیل و (موسا) و (عیسا) سەلامی خوایان لێبێت هەیە، بەڵام باوەڕیان بە قورئان و (محمد) ﷺ نیە، منداڵ بۆ خوا بڕیار دەدەن دەڵێن (مسیح و عوزێر) کوڕی خوان، بەڵام نابێت قەشەو ڕاهیبەکان ژن و منداڵیان هەبێت، وەکو ڕافیزەکان هەندێك لە هاوەڵان بە (ئەولیاء) دەزانن و هاوەڵانی تر (تکفیر) دەکەن، وەکو خەواریجەکان باوەڕیان بە هەڕەشەکان (وعید) هەیە بەڵام باوەڕیان بە مژدە (وعد)کان نیە، موسوڵمانانیان کافر دەکرد، (معتزلة وجهمية)کان باوەڕیان بە ناوەکانی خوا هەبوو بەڵام باوەڕیان بە سیفاتەکانی نەبوو، وەکو قورئانیەکان باوەڕیان بە قورئان هەیە بەڵام باوەڕیان بە فەرموودە نیە.

زانیاری لەسەر ئەم ووردەکاریانە کامڵبوون دەبەخشێت بەسەر جیاکردنەوەو دۆزینەوەی هەڵ و دیاریکردنی خاڵە گومڕاییەکان.

ج- گەر بەڵگەکان دژایەتی یەکێکیان کردو ئەنجام و لەخۆگرتنی مانای باسەکان یەکیان نەگرت نیشانەی بەتاڵی هێنانەوەی بەڵگەکانە.

(ابن تیمیة) رحمه الله دەڵێت: «وقد يستدل على بطلان القول ببيان المفاسد المترتبة عليه أو اظهار مناقضته لما جاء به النبي ﷺ»[1].

واتە: دەکرێتە بەتاڵی قسەیەك بە ڕوون بوونەوەی خراپەو هەڵەکان کە لەسەری بنیاد نراوە یا دەرکەوتنی دژایەتی ئەوەی بۆ پێغەمبەر ﷺ هاتووە.

ح- نەبوونی زانیاری بەسەر بەڵگەدا مانای نەبوونی بەڵگە نیە، نەبینینی جنۆکەکان مانای نەبوونیان نیە، وە هەروەها فریشتەکان.

(ابن تیمیة) رحمه الله دەڵێت: «أنه يلزم من وجوده الوجود ولا يلزم من عدمه العدم ﴿بَلۡ كَذَّبُواْ

(١) "اقتضاء الصراط المستقيم لمخالفة أصحاب الجحيم" ص٢٩١.

بِمَا لَمْ يُحِيطُوا بِعِلْمِهِ﴾ [يونس: ٣٩]»[1].

واتە: مەرجە لە بوونی زانست دا بوونە، بەڵام مەرج نیە لە نەبوونی دا زانست بەسەری دا نەبوون بێت.

٨. بانگەوازی و خۆدانە پاڵ قسەو مەزهەبێك مانای هەڵگرتنی هەموو پەیوەستیەکانی ئەو قسەو مەزهەبە نیە، ئەمە خاڵێکی زۆر گرنگە مەرج نیە هەموو باس و بیروڕاو قسەیەك بشکێنرێتەوە بەسەر کەسان و بانگەوازکارانی فیرەق و مەزاهیب و گروپەکان دا.

(ابن تيمية) رحمه الله دەڵێت: «لَازِمُ الْمَذْهَبِ لَيْسَ بِمَذْهَبِ، وَلَيْسَ كُلُّ مَنْ قَالَ قَوْلاً الْتَزَمَ لَوَازِمَهُ»[2]، «وَلَوْ كَانَ لَازِمُ الْمَذْهَبِ مَذْهَبًا لَلَزِمَ تَكْفِيرُ كُلِّ مَنْ قَالَ عَنْ الِاسْتِوَاءِ أَوْ غَيْرِهِ مِنْ الصِّفَاتِ أَنَّهُ مَجَازٌ لَيْسَ بِحَقِيقَةِ؛ فَإِنَّ لَازِمَ هَذَا الْقَوْلِ يَقْتَضِي أَنْ لَا يَكُونَ شَيْءٌ مِنْ أَسْمَائِهِ أَوْ صِفَاتِهِ حَقِيقَةً»[3].

واتە: خۆ دانە پاڵ هەر مەزهەب و فیرەقێك مانای هەڵگرو ڕای هەموو ئەو مەزهەب و فیرەقە نیە.

واتە: هەموو بیروڕاکانی مەزهەب نادرێتە پاڵ بانگخواز بۆ ئەو مەزهەبە، گەر وابێت هەرکەسێك بڵێت ناوو سیفاتەکان (مجاز)ن ئەوا دەبێت باوەڕی بە هیچ ناوو سیفاتێکی خوا نەبێت، کەواتە مەرج نیە هەموو هەڵگری ناوێك هەڵگری کۆی بەرنامەکەی بێت، وەکو کەسێك دەڵێت: من (أهل السنة) یا (شيعة) یا (تصوف) یا (أشعري)م ... هەڵگری تەواوی یەکێك لەوانە بێت، گەرچی بەسەریەوە ماڵە.

(١) "الرد على المنطقين" ص١٠٠.

(٢) "مجموع الفتاوى" (٢٠/ ٢١٧).

(٣) "مجموع الفتاوى" (٢٠/ ٢١٧).

بەشی چوارەم

١. حوکمی داهێنراو (حکم البدعة).

٢. حوکمی بیدعەکار (حکم المبتدع).

یەکەم : حوکمی داهێنراو (حکم البدعة)

داهێنراو تاوانە بەرامبەر دین، بەرامبەرکێیەتی یە لەگەڵ پێغەمبەر ﷺ و ماف خواردنی ئەوە، سنوور بەزاندنی یاساکانی ئیسلامە بە حەقدان بە بەشداربوون تیایدا، تۆمەتبارکردنی ئیسلامە بە کامڵ وتەواونەبوون، دەرگاکردنەوەی زیادو کەمی یە لە بوارەکانی دین دا، گومان دروستکردنە لەسەر وادەکانی خوا ﷻ لەسەر پاراستنی دین، لەناوبردنی کرۆکی عیبادەتە کە پەیوەستبوونە، وە هۆکاری نەمانە بەدوای بەڵگەدا، ڕەخساندنی بواری کردنەوەی دەرگای هەواو ئارەزوو حەزەکانی خەڵکە ... ئەمانەو چەندەهای تر هۆکاری شکاندنی شورای پۆلایینی پاراستنی دینە، چۆن وشەی (التوحيد) بۆ پاراستنی مافی خوایە وە بە وشەی (الشرك) شکاندنی ئەم مافەیە، هەروەها وشەی (السنة) مافی پێغەمبەرەکەیەتی ﷺ بە وشەی (البدعة) شکاندنی ئەم مافەیە، وە وشەی (الطاعة) پاراستنی مافی خەڵکی یە بە وشەی (المعصية) شکاندنی ئەم مافەیە.

ئێمە ئێستا لە مافی پێغەمبەرەکەی داین ﷺ دەبێت بزانین ڕێژەی تاوانی شکاندنی ئەم مافە چەندە، پێغەمبەر ﷺ بە شێوەیەکی گشتی ئاگاداری موسوڵمانانی کردووەتەوە «كُلُّ بِدْعَةٍ ضَلَالَةٌ» وەکوو یاسایەکی گشتی بنەمادار کە (کل) هەموو نەك هەندێك (بدعة) وشەیەکی دینی بێزراوو بە خراپ ناوبەرە، واتە هەرچی بکەن بە هەر ناوێك (حسنة، خير، چاکە) هەر بیدعەیە، بۆیە ئەنجامەکەی زۆرتر دیاری دەکات و دەفەوتێت، (ضلالة) گومڕایی یە، واتە مایەی هیدایەت و پلەی دینی نیە، وە لەوە زیاتر بۆ دڵنیابوون فەرموویەتی: «كُلَّ ضَلَالَةٍ فِي النَّارِ» هەموو گومڕایی

یەك لە ئاگردایە، ئەم ڕێگا چنراوە بە هەڕەشە زۆر ئەستەمە (مستحيلات يان معدودات، يان ممتنعات) ئەستەمە، نەبووە، ڕێگرە، لە بوون دا، گەر كارێك بكرێت و بەڵگەی لەسەر نەبێت پێی بوترێت (البدعة الحسنة)، ڕێگای چاك يان خێر يا عيبادەت بێت. لەگەڵ ئەمەش دا پێغەمبەری خوا ﷺ زۆر بەبەزەیی و سۆزە بۆئیمانداران، وەكو خوای پەروەردگار دەفەرمویت: ﴿ لَقَدْ جَآءَكُمْ رَسُولٌ مِّنْ أَنفُسِكُمْ عَزِيزٌ عَلَيْهِ مَا عَنِتُّمْ حَرِيصٌ عَلَيْكُم بِٱلْمُؤْمِنِينَ رَءُوفٌ رَّحِيمٌ ﴿١٢٨﴾ ﴾ [التوبة: ١٢٨]. وە ئەمەیشی لە هەڕەشەكەدا دەردەكەوێت فەرموویەتی «كُلُّ بِدْعَةٍ ضَلَالَةٌ» هەموو داهێنراوێك گومڕایی یە، نەیفەرمووە (كفر يان شرك يان مرتد) گومڕاییش ڕێژەیی یە، دەشێت خاوەنەكەی هیدایەت وەربگرێت و بیدۆزێتەوە.

داهێنراو تاوانە وەكو هەموو تاوانەكان چەندەها پلەو جۆراو جۆرو لەخۆگری پەیوەندی یە، چۆن تاوان (كبائر، صغائر) گەورەو بچوكی هەیە ئاواش داهێنراو بچوك و گەورەی هەیە، چۆن تاوان پەیوەندی هەر جارەی بە جۆرێكەوە هەیە لە (ضرورات، حاجيات، تحسينات) بە هەمان شێوە داهێنراویش، بەدەر لەوەی داهێنراو لە چەند ڕوویەكەوە تاوانی زیاترە لە حەرامەكان، وەكو وەسف كردنی بە گومڕایی، حەرامكار وەسف ناكرێت بە گومڕا، بە هیچ شێوەیەك لە پلەی حەرام نایەتە خوارەوە بۆ (مكروه) بە شێوەی بەكارهێنانی زانایانی ئەم دوایی یە، بەڵام حەرام دێتە خوارەوە بۆ (مكروه)، وە بە هەندێك لە داهێنراوی گەورە لە (عقيدة)دا دەرچوونە لە دین گەرچی بە هیچ حەرامێك دەرچوون نیە لە دین، داهێنراو سنوور بەزاندنی مافی خواو پێغەمبەرەكەیەتی، بەڵام حەرامەكان مافی خۆی و خەڵكی یە، بەمانە لە سەرو حەرامەكانەوەیە.

بۆ زیاتر ڕوون بوونەوەو بەرزبوونەوەی ئاستی تێگەیشتن لە حوكمی داهێنراوەكان زانایان داهێنراویان لە چەند ڕوو پەیوەندی یەكەوە بە دین كردووە بە چەند بەشێكەوە[1]:

یەكەم: لە ڕووی ڕێژەی پەیوەندی بە بەڵگە شەرعیەكانەوە دوو بەشە:

---

(١) "حقيقة البدعة وأحكامها" لسعيد بن ناصر الغامدي (٢/ ١٩٢، ٢١٠)، "المبتدعة وموقف أهل السنة والجماعة منهم" لمحمد يسري ص٤٧ - ٦٨.

١. البدعة الحقيقة.

٢. البدعة الاضافية.

داهێنراوی (حەقیقی): هیچ بنەمایەکی نیە لە دین دا.

بەڵام (**الإضافية**): دوو ڕووە، لە ڕووی بنەماوە بەڵگەی هەیە لەسەری، بەڵام لەڕووی چۆنیەتی و بارودۆخی چەندیەتی و کات و شوێن بەڵگەی لەسەر نیە، بۆیە حوکمی ئەم ئاسانترە تا ئەو، گەرچی هەردووکیان لە وەسفی بیدعەو گومڕایی و بنەبڕکردن دا جیا ناکرێتەوە.

دووەم: لە ڕووی پەیوەندی بوونی بە بیروباوەڕە دڵیەکان و کرداریەکان دوو بەشە:

١. البدعة الاعتقادية.

٢. البدعة العملية.

داهێنراوە (عەقیدەیی یەکان): ئەوانەن پێچەوانەی داواکاری و شێوازی بەڵگەکان باوەڕو ئیمان لەسەری دروست دەکەن، وەکو: (معتزلة وجهمية وقدرية والخوارج والروافض)ەکان لە بوارەکانی ناووسیفاتەکانی خواو جۆراو جۆری باوەڕ بە (القضاء والقدر)، یان قسەکردن لە قورئان و هاوەڵان و ئیمان و کوفر ... ئەمانە گۆڕانکاری گەورەیە لە ڕێڕەوی بیروباوەڕی داواکراوی ئیسلام، ئەم فیرەقانە لەسەر (کبائر) لە لێورای دەرچوون و تیاچووندان، گەرچی بەناوی (اجتهاد) و جۆرێك لە (تأويل) مانا بۆ دروستکردن خۆیان پەنا داوە ... گومانیش نیە لەوانەی داهێنەری بنەمای ئەم بیرانەو بانگخوازیانن «فَأَهْلُ الْبِدَعِ فِيهِمْ الْمُنَافِقُ الزِّنْدِيقُ فَهَذَا كَافِرٌ وَيَكْثُرُ مِثْلُ هَذَا فِي الرَّافِضَةِ وَالْجَهْمِيَّةِ فَإِنَّ رُؤَسَاءَهُمْ كَانُوا مُنَافِقِينَ زَنَادِقَةً. وَأَوَّلُ مَنْ ابْتَدَعَ الرَّفْضَ كَانَ مُنَافِقًا. وَكَذَلِكَ التَّجَهُّمُ فَإِنَّ أَصْلَهُ زَنْدَقَةٌ وَنِفَاقٌ ... وَمِنْ أَهْلِ الْبِدَعِ مَنْ يَكُونُ فِيهِ إيمَانٌ بَاطِنًا وَظَاهِرًا لَكِنْ فِيهِ جَهْلٌ وَظُلْمٌ حَتَّى أَخْطَأَ مَا أَخْطَأَ مِنْ السُّنَّةِ؛ فَهَذَا لَيْسَ بِكَافِرِ وَلَا مُنَافِقٍ ثُمَّ قَدْ يَكُونُ مِنْهُ عُدْوَانٌ وَظُلْمٌ يَكُونُ بِهِ فَاسِقًا أَوْ عَاصِيًا؛ وَقَدْ يَكُونُ مُخْطِئًا مُتَأَوِّلًا مَغْفُورًا لَهُ خَطَؤُهُ؛ وَقَدْ يَكُونُ مَعَ ذَلِكَ مَعَهُ مِنْ الْإِيمَانِ وَالتَّقْوَى»[1].

(١) "مجموع الفتاوى" لابن تيمية (٣/ ٣٥٣، ٣٥٤).

واتە: لە بیدعەکاران دا کەسانی دوورِوو دەرچوو لە دین هەیە، زۆریش ئەمانە لە رِافیزەو جەهمیەکان دا هەبوو، بە تایبەت سەرکردەکانیان یەکەم کەس رِافیزەی دروست کرد دوو رِوو بووە، هەروەها جەهمیەکان لە ناووسیفاتەکانی خوا دا دەرچوو لە دین و دوورِوو بوون، هەر لە بیدعەکارانیش دا خاوەن ئیمان و باوەرِی دڵی و رِووکەش هەیە، بەڵام ئەمانە نەزانین و ستەمکاریان تێدایە بۆیە هۆکاری هەڵە بوون لە سوننەت دا هەندێکیان لەمانە کافرو دوورِوو نین گەرچی تاوان و ستەم لەخۆ دەگرن، دەشێت خاوەن هەڵەو ئیجتیهادی لێخۆشبوو بن، وە خاوەنی خواناسی وئیمان بن.

وە (الاتحاد والحلول) تێکەڵ بوون لەگەڵ خوادا، یان (رفع الأوامر الشرعية) گەیشتن بە قۆناغێك فەرمانە شەرعیەکان لەسەر قۆناغ برِ لە دین لاچێت، واتە هیچ فەرزو حەرامێکی لەسەر نەمێنێت، یان باوەرِ نەبوون بە (شفاعة)، یان دەرنەچوونی کەسانی ناو دۆزەخ لە دۆزەخ گەر ئیمانداریش بن.

داهێنراوە (کرداریەکان): عیبادەت کردنی خوایە بەو شێوەی داواکاری لەسەر نیە، بە گۆرِانکاری یەکێك لەمانەی خوارەوە:

١. هۆکار (السبب): وەکو: زیندووکردنەوەی شەوی (٢٧)ی (رجب) بە بۆنەی هۆکاری (الإسراء والمعراج)ەوە.

ئەم هۆکارە لە شەرع دا رِەچاو نەکراوە، بەو بۆنەیەوە بەمە دەبێتە داهێنراو.

٢. جۆر (الجنس): وەکو: قوربانی کردن بە ئەسپ.

٣. رِێژە (القدر): وەکو: زیادکردنی فەرزێك کە نیە، یاخود رِکاتێك لە فەرزەکان وەکو نیوەرِۆ پێنج رِکات بکات.

٤. چۆنیەتی (الكيفية): وەکو: چۆنیەتی دەستنوێژگرتن لە قاچەوە دەست پێبکات.

٥. کات (الزمان): وەکو: قوربانی کردن پێش نوێژی جەژنی قوربان.

٦. شوێن (المكان): وەکو: (اعتكاف) کردن لە ماڵەوە.

سێهەم: لە ڕووی ڕێژەیی یەوە:

١. البدعة الكلية.

٢. البدعة الجزئية[١].

داهێنراوی (گشتگیری): ئەو داهێنراوانەیە هۆکارە بۆ گرتنەوەی ڕێژەیەکی زۆر بواری دینی، وەك: (التحسين والتقبيح العقليين) عەقڵ کردنە بەڵگە بۆ بەچاك زانین و خراپ دیاری کردنە دینی یان کارکردن بە قورئان بەبێ فەرموودە، یاخود کار نەکردن بە فەرموودەی (آحاد) ژمارە ڕاویە کممەکان، یاخود (كشف الإلهامات والمنامات) کردنە بەڵگە بۆ بوارەکانی دینی.

داهێنراوی (هەندیەتی): هۆکاری داهێنراویەتیەکە لە هەندێکی دا ڕوو دەدات ڕێژەی زۆری تەواوە، وەکو: دەنگ بەرزکردنەوە بە زیکرەکانی دوای نوێژ بە کۆمەڵ یان بە شێوازی لاواندنەوە یان گۆرانی قورئان بخوێنن.

چوارەم: لە ڕووی پەیوەندیداری بە حوکمەوە دوو جۆرە:

١. البدعة المكفرة.

٢. البدعة غير المكفرة[٢].

داهێنراوی (بێبڕواییە): هۆکارە بۆ بێبڕوابوون و دەرچوون لە دین، وەکو: باوەڕ نەبوون بە ناوو سیفاتەکانی خوداو بابەتە غەیبی یەکان لە سزای گۆڕو بەهەشت و دۆزەخ و زیندوو بونەوە، وە کارێك دژایەتی بکات بنەمایەکی دینی بێت لە فەرزەکان و باوەڕە غەیبی یەکان وەکو باوەڕ نەبورن بە فریشتەکان.

داهێنراوی (بێبڕوایی بچووك): کارەکە گەورەیە بەڵام لە کێشانەی دینی دا بچوکترە لە ڕابردوو، ئەم پێی بێبڕوا نابێت، وەکو: قسە وتن بە هاوەڵان و تۆمەت بارکردنیان و شەڕکردن لەگەڵ موسڵمانان دا.

---

(١) "الاعتصام" للشاطبي (١/ ٣٧٨).

(٢) أنظر "معارج القبول" للحافظ أحمد الحكمي (٢/ ٥٠٣).

پێنجەم: لە ڕووی پەیوەستبوونی بە کاری خەڵکەوە دوو جۆرە:

١. البدعة التعبدية.

٢. البدعة العادية.

داهێنراوی (عیبادەتی): ئەو داهێنراوانەیە پەیوەستی بەجۆرێك لە عیبادەتەکانەوە هەیە، وەکو: پێشخستنی وتاری جەژن بەسەر نوێژداو بانگدان بۆ نوێژی جەژن و ڕۆژگیران و نوێژەبارانە ... .

داهێنراوی (عادەتی): واتە کارە ئاسایی یەکانی ڕۆژانەی ئادەمیزاد، وەکو: خواردن و خەوتن و قسەکردن و هەوڵدان بۆ ژیان، ئەو بابەتانەی بە عیبادەت ناو نەبراون، ئەمانە دەبنە داهێنراو بەسەر خاوەنەکانیانەوە بە مەرجێك بە نیەتی عیبادەت و خواپەرستی ئەنجامی بدەن، وەکو (التبتل) ژن نەهێنان، خۆ بادان و سوڕانەوە (الرقص مع العبادات) لە کاتی زیکر کردن دا، لەبەر گەرمای ڕۆژ وەستان و نەخواردنی گۆشت و نەخەوتن و قسە نەکردن ... وەکو ئەو کۆمەڵەی چوون بۆماڵی پێغەمبەر ﷺ پرسیاری عیبادەتەکانی پێغەمبەریان ﷺ کرد، پاشان بڕیاریان دا وەکو عیبادەت نەخوەن و بەردەوام بەڕۆژوو بن و ژن نەهێنن: «أَمَّا أَنَا فَإِنِّي أُصَلِّي اللَّيْلَ أَبَدًا، وَقَالَ آخَرُ: أَنَا أَصُومُ الدَّهْرَ وَلاَ أُفْطِرُ، وَقَالَ آخَرُ: أَنَا أَعْتَزِلُ النِّسَاءَ فَلاَ أَتَزَوَّجُ أَبَدًا»، پاشان پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: «فَمَنْ رَغِبَ عَنْ سُنَّتِي فَلَيْسَ مِنِّي»[١].

واتە: ئەوەی واز لە ڕێگەی من بهێنێت لە من نیە.

وە ئەو پیاوەی نەزری کردبوو لەبەر ڕۆژ وەستا ناوی (أبو اسرائيل) بوو: «نَذَرَ أَنْ لاَ يَتَكَلَّمَ، وَلاَ يَسْتَظِلَّ، وَلاَ يَجْلِسَ، وَيَصُومَ»[٢]. کە قسە نەکات و نەچێتە ژێر سێبەرو دانەنیشێت و بەڕۆژوو بێت.

یان ئافرەتەکە: «دَخَلَ أَبُو بَكْرٍ عَلَى امْرَأَةٍ مِنْ أَحْمَسَ مُصْمِتَةٍ فِي حَجَّتِهَا، فَجَعَلَتْ تُشِيرُ إِلَيْهِ وَلَا تُكَلِّمُهُ، فَقَالَ: «مَا لَهَا لَا تَتكَلَّمُ؟» فَقَالُوا: إِنَّهَا نَذَرَتْ أَنْ تَحُجَّ مُصْمِتَةً». واتە: (ئەبو بەکر) ﵁

---

(١) رواه البخاري (٥٠٦٣)، ومسلم (١٤٠١)، والنسائي في "الكبرى" (٥٣٠٥)، وسبق تخريجه ص٥٠.

(٢) رواه البخاري (٦٧٠٤)، وابن ماجه (٢١٣٦)، وأبو داود (٣٣٠٠)، وسبق تخريجه ص٢٨٥.

ئافرەتێکی بینی بە هێما قسەی دەکردو وتی: بۆ قسە ناکات؟ وتیان: دەیەوێت حەج بکات و قسە نەکات، پێی وت: «تَكَلَّمِي، فَإِنَّ هَذَا لَا يَحِلُّ لَكَ، إِنَّمَا هَذَا مِنْ عَمَلِ الْجَاهِلِيَّةِ»»[1].

واتە: قسە بکە، ئەمە دروست نیە بۆت، ئەمە کاری سەردەمی نەفامیە.

ئیمامی (الشاطبي) رَحِمَهُ اللَّهُ دەڵێت: «وَأَنَّ الْعَادِيَّاتِ مِنْ حَيْثُ هِيَ عَادِيَّةٌ لَا بِدْعَةَ فِيهَا، وَمِنْ حَيْثُ يَتَعَبَّدُ بِهَا أَوْ تُوضَعُ وَضْعَ التَّعَبُّدِ تَدْخُلُهَا الْبِدْعَةُ»[2].

واتە: کارە عادەتی یەکان وەکو خۆیان بیدعەیان تێدا نیە، بەڵام کردنە عیبادەت یان بارودۆخێکی عیبادەتی پێوە بلکێنن بیدعەی تیادا دروست دەبێت.

وە دەڵێت: «فَالْأُمُورُ الْمَشْرُوعَةُ تَارَةً تَكُونُ عِبَادِيَّةً وَتَارَةً عَادِيَّةً، فَكِلَاهُمَا مَشْرُوعٌ مِنْ قِبَلِ الشَّارِعِ، فَكَمَا تَقَعُ الْمُخَالَفَةُ بِالِابْتِدَاعِ فِي أَحَدِهِمَا تَقَعُ فِي الْآخَرِ»[3].

واتە: شەریعەت هەردووکیانەو لە هەردوکیان دا قابیلی بیدعە بوون هەیە.

شەشەم: لە ڕووی لەخۆگرتنی پلەی حوکمی یەوە دوو جۆرە:

١. البدعة المحرمة.

٢. البدعة المكروهة.

داهێنراوە (حەرامەکان): مەبەست پێی داهێنراوە گەورەکانە گەر پێی دەرچێت لە ئیسلام یا دەرنەچێت، وەکو: حەڵاڵ کردنی ڕیباو زینا بە ناوێکی ترەوە، باوەڕ نەبوون بە حوکمی (مرتد) و ڕەجم و (إتحاد الأديان) .... .

داهێنراوی (مکروه): وەکو شەونوێژ کردنی بەردەوام بە جەماعەت بێجگە لە تەراویح، قنوتی بەیانیان بەردەوام بەبێ هۆکار، زیکرەکانی دوای نوێژە فەرزەکان خستنە پێش نوێژ ... .

(١) رواه البخاري (٣٨٣٤)، والدارمي في "السنن" (٢١٨)، وابن أبي شيبة في "المصنف" (١٢١٥٦)، والبيهقي في "السنن الكبرى" (٢٠٠٩٦).

(٢) "الاعتصام" (٢/ ٥٩٤).

(٣) "الاعتصام" (٢/ ٥٦٢).

(مکروه) لە بیدعەدا مەبەست پێی ئەو (مکروه)ە نیە لە پێناسەی زانایانی (فقه)دا هاتووە، «وَالْمُكْرُوه مَا يُثَاب على تَركه وَلَا يُعَاقب على فعله»[(١)]. پاداشت لەسەر نەکردنیەتی و سزا لەسەر کردنی نیە.

ئەم پێناسەیە داهێنراو ناگرێتەوە[(٢)] لەبەر ئەوەی:

١. کەمترین بیدعە هەڕەشەی قورسی لەسەرە: «كُلُّ بِدْعَةٍ ضَلَالَةٌ»، «وَمَنْ رَغِبَ عَنْ سُنَّتِي فَلَيْسَ مِنِّي»، «مَنْ أَحْدَثَ فِي أَمْرِنَا هَذَا مَا لَيْسَ مِنْهُ فَهُوَ رَدٌّ».

٢. داهێنراو یاسا دانانی دینیە (التشریع)، گەر بە زیادکردن بێت یان کەم کردن یان گۆڕین یان پێوەلکاندن.

٣. داهێنراو تاوانە بەرامبەر دین، خوای پەروەردگار دەفەرمویێت: ﴿أَمْ لَهُمْ شُرَكَـٰٓؤُاْ شَرَعُواْ لَهُم مِّنَ ٱلدِّينِ مَا لَمْ يَأْذَنۢ بِهِ ٱللَّهُ﴾ [الشورى : ٢١].

٤. بیدعەکار خۆی و کارەکەی بە حەق و عیبادەت دەزانێت و بانگەوازی بۆ دەکات و بەرگری لیێ دەکات.

٥. «وَجَدْنَا بَيْنَ الطَّاعَةِ وَالْمَعْصِيَةِ وَاسِطَةً يَصِحُّ أَنْ يُنْسَبَ إِلَيْهَا الْمَكْرُوهُ ... بِخِلَافِ الْهُدَى وَالضَّلَالِ؛ فَإِنَّهُ لَا وَاسِطَةَ بَيْنَهُمَا فِي الشَّرْعِ»[(٣)].

واتە: لە نێوانی عیبادات و تاوان دا پەیوەندی یەك هەیە پێی دەوترێت (مکروه) بە پێچەوانەی بیدعەوە کە هیدایەت و گومڕایی یە پەیوەندی لە نێوانیان دا نیە لە شەرع دا.

ئەمانە هەمووی خاڵی پێچەوانەی کارە مەکروهەکانی (فقهي)یە، وە (مکروه) پێشەکی تاوانەکانە بۆیە دانراوە وەکو بەربەستێك نەکەویتە حەرامەوە، وەکو خوای پەروەردگار دەفەرمویێت: ﴿وَلَا تَقْرَبُواْ ٱلزِّنَىٰٓ﴾ [الإسراء : ٣٢]، ﴿وَلَا تَقْرَبُواْ ٱلْفَوَٰحِشَ﴾ [الأنعام : ١٥١]، ﴿وَلَا

---

(١) "الورقات" للجويني ص٨.

(٢) بروانە "الاعتصام" للشاطبي (١/ ٣٧٣).

(٣) "الاعتصام" للشاطبي (٢/ ٥٣٢).

تَقْرَبُواْ مَالَ ٱلْيَتِيمِ﴾ [الأنعام: ١٥٢]. نزیکی کاری خراپەوماڵی هەتیو مەبە، نزیکبوونەوەکان (مکروه) کانە.

وەکو چۆن سوننەت پێشەکی (واجب)ە بۆ زیاتر هاندان و هۆکاری حەق پێدانی واجبەکان دانراوە، ئەوەی سونەت بکات بە دڵنیاییەوە حەق بە واجبەکان دەدات.

وە ئەو (مکروه)ەی بەکاریان هێناوە زانایان بەگوێرەی بەکارهێنانی قورئانە کە مەبەستی پێی حەرامەکانە ﴿كُلُّ ذَٰلِكَ كَانَ سَيِّئُهُۥ عِندَ رَبِّكَ مَكْرُوهًا ﴿٣٨﴾﴾ [الإسراء: ٣٨].

وە لە بەکارهێنانی زانایانی پێشوش دا بە مانای (حرام) بەکار هاتووەو پێی وتراوە (كراهة التحريم) مەکروهی حەرام، بەڵام لە زانایانی ئەم دواییەدا بە (كراهة التنزيه) ناو براوە.

لە قسەکەی (الطرطوشي) دا: «بدعة محدثة وإما محرمة وإما مكروهة»[١] یان (الشاطبي): «فَلَا بِدْعَةَ يُتَصَوَّرُ فِيهَا ذَلِكَ التَّقْسِيمُ أَلْبَتَّةَ، إِلَّا الْكَرَاهِيَةَ وَالتَّحْرِيمَ»[٢]، وە (عز بن عبدالسلام) کاتێك بیدعە دەکاتە پێنج بەشەوەو بەشی چوارەم و پێنجەم بە (مكروه وحرام) ناو دەبات.

مەبەست لەم جۆرە بەکارهێنانەی زانایان دا بۆ دابەشکردنی بیدعە بۆ حەرام و مەکروه، دیاری کردنی پلەوپایەی بیدعەکەیە لەڕووی حوکمەوە.

«بل المراد أن البدع ليست على مرتبة واحدة في الذم والذنب»[٣].

واتە: مەبەست پێی ئەوەیە بیدعەکان یەك پلەوپایەیان نیە لە حوکم و هەڕەشەدا.

حەوتەم: داهێنراو لە ڕووی پلەو تاوانباری لە دین دا دوو بەشە:

١. بدعة الكبائر.

٢. بدعة الصغائر.

---

(١) "الحوادث والبدع" للطرطوشي ص١٩.

(٢) "الاعتصام" (١/ ٢٤٦).

(٣) "حقيقة البدعة وأحكامها" لسعيد بن ناصر الغامدي (٢/ ٢٠٦).

داهێنراوە (گەورەکان): داهێنراوە قورس و گەورە گومڕاکانە کە بنەماکانی دین دەشێوێنێت، وەکو: داهێنراوی فیرەقە ئیسلامیەکان لە (معتزلة وخوارج ورافضة وقدرية وتصوف الفلسفي ...)، نازناوی ئەمانە لای زانایان بیدعەکاران (أهل البدع)ە، یان حەڵاڵکردنی حەرامە گەورەکانە یان دەرچوونە لە فەرمانە گەورەکان (نوێژو ڕۆژوو حەج و زەکات ...) لەبەر گەیشتن بە قۆناغی (القطبية أو الغوثية) بەڕێوەبردنی کەونی و فریاکەوتن، وەکو چوار قوتبە ناودارەکان (أقطاب الأربعة) ... یان گۆڕانکاری لە بەشی (ضروريات)دا کە هەموو بنەما قورسەکانی دین (أصول الدين)ی لەسەرە.

ئیمامی (الشاطبي) رَحِمَهُ ٱللَّهُ دەڵێت: «**مَا أَخَلَّ مِنْهَا بِأَصْلٍ مِنْ هَذِهِ الضَّرُورِيَّاتِ فَهُوَ كَبِيرَةٌ، وَمَا لَا، فَهُوَ صَغِيرَةٌ**»[1].

واتە: ئەوەی گۆڕانکاری لە بنەماکانی (ضروريات) دا بکات گەورەیە وە ئەگەرنا بچوکە.

ئەمەش هەیە پێی دەردەچێت لە دین و هەیە پێی دەرناچێت[2].

داهێنراوی (بچوك): ئەو داهێنراوانەیە لە ئاستی گەورەکان دا بچوکن لە ڕووی پەیوەندی بوونی بە بەناماو داواکاریە گەورەکانی دین و زەرەرو زیانەکانی لەسەر دین و موسڵمانان، وەکو: خەتم کردن بۆ مردوو، شەوی (١٥)ی شەعبان کردنە عیبادەت و قورئان خوێندنی پێش نوێژی هەینی و هەڵسانی خەڵك بۆ دوو ڕکات نوێژی بەناو سونەتی پێش جومعە ... .

بەڵام بچوك کردنەوەی بیدعەکەو بەکەم سەیرکردنی و دەرکردنی لە هەڕەشەکان و چاوپۆشیکردنی لێی مەبەست نیە لە وشەی (صغائر) بچوکەکان.

ئیمامی (الشاطبي) رَحِمَهُ ٱللَّهُ دەڵێت: «**اعْتِقَادُ الصَّغَائِرِ فِيهَا يَكَادُ يَكُونُ مِنَ الْمُتَشَابِهَاتِ، كَمَا صَارَ اعْتِقَادُ نَفْيِ الْكَرَاهِيَةِ التَّنْزِيهُ عَنْهَا مِنَ الْوَاضِحَاتِ**»[3].

---

(١) "الاعتصام" (٢/ ٥٤٠).

(٢) "حقيقة البدعة وأحكامها" لسعيد بن ناصر الغامدي (٢/ ٢١٠).

(٣) "الاعتصام" (٢/ ٥٤٦).

واته: باوەڕ بوون بەوەی بچوك لـه بیدعەدا هەیه جۆرێكه لـه هەڵه تێگەیشتن و (متشابهات)، لـەبەر ئەوەی تۆمەتی بیدعه بچووك نابێتەوه بەڵكو پلـەكەیەتی، وەكو باوەڕمان بەوه بوو (مكروه تنزیه)ی باش وایه نەكرێت لـه بیدعەدا ئاشكرایه نیه، واته گومان دروست دەبێت لـه ناوبردنی بیدعه به بچوك وەكو چۆن گومانمان نیه (مكروه) نیه لـه بیدعەدا.

ئیمامی (الشاطبي) رَحِمَهُ اللهُ دەڵێت: «إِنَّ ذَلِكَ التَّفَاوُتَ لَا دَلِيلَ فِيهِ عَلَى إِثْبَاتِ الصَّغِيرَةِ مُطْلَقًا، وَإِنَّمَا يَدُلُّ ذَلِكَ عَلَى أَنَّهَا تَتَفَاضَلُ، فَمِنْهَا ثَقِيلٌ وَأَثْقَلُ وَمِنْهَا خَفِيفٌ وَأَخَفُّ، وَالْخِفَّةُ هَلْ تَنْتَهِي إِلَى حَدٍّ تُعَدَّ الْبِدْعَةُ فِيهِ مِنْ قَبِيلِ اللَّمَمِ؟ هَذَا فِيهِ نَظَرٌ»[1].

واته: ئەو جیاوازیه بۆ (حرام ومكروه) بەڵگه نیه لـەسەر دانانی بچوك به ڕەها لـه بیدعەدا، بەڵكو ئەمه باس لـەوه دەكات جیاوازی هەیه لـەنێوان بیدعەكان دا، تیایەتی قورس و قورسترِ، وه سوك و سوكترِ، ئاسان و ئاسانترِ وه سوك و ئاسانەكەی ئایا دەگاته ئاستی ئەوەی وەك تاوانه بچوكەكان پێی بوترێت بەس قابیلی لۆمەیه (اللمم)! ئەمه شوێنی تێڕوانینه كه بەو شێوەیه نابێت.

لـەبەر ئەوەی لـه كەمترین بیدعەدا ئەو هەموو بۆنی تاوانانه بەدی دەكرێت لـه خاوەنەكەی و بیدعەكەی دا.

ئیمامی (الشاطبي) رَحِمَهُ اللهُ دەڵێت: «وَلَا يَنْظُرْ إِلَى خِفَّةِ الْأَمْرِ فِي الْبِدْعَةِ بِالنِّسْبَةِ إِلَى صُورَتِهَا وَإِنْ دَقَّتْ، بَلْ يَنْظُرُ إِلَى مُصَادَمَتِهَا لِلشَّرِيعَةِ وَرَمْيِهَا لَهَا بِالنَّقْصِ وَالِاسْتِدْرَاكِ، وَأَنَّهَا لَمْ تُكَمَّلْ ... بِخِلَافِ سَائِرِ الْمَعَاصِي»[2].

واته: سەیری بچوكی بیدعەكه ناكرێت لـه ڕووی شێوازو وردیەوه، بەڵكو سەیری دەكرێت لـه ڕووی دژایەتیكردنی و بەكەمزانینی و ناتەواوی بۆ شەریعەت دەكرێت به پێچەوانەی تاوانەكانەوه.

وه ئەگەر بیدعه به بچوكیش ناوببرێت «وَإِذَا قُلْنَا: إِنَّ مِنَ الْبِدَعِ مَا يَكُونُ صَغِيرَةً، فَذَلِكَ بِشُرُوطٍ:

---

(١) "الاعتصام" (٢/ ٥٤٤).

(٢) "الاعتصام" (٢/ ٥٤٦).

١. أَنْ لَا يُدَاوِمَ عَلَيْهَا، ... وَلِذَلِكَ قَالُوا: "لَا صَغِيرَةَ مَعَ إِصْرَارٍ، وَلَا كَبِيرَةَ مَعَ اسْتِغْفَارٍ"[١].
٢. أَنْ لَا يَدْعُوَ إِلَيْهَا .... .
٣. أَنْ لَا تَفْعَلُ فِي الْمَوَاضِعِ الَّتِي هِيَ مُجْتَمَعَاتُ النَّاسِ، أَوِ الْمَوَاضِعُ الَّتِي تُقَامُ فِيهَا السُّنَنُ، وَتُظْهَرُ فِيهَا أَعْلَامُ الشَّرِيعَةِ .... .
٤. أَنْ لَا يَسْتَصْغِرَهَا وَلَا يَسْتَحْقِرُهَا ... وَالِاسْتِهَانَةُ بِالذَّنْبِ أَعْظَمُ مِنَ الذَّنْبِ»[٢].

واته: ئەگەر بیدعە بە بچوکیش ناو ببرێت ئەوا دەبێت ئەم مەرجانەی تێدا بێت ئەوکاتە بچوکە:
١. بەردەوام نەبێت لەسەری.
٢. بانگەوازی بۆ نەکات.
٣. لە شوێنە گشتیە بەتایبەت دینیەکان دا نەیکات.
٤. بەلایەوە بچوك نەبێت و بەکەم سەیری نەکات، بە سوك سەیرکردنی تاوان گەورەترە لە تاوان.

وە دەڵێن بچوك نیە لەگەڵ بەردەوامی و گەورەبوونیش نیە لەگەڵ داوای لێخۆشبونە.

ئەم هەموو جۆرە دابەشکردنە لە لایەنی زانایانەوە لەسەر داهێنراو بۆ زیاتر بەزانستی بوونی بابەتەکەو حەق پێدانی و چاورِۆشنی لەسەر قەبارەی هەڵەو تاوان تیای داو رِێژەی ترسناکی لەسەر دین و خەڵکی و پارێزراوی لە زیادەرِەوی و کەمرِەوی لە حوکمدان بەسەر داهێنراوەکەدا هەیە، هەروەك چەند ترسناکی لەسەر بیدعە هەیە ئەوەندەش بەرپرسیارێتی لە ئاستی دژایەتی و حوکمدانە بەسەر بیدعەکەدا هەیە، ئەمانە سیمای ئەهلی سوننەتن.

وەکو (ابن تيمية) رَحِمَهُ اللَّهُ دەڵێت: «أَهْلُ السُّنَّةِ يَتَّبِعُونَ الْحَقَّ ... وَلَا يُكَفِّرُونَ مَنْ خَالَفَهُمْ فِيهِ، بَلْ هُمْ أَعْلَمُ بِالْحَقِّ وَأَرْحَمُ بِالْخَلْقِ، كَمَا وَصَفَ اللهُ بِهِ الْمُسْلِمِينَ بِقَوْلِهِ: ﴿كُنتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ﴾ [آل عمران: ١١٠]»[٣].

---

(١) قول ابن عباس في "تفسير الطبري" رقم (٩٢٠٧)، وابن أبي حاتم في "تفسيره" رقم (٥٢١٧)، والبيهقي في "الشعب" رقم (٦٨٨٢) اسناده صحيح كما قال مشهورحسن، انظر هامشي "الاعتصام" (١/ ٣٩٠).
(٢) "الاعتصام" (٢/ ٥٥١ - ٥٥٧).
(٣) "منهاج السنة النبوية" (٥/ ١٥٨).

واتە: ئەهلی سوننەت شوێنکەوتەی حەقن بەرانبەرەکانیان کافر ناکەن بەڵکو زاناترن بە حەق و بە بەزەیی ترن بەسەر خەڵکی دا، وەکو خودا وەسفیان دەکات بە چاکترین کەسانێك بۆ خەڵکی.

هۆکارەکانی جیاوازی پلەکانی بیدعە

١. داهێنراوەکان دەچنە ژێرباری جۆرەکانی حەرام و (منهیات) قەدەغەکراوەکانەوە، ئەوانیش بۆ خۆیان پلەو ئاستی جیاواز لەخۆ دەگرن.

٢. جیاوازی پەیوەندیەکانی داهێنراوەکان بە هەموو لایەکی دینەوە، هەیانە پەیوەندی بە (ضروريات)ەوەیە ئەو پێنج پاراستنە دینیەوە (الدين والنفس والنسل والعقل والمال) ئەمانەش لەناو خۆیان دا: «فَإِنَّ مِنَ الضَّرُورِيَّاتِ إِذَا تُؤُمِّلَتْ وُجِدَتْ عَلَى مَرَاتِبَ فِي التَّأْكِيدِ وَعَدَمِهِ: فَلَيْسَتْ مَرْتَبَةُ النَّفْسِ كَمَرْتَبَةِ الدِّينِ، ... وَمَرْتَبَةُ الْعَقْلِ وَالْمَالِ لَيْسَتْ كَمَرْتَبَةِ النَّفْسِ»[1].

واتە: گەر سەرنج بدەین ئەمانەش لەسەر یەك ئاست دا نین، لەبەر ئەوە پاراستنی دین لەپێش نەفسەوەیە، نەفسیش لەپێش عەقڵ و ماڵەوەیە ... .

لە (حاجيات)یش دا هەیە ئەوانەی پێویستیەکانی ئەو پێنجەی پێشوو تەواو دەکات، وە لە (تحسينات)یش دا دەبێت ئەو ووردەکاریانەی (حاجيات)ی پێ ڕازاوەو کامڵتر دەبێت، واتە داهێنراو هەموو لایەنەکان دەگرێتەوە.

٣. داهێنراوەکان لە باسە (عقيدة)یە گەورەکان دا دروست دەبێت وەکو لە بوارە کرداریەکان دا دروست دەبێت، وەکو فیرقەکان دەشێت لەسەر دەستی دوژمنێکی بێبڕوای تێکدەردا بە بەرگی دین دروست بکرێت، وەکو (عبدالله ی کوڕی سبأ) دروستکاری ڕافیزەکانە، وەکو (بابی و بەهائی) قادیانیەکان[2] لەسەر دەستی بەکرێگیراوەکانی داگیرکەری ئینگلیزدا دروستکراوە، وەکو (الباب حسين وميرزا حسين علي وغلام أحمد قادياني)، وەکو (الإتحاد والحلول) لەسەر دەستی گومڕاکان دروستکراوە، وەکو (الحلاج، ابن سبعين وفارابي ...).

---

(١) "الاعتصام" (٢/ ٥١٧).

(٢) "البهائية" لعبدالقادر شيبة ص١٩، "البهائية" لإحسان إلهي ظهير ص٢٦، "البابية" لإحسان إلهي ظهير ص٤٧.

وە جۆری قسەو بیرورِا داهێنراوەکان جۆراو جۆرن: (معتزلة)کان باشترن لە رِافیزەو خەواریج «وَلَا ريب أَن الْمُعْتَزلَة خير من الرافضة وَمن الْخَوَارِج»[1].

وە (خەواریجەکان) دیندارترن تا رِافیزەکان، وە (موعتەزیلەکان) عاقڵترن تا خەواریج و رِافیزەو سۆفیەکان

کورتەی باسەکە هەموو داهێنراوەکانی جۆری یەکەم لەم دابەشکردنەدا (البدعة الحقيقية، الاعتقادية، الكلية، المكفرة، التعبدية، المحرمة، الكبائر) گەورەو ترسناك و قورسن لە ئاستی دین دا، بەشە دووەمەکانیان لەچاو ئەمانەدا پلە دوون و جۆرێکی تر مامەڵەکاری دەوێت، ئەمە هۆکاری بینینی دوو هەڵوێستی جیاوازن لە فەرموودەی هاوەڵان و شوێنکەوتووان و زانایان دا، جارێك بۆ هەندێك زۆر توندن و بۆ هەندێك نەرمیەك دەبینیت، بەڵام کەسی تێنەگەیشتوو لەم بوارەدا هۆکاری نەبوونی ئەم وردەکاریە دەبێتە هۆکاری تێنەگەیشتنی و هەڵەکردن تیایدا.

(١) "دقائق التفسير" لابن تيمية (٢/ ١٤٤)، و "مجموع الفتاوى" لابن تيمية (١٣/ ٩٧).

دووەم : حوكمی بیدعەكار

(حكم المبتدع)

ئەم بابەتە یەكێكە لە هەرە بابەتە ئالۆزەكانی حوكمدان لە نێوان زانایان دا، هۆكارەكەشی دەگەڕێتەوە بۆ سروشتی بابەتەكە لە نێوان مافی خوا وە مافی خەڵكی دا، هەروەك پێغەمبەر ﷺ لە فەرموودەكانی دا ئاماژەی بۆ دەكات دەفەرمووێت: «كُلُّ بِدْعَةٍ ضَلَالَةٌ» لە ڕووی بیدعەكەوە هەموو بیدعەیەك گومڕاییەو چاكەی تێدا نیە، وە دەفەرمووێت: «مَنْ عَمِلَ عَمَلًا لَيْسَ عَلَيْهِ أَمْرُنَا فَهُوَ رَدٌّ»، وە «مَنْ أَحْدَثَ فِي أَمْرِنَا هَذَا مَا لَيْسَ مِنْهُ فَهُوَ رَدٌّ»، وە هەر كارێك لە دین دا نەبوو ڕەت دەكرێتەوە، كارەكە لە ڕووی كارو داهێنراوەكەوە قابیلی وەرگرتن وقبوڵ نیە، ئەمە لە مافی دینی خوادا هیچ كارێك وەرناگیرێت، وە لە مافی خەڵكیش دا پێغەمبەر ﷺ نەیفەرمووە (كل مبتدع ضال) هەموو بیدعەكارێك گومڕایە، یان كەسەكە ڕەت دەكرێتەوە، لەبەر هۆكاری بوونی عوزرو پاساوی زۆر بۆ خاوەنەكەی، وە دڵنیابوونی دینداریەكەی ناسڕێتەوە بە گومان (الْيَقِينَ لَا يَزُولُ بِالشَّكِّ)[١].

١. وە لە لایەكی ترەوە هەڕەشەكانی قورئان و فەرموودە لە بەرنامەی ئەهلی سوننەت پێی دەوترێت (الوعید) مەرج نیە وەكو خۆی دابەزێتە سەر خاوەنەكەی (فِي مَشِيئَةِ اللهِ إِنْ شَاءَ عَذَّبَهُ وَإِنْ شَاءَ غَفَرَ لَهُ) لە ویستی خوادایە یان لێخۆشبوونە بە هۆكارەكانەوە یان سزادان.

٢. وە لە حوكمیش دا بەسەر خەڵكی دا باشترە لایەنی لێبوردن و بەری بوون بگیرێتە بەر، وەكو (الآمدي) رَحِمَهُ اللهُ دەڵێت: «الْخَطَأَ فِي نَفْيِ الْعُقُوبَةِ أَوْلَى مِنَ الْخَطَإِ فِي تَحْقِيقِهَا»[٢].

واتە: حاكمێك گەر هەڵە بكات لە دانەبەزینی سزایەك باشترە لەوەی سزایەك بە هەڵە بدات.

٣. وە بنەماش لە دین دا پاراستنی دینەو شوێنكەوتەیەتی بەبێ لادان، وە بنەماش لە موسوڵمان

---

(١) "الفقيه والمتفقه" للخطيب البغدادي (١/ ٥٢٧)، "منهاج السنة النبوية" لابن تيمية (٦/ ٣٠٥)، "الأشباه والنظائر" لابن نجيم ص٤٧، "شرح القواعد الفقهية" لأحمد بن الشيخ محمد الزرقا ص٧٩.

(٢) "الإحكام في أصول الأحكام" للآمدي (٤/ ٢٦٣).

دا سەلامەتی و لانەدانیەتی «الأَصْلُ فِي الْمُسْلِمِ الْعَدَالَة»[1]. تا بەلگەی لەسەر دەبێت.

٤. وە بنەمای «الجرحُ لا يقبل إلا مفسراً»[2]. ڕەخنەو تۆمەت وەرناگیرێت بێجگە لە ڕێی سەلماندن نەبێت، واتە هیچ تۆمەتێك قابیلی قبوڵ نیە لە دین دا بۆ کەسی موسڵمان بەدەر لە ڕێگەی بەڵگەداری بوون لەسەری نەبێت.

٥. وە لەبواری (عقیدة)ش دا خوێندنەوەی (الخوف والرجاء) بۆ کەسی دیندار بێ تۆمەت پێویستە، واتە ڕەچاوکردنی دوو لایەن لە کەسێکی دیاریکراودا لەڕووی چاکەو خراپەوە[3].

ئەمانەو چەندەها خوێندنەوەی تر بەرپرسیاریەتیەکی گەورەی دینە لەسەر شانی خاوەن زانست بۆ یەکلاکەرەوەی ناسین و حوکمی شەرعی کەسێکی موسڵمان لە بوارێك لە بوارەکانی دین دا، وەکو ئەم بوارە هەستیارە کە بوارێکی تۆمەتباری دینیە کۆمەڵێك بابەتی گەورە بەدوای خۆی دا دەهێنێت وەکو لەمەودوا باسی دەکەین.

هۆکاری گرتنەبەری هەڵوێستی جیاواز بەرامبەر بیدعەکاران

گەر پێداچوونەوەیەك بکەین بەسەر هەڵوێستی زانایان دا سەبارەت بە بیدعەکاران جیاوازیەکی زۆر دەبینین لە نێوانیان دا، لە ڕووە تێڕوانینەکان و کرداریەکانەوە هەر لە بانگەوازیان و نەرمی نواندن و بەرپەرچدانەوەیان تا دەگاتە دژایەتی کردنیان و بچڕاندنی هەموو پەیوەندیەك و گەیشتنە هەموو ئالۆزیەك لەگەڵیان دا.

هۆکاری ئەمانە دەگەڕێتەوە بۆ سێ هۆکاری تایبەت:

یەکەم: جیاوازی پلەو ئاستی داهێنراوەکان.

دووەم: جیاوازی پلەو ئاستی بیدعەکاران.

سێ یەم: ڕەچاو کردنی هێنانەدی سودمەندیەکان.

---

(١) "التبصرة في أصول الفقه" للشيرازي ص٣٣٧، "فتاوى اللجنة الدائمة" (٢/ ٤٩)، "موقع الإسلام سؤال وجواب" للمنجد (٥/ ٢٧٨٣)، "فتاوى الرملي" لشهاب الدين الأنصاري (٤/ ١٥٠).

(٢) "مقدمة ابن صلاح" ص١٠٦.

(٣) ئەمە بۆ کەسی حوکومدەرە، بەڵام لە کاتی ئاگادارکردنەوەی خەڵکی گشتی دا بەسەریانەوە بە هیچ شێوەیەك باسی چاکەی بیدعەکاران ناکرێت، تا نەبێتە هۆکاری چاوپۆشی و دوورنەکەوتنەوە لە هەڵەکانیان.

یەکەم: جیاوازی پلەو ئاستی داهێنراوەکان:

لە بەشی حوکمی داهێنراوەکان دا ڕوونکردنەوەیەکی زۆر لەم بارەیەوە درا لەسەر جۆرەکانی داهێنراو، ئەمە هۆکاری سەرەکیە بۆ جیاوازی پلەکان، وە لە لایەکی تریشەوە بەرنامەی ئەهلی سوننەت خاوەنی خوێندنەوەی وردو زانستی دینیە لەم بوارەدا بە یەکێك لە کاملێەتی و لەخۆگری هەموو دین دادەنرێت.

(ابن تیمیة) رَحِمَهُ اللَّهُ دەڵێت: «أئمة السنة والجماعة وأهل العلم والإيمان فيهم العلم والعدل والرحمة فيعلمون الحق الذي يكونون به موافقين للسنة سالمين من البدعة، ويعدلون على من خرج منها ولو ظلمهم ... ويرحمون الخلق فيريدون لهم الخير والهدي والعلم لا يقصدون الشر لهم ابتداءً ... ولهذا كان أهل العلم والسنة لايكفرون من خالفهم وإن كان ذلك المخالف يكفرهم ... وكذلك التكفير حق الله تعالى فلا يكفر إلا من كفره الله ورسوله»[1].

واتە: زانایانی ئەهلی سوننەت خاوەنی زانست و دادپەروەری و بەزەیین، بەو حەقە ئاشنان سونەت بپێکن و نەکەونە بیدعەوە، وە دادپەروەرن لە ئاستی کەسێك دەرچوو لەو بەرنامە ئەگەر ستەمیشیان لێ بکات، وە خاوەنی بەزەیین لە ئاستی خەڵکی دا، ویستی خێرو هیدایەت و زانستیان دەوێت بۆیان، مەبەستیان سەرەتا شەڕ نیە بۆیان بۆیە زانایانی ئەهلی سونەت دژەکانیان کافر ناکەن گەر ئەوان ئەمانیش کافر کەن ... بۆیە کافرکردن بە مافی خوا دەزانن، کەسێك خواو پێغەمبەر ﷺ کافریان نەکەن ئەمان نایان کەن.

بەرنامەی کار نەکردن بە قورئان و فەرموودە گەر لەگەڵ عەقڵ دا نەگونجێت، وەکو ئەو بەرنامەیە نیە کار نەکردن بە قورئان بەبێ فەرموودە، ئەمەش وەکو کار نەکردن بە فەرموودەی (الآحاد) لە (عقیدة) دا نیە، باوەڕ نەبوون بە ناوو سیفاتەکانی خوا وەکو (تأویل) مانا گۆڕین نیە لە هەندێکی دا، باوەڕ نەبوون بە (القضاء والقدر) وەکو قسە وتن بە هەندێك لە هاوەڵان نیە، کافر کردن و بە هەڵگەڕاوە دانانی هەموو هاوەڵان بێجگە لە هەندێکی کەم نەبێت وەکو ڕەخنەگرتن نیە لە هەندێك هاوەڵان، گۆڕانکاری لە بنەماکانی دین دا وەکو گۆڕانکاری نیە لە هەندێك شێوازی عیبادات دا ... .

(١) "الرد على البكري" (٢/ ٤٩٠).

بەم شێوەیە هەموو جۆرەکانی داهێنراوو لادان وەکو یەك نین، بۆیە حوکمەکانیشیان جیاوازە.

ئیمامی (النووي) رَحِمَهُ اللهُ دەڵێت: «وَاعْلَمْ أَنَّ مَذْهَبَ أَهْلِ الْحَقِّ أَنَّهُ لَا يُكَفَّرُ أَحَدٌ مِنْ أَهْلِ الْقِبْلَةِ بِذَنْبٍ وَلَا يُكَفَّرُ أَهْلُ الأَهْوَاءِ وَالْبِدَعِ»[1].

واتە: بزانە بۆچوونی ئەهلی حەق کەس بێبڕوا ناکات لە موسڵمانان بە تاوانێك، وە کەس بێبڕوا ناکات لە بیدعەکاران.

الشَّيْخ (العثيمين) رَحِمَهُ اللهُ دەڵێت: «وبهذا علم أن المقالة أو الفعلة قد تكون كفراً أو فسقاً ولا يلزم من ذلك أن يكون القائم بها كافراً أو فاسقاً إما لانتفاء شرط التكفير أو التفسيق أو وجود مانع شرعي يمنع منه»[2].

واتە: دەزانین هەر بۆچوونێك یان کارێك دەشێت کوفرو فاسقی بێت، بێبڕوایی و تاوانباری، بەڵام ئەمە ئەوە ناگەیەنێت خاوەنەکەی (کافرو فاسق) بێت، لەبەر نەبوونی هۆکاری مەرجەکانی تەکفیرو فاسق کردن تیایدا، یاخود بوونی هۆکاری ڕێگرییەکی شەرعی لە دابەزینی ئەو حوکمانە، وە هەروەها بیدعەش حوکمەو بە هەمان شێوەیە.

دووەم: جیاوازی پلەو ئاستی بیدعەکاران:

ئەمە شوێنی باس و خواسی زانایانی ووردبینە لە (فقه) دا (علماء التحقيق) لە (علوم الحديث) دا (علماء الجرح والتعديل)یان پێ دەوترێت.

ئەمە کار لەسەر ناسینی کەسەکان دەکات چەند جۆرو شێوەو سروشت و کارو چۆنیەتی ... ئادەمیزاد هەیە لەگەڵ ووردبینی تەواو بەسەریان دا، بە ڕوانگەی بەڵگەو بەرنامەی شەرعی ئەهلی سونەت.

بۆیە زانایان هەندێکیان پێداگری دەکەن لەسەر سەلامەتی و هێشتنەوەی موسڵمان لە بازنەی دین دا، وە هەندێکیشیان پێداگری دەکەن لە پاراستنی دین و هێشتنەوەی وەکو خۆی نەهاتنە ناوەوەی هیچ زیادو کەمیەك.

---

(١) "شرح النووي على مسلم" (١/ ١٥٠).

(٢) "المجلى في شرح القواعد المثلى في صفات الله وأسمائه الحسنى" لابن العثيمين ص٣١٤.

لە ڕووانگەی ئەم دوو جۆرە خوێندنەوەیە دا (ابن القیم) رَحِمَهُ اللَّهُ بیدعەکاران دەکات بە چەند بەشێکەوە:

أَحَدُهَا: الْجَاهِلُ الْمُقَلِّدُ الَّذِي لَا بَصِيرَةَ لَهُ، فَهَذَا لَا يُكَفَّرُ وَلَا يُفَسَّقُ، وَلَا تُرَدُّ شَهَادَتُهُ، إِذَا لَمْ يَكُنْ قَادِرًا عَلَى تَعَلُّمِ الْهُدَى.

الْقِسْمُ الثَّانِي: الْمُتَمَكِّنُ مِنْ السُّؤَالِ وَطَلَبِ الْهِدَايَةِ، وَمَعْرِفَةِ الْحَقِّ، وَلَكِنْ يَتْرُكُ ذَلِكَ اشْتِغَالًا بِدُنْيَاهُ وَرِيَاسَتِهِ، وَلَذَّتِهِ وَمَعَاشِهِ وَغَيْرِ ذَلِكَ، فَهَذَا مُفَرِّطٌ مُسْتَحِقٌّ لِلْوَعِيدِ، آثِمٌ بِتَرْكِ مَا وَجَبَ عَلَيْهِ.

الْقِسْمُ الثَّالِثُ: أَنْ يَسْأَلَ وَيَطْلُبَ، وَيَتَبَيَّنَ لَهُ الْهُدَى، وَيَتْرُكَهُ تَقْلِيدًا وَتَعَصُّبًا، أَوْ بُغْضًا أَوْ مُعَادَاةً لِأَصْحَابِهِ، فَهَذَا أَقَلُّ دَرَجَاتِهِ: أَنْ يَكُونَ فَاسِقًا، وَتَكْفِيرُهُ مَحَلُّ اجْتِهَادٍ وَتَفْصِيلٍ، فَإِنْ كَانَ مُعْلِنًا دَاعِيَةً: رُدَّتْ شَهَادَتُهُ وَفَتَاوِيهِ[1].

١. نەزانێکی شوێنکەوتە هیچ چاو کراوەییەتیەکی نیە ئەمە حوکمی کوفرو فاسقی نادرێت بەسەریداو شایەتیشی لیێ وەردەگیرێت گەر توانای فێربوونی ڕێگەی هیدایەتەکەی نەبێت.

٢. کەسی دووەم توانای شارەزابوون و هیدایەت وەرگرتنی هەیە بەڵام سەرقاڵە بە دونیاو خۆشیەکانیەوە، ئەمە کەمتەرخەمەو شایستەی هەڕەشەیەو تاوانبارە.

٣. دەگەڕێت پرسیار دەکات و بۆیشی ڕوون دەبێتەوە ڕێگاکە بەڵام نایەوێت و وازی لیێ دەهێنێت لەبەر کوێرانە دواکەوتنی مەزهەبەکەی یاخود لە ڕق و دژایەتی خاوەنەکانی دا، ئەم کەمترین پلەی فاسقەو تاوانبارە بەڵام بێبڕواکردنی شوێنی تێڕوانین و وردەکاریە، گەر بانگەواز کاری بوو بە ئاشکرا ئەوە شایەتی و قسەی لیێ وەرناگیرێت.

لە ڕوانگەی ئەم دابەشکردنەوە پێشووە صاڵحەکان چەندین ڕێ و شوێنیان گرتوەتە بەر لەگەڵیان دا وەکو[2]:

---

(١) "الطرق الحكمية" ص١٤٦، ١٤٧.

(٢) بڕوانە "المبتدعة وموقف أهل السنة والجماعة منهم" لمحمد يسرى ص٢١٩، و "درء تعارض العقل والنقل" لابن تيمية (٧/ ١٧٢).

١. جارێك بە حیکمەت و ئامۆژگاری چاك و نەرم ونیانی لەگەڵیان دا، وەکو ئیمام (أحمد) رَحِمَهُ اللَّهُ لەگەڵ ڕافیزەو مورجیئەکان دا کردوویەتی[١].

٢. بەرپەرچدانەوەو بەڵگە هێنانەوە لەسەریان، وەکو (عبداللە ی کوڕی عەباس) رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا لەگەڵ خەواریجەکان دا بە فەرمانی (عەلی کوڕی ئەبوطالب) رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ[٢].

٣. ڕێگری لە وتووێژ کردن و دانیشتن لەگەڵیان دا ئەگەر سوودمەندی تێدا نەبوو وە زیانی هەبوو، ئەمە قسەی ئەو زانایانە دەگرێتەوە دژایەتی بیدعەکارانیان کردووە بە پەراوێز کردنیان.

٤. بنەبەڕ کردنی شەڕیان و نەهێشتنی خراپەیان بە هەموو جۆرەکانی بەندکردن و لێدان و دوورخستنەوە، وەکو (عومەری کوڕی خەتتاب) رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ لەگەڵ (صبیغ بن عسل)ی عێراقی دا کردی[٣].

٥. شەڕ کردن لەگەڵیان ئەگەر کۆمەڵێکی گەورە بوون و خاوەن هێز بوون، وەکو (عەلی کوڕی ئەبوطالب) رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ لەگەڵ خەواریجەکان کردی[٤].

ئیمامی (الشاطبي) رَحِمَهُ اللَّهُ دەڵێت: «إِذَا ثَبَتَ أَنَّ الْمُبْتَدِعَ آثِمٌ؛ فَلَيْسَ الْوَاقِعُ عَلَيْهِ عَلَى رُتْبَةٍ وَاحِدَةٍ، بَلْ هُوَ عَلَى مَرَاتِبَ مُخْتَلِفَةٍ، وَاخْتِلَافُهَا يَقَعُ مِنْ جِهَاتٍ بِحَسَبِ النَّظَرِ الْفِقْهِيِّ، فَيَخْتَلِفُ مِنْ جِهَةِ كَوْنِ صَاحِبِهَا مُدَّعِيًا لِلاجْتِهَادِ أَوْ مُقَلِّدًا، وَمِنْ جِهَةِ وُقُوعِهَا فِي الضَّرُورِيَّاتِ أَوْ غَيْرِهَا، وَمِنْ جِهَةِ كَوْنِ صَاحِبِهَا مُسْتَتِرًا بِهَا أَوْ مُعْلِنًا، وَمِنْ جِهَةِ كَوْنِهِ مَعَ الدُّعَاءِ إِلَيْهَا خَارِجًا عَلَى غَيْرِهِ أَوْ غَيْرَ خَارِجٍ، وَمِنْ جِهَةِ كَوْنِ الْبِدْعَةِ حَقِيقِيَّةً أَوْ إِضَافِيَّةً، وَمِنْ جِهَةِ كَوْنِهَا بَيِّنَةً أَوْ مُشْكِلَةً، وَمِنْ جِهَةِ كَوْنِهَا كُفْرًا أَوْ غَيْرَ كُفْرٍ، وَمِنْ جِهَةِ الْإِصْرَارِ عَلَيْهَا أَوْ عَدَمِهِ، إِلَى غَيْرِ ذَلِكَ»[٥].

واتە: کاتێ سەلماندمان بیدعەکار تاوانبارە، مانای ئەوە نییە تاوانەکە بە یەك پلە دائەبەزێتە سەری، جەند پلەیەکی جیاوازە:

(١) "تهذيب التهذيب" لابن حجر (٦/ ١٩٧)، (١٠/ ٣٤١).

(٢) "البداية والنهاية" لابن كثير (٧/ ٢٧٩).

(٣) "درء تعارض العقل والنقل" لابن تيمية (٧/ ١٧٢)، و "الإصابة في تميز الصحابة" لابن حجر (٥/ ١٦٩).

(٤) "البداية والنهاية" لابن كثير (٧/ ٢٧٧).

(٥) "الاعتصام" (١/ ٢١٦).

١. لە ڕووی: خاوەنەکەی بە پاساوی ئیجتیهاد دەیکات یا کوێرانە شوێنکەوتەیە.

٢. لە ڕووی: ڕوودانی بیدعەکە لە یەکێك لە بوارەکانی (الضروريات والحاجيات، والتحسينات)وە بێت.

٣. لە ڕووی: خاوەنەکەی بە نهێنی دەیکات یا بە ئاشکرا.

٤. لە ڕووی: بانگەوازی بۆ دەکات یاخود نایکات.

٥. لە ڕووی ئەوەی شۆڕشی لەپێناوا دەکات یان نا.

٦. لە ڕووی ئەوەی بیدعەی حەقیقی یە یا زیاد کراو (إضافي).

٧. لە ڕووی ئەوەی داهێنراوەکە ئاشکرایە یا شاراوەیە.

٨. لە ڕووی ئەوەی کوفرە یا نا.

٩. لە ڕووی ئەوەی بەردەوامە لەسەری یا نا.

ئەمانە هەر یەکەی شوێنی بۆچوون و ئیجتیهادی زانایانە لەسەری، ئاستی بەرپرسیارێتی هەڵسەنگاندنی ئەمانە دەدرێتە دەس زانایانی ڕۆچوو کامڵ لە بوارە زانستیەکان، کەسی سادە و بێ عیلم و سەرەتا ئەم مافەیان نیە وەکو چۆن لە بوارە دونیایەکان دا بە بڕوانامەی زانکۆکان نەبێت مافی کارە دونیایەکانیان نیە لەو بوارەدا، دین لەپێشترە ئەم مافەی بۆ پارێزراو بێت، وە گەر بوونی دەسەڵاتی دینی هەبێت و قازی و زانا گەورەکان دەسەڵات دروستیان بکات لە بوارە شەرعیەکان دا بە بەرنامەی پاکی قورئان و سونەت؛ ئەوا کاری بەڕێوە چوونی دینی مسۆگەر دەبێت لە ڕێڕەوی خۆی دا، وە گەر نا وەکو ئەمڕۆ ئەوا هەر «الرُّوَيْبِضَةُ»[1]یەك و «حُدَثَاءُ الأَسْنَانِ»[2] بێ قەدرێك و دان تازەیەك «يَتَكَلَّمُ فِي أَمْرِ الْعَامَّةِ»[3] قسە لە کاری گشتی دا دەکەن و ماف بە خۆیان

(١) رواه ابن ماجه (٤٠٣٦) وحسنه شعيب الأرنؤوط، وأحمد (٧٩١٢)، والبزار في "المسند" (٢٧٤٠)، وأبو يعلى في "المسند" (٣٧١٥)، والطحاوي في "شرح مشكل الآثار" (٤٦٦)، والحاكم في "المستدرك" (٨٤٣٩)، وفي "ترتيب الأمالي الخميسية" للشجري برقم (٢٧٧٧)، وصححه الألباني في "الصحيحة" (١٨٨٧)، و "صحيح الجامع الصغير" (٣٦٥٠).

(٢) رواه البخاري (٣٦١١)، وأبو داود (٤٧٦٧)، وأحمد (٣٨٣١)، وأبو يعلى في "المسند" (٥٤٠٢)، والبيهقي في "السنن الكبرى" (١٦٧٨١).

(٣) رواه أحمد (٧٩١٢)، والبزار في "المسند" (٢٧٤٠)، وأبو يعلى في المسند (٣٧١٥)، والطحاوي في شرح مشكل الآثار (٤٦٦)، والحاكم في المستدرك (٨٤٣٩)، وفي "ترتيب الأمالي الخميسية" للشجري برقم (٢٧٧٧)، وصححه الألباني في "الصحيحة"-

دەدەن لە دین و خەڵك دا ئەم مافە قسەی لەسەر بكەن و بەرهەمەكەی دووبەرەكایەتی و ستەم و ناشیرینكردنی سیمای دین و موسڵمانان و مایەی سودمەندی دوژمنان و گومڕایانە.

ئەمانە و چەندەهای تر بەرهەمی تاڵی پەرتەوازەیی و بێ سەرەو بەرەیی موسڵمانانە، گەر (علماء الجرح والتعديل) مافی یەكلاكەرەوەیان هەبێت لەسەر پلەی فەرمودەیەك، وە (علماء المحقق) توانای یەكلاكردنەوەی حوكمێكی شەرعی هەبێت، دەبێت زانایانی وردەكار لە بەرنامەی ئەهلی سوننەت خاوەنی ئەم بەرپرسیاریە بن، وە گەر نەبوو ئەوا كاری بانگەوازو بڵاوكردنەوەی و پەروەردەكردنی خەڵك لەسەر (منهج أهل السنة) پەكی نەكەوتووەو كاتی ئەوە نیە حوكم دان پێش بانگەواز بكەوێت.

(ابن تيمية) رَحِمَهُ اللهُ دەڵێت: «وَمِمَّا يَنْبَغِي أَيْضًا أَنْ يُعْرَفَ أَنَّ الطَّوَائِفَ الْمُنْتَسِبَةَ إِلَى مَتْبُوعِينَ فِي أُصُولِ الدِّينِ وَالْكَلَامِ: عَلَى دَرَجَاتٍ مِنْهُمْ مَنْ يَكُونُ قَدْ خَالَفَ السُّنَّةَ فِي أُصُولٍ عَظِيمَةٍ وَمِنْهُمْ مَنْ يَكُونُ إنَّمَا خَالَفَ السُّنَّةَ فِي أُمُورٍ دَقِيقَةٍ»[1].

واتە: پێویستە ئەوە بزانرێت ئەوانی شوێنكەوتەی ئەو فیرەقانەی قسەیان كردووە لەسەر بنەماكانی دین و خاوەنی قسەن، لەسەر چەن پلەیەكن، هەیانە پێچەوانەی سوننەتن لە بنەما گەورەكان دا، وە هەیانە پێچەوانەی سوننەتن لە كارە وردەكان دا.

(ابن تيمية) رَحِمَهُ اللهُ دەڵێت: «وَلَا رَيْبَ أَنَّ الْمُعْتَزِلَةَ خَيْرٌ مِنْ الرَّافِضَةِ وَمِنْ الْخَوَارِجِ»[2].

واتە: گومان نیە (موعتەزیلە) عەقلانیەكان باشترن تا ڕافیزەو خەواریج.

وە دەڵێت: «الرَّافِضَةِ وَنَحْوِهِمْ هُمْ شَرٌّ مِنْ الْخَوَارِجِ»[3].

واتە: (ڕافیزە) شەڕ ترە تا خەواریج.

وە دەڵێت: «وَالْأَشْعَرِيَّةُ خَيْرٌ مِنَ الْمُعْتَزِلَةِ وَالرَّافِضَةِ عِنْدَ كُلِّ مَنْ يَدْرِي مَا يَقُولُ، وَيَتَّقِي اللهَ

= (١٨٨٧)، و "صحيح الجامع الصغير" (٣٦٥٠).

(١) "مجموع الفتاوى" (٣/ ٣٤٨).

(٢) "مجموع الفتاوى" (١٣/ ٩٧)، "دقائق التفسير" (٢/ ١٤٤).

(٣) "مجموع الفتاوى" (٢٨/ ٤٩٤).

فِيمَا يَقُولُ»[١].

واتە: (ئەشعەریەکان) باشترن تا (موعتەزیلە)کان، ئەمە هەموو ئەو کەسانە دەیزانن کە دەزانن چی بلێن.

وە دەڵێت: «سُئِلَ: عَنْ رَجُلٍ يُفَضِّلُ الْيَهُودَ وَالنَّصَارَى عَلَى الرَّافِضَةِ؟ الْجُوَابُ: الْحُمْدُ للهِ. كُلُّ مَنْ كَانَ مُؤْمِنًا بِمَا جَاءَ بِهِ مُحَمَّدٌ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَهُوَ خَيْرٌ مِنْ كُلِّ مَنْ كَفَرَ بِهِ؛ وَإِنْ كَانَ فِي الْمُؤْمِنِ بِذَلِكَ نَوْعٌ مِنْ الْبِدْعَةِ، سَوَاءٌ كَانَتْ بِدْعَةُ الْخَوَارِجِ وَالشِّيعَةِ وَالْمُرْجِئَةِ وَالْقَدَرِيَّةِ أَوْ غَيْرِهِمْ؛ فَإِنَّ الْيَهُودَ وَالنَّصَارَى كُفَّارٌ، كُفْرًا مَعْلُومًا بِالِاضْطِرَارِ مِنْ دِينِ الْإِسْلَامِ»[٢].

واتە: پرسیار کرا: گاورو جولەکە باشترن یا ڕافیزەکان؟ وتی: هەرکەسێك موسوڵمان بێت باشترە لە بێبڕوا، گەر لە هەندێك بیدعەوە گلابێت.

وە دەڵێت: «ومن المعلوم في دين الإسلام أن اليهود والنصارى خير من الفلاسفة الخارجين عن الملل، وأصح عقلاً وديناً»[٣].

واتە: ئاشکرایە لە ئیسلام دا گاورو جولەکە لە فەلسەفی و ئەستێرە پەرستەکان باشترن، خاوەن عەقڵێك و دینێکی پاکترن.

هەموو ئەم قسانەی ئیمام مەبەست پێی دوورو نزیکیە لە حەقەکەوە، گەرچی ڕەنگە هەریەکە لە بوارێك دا نزیکتر بێت لە حەقەکەوە، یا یەکێکی تریان، بە گشتی ئەوەی لایەنداری ئەهلی سوننەت دەکات و دیندارتر بێت لەپێشترە لەوانی تر، هەموو مامەڵەیەك لەگەڵی دا جیاوازتر دەبێت لە وەرگرتنی عیلم و ڕیوایەت و (الولاء والبراء)، وەك دەڵێت: «وَمَنْ سَلَكَ طَرِيقَ الِاعْتِدَالِ عَظَّمَ مَنْ يَسْتَحِقُّ التَّعْظِيمَ، وَأَحَبَّهُ وَوَالَاهُ، وَأَعْطَى الْحَقَّ حَقَّهُ، فَيُعَظِّمُ الْحَقَّ، وَيَرْحَمُ الْخَلْقَ، وَيَعْلَمُ أَنَّ الرَّجُلَ الْوَاحِدَ تَكُونُ لَهُ حَسَنَاتٌ وَسَيِّئَاتٌ، فَيُحْمَدُ وَيُذَمُّ، وَيُثَابُ وَيُعَاقَبُ، وَيُحَبُّ مِنْ وَجْهٍ وَيُبْغَضُ مِنْ وَجْهٍ. هَذَا هُوَ مَذْهَبُ أَهْلِ السُّنَّةِ وَالْجَمَاعَةِ، خِلَافًا لِلْخَوَارِجِ

(١) "منهاج السنة النبوية" (١/ ٤٤٤).

(٢) "الفتاوى الكبرى" (٣/ ٥١٦)، "مجموع الفتاوى" (٣٥/ ٢٠١).

(٣) "درء تعارض العقل والنقل" (٩/ ٢٠٧).

وَالْمُعْتَزِلَةِ وَمَنْ وَافَقَهُمْ»[1].

واته: ئەوەی ڕێگای دادپەروەری بگرێت لەگەڵیان دا ئەوەی شایستەی ڕێز بێت خۆشی دەوێت و پشتگیری دەبێت، ماف دەدات بە خاوەنەکەی و بە بەزەیی دەبێت لەگەڵ خەڵك دا، وە کەسێك دەشێت چاکە و خراپەی هەبێت بە گوێرەی ئەوانە وەسف و زەم و پاداشت و سزاو خۆشەویستی لە ڕویەکەوەو ڕق لێبوون لە ڕویەکەوە دەیگرێتەوە، ئەمە بەرنامەی ئەهلی سوننەتە بە پێچەوانەی خەوارج و موعتەزیلە و فیرەقەکانەوە.

سێیەم: ڕەچاو کردنی هێنانەدی سودمەندیەکان:

ڕەچاوکردنی سودمەندیەکان و هێنانەدیان وەکو خۆیان بە مەرجی دروست نەبوونی خراپەکان و لەناوبردنیان، گرنگی ئەم کێشانە دەرنەچونە لە بەڵگەکان و متمانەی سەرکەوتنی خێرەکان بەسەر شەڕ دا هێنانە دی سوودمەندیەکان.

بە تایبەت لەم بوارە هەستیارەدا کە مامەڵەیە لەگەڵ موسڵمانانێك بە یەقین لەناو بازنەی دین دا و لەلایەکی ترەوە نوێنەرایەتی حەقی ڕەسەنی دینی ... بەدەر لە بەرپرسیاریەتیەکی دوارۆژی دینی و دنیایی ... بۆیە:

یەکەم: دەبێت کەسانێك بەم کارە هەڵسن خاوەنی زانستی یەکی تەواوی شەرعی و بەرنامەی ئەهلی سوننەت کامڵ و قووڵبونەوەی تەواویان تێدا هەبێت، لەبەر ئەوەی گەر شکستی ببینن تیای دا بەتەواوی ئەم بەرنامەی زانستیەی ئەهلی سوننەت زبرو نامۆ دەبێت و دوژمنانی سەرکەوتن بە دەست دێنن، وە ئەمەش هۆکاری وەستاوی و کاریگەری وەرنەگرتنی تەواویەتی لای خەڵکی ... لەگەڵ وریایی و ئەگەریەتێکی زۆر بەکارهێنان تێی دا لای کەسانی خۆ بەرەو پێشەوە لەم بابەتەدا.

دووەمیش: دەبێت تێڕوانینێکی چڕو پڕو زانستی بەکارهێنان لە هەموو هەڵسەنگاندن و هەڵوێستێك تیایدا، بۆ شارەزابوونی زیاتر لەم بوارەدا دەبێت بگەڕێینەوە بۆ نوسراوەکانی (الأمر بالمعروف والنهي عن المنكر). بەتایبەت نوسینەکەی (ابن تيمية) رَحِمَهُ ٱللَّهُ کە تێیدا دەڵێت: «الْقَاعِدَةِ الْعَامَّةِ ": فِيمَا إِذَا تَعَارَضَتْ الْمَصَالِحُ وَالْمَفَاسِدُ وَالْحَسَنَاتُ وَالسَّيِّئَاتُ أَوْ تَزَاحَمَتْ؛ فَإِنَّهُ يَجِبُ تَرْجِيحُ الرَّاجِحِ مِنْهَا ... فَإِنَّ الْأَمْرَ وَالنَّهْيَ وَإِنْ كَانَ مُتَضَمِّنًا لِتَحْصِيلِ مَصْلَحَةٍ وَدَفْعِ

(١) "منهاج السنة النبوية" (٤/ ٥٤٣، ٥٤٤).

مَفْسَدَةٍ فَيُنْظَرُ فِي الْمُعَارِضِ لَهُ فَإِنْ كَانَ الَّذِي يَفُوتُ مِنَ الْمَصَالِحِ أَوْ يَحْصُلُ مِنَ الْمَفَاسِدِ أَكْثَرَ لَمْ يَكُنْ مَأْمُورًا بِهِ؛ بَلْ يَكُونُ مُحَرَّمًا إِذَا كَانَتْ مَفْسَدَتُهُ أَكْثَرَ مِنْ مَصْلَحَتِهِ؛ لَكِنَّ اعْتِبَارَ مَقَادِيرِ الْمَصَالِحِ وَالْمَفَاسِدِ هُوَ بِمِيزَانِ الشَّرِيعَةِ ... فَإِنْ كَانَ الْمَعْرُوفُ أَكْثَرَ أَمَرَ بِهِ؛ وَإِنْ اسْتَلْزَمَ مَا هُوَ دُونَهُ مِنَ الْمُنْكَرِ. وَلَمْ يَنْهَ عَنْ مُنْكَرٍ يَسْتَلْزِمُ تَفْوِيتَ مَعْرُوفٍ أَعْظَمَ مِنْهُ ... وَإِنْ كَانَ الْمُنْكَرُ أَغْلَبَ نَهَى عَنْهُ؛ وَإِنْ اسْتَلْزَمَ فَوَاتَ مَا هُوَ دُونَهُ مِنَ الْمَعْرُوفِ. وَيَكُونُ الْأَمْرُ بِذَلِكَ الْمَعْرُوفِ الْمُسْتَلْزِمِ لِلْمُنْكَرِ الزَّائِدِ عَلَيْهِ أَمْرًا بِمُنْكَرٍ وَسَعْيًا فِي مَعْصِيَةِ اللهِ وَرَسُولِهِ. وَإِنْ تَكَافَأَ الْمَعْرُوفُ وَالْمُنْكَرُ الْمُتَلَازِمَانِ لَمْ يُؤْمَرْ بِهِمَا وَلَمْ يُنْهَ عَنْهُمَا. فَتَارَةً يَصْلُحُ الْأَمْرُ؛ وَتَارَةً يَصْلُحُ النَّهْيُ؛ وَتَارَةً لَا يَصْلُحُ لَا أَمْرٌ وَلَا نَهْيٌ حَيْثُ كَانَ الْمَعْرُوفُ وَالْمُنْكَرُ مُتَلَازِمَيْنِ؛ وَذَلِكَ فِي الْأُمُورِ الْمُعَيَّنَةِ الْوَاقِعَةِ.

وَأَمَّا مِنْ جِهَةِ النَّوْعِ فَيُؤْمَرُ بِالْمَعْرُوفِ مُطْلَقًا وَيَنْهَى عَنِ الْمُنْكَرِ مُطْلَقًا ... وَإِذَا اشْتَبَهَ الْأَمْرُ اسْتَبَانَ الْمُؤْمِنُ حَتَّى يَتَبَيَّنَ لَهُ الْحَقُّ؛ فَلَا يَقْدُمُ عَلَى الطَّاعَةِ إِلَّا بِعِلْمٍ وَنِيَّةٍ؛ وَإِذَا تَرَكَهَا كَانَ عَاصِيًا فَتَرْكُ الْأَمْرِ الْوَاجِبِ مَعْصِيَةٌ؛ وَفِعْلُ مَا نُهِيَ عَنْهُ مِنَ الْأَمْرِ مَعْصِيَةٌ. وَهَذَا بَابٌ وَاسِعٌ وَلَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللهِ. وَمِنْ هَذَا الْبَابِ إِقْرَارُ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِعَبْدِ اللهِ بْنِ أُبي ... فِي قِصَّةِ الْإِفْكِ»(1).

واتە: یاسای گشتی گەر سوودمەندییەکان و زەرەرۆمەندیەکان بەرانبەر یەك بوون پێویستە لایەنی زۆرینە ڕەچاو بکرێت:

١. ئەگەر فەرمان بە چاکەو ڕێگری لە خراپە سوودمەندی بەدەست هێناو زەرەرۆمەندی ڕەواندەوە؛ سەیری دژەکەی بەرامبەری دەکەیت گەر بە هۆکاریەوە سوودمەندی لە دەستچێت یاخود زەرەرمەندی زۆرتر دروست بێت، فەرمانی پێ ناکرێت بەڵکو حەرامە گەر خراپەی زۆرتر بوو لە چاکە.

٢. گەر چاکەی زۆر بوو فەرمانی پێ دەکرێت ئەگەر کەمترین خراپەشی بەدوای خۆی دا هێنا.

٣. فەرمان بە لابردنی خراپەیەك نادرێت چاکەیەکی زۆری پێ لە دەست بچێت.

(1) "مجموع الفتاوى" (٢٨/ ١٢٩ - ١٣٢)، رسالة "الأمر بالمعروف والنهي عن المنكر" ص١٢ - ١٧.

٤. وە گەر خراپەکە زۆر بوو دژایەتی دەکرێت گەر چاکەیەکی کەمتری پێ لەدەست بچێت، گەر فەرمان بە چاکەیەك بدرێت خراپەیەکی زۆرتر بەدوای خۆی دا بهێنێت ئەوا فەرمان بە خراپەیە لە فەرمان شکاندنی خواو پێغەمبەرەکەی دا کار دەکات.

٤. وە گەر چاکەو خراپە وەکو یەك وەستان ئەوا فەرمان بە چاکە ناکرێت و دژایەتی خراپەش ناکرێت.

هەندێك جار چاکە کاری تێدا دەکرێت وە هەندێك جار لابردنی خراپە، وە هەندێك جار کار لە هیچیانا ناکرێت، گەر چاکەو خراپە پەیوەست بوون بە یەکەوە، بەلاّم بە گوێرەی جۆر فەرمان بە چاکە دەکرێت بە گشتی و دژایەتی خراپە دەکرێت بە گشتی، وە گەر تێکەڵ بوو ئیماندار ڕادەوەستێت تاوەکو بۆی یەکلا دەبێتەوە، نەکردنی واجب تاوانەو کردنی قەدەغە کراوەکان تاوانە، ئەمە دەرگایەکی فراوانە هیچ تواناو گۆڕانکاریەك نیە بێجگە لای خوا لەم ڕووەوە پێغەمبەر ﷺ لە درۆکەی بۆ خێزانەکەیان هەڵبەست مامەڵەی لەگەڵ (ابن سلول) دا کرد.

(عبدالمحسن العباد) حفظه الله دەڵێت: «ومن العلماء الذين مَضوا وعندهم خلل في مسائل من العقيدة، ولا يستغني العلماء وطلبة العلم عن علمهم، بل إنَّ مؤلَّفاتهم من المراجع المهمَّة للمشتغلين في العلم، الأئمة: البيهقي والنووي وابن حجر العسقلاني»[1].

واتە: ئەو زانایانەی ڕۆیشتوون هەڵەو لادانیان هەیە لە بواری (عەقیدە) دا، لەگەڵ ئەوەش دا زانایان و قوتابیانی عیلم ناتوانن دەست بەرداری عیلمەکانیان بن، بەڵکو نوسراوەکانیان سەرچاوەی گرنگی سەر قاڵانی زانستن وەکو: (البيهقي والنووي وابن حجر وابن حزم والشاطبي وعز بن عبدالسلام والقرافي والقرطبي ... وە لە ڕوانگەی ڕیوایەتی فەرمودەکان دا ژمارەیەکی زۆر لەو ڕاویانەی لایەنگری بیرو بۆچونی فیرەقەکان بوون لە (خوارج وقدرية ومرجئة والشيعة وأهل الزهد والأشاعرة...) زانایان نەیان هێشتووە ئەو ڕیوایەتانە لەدەست بچێت لە کەسانی کامڵ و دینداریانەوە بە مەرجێك ئەو ڕیوایەتە پەیوەندی بە بیرو بۆچوونە هەڵەکەیەوە نەبێت و بانگخوازی نەبێت.

(١) "رفقا أهل السنة بأهل السنة" لعبدالمحسن العباد ص٢٠.

ئیمامی (الذهبي) رَحِمَهُ اللَّهُ دەڵێت: «البدعة على ضربين: فبدعة صغرى كغلو التشيع، أو كالتشيع بلا غلو ولا تحرف، فهذا كثير في التابعين وتابعيهم مع الدين والورع والصدق. فلو رد حديث هؤلاء لذهب جملة من الآثار النبوية، وهذه مفسدة بينة»[1].

واتە: بیدعە دوو جۆرە: بیدعەی بچوك وەکو: زیادەڕەوی لە شیعەگەرێتی دا، یا بێ زیادەڕەوی و لادان ئەمانە زۆر بوون لە تابیعەکان دا کەسانی خاوەن وەرع و دین و ڕاستگۆ بوون ئەگەر ڕیوایەتەکانی ئەمانە ڕەت بکرێتەوە ئەوا زۆرێك لە فەرمودەکان لەدەست دەردەچێت، ئەمە زەرەرۆمەندیەکی زۆرە.

(ابن تيمية) رَحِمَهُ اللَّهُ دەڵێت: «كَانَ الْإِمَامُ أَحْمَد وَأَكْثَرُ مَنْ قَبْلَهُ وَبَعْدَهُ مِنْ الْأَئِمَّةِ: كَمَالِكٍ وَغَيْرِهِ لَا يَقْبَلُونَ رِوَايَةَ الدَّاعِي إلَى بِدْعَةٍ وَلَا يُجَالِسُونَهُ بِخِلَافِ السَّاكِتِ وَقَدْ أَخْرَجَ أَصْحَابُ الصَّحِيحِ عَنْ جَمَاعَاتٍ مِمَّنْ رُمِيَ بِبِدْعَةٍ مِنْ السَّاكِتِينَ»[2].

واتە: ئیمام (ئەحمەد)و زۆری پێشوەکانی و ئەوانەی لە دوای ئەوەوە بوون وەکو ئیمام (مالیك) ڕیوایەتی بانگخواز بۆ بیدعەکەی وەرنەگرتوە بە پێچەوانەی بێدەنگەکانەوە خاوەن (صحيح)ەکان لە فەرمودەکان دا زۆر فەرمودەیان لەوانە گێڕاوەتەوە بیدعەیان خراوەتە پاڵ بەڵام بێدەنگ بوون.

(ابن كثير) رَحِمَهُ اللَّهُ دەڵێت: «المبتدع إن كفر ببدعته، فلا إشكال في رد روايته. وإذا لم يكفر، فإن استحل الكذب رُدت أيضاً»[3].

واتە: بیدعەکار گەر بێبڕوا بوو بە بیدعەکەی گومان نیە لە وەرنەگرتنی ڕیوایەتەکانی دا، وە گەر پێی بێبڕوا نەبوو وە درۆی بە حەڵاڵ نەزانی وەردەگیرێت، وە بە پێچەوانەوە وەرناگیرێت.

(ابن تيمية) رَحِمَهُ اللَّهُ دەڵێت: «فَإِذَا تَعَذَّرَ إقَامَةُ الْوَاجِبَاتِ مِنْ الْعِلْمِ وَالْجِهَادِ وَغَيْرِ ذَلِكَ إلَّا بِمَنْ فِيهِ بِدْعَةٌ مَضَرَّتُهَا دُونَ مَضَرَّةِ تَرْكِ ذَلِكَ الْوَاجِبِ: كَانَ تَحْصِيلُ مَصْلَحَةِ الْوَاجِبِ مَعَ مَفْسَدَةٍ مَرْجُوحَةٍ مَعَهُ خَيْرًا مِنْ الْعَكْسِ»[4].

---

(١) "ميزان الاعتدال" للذهبي (١/ ٥)، "فتح المغيث بشرح ألفية الحديث للعراقي" للسخاوي (١/ ١٥).

(٢) "مجموع الفتاوى" (٢٤/ ١٧٥)، "الفتاوى الكبرى" لابن تيمية (٤/ ٦٠٢).

(٣) "الباعث الحثيث إلى اختصار علوم الحديث" ص٩٩.

(٤) "مجموع الفتاوى" (٢٨/ ٢١٢).

واتە: ئەگەر زانستێك یا جیهادێك بە دەست نەهات بێجگە لەسەردەستی کەسێك نەبێت کە بیدعەی تێدا بەدی دەکرا زیانەکەی کەمتر بوو لە چاو لە دەست چوی ئەوا واجبە،ئەوا بەدەست هێنانی ئەو واجبە لەگەڵ بونی زەرەرێکی کەمدا خێروچاکترە تا پێچەوانەکەی.لەگەڵ ئەمانەشدا ڕەچاوی سود مەندە دینیەکان کراوە،ڕچاوی لایەنی بەرامبەریش کراوە لە دژایەتی کردنیان و ناوبردنیان و ئاگادار کردنەوەی موسڵمانان لێیان بە دورکەوتنەوە و پەراوێز کردنیان وەکو هۆکارێکی کاریکەر بۆ گەڕاندنەوەیان و هۆش هێنانەوەیان لەسەر بۆچونە هەڵەکانیان

پەراوێزکردنی بیدعەکان

(الهجر)

یەکێك لە ڕێگە چارەسەرەکان بۆ بنەبڕ کردن و بەربەستێك لە بەردەم بیدعەو بیدعەکاران دا لە بڵاوبونەوەو گەشەکردن پەراوێز کردنیانە، بۆ (ئاگادارکردنەوەی موسڵمانان لە ترسناکی بیدعەو سنوردارکردنی و بچوکبوونەوەی بیدعەکار تاوەکو شەڕی کەمتر بێت و پیاچونەوەی خۆی بکات، وە زیندوکردنەوەو بەکارخستنی بنەمای (الولاء والبراء)، سیمایەکی عەقیدەی دیارە بۆ پاراستنی کرۆکی ئیسلام و گەڕاندنەوە سەر سونەت و پەیوەست بوون پێوەی، ئەمە ئەو سنورەیە دوژمنان دەیانەوێت بیشکێنن بەناوی (الحاجز النفسي، التسامح، نبذ الشذوذ، التطرف، الإنسانية) تاوەکو موسڵمانی خاوەن بەرنامەو دینی تایبەتمەندی دەرکەوتوو بتوێننەوە لەگەڵ چواردەوری بەتاڵ و گومڕایی دا، وە جارێکی تریش ونی بکەن لەگەڵ گومڕاییە ناوخۆییەکانیش دا لە فیرەقە دەستکردو داهێنراوەکان دا[1].

مەرجەکانی هەڵسان بەم کارەش (الإخلاص والمتابعة) نیەت پاکی بۆ خوا مەبەستی خۆیەتی و هەواو حەزی خۆی تێدا نەبێت شتە دەرەکیەکانی تێکەڵ نەکات و بەڵگەداری و پەیوەست بوون بە بنەماو یاسا شەرعیەکانەوە مەرجی دووەمە، بێگومان ئەم دوو مەرجە بونی نیە بێجگە لە کەسی خاوەن زانستی قوڵی شەرعی و بەتەمەن و تێگەیشتوو لە مەبەستە شەرعیەکان دا تاوەکو لە

---

(١) بڕوانە "هجر المبتدع" لبكر أبو زيد ص٢ - ٦.

ڕووکەشی بەناو زانستی و هەواو ئارەزوی گەنجانەو بێ ئەزمونی کە هۆکارو مایەیی شکستیە دووربێت.

(ابن تیمیة) ﵀ دەڵێت: «فَإِنَّ أَقْوَامًا جَعَلُوا ذَلِكَ عَامًّا فَاسْتَعْمَلُوا مِنْ الْهَجْرِ وَالْإِنْكَارِ مَا لَمْ يُؤْمَرُوا بِهِ فَلَا يَجِبُ وَلَا يُسْتَحَبُّ وَرُبَّمَا تَرَكُوا بِهِ وَاجِبَاتٍ أَوْ مُسْتَحَبَّاتٍ وَفَعَلُوا بِهِ مُحَرَّمَاتٍ. وَآخَرُونَ أَعْرَضُوا عَنْ ذَلِكَ بِالْكُلِّيَّةِ»[١].

واتە: کەسانێك بە شێوەیەکی ڕەها ئەنجامیان دا بووە هۆکاری پەراوێزکردن و دژایەتی کردنی ئەوەی فەرمانی لەسەر نیە نە بە شێوەی واجب نە بەشێوەی سوننەت، بووە هۆکاری نەمانی هەندێك لە واجب و سوننەتەکان و کەوتنە حەرامەکانەوە، وە هەندێکیشیان ئەنجامیان نەدا. ئەم کارە کاری هەموو کەسێك نیە دوو سوننەت جێبەجێ بکات یا لای مامۆستاو مزگەوتێك بێت بانگەوازی بەرنامەی سوننەت بکات ئیتر وابزانێت خۆیان خاوەن حەقن و بێجگە لەوان لەسەر بەتاڵە، دەشێت ئەمان هەندێك لادانی ئاشکرا یا نهێنی یان هەبێت لەسەر بەرنامەکە شایستەی پەراوێزو ئاگادارکردنەوە بن، سەنگی مەحەك تەرازووی بەڵگە و بنەما شەرعیەکانە، مەبەستیش لەم کارە (ابن عبدالبر) ﵀ دەڵێت: «لَا هِجْرَةَ إِلَّا لِمَنْ تَرْجُو تَأْدِيبَهُ بِهَا أَوْ تَخَافُ مِنْ شَرِّهِ فِي بِدْعَةٍ أَوْ غَيْرِهَا»[٢].

واتە: پەراوێزکردن بۆ دوو کەسە: یەکێك هیوای تەمێ کردنی تێدا بەدی بکرێت یاخود لە ترسی تووشبونی خراپەی بیدعەکەی لە ئەنجامی تێکەڵی دا وە دەبێت بە گوێرەی پێویست و قەبارەو ڕێژەی کارەکەو کەسەکە بێت وەکو دەرمان وایە.

(ابن القيم) ﵀ دەڵێت: «وَيَكُونُ هِجْرَانُهُ دَوَاءً لَهُ بِحَيْثُ لَا يَضْعُفُ عَنْ حُصُولِ الشِّفَاءِ بِهِ، وَلَا يَزِيدُ فِي الْكَمِّيَّةِ وَالْكَيْفِيَّةِ عَلَيْهِ فَيُهْلِكَهُ، إِذِ الْمُرَادُ تَأْدِيبُهُ لَا إِتْلَافُهُ»[٣].

واتە: دەبێت پەراوێزکردن دەرمان بێت بەشێوەیەك شیفا بەدەست هێنەر بێت و زیاد نەبێت لە ڕێژەو چۆنێتی پێویست بۆی تا ببێتە هۆکاری تیادا چوونی مەبەست پێی تەمێ کردنیەتی نەك تیا بردنی.

(١) "مجموع الفتاوى" (٢٨/ ٢١٣).

(٢) "التمهيد لما في الموطأ من المعاني والأسانيد" (٦/ ١١٩).

(٣) "زاد المعاد في هدي خير العباد" (٣/ ٥٠٦).

وەکو پێغەمبەری خوا ﷺ (کەعبی کوڕی مالیك) و دوو هاوەڵەکەی بۆ ماوەی پەنجا ڕۆژ پەراوێز کران، وە (عومەری کوڕی خەتاب) ﵁ (صبیغ)ی ساڵێك پەراوێز کرد.

وە ئەبێت کێ بێت ئەوەی پەراوێز دەکرێت؟! دەبێت کەسی دیارو بانگخوازیان و ئاشکرا کاریان دژایەتی و پەراوێز بخرێت، بەڵام کەسی نەزان و بێ عیلم و شوێن کەوتنی کوێرانە ناچێتە ژێر ئەو بارەوە لەبەر ئەوەی زیانی زیاتر دەبێت بۆی.

(ابن تيمية) ﵀ دەڵێت: «رَأَى الْمُسْلِمُونَ أَنْ يَهْجُرُوا مَنْ ظَهَرَتْ عَلَيْهِ عَلَامَاتُ الزَّيْغِ مِنْ الْمُظْهِرِينَ لِلْبِدَعِ الدَّاعِينَ إلَيْهَا وَالْمُظْهِرِينَ لِلْكَبَائِرِ فَأَمَّا مَنْ كَانَ مُسْتَتِرًا بِمَعْصِيَةٍ أَوْ مُسِرًّا لِبِدْعَةٍ غَيْرِ مُكَفِّرَةٍ فَإِنَّ هَذَا لَا يُهْجَرُ وَإِنَّمَا يُهْجَرُ الدَّاعِي إلَى الْبِدْعَةِ؛ إذْ الْهَجْرُ نَوْعٌ مِنْ الْعُقُوبَةِ وَإِنَّمَا يُعَاقَبُ مَنْ أَظْهَرَ الْمَعْصِيَةَ قَوْلًا أَوْ عَمَلًا»[1].

واتە: ڕای موسڵمانان وایە کەسێك پەراوێز دەخرێت کە نیشانەکانی گومڕایی و ئاشکراکاری بیدعەو تاوانە گەورەکان کاری بێت، بەڵام ئەوەی بە نهێنی تاوان و بیدعەی بچوك بکات ئەمانە پەراوێز ناخرێن، کەسێك دەیگرێتەوە بانگخوازی بیدعەکە بێت لەبەر ئەوەی پەراوێز سزایە، وە سزاش بۆ کەسێکە بە ئاشکرا تاوانی قسەو کردار بکات.

وە ئەگەر کاریگەری نەبوو لەسەر بیدعەکارەکە (ابن تيمية) ﵀ دەڵێت: «وَإِنْ كَانَ لَا الْمَهْجُورُ وَلَا غَيْرُهُ يَرْتَدِعُ بِذَلِكَ بَلْ يُزِيدُ الشَّرَّ وَالْهَاجِرُ ضَعِيفٌ بِحَيْثُ يَكُونُ مَفْسَدَةُ ذَلِكَ رَاجِحَةً عَلَى مَصْلَحَتِهِ لَمْ يُشْرَعْ الْهَجْرُ؛ بَلْ يَكُونُ التَّأْلِيفُ لِبَعْضِ النَّاسِ أَنْفَعَ مِنْ الْهَجْرِ. وَالْهَجْرُ لِبَعْضِ النَّاسِ أَنْفَعُ مِنْ التَّأْلِيفِ؛ وَلِهَذَا كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَتَأَلَّفُ قَوْمًا وَيَهْجُرُ آخَرِينَ»[2].

واتە: ئەگەر پەراوێزکراو تەمێ نەبوو بەڵکو شەڕی زۆرتر بوو وە ئەوەی هەڵدەستێت بەم کارە لاواز بوو، زەرەری زیاتر بوو بەرامبەر سوودی؛ ئەوا ئەم کارە ناکرێت بەڵکو دەبێت دڵڕاگرتنیان سوودی زیاترە تا پەراوێزکردنیان، بۆیە پێغەمبەر ﷺ دڵی هەندێکی ڕادەگرت و هەندێکی پەراوێز دەکرد.

---

(١) "مجموع الفتاوى" (٢٤/ ١٧٥).

(٢) "مجموع الفتاوى" (٢٨/ ٢٠٦).

(ابن تيمية) ﷺ دەڵێت: «وَهَذَا الْهَجْرُ يَخْتَلِفُ بِاخْتِلَافِ الْهَاجِرِينَ فِي قُوَّتِهِمْ وَضَعْفِهِمْ وَقِلَّتِهِمْ وَكَثْرَتِهِمْ»[١].

وه دەڵێت: «وَلِهَذَا كَانَ يُفَرِّقُ بَيْنَ الْأَمَاكِنِ الَّتِي كَثُرَتْ فِيهَا الْبِدَعُ كَمَا كَثُرَ الْقَدَرُ فِي الْبَصْرَةِ وَالتَّنْجِيمُ بِخُرَاسَانَ وَالتَّشَيُّعُ بِالْكُوفَةِ وَبَيْنَ مَا لَيْسَ كَذَلِكَ وَيُفَرِّقُ بَيْنَ الْأَئِمَّةِ الْمُطَاعِينَ وَغَيْرِهِمْ»[٢].

واته: ئەم پەراوێزکردنە دەگۆڕێت بەگوێرەی کەسەکان لە ڕووی تواناو لاوازیان و کەم و زۆریانەوە، وە جیاوازی دەبێت لە نێوان شوێنەکان دا وەکو (بەسرە) زۆری قەدەریەکان بوو، وە (خوراسان) ئەستێرەناس بوون، وە (کوفە) زۆری شیعە بوون، وە ئەو شوێنانەی جیاوازن لەمەوە جیاوازی دەکرێت لە نێوان ئەو ئیمانەیان گوێیان لێ دەگیرێت و ئەوانەی لەمانەوە جیاوازن.

وتەو ئاگادارکردنەوەی زانایان و خواناسان لەسەر بیدعەکاران

ئیمامی (فضيل بن عياض وإبراهيم بن ميسرة) ڕەحمەتی خوایان لێبێت دەڵێن: «من عظم صاحب بدعة فقد أعان على هدم الإسلام»[٣].

واته: ئەوەی ڕێز لە بیدعەکار بگرێت ئەوە یارمەتی دەوە بۆ ڕووخاندنی ئیسلام.

ئیمامی (مُسْلِمُ بْنُ يَسَار) ﷺ دەڵێت: «لَا تُمَكِّنُ صَاحِبَ بِدْعَةٍ مِنْ سَمْعِكَ فَيَصُبُّ، فِيهَا مَا لَا تَقْدِرُ أَنْ تُخْرِجَهُ مِنْ قَلْبِكَ»[٤].

---

(١) "مجموع الفتاوى" (٢٨/ ٢٠٦).

(٢) "مجموع الفتاوى" (٢٨/ ٢٠٦،٢٠٧).

(٣) "الابانة الصغرى" لابن بطة ص١١٣ – ١٥٩، و "شرح السنة" للبربهاري ص١٣٧، و "تحريم النظر في كتب الكلام" لابن قدامة ص٣٤، وهذا قول النبي ﷺ الذي رواه ابن عدي (٢/ ٣٢٤)، وابن عساكر (١٤/ ٤)، والهروي في "ذم الكلام" ص٢١٩، وابن حبان في "المجروحين" (١/ ٢٣٥ – ٢٣٦)، وابن الجوزي في "الموضوعات" (١/ ١٩٩) من حديث عائشة رضي الله عنها.

(٤) "الابانة" لابن بطة (٤٣٦).

واتە: گوێ مەگرە لە بیدعەکارێك کارێك بخاتە دڵتەوە بۆت دەرنەیەتەوە.

(يَحْيى بْنُ أَبِي كَثِير) رَحِمَهُ اللَّهُ دەڵێت: «إِذَا لَقِيتَ صَاحِبَ بِدْعَةٍ فِي طَرِيقٍ فَخُذْ فِي طَرِيقٍ غَيْرِهِ»[1].

واتە: گەر بیدعەکارێك ڕێگەیەکی گرتەبەر بۆ ڕۆیشتن تۆ ڕێگەیەکی تر بگرە.

(حَسن البَصْري) رَحِمَهُ اللَّهُ دەڵێت: «لَا تُجَالِسُوا أَصْحَابَ الْأَهْوَاءِ، وَلَا تُجَادِلُوهُمْ، وَلَا تَسْمَعُوا مِنْهُمْ»[2].

واتە: لەگەڵ بیدعەکاران دا دامەنیشن و بەرپەرچیان مەدەنەوەو گوێیان لێ مەگرن.

(قتادة) رَحِمَهُ اللَّهُ دەڵێت: «إِنَّ الرَّجُلَ إِذَا ابْتَدَعَ بِدْعَةً يَنْبَغِي لَهَا أَنْ تُذْكَرَ حَتَّى تُحْذَرَ»[3].

واتە: پێویستە هەرکەسێك بیدعەیەك بکات باس بکرێت تاکو خۆیانی لێ بپارێزن.

(عبدالله بن مبارك) رَحِمَهُ اللَّهُ دەڵێت: «وَإِيَّاكَ أَنْ تَجْلِسَ مَعَ صَاحِبِ بِدْعَةٍ»[4].

واتە: ئاگادار بە دانەنیشیت لەگەڵ خاوەن بیدعەدا.

(بشر بن الحارث) رَحِمَهُ اللَّهُ دەڵێت: «لَا تُجَالِسُوهُمْ وَلَا تُكَلِّمُوهُمْ وَإِنْ مَرِضُوا فَلَا تَعُودُوهُمْ، وَإِنْ مَاتُوا فَلَا تَشْهَدُوهُمْ»[5].

واتە: لەگەڵیان دامەنیشن و قسەیان لەگەڵ دا مەکەن و نەخۆش بوون مەڕۆن بۆ سەردانیان و لەگەڵیان مەڕۆن بۆ گۆڕستان.

---

(١) "شرح أصول اعتقاد أهل السنة والجماعة" للالكائي (٢٥٩)، و "الشريعة" للآجري (١/ ٦٤).

(٢) "سنن الدارمي" (٤١٥)، و "الابانة" لابن بطة (٣٩٥)، و "شرح أصول اعتقاد أهل السنة والجماعة" للالكائي (٢٤٠)، و "شعب الإيمان" للبيهقي (٩٠٢١)، و "جامع بيان العلم وفضله" لابن عبدالبر (١٨٠٣)، و "ذم الكلام وأهله" للهروي (٧٥٤).

(٣) "شرح أصول اعتقاد أهل السنة والجماعة" للالكائي (٢٥٦)، و "الكفاية في علم الرواية" لخطيب البغدادي ص٤٤.

(٤) "حلية الأولياء وطبقات الأصفياء" لأبو نعيم (٨/ ١٦٨)، و "الشريعة" للآجري (١/ ٦٤)، و "الابانة" لابن بطة (٤٥٢)، و "شعب الإيمان" للبيهقي (٩٠٣٦).

(٥) "السنة" لعبدالله بن أحمد (٦١)، و "معارج القبول بشرح سلم الوصول" للحافظ الحكمي (١/ ٢٧٥).

ئەمانە چمکێکە لە قسەو ئامۆژگاریەکانی زانایان و خواناسانی ئەهلی سوننەت، بەڵام پێویستە وەکو لەمەو پێش باسکرا کێ فەرمان بە چاکە دەداو ڕێگری لە خراپە دەکات (آمر وناهي) هەڵسێت بەم کارە، وە چەندە بکرێت وە چۆن لەگەڵ گۆڕانکاریەکانیان مامەڵە بکرێت وە ئەو بیدعانەی دژایەتیان دەکرێت کامانەن، هەموو ئەمانە هێمایەکی بۆکراوە لەمەو پێش، بەڵام ئەوەی ماوەتەوەو شوێنی سەرنجە لەم قسانە ئەوەیە:

خاوەنی ئەم قسانە ناوی خاوەنەکانیانی لەگەڵدا بوو، وە بەوانەیان وتووە کە دیارو ناسروو دەرکەوتوو بانگخوازان بوون، وە لە سەردەمێك دا ئەم کەسانە ژیاون هەزار ساڵ لەمەو پێش دەبێت، وەئەم فەتوایانەیان بە ئیجتیهادی خۆیان داوە بۆ سەردەمی خۆیان کە زیاتر لە هەزار ساڵ لەمەو پێش دەبێت، وە ئەوکاتەش ئاستی دینداری خەڵك پاك بوون و بەرنامەی ئەهلی سوننەت باڵادەست بووەو بیدعەو گومراییەکان سەرەتای بوونیان بووەو بیدعەکانیش بیدعەی گەورەن لە (عەقیدە) و بنەماکان دا، بیدعەکاران نامۆ بوون و دەسەلاتی دەوڵەت دەسەلاتێکی دینی بوون، هەموو کۆمەڵگەو دەسەلات لە پشتی ئەمان بوون، دینداری و ناخی موسوڵمانان پاك بوون، ناوی باڵادەست لای خەڵکی ناوی زانایان و ناودارانی ئەهلی سوننەت بووە، بۆیە سەرانی بیدعەکارانیش کەسانی نامۆو بێ قەدر بوون، بۆیە خۆیان دەخستەپاڵ ناوی زانایانی ئەهلی سوننەت.

(سُفْيَانَ بْنِ عُيَيْنَةَ) رحمه الله دەڵێت: «أَنَّ عَمْرَو بْنَ عُبَيْدٍ سُئِلَ عَنْ مَسْأَلَةٍ، فَأَجَابَ فِيهَا، وَقَالَ: هُوَ مِنْ رَأْيِ الْحَسَنِ، فَقَالَ لَهُ رَجُلٌ: إِنَّهُمْ يَرْوُونَ عَنِ الْحَسَنِ خِلَافَ هَذَا. فَقَالَ: إِنَّمَا قُلْتُ لَكَ هَذَا مِنْ رَأْيِي الْحَسَنِ؛ يُرِيدُ نَفْسَهُ»[1].

واتە: پرسیار لە (عەمری کوڕی عوبەید) ناوداری (موعتەزیلە)کان دەکرا، بەم شێوەیە وەڵامی دەدایەوە: ئەمە ڕای (الحسن)ە، وتیان: بە پێچەوانەوە لە (حەسەنی بەصری) دەگێرنەوە، بۆ ڕاستکردنەوە دەیوت: من دەڵێم ئەم ڕایەم بێ باشە (الحسن)ە.

بۆیە (حَمَّادُ بْنُ سَلَمَةَ) دەیوت: «لَا تَأْخُذْ عَنْ هَذَا شَيْئًا فَإِنَّهُ يَكْذِبُ عَلَى الْحَسَنِ»[2].

---

(١) "الاعتصام" للشاطبي (١/ ٢١٩)، "تاريخ الإسلام ووفيات المشاهير والأعلام" للذهبي (٩/ ٢٣٩)، و "الكامل في ضعفاء الرجال" لابن عدي (٦/ ١٧٥)، و "ميزان الاعتدال في نقد الرجال" للذهبي (٣/ ٢٧٣).

(٢) "السنة" لعبدالله بن أحمد (٩٦٨)، "معارج القبول بشرح سلم الوصول" للحافظ الحكمي (٣/ ٩٤٤)، "الابانة" لابن بطة =

واته: (عەمر) عیلمی لیٚ وەرناگیریٚت، درۆ دەکات بەناوی (حەسەنی بەسری)ەوە.

بە کرداریش زانایان ئەوەی دەگیٚڕنەوە سەرانی ناودارانی بیدعەیان پەراویٚز کردووەو دژایەتیان کردوون بە ئاشکرا.

(حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ) رَحِمَهُ الله **دەڵیٚت: «كُنْتُ مَعَ أَيُّوبَ وَيُونُسَ وَابْنِ عَوْنٍ وَغَيْرِهِمْ، فَمَرَّ بِهِمْ عَمْرُو بْنُ عُبَيْدٍ، فَسَلَّمَ عَلَيْهِمْ وَوَقَفَ وَقْفَةً، فَمَا رَدُّوا عَلَيْهِ السَّلَامَ، ثُمَّ جَازَ فَمَا ذَكَرُوهُ»**[1].

واته: من لەگەڵ زانایانی ئەو سەردەمە (أبو أيوب السختياني) **و** (يونس بن عبيد) **و** (عبدالله بن عون) **وەستا بووین، سەرکردەی موعتەزیلە** (عمرو بن عبيد) **تیٚپەڕ بوو بەلامان دا سەلامی لیٚ کردین و وەستانیٚکی کەم وەستا، وەلاٚمان نەدایەوە، پاشان تیٚپەڕ بوو، تەنانەت ناویشیان نەبرد.**

(الحسن البصري) **بە** (مَعْبَد الجُهَنِيِّ) **دەوت: «لَا تُجَالِسُوهُ فَإِنَّهُ ضَالٌّ مُضِلٌّ»**[2].

واته: بە یەکیٚك لە سەرەکانی فیرەقی (قەدەریە)کانی دەوت: لەگەڵی دامەنیشن ئەو گومڕاو گومڕاکارە.

هەر مەبەستی ئەمانەیە ئیمام (حسن البصري) رَحِمَهُ الله **دەڵیٚت: «لَا تُجَالِسْ صَاحِبَ بِدْعَةٍ فَإِنَّهُ يُمْرِضُ قَلْبَكَ»**[3].

= (١٩٧٤)، "العلل ومعرفة الرجال" لأحمد بن حنبل (٩) مسَائِل صَالح بن الإِمَام أَحْمد، "البداية والنهاية" لابن كثير (١٠/ ٨٥)، "الجرح والتعديل" لابن أبي حاتم (٦/ ٢٤٦)، "المجروحين" لابن حبان (٢/ ٧٠)، "تأريخ بغداد" لخطيب البغدادي (١٤/ ٧٧)، "ميزان الاعتدال" للذهبي (٣/ ٢٧٧)، "تهذيب التهذيب" لابن حجر (٨/ ٧٠).

(١) "السنة" لعبدالله بن أحمد (٩٦٥)، "الابانة" لابن بطة (١٩٦٤)، "الكامل في ضعفاء الرجال" لابن عدي (٦/ ١٧٩)، "تأريخ بغداد" لخطيب البغدادي (١٤/ ٦٣).

(٢) "السنة" لعبدالله بن أحمد (٨٤٩)، "القدر" للفريابي (٢٠٥)، "ذم الكلام وأهله" للهروي (٧٨٣)، "معارج القبول بشرح سلم الوصول" للحافظ الحكمي (٣/ ٩٧٨)، "الشريعة" للآجري (٥٥٨)، "الابانة" لابن بطة (٢٠٠٣)، "شرح أصول اعتقاد أهل السنة والجماعة" للالكائي (١١٤٢)، "العلل الصغير" للترمذي ص٧٥٤، "الضعفاء الكبير" للعقيلي (٤/ ٢١٧)، "الكامل في ضعفاء الرجال" لابن عدي (١/ ١٣١)، "سير أعلام النبلاء" للذهبي (٥/ ١٠٤)، "ميزان الاعتدال" للذهبي (٤/ ١٤١)، "تهذيب التهذيب" لابن حجر (١٠/ ٢٢٦).

(٣) "الاعتصام" للشاطبي (١/ ١١٣)، "البدع" لابن وضاح (١١٥)، "الابانة" لابن بطة (٢/ ٤٣٨).

واته: لەگەڵ بیدعەکاران دا دامەنیشن دڵتان نەخۆش دەکەوێت.

(محمد بن سيرين) رحمه الله: «دَخَلَ رَجُلَانِ مِنْ أَصْحَابِ الْأَهْوَاءِ عَلَى مُحَمَّدِ بْنِ سِيرِينَ فَقَالَا: يَا أَبَا بَكْرٍ نُحَدِّثُكَ بِحَدِيثٍ قَالَ: لَا، قَالَا: فَنَقْرَأُ عَلَيْكَ آيَةً مِنْ كِتَابِ اللهِّ عَزَّ وَجَلَّ، قَالَ: «لَا، لَتَقُومَانِ عَنِّي أَوْ لَأَقُومَنَّ»»[1].

واته: دوو پیاو لە (أهل الأهواء)[2] چوونە لای (محمدی کوڕی سیرین) وتیان: فەرمودەیەکت بۆ دەخوێنینەوە، وتی: نەخێر، وتیان: ئایەتێك دەخوێنینەوە، وتی: نەخێر یان هەڵدەستن لێرە یان من هەڵدەستم.

(أبو أيوب السختياني) رحمه الله دەڵێت: «كُنْتُ يَوْمًا عِنْدَ مُحَمَّدِ بْنِ سِيرِينَ إِذْ جَاءَ عَمْرُو بْنُ عُبَيْدٍ فَدَخَلَ، فَلَمَّا جَلَسَ وَضَعَ مُحَمَّدٌ يَدَهُ فِي بَطْنِهِ، ثُمَّ أَنْ قَالَ وَقَامَ، فَقُلْتُ لِعَمْرٍو: انْطَلِقْ بِنَا، قَالَ: فَخَرَجْنَا، فَلَمَّا مَضَى عَمْرٌو رَجَعْتُ فَقُلْتُ: يَا أَبَا بَكْرٍ، قَدْ فَطِنْتُ إِلَى مَا صَنَعْتَ، قَالَ: وَمَا فَطِنْتَ؟ قَالَ: قُلْتُ: نَعَمْ، قَالَ: «أَمَا إِنَّهُ لَمْ يُظِلُّنِي وَإِيَّاهُ سَقْفُ بَيْتٍ»»[3].

واته: کاتێك (عەمر) دانیشت (محمدی کوڕی سیرین) هەستایە سەر پێ، دەڵێت: منیش تێگەیشتم، منیش وتم بە (عەمر): با بڕۆین، پاشان گەڕامەوە وتم: زانیم مەبەستت چی بوو، وتی: ئەوەیە (لەژێر سێبەری ماڵێك دا کۆنابینەوە).

ئەمانە هەمووی مانای ئەوەن ئەو حوکمە قورسانە بۆ سەرانی بیدعەکارانی فیرەقە ئیسلامیەکان بووە کە گومڕاییان لە بنەماکانی ناوو سیفات و قەدەرو غەیبیەکان دا لە سەرەتای دروستبوونیان دا، لەگەڵ ئەوکەسانەی هەڵگری هەر ڕایەکی بیدعەکاران بوون و لەناو خەڵك دا پشتگیریان کردووەو کاریگەریان هەبوو.

---

(١) "السنة" لعبدالله بن أحمد (١٠٠)، "سنن الدارمي" (٤١١)، "القدر" للفريابي (٣٧٣)، "الشريعة" للآجري (١٢١)، "الابانة" لابن بطة (٣٩٨)، "الانتصار لأصحاب الحديث" لأبو المظفر ص٢٢، "الحجة في بيان المحجة" للأصبهاني (٢/ ٥٧٧).

(٢) بامی دەکەین مەبەست بە (أهل الأهواء) کێیە.

(٣) "الاعتصام" للشاطبي (٢/ ٧٩١)، "البدع" لابن وضاح (١٣٠).

نەك ئەم سەردەمە کە موسڵمان زۆر نامۆو غەریبە بە شێوەیەکی گشتی دەسەڵاتی ئەم بەرنامەی ئەهلی سونەتە بوونی لاوازە، وە گەر بە شێوەیەکی زانستی خۆی بلێین یەکجار لاوازەو فیرەق و ئەحزاب و گرووپە جیاجیاکانی ناو ئەهلی سونەت زۆرن و موسڵمانان شەکەتن بەدەست واقیع حاڵی خۆیانەوە، زانایان و قوتابخانە زانستە شەرعیەکان (علماء، العلوم الشرعية) هەر بوونی نیە لە زۆربەی شوێنان، دوژمنانیش شەوو ڕۆژ لە پەکخستن و لاوازکردن و بەربەست دان.

بە کێ دەوترێت (أهل الأهواء، أهل البدع)؟

ئەم دوو ووشە (أهل الأهواء، أهل البدع) زۆر بەکارهێنراوە لەناو پێشینی ساڵح و زانایان دا بەرامبەر بیدعەکاران وەکو ئاستێکی تاوانباری دینی، لەبەر ئەوە پێویستیەکی زانستیە ڕوونکردنەوەی ئەم دوو ووشەیە، تاوەکو بەکارهێنانی لە ئاستی ماناو مەبەستی زانستی خۆی دا بێت و بە هەڵە بەکار نەهێنرێت، وەکو وتراوە «الْحُكْمُ عَلَى الشَّيْءِ فَرْعٌ عَنْ تَصَوُّرِهِ»[1].

واتە: حوکم دان بەسەر شتێك دا بەشێکە لە تێگەیشتنی.

(ابن تيمية) رحمه الله دەڵێت: «الْبِدْعَةُ الَّتِي يُعَدُّ بِهَا الرَّجُلُ مِنْ أَهْلِ الْأَهْوَاءِ مَا اشْتَهَرَ عِنْدَ أَهْلِ الْعِلْمِ بِالسُّنَّةِ مُخَالَفَتُهَا لِلْكِتَابِ وَالسُّنَّةِ: كَبِدْعَةِ الْخَوَارِجِ، وَالرَّوَافِضِ، وَالْقَدَرِيَّةِ، وَالْمُرْجِئَةِ»[2].

واتە: ئەو بیدعەیە کەسەکەی پێ ناو دەبرێت بە (أهل الأهواء) ئەو بیدعانەیە لای زانایان ناسراوە بە دژایەتیکردنی قورئان و فەرموودە، وەکو بیدعەی (خەوارج، ڕافیزەو قەدەریەو مورجیئە).

بیدعەی ئەم فیرەقانەش لە بیدعە گەورەکانی بنەماکانی دینە نەك لە بیدعەی بچوك و دژایەتی نەکردنی بابەتێکی سەرەکی بێت یاخود هۆکاری لانەدان لە یەکێك لە (أصول القواعد ومنهج)ی ئەهلی سونەتدا بێت، لەبەر ئەوەی وشەی (أهل الأهواء، أهل البدع) حوکمێکی

(١) "الأصول من علم الأصول" للعثيمين ص٨٣، "شرح الكوكب المنير" لابن النجار (١/ ٥٠) بتحقيق: محمد الزحيلي ونزيه حماد، "غمز عيون البصائر في شرح الأشباه والنظائر" لأحمد بن محمد مكي (٢/ ٣١٤).

(٢) "مجموع الفتاوى" (٣٥/ ٤١٤)، "الفتاوى الكبرى" (٤/ ١٩٤).

قورس لەخۆ دەگرێت پێویستە بچێتە ژێر باری یاسا حوکمیەکانەوە، بەڵام بەکارهێنانی ئەو دوو وشەیە لە زۆرێك لە فەتواکانی زانایانی ئەهلی سوننەتی ئەم سەردەمە دەردەکەوێت لەکاتی باسکردنی گروپە ئیسلامیەکانی ئەم سەردەمەدا. ئەگەرچی بەشێوەیەکی گشتی ئەو گروپانە لەناو بازنەی پەیوەستبوونی بەرنامەی ئەهلی سوننەتدان بەڵام وەکو وردەکاریەکانی لە دژایەتی کردنی (شرك وبدعة) لایەنگری بۆ وردەکاری ئەو بەرنامە زانستیە زۆر بەکەم تیایان دا دەردەکەوێت و ڕەنگدانەوەی هەیە.

وەکو الشَيْخ (الألباني) رَحِمَهُ ٱللَّهُ دەڵێت: «سياسة الولاء والبراء لا تستلزم معاداة أي فئة من الفئات الإسلامية أو أي طائفة من الطوائف الإسلامية، ولكن يجب أن تعامل كل واحدة منها في حدود قربها أو بعد من العقيدة الصحيحة أو من التمسك بالإسلام الصحيح ككل والمعاداة لا تأتي إلا في حالة اليأس من صلاحها وهدايتها»[1].

واتە: پەیڕەوکردنی (الولاء والبراء) خۆشەویستی و لایەنگری و دژایەتی کردنی موسڵمان ئەوە ناگەیەنێت دژایەتی بکرێن بە هۆکاری ئەوەی لەناو جۆرێکی دیاریکراو لە کۆمەڵ و گروپە ئیسلامیەکانن، بەڵکو دەبێت مامەڵەیان لەگەڵ دا بکرێت لە سنووری دوورو نزیکیان لە (عقیدة)ی دروست و پەیوەست بوون بە ئیسلامێکی ڕاست و پاکەوە بەگشتی، وە دژایەتی ناکرێن بێجگە لەکاتی بێ هیوا بوون لە چاکبوونیان و هیدایەتیان.

ئیمامی (الشاطبي) رَحِمَهُ ٱللَّهُ دەڵێت: «إِنَّ لَفْظَ: "أَهْلِ الْأَهْوَاءِ"، وَعِبَارَةَ: "أَهْلِ الْبِدَعِ" ؛ إِنَّمَا تُطْلَقُ حَقِيقَةً عَلَى الَّذِينَ ابْتَدَعُوهَا، وَقَدَّمُوا فِيهَا شَرِيعَةَ الْهَوَى؛ بِالِاسْتِنْبَاطِ، وَالنَّصْرِ لَهَا، وَالِاسْتِدْلَالِ عَلَى صِحَّتِهَا فِي زَعْمِهِمْ، حَتَّى عُدَّ خِلَافُهُمْ خِلَافًا، ... كَمَا نَقُولُ فِي أَلْقَابِ الْفِرَقِ مِنَ الْمُعْتَزِلَةِ وَالْقَدَرِيَّةِ وَالْمُرْجِئَةِ وَالْخَوَارِجِ ... أَلْقَابٌ لِمَنْ قَامَ بِتِلْكَ النِّحَلِ مَا بَيْنَ مُسْتَنْبِطٍ لَهَا وَنَاصِرٍ لَهَا وَذَابٍّ عَنْهَا؛ كَلَفْظِ: "أَهْلِ السُّنَّةِ" ؛ إِنَّمَا يُطْلَقُ عَلَى نَاصِرِيهَا، وَعَلَى مَنِ اسْتَنْبَطَ عَلَى وَفْقِهَا، وَالْحَامِينَ لِذِمَارِهَا ... ﴿إِنَّ ٱلَّذِينَ فَرَّقُواْ دِينَهُمۡ وَكَانُواْ شِيَعٗا﴾ [الأنعام: ١٥٩]؛ يُشْعِرُ بِإِطْلَاقِ

(١) "دعوة أهل البدع" لخالد الزهراني ص٩٠ عن شريط رقم (٧) فتاوى مكة.

اللَّفْظِ عَلَى مَنْ جَعَلَ ذَلِكَ الْفِعْلَ الَّذِي هُوَ التَّفْرِيقُ، وَلَيْسَ إِلَّا الْمُخْتَرِعُ أَوْ مَنْ قَامَ مَقَامَهُ، ... ﴿فَأَمَّا ٱلَّذِينَ فِى قُلُوبِهِمْ زَيْغٌ فَيَتَّبِعُونَ مَا تَشَٰبَهَ مِنْهُ﴾ [آل عمران: ٧]، فَإِنَّ اتِّبَاعَ الْمُتَشَابِهِ مُخْتَصٌّ بِمَنِ انْتَصَبَ مَنْصِبَ الْمُجْتَهِدِ لَا بِغَيْرِهِمْ ... بِخِلَافِ الْعَوَامِّ، فَإِنَّهُمْ مُتَّبِعُونَ لِمَا تَقَرَّرَ عِنْدَ عُلَمَائِهِمْ لِأَنَّهُ فَرْضُهُمْ، فَلَيْسُوا بِمُتَّبِعِينَ لِلْمُتَشَابِهِ حَقِيقَةً، وَلَا هُمْ مُتَّبِعُونَ لِلْهَوَى، وَإِنَّمَا يَتَّبِعُونَ مَا يُقَالُ لَهُمْ كَائِنًا مَا كَانَ، فَلَا يُطْلَقُ عَلَى الْعَوَامِّ لَفْظُ أَهْلِ الْأَهْوَاءِ حَتَّى يَخُوضُوا بِأَنْظَارِهِمْ فِيهَا وَيُحَسِّنُوا بِنَظَرِهِمْ وَيُقَبِّحُوا. وَعِنْدَ ذَلِكَ يَتَعَيَّنُ لِلَفْظِ "أَهْلِ الْأَهْوَاءِ" وَ "أَهْلِ الْبِدَعِ" مَدْلُولٌ وَاحِدٌ، وَهُوَ: أَنَّهُ مَنِ انْتَصَبَ لِلِابْتِدَاعِ وَلِتَرْجِيحِهِ عَلَى غَيْرِهِ، وَأَمَّا أَهْلُ الْغَفْلَةِ عَنْ ذَلِكَ، وَالسَّالِكُونَ سُبُلَ رُؤَسَائِهِمْ بِمُجَرَّدِ التَّقْلِيدِ مِنْ غَيْرِ نَظَرٍ؛ فَلَا»(١).

واتە: وشەی (أهل الأهواء) و (أهل البدع) لە ڕاستی دا بە کەسانێك دەوترێت داهێنەری بیدعەکە بن و بەڵگەکاری و سەرخستنیان بۆ ئەنجام دابێت و پێچەوانەکەیان بە دەرچوون لە حەق دابنێن، وەکو چۆن (خەوارج و موعتەزیلە ...) بەوانە دەوترێ هەڵگری ئەو بەرنامە بن و سەرخەری بن، وەکو چۆن وشەی (أهل السنة) بە سەرخەری و پشتیوانی و بەڵگەکاری دەڵێت، خوای گەورە ﴿فَرَّقُواْ دِينَهُمْ﴾ بە کەسانێك دەڵێت داهێنەری جیایی کارەکە بن، وە بە ﴿فَيَتَّبِعُونَ مَا تَشَٰبَهَ مِنْهُ﴾وە شوێن کەوتەی (تَشَابَه)یش کەسانی تایبەتمەندی ئیجتیهادکار بۆیان بە پێچەوانەی کەسانی نەزانەوە کە شوێنکەوتەی زاناکانیانن و ئەمانە شوێنکەوتەی (متَشَابَه)و هەواو ئارەزوو نین لە ڕاستی دا، شوێنکەوتەی ئەوانەن قسەیان بۆ دەکەن هەر کەسێك بن، بەمانە ناوترێت (أهل الأهواء) تا نەچنە ڕیزی ئەوان و وەکو ئەوان تێڕوانین نەکەن لەسەر بەچاکزانین و بەخراپە زانین، ئەو کاتە وشەی (أهل الأهواء) یا (أهل البدع) جێگیر دەبێت لەسەر مانای ئەوەی کەسێك خۆی داناوە بە سەرچاوەو یەکلاکەرەوەو برەوپێدانی بیدعەکە، نەك کەسانی بێ ئاگاو دواکەوتەی کوێرانەی بێ هیچ زانینێك ... دوای ئەمانە (الشاطبي) رَحِمَهُ اللَّهُ پێداگری دەکات لەسەر کەمی

(١) "الاعتصام" (١/ ٢١٣).

پاساوی خەڵکی لە چوونە ناو بیدعەداو پشتگیری کردنیان. ئەمە ئەوە دەگەیەنێت سەران و ناوداران و بناغە دارێژی بیدعەکاران تا ڕادەیەکی زۆر هیچ پاساوو بەڵگەیەکیان بەدەستەوە نیە بۆ رزگاربوون، بەڵام شوێنکەوتوانیان بە گشتی شوێنی پاساوو نەزانین و بێ ئاگاین، ئەم هەڵسەنگاندنە بۆ هەموو بیروڕاو گروپێکە وەکو چۆن خوای پەروەردگار باسی بێ پاساوی و باوەڕی سەری بیبروایان دەکات دەفەرموێت: ﴿فَقَٰتِلُوٓاْ أَئِمَّةَ ٱلۡكُفۡرِ إِنَّهُمۡ لَآ أَيۡمَٰنَ لَهُمۡ﴾ [التوبة : ١٢]، وە تەنانەت گەورەی دووڕووان و تاوانباران سزای گەورەیان بۆ هەیە ﴿وَٱلَّذِي تَوَلَّىٰ كِبۡرَهُۥ مِنۡهُمۡ لَهُۥ عَذَابٌ عَظِيمٞ ١١﴾ [النور : ١١]، وە ئەگەرچی بە گشتیش شوێنکەوتوان و هەڵگرانی بیروڕای بیدعەکاران نیەت و هەڵسوکەوت و کاریان بە سوننەت گۆش نەکراوەو نایناسن و بگرە نایانەوێت.

(ابن تيمية) رَحِمَهُ ٱللَّهُ دەڵێت: «وَأَهْلُ الْبِدَعِ لَا يَجْعَلُونَ اعْتِمَادَهُمْ فِي الْبَاطِنِ وَنَفْسِ الْأَمْرِ عَلَى مَا تَلَقَّوْهُ عَنْ الرَّسُولِ؛ بَلْ عَلَى مَا رَأَوْهُ أَوْ ذَاقُوهُ ثُمَّ إنْ وَجَدُوا السُّنَّةَ تُوَافِقُهُ وَإِلَّا لَمْ يُبَالُوا بِذَلِكَ فَإِذَا وَجَدُوهَا تُخَالِفُهُ أَعْرَضُوا عَنْهَا تَفْوِيضًا أَوْ حَرَّفُوهَا تَأْوِيلًا. فَهَذَا هُوَ الْفُرْقَانُ بَيْنَ أَهْلِ الْإِيمَانِ وَالسُّنَّةِ وَأَهْلِ النِّفَاقِ وَالْبِدْعَةِ»[1].

واتە: بیدعەکاران نیەت و ناوەڕۆك و کاریان پشت بەستن نیە بە شوێنکەوتەی سوننەت لە پێغەمبەرەوە ﷺ بەڵکو لەسەر بیروڕاو حەزی خۆیانە، پاش ئەوە گەر بینیان سوننەت دەگونجێت لەگەڵیان وەری دەگرن، وە گەر نەگونجا پشتی تێ دەکەن، بەرگی (تأويل وتفويض) مانا گۆڕین و بەتاڵکردنەوە لە مانادا دەخەنە پاڵی، ئەمە جیاوازی نێوان ئەهلی ئیمان و سوننەتە لەگەڵ دووڕوو بیدعەکاران دا.

(ابن القيم) رَحِمَهُ ٱللَّهُ دەڵێت: «الفرق بين مقلد تمكن من العلم ومعرفة الحق فأعرض عنه، ومقلد لم يتمكن من ذلك بوجه، والقسمان واقعان في الوجود، فالمتمكن المعرض مفرط تارك للواجب عليه لا عذر له عند الله»[2].

---

(١) "مجموع الفتاوى" لابن تيمية (١٣/ ٦٣).

(٢) "طريق الهجرتين وباب السعادتين" لابن القيمص٤١٢.

واتە: جیاوازی ناو بیدعەکاران ئەوان دوو جۆرن: شوێنکەوتەیەکی کوێرانەو توانای بەدەستهێنانی زانست و هیدایەتی هەیە بەڵام پشتی لێ دەکات، وە کەسێك هیچ توانایەکی نیە لە هیچ ڕویەکەوە، یەکەمیان کەمتەرخەمە لە ئاستی ئەوەی واجبە لەسەری و پاساوی نیە لای خوا ﷻ.

(ابن تيمية) رحمه الله دەڵێت: «وَأَمَّا الْجُهَّالُ الَّذِينَ يُحْسِنُونَ الظَّنَّ بِقَوْلِ هَؤُلَاءِ وَلَا يُفْهِمُونَهُ وَيَعْتَقِدُونَ أَنَّهُ مِنْ جِنْسِ كَلَامِ الْمَشَايِخِ الْعَارِفِينَ الَّذِينَ يَتَكَلَّمُونَ بِكَلَامٍ صَحِيحٍ لَا يَفْهَمُهُ كَثِيرٌ مِنْ النَّاسِ فَهَؤُلَاءِ تَجِدُ فِيهِمْ إسْلَامًا وَإِيمَانًا وَمُتَابَعَةً لِلْكِتَابِ وَالسُّنَّةِ»[1].

واتە: بەڵام نەزانەکان ئەوانەی گومانی باشیان بە کەسە دیارەکانی بیدعەکاران هەیە هیچ تێناگەن، ئەوانە تیایانا بەدی دەکرێت ئیسلام و ئیمان و شوێنکەوتەیی بۆ قورئان و فەرموودە.

هەڕەشەی گشتی دانابەزێتە سەر تایبەت

(الوعيد المطلق لا يلزم منه الوعيد المعين)

یەکێك لە بنەما گرنگەکانی ئیسلام لە حوکمداندا جیاوازی کردنە لە نێوان (الفعل والفاعل) کارو خاوەنکاردا مەرج نیە هەموو کارێك خاوەنەکەی بگرێتەوە، یاساکەی (التكفير واللعن والتفسيق والتبديع: العام لايستلزم المعين إلا بثبوت الشروط وانتفاء الموانع)[2].

هیچ هەڕەشەیەك و حوکمەکەی نادرێت بەسەر کەسی دیاریکراو دا بێجگە لە دوای دڵنیابوونی مەرجەکانی و نەمانی ڕێگریەکانی.

یەکێك لەمانە: بیدعەیە مەرج نیە هەرکەسێك کەوتە بیدعەوە گومڕاو بیدعەکار بێت.

بەگشتی دەوترێت ئەو کارە بیدعەو گومڕاییە، بەڵام خاوەنەکەی ناگرێتەوە.

(ابن تيمية) رحمه الله دەڵێت: «لَعْنُ الْمُطْلَقِ لَا يَسْتَلْزِمُ لَعْنَ الْمُعَيَّنِ ... وَكَذَلِكَ "التَّكْفِيرُ الْمُطْلَقُ" "وَالْوَعِيدُ الْمُطْلَقُ". وَلِهَذَا كَانَ الْوَعِيدُ الْمُطْلَقُ فِي الْكِتَابِ وَالسُّنَّةِ مَشْرُوطًا بِثُبُوتِ

(١) "مجموع الفتاوى" لابن تيمية (٢/ ٣٦٧).

(٢) "مجموع الفتاوى" لابن تيمية (١٠/ ٣٢٩)، "الفتاوى الكبرى" لابن تيمية (٥/ ٢٨٢).